BIJZONDERE NATUURKUNDE

VAN DEN ZIEKEN MENSCH

EN

HEELKUNDIGE BEHANDELINGSWIJZE DER ZIEKTEN

(CHIRURGIA).

HANDLEIDING

DER

BIJZONDERE NATUURKUNDE

VAN DEN ZIEKEN MENSCH

EN DER

HEELKUNDIGE BEHANDELINGSWIJZE DER ZIEKTEN (CHIRURGIA),

TEN GEBRUIKE BIJ

HET ONDERWIJS AAN 'S RIJKS KWEEKSCHOOL VOOR MILITAIRE GENEESKUNDIGEN,

DOOR

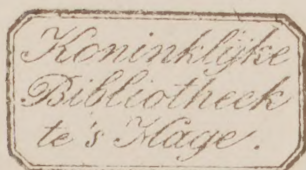
J. F. KERST,

RIDDER DER ORDE VAN DEN NEDERLANDSCHEN LEEUW, KOMMANDEUR DER ORDE VAN DE EIKENKROON, EERSTE OFFICIER VAN GEZONDHEID DER TWEEDE KLASSE, EERST AANWEZENDE BIJ GENOEMDE SCHOOL, ENZ.

Eerste Deel.

UTRECHT,
J. G. VAN TERVEEN EN ZOON.
1850.

GEDRUKT BIJ K. J. GIEBEN.

VOORREDE.

In de vele jaren, gedurende welke wij met het geven van onderwijs belast zijn, hebben wij steeds ondervonden, dat men aan de eerstbeginnenden de wetenschap niet eenvoudig, beknopt en dogmatisch genoeg kan voorstellen. Het nakomen van deze regelen is van te meer belang in den tijd, dien wij beleven, nu er zoo veel in een zoo gering jarental van de studerenden gevorderd wordt. Het is daarom, dat wij, het onderwijs in de Ontleedkunde hierin navolgende, het vak, dat wij doceren, in korte trekken, als het ware hebben ontleed, en ons van alle kritische opmerkingen en historische opgaven hebben onthouden, alleen dat aangevende, wat de arts van het daadzakelijke der wetenschap, volgens haar tegenwoordig, op rationele Empirie gegrond standpunt, moet weten, ons voorbehoudende, om op de les zelve alle punten nader in zamenhang te beschouwen en daar, waar zulks noodig is, uit een te zetten of aan te vullen.

Eene ruime ondervinding en het getuigenis van BEVOEGDE *achtenswaardige mannen hebben ons doen zien, dat wij in deze het spoor niet bijster zijn.*

Het valt niet te ontkennen, dat bij deze wijze van onderwijs de Officier van Gezondheid der 3e Klasse het schijnschoon van

geleerdheid mist, dat hij namelijk met de literatuur minder bekend zal zijn en het voor en tegen niet kan aangeven.

Het is onze overtuiging, dat juist deze kennis voor den eerstbeginnende hoogst nadeelig moet geacht worden. — Wat toch moet hij denken, wanneer hij verneemt, dat de grootste mannen in ons vak over hetzelfde onderwerp de meest uiteenloopende gevoelens koesteren, dat de een in hetzelfde ziektegeval water, *de andere* vuur *aanprijst? — Het natuurlijk gevolg hiervan moet zijn, dat zijn* geloof *aan de geneeskunde hevig geschokt wordt, en dat hij eindelijk een* scepticus *wordt, voorwaar het ongelukkigste wat men voor den arts zelven en voor den lijder denken kan! — Voor den beginnende huldigen wij nog altijd het* jurare in verba magistri.

Dat hij later, wanneer hij reeds vaste beginselen gelegd heeft, rijper in leeftijd is geworden, en vooral wanneer het blijkt, dat zijne vermogens hiertoe gunstig georganiseerd zijn, zich met het historische van de wetenschap bekend maakt en dezelve kritisch leert beschouwen, zooals zulks ook van de Officieren van Gezondheid der 2^e^ *en* 1^e^ *Klasse gevorderd wordt, is wenschelijk: het zal hem dan geen nadeel meer doen, terwijl hij, op de eenmaal gelegde gronden voortbouwende, het dan des te gemakkelijker en geregelder kan verkrijgen.*

Men zegt wel eens, dat wanneer studerenden tegenovergestelde gevoelens hooren, zij de beste kunnen kiezen: hoe is het echter denkbaar, dat een beginnende de scheidsman tusschen zijne meesters zijn kan?

Door den Heer Inspecteur Generaal van de geneeskundige dienst der land- en zeemagt werd ons de vereerende taak opgedragen, om eene genees-heelkundige nomenclatuur voor de geneeskundige dienst der land- en zeemagt zamen te stellen. Wij zijn er op bedacht geweest, om namen te kiezen, die het wezen of de hoofdeigenschappen der bedoelde zaak uitdrukken; dien ten gevolge hebben wij onze benaming daar, waar de wetenschap zulks veroorloofde, uit de naaste oorzaak geput, en daar, waar

zulks niet doenlijk was, hebben wij ons tot de voornaamste verschijnselen als grondslag voor onze benaming bepaald. Het is deze nomenclatuur, die wij in onze Handleidingen hebben opgenomen. Vele reeds gevormde artsen zullen meerdere dezer namen vreemd vinden, ze als bezwarend voor het geheugen verwerpen en hierbij beweren, dat de naam niets tot de zaak afdoet, en dat men dus de oude namen gevoegelijk had kunnen behouden. Tegen het eerste punt voeren wij aan, dat ja vele onzer namen vreemd zijn, maar... dat zij iets wezenlijks uitdrukken. In vele toch ligt een kort begrip van het onderwerp — iets dat wij van zeer veel belang achten. Tegen het tweede punt willen wij doen opmerken, dat de naam niets ter zake moge afdoen voor op zich zelf staande artsen, die niet in verband met elkander moeten handelen; maar dat in tegenovergestelde omstandigheden, — omstandigheden, in welke de Officieren van Gezondheid verkeeren, — de naam van het hoogste belang is, ja zelfs zoo zeer, dat men wegens gebrek aan eene gelijkvormige en iets wezenlijks uitdrukkende nomenclatuur, de rapporten van onderscheidene artsen niet tot het opmaken van juiste statistische opgaven kan bezigen; overigens verwijzen wij naar de strekking der nomenclatuur van de tegenwoordige Scheikunde, die, op eene dergelijke leest geschoeid, bereids zulke gunstige resultaten heeft opgeleverd.

Ten aanzien van den vorm onzer Handleidingen merken wij het navolgende aan.

1°. *Wij hebben getracht voor hetzelfde voorwerp of denkbeeld steeds denzelfden naam te bezigen, iets dat wij bij het onderwijs van het hoogste belang beschouwen.*

2°. *Daar, waar sommige punten bij de ziekteleer, enz. niet aangegeven zijn, verdienen deze in de onderhavige ziekte geene bijzondere vermelding.*

3°. *In eenige gevallen hebben wij gemeend, ter bevordering van de duidelijkheid, de verschijnselen, zoo wel van de slepend verloopende als van de snelverloopende soort, enz. te moeten aangeven; terwijl wij in gevallen, waar de duidelijkheid hier niet*

door leed, kortheidshalve alleen de wijzigingen, welke de verschijnselen door den verloopgang, den graad van levensuiting, de oorzaken, enz. ondergaan, onder de benaming van wijzigings-verschijnselen *hebben vermeld; zoo ook hebben wij hier en daar onder de benaming van* onderscheidings-verschijnselen *datgene aangegeven, waardoor de onderwerpelijke ziekte zich van ziekten, die met haar verwisseld zouden kunnen worden* (verwisselings-ziekten), *onderscheidt.*

4°. *Behalve het stellen van het ziektebeeld onder de benaming van* eigene verschijnselen *en* vorm, *hebben wij het nuttig gevonden, ook de veranderingen, welke de ziekten semeiologisch in haar verder verloop ondergaan, (veelal slechts in algemeene trekken) aan te stippen.*

5°. *De* voorzegging *is eenigzins uitvoerig gesteld, dewijl deze voor den Officier van Gezondheid van het hoogste belang is, vooral in betrekking tot het visiteren van manschappen en de beoordeeling of zij geschikt zijn voor den dienst, of zij al of niet in staat moeten geacht worden om, hetzij voor het tegenwoordige, hetzij ook voor het vervolg, door handenarbeid in hun dagelijksch onderhoud te voorzien.*

6°. *Bij de* behandelingsleer *is de aanwijzing tegen de oorzaken* (indicatio causalis) *slechts dan bijzonder aangegeven, wanneer dezelve in het onderwerpelijk geval iets eigenaardigs had, en zij het hier eens voor altijd gezegd, dat men ook daar, waar dezelve niet is vermeld, steeds aan haar moet voldoen, indachtig aan de spreuk:* sublata causa, tollitur effectus.

7°. *Aan den* leefregel, *van zoo veel belang en zoo zelden in de leerboeken duidelijk en genoegzaam uitvoerig ontvouwd, hebben wij eene afzonderlijke paragraaf gewijd.*

Daar de Handleidingen der Heel- en Geneeskunde één geheel uitmaken, is deze Voorrede door de beide opstellers derzelven onderteekend.

Augustus 1850.

QUARIN WILLEMIER. KERST.

INHOUD

VAN HET

EERSTE DEEL.

BEPALING EN VERDEELING.

Blz.

VI. LIPVORMIGE PIJPZWEREN.

VII. DOORBORINGEN.

VIII. GEBREKEN DOOR ZIEKELIJKEN GROEI.

VASTE GEZWELLEN.

XIV. VERNAAUWINGEN.

BEPALING EN VERDEELING.

§ 1.

Bepaling der Heelkunde.

De heelkunde (chirurgia), is dat gedeelte der bijzondere natuurkunde en der behandelingsleer van den zieken mensch, hetwelk zulke ziekten tot onderwerp heeft, die veelal uitwendig zigtbaar en voelbaar zijn, en die ter genezing hoofdzakelijk werktuigelijke middelen vereischen.

Aanmerkingen.

De zoogenaamde militaire heelkunde is geen afzonderlijke wetenschap; als een gedeelte van de algemeene heelkunde bevat zij de kennis van de kwetsingen aan welke de krijgsman, door het eigendommelijke van zijnen stand, bijzonder onderhevig is, met de wijze van behandeling, verpleging en vervoering van gekwetsten in kampementen, op slagvelden, op schepen, enz. (zie de geschoten wonden).

§ 2.

Verdeeling der heelkundige ziekten.

I. Bloedzenuwziekten. *Haematoneuronoses.*

1. Ontstekingen. *Phlogoses. Inflammationes.*
2. Verstervingen. *Nekroses. Mortificationes.*
3. Warmtestof-ziekten. *Thermogenionoses.*
4. Zweren. *Helkoses. Ulcera.*

5. Pijpzweren. *Syringes. Fistulae.*
6. Lipvormige pijpzweren. *Syringes cheilodes. Fistulae labiatae.*
7. Doorboringen. *Diatreses. Perforationes.*
8. Gebreken door ziekelijken groei. Vaste gezwellen. *Oncoses. Tumores solidi.*
9. Steenen. *Lithi. Calculi.*
10. Huidwormen. *Dermatozoa. Vermes cutanei.*
11. Vochtgezwellen. *Notidophymata. Humorum collectiones.*
12. Luchtgezwellen. *Pneumatoses. Aëris collectiones.*
13. Vaatuitzettingen. *Angiektasiae. Vasorum dilatationes.*
14. Vernaauwingen. *Stenoses. Stricturae.*

II. Zamenhang-bloed-zenuwziekten. *Synechiae-haemato-neuronoses.*
1. Schudding. *Tinagmos. Commotio.*
2. Kneuzing. *Thlasis. Contusio.*
3. Wonden. *Traumata. Vulnera.*
4. Onderhuidsche wonden, scheuren. *Entraumata. Rhexes. Rupturae.*
5. Beenbreuken. *Agmata. Fracturae.*

III. Plaatsveranderingen. *Ektopiae. Locimutationes.*
1. Ontwrichtingen. *Exarthroses. Luxationes.*
2. Ingewandsbreuken. *Kele. Herniae.*
3. Voorvallingen. *Ptoses. Prolapsus.*
4. Rigtingsverandering van zachte deelen. *Loxiae. Directionis mutationes.*

IV. Aangeboren misvormingen. *Genesionoses. Vitia primae formationis.*

V. Verkrommingen. *Kampses. Curvaturae.*

VI. Vreemde ligchamen. *Heterosomata. Corpora aliena.*

EERSTE HOOFDAFDEELING.

BLOEDZENUWZIEKTEN.
Haemato-neuronoses.

EERSTE AFDEELING.

ONTSTEKINGEN.
Phlogoses. Inflammationes.

EERSTE ONDERAFDEELING.

HUIDONTSTEKING.

DERMATITIS. INFLAMMATIO CUTIS.

EERSTE HOOFDSTUK.

HUIDMAASONTSTEKING.

DERMATONOIXITIS.

Gelijkbeteekenende namen. STEENPUIST. BLOEDZWEER.
FURUNCULUS.

§ 3.

ZIEKTELEER (NOSOLOGIA).

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de ontsteking van eene huidmaas met het vetbundeltje dat in dezelve gelegen is.
2. *Ligchaamsdeelen.* Alle ligchaamsdeelen, bijzonder de aan bind- en vetweefsels rijke, met uitzondering van de handpalmen, de voetzolen en het behaarde gedeelte van het hoofd.
3. *Oorsprongsverhouding.* a. Oorspronkelijk, of b. Opvolgend.
4. *Getal der gelijktijdig opvolgend voorkomende.* Gewoonlijk volgen meerdere elkander op.
5. *Verloopsgang.* a. Snel of b. Slepend.

6. *Levensuiting.* a. Werkdadig voor de snelverloopende. b. Lijdelijk voor de slepend verloopende.
7. *Duur.* Van acht tot veertien dagen.
8. *Uitgangen.* a. Oplossing (zeldzaam). b. Verettering (gewoonlijk).
9. *Zamenstelling met:* Andere huidontstekingen.
10. *Verwikkeling met:* a. Onderdrukte huidwerkdadigheid. b. Buikvolbloedigheid. c. Kwaadsappigheid, vooral kropzeerige, jichtige, rheumatische en syphilitische.
11. *Ziektescheidend vermogen.* Bij algemeene ziektetoestanden ziet men wel eens, dat deze bij het verschijnen van huidmaasontsteking verbeteren, doch heeft het tegenovergestelde vooral bij koortsziekten ook wel plaats.
12. *Verwisseling met:* Etterpuist.

§ 4.

OORZAKENLEER (AETIOLOGIA).

A. *Voorbeschikkende oorzaken.*

1. Bloedrijk temperament.
2. Jeugdige leeftijd.
3. De zomer.
4. Stoornis in den stondenvloed.
5. Buikvolbloedigheid.
6. Aanbeijen.
7. Stoornis in de spijsverteringswerktuigen.
8. Het afschilferingstijdperk van eenige huidziekten.
9. Het eindigingstijdperk van maag-darm-, gal- en bloedbederfkoortsen.
10. Jichtige, rheumatische, kropzeerige en syphilitische kwaadsappigheid.

B. *Gelegenheid-gevende oorzaken.*

1. Prikkeling van de huid door zalven, pleisters, mostaardpappen enz.
2. Gevatte koude.

Aanm.

Zeer dikwijls ontwikkelt de huidmaasontsteking zich bij gesteldheden, onder de voorbeschikkende oorzaken vermeld, zoogenaamd van zelve (spontaan).

§ 5.

VERSCHIJNSELENLEER (SEMEIOLOGIA).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Knobbeltje, dat spoedig in omvang toeneemt en de grootte van een hazelnoot of kastanje kan bereiken en geheel ontwikkeld,

1. kegelvormig,
2. hard,
3. levendig rood soms blaauwachtig van kleur, en
4. zeer pijnlijk is.

b. *Veranderingen gedurende het verloop* (ingeval de oplossing niet plaats heeft).

1. Tusschen den 4 en 8 dag wordt de knobbel puntiger;
2. Aan deszelfs toppunt week, wit, soms blaauwachtig als verstorven.
3. In dit toppunt vormt zich eene kleine ronde opening, die aanvankelijk aan eenen weinig bloederigen etter en later aan zuiveren etter uitgang verleent.
4. In de diepte ziet men eene wit-grijze massa (etterstok), die zich tusschen den 10 en 12 dag uitstoot: waarna
5. de pijnen nalaten, de zwelling afneemt en de opening zich tegen den 15 dag sluit.
6. Gewoonlijk blijft er eene verharding na, die min of meer spoedig verdwijnt, echter ook op nieuw in ontsteking kan geraken.

B. *Terugkaatsings- of medegevoels-verschijnselen.*

Gastricisme (alleen bij belangrijke gevallen).

C. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts, bij prikkelbare ligchaamsgesteldheid, en bij belangrijke gevallen.

Aanm.

De slepende huidmaasontsteking onderscheidt zich door *a.* langzamer verloop, en *b.* minder hevige verschijnselen.

§ 6.

VOORZEGGINGSLEER (PROGNOLOGIA).

Voorzegging, gunstig.

§ 7.

BEHANDELINGSLEER (THERAPEIOLOGIA).

A. *Plaatselijk.*

Aanwijzingen.

1. De rijpmaking te bevorderen.
2. De uitstooting van den etterstok te ondersteunen.
3. De sluiting te verkrijgen.

Middelen.

Aanw. 1.

a. Warme, weekmakende, pijnstillende pappen, of b. Koekbakkersdeeg. c. Empl. diachyl., al naar den graad van levensuiting. d. Aromatische pappen, of e. Aromatische pleisters (*d* en *e* voor den slependen vorm).

Aanw. 2.

a. Ung. digest., of b. Ung. basil. c. Doorklieving van het toppunt (bij den slependen vorm).

Aanw. 3.

Eenvoudig verband (wiekje met Ungt. simpl. bestreken, of Emplastr. diapalm.).

B. *Algemeen.*

Aanw. en *Midd.*

Zie gastricisme en prikkelkoorts in de handleiding der geneeskunde.

§ 8.

LEEFREGELEN (DIAETETICA).

1. Rust van het deel.
2. Onthouding van prikkelende spijzen en dranken.

TWEEDE HOOFDSTUK.

VEELVOUDIGE HUIDMAASONTSTEKING.

PLEIDERMATONOIXITIS.

Gelijkbeteekenende namen. NEGENOOG. KOOL.

CARBUNCULUS. ANTHRAX.

§ 9.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de ontsteking van meerdere bij elkander gelegene huidmazen en vetbundeltjes, die zich tot in het onderhuidsche bindweefsel uitbreidt.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. De achterhoofdsstreek. b. De nek. c. Tusschen de schouderbladeren d. De lendenstreek, en e. De billen.
3. *Aard.* a. Goedaardig. b. Kwaadaardig (bij rotachtige gesteldheden van het bloed).
4. *Oorsprongsverhouding.* a. Eigenlijdend. b. Opvolgend.
5. *Verloopsgang.* Snel.
6. *Duur.* Van twee, tot veertien dagen à drie weken.
7. *Levensuiting.* a. Werkdadig, of b. Lijdelijk.
8. *Uitgangen.* a. Kwaadaardige verettering, of b. Versterving. c. De dood.
9. *Zamenstelling met:* Andere huidziekten.

10. *Verwikkeling met:* a. Rheumatisme. b. Jicht. c. Buikvolbloedigheid. d. Kropzeerige kwaadsappigheid. e. Syphilis. f. Bloedbederfkoorts.

11. *Ziektescheidend vermogen.* Waarschijnlijk.

12. *Verwisseling met:* a. Miltvuurversterf. b. Verspreide bindweefsel-ontsteking.

§ 10.

OORZAKENLEER.

A. *Voorbeschikkende oorzaken.*

1. Gevorderde leeftijd.
2. Vrouwelijk geslacht.
3. Buikvolbloedigheid.
4. Kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige, jichtige en syphilitische.

B. *Gelegenheid-gevende oorzaken.*

1. Onderscheidene huidprikkels, vooral spaansche vliegenpleisters.
2. Nederzetting van te overvloedige vezelstof uit het bloed.

Aanm.

1. Niet zelden ontstaan ze bij overigens schijnbaar gezonde voorwerpen zoogenaamd van zelve.

2. Meermalen ontwikkelen ze zich ten gevolge van mazelen, pokken en kwaadaardige bloedkoorts.

§ 11.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Knobbelvormige zwelling, die zich tot diep onder de huid doet waarnemen, den omvang van een handpalm kan bereiken en geheel ontwikkeld,

1. plat-rond,
2. bleek, rozen- of blaauwrood,
3. in het middelpunt harder dan aan den omtrek,

4. door eene zuchtige, lichtroode zwelling van de huid en het omringende bindweefsel omgeven, en
5. hevig brandend, spannend en kloppend pijnlijk is.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Op den top van het gezwel vormen zich blaren, die eene bloederige, dunne stof bevatten.
2. Onder deze blaren ziet men verscheidene gaatjes in de huid, welke spoedig tot éene opening zamensmelten.
3. Uit deze opening ontlast zich bloed of dunne bloederige etter.
4. Door de opening ziet men onder de huid, eene grijs groen zwarte met dunnen etter doormengde massa (verstorven bindweefsel).
5. Met het openbreken van de huid en de ontlasting van etter, nemen de voornaamste verschijnselen af.
6. Het verstorven bindweefsel stoot zich af, ontlast zich bij gedeelten en er volgt, onder
7. afscheiding van goeden etter, granulatievorming, opgevolgd door
8. een onregelmatig ingedrukt, nog geruimen tijd wankleurig blijvend, likteeken, hetwelk zich gewoonlijk in de derde week vormt.

B. *Terugkaatsings- of medegevoels-verschijnselen.*

Gastricisme.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Koorts, welke niet zelden, wanneer de zitplaats nabij het hoofd is, of de ontsteking eene aanzienlijke uitbreiding heeft, kwaadaardig wordt.

Aanm.

De terugkaatsings- en algemeene verschijnselen stellen zich dikwijls reeds vóór de eigene verschijnselen in.

§ 12.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald en hangt af van:
1. de zitplaats,
2. den omvang,
3. den ouderdom,
4. het gestel van den lijder, en
5. de behandeling.

Aanm.

1. In de nabijheid van edele werktuigen, bijv. aan het hoofd of in den nek gezeteld, zeer ongunstig, zoo zelfs dat de dood niet zelden het gevolg dezer aandoening is.
2. Bij belangrijke uitbreiding ongunstig.
3. a. Bij bejaarde menschen in het algemeen ongunstig. b. Bij volbloedige vrouwen in het tijdperk van het ophouden der maandstonden zeer ongunstig, gewoonlijk toch bezwijkt de lijderes. W. F. KRIEGER en M. POLANO.
4. Bij kwaadsappige voorwerpen ongunstiger dan bij overigens gezonden.
5. Tijdig en goed behandeld, kan men in vele gevallen lijders redden, die anders verloren zouden zijn.

§ 13.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Ontspanning te maken.
2. De uitstorting van het verstorvene bindweefsel te bevorderen.
3. De sluiting te verkrijgen.

Midd.

Aanw. 1.

Langwerpige of kruissnede, welke de geheele diepte van het ontstoken bindweefsel moet innemen.

Aanw. 2.

a. Ungt. Digest., en

b. Warme weekmakende pap, gemengd met aq. GOULARDI.

Aanw. 3.

Eenvoudig droog verband, naar omstandigheden min of meer gewijzigd.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Het gastricisme te bestrijden.
2. De koorts naar derzelver aard en karakter te behandelen.
3. Bij uitputtende verettering de krachten te ondersteunen.

Midd.

(Zie handleiding der geneeskunde).

NB. Men zij indachtig de antiphlogistische geneeswijze niet te langen tijd vol te houden.

§ 14.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. In den beginne verkoelende spijzen en dranken.
3. Later kunnen opwekkende, versterkende voedselen aangewezen zijn.

TWEEDE ONDERAFDEELING.

BINDWEEFSELONTSTEKING.

DESMYPHAEITIS.

§ 15.

VERDEELING NAAR DE BEGRENZING.

a. Omschrevene bindweefselontsteking. *Perigrapto-desmyphaeitis*.
b. Verspreide bindweefselontsteking. *Diachuto-desmyphaeitis*.

DERDE HOOFDSTUK.

OMSCHREVENE BINDWEEFSELONTSTEKING.

PERIGRAPTO-DESMYPHAEITIS.

Gelijkbeteekenende namen. ONTSTEKINGSGEZWEL. PHLEGMONE.

§ 16.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Is eene omschrevene ontsteking van het vormloos bindweefsel.
2. *Ligchaamsdeelen.* In alle ligchaamsdeelen, zoo wel in als om de werktuigen, vooral echter om de werktuigen in vetrijke streken en aan de onderste ledematen.

3. *Oorsprongsverhouding.* a. Oorspronkelijk. b. Opvolgend (door ontsteking van omringende deelen).
4. *Verloopsgang.* a. Snel (gewoonlijk). b. Slepend (bijzonder de opvolgende).
5. *Levensuiting.* a. Werkdadig (in meerderen of minderen graad). b. Lijdelijk (voor den slependen vorm).
6. *Uitgangen.* a. *Herstelling.* Door oplossing.
   b. *Gevolgziekten.* a) Verettering (ettergezwel). b) Verharding. c) Zweer. d) Versterving.
   c. *Naziekte.* Pijpzweer.
7. *Zamenstelling met:* ontsteking van bijgelegene deelen, klieren bijv.
8. *Verwikkeling met:* a. Kwaadsappigheid. b. Snel verloopende koortsziekten.

§ 17.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Bloedrijk lymphatisch temperament.
2. Jeugdige leeftijd.
3. Kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Werktuigelijke beleediging.
2. Het vatten van koude.
3. Ongeregelde levenswijze in spijs en drank.
4. Stofverplaatsing.

§ 18.

VERSCHIJNSELEN-LEER.

A. *Snel verloopende soort;*
AA. *Eigene verschijnselen.*
a. Vorm, zwelling, welke
1. omschreven,
2. vast,

3. gespannen,
4. donkerrood,
5. heet, en
6. stekend pijnlijk is.

b. Veranderingen gedurende het verloop.

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van uitgang in verettering.
   a). De zwelling neemt in den omtrek af, doch verheft zich op het een of ander punt, veelal in het midden.
   b). De vastheid vermindert.
   c). De pijn wordt drukkend en kloppend.
   d). Het meest verheven punt wordt eerst weeker en biedt later een gevoel van vochtgolving (fluctuatio) aan:
   Dit punt draagt nu den naam van rijpheidspunt (punctum fluctuationis), en het geheel dat van heet ettergezwel.
   e). In het rijpheidspunt vormt zich eene geelachtig witte halfdoorschijnende plek.
   f). Deze plek breekt open en verleent uitgang aan den etter.
   g). De verschijnselen nemen nu meer en meer af, de grond van het ettergezwel verheft zich, er volgt vergroeijing van de wanden, zoodat de opening na korteren of langeren tijd, of gewoonlijk in 14 à 21 dagen gesloten is, of
3. Verschijnselen van overgang in verharding.
   De verschijnselen nemen langzaam af, totdat er eene harde schijf terug blijft.
4. Verschijnselen van overgang in versterving.
   Zie ontstekingsversterving.

BB. *Terugkaatsing of medegevoels-verschijnselen.* Zwelling van de naastbij gelegene watervaatsklieren.

CC. *Algemeene verschijnselen.*

1. Prikkelkoorts, (in den beginne, bij eenigzins belangrijke graden).
2. Veretteringkoorts (bij belangrijke graden ingeval van uitgang in verettering).

Aanm.

1. Bij diepe ligging is de roodheid zeer gering, dikwijls in het geheel niet waar te nemen.
2. In de werktuigen levert deze ontsteking de verschijnselen der werkdadige ontsteking derzelven.

B. *Slepend verloopende soort.*

Eigene verschijnselen.

a. Vorm, zwelling, welke
1. zeer vast,
2. minder begrensd,
3. bleek of blaauwrood,
4. weinig warm, en
5. dof pijnlijk is.

b. Veranderingen gedurende het verloop. Deze ontsteking gaat minder in eene verettering uit, doch heeft meermalen verzwering en verharding als gevolg-ziekte.

§ 19.

VOORZEGGINGSLEER.

Voorzegging in het algemeen gunstig, gewijzigd echter door:
1. De zitplaats.
2. Het werktuig, en
3. Het gestel van den lijder.

Aanm.

1. Vooral diep en onder peesvliezen gelegene ontstekingsgezwellen, kunnen bij den gewonen uitgang in verettering, tot etterverzakking, pijpzweer enz. aanleiding geven.
2. Bij kwaadsappige voorwerpen kan eene min of meer hardnekkige verzwering volgen.

§ 20.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Snelverloopende soort.*

AA. *Pl.*

Aanw.
1. De ontsteking te leiden en zoo mogelijk tot oplossing te brengen; gelukt zulks niet dan
2. de rijpmaking (overgang in gevolgziekte) te bevorderen en vervolgens

3. den etter te ontlasten.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedsontlastingen. b. Ung. hydrarg. cin. c. Weekmakende, pijnstillende pappen.

Aanw. 2.

Weekmakende pappen.

Aanw. 3.

Zie ettergezwel.

BB. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. De koorts te leiden.
3. Verwijderde oorzaken op te rnimen.

Midd.

Aanw. 1. a. Bloedsontlastingen (naar omstandigheden). b. Verkoelende bloedverdunnende middelen, plantenzuren, nitras potass. dep. enz.

Aanw. 2.

Zie Handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van de oorzaken.

B. *Slependverloopende soort.*

AA. *Pl.*

Aanw.

1. De ontsteking zoo mogelijk tot oplossing te brengen; gelukt zulks niet, dan
2. den overgang in gevolgziekten te leiden.

Midd.

Aanw. 1.

Oplossende min of meer prikkelende smeersels, pappen en stovingen (gewijzigd naar den graad van levensuiting) bijv. ung. hydrarg. cin., aromatische kruidenzakjes, pappen met flor. cham. enz. Stovingen uit inf. fl. cham. enz.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van den toestand.

BB. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. De plaatselijke behandeling ter overgang in gevolgziekten behulpzaam te zijn.
3. Verwijderde oorzaken op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Antiplastica, vooral calomel. b. Zachte laxantia. c. Zachte diuretica.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekte.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van de oorzaken.

§ 21.

LEEFREGELEN.

A. *Snelverloopende soort.*

1. Rust van het ontstoken deel, in eene houding bij welke de omringende deelen zoo veel mogelijk verslapt zijn, en de toevloed van vochten naar de ontstokene plaats, zooveel doenlijk wordt verhinderd.
2. In den beginne verkoelende schrale, later voedende spijzen en dranken.
3. Verblijf in gelijkmatigen niet warmen dampkring.

B. *Slependverloopende soort.*

1. Rust, enz. (als voor de snel verloopende soort is aangegeven.)
2. Niet prikkelende spijzen en dranken.
3. Verblijf in gelijkmatigen niet koelen dampkring.

VIERDE HOOFDSTUK.

VERSPREIDE BINDWEEFSELONTSTEKING.

DIACHUTA-DESMYPHAEITIS.

§ 22.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene verspreide ontsteking der bindweefsellagen (fasciae fibrosae) en bindweefselscheeden.
2. *Ligchaamsdeelen.* Vooral aan: a. De onderste ledematen, bijzonder om de gewrichten. b. De schedelstreek. c. De oogholten. d. De hals. e. De teeldeelen, en f. De buikwand.
3. *Verloopgang.* a. Snel. b. Slepend.
4. *Levensuiting.* a. Werkdadig (voor de snel verloopende soort). b. Lijdelijk (voor de slepend verloopende soort).
5. *Duur.* a. Snel verloopende soort. Van slechts eenige uren, (zoo als bij stofverplaatsing bij kraamvrouwen) tot 6—7—8 dagen. b. Slepend verloopende soort. Onbepaald, weken, ja maanden lang.
6. *Uitgangen.* a. Oplossing (vooral bij de slepend verloopende soort). b. *Verettering*, met: c. *Versterving* (gewoonlijk bij de snel verloopende soort). d. *Den dood*, door
   a) etterbloedkoorts (febris pyaemica).

b) uitputtende verettering,
c) stofverplaatsing in de longen, lever, enz. (b en c voor de snelverloopende soort).

e. *Gevolgziekten.*
a) Slepende, zuchtige verharding.
b) Verzwering (beide voor de slepend verloopende soort).

f. *Naziekten.*
a) Uittering met belemmeringen in de beweging (door ver groeijing der deelen).
b) Verkromming met gewrichtsverstijving.
c) Hardnekkige verzwering.

8. *Zamenstelling met:* Aderontsteking (somwijlen bij de snelverloopende soort).
9. *Verwikkeling met:* a. Gastricisme. b. Bloedbederfkoorts.
10. *Weder instortingsneiging.* Is eigen, aan de slepend verloopende soort.

§ 23.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Lymphatisch-bloedrijk temperament.
2. Fijne prikkelbare huid.
3. Het kraambed.
4. De lente en de herfst.
5. Het herstellingstijdperk van bloedbederfkoorts en van eenige huidziekten, vooral roodvonk.
6. Ziekelijke gesteldheid, (zucht en verharding) van het bindweefsel.
7. Stoornis in de verrigtingen van de buiksinwanden.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Wonden van het bindweefsel, vooral gestokene en gescheurde.
2. Beenbreuken.
3. Teruggeblevene vreemde ligchamen en beensplinters.

4. Geprikkelde toestand van de huid, zich op het bindweefsel overplantende.
5. Branding.
6. Gevatte koude.
7. Stofverplaatsing.

§ 24.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Snelverloopende soort.*

AA. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Zuchtige, niet omschrevene zwelling, in de meeste gevallen opgevolgd door
2. roodheid van de huid, later
3. vaste, gespannen zwelling en bij aanraking
4. hevige pijnen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Op eenige plaatsen ontstaan vochtgolvende plekken.
2. De roodheid wordt in vele gevallen donker blaauw, bruinachtig.
3. De pijnen breiden zich uit.
4. De vochtgolving wordt duidelijker en de onderscheidene vochtgolving aanbiedende plekken vloeijen zamen, vandaar
5. meer verhevene zwelling in het midden, om welkers omtrek zich vormen
6. blazen of kleine etterblaasjes.
7. Er ontstaan koudvuurplekken op de huid, welke
8. openbreken; en nu
9. uitgang verleenen aan eene groote hoeveelheid etter, met stukken verstorven bindweefsel vermengd.
10. In den omtrek dezer openingen is de huid in aanzienlijke uitgestrektheid los.

Aanm.

1. De roodheid is dikwijls uiterst gering.

2. Meermalen gebeurt het dat de lijder bezwijkt voor dat het gezwel zich heeft geopend.

BB. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts.

Aanm.

1. De koorts welke somwijlen de plaatselijke verschijnselen voorafgaat, uit zich in den beginne onder aanvallen van hitte en koude, wordt later ontstekingskoorts, om als bloedbederf koorts te eindigen.

2. Er komen vooral aan de onderste ledematen vormen van snel verloopende bindweefsel-ontsteking voor, die schijnbaar verspreid echter niet gevaarlijk zijn en bij welke men als algemeene verschijnselen slechts prikkelkoorts met gastricisme waarneemt. — Men zoude de verspreide bindweefsel-ontsteking dus in eene goedaardige en in eene kwaadaardige kunnen onderscheiden. — De kwaadaardigheid zal waarschijnlijk aan zamenstelling met aderontsteking toegeschreven moeten worden.

B. *Slependverloopende soort.*

AA. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Zuchtige niet omschrevene zwelling, welke in den beginne kleurloos, niet warm, en weinig pijnlijk is. Eenige dagen later
2. donker rood-blaauwachtige, marmervormige, ontkleuring van de huid, welke moeijelijk voor den vingerdruk wijkt.
3. Steeds zeer geringe pijn.
4. Nu en dan gevoel van hitte.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Aan zich zelve overgelaten breidt de zwelling zich steeds uit.
2. Het gezwel wordt vaster, en
3. neemt soms belangrijk in omvang toe.
4. Somwijlen treedt verzwering met afscheiding van dunnen slechten etter in.

Aanm.

Onder gunstige omstandigheden kan oplossing plaats hebben.

§ 25.

VOORZEGGINGSLEER.

1. Voorzegging in het algemeen zeer ongunstig (bijzonder bij de in de schedelstreek en aan den hals voorkomende), gegrond op: a. de plaatselijke verwoesting die zij veroorzaakt. b. etterverzakking. c. uitputtende verettering. d. mogelijke overplanting aan inwendig gelegene werktuigen, vooral naar de hersenen en weivliezen.
2. Minder ongunstig aan de ledematen.

Aanm.
Bij de slependen soort, welke niet in verettering uitgaat, kan de voorzegging betrekkelijk gunstig gesteld worden.

§ 26.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Snelverloopende soort.*

AA. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen, en indien zulks niet spoedig gelukt,
2. het aangedane gedeelte open te leggen, en
3. de verettering en versterving te leiden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers in den omtrek. b. Inwrijvingen van ung. hydrarg. cin. c. Drukking (BRETONNEAU en VELPEAU). d. Slechts roodmakende spaansche vliegenpleister.

Aanw. 2.

a. Het mes. b. Het gloeijend ijzer (LARREIJ). c. Bijtmiddelen.

Aanm. 3.

Verschillend en gewijzigd naar den toestand.

BB. *Alg.*

Aanw.

1. De verwijderde oorzaken op te ruimen.
2. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
3. Pijnen te bedaren.
4. In het tijdperk van verettering en versterving de krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend naar gelang van de oorzaken.

Aanw. 2.

Antiphlogistische geneeswijze.

Aanw 3. a. opium, of b. acet. morphii.

Aanw. 4. a. cortex Peruv. b. acid. miner. enz.

B. Slepend verloopende soort.

AA. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. De gevolgziekten te bestrijden.

Midd.

Aanw.

a. Ung. hydrarg. cin. c. ung. laur. met b. Aromatische kruidenzakjes, of c. Warme aromatische, zelfs spiritueuse stovingen.

Aanm.

Plaatselijke bloeds-ontlastingen kunnen in eenige zeldzame gevallen aangewezen zijn.

Aanw. 1.

Verschillend, naar gelang van den toestand.

BB. *Alg.*

Aanw.

1. Verwijderde oorzaken op te ruimen.
2. De opslorping der uitgestorte stoffen te bevorderen.

Midd.

Aanw.

Verschillend naar gelang van de oorzaken.

Aanw.

a. Calomel, of b. Sulph. aur. ant., (beide in het begin der ziekte) opgevolgd door c. Zacht pisdrijvende middelen.

§ 27.

LEEFRREGELEN.

A. *Snelverloopende soort.*

1. Strenge rust van het aangedane deel, in eene houding, bij welke hetzelve zoo veel mogelijk ontspannen is en de toevloed van bloed naar hetzelve zoo veel mogelijk worde voorgekomen.
2. In den beginne zeer schrale verkoelende, later, (in het tijdperk van verettering), voedende en door rooden wijn opwekkende diëet uit ligt verteerbare voedselen.
8. Verblijf in zeer zuiveren niet warmen dampkring.

B. *Slependverloopende soort.*

1. In het algemeen rust van het aangedane deel, in eene houding, bij welke het zoo veel mogelijk ontspannen is en de toevloed van bloed naar hetzelve zoo veel mogelijk worde voorgekomen. Bij zeer lijdelijke levensuiting kan matige beweging voordeelig zijn.
2. Matig zacht voedende diëet.
3. Verblijf in zeer zuiveren niet kouden dampkring.

VIJFDE HOOFDSTUK.

VINGER-ONTSTEKING

DAKTYLITIS.

§ 28.

1. *Bepaling.* Onder vinger-ontsteking verstaat men, ontstekingsvormen, die alleen aan de vingeren (gewoonlijk) en aan de teenen (zeldzaam) voorkomen.
2. *Verdeeling.* a. Nagelbedontsteking. Onychostromitis. b. Vingertopontsteking. Akrodaktylitis.

NAGELBEDONTSTEKING.

ONYCHOSTROMITIS.

Gelijkbeteekenende naam. OMLOOP. PARONYCHIA.

§ 29.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder boven gezegde benaming verstaat men eene ontsteking van de oppervlakkige laag van de huid onder den nagel.
2. *Uitgangen.* a. Genezing. b. Gevolgziekten.

a. Verlies van den nagel. b. Verzwering van het nagelbed.
c. Beenbederf.
2. *Verwikkeling met:* Gastricisme (somwijlen).

§ 30.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Jeugdige leeftijd.
2. Kropzeerige kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Nijdnagel.
2. Kneuzing.
3. Verwonding.
4. Postvatting van kropzeerige, jichtige en syphilitische kwaadsappigheid.

Aanm.

Dikwijls ontwikkelt zij zich, bij overigens zeer gezond schijnende voorwerpen, zoogenaamd van zelve. In eenige gevallen staat ze met gastricisme in onmiddellijk verband.

§ 31.

VERSCHIJNSELEN-LEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*
1. Roodheid met
2. geringe zwelling en
3. gevoel van branding aan den vingertop, vooral aan den nagel en eenige uren later opgevolgd door
4. vorming van eene blaar, die met eene wei-etteracthige stof gevuld is.

Aanm.

Bij overigens gezonde voorwerpen en doelmatige behandeling, breidt zij zich niet verder uit. In tegenovergestelde omstandigheden volgen

b. *veranderingen gedurende het verloop.*

1. De nagel wordt bleek, los en valt uit.
2. Het nagelbed is min of meer diep in toestand van verzwering, en zelfs kan
3. Beenbederf van het nagelkootje volgen.

B. *Terugkaatsings- of medegevoels-verschijnselen.*

Die van gastricisme (somwijlen).

§ 32.

VOORZEGGINGSLEER.

1. Voorzegging, in het algemeen gunstig.
2. Minder gunstig bij a. Kwaadsappige voorwerpen en b. Verwaarloozing, (zie de gevolgziekten).

§ 33.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Het uitgestorte vocht te ontlasten.
3. Den nagel naar omstandigheden al of niet wegtenemen, en
4. Den nablijvenden toestand (eenvoudige ontblooting of verzwering van het nagelbed) te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

Unguent. hydrarg. cin. c. opio.

Aanw. 2.

De blaar te openen en de losse opperhuid weg te nemen.

Aanw. 3.

De uitrukking van den nagel, indien dezelve bleek en beweegbaar is.

Aanw. 4.

a. Aq. GOULARDI (voor eenvoudige gevallen) b. Verschillende naar

gelang van den toestand. (Kwaadsappige verzwering en beenbederf).

B. *Alg.*

Aanw.

1. Het gastricisme te bestrijden.

2. De kwaadsappigheid te verbeteren. (Daar waar deze duidelijk met de ontsteking in verband staat.)

Midd.

Aanw. 1 en 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 34.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel, door de hand in eene min of meer verhevene houding in een band te dragen.
2. Onthouding van prikkelende spijzen en dranken.

VINGERTOPONTSTEKING.

AKRODAKTYLITIS.

Gelijkbeteekenende namen. FIJT. PANARITIUM.

§ 35.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder de bovengezegde benaming verstaat men eene ontsteking van de handpalmvlakte van den vingertop.

Aanm.

Zij komt zeer zelden aan den duim voor.

2. *Verloop-gang.* Snel.
3. *Levens-uiting.* Werkdadig.
4. *Verdeeling naar de weefsels.*

a. Bindweefsel-vingertopontsteking (Akrodaktylodesmyphaëitis).
b. Vezelweefsel-vingertopontsteking (Akrodaktylinitis).
a). Pees-scheeden-vingertopontsteking. (Akrodaktylo-tenobursitis.
b). Beenvlies-vingertopontsteking. (Akrodaktylo-periosteitis).

5. *Uitgangen.* a. Genezing door oplossing (zeldzaam), of door verettering (gewoonlijk). b. gevolgziekten.
a). Versterving.
b). Etterverzakking.
c). Beenbederf.

c. Naziekten.
a). Bewegingsverlies van de buigspieren der vingers.
b). Gewrichtsverstijving.
c). Verlies van een gedeelte van den vinger.

Aanm.
De gevolg- en naziekten komen vooral bij de vezelweefsel-vingertopontsteking voor.

§ 36.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
Jicht en rheumatische kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Werktuigelijke beleedigingen vooral in schijn gering, gestokene wonden.
2. Branding,
3. Gevatte koude.

Aanm.
In eenige gevallen ontstaat deze ontsteking zoo genaamd van zelve, vooral bij Rheumatisme en jicht (Akrodaktylitis arthragrka).

§ 37.

VERSCHIJNSELENLEER.

Bindweefsel-vingertopontsteking.
A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*

1. Zwelling.
2. Roodheid van den vingertop.
3. Hitte.
4. Kloppende pijn.
5. Roode strepen langs de binnenvlakte van den voorarm.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of,
2. Verschijnselen van etter-gezwelvorming met werkdadige levensuiting.

B. *Terugkaatsing- en medegevoels-verschijnselen.*

1. Pijnlijke zwelling van de okselklieren der aangedane zijde.
2. Slapeloosheid.

c. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts (bij gevoelige voorwerpen).

Vezelweefsel-vingertopontsteking.

Van de peesscheeden.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Zwelling, en
2. roodheid beide in matigen graad van de palmvlakte van van den vingertop.
3. Belangrijke zwelling van de handpalm.
4. Zeer lastig gevoel van hitte in den vinger, de hand en zelfs verder aan het lid.
5. Spannende hevig scheurende pijn, welke zich tot aan de hand en den voorarm uitbreidt.
6. Roode strepen langs de binnenvlakte van den voorarm.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van ettergezwel-vorming.
3. Na de opening van het ettergezwel, niet zelden uitstooting van pezen.

B. *Terugkaatsing- en medegevoels-verschijnselen.*

1. Pijnlijke zwelling der okselklieren, aan de aangedane zijde.

2. IJling en
3. Stuipen (2 en 3 bij gevoelige voorwerpen).

C. *Algemeene verschijnselen.*
Ontstekingskoorts.

Van het beenvlies.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Buitengewoon hevige, wel eens nalatende pijn, vooral in den top van den vinger; pijn, die zich niet in de hand of verder uitbreidt, doch zich somwijlen bij tusschenpoozingen, bijzonder des avonds in andere vingeren van dezelfde hand doet gevoelen.
2. Geene roodheid.
3. Geene zwelling.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Roode zuchtige zwelling, in welke de hand kan deelen (bij zich instellende verettering).
3. Twijfelachtig gevoel van vochtgolving.
4. Na de opening verschijnselen van beenbederf (tenzij men spoedig eene insnijding gemaakt had), opgevolgd door
5. pijpzweer.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Vrij hevige koorts, en bij gevoelige voorwerpen, somwijlen gepaard gaande met
2. ijling en stuipen.

§ 38.

VOORZEGGINGSLEER.

Voorzegging verschillend, en vooral gewijzigd door het aangedane weefsel.

1. Gunstig bij bindweefsel-vingertopontsteking.
2. Minder gunstig bij vezelweefsel- en vooral bij beenvlies-vingertopontsteking.

Zie verder de uitgangen, gevolg- en naziekten.

§ 39.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen, (gelukt zeldzaam) en zoo deze niet na tien a twaalf uren intreedt,
2. Ontspanning te maken of
3. De rijpmaking te bevorderen, en daarna
4. gevormden etter te ontlasten, en
5. de sluiting te verkrijgen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedsontlasting bij herhaling. b. Ung. hydrarg. cin. c. opio.

Aanw. 2.

Insnijding in het meest ontstoken punt, welke bij beenvlies-vingertopontsteking tot op het been moet doordringen.

Aanw. 3.

Warme weekmakende pappen.

Aanw. 4.

Insnijding.

Aanw. 5.

Zie etter-gezwel en beenzweer.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De koorts naar haar karakter te behandelen.
2. De tusschenpoozende pijnen te bedaren.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de behandeling der Geneeskunde.

Aanw. 2.

Sulph. chin. met of zonder acetas morphii.

Aanm.

Hier kan het, even als in andere gevallen, aangewezen zijn, nadat de ontsteking beteugeld is, algemeen ten gronde liggende toestanden, bijv. kwaadsappigheid, te moeten bekampen.

§ 40.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel, door de hand in eene min of meer verhevene houding in een band te dragen, of te bed op een kafkussen te leggen.
2. In den beginne schrale diëet met verkoelende dranken.
3. Verblijf in een eerder koelen dan warmen dampkring, met uitzondering voor de gevallen, bij welke jicht of rheumatisme ten gronde ligt.

DERDE ONDERAFDEELING.

SLIJMVLIESONTSTEKING.

PHLEGMYMENITIS.

ZESDE HOOFDSTUK.

SLIJMVLIESONTSTEKING IN HET ALGEMEEN.

§ 41.

ZIEKTELEER.

1. *Verloopgang*. a. Snel. b. Slepend.
2. *Verloopwijze*. a. Aanhoudend. b. Tusschenpoozend, (zeldzaam).
3. *Levensuiting*. a. Werkdadig. b. Lijdelijk (voor de snel en slepend verloopende soort).
4. *Verspreiding*. a. Verstrooid. b. Algemeen heerschend.
5. *Mededeeling door:* a. Voortzettingsverband. b. Aanrakingsverband. c. Medegevoeligheids-verband. d. Besmetting, (vooral de etterachtige en koudvurige vormen).
6. *Vorm*. a. Zinkingachtige (*katarrho-phlogosis*). b. Etterachtige (*pyo-phlogosis*). c. Korrelachtige (*kokkodo-phlogosis*). d. Stremselvormende (*kroupachtige*) (*diphthero-phlogosis*). e. Puist- of

zweervormende (*helkoso-phlogosis*). f. Koudvuurachtige (*ne-krotico-phlogosis*).

7. *Uitgangen.* a. Oplossing. b. Versterving. c. Dood.
   d. *Vormverandering.* In *verloopgang.*
   e. *Gevolgziekten.* a). Slijmvloed. b). Ettervloed. c). Zweer. d). Verharding. e). Verdikking. f). Verweeking.
   f. *Naziekten.* Vernaauwing van holten of buizen (door verdikking, verharding en likteekens).
8. *Zamenstelling met:* Ontsteking van andersoortige aangrenzende weefsels.
9. *Verwikkeling met:* kwaadsappigheid.
10. *Tijdperken.* a. Weiafscheidend. b. Slijmafscheidend. c. Herstellings-tijdperk.

§ 42.

OORZAKENLEER.

A. Voorb. oorz.

1. Jeugdige leeftijd.
2. Lympatisch temperament.
3. Kropzeerige of jichtige kwaadsappigheid.
4. Slepend huiduitslag. (Uitslagskwaadsappigheid).

B. Gelegenh. gev. oorz.

1. Werktuigelijke prikkels.
2. Scheikundige prikkels.
3. Onderdrukte huiduitwaseming, (dikwijls).
4. Onderdrukte natuurlijke bloedvloeijingen.
5. Besmetting.
6. Ontsteking van aangrenzende weefsels.
7. Stofverplaatsing (bij kwaadaardige bloedkoorts, jicht, syphil. enz).

§ 43.

VERSCHIJNSELENLEER.

Snel verloopende soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. Roodheid in verschillende tinten en die algemeen, vlak of takvormig kan zijn.
2. Zwelling.
3. Eigenaardig fluweelachtig aanzien.
4. Stompe pijn, die vooral bij drukking toeneemt.
5. Gevoel van hitte en branding.
6. Afscheiding van eene dunne waterachtige stof, of
7. Afscheiding van etterachtig slijm, (bij den etterachtigen vorm), of
8. Stremselvoortbrenging (bij croupeusen vorm), of
9. Vorming van blaasjes of puistjes, enz. (bij de puist of zweer vormende).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Overgang in het

Tweede tijdperk.

1. Toenemende zwelling.
2. Minder gevoel van branding en hitte.
3. Geringe pijn.
4. Afscheiding van slijm.

Derde tijdperk.

1. Alle verschijnselen nemen af.
2. De afscheiding wordt dunner en herneemt eindelijk hare natuurlijke hoedanigheden.

B. *Terugkaatsings- of medegevoels-verschijnselen.*

1. Aandoeningen van de uitwendige huid en bijzonder,

2. Zwelling van nabij gelegene watervaatsklieren.
3. Ontsteking in andere gedeelten van het stelsel der slijmvliezen.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts of zinkingkoorts. (In het 1e tijdperk bij belangrijke graden).

Aanm.

Door verandering in de afscheiding en terughouding van stoffen, welke buiten het ligchaam gevoerd moeten worden, kan de bloedmenging ten nadeele veranderen en het karakter van de koorts gewijzigd worden.

Slepend verloopende soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Vuil gele of in het grijs-blaauwrood spelende kleur.
2. Belangrijke, dikwijls met uitgezette aderen bezette, zwelling.
3. Weinig, of geringe pijn.
4. Afscheiding van etterachtig slijm.
5. Korrelachtig voorkomen (alleen bij den korrelachtigen vorm).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overweging in de snel verloopende soort, of
3. Die van overgang in ontaarding.

Aanm.

1. Naar den vorm der ontsteking, leveren de verschijnselen eenige verscheidenheden.
2. De hier aangegevene hebben vooral op den zinkingachtigen vorm betrekking.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Hectische koorts (alleen bij aanzienlijke afscheiding van etter of etterachtig slijm).

§ 44.

VOORZEGGINGSLEER.

Voorzegging in het algemeen gunstig, gewijzigd echter door:

1. Het physiologisch belang van het werktuig, tot hetwelk het slijmvlies behoort.

2. Den graad van levensuiting.
3. Den verloopgang.
4. Den vorm.
5. Den aard, (bij algemeen heerschende).
6. Den ouderdom en het gestel van den lijder.
7. Het al of niet bestaan van kwaadsappigheid.
8. De oorzaken.

Aanm.

1. Onder alle vormen is de zinkingachtige de minst, de stremselvormende en de koudvurige de meest belangrijke.
2. De slepende soort kan maanden, ja zelfs jaren lang duren.

§ 45.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw. 1.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Den uitgang in gevolgziekten te leiden.

Midd.

Aanw.

De middelen kunnen hier gekozen worden uit die, welke behooren tot de navolgende geneeswijzen. a. Ontstekingwerende. b. Weekmakende. c. Zamentrekkende. d. Omstemmende.

Aanm.

1. a. De ontstekingwerende en weekmakende moeten zelden in ruimen mate worden aangewend. b. Zij kunnen alleen in het eerste tijdperk bij de snelverloopende soort te pas komen. c. Te lang voortgezet bevorderen zij den overgang in de slepend verloopende soort. d. Men bezigt hier:
   a). Bloedzuigers of bloedige koppen in den omtrek,
   b). inkervingen of
   c). uitknipsels,
   d). dec. r. altheae, koud water, enz.
   e). ung. hydrarg. cin. (Bij de ontsteking door werktuigelijke oorzaken).
   e. Dikwijls verbindt men de middelen onder d) en e) met narcotica.
2. a. De zamentrekkende middelen zijn in het tweede en derde tijdperk van de snel verloopende soort en reeds in den beginne bij de slepend verloopende soort aangewezen. b. Men bezigt hier:

a). Aq. GOULARDI.
b). Oxyd. zinci.
c). Alumen crudum, enz.
d). Dec. salic. alb. dec. r. rathaniae, enz.

3. a. De omstemmende middelen zijn in alle tijdperken van de snel en slepend verloopende soorten aangewezen, bijzonder echter bij de zinkingachtige, de etterachtige en de korrelachtige vormen. b. Tot dezelve behooren:

a). De lapis infernalis.
b). Sulph. cupri, enz.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekten.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. De koorts naar haren aard en haar karakter te leiden.
3. Onderdrukte huid-uitwaseming te herstellen, of
4. Onderdrukte bloedvloeden te herstellen.
5. Kwaadsappigheid te verbeteren.
6. De krachten te onderhouden (bij slepende vormen, die met aanzienlijk verlies van vochten gepaard gaan).

Midd.

Aanw. 1.

a. Algemeene bloedsontlasting (bij de snel verloopende soort). b. Calomel. c. sulph. aurat. antim. d. Spaansche vliegenpleister. e. Tegenprikkel door inenting van tart. emetic. (bij ontstekingen, die het gevolg zijn van zoogenaamde onderdrukte huiduitslagen).

Aanw. 2, 3, 4, 5, en 6.

Zie de handleiding der Geneeskunde,

§ 46.

LEEFREGELEN.

1. a. Bij de snel verloopende, en vooral in het eerste tijdperk, schrale, niet prikkelende spijzen en dranken. b. Bij de slepend verloopende, en vooral bij uitputtende vochts-ontlasting, voedende spijzen en dranken.

2. Verblijf in eenen matig warmen dampkring, met strenge vermijding van togtlucht en van verkoeling van de huid, en wel meer bepaald van die gedeelten, welke met het ontstoken slijmvlies in een medegevoeligheids-verband staan.

3. Rust van het ontstoken deel.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

ONTSTEKING VAN DEN PISWEG.

URETHRITIS.

Gelijkbeteekenende namen. DRUIPER.

GONORRHOEA, URETHRO-BLENNORRHOEA.

§ 47.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Druiper is eene etterachtig- slijm afscheidende ontsteking van het slijmvlies van den pisweg.
2. *Aard.* a. Venerische (gewoonlijk). b. Niet venerische.
3. *Verloopgang.* a. Snel. b. Slepend.
4. *Levensuiting.* a. Werkdadig. b. Lijdelijk.
   a). Met verhoogde gevoeligheid (erethische).
   b). Met verminderde gevoeligheid (torpide).
5. *Kiemtijd.* Van drie tot negen dagen (gewoonlijk). In sommige gevallen slechts vier en twintig uren, in andere negen dagen.
6. *Duur.* In het algemeen voor eenen eersten druiper vier weken, terwijl de tweede, derde, enz. vijf, zes weken, en meer kan aanhouden.
7. *Uitgangen.* a. Herstelling. b. *Gevolgziekten.* a). slepende slijmvloed (nadruiper, *urethro-blennorrhoea*). b). Bal (bijbal) ontste-

king (*orchitis urethritica*). c). Druiper voorstander-ontsteking (*prostatitis urethritica*). d). Druiper liesklier-ontsteking (*bubbadenitis urethritica*). e). Ettergezwel aan de buitenvlakte van het slijmvlies (zeldzaam). f). Koudvuur. g). Piswegzweer (zeldzaam). h). Stofverplaatsing, naar

α). het oog.

β). het oor (zeldzaam).

γ). den neus (zeldzaam).

δ). den endeldarm (zeldzaam).

ε). De gewrichten, vooral het kniegewricht (zeldzaam).

c. *Naziekten.* a). Pisweg-vernaauwing. b). Druiper-rheumatisme. c). Druiper-kwaadsappigheid *Myxiosis* (zeldzaam).

Aanm.

Deze kwaadsappigheid, door eenigen (DESPORTES, RITTER, AUTENRIETH, SCHÖNLEIN, EISENMAN, enz.) aangenomen, wordt door anderen zoo niet ontkend, dan toch zeer betwijfeld. Mij zijn een paar gevallen voorgekomen, die ik meende aan deze gesteldheid te moeten toeschrijven.

Men wil zelfs de navolgende vormen er van hebben waargenomen. a. Druipertuberkels. b. Druiperuitslag. c. Druiperzweer. d. Druiperbeenversterf, en e. Druiperzenuwziekten (SCHÖNLEIN en EISENMAN).

In de gevallen, door ons waargenomen, is de genezing door decoct. ZITTMANNI verkregen.

8. *Zamenstelling met:* a. Voorstander-ontsteking. b. Zaadblaasontsteking (*gonokystitis*). c. Ontsteking van den hals van de blaas, somwijlen met bloedsontlasting gepaard gaande, bloedenden druiper (*urethretis haemorrhagica*). d. Bal- (bijbal) ontsteking. e. Ontsteking der aangrenzende weefsels (slijmvlies-bindweefsel-pisweg ontsteking, (*urethritis phlegmonosa*). f. Gastricisme (roosachtige druiper (*urethritis erysipelatosa*).

9. *Verwikkeling met:* a. Onderscheidene oorspronkelijke syphilitische aandoeningen. b. Aangeborene vernaauwde voorhuid. c. Eikel-ontsteking (*balanitis*).

10. *Verwisseling met:* a. Pisweg-vernaauwing. b. Zaadvloed (*spermatorrhoea*).

11. *Tijdperken.* a. Van hevigheid. b. Van afneming. c. Van herstelling.

§ 48.

OORZAKENLEER.

A. Voorb. oorz.

1. Jeugdig, gevoelig, zenuwachtig ligchaam (voor de verhoogd gevoelige soort).
2. Verdikte en verweekte toestand van het slijmvlies van den pisweg, bij voorwerpen, die meermalen aan druiper geleden hebben (voor de verdoofd gevoeligen).

B. Gelegenh. gev. oorz.

1. Besmetting bij onzuiveren bijslaap, door eene eigenaardige smetstof, druiper-smetstof, welke met het druiper-slijm innig vermengd is. (voor den venerischen druiper).
2. Prikkeling van den pisweg, door zoogenaamde scherpe stoffen, (bijslaap met vrouwen, die witten vloed, of kraamzuivering hebben of aan baarmoeder-kanker lijden).
3. Direkte prikkeling van het slijmvlies van den pisweg door vreemde ligchamen.
4. Zelfbevlekking.
5. Jichtige-rheumatisme en aanbeijen, prikkel (zeldzaam).

§ 49.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

(Eerste tijdperk van den 1sten, 8sten à 12^{den} dag).

1. Jeuking van de uitwendige opening van den pisweg, met
2. Roodheid, en
3. Zwelling van de lippen dezer opening.
4. Gevoel van hitte en branding in de glans, bijzonder echter in de schuitswijze holte, vooral bij de pisontlasting.

5. Uitvloed van een in den beginnen dun, later dikker, geel, soms in het groen spelend etterachtig slijm.
6. Somwijlen is het etterachtig slijm met bloedige strepen gemengd.
7. Pijnlijke oprigting van de roede, vooral des nachts.
8. Neiging om den bijslaap uit te oefenen.
9. Herhaalde aandrang om de pis te ontlasten.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

(Tweede tijdperk van den 15—21 dag).

1. De zwelling,
2. de roodheid, en
3. de pijn nemen af.
4. De slijmettervloed wordt dunner, en geringer.
5. De pijnlijke oprigtingen van de roede laten na.

(Derde tijdperk van den 21 tot den 30—50 dag).

1. De zwelling,
2. de roodheid en
3. de pijn zijn verdwenen.
4. De slijm-ettervloed is dunner, meer slijmachtig, en draderig.
5. Gedurende de laatste dagen is de opening van den pisweg, vooral des morgens, nog door een slijmpropje als gesloten; eindelijk houdt ook dit op en de herstelling is daar.

B. *Terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen.*

1. Pijnlijke spanning in den bilnaad en in de heupen.
2. Pijnlijk krampachtig gevoel in de zaadstreng en in de ballen.
3. Pijnlijke zwelling van de liesklieren.
4. Somwijlen buikpijn.

Aanm.

Deze verschijnselen worden meer gedurende het 1e tijdperk waargenomen.

C. *Algemeene verschijnselen.*

1. Algemeen gevoel van kwalijk bevinden, somwijlen stijgende tot,
2. Prikkelkoorts.

Aanm.

De algemeene verschijnselen worden maar gedurende het 1e tijdperk waargenomen.

D. *Wijziging in de verschijnselen.*

A. Naar den aard.

De niet venerische is alleen door de aanleidende oorzaak en andere bijomstandigheden van de venerische, ook wel virulente genaamd, te herkennen.

De druiper met sjanker in den pisweg (chancre larvé) door RICORD aangegeven, is door ons nimmer, ook niet bij opzettelijk onderzoek, waargenomen.

B. Naar den verloopgang.

a. *Snel verloopende soort.*

Zie A. B. C. van de verschijnselenleer.

b. *Slepend verloopende soort.*

1. Langere, onbepaalde duur.
2. Weinig of geen roodheid en zwelling.
3. Weinig of geen plaatselijke pijn.
4. Uitvloed van eene dunne stof in geringe hoeveelheid.
5. Geene terugkaatsings- noch algemeene verschijnselen.

C. Naar den graad van levensuiting.

a. *Matig werkdadige.*

Zie A B en C van de verschijnselenleer.

b. *Zeer werkdadige.*

1. Alle verschijnselen zijn in hevigen graad aanwezig.
2. De pisweg is koordachtig gespannen (*urethritis chordata*).
3. De roede heeft een' min of meer krommen stand.

c. *Lijdelijke.*

Zie de verschijnselen van de snel verloopende.

d. *Verhoogd gevoelige* (*erethische*).

1. Lijdelijke ontstekingsverschijnselen met
2. Zeer hevige pijnen, vooral bij de pislozing.
3. Dikwijls herhaalde aandrang tot pislozen.
4. Door halsblaaskramp moeijelijke pislozing, meermalen zelfs pisopstopping.
5. Pijnlijke oprigting der roede des nachts.
6. Zenuwpijnen langs de zaadstreng en de ballen.
7. Krampachtige zamentrekking van den aars.

8. Uitvloed van minder gebonden en minder etterachtig slijm.

e. *Verdoofd gevoelige (torpide).*

1. Lijdelijke ontstekingsverschijnselen met
2. Zeer geringe pijnen, zelfs bij de pislozing, en
3. Uitvloed van dik etterachtig slijm.

D. Naar de zamenstelling.

a. *Slijmvlies-bindweefsel-, piswegontsteking.*

1. Verschijnselen van druiper, met zeer werkdadige levensuiting, vergezeld gaande met
2. algemeene zwelling van de roede, bijzonder van den eikel en van den pisweg.
3. Zuchtige vernaauwing van de voorhuid.
4. Dunner pisstraal, zelfs droppelpis (door zwelling van het slijmvlies).
5. Uitvloed van etterachtige dikke, niet zelden door bloed, of, bij versterving, door afgestootene gedeelten van het slijmvlies rood-bruin gekleurde stof.
6. Niet zelden piswegverbloeding.
7. Op het hoogste standpunt der ontsteking, dikwijls geen stofontlasting.
8. Ontstekings-koorts, soms met ijling gepaard gaande.

b. *Roosachtige druiper.*

1. Verschijnselen van druiper met zeer werkdadige levensuiting, zoodanig echter gewijzigd dat:
   a). de roodheid levendiger,
   b). de pijn geringer,
   c). de uitvloed dun waterachtiger, en somwijlen met aderlijk bloed vermengd is, gepaard gaande met
2. verschijnselen van gastricisme, en
3. koorts met snellen weeken pols.

Aanm. Deze vorm komt in ons land zeer zelden voor.

E. *Onderscheidings-verschijnselen.*

Vernaauwing in den pisweg.

Het niet bestaan van eenen begrensden hinderpaal in den pisweg, door uit- of inwendig onderzoek waarneembaar.

§ 50.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald en gegrond op:
1. Den aard.
2. De levensuiting.
3. De zamenstelling.
4. Het gestel van den lijder.
5. De levenswijze.
6. De behandeling.
7. De herhaling.

Aanm.
1. De venerische druiper kan, hoewel zulks zeldzaam het geval is, druiper-kwaadsappigheid ten gevolge hebben.
2. Slecht behandeld of een slepend verloop aannemende, kunnen de onderscheidene naziekten volgen, die zelfs het leven onder een smartvol lijden kunnen uitblusschen.
3. Bij geregelde levenswijs en doelmatige behandeling, herstellen de meeste druipers.
4. Een herhaalde druiper heeft een langeren duur en geeft meer dan een eerste tot naziekten aanleiding.

§ 51.

BEHANDELINGSLEER.

Matig werkdadige, snel verloopende (gewoonlijk voorkomende) *soort.*

A. *Pl.*

Aanw.

Eerste tijdperk.

De overplanting naar den bal te voorkomen.

Tweede tijdperk.

De oplossing te bevorderen.

Derde tijdperk.

Den nog voortdurenden slijmvloed te doen ophouden.

Midd.

Eerste tijdperk.

Een goed sluitende, doch niet knellende balzak-schortband.

Tweede tijdperk.

Inspuiting in den pisweg van eene oplossing van nitras argenti cristall. (1 gr. op een onc. aq. destill.) eenmaal in de 24 uren.

Derde tijdperk.

Inspuiting in den pisweg met eene oplossing van nitras argenti cristall. (2 à 5 gr. op een onc. aq. destill.) eenmaal om den anderen dag.

B. *Alg.*

Aanw.

Eerste en tweede tijdperk.

1. De pis zoo min mogelijk prikkelend te doen zijn.
2. De nachtelijke pijnlijke oprigtingen van de roede te bedaren.

Derde tijdperk.

De plaatselijke behandeling van dat tijdperk te ondersteunen.

Midd.

Eerste en tweede tijdperk.

Aanw. 1.

a. Dec. semin. lini c. infus. rad. liquir. of b. Het zoogenaamde pulv. leniens.

Aanw. 2.

Eene pil bestaande uit extr. opii aq. camph. en pulv. r. ipecac. à gr. 1.

Derde tijdperk.

a. Balsam. copaiv. of b. Piper cubebae.

Aanm.

In het 3e tijdperk worden deze middelen alleen toegediend in geval de plaatselijke behandeling niet volkomen slaagt.

C. *Wijzigingen in de behandeling.*

A. *Naar den aard.*

De niet venerische vereischen dezelfde behandeling, met inachtneming van de oorzaken, die hier hoofdzakelijk moeten bestreden worden.

B. Naar de levensuiting en den verloopgang.

1. *Zeer werkdadig, snel verloopende.*

a. Het baden van de roede in oleum oliv. b. Plaatselijke, of algemeene en plaatselijke bloedsontlastingen met: c. mixtura nitros: opgevolgd door d. calomel in kleine giften met extract. hyosc. nigr.; een en ander gedurende het 1e. tijdperk. e. Des avonds eene pil uit extr. op. aq. met camph. en pulv. r. ipecac. f. Weekmakende lavementen.

2. *Lijdelijk-slepend verloopende.*

a. Inspuitingen in den pisweg met eene oplossing van nitras argenti cristall. (5 à 10 gr. op 1 onc. aq. destill.) eenmaal om den anderen dag, of van rooden wijn, of eene oplossing van alum. crudum met of zonder L. L. SYDENH. of b. Ung. GUTHRIE in den pisweg gebragt, of c. Het inbrengen in den pisweg van eene bougie, in enkele gevallen met alum. crud. bestreken. d. Wasschingen of inwrijvingen, uitwendig langs den pisweg met prikkelende middelen, lin. sap. camph., sp. terebinth. enz. e. Inwendig zamentrekkende middelen, vooral terra catech. dec. r. ratanh. ferrum, enz.

3. *Verhoogd gevoelige.*

a. Laauw-warme baden met L. L. SYDENH. (in het 1. tijdperk). b. Inspuitingen in den pisweg met eene oplossing van nitras argenti cristall. ($\frac{1}{4}$ gr. op 1 onc. aq. destill.) of van alum. crud. met extr. opii aquos. (in het 2. en 3. tijdperk). c. Inwrijvingen langs den pisweg met eene zalf, rijkelijk bedeeld met extract. hyosc. nigr. en opium. d. Inwendig opium in ruime giften.

4. *Verdoofde gevoelige.*

a. Inspuitingen in den pisweg met eene oplossing van nitras argenti cristall. (5 à 10 gr. op 1 onc. aq. destill.) eenmaal in de 24 uren (reeds in den beginne), of b. Inbrenging van eene bougie, in zekere uitgestrekt-

heid bestreken met een mengsel, bestaande uit pulv. lapis infern. en gumm. arabic. c. Prikkelende inwrijvingen langs den pisweg van lin. sap. camph., sp. terebinth. enz. of d. Branding van de huid langs den pisweg door lapis infernalis of kleine roodmakende Spaansche vliegenpleister. e. Inwendig adstringentia tonica, pulv. cubebae, enz.

C. Naar de zamenstelling.

1. *Slijmvlies-bindweefsel-piswegontsteking.*

a. Plaatselijke en algemeene bloedsontlastingen bij herhaling. b. Bedekking met ung. hydrarg. cin. c. Inspuitingen in den pisweg met oleum oliv. c. oleo hyosc. coct. (in den beginne); later d. Inspuitingen in den pisweg met eene oplossing van nitras argenti cristall. (1 à 3 gr. op 1 onc. aq. destill.). e. Inwendig mixtur. nitros. opgevolgd door calom. met camph. en opium. f. Weekmakende lavementen.

2. *Roosachtige.*

Inwendig naar omstandigheden braak- of purgeermiddelen; voor de laatsten geene verkoelende.

§ 52.

LEEFREGELEN.

1. Strenge rust, zoo mogelijk te bed, vooral bij de zeer werkdadige, de verhoogd gevoelige, de slijmvlies-bindweefsel-piswegontsteking en de roosachtige soort.
2. Ondersteuning van den balzak door een kussentje (te bed) of door een schortband (buiten het bed).
3. Reinheid van de roede door herhaald baden met dec. r. altheae.
4. Gedurende het 1. tijdperk schrale, zelfs verkoelende diëet in verhouding tot den graad van levensuiting.
5. Volstrekte onthouding van pisdrijvende en de geslachts-

verrigting opwekkende voedselen, alsmede van bier, wijn, koffij en geestrijke dranken.

6. Volstrekte onthouding van den bijslaap, tot zelfs eenige weken na de herstelling.
7. Vermijding van afwisseling van temperatuur.
8. Het dragen van een balzak-schortband, zelfs nog gedurende eenige weken na de herstelling.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

EIKEL-ONTSTEKING

BALANITIS.

Gelijkbeteekenende namen. EIKEL-DRUIPER. UITWENDIGE DRUIPER. BALANO-BLENNORRHOEA, GONORRHOEA EXTERNA.

§ 53.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene etterachtige slijmafscheidende ontsteking van de slijmkliertjes, die om de kroon van den eikel gelegen zijn.

Aanm.

Een gelijksoortige toestand komt ook bij vrouwen aan de kittelaar en tusschen de kleine schaamlippen voor.

2. *Aard.* a. Venerische b. Niet venerische (veelal).
3. *Verloopgang.* Half snel.
4. *Levensuiting.* Matig werkdadig.
5. *Uitgangen.* a. Herstelling.

b. *Gevolgziekten.* a). Voorhuidontsteking (vooral zuchtige). b). Ontvelling en verzwering.

c. *Naziekten.* a). Wratten. b) Voorhuidsteenen.

6. *Zamenstelling met:* a. Voorhuidontsteking. b. Verzwering.
7. *Verwisseling met:* Ontsteking van den pisweg, (ingeval van vernaauwde voorhuid).

§ 54.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Jeugdige leeftijd.
2. Lange, den eikel steeds bedekkende, voorhuid.
3. Kort toompje.
4. Voorjaar en zomergetij.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Syphilitische besmetting.
2. Druiper-besmetting (beide voor de venerische).
3. Onreinheid.
4. Werktuigelijke prikkeling (onania).
5. Wormprikkeling (bij jonge kinderen).
6. Bijslaap met vrouwen gedurende den maanstondenvloed.
7. Bijslaap met vrouwen, die aan scherpen witten vloed lijden.
8. Verhittte verbeelding en hierdoor aanhoudende bloedsaandrang naar de roede.

§ 55.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*
1. Gevoel van jeuking en branding om de kroon van den eikel, opgevolgd door
2. Uitvloed van een walgend riekend etterachtig slijm, dat somwijlen om de opening van de voorhuid korstjes vormt.
3. Zwelling van de voorhuid, en
4. Zwelling van den eikel en bijzonder van de slijmkliertjes, die om de kroon van denzelven gelegen zijn.

5. Ontvellingen aan de voorhuid en op den eikel.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Wijzigings-verschijnselen.*

. *Naar den aard.*

De venerische is alleen door het gelijktijdig bestaan van andere venerische ziekte-vormen van de niet venerische te onderkennen; vooral levert de erkenning zwarigheden, wanneer er zich ontvellingen of zweren vormen. Door de inënting van derzelver stof zoude men inlichting kunnen krijgen; eene proef die echter niet behoort genomen te worden.

C. *Onderscheidings-verschijnselen.*

Met ontsteking van den pisweg in geval van vernaauwde voorhuid.

1. Geene pijn in den pisweg bij de pislozing.
2. Geene pijn in de schuitswijze holte bij drukking ter dezer plaats.
3. Geen meerdere uitvloed van slijm bij drukking op den pisweg ter plaatse van de schuitswijze holte.

§ 56.

VOORZEGGINGSLEER.

1. *Venerische.*

Deze is van langeren duur, en kan algemeene syphilis ten gevolge hebben.

2. *Niet venerische.*

a. In het algemeen gunstig. b. Herstelt gewoonlijk binnen eenige dagen, c. kan echter aanleiding geven tot d. wratten, die hardnekkig kunnen zijn.

§ 57.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Den daarna voortdurenden slijmvloed te onderdrukken.
3. De zamenstelling naar haren aard te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

a. De reinheid te bevorderen. b. Weekmakende baden of inspuitingen met dec. r. altheae. c. Een fijn lapje linnen tusschen de glans en de voorhuid.

Aanw. 2.

Baden of inspuitingen met aq. calcis of aq. vegeto min. GOULARDI.

Aanw. 3.

Verschillend, naar gelang van de zamenstelling.

B. *Alg.*

Kan alleen bij de venerische te pas komen.

Zie syphilis.

§ 58.

LEEFREGELEN.

1. Onthouding van inspanningen, en in belangrijke gevallen zelfs rust te bed.
2. Onthouding van den bijslaap.
3. Onthouding van prikkelende voedsels en dranken.

NEGENDE HOOFDSTUK.

SCHEEDE-ONTSTEKING.

KOLPITIS.

§ 59.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling*. Onder bovengezegde benaming verstaat men de ontsteking van het slijmvlies, vooral van de slijmafscheidende vlakte, van de scheede.
2. *Aard*. a. Venerische (Gonorrhoea mulierum). b. Niet venerische.
3. *Verloopgang*. a: Snel. b. Slepend (gewoonlijk).
4. *Levensuiting*. a. Werkdadig. b. Lijdelijk (gewoonlijk).
5. *Oorsprongsverhouding*. a. Oorspronkelijk (zoowel de slepend, als de snel verloopende). b. Opvolgend (vooral de slepend verloopende.
6. *Mededeeling*.
   a. Door voortzettingsverband. Aan: a). De baarmoeder b). Den pisweg, en c). De blaas.
   b. Door aanrakingsverband. Aan:
   Den endeldarm.

c. Door *besmetting*. Bij aanraking aan andere slijmvliezen (voor de etterachtig-slijmafscheidende, vooral de venerische).

7. *Vorm*. a. Zinkingachtige (slijm-etterachtige). b. Korrelachtige (bij zwangeren). c. stremselvormende (Croupachtige.)

8. *Uitgangen*. a. Herstelling, door oplossing.

b. *Vormverandering*. In verloopgang. Snel verloopende en slepend verloopende, en omgekeerd.

c. *Gevolgziekten*. a). Slepende slijmvloed. b). Verzwering. c). Verslapping, (scheede-voorvalling). d). Wratvormige uitgroeisels aan de schaamlippen en om den aars (bij de venerische). e). Hardnekkige ontvellingen in den omtrek van de teeldeelen en van den aars (vooral bij de venerische). f). Stofverplaatsing (bij de venerische), zooals voor den druiper bij den man is aangegeven.

d. *Naziekten*. a). Verdikking en hierdoor vernaauwing. b). Gestelde slijmvlies uitgroeisels (polypen). c. Ontaarding van de scheede en van den baarmoedermond. d). Baarmoeder-voorvalling. e). Druiper-rheumatisme. f). Druiper-kwaadsappigheid, (zeldzaam). g). Uitputting en hierdoor h). Bloedarmoede.

9. *Zamenstelling met:* a. Baarmoederontsteking, (dikwijls alleen van den hals). b. Pisweg-ontsteking. c. Blaasontsteking.

10. *Verwikkeling met:* a. Onderscheidene oorspronkelijke syphilitische aandoeningen. b. Gastricisme. c. Kraambedkoorts. d. Bloedbederfkoorts.

Aanm.
c. en d. bij de stremselvormende.

11. *Tijdperken*. a. Van hevigheid (bij de snel verloopende). b. Van afneming en herstelling.

§ 60.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Teedere ligchaamsbouw met slappe vezel.

2. Lympathisch temperament.
3. Alle leeftijden, zelfs de zeer jeugdige.
4. Het tijdperk van het voor de eerste maal intreden van den stondenvloed.
5. Zittende levenswijze.
6. Misbruik van stoven, baden, lavementen.
7. Te langdurig verblijf in zachte warme bedden.
8. Stoornissen in den stondenvloed.
9. Wormprikkel.
10. Kropzeerige kwaadsappigheid.

Aanm.

Het is vooral tot de slepend verloopende, dat deze gesteldheden voorbeschikt maken.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Werktuigelijke prikkels (vreemde ligchamen, onanii, onmatige bijslaap, enz).
2. Scheikundige prikkels (prikkelende inspuitingen, enz.)
3. Gevatte koude.
4. Druiperbesmetting (voor de venerische).
5. Stofverplaatsing bij huidziekten.
6. Plaatsvestiging bij bloedbederf koorts, bloedetterkoorts en kraambedkoorts.
7. Mededeeling door mede-gevoeligheid bij aandoeningen in andere gedeelten van het stelsel der slijmvliezen.

Aanm.

De invloeden onder n° 6 stellen eigenaardige (croupeuse) ontstekingsvormen daar.

§ 62.

VERSCHIJNSELENLEER.

Snel verloopende soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Tijdperk.*

1. Jeuking in de scheede-opening, spoedig opgevolgd door,

2. Hitte, met
3. Gevoel van branding.
4. Snijdende brandende pijn bij de pislozing (ook dan wanneer het slijmvlies van den pisweg niet in de ontsteking deelt).
5. Groote gevoeligheid bij betasting.
6. Roodheid.
7. Zwelling, vooral van de slijmblaasjes.
8. Het epithelium is verdikt, en hier en daar afgestooten.
9. Uitvloed van dunne kleverige stof.

Aanm.

Gewoonlijk deelen de schaamlippen in de ontsteking en niet zelden breidt zij zich op de baarmoeder en op de blaas uit.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

2. *Tijdperk.*

1. De uitvloed wordt melkroomachtig, later etterachtig; kan geel, groen, wankleurig, met eiwitvlokken en bloedstrepen gemengd, min of meer scherp zijn, zoodat zij tot ontvellingen en puisten aanleiding geeft.
2. De ontstekingsverschijnselen nemen af, en met dezelven wordt:
3. De uitvloed minder en weder dunner, totdat herstelling volgt, of:
4. Verschijnselen van overgang in de slepend verloopende soort (hetgeen zeer dikwijls het geval is), of
5. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Terugkaatsings- en medegevoelsverschijnselen.*

1. Pijnen in den rug, in den omtrek van het bekken en langs de binnenzijden van de dijen.
2. Stoornissen in den spijsverteringstoestel.
3. Krampgevoel aan den hals.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Koorts, zich des avonds verheffende.

D. *Wijzigings-verschijnselen.*

A. Naar den aard.

1. De venerische heeft geene eigendommelijke verschijnselen, zoodat de oorzaken en andere bijomstandigheden tot de erkenning derzelve in aanmerking moeten genomen worden.
2. Dezelve gaat meer dan de andere soorten met pisweg-ontsteking vergezeld.

B. Naar het verloop.

Slepend verloopende.

(Dezelve kan oorspronkelijk optreden of het gevolg zijn van de snel verloopende).

1. Weinig of geen pijn.
2. Weinig of geen hitte.
3. Zeer geringe, dikwijls zelfs geene roodheid van het slijmvlies in het voorste gedeelte van de scheede.
4. Roodheid, zwelling en ontvelling, soms verharding in het achterste gedeelte van de scheede en aan den baarmoederhals.
5. Uitvloed van eene groote hoeveelheid slijm.
6. Dikwijls stoornis in den stondenvloed.

Aanm.

1. Hitte en pijn doen zich dikwijls gevoelen na den bijslaap of na uitspattingen in eten of drinken.
2. De slijmuitvloed is het sterkst tegen het intreden van den stondenvloed.

C. Naar den vorm.

a. *Zinkingachtige.*

Geene eigendommelijke verschijnselen, en moeten dus hier vooral de oorzaken en het gelijktijdig bestaan van zinkingachtige aandoeningen, hetzij algemeen of plaatselijk in andere deelen in aanmerking worden genomen.

b. *Korrelachtige.*

1. 2 à 3 strepen groote roode niet pijnlijke korrelachtige verhevenheden, die:
2. Nu eens groepswijze vereenigd, dan weder afzonder-

lijk op het slijmvlies van de scheede voorkomende en vergezeld gaande met:

3. Afscheiding van niet draderig geel groene roomachtige stof.

Aanm.

1. Deze vorm komt nagenoeg alleen bij zwangeren voor.
2. Na de verlossing verdwijnt ze gewoonlijk van zelve.
3. Het geheel houdt een slepend verloop.

c. Stremselvormende.

Bij het bestaan van bloedbederfkoorts, bloedetterkoorts en kraambedkoorts, volgen er verschijnselen van zoogenaamde bloedbederf (typheuse) onsteking der slijmvliezen.

§ 62.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald en gegrond op:

1. Den aard.
2. De levensuiting en verloopgang.
3. Den vorm.
4. De zamenstelling.
5. De verwikkeling.
6. Het gestel van de lijderes.

Aanm.

1. a. De venerische scheede-ontsteking kan dezelfde algemeene gevolgen hebben, als de venerische piswegontsteking bij den man. b. Opvolgende vernaauwing is hier zeldzaam.
2. a. Nog meer dan bij de piswegontsteking bij den man, gaat de snel verloopende soort in de slepende over. b. De slepend verloopende is in het algemeen zeer hardnekkig, kan van zeer langen duur zijn en is zeer tot herhaling geneigd.
3. Onder alle vormen is de korrelachtige de minst, en de stremselvormende de meest gevaarlijke.
4. Onder alle zamenstellingen is die met baarmoederontsteking de belangrijkste.
5. Onder alle verwikkelingen is die met bloedbederfkoorts de belangrijkste.
6. a. Bij vrouwen met slappe vezel is een hardnekkig slepend verloop te voorzien en zijn uitzakkingen te vreezen. b. Bij kwaadsappige voorwerpen heeft de slepend verloopende soort meermalen ontaarding ten gevolge.

§ 63.

BEHANDELINGSLEER.

Werkdadig, snel verloopende.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Plaatselijke oorzaken op te ruimen.
2. De oplossing te bevorderen en vervolgens
3. De te overvloedige slijmafscheiding te onderdrukken.
4. Zamenstellingen en verwikkelingen te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend naar gelang van de oorzaak, hier gewoonlijk van werktuigelijken aard.

Aanw. 2.

Bij geringe graden: a. Weekmakende dampbaden. b. Idem stovingen. c. Idem inspuitingen. Bij hevige graden daarenboven d. Plaatselijke bloedsontlastingen.

Aanw. 3.

Inspuiting in de scheede met: a. Eene oplossing van nitras argenti cristall., sulph. cupri, sulph. zinci, alum. b. Zamentrekkende afkooksels dec. salic. alb., dec. r. ratanh. enz.

Aanm.

Tot het voldoen aan de derde aanwijzing moet men spoedig overgaan.

Aanw. 4.

Bij geprikkelden toestand van den hals der blaas, kleine lavementen uit amylum met opium en camphor, overigens verschillend naar gelang van den toestand.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. De plaatselijke behandelingen tegen de nablijvende slijmafscheiding te ondersteunen.

3. Zamenstellingen en verwikkelingen te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Verzachtende, matig verkoelende dranken, emuls. amygd., dec. hordei c. oxym. bijv. b. Zachte verkoelende laxeermiddelen.

Aanw. 2.

a. Terra catech. b. gumm. kino. c. cort. peruv. d. rad. ratanh. e. ferr. enz.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van de zamenstelling en de verwikkeling.

Wijziging in de behandeling.

A. *Naar den aard.*

De venerische vereischt dezelfde behandeling, met dit onderscheid, dat men ook hier, even als bij den druiper bij den man, ter onderdrukking van te overvloedige slijmafscheiding, inwendig de bals. copaiv. en de piper cubebae toedient.

B. *Naar de levensuiting en den verloopgang.*

Lijdelijk slepend verloopende.

a. Zorgvuldige nasporing en opruiming van verwijderde oorzaken, zamenstellingen en verwikkelingen, (hier dikwijls hoofdzaak). b. Inspuitingen van eene oplossing van nitras argenti cristall., (10 gr. op 1 onc. aq. destill. c. Tegenprikkeling in de lenden-, heiligbeens- en bovendijstreek. d. Algemeene koude baden, vooral zee en ijzer-bevattende baden. e. Inwendig, behalve de bij de vorige soort aangegevene zamentrekkende en balsamische middelen, de terebinth. coct., secal. corn., tinct. canth. en jodii.

C. *Naar de zamenstelling.*

1. *Met werkdadige blaasontsteking.*

a. Bloedzuigers in de schaam- en liesstreken. b. Inwrijving van ung. hydr. c. opio in deze streken. c. Weekmakende pappen in deze streken. d. aq. calc. c. lact. vacc., (d. wanneer de voornaamste ontstekingsverschijnselen afgenomen hebben).

5

2. *Met baarmoeder-ontsteking.*

a. Bloedzuigers, diep in de scheede aangezet, (bij de snel verloopende soort). b. Inspuitingen, tot op den hals van de baarmoeder, met eene sterke oplossing van nitras argent. cristall. (bij de slepend verloopende soort). c. Cauterisering van den hals van de baarmoeder door lapis infernalis, (bij verharding en ontvelling van dit deel).

D. *Naar den vorm.*

Korrelachtige.

Slechts inspuitingen eener slappe oplossing van nitras argenti cristall.

§ 64.

LEEFREGELEN.

Snel verloopende soort.

1. Rust (te bed.)
2. Zachte, spaarzame, verkoelende spijzen en dranken.
3. Onthouding van den bijslaap en van wellustige denkbeelden.
4. Vermijding van afwisseling van temperatuur, vooral van togtlucht.

Slepend verloopende soort.

1. Matige beweging in de vrije lucht, met onthouding van sterke inspanningen en te lang staan.
2. Onthouding van warme dranken, vooral van thee en koffij.
3. Het gebruik van versterkende voedselen.
4. Warme kleeding, zelfs flanellen broek.
5. Onthouding van den bijslaap en van wellustige denkbeelden.

VIERDE ONDERAFDEELING.

WEIVLIESONTSTEKING.

HYDRYMENITIS.

NEGENDE HOOFDSTUK.

WEIVLIESONTSTEKING.

IN HET ALGEMEEN.

§ 65.

ZIEKTELEER.

1. *Verloopgang.* a. Snel. b. Slepend.
2. *Levensuiting.* a. Werkdadig. b. Lijdelijk.
3. *Oorsprongverhouding.* a. Oorspronkelijk. b. Opvolgend.
4. *Uitgangen.* a. Herstelling door oplossing.
   b. *Vormverandering.* In verloopgang. De snel verloopende in slepend verloopende.
   c. *Gevolgziekten.* a). Watergezwel of waterzucht. b). Vergroeijing der wanden onderling. c). Ettergezwel. d). Verzwering, (zeldzaam). e). Versterving, (zeldzaam). f). Verdikking, (voor de slepend verloopende).
   d. *Naziekten.* Ontaarding van verdikkingen.
5. *Zamenstelling met:* ontsteking van andersoortige omringende deelen.
6. *Verwikkeling met:* kwaadsappigheid.

§ 66.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige en de rheumatische.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Werktuigelijke prikkels.
2. Gevatte koude.
3. Stofverplaatsing.
4. Ontsteking van omringende deelen.

§ 67.

VERSCHIJNSELENLEER.

Snel verloopende werkdadige soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Matige zwelling.
2. Subjectief gevoel van hitte.
3. Scheurende spannende pijn (bij drukking en beweging toenemende).
4. Stoornis in de verrigtingen van het werktuig, tot hetwelk het weivlies behoort.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Vochtgolvingsgevoel (indien er weiuitstorting in de holte van het weivlies plaats heeft, zoo als gewoonlijk).
2. Verschijnselen van oplossing.
3. Verschijnselen van overgang in vormverandering, of:
4. Verschijnselen van overgang in gevolgziekten.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts (bij belangrijke graden).

Slepend verloopende lijdelijke soort.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*
1. Minder subjectief gevoel van hitte.
2. Minder pijn.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van voortgaande ontaarding.

§ 68.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald, afhangende van:
1. Het physiologisch belang van het werktuig, tot hetwelk het weivlies behoort;
2. den verloopgang;
3. den graad van levensuiting;
4. het al of niet bestaan van kwaadsappigheid.

Aanm.
1. *a.* De slepende kan zeer lang duren, en
b. Tot ontaarding aanleiding geven.
2. *a.* Bij het bestaan van kwaadsappigheid neemt de snel verloopende ligt een slepend verloopenden gang, en is er nu
b. nog meer waarschijnlijkheid van overgang in ontaarding.

§ 69.

BEHANDELINGSLEER.

Snel verloopend werkdadige soort.

A. *Pl.*

Aanw.
1. De oplossing te verkrijgen.
2. Uitstortingen te doen opnemen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedsontlastingen. b. Inwrijvingen van ung. hydr. cin.
c. Weekmakende pappen.

Aanw. 2.

a. Inwrijvingen van ung. hydr. cin. b. Spaansche vliegenpleister. c. Acupunctuur.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. Uitstortingen te doen opnemen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedsontlastingen. b. calomel. c. opio (bij belangrijke ontstekingen.

Aanw. 2.

a. Calomel. b. laxantia of c. sudorifera of d. diuretica (gekozen naar de oorzaken).

Slepend verloopend lijdelijke soort.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Uitstorting in de holte, of in het weefsel te doen opnemen.

Midd.

Aanw. 1.

Inwrijvingen met ung. hydrarg. cin., of met ung. jodii.

Aanw. 2.

a. Inwrijvingen met ung. hydrarg. cin. ung. hydrioid. potass. b. empl. merc. c. extr. cicut. of c. empl. resolv. SCHMUCKERI. d. Drukking, bijzonder door een stijfselverband. e. Tegenprikkels in den omtrek.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Het voedingsproces krachtdadig om te stemmen.
2. Kwaadsappigheid te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

a. calomel of b. merc. sublim. corr. of hydrioid. potass. d. cura. ZITTMANNI.

Aanw. 2.

Verschillend, naar gelang van de kwaadsappigheid. (Zie de handleiding der Geneeskunde.)

§ 70.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. Vermijding van prikkelende spijzen en dranken.
3. Verblijf in eene gelijkmatige, eerder warme dan koele temperatuur.

ELFDE HOOFDSTUK.

WEIVLIESONTSTEKING.

IN HET BIJZONDER.

PEESSCHEEDEN-ONTSTEKING (TENO-BURSITIS).

Gelijkbeteekenende naam. PIJNLIJK KRAKEN DER PEZEN (TENONTO-CRIGMUS).

§ 71.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de ontsteking van het synoviaalvlies der peesscheeden.
2. *Menigvuldigheid in voorkomen.* Niet dikwijls.
3. *Ligchaamsdeelen en pezen.* a. De scheede der pezen van de buig- en uitstrekspieren, welke om het hand- en voetgewricht gelegen zijn. b. De scheede der peezen van de buigspieren van de vingeren.
4. *Verloopgang.* a. Snel. b. Slepend.
5. *Levensuiting.* a. Werkdadig. b. Lijdelijk.
6. *Oorsprongverhouding.* Oorspronkelijk (de snel verloopende).
7. *Uitgangen.* a. Herstelling door oplossing (in 4 à 8 dagen).
   b. *Vormverandering.* In verloopgang.

c. *Gevolgziekten.* a.) Peesscheede-waterzucht, (zeldzaam).
b). Verettering, (zeldzaam).

d. *Naziekten.* Stijfheid van het deel, tot hetwelk de pees behoort.

8. *Verwikkeling met:* Rheumatische en jichtkwaadsappigheid.

§ 72.

OORZAKENLEER.

A. Voorb. oorz.

Rheumatische en jichtkwaadsappigheid.

B. Gelegenh. gev. oorz.

1. Sterke inspanning der spieren, tot welken de pees behoort (bij het wringen bijv.).
2. Uitwendige beleediging.

Aanm.

Bij het bestaan der genoemde kwaadsappigheid kan deze ontsteking zoogenaamd van zelve (spontaan) ontstaan.

§ 73.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Zwelling op den loop der peesscheede, (in het algemeen zelden belangrijk).
2. Geringe zucht, (alleen bij hevige graden).
3. Geene of slechts uiterst geringe roodheid.
4. Zeer gering vermeerderde warmte.
5. Pijn, welke bij beweging en drukking toeneemt.
6. Onvermogen om de spier der aangedane pees te kunnen bewegen.
7. Zamengetrokken toestand van het deel, tot hetwelk de pees behoort, (bijv. de vingeren).
8. Eigenaardig kraken bij drukking, overeenkomende met het geluid, dat men bij drukking van droog stijfsel of bevrorene sneeuw verkrijgt.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in peesscheede-waterzucht, of
3. Verschijnselen van overgang in veretlering.

B. *Wijzigingsverschijnselen.*
Naar de levensuiting en den verloopgang.
De lijdelijk slepend verloopende onderscheiden zich alleen door:
1. Geringe verschijnselen.
2. Langeren duur.

§ 74.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald en gegrond op:
1. den verloopgang.
2. het al of niet bestaan van kwaadsappigheid.
3. den uitgang.

Aanm.
De slepende kan maanden lang duren en tot gevolgziekten aanleiding geven.

§ 75.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*
Aanw.
1. De oplossing te verkrijgen.
2. Den uitgang en gevolgziekten te leiden.

Midd.
Aanw. 1.
a. Ung. hydrarg. cin. b. bloedzuigers (alleen bij belangrijke graden. c. rondgaande drukking. d. vlugge smeersels (bij de slepend verloopende).

Aanw. 2.
Verschillend naar gelang van den toestand.

Midd.

Verschillend naar gelang van de kwaadsappigheid. (Zie de handleiding der Geneeskunde.)

§ 76.

LEEFREGELEN.

1. In den beginne volstrekte rust van het deel in eene houding, waarbij de spier der aangedane pees zoo veel mogelijk ontspannen is.
2. Onthouding van prikkelende spijzen en dranken.
3. Verblijf in eenen gelijkmatigen dampkring, (in geval dat rheumatisme of jicht tot grondslag ligt).

VIJFDE ONDERAFDEELING.

VEZEL-WEEFSEL-ONTSTEKNG.

INITIS.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

VEZEL-WEEFSEL-ONTSTEKING IN HET ALGEMEEN.
EN BEENVLIES-ONTSTEKING.
PERIOSTITIS
IN HET BIJZONDER.

§ 77.

ZIEKTELEER.

1. *Verloopgang.* a. Snel (vooral voor de werktuigelijke) b. Slepend.
2. *Verloopwijze.* a. Aanhoudend (voor de snelverloopende). b. Nalatend, zelfs tusschenpoozend (voor de slepende vooral, wanneer kwaadsappigheid tot grondslag ligt.
3. *Levensuiting.* a. Werkdadig, (voor de vaatrijke peesvliezen. b. Lijdelijk (voor de vaatarme peesvliezen).
4. *Oorsprongverhouding.* a. Oorspronkelijk. b. Opvolgend.
5. *Uitbreiding.* Gewoonlijk worden meerdere gedeelten gelijk-

tijdig opvolgend aangedaan (vooral, wanneer kwaadsappigheid tot grondslag ligt).

6. *Uitgangen* a. Herstelling door oplossing. b. Vormverandering in verloopgang.
   c. *Gevolgziekten*. a) Verdikking (gomgezwel, gumma). b) Verkraakbeening (kraakbeenknoop, Nodus). c) Verettering. d) Verzwering, (zeldzaam). e) Versterving.
   d. *Naziekten*. a) Koud ettergezwel. b) Verlies van pezen en hierdoor opgehevene beweging. c) Gewrichtsverstijving. d) Wanstalligheid. e) Beenversterving. f) Minder voeding van deelen, die door peesvlies-weefsel omgeven zijn.
7. *Wedervoortbrenging*. De meeste gedeelten van het vezelstelsel zijn voor wedervoortbrenging vatbaar. Vooral wanneer de vernietiging niet al te uitgebreid is en de dampkringslucht afgeweerd kan worden.
8. *Zamenstelling met:* ontsteking van andersoortige omringende deelen.
9. *Verwikkeling met:* kwaadsappigheid.

§ 78.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Rheumatische, jichtige en syphilitische kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige gewelddadigheden.
2. Inwerking van den dampkring bij ontblooting van vezelweefsel.
3. Druiperstof-verplaatsing.

Aanm.

Bij het bestaan der genoemde kwaadsappigheid kan deze ontsteking zoogenaamd van zelve ontstaan.

§ 79.

VERSCHIJNSELENLEER.

Snel verloopende werkdadige, bijzonder bij het beenvlies.

A. *Eigene verschijnselen,*

a. *Vorm.*

1. Begrensde pijn, die;
   a) Hevig spannend scheurend, dikwijls duidelijk tuspoozend is.
   b) Door drukking en uitwendige warmte, ook door bedwarmte (bij kwaadsappige vormen) toeneemt.
2. Geene roodheid van de huid.
3. Weinig zwelling.
4. Bij beenvliesontsteking is het (voor het uitwendig voorkomen) alsof het been uitgezet is.
5. Om zulk een been teekenen de spieren zich weinig.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. De pijn breidt zich over de omringende deelen uit.
2. Er ontstaat roodheid, die in den beginne helder, later meer donker is,
3. De zwelling neemt toe en wordt deegachtiger.

Aanm.

De verschijnselen onder 1 en 2 zijn het gevolg van het uitbreiden der ontsteking op omringende weefsels.

4. Verschijnselen van overgang in oplossing, of
5. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Koorts, alleen bij zeer hevige graden van ontsteking, of bij zeer prikkelbare gestellen.

C. *Wijzigingsverschijnselen.*

A. Naar de levensuiting en den verloopgang.

Slepend verloopend lijdelijke.

1. Weinig of geen pijn (met uitzondering bij de kwaadsappige ontsteking).
2. Belangrijke zwelling, die a. in den beginne veerkrachtig week, en b. later hard is.
3. Roodheid van de huid, wanneer de ontsteking zich op de omringende deelen uitbreidt.

B. Naar de verwikkeling. Met kwaadsappigheid.

1. Gewoonlijk slepend verloop.
2. Hevige pijnen, die a. nalatend, zelfs tusschenpoozend, en b. dikwijls borend, kloppend zijn.
3. Gewoonlijk verschijnselen van kwaadsappigheid in andere ligchaamsdeelen, (voorafgegaan of nog bestaande).

§ 80.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig, gewijzigd door:

1. De levensuiting en den verloopgang.
2. De oorzaken.
3. Het al of niet bestaan van kwaadsappigheid.
4. Het ligchaamsdeel.

Aanm.

1. De snel verloopend werkdadige beenvliesontsteking heeft niet zelden beenversterving ten gevolge.
2. De slepend verloopend lijdelijke heeft gewoonlijk een zeer langen duur, en laat niet zelden, vooral bij kwaadsappige voorwerpen, gevolgziekten na.
3. Door uitwendige beleedigingen bij overigens gezonde voorwerpen gunstiger dan door stofverplaatsing of kwaadsappigheid.
4. a. Beenvliesontsteking in het algemeen ongunstig, vooral aan ingewands-holten voorkomende, waar ze door overplanting op ingewanden, zelfs levensgevaarlijk worden.
   b. Peesvliesontsteking heeft niet zelden verkromming ten gevolge.

§ 81.

BEHANDELINGSLEER.

Snel verloopend werkdadige soort.

A. *Pl.*

Aanw.

De oplossing spoedig te verkrijgen.

Midd.

a. Bloedzuigers bij herhaling.

b. Koude omslagen (alleen bij ontsteking door uitwendige gewelddadigheden).

c. Warme, pijnstillende, drooge aromatische bedekking (bij verwikkeling met rheumatisme).

d. Inwrijvingen met ung. hydr. cin. c. opio.

Volgt nu de oplossing niet, dan:

e. Insnijding (zoo mogelijk onderhuids) van het ontstoken vlies (vooral bij het beenvlies), opgevolgd door:

f. Weekmakende pappen.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. Ten grondslag liggende oorzaken op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

Verkoelende dranken.

Aanw. 2.

Bij rheumatisme weinig of niet prikkelende zweetdrijvende middelen met tart. emetic. (zie verder de slepend verloopend lijdelijke).

Slepend verloopend lijdelijke soort.

A. *Pl.*

Aanw.

De oplossing te verkrijgen.

Midd.

a. Inwrijvingen met ung. hydrarg. cin. of ung. hydrioid. potass.

b. Tegenprikkels in den omtrek. c. Drukking.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. De tot grondslag liggende oorzaken op te ruimen, (hoofd-aanwijzing).

Midd.

Aanw. 1.

Calomel.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de oorzaken.

a. Bij syphilis. a) hydrioid. potass. in groote giften. b) cura ZITTMANNI.

b. Bij rheumatisme. a) resin. guaj. met opium en camph. b) antimonialia met opium (het opium in groote giften).

c. Bij jicht. a) tinct. sem. colchic. b) extr. aconit. nap.

(Zie verder de handleiding der Geneeskunde).

§ 82.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. Bij de snel verloopend werkdadige, schrale diëet, met
3. Onthouding van prikkelende, vooral geestrijke dranken.
4. Bij de slepend verloopend kwaadsappige, de leefregelen, welke voor de onderscheidene kwaadsappigheden zijn aangegeven.

(Zie de handleiding der Geneeskunde).

ZESDE ONDERAFDEELING.

SPIERONTSTEKING

MYOSITIS.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

SPIERONTSTEKING.

IN HET ALGEMEEN.

§ 83.

ZIEKTELEER.

1. *Uitbreiding*. a. *Naar de weefsels*. Steeds is het bindweefsel met de spiervezelen te gelijk ontstoken.
   b. *Naar de uitgestrektheid*. a) Een gedeelte van eene spier. b) Eene geheele spier. c) Alle spieren, die tot eene streek behooren.
2. *Ligchaamsdeelen*. Alle spieren, doch hoofdzakelijk
   a. Het hart, b. De lenden- en de inwendige darm-beenspier, c. De tong, d. De groote en kleine borstspier, e. De oogspieren, f. De buikspieren, g. De spierrok van de pisblaas.
3. *Verloopgang*. a. Snel. b. Slepend.
4. *Levensuiting*. a. Werkdadig. b. Lijdelijk (oorspronkelijk of opvolgend).

5. *Oorsprongsverhouding.* a. Oorspronkelijk. b. Opvolgend.
6. *Uitgangen.* a. *Herstelling* door oplossing.
   b. *Vormverandering.* In verloopgang.
   c. *Gevolgziekten.* a). Verharding. b). Veretlering. c). Verzwering. d). Versterving. e). Onvolkomene ontwrichting.
   d. *Naziekten.* a). Verbeening. b). Verkromming.
7. *Wedervoortbrenging.* Vernietigde spierzelfstandigheid herstelt zich slechts door vezelweefsel.
8. *Zamenstelling met:* a. Beenontsteking. b. Beenbederf. c. Ontsteking van andersoortige omringende deelen.
9. *Verwikkeling met:* kwaadsappigheid.

§ 84.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
   1. Jeugdige en volwassen leeftijd.
   2. Mannelijk geslacht.
   3. Kwaadsappigheid, vooral de rheumatische en jichtige.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
   1. Uitwendige beleedigingen.
   2. Beenbreuken.
   3. Te sterke spierinspanning.
   4. Gevatte koude.
   5. Doornat zijn (vooral bij herhaling).
   6. Stofverplaatsing.
   7. Voortdurende aanraking van etter of andere prikkelende zelfstandigheden.

Aanm.

Bij het aanwezen der genoemde kwaadsappigheden, kan de spierontsteking, in het bijzonder de lijdelijk slepend verloopende, zich zoogenaamd van zelve ontwikkelen.

§ 85.

VERSCHIJNSELENLEER.

Snel verloopend werkdadige soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Pijn, die:

a). In den beginne van rheumatischen aard schijnt te zijn, en die zich even als deze verplaatst,

b). Eindelijk bepaalde punten, vooral die van spier-inplanting inneemt.

c). Later hevig spannend, scheurend of kloppend wordt, en

d). Zich slechts bij drukking of werking van de spier doet gevoelen.

2. Zwelling met,

3. Vast-, zelfs hardheid van de spier, welke tevens,

4. Minder verschuifbaar is.

5. Verhoogde warmtegraad.

6. Gewoonlijk is de bedekkende huid onveranderd, somwijlen is dezelve rood- of bruinachtig gekleurd, en zuchtig gezwollen (door deelneming van de omringende deelen).

7. Verrigtingsstoornis van de spier, zoodat dezelve

a). In den beginne zich nu en dan krampachtig zamentrekt.

b). Later moeijelijk aan den wil gehoorzaamt, en eindelijk,

c). Te zamengetrokken en onbewegelijk wordt.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of

2. Verschijnselen van overgang in de slepend verloopende soort, of

3. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Koorts met zich dikwerf herhalende huiveringen.

C. *Wijzigingsverschijnselen.*

A. Naar den verloopgang en graad van levensuiting.

Slepend verloopend lijdelijke soort.

1. De verschijnselen van de snel verloopend werkdadige soort in geringeren graad, met uitzondering dat
2. De krampachtige bewegingen ontbreken, en
3. De spier vermagert en ineenkrimpt, en er
4. Geene koorts wordt waargenomen.

B. Naar de bijzondere verrigtingen van de spier.

1. Spierrokken van stoffen bevattende holten.
   a. Onvermogen om de gewone hoeveelheid stof in de holte te kunnen opnemen.
   b. Onwillekeurig krampachtige zamentrekking der uitdrijvende of sluitende spieren (stoelverstopping, stoelkramp (tenesmus), pisopstopping of onvermogen om dit vocht terug te kunnen houden).
2. Het hart.
   Krampachtige, kleine pols.
3. Spieren der ledematen.
   Verlammingachtige onbewegelijkheid der ledematen.

Aanm.

De wijzigingsverschijnselen naar de verrigting van de spier zijn het gevolg van derzelver starheid.

§ 86.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet gunstig, gewijzigd door:

1. Den uitgang.
2. De verwikkeling.

Aanm.

1. Wanneer de oplossing niet vroegtijdig verkregen wordt, blijft er steeds stijfheid en vermagering na, die niet dan langzaam en moeijelijk verdwijnt.
2. Bij verwikkeling met kwaadsappigheid treedt gewoonlijk de slepende verloopgang in, en gaat het verkrijgen van volledige oplossing nu met nog meerdere zwarigheden gepaard. (Zie verder de uitgangen, gevolg- en naziekten).

§ 87.

BEHANDELINGSLEER.

Snel verloopend werkdadige soort.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Oorzaken op te ruimen.

2. De oplossing zoo spoedig mogelijk te verkrijgen.

Midd.

Aanw. 1.

Beensplinters en andere vreemde ligchamen weg te ruimen.

Aanw. 2.

a. Bloedsontlastingen bij herhaling. b. Inwrijving van ung. hydrarg. cin. met opium en extr. bellad. c. Warme, weekmakende, pijnstillende pappen, opgevolgd door: d. Spaansche vliegenpleisters (vooral bij de ontsteking van rheumatischen aard).

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.

2. Tot grondslag liggende oorzaken op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedsontlastingen (naar omstandigheden). b. nitrum met digit. en opium. c. calom. met digit. en opium.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de oorzaak.

Slepend verloopend lijdelijke soort.

A. *Pl.*

Aanw.

Dezelfde als bij de snel verloopende.

Midd.

a. Dezelfde als bij de snel verloopende, met uitzondering van: b. de bloedsontlastingen, die hier of geheel nagelaten, of in mindere mate moeten aangewend worden.

B. *Alg.*

Aanw.

Tot grondslag liggende oorzaken op te ruimen.

Midd.

Verschillend naar gelang van de oorzaak en bestaande kwaadsappigheid.

(Zie de handleiding der Geneeskunde).

§ 88.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel, in eene houding, waardoor de ontstokene spier zoo veel mogelijk ontspannen is.
2. Schrale, verkoelende diëet (bij de snel verloopend werkdadige).
3. Eene naar omstandigheden gewijzigde diëet (bij de slepend verloopend lijdelijke).
4. Verblijf in eene eer koele dan warme temperatuur, uitgezonderd bij de ontsteking van rheumatischen aard, bij welke de lijder, ook bij de slepend verloopende soort, in een warm vertrek (70° Fah.) steeds het bed moet houden.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

SPIER-ONTSTEKING.

IN HET BIJZONDER.

LENDENSPIER-ONTSTEKING (PSOITIS).

§ 89.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling*. Onder lendenspier-ontsteking verstaat men de ontsteking: a. van de lendenspier, of b. van het bindweefsel, dat deze spier, de inwendige darmbeenspier, en de vierkante lendenspier omgeeft, en dat zich later op de spier zelve overplant, (peripsoitis).
2. *Uitbreiding of zitplaats*. a. Eenzijdig (gewoonlijk). b. Tweezijdig, bij de kraamvrouwen-lendenspier-ontsteking, (gewoonlijk).
3. *Verloopgang*. a. Snel. b. Slepend.
4. *Levensuiting*. a. Werkdadig. b. Lijdelijk.
5. *Oorsprongsverhouding*. a. Oorspronkelijk. b. Opvolgend (zeer dikwijls).
6. *Uitgangen*. a. *Herstelling* door oplossing (voor de snel verloopende soort). b. *Dood* door koudvuur (zeldzaam).

a. *Gevolgziekten*. Verettering, (lenden-ettergezwel gewoonlijk, vooral bij de slepende soort).

b. *Naziekten*. Moeijelijke, hinkende gang (na oplossing).

7. *Zamenstelling met:* a. Lendenwervel-ontsteking. b. Lendenwervel-verettering. c. Lendenwervel-knobbelzucht. d. Heupbeen-ontsteking.
8. *Verwikkeling met:* a. Kraambed, (psoitis puerperarum). b. Aanbeijen. c. Kwaadsappigheid.
9. *Verwisseling met:* a. Lendenwervel-ontsteking. b. Knobbelvorming langs de wervelzuil. c. Heupbeen-ontsteking. d. Dije-heupgewricht-ontsteking. e. Heuppijn. f. Liesklier-zwelling. g. Nierpijn. h. Niersteen. i. Nierbed-ontsteking. k. Aanbeijenprikkeling.

§ 90.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. De zwangerschap.
2. Kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Bovenmatige inspanning dezer spier.
2. Schudding van dezelve.
3. Onderdrukking van tot gewoonte gewordene bloedvloeijingen.
4. Stoornissen in de kraamzuivering.
5. Stoornissen in de zogafscheiding.
6. De verlossing, en hierbij kraamvrouwen-aderontsteking.
7. Plotselinge verkouding in hevigen graad (rheumatische ontsteking daarstellende).
8. Mededeeling van naburige ontsteking, vooral van de wervelzuil (dikwijls).

Aanm.

1. De slepende soort ontwikkelt zich meermalen zoogenaamd van zelve.
2. Het is vooral deze, die door mededeeling van omringende ontsteking wordt opgewekt.

§ 91.

VERSCHIJNSELENLEER.

Snel verloopend werkdadige soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Pijn, die zich vooral langs den loop van de spier doet gevoelen en die in den beginne:
   a). dwalend,
   b). nalatend, zelfs tusschenpoozend, later echter
   c). meer aanhoudend,
   d). scheurend,
   e). krampachtig is, en die
   f). door beweging van den tronk of van de dij, alsmede bij drukking op de spier, toeneemt.
2. Voorover en naar de zieke zijde gebogene houding van den tronk.
3. Op den tronk gebogene en binnenwaarts gekeerde stand van de dij (in eenige gevallen niet waargenomen).
4. Scheeve stand van het bekken, hierdoor
5. Schijnbare verkorting van het onderste lid, en
6. Plattere billen.
7. Zelden waarneembare roodheid.
8. Zelden subjectief gevoel van verhoogden warmtegraad.
9. Zelden, soms echter door percussie waarneembare zwelling.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

Aanm.

Bij overgang in verettering is er dikwijls tusschen de onware ribben en den kam van het darmbeen eene pijnlijke zuchtige zwelling in de diepte te voelen.

B. *Terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen.*

1. Zwelling van de liesklieren.
2. Windzuchtige opzetting van den buik.

C. *Algemeene verschijnselen.*
Koorts.

D. *Wijzigings-verschijnselen.*

A. Naar de ligchaamszijde.

1. Pijn in den regter schouder (bij ontsteking aan de regter zijde).
2. Buikloop met buikpijn en stoelkramp (bij ettergezwel aan deze zijde).

B. Naar den verloopgang en de levensuiting.

Slepend verloopend lijdelijke soort.

1. Pijn, welke
   a). dof,
   b). tusschenpoozend is, zich
   c). bijzonder bij beweging doet gevoelen,
   d). soms in den beginne geheel ontbreekt, en vervangen wordt door
   e). gevoel van dof- en lamheid, doch
   f). zich instelt en met een gevoel van warmte gepaard gaat, bij den overgang in verettering.
2. Minder gestoorde beweging.
3. In den beginne weinig of geene koorts.
4. Bij verettering hectische koorts.

Aanm.

Bij de slepende soort ontwikkelen de verschijnselen zich zeer traag en dikwijls eerst langen tijd, nadat de oorzaak heeft ingewerkt.

E. *Onderscheidings-verschijnselen.*

A. Van lendenwervel-ontsteking.

1. Het ontbreken van pijn bij drukking of percussie op den eenen of den anderen wervel.
2. Het ontbreken van pijn, wanneer men met eene in heet water gedoopte spons langs de wervelzuil strijkt.
3. Het niet uitpuilen van de graatwijze uitsteeksels van den eenen of anderen wervel.
4. De verschijnselen, die het gevolg zijn van den zamengetrokken toestand der lendenspier.

B. Van knobbelvorming langs de wervelzuil.

1. Het ontbreken van zenuwpijnen, die zich tot aan den voet uitstrekken.
2. Het niet voorover buigen van den tronk, ofschoon de dij naar den tronk opgetrokken kan worden.

C. Van dije-heupgewricht-ontsteking.

1. Het ontbreken van de eigenaardige stijfheid van het lid des morgens.
2. Het ontbreken van pijnen in het kniegewricht.

D. Van heuppijn.

Het ontbreken der pijnen langs den loop van de zitbeenszenuw.

E. Van nier- en nierbed-aandoening.

Het ontbreken van de stoornissen in de pisafscheiding en pisontlasting.

Aanm.

In weerwil van deze onderscheidingspunten kan de erkenning in den beginne en vooral bij zamengestelde toestanden groote moeijelijkheden opleveren, en eerst duidelijk worden, wanneer het lendenabsces zich gevormd heeft.

§ 92.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig, gewijzigd door:

1. De zijde, aan welke de ontsteking ontstaat;
2. Den verloopgang.
3. De oorsprongsverhouding.
4. De uitbreiding.
5. De zamenstelling.
6. De verwikkeling.
7. Den uitgang.

Aanm.

1. Aan de linkerzijde is de ontsteking gevaarlijker dan aan de regterzijde, wegens de diarrhé, die zeer hardnekkig is en uitputting ten gevolge kan hebben.
2. Bij de snel verloopende gelukt het somwijlen de oplossing te verkrijgen, hetgeen bij de slepend verloopende hoogst zeldzaam is.
3. De oorspronkelijke veroorlooft eene gunstigere voorzegging dan de opvolgende.

4. Alles gelijkstaande, is de ontsteking aan beide zijden belangrijker dan wanneer zij slechts aan ééne zijde bestaat.
5. Zamenstelling maakt de voorzegging steeds ongunstiger, zoo ook
6. Verwikkeling.
7. Wanneer de uitgang in verettering niet kan voorgekomen worden, volgt er in verre weg de meeste gevallen hectische koorts en de dood.

§ 93.

BEHANDELINGSLEER.

Snel verloopend werkdadige soort.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Den overgang in gevolgziekten te leiden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedsontlastingen bij herhaling. b. Inwrijvingen van ung. hydrarg. cin.: later c. Tegenprikkels, Spaansche vliegenpleisters, moxa's, enz.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekten.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. Dagelijkschen stoelgang te onderhouden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedsontlastingen. b. nitras potass. dep. met opium, opgevolgd door c. calomel.

Aanw. 2.

a. Oleum ricin. met extr. bellad. of b. Lavementen uit oleum oliv. met extr. bellad.

Slepend verloopend lijdelijke soort.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Den overgang in gevolgziekten te leiden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedsontlastingen. b. Inwrijving met ung. hydrarg. cin. opgevolgd door c. Krachtdadige tegenprikkels.

Aanw. 2.

Warme weekmakende pappen (zie verder lenden-ettergezwel).

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. Tot grondslag liggende kwaadsappigheid te verbeteren.
3. Dagelijkschen stoelgang te onderhouden.

Midd.

Aanw. 1.

Calomel met opium.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de kwaadsappigheid. (Zie de handleiding der Geneeskunde).

Aanw. 3.

Zie de snel verloopend werkdadige soort.

Wijzigings-behandeling.

Rheumatische ontsteking.

A. *Pl.*

Zie de beide voorgaande soorten, waarbij inwrijvingen van ung. hydrarg. cin. c. liniment. vol. et opio.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De werkdadigheid van de huid op te wekken.
2. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
3. Dagelijkschen stoelgang te onderhouden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Verkoelende zweetdrijvende middelen. b. Tart. emet. c. Pulv. Doveri salin.

Aanw. 2.

Calomel et sulph. aur. ant. c. opio.

Aanw. 3.

Zie de snel verloopende werkdadige soort.

Aanm.

Bij alle vormen kan de algemeene behandeling door de oorzaken en het karakter der koorts min of meer gewijzigd moeten worden.

§ 94.

LEEFREGELEN.

1. Volstrekte rust te bed, in meer zittende dan liggende, en met de onderste ledematen naar den tronk opgetrokkene, houding.
2. In den beginne schrale, verkoelende, den stoelgang niet onderdrukkende dieët.
3. Verblijf in een eer koelen dan warmen dampkring, uitgezonderd bij den rheumatischen vorm.

ZEVENDE ONDERAFDEELING.

KLIER-ONTSTEKING.

ADENITIS.

VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

KLIER-ONTSTEKING.

IN HET ALGEMEEN.

§ 95.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling*. Onder bovengezegde benaming verstaat men de ontsteking van de tros- en netvormige klieren.
2. *Verloopgang*. a. Snel. b. Halfsnel. c. Slepend.
3. *Levensuiting*. a. Werkdadig (voor de bindweefsel-klierontsteking). b. Lijdelijk.
4. *Oorsprongsverhouding*. a. Oorspronkelijk. b. Opvolgend.
5. *Uitbreiding of zitplaats*.

   Naar de weefsels.

   a. Het klieromkleedsel (peri-adenitis). b. Het klierbindweefsel (adeno-desmyphaeitis). c. Het eigen klierweefsel (adeno-parynchymitis). d. De ontlastbuizen (adeno-syringitis).

Aanm.

Ofschoon de ontsteking gewoonlijk in een dezer weefsels begint, of er hoofdzakelijk in gezeteld is, breidt ze zich veelal over alle zamenstellende weefsels in mindere of meerdere mate uit.

Naar de uitgestrektheid.

a. Gewoonlijk is de geheele klier ontstoken. b. In eenige gevallen slechts eene of meerdere kwabben.

6. *Verspreiding.* a. Verstrooid. b. Algemeen heerschend.

7. *Mededeeling door:* a. Medegevoeligheid, aan a) Gelijksoortige klieren. b) Andere werktuigen, vooral de hersenen en de longen (bij de algemeen heerschende). b. Aanrakingsverband).

8. *Uitgangen.* a. *Herstelling* door oplossing. b. *Koudvuur* (bij ontsteking door werktuigelijke oorzaken).

c. *Vormverandering.* In verloopgang.

d. *Gevolgziekten.* a) Verettering, (ettergezwel). b) Verharding, (bij eigen-klierweefsel-ontsteking. c) Verweeking, (bij eigen-klierweefsel-ontsteking. d) Verzwering.

e. *Naziekten.* a) Overvoeding. b) Pijpzweer. c) Kanker, (bij eigen-klierweefsel-ontsteking). d) Vernaauwing of sluiting der ontlastbuis.

9. *Zamenstelling met:* a. Ontsteking der klieraderen. (CRUVEILHIER). b. Ontsteking der nabijgelegene watervaatsklieren.

10. *Verwikkeling met:* a. Kwaadsappigheid. b. Huidbloesems. c. Zinkingaandoening en zinkingkoorts. d. Gastricisme.

§ 96.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige, rheumatische en syphilitische.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleediging.

2. Stofverplaatsing.
3. Onderdrukte huiduitwaseming.
4. Algemeen heerschende invloed.
5. Misbruik van kwik.
6. Verstopping der ontlastbuizen, door steenen bijv.

Aanm.
Bij het bestaan der genoemde kwaadsappigheden kan de klierontsteking zich zoogenaamd van zelve ontwikkelen.

§ 97.

VERSCHIJNSELENLEER.

Klieromkleedsel-ontsteking (werkdadige levensuiting met snel of halfsnel verloop).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Roodheid van de huid (gevaarlijk).
2. Objectief en subjectief gevoel van hitte.
3. Belangrijke, omschrevene, gelijkmatige zwelling.
4. Subjectief gevoel van spanning.
5. Hevig stekende pijn, welke oppervlakkig of zeer diep achter de klier gezeteld kan zijn.
6. Geene hoeveelheids- of hoedanigheidsverandering van het door de klier afgescheidene vocht.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van uitbreiding in het eigen-bindweefsel van de klier.
   a). De zwelling neemt toe.
   b). De pijnen doen zich meer in de diepte van de klier gevoelen, of
3. Verschijnselen van overgang in verettering.
   a). Meerdere roodheid van de huid.
   b). De zwelling wordt weeker.

c). De pijnen worden kloppend.
d). Gevoel van vochtgolving (gewoonlijk over de geheele waarneembare oppervlakte van de klier).

Aanm.

1. Er vormt zich niet dan zeer laat een zoogenaamd rijpheidspunt.
2. Wanneer men het gezwel opent, ontlast er zich veel meer etter, dan men zou verwacht hebben, en vindt men de klier in eene aanzienlijke uitgestrektheid van de omringende deelen gescheiden.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts, bij eenigzins belangrijke graden, of gevoelige voorwerpen, die wel eens tot ontstekingkoorts kan stijgen.

Aanm.

Bij algemeen heerschende klierontsteking gaan gewoonlijk algemeene verschijnselen aan de plaatselijke vooraf.

Klierbindweefsel-ontsteking (werkdadige levensuiting met snel verloop).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*
1. Weinig of geene roodheid van de huid.
2. Omschrevene zwelling van de klier.
3. Diep zittende (in de klier), stekende, scheurende, bij drukking toenemende pijn.
4. Subjectief gevoel van spanning.
5. Subjectief gevoel van hitte.
6. Wijziging in de verrigting van de klier, veranderingen in hoeveelheid en in hoedanigheid van het afgescheidene vocht (somwijlen).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van uitbreiding op:
a. *Het klieromkleedsel.*
a). De zwelling breidt zich in oppervlakte uit.
b). Zuchtige gesteldheid in den omtrek (somwijlen).
c). Mindere of meerdere roodheid van de huid.
d). Meer oppervlakkig gezetelde pijn, of

b. *Het eigen-klierweefsel.*

a). De zwelling wordt ongelijk en is op sommige punten vaster.

b). Belangrijk subjectief gevoel van spanning.

c). Meer belangrijke wijziging in de verrigting van de klier (veranderingen in hoeveelheid en in hoedanigheid van het afgescheidene vocht).

3. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Koorts, somwijlen met gastricisme en zelfs met ijling gepaard gaande.

Eigen-klierweefsel-ontsteking (lijdelijke graad van levensuiting).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Ongelijke zwelling, welke dikwijls op één punt begint en zich van daar over andere gedeelten van de klier uitbreidt.
2. Geene roodheid van de huid.
3. Spannende, drukkende pijn, welke gewoonlijk bij drukking slechts weinig toeneemt.
4. Noch objectief, noch subjectief gevoel van hitte.
5. Belangrijke wijziging in de verrigting van de klier (hoeveelheids- en hoedanigheids-verandering in het afgescheidene vocht).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van uitbreiding op het klierbindweefsel.
   a. De zwelling neemt toe.
   b. De pijnen worden stekend en scheurend, met
   c. Subjectief gevoel van hitte. (De graad van levensuiting is van zuiver lijdelijk nu werkdadig geworden), of
3. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.
4. Verschijnselen van neiging tot verplaatsing aan andere deelen.

a. De zwelling is minder belangrijk, dan gewoonlijk en ontwikkelt zich niet naar behooren, of

b. neemt plotseling af, zonder dat zulks aan oplossing kan worden toegeschreven.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. In eenige gevallen belangrijke koorts, (bij gevoelige voorwerpen).
2. In andere weinig of geene koorts, soms met zenuwtoevallen gepaard gaande.
3. Koorts bij neiging tot overplanting aan andere deelen.

Klier-ontlastbuis-ontsteking.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Zwelling van de buis.
2. Meerdere vastheid van dezelve.
3. Pijn bij drukking.
4. Roodheid in den omtrek van derzelver huid- of slijmvlies-opening.
5. In eenige gevallen mindere of meerdere slijmvloed.
6. Mindere of meerdere belemmering in de ontlasting van het door de klier afgescheidene vocht.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van uitbreiding op het eigen-klierweefsel, of
3. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkel-koorts (zeldzaam).

Aanm.

Wanneer meerdere der zamenstellende weefsels van eene klier te gelijk ontstoken zijn, zooals zulks gewoonlijk het geval is, komen de aangegevene verschijnselen gemengd voor; veelal echter hebben die van de ontsteking van een der weefsels alsdan de overhand.

§ 98.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald en wordt gewijzigd door:

1. De hoofdzitplaats van de ontsteking.
2. De wijze van verspreiding.
3. Het al of niet bestaan van kwaadsappigheid.

Aanm.

1. De ontsteking van het eigen-klierweefsel is als de belangrijkste te beschouwen, daar het van deze is, dat de kwaadaardige ontaardingen uitgaan.
2. Epidemische zijn gevaarlijker dan andere soorten, daar bijzonder deze zich aan andere werktuigen mededeelen en hierdoor zelfs doodelijk kunnen worden.
3. Bij het bestaan van kwaadsappigheid is slepend verloop en zelfs ontaarding niet zeldzaam.

§ 99.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oorzaken op te ruimen.
2. De oplossing te verkrijgen, of
3. Den overgang in gevolgziekten te leiden, of
4. Den overgang in verettering te bevorderen, (bij klierontsteking door stofverplaatsing en bij de ziekte scheidende), of
5. De overplanting naar andere meer gewigtige deelen te voorkomen.
6. Reeds in gang zijnde overplantingen naar niet edele deelen te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

Steenen, enz. neemt men weg.

Aanw. 2.

De middelen moeten aan den graad van levensuiting en aan de oorzaken beantwoorden, en bij gelijktijdige ontsteking van meerdere de klier zamenstellende weefsels, naar de eigendomlijkheid van het weefsel worden gewijzigd, en te zamen verbonden.

A. Naar den graad van levensuiting.

1. Werkdadige snel verloopende soort.
   Zie de omschrevene ontsteking van het bindweefsel.
2. Lijdelijke half snel of slepend verloopende soort.
   a. Afleidende bloedsontlastingen. b. Oplegging van ung. hydrarg. cin. of empl. merc. opgevolgd door meer prikkelende middelen. c. ung. hydrarg. cin. met linim. vol. of d. ung. e nitr. argenti fusi. e. Pappen uit aromatische kruiden, ajuin, enz. f. Drukking door kompressen, spons, kurkhout, pleister-verband, enz.

B. Naar de oorzaken.

1. Door uitwendige beleediging.
   a. Koude omslagen gedurende de eerste uren. b. Bloedzuigers. c. Oplegging van ung. hydrarg. cin.
2. Door onderdrukte huidwerkdadigheid.
   a. Oplegging van ung. hydrarg. cin. b. Bedekking met watten of flanel.

C. Naar de weefsels.

Klierbekleedsel-ontsteking.

Zie omschrevene bindweefsel-ontsteking, waarbij:

Onderhuidsche inkerving of doorklieving van het bekleedsel (voor eenige gevallen).

Klier-bindweefsel-ontsteking.

Zie omschrevene bindweefsel-ontsteking.

Eigen-klierweefsel-ontsteking.

Zie de behandeling van de lijdelijke half snel of slepend verloopende soort.

Klier-ontlastbuis-ontsteking.

a. Bloedzuigers langs den loop van de buis. b. Bloedzuigers of inkervingen op de huid of het slijmvlies nabij de opening der buis. c. Oplegging van ung. hydr. cin. d. Warme weekmakende pappen.

Aanm.

Wanneer meerdere zamenstellende weefsels te gelijk ontstoken zijn, zooals zulks gewoonlijk het geval is, moet de behandeling naar den voorheerschenden graad van levensuiting begonnen worden en vervolgens naar de weefsels, enz. worden gewijzigd.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang der gevolgziekte.

a. Bij onvermijdelijken overgang in verettering. Warme, weekmakende pappen, of warme, min of meer prikkelende pappen.

b. Bij overgang in verharding. Voortzetting der middelen ter oplossing, ten einde de verharding zoo gering mogelijk te doen zijn.

c. Bij overgang in verweeking. Zamentrekkende middelen.

d. Bij uitgang in verzwering. Beteugeling van dit proces, door middelen, verschillend naar gelang van den graad van levensuiting, enz.

Aanw. 4.

a. Warme, weekmakende pappen. of b. Warme, prikkelende pappen (gekozen naar den graad van levensuiting).

Aanw. 5.

a. Wrijving van de klier. b. Warme bedekking van dezelve, of c. Mostaard-pappen, en d. Zelfs Spaansche vliegenpleister. e. Koude omslagen] of ijs op het deel, naar hetwelk de overplanting neigt (de hersenen bijv.).

Aanw. 6.

Prikkeling van het deel, in hetwelk de overplanting geschiedt, en van deszelfs omtrek door:

a. Mostaard-pappen of b. Spaansche vliegenpleister met c. warme bedekking.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. Zamenstelling en verwikkeling te bestrijden.
3. Neiging tot overplanting naar gewigtige inwendig gelegene werktuigen tegen te gaan.
4. Tot grondslag liggende oorzaken te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

Gewijzigd naar den graad van levensuiting.

Bij zeer werkdadige levensuiting. a. aderlating, opgevolgd door b. nitras potass. dep. en later c. calomel.

Bij geringere werkdadige levensuiting. a. nitras potass. dep. opgevolgd door b. calomel.

Bij lijdelijken graad van levensuiting: a. calomel. of b. calomel met sulph. aur. antim. of c. hydrioidas potass.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de zamenstelling en verwikkeling. (Zie de handleiding der Geneeskunde en de zamenstellende ziekte-vormen).

Aanm.

Ader-ontsteking wijzigt de behandeling der klier-ontsteking zelve niet.

Aanw. 3.

Gewijzigd naar de kracht van den lijder.

Bij krachtvolle voorwerpen. a. aderlating. b. weinig prikkelend zweetdrijvende middelen. c. warm bad.

Bij zwakte van den lijder. Prikkelende en de werkdadigheid van de huid opwekkende middelen. a. drooge aromatische wrijvingen van de huid. b. serpentaria, arnica, camphor, aether sulph. alcoh. enz.

Aanw. 4.

Verschillend naar gelang van de oorzaken.

Zie de handleiding der Geneeskunde en de klierontsteking in het bijzonder.

§ 100.

LEEFREGELEN.

1. De verrigting van de klier zooveel mogelijk te doen rusten.
2. De spijzen en dranken naar den aard der vergezellende koorts en den graad van levensuiting te regelen, met volstrekte onthouding van die zelfstandigheden, welke de verrigting van de klier aanzetten. Zie de klierontsteking in het bijzonder.
3. Verblijf in eene gelijkmatige, eer warme, dan koele temperatuur.
4. Rust te bed.

(Zie de wijzigingen bij de klierontsteking in het bijzonder).

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

KLIERONTSTEKING IN HET BIJZONDER.

MAM-ONTSTEKING.

MASTITIS.

§ 101.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de ontsteking van een of meer der zamenstellende deelen van de vrouwenborst.
2. *Zetel of uitbreiding* naar de weefsels.
   a. Het klieromhulsel (het bind- en vetweefsel, dat de klier omgeeft. (Masto-desmyhaeitis).
      a). Voor de klier. b). Achter de klier.
   b. De klier zelve (Masto-adenitis). c. de ontlastbuizen (Masto-syringitis). d. de tepel (Thelitis) met of zonder den krans.

Aanm.
Zeer dikwijls breidt de ontsteking zich van het eene weefsel op het andere uit.

3. *Verloopgang.* a. snel, (vooral de achterklier-celweefsel-ontsteking). b. half snel. c. slepend.
4. *Levensuiting.* a. werkdadig. b. slepend.
5. *Oorsprongsverhouding.* a. oorspronkelijk-eigenlijdend. b. opvolgend (de slepend verloopende soort).

6. *Uitgangen.* a. *Herstelling* door oplossing (zeldzaam).
   b. *Vormverandering.* In verloopgang. De snel verloopende kan in de slepend verloopende overgaan.
   c. *Gevolgziekten.* a). Verettering, (voor de klieromhulsel-ontsteking). b). Verzwering (voor de tepel-ontsteking). c). Verharding (voor de klierontsteking).
   d. *Naziekten.* a). Pijpzweer. b). ontaarding van de klier.
7. *Zamenstelling met:* Ribben- of borstbeens-beenzweer.
8. *Verwikkeling met:* a. ziekelijke gesteldheid van de baarmoeder en de eijernesten (voor eenige slepend verloopende). b. kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige en syphilitische (voor eenige slepend verloopende).

§ 102.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
   1. Prikkelbare vrouwen met fijne huid en vollen boezem.
   2. Bloedrijk temperament.
   3. Zuigende toestand.
   4. Spenende toestand.
   5. Tijdperk van het ophouden der stonden.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
   1. Uitwendige gewelddadigheden.
   2. Stoornissen in de afscheiding of regelmatige ontlasting van het zog, zoo als:
      a. Het vatten van koude, vooral op de borst zelve. b. gemoedsaandoeningen. c. te lang uitgesteld zuigen. d. te plotseling spenen. e. ontsteking of verzwering van omringende deelen. f. mededeeling van mondontsteking, aan welke de zuigeling lijdt (voor de tepelontsteking). g. onreinheid (voor de tepelontsteking).

Aanm.

Bij oudere, vooral niet gehuwde vrouwen kan, bij het ophouden der geslachtsverrigting, de mam-ontsteking zoogenaamd van zelve ontstaan.

§ 103.

VESCHIJNSELENLEER.

Klieromhulsel (bindweefsel-ontsteking).

Voor de klier.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Uitgebreide of zeer omschrevene zwelling, in welke de krans niet deelt.
2. Roodheid.
3. Objectief en subjectief verhoogd gevoel van hitte.
4. Oppervlakkig gezetelde stekende pijn.
5. Geene verandering in de zogafscheiding.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in verettering, of
3. Verschijnselen van uitbreiding op het eigen-klierweefsel.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts (*bij belangrijke graden*).

Achter de klier.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. De huid alleen in belangrijke graden licht rood.
2. Objectief en subjectief verhoogd gevoel van hitte (alleen bij belangrijke graden).
3. De voorste oppervlakte van de borstklier gespannen.
4. De borstklier schijnt vergroot en naar voren gedreven.
5. Diep zittende pijn, welke in den beginne naar rheumatische pijn gelijkt.
6. De zogafscheiding slechts weinig gestoord.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in verettering, of

3. Verschijnselen van uitbreiding op:
a). Het voorklier-celweefsel. b). Het eigen-klierweefsel.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Belangrijke prikkelkoorts, die tot ontstekingkoorts kan stijgen.

Eigen-klierweefsel-ontsteking met ontsteking der melkbuizen.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. Zwelling, welke niet belangrijk, doch vast en knobbel- of koordachtig is, en zich dikwijls tot een gedeelte van de klier bepaalt.
2. Roodheid van de huid in geringen graad ; soms echter is dezelve bleeker dan in den gezonden toestand.
3. Doffe, door de klier verspreide pijnen.
4. Vermeerderde vochtafscheiding.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van meerdere ontwikkeling.
a). Uitbreiding der zwelling.
b). Schietende, aan den krans zich zamentrekkende pijn.
c). Onderdrukking van de zogafscheiding, of
3. Verschijnselen van overgang in de slepend lijdelijke soort, of
4. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Medegevoeligheids-verschijnselen.*
Zwelling van de okselklieren der aangedane zijde.

C. *Algemeene verschijnselen.*
Prikkelkoorts, welke bij gevoelige vrouwen met schijnbaar belangrijke verschijnselen, stuipen, ijlhoofdigheid, enz. kan gepaard gaan.

D. *Wijzigings-verschijnselen.*
Naar den verloopgang en de levensuiting.
Slepend verloopend lijdelijke soort.
Zie klierontsteking in het algemeen.

Tepel- en Krans-ontsteking.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*

1. Zwelling en hierdoor uitpuiling dezer deelen, zich somwijlen alleen tot den tepel, ja zelfs slechts tot een gedeelte van dezen bepalende.
2. In het paarsch spelende roodheid.
3. Schietende pijnen, welke tot den tepel en den krans beperkt blijven.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in verzwering, gewoonlijk onder den vorm van eene spleet of kloof.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geringe prikkelkoorts (alleen bij hevige graden.)

§ 104.

BEHANDELINGSLEER.

Klieromhulsel-ontsteking.

Zie klierontsteking in het algemeen.

Eigen-klierweefsel-ontsteking.

Zie klierontsteking in het algemeen, waarbij de navolgende Eigendommelijkheden.

1. Koude omslagen zijn nimmer aangewezen.
2. Bij zuigende vrouwen zij men met het ung. hydrarg. cin. omzigtig; zelfs is het beter dit middel geheel na te laten.
3. De drukking kan van veel nut zijn. (VELPEAU).
4. Gewoonlijk, althans in den beginne, zijn zachte laxeermiddelen aangewezen. Andere inwendige middelen zijn van weinig nut.
5. Bij zuigende vrouwen vermindere men de zogafscheiding, door herhaalde kleine aderlatingen.

Tepel- en Krans-ontsteking.

A. *Voorbehoedende.*

Aanw.

1. Te kleine, ingedrongene tepels te verheffen.

2. De teederheid en te groote gevoeligheid van den tepel te verbeteren.

3. Den hoogst mogelijken graad van reinheid in acht te nemen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Het dragen van ringen uit hoorn, ivoor, of was, reeds gedurende de zwangerschap. b. Luchtledige fleschjes (zie de tepelzweren) glazen, of borstpomp (van CHARRIÈRE, LOBSTEIN, enz.) c. Het zoogenaamd opzuigen van den tepel door eene zuigster of een kind.

Aanw. 2.

a. Zamentrekkende wasschingen met vinum rubr. dec. querc. dec. ratanh., enz. b. Bedekking van reeds roode of ontvelde plaatsen met collodion.

Aanw. 3.

a. Wasschingen met koud water. b. Reinheid ten opzigte van lijflinnen, enz.

B. *Genezende.*

A. Pl.

Aanw.

De oplossing te verkrijgen.

Midd.

a. Bloedzuigers in den omtrek. b. Laauw warme pappen uit wit brood, of haverde gort.

B. Alg.

Aanw.

De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen, (voor hevige gevallen).

Midd.

a. Aderlating. b. Verkoelende dranken. emul: amygdal. enz. c. Zachte verkoelende laxantia dec. tamar. bijv. elect. linit.

§ 105.

LEEFREGELEN.

1. Men ondersteune de borst door een schortband.
2. Men zorge vooral, dat dezelve tegen koude en andere uitwendige beleedigingen beschut zij.
3. Schrale verkoelende dieët (bij ontsteking in belangrijken graad).
4. Onthouding van dranken, welke de zogafscheiding te zeer aanzetten.
5. Bij tepel- en kransontsteking in belangrijken graad moet het zuigen dadelijk gestaakt worden. — Bij geringere graden van de ontsteking dezer deelen vermindere men het zuigen en bedekke men den tepel gedurende het zuigen met een' kunsttepel.

Bij eigen-klierweefsel-ontsteking, in niet zeer hevigen graad, kan men met het zuigen voortgaan, totdat zich verettering heeft ingesteld. — Bij deze ontsteking, in hevigen graad, moet het zuigen dadelijk worden nagelaten.

Bij de overige ontstekingen behoeft het zuigen niet gestaakt te worden.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

BAL-ONTSTEKING.

ORCHITIS.

§ 106.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de ontsteking van een of meerdere deelen, welke tot het zaad afscheidend toestel behooren.
2. *Verloopgang.* a. Snel. b. Halfsnel. c. Slepend.
3. *Levensuiting.* a. Werkdadig. b. Lijdelijk.
4. *Oorsprongsverhouding,* a. Oorspronkelijk (zoowel de werkdadige als de lijdelijke). b. Opvolgend (door ontsteking van aangrenzende deelen en van de oorklier).
5. *Uitbreiding en zitplaats.*

   Naar het werktuig. a. Gewoonlijk is slechts een bal aangedaan. b. In eenige zeldzame gevallen gaat de ontsteking van den eenen bal op den anderen over.

   Naar de weefsels. a. Den geheelen bal, (Panorchitis). b. Het eigen-balweefsel (orchitis parenchymatosa). c. Den bijbal (epidydemitis). d. Den scheederok van den bal (orchio-bursitis).

   Op andere deelen. a. De zaadblaasjes. b. Het buikvlies.

6. *Uitgangen.* a. *Herstelling* door oplossing.
   b. *Vormverandering.* In verloopgang en levensuiting.
   c. *Gevolgziekten.*
      a). Verharding van den bijbal (menigvuldig).
      b). Zakwaterbreuk (vooral bij scheederok-ontsteking).
      c). Verweeking (bij eigen-balweefsel-ontsteking) (zeldzaam).
      d). Verettering, (zeldzaam).
      e). Versterving, (zeldzaam).
      f). Uittering, (bij eigen-balweefsel-ontsteking).
   d. *Naziekten.* a. Ontaarding. b. Pijpzweer.
7. *Zamenstelling met:* a. Pisweg-ontsteking. b. Pisblaashals-ontsteking. c. Voorstander-ontsteking. d. Zaadblaas-ontsteking. e. Waterbreuk. f. Zaadstreng-ontsteking.
8. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid (vooral de kropzeerige, rheumatische, jichtige, syphilitische en kwikachtige).
9. *Verwisseling met:* a. Zakwaterbreuk. b. Bloedbreuk. c. Beklemde aangeborene zakbreuk. d. Harde kanker. e. Mergkanker. f. Vleeschbreuk.

Aanm.

Het is vooral de slepend verloopende, die met deze gebreken verwisseld kan worden.

§ 107.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
   1. Plotseling staken van de geslachtsverrigting bij voorwerpen, die sedert geruimen tijd deze verrigting hebben uitgeoefend.
   2. Uitspattingen in venere, vooral zelfbevlekking.
   3. Aanbeijen.
   4. Gewoonlijk zweeten in den bilnaad en aan den balzak.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
   1. Uitwendige beleediging.
   2. Prikkeling van den pisweg.

3. Prikkeling van de blaas, door steen bijv.
4. Onderdrukking van de huiduitwaseming.
5. Onderdrukte aanbeijenvloed.
6. Druiper, de veelvuldigste oorzaak.
7. Plaatsvestiging van rheumatische, jichtige, syphilitische en kwikkwaadsappigheid.

§ 108.

VERSCHIJNSELENLEER.

Geheele-bal-ontsteking.

Oorspronkelijke snel verloopende met werkdadige levensuiting.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Hevige, scheurende en drukkende pijn, die zich tot in de lendenen uitstrekt, en bij drukking en bij het hangen van den bal toeneemt.
2. Subjectief gevoel van zwaarte van den bal.
3. Belangrijke, niet vaste zwelling van den bal.
4. Objectief en subjectief vermeerderde warmte.
5. De bal naar de lies opgetrokken.
6. Geene gedaanteverandering van den bal.
7. Roode zuchtige zwelling van den balzak.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van uitgang in oplossing.
2. Verschijnselen van overgang in de slepend verloopend lijdelijke soort, of
3. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Medegevoels- en terugkaatsings-verschijnselen.*

1. Buikpijn, zelfs kolijk (colica testicularis).
2. Pijn langs de dij.
3. Maagpijn en braking.
4. Pisopstopping.
5. Stoelverstopping.
6. Stuipen, (somwijlen) en

7. Gemoedsverstemming.

Aanm.

1, 6, en 7 bij zeer gevoelige voorwerpen.

2. De meeste overige medegevoels-terugkaatsings-verschijnselen worden alleen bij hevige ontstekingen, vooral door uitwendige beleediging te weeg gebragt, waargenomen.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Koorts, die tot ontstekingkoorts kan stijgen.

Eigen-balweefsel-ontsteking.

Snel verloopende met werkdadige levensuiting.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Doffe, drukkende pijn, welke langs de zaadstreng opklimt en zich tot in de lendenstreek uitstrekt.
2. Subjectief gevoel van zwaarte van de bal.
3. Matig vaste zwelling, welke zich spoedig vormt.
4. Zijdelingsche afplatting van den bal, zonder andere gedaanteverandering.
5. De bal naar de lies opgetrokken (somwijlen).
6. Roode zuchtige zwelling van den balzak.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overplanting op de overige weefsels, of
3. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Medegevoels- en terugkaatsings-verschijnselen.*

Zie de ontsteking van den geheelen bal.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de ontsteking van den geheelen bal.

Bijbal-ontsteking.

Half werkdadige of lijdelijke graad van levensuiting.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

1. Doffe pijn, die zich langs de zaadstreng naar en tot in den bijbal uitstrekt.

2. Omschrevene zwelling van den bijbal, welke door drukking in vorm kan veranderen.
3. Vaste pijnlijke zwelling van het afvoerende vat.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overplanting op den scheederok van den bal (gewoonlijk en zeer spoedig). Niet doorschijnende vochtzwelling, welke vooral de voorzijde van den balzak inneemt. (Het gevolg van uitstorting van bloederige wei in de holte van den scheederok).
3. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

Scheederok-ontsteking.

Snel verloop met werkdadigen graad van levensuiting.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Hevige aanhoudende pijn.
2. Belangrijke, gelijkvormige, vaste, niet doorschijnende zwelling, welke vooral de voorzijde van den balzak inneemt.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overplanting op de overige weefsels, of
3. Verschijnselen van overgang in gevolgziekten (gewoonlijk zakwaterbreuk).

B. *Algemeene verschijnselen.*

Zeer geringe prikkelkoorts.

Wijzigings-verschijnselen voor de onderscheidene soorten.

A. *Naar den vorm.*

Druiper-bal-ontsteking.

Matig werkdadige graad van levensuiting.

De verschijnselen van bijbal-ontsteking met die van overplanting op den scheederok bij nog bestaanden of voorafgeganen druiper.

Zinking-bal-ontsteking.

Half werkdadige graad van levensuiting.

1. De verschijnselen van ontsteking van den geheelen bal in geringen graad, welke
2. Nu eens af-, dan weder toenemen, en
3. Gepaard gaan met zinkingsverschijnselen in andere deelen, vooral met zinkings-oorklier-ontsteking.

Rheumatische bal-ontsteking.

Matig werkdadige of lijdelijke graad van levensuiting.

1. Tusschenpoozende schietende pijnen in den bal.
2. Geringe zwelling.
3. Rheumatische aandoeningen in andere deelen, welke met die van den bal afwisselen.

Jichtige bal-ontsteking.

Lijdelijke verhoogd-gevoelige graad van levensuiting.

1. Hevige pijnen in den bal.
2. Geringe zwelling.
3. Voorafgegane of nog bestaande jicht.

Syphilitische bal-ontsteking.

Lijdelijke graad van levensuiting,

1. Matige pijnen in den bal (bij drukking).
2. Langzaam voortgaande, matige zwelling; die in den beginne week is, doch later hard wordt.
3. In den beginne kogelronde, later knobbelige gedaante.
4. Geene zwelling aan de zaadstreng.
5. Borende lenden-pijnen, die des nachts en door bedwarmte toenemen.
6. Eenige maanden voorafgegane syphilitische besmetting.

B. *Naar den graad van levensuiting en den verloopgang.*

Slepend verloopende met lijdelijken graad van levensuiting.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Zwelling en verharding van den bijbal, zich langzamerhand uitbreidende op den bal, die hierbij

2. Eene meer ronde gedaante aanneemt, doch
3. Deszelfs natuurlijke effenheid blijft behouden.
4. Geene pijn hoegenaamd.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Ophooping van helder doorschijnend vocht in den scheederok (niet bestendig).
2. Langzame vermeerdering in omvang, en nu
3. Gevoel van zwaarte, en
4. Geringe pijn in de lenden- en dijstreek van de aangedane zijde.
5. Spattige uitzetting van de aderen, van de zaadstreng en van den balzak.

Op deze hoogte gekomen, volgen er door de geringste ongeregeldheid in den leefregel

6. Hevige pijnen in de lenden- en dijstreek, en neemt
7. De zwelling toe.

Door eene gepaste behandeling nemen de verschijnselen af, om zich na verloop van eenigen tijd te herhalen, totdat er eindelijk

8. Onder zeer werkdadige verschijnselen etter gevormd wordt, hetwelk aanleiding geeft tot de vorming van
9. Bal-fistel.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Algemeene kwijning met mindere of meerdere stoornis in sommige verrigtingen, zonder koorts.

Onderscheidings-verschijnselen.

A. *Van zakwaterbreuk.*

1. De pijn.
2. Geen gevoel van vochtgolving.
3. Geene doorschijnendheid der zwelling.
4. Snellere ontwikkeling.
5. Meerdere zwaarte.
6. Medegevoels-verschijnselen (in eenige gevallen).

B. *Van bloedbreuk.*

1. Hevige pijn (*snel verloopende soort*).
2. Geene sporen van bloeduitstorting.
3. Minder snelle ontwikkeling.
4. De oorzaken.

C. *Van beklemde aangeborene zakbreuk.*

Hier is de herkenning zeer moeijelijk en moeten de volgende punten in aanmerking genomen worden:

1. De tijd van ontstaan,
2. De hardnekkigheid der stoelverstopping,
3. De rigting van de pijn, en
4. De pols.

D. *Van harde kanker.*

(*voor de lijdelijk slepend verloopende soort*).

1. Mindere hardheid,
2. Effene oppervlakte,
3. Het ontbreken der van zelve intredende, schietende, borende pijnen,
4. Geene zwelling der nabijgelegene watervaatsklieren.

E. *Van mergkanker.*

(*voor de lijdelijk slepend verloopende soort*).

1. Het eigenaardig verloop, en
2. Het niet uitschieten der eigenaardige zwammen (nadat het gezwel zich geopend heeft).

F. *Van vleeschbreuk.*

(*voor de lijdelijk slepend verloopende soort*).

1. De pijn bij drukking.
2. Het eigenaardig verloop.

Aanm.

Ook hier is de herkenning, althans in den beginne, dikwijls moeijelijk.

§ 109.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is gunstig bij de werkdadige soort, gewijzigd echter naar:
   1. De weefsels.
   2. De hevigheid.

Aanm.

1. De scheederok- en bijbal-ontsteking veroorloven de gunstigste voorzegging, daar deze gewoonlijk of oplossen, of gevolgziekten nalaten, die weinig te beduiden hebben.
2. Bij de eigen-weefselontsteking is de voorzegging minder gunstig, daar deze in verharding, uittering, en zelfs in versterving kan overgaan.

2. Minder gunstig bij de lijdelijke soort, gewijzigd door en gegrond op:
   a. Het gestel van den lijder,
   b. Den steeds langeren duur,
   c. De uitgangen in gevolgziekten, en
   d. De zamenstelling en verwikkeling.

§ 110.

BEHANDELINGSLEER.

Werkdadige snelverloopende soort.

In het algemeen.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Zamenstellingen, vooral die, welke als oorzaak kunnen beschouwd worden, op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Inwikkelende drukking door kleefpleisterstroken, volgens de wijze van FRICKE.

b. Bloedsontlastingen bij herhaling, vooral langs den loop van de zaadstreng (niet op den balzak zelven).

c. Oplegging van ung. hydrarg. cin. bij het afnemen der ontsteking en vooral wanneer men vreest, dat de oplossing niet volkomen zal plaats hebben; opgevolgd door:
d. inwrijvingen van ung. hydrarg. cin. c. linim. vol.
e. Aanwending van: a). Koude omslagen (alleen bij gewelddadige bal-ontsteking), of b). warme weekmakende (in eenige gevallen pijn-stillende) pappen, bij het afnemen der ontsteking en vooral wanneer men vermoedt, dat de oplossing niet volkomen zal plaats hebben; opgevolgd door: c). pappen met aromatische kruiden, murias amm. enz.

Aanm.
1. In eenige gevallen doet men wel, om de bloedsontlasting met de drukking aan te wenden.
2. Drukking is vooral bij druiperbal-ontsteking aangewezen.

Aanw. 2.
Verschillend naar gelang van de zamenstelling.

B. *Alg.*

Aanw.
1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. Vertraagden stoelgang te bevorderen.
3. Hevige pijnen te bedaren.
4. Tot grondslag liggende oorzaken op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.
a. Bloedsontlasting. b. Verkoelende dranken, opgevolgd door: c. calomel, of naar omstandigheden d. tart. emeticus.

Aanm.
Deze middelen zijn slechts aangewezen bij hevige ontstekingsgraden; in gewone gevallen en bij druiper-bal-ontsteking komen noch aderlatingen, noch antiplastica inwendig te pas.

Aanw. 2.
a. Den stoelgang bevorderende middenzouten, of b. Lavementen.

Aanw. 3.

a. Extr. opii. aq. of b. Pulv. Doveri.

Aanw. 4.

Verschillend naar gelang van de oorzaak.

Slepend verloopende soort.

A. *Pl.*

Aanw..

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Zamenstellingen, vooral die, welke als oorzaak kunnen beschouwd worden, op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers (4 à 6), om den 3^en dag herhaald, langs de zaadstreng met: b. Inwrijvingen van ung. hydr. cin. met ext. cicut. en opium of c. Inwrijvingen van ung. hydrioidas potass. met ext. cicut. en opium en d. Warme, weekmakende of oplossende pappen.

Aanm.

Deze behandeling, door welke men de gunstigste uitkomsten verkrijgt, moet in vele gevallen gedurende meerdere weken worden voortgezet.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de oorzaken.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. Tot grondslag liggende oorzaken op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

Calomel in kleine giften.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de oorzaak.

Wijzigings-behandeling.

A. *Naar de weefsels.*

Eigen-balweefsel-ontsteking.

Bij zeer hevige graden, welke de gewone behandeling wederstaan, raadt VIDAL DE CASIS de onderhuidsche insnijding van de tunica albuginea aan.

Scheederok-ontsteking.

Indien er, door belangrijke uitstorting in de holte van dezen rok, hevige pijnen bestaan, ontlaste men het uitgestorte vocht, door een eenvoudigen *insteek.* (VELPEAU, VIDAL DE CASIS).

B. *Naar de oorzaken.*

Druiper-bal-ontsteking.

1. Het is vooral bij deze soort, dat de drukking volgens FRICKE is aangewezen.
2. Bij deze soort zijn algemeene bloedsontlastingen en antiplastica inwendig zelden aangewezen.
3. De pappen moeten hier tevens om de roede gelegd worden.
4. Bij nog bestaanden druiper onthoude men zich van prikkelende inspuitingen in den pisweg, alsmede van het inwendig gebruik van bals. copaiv. of piper cubebae.
5. De zoogenaamd onderdrukte druiper mag niet weder voor den dag geroepen worden.

Bij aanbeijenprikkeling.

De plaatselijke bloedsontlastingen moeten hier grootendeels aan den aars gedaan worden.

Zinking-bal-ontsteking.

Veelal met de zoogenaamde bof in verband staande.

Deze soort vereischt slechts eene zeer eenvoudige behandeling: het opleggen van zwak aromatische kruidenzakjes (fl. samb. c. furfuris) op den bal, benevens eenige zweetdrijvende middelen.

Rheumatische en jichtige bal-ontsteking.

Tot bedekking verkiest men hier watten of flanel.

§ 111.

LEEFREGELEN.

1. Horizontale ligging te bed, met ondersteuning van den balzak, gedurende het geheele verloop der ziekte.
2. Spaarzaam verkoelende spijzen en dranken, bij de werkdadige soort.
3. Ligt te verteren en niet prikkelende spijs en drank bij de dadelijk slepende soorten.
4. Verblijf in eene eer koele dan warme temperatuur, vooral voor de werkdadige soort.
5. Verblijf in eene gelijkmatige, eer warme dan koele temperatuur voor de zinkingachtige, rheumatische en jichtige balontsteking.

ACHTTIENDE HOOFDSTUK.

VOORSTANDER-ONTSTEKING.

(PROSTATITIS).

§ 112.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de ontsteking van de klier van dien naam.
2. *Verloopgang.* a. Snel. b. Slepend.
3. *Levensuiting.* a. Werkdadig. b. Lijdelijk.

Aanm. op 2 en 3.

1. De snel verloopend werkdadige komt nagenoeg bij uitsluiting bij jonge mannen, ten gevolge van piswegontsteking, voor.
2. De slepend verloopend lijdelijke komt gewoonlijk in meer gevorderden leeftijd als vormverandering van de snel verloopend werkdadige voor, of voegt zich bij reeds vroeger bestaan hebbende aandoeningen.

4. *Oorsprongsverhouding.* a. Oorspronkelijk onder de beide graden van levensuiting (zeldzaam). b. Opvolgend, (gewoonlijk) na ontsteking van aangrenzende deelen of vroeger bestaande aandoeningen.
5. *Uitbreiding of zitplaats.*
   Naar de weefsels.

a. Van het omhullend vlies (periprostatitis). b. Van het eigenweefsel (prostatitis parenchymatosa).

Aanm.

De ontstekingen naar de weefsels zijn gedurende het leven niet van elkander te onderkennen.

Naar de kwabben.

Soms is slechts eene, soms zijn meerdere kwabben ontstoken.

6. *Uitgangen.* a. *Herstelling* door oplossing. b. *Vormverandering.* Zie verloopgang en levensuiting.

c. *Dood* door koudvuur.

d. *Gevolgziekten.* a). Verharding, (dikwijls) voor de slepend verloopende soort. b). Verettering (voorstander-ettergezwel) voor de snel verloopende soort.

e. *Naziekten.* a). Ontaarding. b). Pijpzweren.

7. *Zamenstelling met:* a. Druiper. (Prostatite blennorrhagique der Franschen). b. Pisblaas-ontsteking. c. Nier-ontsteking. d. Zaadblaas-ontsteking. e. Bal-ontsteking. f. Endeldarm-ontsteking. g. Endeldarm-vernaauwing. h. Steen en i. Pisweg-vernaauwing.

8. *Verwikkeling met:* a. Steen. b. Jicht en c. Aanbeijen.

9. *Verwisseling met:* a. Pisgezwel (voor de snel verloopend werkdadige soort). b. Steen in den hals van de blaas of in het voorstander gedeelte van den pisweg.

§ 113.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Jeugdig mannelijke leeftijd, voor de snel verloopende soort.
2. Leeftijd boven de 40 jaren, voor de slepend verloopende soort.
3. Jicht.
4. Aanbeijen.
5. Ziekelijke toestand van den pisweg, ten gevolge van druipers.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Hevige druiper.
2. Werktuigelijke beleediging.
3. Gevatte koude.
4. Aanbeijen prikkeling.
5. Ingespannen te paard rijden.
6. Te veelvuldige bijslaap.
7. Stofverplaatsing bij jicht.
8. Ontsteking van omringende deelen, (vooral voor de slepend verloopende).

Aanm.

De oorzaken onder 4, 5, 6, 7 en 8 brengen vooral dan ontsteking te weeg, in geval de klier reeds in eenen ziekelijken toestand verkeert.

§ 114.

VERSCHIJNSELENLEER.

Snel verloopend werkdadige soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Pijn, welke door aanhoudend staan, bij het gaan, bij den stoelgang, bij het ophouden der urine en door drukking toeneemt en soms zeer hevig kan zijn.
2. Gevoel van hitte in den bilnaad.
3. Gevoel van zwaarte in deze streek.
4. Zwelling van de klier.
5. Vermeerderde aandrang tot wateren.
6. Moeijelijk en pijnlijk wateren.
7. Pisopstopping (somwijlen).
8. Stoelkramp.
9. Gevoel alsof er zich in den endeldarm een vreemd ligchaam bevond.
10. Gevoel van hitte in den endeldarm.
11. Moeijelijke en pijnlijke stoelgang.

Aanm.
De verschijnselen onder 5, 6, 7, 8, 9, 10 en 11 zijn het gevolg van de steeds plaats hebbende uitbreiding der ontsteking op den hals van de blaas en op den endeldarm.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in de slepende soort, of
3. Verschijnselen van overgang in verettering (voorstander-etter-gezwel).
   a). De pijnen nemen toe.
   b). Het wateren wordt hoogst moeijelijk.
   c). De pols wordt week.
   d). De koorts tusschenpoozend, en
   e). Onduidelijk vochtgolvings-gevoel (somwijlen).
4. Verschijnselen van overgang in koud vuur.
   a). De pijnen houden plotseling op.
   b). Hippocratisch aangezigt.
   c). Algemeene zwakte, en
   d). Er ontlast zich uit den pisweg eene met dunne stinkende stof vermengde pis.

B. *Terugkaatsings- of medegevoels-verschijnselen.*
1. Pijn in nier-, navel- en dijstreken.
2. Misselijkheid, ja zelfs braking.
3. Gastricisme (in eenige gevallen).
4. Slapeloosheid.

C. *Algemeene verschijnselen.*
Koorts, die menigwerf tusschenpoozend is.

Slepend verloopend lijdelijke soort.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. Zwelling van de klier (vooral waarneembaar in den endeldarm en door het onderzoek met den katheter).
2. Pijn bij drukking van de klier.
3. Vermeerderde aandrang tot wateren.
4. Brandend gevoel op het oogenblik, dat de pis de blaas verlaat.

5. Dunne afgebrokene pisstraal.
6. Gevoel van volheid in den endeldarm.
7. Afscheiding van eene groote hoeveelheid taai draderig slijm, dat met de pis ontlast wordt en naar den bodem van het vat zinkt.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Troebele, vlokkige en sterk naar ammoniac riekende pis.
2. Ontlasting van eene dunne, stinkende, etterachtige stof uit den aars (in eenige gevallen).
3. Verschijnselen van oplossing, of
4. Verschijnselen van overgang in verettering, of
5. Verschijnselen van overgang in ontaarding.

Aanm.

De slepend verloopend lijdelijke soort is dikwijls, vooral in den beginne, moeijelijk te herkennen.

B. *Onderscheidings-verschijnselen.*

Van steen door:

1. Pijn bij drukking in den endeldarm.
2. Objectief en subjectief gevoel van hitte in den endeldarm.
3. Vaste, doch niet steenharde zwelling bij het onderzoek in den endeldarm en in den pisweg.

Aanm.

Bij steen zijn de hevige verschijnselen meer tusschenpoozend dan bij de voorstanderontsteking.

Van pisgezwel door:

1. Mindere zwelling.
2. Pijn bij drukking in den endeldarm.
3. Objectief en subjectief gevoel van hitte in den endeldarm.
4. Moeijelijken stoelgang.
5. Volstrekt gemis van vochtgolvings-gevoel.

Aanm.

Niettegenstaande de onderscheidings-verschijnselen kan de herkenning dikwijls nog moeijelijkheden opleveren.

§ 115.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig, gewijzigd echter door:

1. Den verloopgang.
2. Den uitgang, en
3. De zamenstelling.

Aanm. 1.

a. Bij de snel verloopend werkdadige soort, betrekkelijk gunstig, en wel zoo, dat het bij eene doelmatige behandeling meermalen gelukt, om de oplossing te verkrijgen.

b. Bij de slepend verloopende soort, zeer ongunstig, zoo zelfs, dat na een langdurig smartvol lijden niet zelden de dood volgt.

2. Onder alle uitgangen in gevolgziekten is die in verettering, ofschoon mede hoogst belangrijk, nog de gunstigste, doch hangt het nu vooral af van de plaats, waar de etter zich ontlast.

3. Zamenstelling en verwikkeling maken de voorzegging steeds ongunstiger.

§ 116.

BEHANDELINGSLEER.

Snel verloopend werkdadige soort.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. De bezwaren bij het wateren te bestrijden.
3. Te zorgen dat noch de endeldarm, noch de blaas met faeces of urine gevuld blijft.
4. Den overgang in gevolgziekten te leiden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers. b. koude omslagen (alleen in den beginne, bij ontsteking door uitwendige beleediging). c. ung. hydrarg. cin. met opium en extr. bellad.

Aanw. 2.

a. Aanwending van den katheter (bij belette pislozing). b. weekmakende, pijnstillende stovingen. c. verzachtende zitdampbaden. d. geheele baden. e. kleine lavementen uit oleum oliv. met opium.

Aanw. 3.

Bij belette pislozing, a. aanwending van den katheter en zelfs b. de blaassteek. c. Bij vertraagden stoelgang, weekmakende lavementen.

Aanw. 4.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekten.

Bij overgang in verettering.

Warme weekmakende pappen.

Bij overgang in verharding.

a. Ung. hydrarg. cin. met extr. cicut. b. zitdampbaden uit azijn.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. De gevoeligheid van den hals der blaas af te stemmen.
3. De plaatselijke behandeling ter leiding van de uitgangen te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Calomel met opium, of b. pulv. alt. PLUMERI (bij kropzeerige voorwerpen).

Aanw. 2.

a. Opium of b. acet. morphii.

Aanw. 3.

Bij overgang in verharding.

Calom. met extr. cicutae.

Wijzigings-behandeling.

A. *Naar den verloopgang en de levensuiting.*

Lijdelijk slepend verloopende soort.

1. Bloedsontlastingen, vooral algemeene, zijn zelden aangewezen.

Aanm.
In eenige gevallen kunnen bloedzuigers bij herhaling van veel nut zijn.

2. De inwrijvingen met het ung. hydrarg. cin c. extr. bellad. moeten hier tot in den endeldarm worden uitgestrekt.
3. Inwendig vooral de hydrioidas potass. c. extr. cicutae.

B. *Naar de oorzaken.*

1. *Bij aanbeijen-prikkeling.*
   a. Gezwollene aanbeijen te openen. b. Fl. sulp. c. extr. cicutae.
2. *Bij gevatte koude.*
   Nadat de ontsteking afgestemd is, zachte zweetdrijvende middelen, vooral pulv. DOVERI.
3. *Bij jicht.*
   Minerale baden.
4. *Bij kropzeerige kwaadsappigheid.*
   a. Antiscrofulosa. b. zee- of staalbaden.

§ 117.

LEEFREGELEN.

1. Rust te bed.
2. Vooral de onderste ledematen en de blaasstreek warm te houden.
3. Zoo min mogelijk te drinken.
4. Onthouding van prikkelende, de pisafscheiding aanzettende spijzen en dranken.
5. Onthouding van den bijslaap en van wellustige denkbeelden.

ACHTSTE ONDERAFDEELING.

VAAT-ONTSTEKNG.

ANGEITIS.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

SLAGADER-ONTSTEKING.

ARTERIITIS.

§ 118.

ZIEKTELEER.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 119.

OORZAKENLEER.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 120.

VERSCHIJNSELENLEER.

Uitwendige slagader-ontsteking. (Van slagaderen, die buiten de ingewandsholten gelegen zijn).

Snel verloopend werkdadige soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Zwelling, en
2. Spanning van het vat, met
3. Boven het ontstoken gedeelte sterkere, beneden hetzelve zwakkere, en op dit gedeelte zelve geene of naauwelijks merkbare klopping.
4. Brandende, steeds toenemende en bij drukking erger wordende pijn, die den loop van het vat volgt, en
5. Moeijelijkheid om het deel, in hetwelk het vat verloopt, uit te strekken.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Nagenoeg aanhoudende ontstekings-koorts.

C. *Wijzigings-verschijnselen.*

Naar den verloopgang.

Slepend verloopend lijdelijke soort.

1. Dezelfde verschijnselen als bij de snel verloopende soort in geringeren graad, met uitzondering dat:
2. De pijn wel eens nalatend, zelfs tusschenpoozend is (min of meer met rheumatische pijn overeenkomende).
3. Geene algemeene verschijnselen.

§ 121.

VOORZEGGINGSLEER.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 122.

BEHANDELINGSLEER.

Uitwendige slagader-ontsteking.

Snel verloopend werkdadige soort.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Den overgang in gevolgziekten te leiden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers. b. ung. hydrarg. cin. met extr. bell.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekten.

B. *Alg.*

Aanw. 1.

De koorts te bestrijden.

Aanw. 2.

Tot grondslag liggende oorzaken te bestrijden.

Aanw. 3.

De plaatselijke behandeling ter leiding van de gevolgziekten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Nitras potass. depur. met digit. en bellad., opgevolgd door b. calomel.

Aanw. 2 en 3.

Verschillend naar gelang van den toestand.

Slepend verloopend lijdelijke soort.

Dezelfde aanwijzingen en middelen als voor de snel verloopend werkdadige soort zijn aangegeven, met uitzondering van de bloedsontlastingen, die hier minder aangewezen zijn.

§ 123.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. Strenge, verkoelende diëet.
3. Vermijding van gemoedsaandoeningen.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ADER-ONTSTEKING.

PHLEBITIS.

§ 124.

ZIEKTELEER.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 125.

OORZAKENLEER.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 126.

VERSCHIJNSELENLEER.

Uitwendige ader-ontsteking (van aderen, die buiten de ingewandsholten gelegen zijn), *zonder verwonding.*

Snel verloopend werkdadige soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Brandende, bij drukking toenemende pijn, die den loop van de ader volgt.

2. Zwelling van de ader en van de omringende deelen, in welken het vat zich als een koord doet aanvoelen.
3. Streepvormige roodheid van de huid (alleen bij zeer oppervlakkig gelegen aderen).
4. Belemmerde beweging van het deel in eene rigting, door welke de ader uitgerekt wordt.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Algemeene verschijnselen.*
1. Prikkelkoorts, soms met hevige hoofdpijn en ijlhoofdigheid gepaard gaande.
2. Kwaadaardige bloed-etterkoorts (ingeval er etter in het bloed wordt opgenomen. Zie de handleiding der Geneeskunde).

Uitwendige ader-ontsteking met verwonding. (Na eene aderlating bijv.).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*
1. Eenige uren na de verwonding of operatie wordt de wond pijnlijk en strekt deze pijn zich weldra verder langs den loop der ader uit.
2. De wondlippen zwellen en gapen, er volgt:
3. Ontlasting van met bloed gemengden etter, waarbij
4. Zich de verschijnselen van de vorige soort in minderen of meerderen graad voegen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Verschijnselen van oplossing, met
2. Sluiting van de wond tegen den 7 à 8 dag (gewoonlijk), of
3. Verschijnselen van opname van etter in het bloed (zeldzaam).

B. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de vorige soort.

§ 127.

VOORZEGGINGSLEER.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 128.

BEHANDELINGSLEER.

Uitwendige ader-ontsteking zonder verwonding.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. De uitbreiding naar het hart te voorkomen.
3. Den overgang in gevolgziekten te leiden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers. b. ung. hydrarg. cin. met extr. hyosc. nigr. aut extr. bellad. c. weekmakende, pijnstillende pappen (bij hevige zwelling en spanning).

Aanw. 2.

a. Drukking op de ader boven de ontstokene plaats, of b. doorklieving van de ader boven de ontstokene plaats (indien dezelve zeer oppervlakkig gelegen is).

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekten.

a. *Bij vrees voor opname van etter in het bloed.* a). Drukking van de ader boven de wond, of b). doorklieving van de ader boven de ontstokene plaats.

b. *Bij ettergezwel-vorming langs den bindweefselrok van de ader.*

Deze gezwellen zoo spoedig mogelijk te openen.

B. Alg.

Aanw.

De koorts te bestrijden.

Midd.

Bij prikkelkoorts

(Zie de handleiding der Geneeskunde).

Bij kwaadaardige bloedetterkoorts.

a. Calomel. b. ung. hydrarg. cin. op de borst en in de leverstreek. c. sulph. quin. c. opio. d. diuretica en vooral digitalis.

Uitwendige ader-ontsteking met verwonding.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De ontsteking zooveel mogelijk te beteugelen.
2. De opname van etter in het bloed te voorkomen.
3. De ontlasting van etter naar buiten te bevorderen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers. b. ung. hydrarg. cin. c. weekmakende pijnstillende pap (wit brood met laud. liq. SYDENH.).

Aanw. 2.

a. Drukking op de ader boven de wond, of b. doorklieving van de ader.

Aanw. 3.

a. Doelmatige houding van het deel, en des noods b. vergrooting van de wond door insnijding.

B. *Alg.*

Zie de vorige soort.

§ 129.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. Schrale, verkoelende diëet.

EEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

WATERVAATSTELSEL-ONTSTEKING.

ANGIOLEUCITIS.

§ 130.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de ontsteking van een of meerdere deelen, die tot dit stelsel behooren.
2. *Zitplaats.* a. De watervaten (lymphangeitis), of b. De watervaatsklieren (lymphadenitis).

Aanm.
Meermalen zijn beiden gelijktijdig of opvolgend aangedaan.

3. *Verloopgang.* a. Halfsnel. b. Slepend.
4. *Levensuiting.* a. Lijdelijk (gewoonlijk). b. Werkdadig (alleen wanneer het bindweefsel in de ontsteking deelt).
5. *Uitbreiding.* Naar de weefsels op:
   a. De aderen (zeldzaam).
   b. Het omringend bindweefsel (gewoonlijk).
6. *Oorsprongsverhouding.* a. Oorspronkelijk. b. Opvolgend.
7. *Uitgangen.*
   A. *Watervaats-ontsteking.*
      a. *Herstelling* door oplossing.

b. *Gevolgziekten.* a). Sluiting van het vat door vergroeijing. b). Verettering en hierdoor kleine knobbelvormige ettergezwellen langs den loop der ontstokene watervaten. c). Weigezwel door barsting van het vat.

c. *Naziekten.* Weipijpzweer.

B. *Watervaatsklier-ontsteking.*

a. *Herstelling* door oplossing.

b. *Gevolgziekten.* a). Verharding. b). Verweeking. c). Verettering (klier-ettergezwel). d). Verzwering.

c. *Naziekten.* a). Harde kanker. b). Watervaats-klierpijpzweer.

8. *Zamenstelling met:* a. Ader-ontsteking. b. Omringend bindweefsel-ontsteking.

9. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige en syphilitische.

§ 131.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Lymphatisch temperament.
2. Zwangerschap en kraambed.
3. Misbruik van kwik.
4. Verblijf in tropische gewesten.
5. Kropzeerige kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleediging.
2. Onderdrukte huiduitwaseming.
3. Eenige huidbloesems, vooral pokken, mazelen en roodvonk.
4. Vergiften, welke van buiten worden aangebragt, bijv. slangenbeet.
5. Smetstoffen, vooral de syphilitische.

§ 132.

VERSCHIJNSELENLEER.

Watervaats-ontsteking.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Koord-knobbelachtige zwelling.
2. Streepvormige roodheid op de huid (bij oppervlakkig gelegene vaten).
3. Pijn bij drukking.
4. Zwelling aan het omringende bindweefsel, waardoor:
5. Het deel stijf en moeijelijk te bewegen is.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in gevolgziekten.

B. *Terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen.*

Zwelling door bloedsophooping in de nabij gelegene watervaats-klieren.

Watervaats-klier-ontsteking.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Vaste, soms harde zwelling.
2. Subjectief gevoel van spanning en drukking.
3. Pijn bij de betasting (gewoonlijk in geringen graad).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van uitbreiding der ontsteking op het omgevend bindweefsel.
   (Zie omschreven bindweefsel-ontsteking), of
3. Verschijnselen van uitbreiding op aderen.
   (Zie ader-ontsteking), of
4. Verschijnselen van overgang in gevolgziekten.

§ 133.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, gewijzigd door:
1. Den verloopgang en den graad van levensuiting.
2. De oorzaken.
3. De mindere of meerdere diepe ligging der klier, en
4. Het gestel van den lijder.

Aanm.

1. Gunstiger bij snellen verloopgang en werkdadige levensuiting, dan bij slependen verloopgang en lijdelijke levensuiting, bij welke men veel langeren duur, overgang in verharding en zelfs ontaarding te vreezen heeft.
2. Gunstiger bij ontsteking door uitwendige beleediging.
3. Gunstiger bij oppervlakkig gelegene, dan bij diep onder peesvliezen gelegene klieren, waar men, vooral bij overgang in verettering, etterverzakking en verzwering van de klier te voorzien heeft.
4. Bij lymphatische kwaadsappige gestellen ongunstiger, dan bij overigens gezonde krachtvolle voorwerpen.

§ 134.

BEHANDELINGSLEER.

Watervaats-ontsteking.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Den overgang in gevolgziekten te leiden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers (bij de snel verloopend werkdadige soort).
b. ung. hydrarg. cin. c. weekmakende pappen.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekten.

B. *Alg.*

Aanw.

Tot grondslag liggende kwaadsappigheid te verbeteren.

Midd.

Verschillend naar gelang van de kwaadsappigheid.

Watervaats-klier-ontsteking.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Den overgang in gevolgziekten te leiden.

Midd

Aanw. 1.

Bij werkdadigen graad van levensuiting.

a. Bloedzuigers. b. ung. hydrarg. cin. c. weekmakende pappen.

Bij eenigzins verminderden graad van levensuiting.

a. Ung. hydrarg. cin. met b. pappen met aromatische kruiden, murias ammon. of allium sativum, of c. empl. merc. met extr. cicut. of d. drukking.

Bij zeer verminderden graad van levensuiting.

a. Empl. vesicat., of b. de geneeswijzen door RICORD voor de syphilitische klier-ontsteking aangegeven, of c. ung. hydrarg. cin. met linim. vol., of d. de onderhuidsche doorklieving van de klier.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekten.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. Tot grondslag liggende kwaadsappigheid te verbeteren.

Midd.

Aanw. 1.

a. Pulv. alt. PLUMERI c. extr. cicut., of b. hydrioid. potass.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de kwaadsappigheid.

Aanm.

Watervaats-klier-ontstekingen, die zich bij phthysici ontwikkelen, mag men niet doen oplossen.

§ 135.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. Matige, niet prikkelende voeding, met uitzondering bij kropzeerigen.
3. Verblijf in eenen gelijkmatig warmen dampkring.

10*

NEGENDE ONDERAFDEELING.

ZENUW-ONTSTEKING.

NEURITIS.

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

§ 136.

ZIEKTELEER.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 137.

OORZAKENLEER.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 138.

VERSCHIJNSELENLEER.

Uitwendige zenuw-ontsteking. (*Ontsteking van buiten de ingewandsholligheden gelegene zenuwen*).

Snel verloopend werkdadige soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Hevige, scheurende, bij drukking en bij uitrekking van het deel toenemende pijn, welke den loop der zenuw volgt.
2. Koordvormige zwelling der zenuw.
3. Aanhoudende krampachtige toestand der spieren, in welken de ontstokene zenuw hare takken zendt.

4. Stoornis van de verrigting der zenuw en van de verrigtingen, die door de ontstokene zenuw beheerd worden.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in de slepend verloopende soort.
3. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts in hevigen graad.

Halfsnel en slepend, minder werkdadige soort.

1. Bij langeren duur dezelfde verschijnselen, als bij de vorige soort in minder hevigen graad en met uitzondering dat:
2. De zwelling, dikwijls belangrijk is, en er
3. Geene koorts wordt waargenomen.

Onderscheidings-verschijnselen.

Van zenuwpijn.

1. De aanhoudendheid der pijn.
2. De zwelling der zenuw.
3. De spierkrampen, en
4. Andere verrigtings-stoornissen.

§ 139.

VOORZEGGINGSLEER.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 140.

BEHANDELINGSLEER.

Voor beide soorten.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Den overgang in gevolgziekten te leiden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers (vooral bij de snel verloopend werkdadige

soort). b. ung. hydrarg. cin. met opium en extr. bellad. c. warme, weekmakende, pijn stillende pappen, later d. tegenprikkels, vooral het oleum crotonis TIGLII.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekten.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. De plaatselijke behandeling ter leiding van den overgang in gevolgziekten te ondersteunen.
3. Tot grondslag liggende kwaadsappigheid en andere oorzaken op te ruimen.

Midd.

Bij zenuw-ontsteking door uitwendige beleediging.

Aanw. 1.

a. Aderlating. b. nitr. potass. dep. met extr. hyosc. nigr., later c. calomel met extr. bellad.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekten.

Aanw. 3.

Komt hier niet in aanmerking.

Bij zenuw-ontsteking door andere oorzaken.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 141.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel in eene houding, bij welke de zenuw ontspannen is.
2. Onthouding van prikkelende spijzen en dranken; bij de snel verloopend werkdadige soort zelfs schrale diëet.
3. Verblijf in een eer koelen dan warmen dampkring.
4. Vermijding van gemoedsaandoeningen.
5. Bij de slepend verloopend lijdelijke soort het deel warm te houden.

TIENDE ONDERAFDEELING.

BEEN-ONTSTEKING.

OSTEITIS.

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

§ 142.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de ontsteking van het been- en beenmergweefsel.
2. *Zitplaats.* a. Het eigenlijke beenweefsel.
   a). Oppervlakkig in de bastachtige zelfstandigheid. b). Dieper in de sponsachtige zelfstandigheid.
   b. Het beenmergvlies (onder een zeer slepend verloopenden gang en lijdelijke levensuiting voorkomende, en bekend onder den naam van winddoorn (spina ventosa). (Zie gebreken door ziekelijken groei).
3. *Invloed der oorzaken op de zitplaats.* a. Been-ontsteking door *uitwendige beleediging* kan zoowel oppervlakkig, als diep gezeteld zijn. b. *Kropzeerige* kwaadsappigheid zet zich vooral in in de diepere, meer sponsachtige beenlagen neder. c. *Syphilitische* kwaadsappigheid doet meer de oppervlakkige bastachtige beenlagen aan, terwijl d. De *rheumatische* en *jichtachtige* kwaadsappigheid de uiteinden der beenderen treft.

4. *Uitbreiding.* a. In de geheele diepte van het been (niet zeldzaam). b. In het beenvlies.
5. *Verloopgang.* a. Zeer snel (zeldzaam). b. Snel (zeldzaam). c. Slepend (gewoonlijk).
6. *Levensuiting.* a. Werkdadig (zeldzaam). b. Lijdelijk (gewoonlijk).
7. *Oorsprongsverhouding.* a. Oorspronkelijk. b. Opvolgend.
8. *Uitgangen.* a. *Herstelling* door oplossing. b. *Dood* door kwaadaardige etterbloedkoorts (bij de zeer snel verloopende soort). c. *Vormverandering* in verloopgang.
   d. *Gevolgziekten.* a). Beenzweer. b). Beenettergezwel (in de sponsachtige uiteinden). c). Beenverweeking. d). Beenverharding. e). Beenversterving. f). Beenuitgroeijing. g). Beenknobbels. h). Beenverdikking. i). Beenijlheid. k). Beenuittering. l). Hectische koorts.
   e. *Naziekten.* a). Beenverkromming (bij beenverweeking.) b). Andere wanstaltigheden (door beenverlies).
9. *Zamenstelling met:* a. Beenvlies-ontsteking. b. Beenwond. c. Beenverharding.
10. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.
11. *Verwisseling met:* Beenvlies-ontsteking.

§ 143.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
   1. Jeugdige leeftijd.
   2. Sponsachtig beenweefsel.
   3. Kwaadsappigheid (vooral de kropzeerige).

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
   1. Uitwendige beleediging.
   2. Postvatting van kwaadsappigheid.
   3. Misbruik van kwik.

§ 144.

VERSCHIJNSELENLEER.

Zeer snel verloopende soort.

Ook wel etterachtige been-ontsteking genaamd.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Min of meer hevige zwelling, met het been innig te zamen hangende.
2. Objectief en subjectief gevoel van verhoogde warmte.
3. Allerhevigst uitputtende pijnen, die bij de geringste beweging en drukking nog toenemen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop* (bij gunstigen uitgang).

1. Er doet zich vochtgolving waarnemen.
2. De zwelling breekt op meerdere plaatsen open.
3. Er ontlast zich langs deze openingen eene dunne etterstof.
4. Met een tentijzer in deze openingen dringende, ontdekt men het ontbloote been.
5. Er volgt beenversterving en genezing, met of zonder wanstaltigheid, soms zelfs met verlies van het lid.

Aanm.

Bij ongunstigen uitgang bezwijken de lijders in 8 à 14 dagen, gewoonlijk voordat het gezwel geopend is.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Hevige, met koude rillingen en ijlhoofdigheid gepaard gaande koorts (de plaatselijke verschijnselen voorafgaande) en bij ongunstigen uitgang, opgevolgd wordende door:
2. Kwaadaardige etterbloedkoorts.

Slepend verloopende soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Belangrijke vastzittende pijnen, die des nachts nalaten.

2. Vaste zwelling van den geheelen omtrek of van enkele gedeelten, (het gevolg van een uitzweetsel).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing met opname van het uitzweetsel, of
2. Verschijnselen van bewerktuiging van het uitzweetsel en hierdoor blijvende beenovervoeding (hyperostosis, exostosis, enz.) of
3. Verschijnselen van beenversterving, of
4. Verschijnselen van been-ettergezwel.

Slepend verloopend lijdelijke soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Diepzittende, scheurende, borende pijnen, die veelal tusschenpoozend zijn en zich des nachts door bedwarmte doen gevoelen en bij weêrsveranderingen toenemen.
2. Subjectief gevoel van loodzwaarte in dit deel.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van voortgang.
   a. Zwelling van het been, dat nu ook b. bij drukking gevoelig wordt.
3. Verschijnselen van uitbreiding op het beenvlies, de gewrichtsbanden en verder omringende deelen, en nu ook
4. Verschijnselen van overgang in gevolgziekten.

B. *Terugkaatsings- of medegevoels-verschijnselen.*

Zenuwpijnen in andere deelen dan in het ontstokene, pijnen, die dikwijls heviger zijn dan de ontstekingspijnen, en die meermalen spierkrampen opwekken.

§ 145.

VOORZEGGINGSLEER.

In het algemeen onbepaald, gewijzigd door:

1. De oorzaken.
2. Het gestel van den lijder, en
3. Den verloopgang.

Aanm.

1. Bij uitwendige beleediging, doch overigens niet kwaadsappig gestel, gunstig, ofschoon ook hier beenversterving mogelijk is.
2. Bij postvatting van kwaadsappigheid ongunstiger, dewijl zeer lange duur, uitbreiding der ontsteking, beenzweer, enz. te vreezen is.
3. Zie de verschijnselenleer bij de snel verloopende soort; dus zeer ongunstig.

§ 146.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. Den overgang in gevolgziekten te leiden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedige koppen of bloedzuigers bij herhaling. b. tot op het been doordringende insnijdingen, (vooral bij de zeer snel verloopende soort) met uitzondering bij kwaadsappige voorwerpen. c. koude omslagen (alleen bij de door uitwendige beleediging ontstane). d. ung. hydrarg. cin. met opium (bij oppervlakkig gelegene beenderen). e. krachtdadige tegenprikkels, moxa, fonticuli, enz.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekten.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. De pijnen te bedaren.
3. De krachten te ondersteunen (bij uitputtende verettering).
4. Den overgang in gevolgziekten te leiden.

5. Kwaadsappigheid te verbeteren.

Midd.

Aanw. 1.

a. Aderlating (bij de zeer snel verloopend werkdadige soort, en overigens gezonde voorwerpen). b. nitr. potass. met opium opgevolgd door c. tart. emeticus met opium, of d. calomel met opium.

(De middelen onder b, c, en d, bij de zeer snel, en snel verloopend werkdadige soort, en d. bij de slepend verloopende, vooral de rheumatische en syphilitische).

Aanw. 2.

a. Opium, of b. acet. morphii, of c. pulv. DOVERI.

Aanw. 3.

Cort. peruv.

Aanw. 4.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekten.

Aanw. 5.

Verschillend naar gelang van de kwaadsappigheid.

(Zie de handleiding der Geneeskunde en de leer der syphilis).

§ 147.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel (zelfs bevorderd door een spalkverband te bed.
2. Schrale, verkoelende diëet, in den beginne bij de zeer snel en snel verloopend werkdadige soorten.
3. Voedende diëet bij uitputtende verettering.
4. Bij kwaadsappigheid verschillend naar gelang van dezelve. (Zie de handleiding der Geneeskunde).

ELFDE ONDERAFDEELING.

GEWRICHTS-ONTSTEKING.

ARTHROPHLOGOSIS, ARTHROCACE.

VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

GEWRICHTS-ONTSTEKING IN HET ALGEMEEN.

§ 148.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de ontsteking van een of meer der zamenstellende deelen van een gewricht.
2. *Gewrichten.* Alle gewrichten, doch vooral de grootere. *Zeldzaam.* a. Het schaambeens-gewricht. b. Het onderkaak-beensgewricht en c. Het borstbeens-gewricht.
3. *Verdeeling.* Naar de weefsels. a. Vezel-gewrichts-ontsteking (Inito-arthrophlogosis). b. Wei- of synoviaal-gewrichts-ontsteking (Hydrymino-arthrophlogosis, (Rheumatismus articularis acutus). (Zie de handleiding der Geneeskunde).
   c. Kraakbeen-gewrichts-ontsteking (Chondro-arthrophlogosis).
   d. Beengewrichts-ontsteking (Osteo-arthrophlogosis).

Aanm.

1. Het kraakbeen-weefsel kan niet ontsteken, dan na vooraf bevaat te zijn geworden.
2. Het vezel-, wei- en tusschen beiden gelegen bindweefsel is gewoonlijk gelijktijdig ontstoken, bij den vorm, dien men witte zwelling (tumor albus) noemt.

4. *Uitbreiding.* a. In hetzelfde gewricht. De ontsteking kan zich, en doet zulks zelfs dikwijls, van het eene weefsel op het andere uitbreiden. (Zie boven). b. Op de omringende deelen c. Naar andere gewrichten. De vezel- en weiweefsel-gewrichts-ontsteking doen niet zelden meerdere gewrichten gelijktijdig of bij opvolging aan, of doorloopen in geringen graad meerdere gewrichten, om daarna in één gewricht post te vatten.
5. *Verloopgang.* a. Snel. b. Slepend.
6. *Levensuiting.* a. Werkdadig. b. Lijdelijk.
7. *Oorsprongsverhouding.* a. Oorspronkelijk. b. Opvolgend (De kraakbeen-gewrichts-ontsteking is zulks steeds).
8. *Uitgangen.* a. *Herstelling* door oplossing. b. *Vormverandering.* In verloopgang en levensuiting. c. *Gevolgziekten.* a). Valsche gewrichts-verstijving met of zonder verkromming. b). Ware gewrichts-verstijving. c). Gewrichts-waterzucht. d). Gewrichts-ettergezwel. e). Verzwering der zachte deelen. f). Beenzweer. g). Beenversterving h). Stofverplaatsing op: α. Andere gewrichten. β. Gelijksoortige weefsels in andere deelen.
   d. *Naziekten.* a). Gewrichts-pijpzweer. b). Ontwrichting (zoogenaamde vrijwillige ontwrichting), (luxatio spontanea). c). Uittering en zwakte van het lid.
   e. *Dood,* door gevolgziekten.
9. *Zamenstelling met:* gewrichts-slijmbeurs-ontsteking.
10. *Verwikkeling met:* a. Kwaadsappigheid. b. Kraambed.
11. *Verwisseling met:* a. Rheumatismus. b. Slijmbeurs-ontsteking. c. Beenkanker. d. Winddoorn. e. Tegennatuurlijke gewrichts-kraakbeenderen. f. Zenuwpijn (Arthralgia). g. Gewrichtsjicht. (Arthragra).
12. *Tijdperken.*
    a. Ontstekings-tijdperk (stad. inflammationis).

b. Veretterings-tijdperk (stad. supurationis).

c. Verwoestings-tijdperk (stad. disorganisationis).

Aanm.

Niet altijd doorloopt de gewrichts-ontsteking, met hare gevolgen, alle deze tijdperken; zij doet zulks echter steeds bij de beengewrichts-ontsteking.

§ 149.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Jeugdige en volwassen leeftijd.
2. Kwaadsappigheid (vooral de kropzeerige, rheumatische en jichtige).

B. *Gelegendh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleedigingen.
2. Onderdrukte huiduitwaseming.
3. Onderdrukte huiduitslag.
4. Kraambed.
5. Misbruik van kwik.
6. Etterverzakking naar gewrichten.
7. Stofverplaatsing.
8. Ontsteking van omringende deelen.
9. Postvatting van eene der genoemde kwaadsappigheden.

§ 150.

VERSCHIJNSELENLEER.

Vezel-gewrichts-ontsteking.

Werkdadige snel verloopende soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Pijn, die:

a). op een punt van het gewricht begint en zich van daar om het geheele gewricht, langs de pezen en het beenvlies uitbreidt, b). Hevig scheurend is, c). Van

oogenblik tot oogenblik toeneemt, en Spannend en brandend wordt, d). Bij beweging van het lid en bij drukking (niet echter wanneer men de gewrichts-einden tegen elkander drukt of wrijft), toeneemt.

2. Belangrijke, vaste, heete, gespannen, roode zwelling van de zachte deelen,
3. Zuchtig-roosachtige zwelling van het geheele lid, vooral beneden het gewricht.
4. Het lid is gebogen, en iedere poging tot uitstrekking veroorzaakt hevige pijn.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten, of
3. Verschijnselen van overgang in de lijdelijk slepende soort.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Koorts.

Lijdelijk slepend verloopende oorspronkelijke soort.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Subjectief gevoel van stijfheid, vooral des morgens, en na matige beweging verdwijnende.
2. Pijn, die:
   a). In den beginne gering, en b). Over het geheele gewricht verspreid is. c). Zich later tot enkele punten bepaalt, en d). Door beweging der banden vermeerdert (niet door drukking of wrijving der gewrichts-einden tegen elkander).
3. Zwelling, die:
   a). In den beginne week, zelfs vochtgolvend is, en b). Later meer veerkrachtig wordt.
4. De bedekkende huid is:
   a). Min of meer verdikt. b). Met de ondergelegene deelen vergroeid. c). Waschachtig-wit. d). Doorschijnend. e). Met spattige aderen bezet.

5. Subjectief gevoel van hitte in het gewricht.
6. Spoedige vermagering van het geheele lid, vooral van de spieren.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van uitbreiding der ontsteking op de omringende deelen, of
3. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Hectische koorts, (in een gevorderd tijdperk).

Weigewrichts-ontsteking

Werkdadig snel verloopende soort.

(Rheumatismus acutus, volgens eenigen.)

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Pijn, die:
   a). Hevig is. b). Toeneemt bij drukking der gewrichtseinden tegen elkander, en bij beweging.
2. Zwelling van het gewricht (vooral bij gewrichten, die niet door vele, of weerstandbiedende deelen bedekt zijn).
3. Vochtgolvings-gevoel.
4. Zelden roodheid van de huid.
5. Subjectief en objectief gevoel van hitte.
6. Eigenaardig knitterend geluid.
7. Mindere of meerdere buiging van het lid (gewoonlijk).
8. Zeer belemmerde, ja onmogelijke beweging van het deel.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten, of
3. Verschijnselen van overgang in de lijdelijk slepende soort.

B. *Terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen.*

1. Zwelling der in den omtrek gelegene watervaatsklieren.
2. Ontsteking van andere weivliezen, vooral van de binnenvlakte van het hartezakje (endo-pericarditis).

C. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Slepend verloopende soort.

(Rheumatismus chronicus, volgens eenigen).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Pijn, die:

a). Nalatend is. b). Bij koud, vochtig, onstuimig weêr toeneemt, en c). Bij het begin van beweging verergert, en bij voortgezette beweging voor eene wijl vermindert.

Aanm.

Niet zelden verspringt de pijn van het eene gewricht op het andere, of breidt zich over de omringende vezelachtige deelen uit.

2. Weinig of geene zwelling.
3. Subjectief gevoel van koude om het gewricht.
4. Wrijf-kraakgeluid in het gewricht bij beweging.
5. Moeijelijke beweging.
6. Krachteloosheid en stijfheid der omringende spieren.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, die met het uitbreken van een algemeen warm zweet gepaard gaan, of
2. Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen.*

1. Drooge, dorre, of
2. Bij afwisseling, (bijzonder bij geringe inspanning) met zweet bedekte huid.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Kraakbeengewrichts-ontsteking.

(Oppervlakkige gewrichtseinde-ontsteking, volgens eenigen).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Nadat er verschijnselen van ontsteking van een der andere ge-

wrichtsweefsels vooraf gegaan zijn, neemt men het navolgende waar:

1. Pijn, die bij de geringste beweging en wanneer de gewrichtseinden tegen elkander gedrukt worden, toeneemt, en zeer hevig kan worden.
2. Weinig zwelling (indien de gewrichtsbanden niet mede ontstoken zijn).
3. Het gewricht behoudt deszelfs gedaante.
4. De onderscheidene beendeelen zijn steeds duidelijk te voelen.
5. Geene roodheid van de huid.
6. Gebogene houding van het lid (instinktmatig door den lijder aangenomen).
7. Matig objectief gevoel van warmte.
8. Eigenaardig wrijvings-geluid.
9. Schijnbare verlenging van het lid.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Verschijnselen van overgang in eene der gevolgziekten.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Hectische koorts, (in een gevorderd tijdperk).

Beengewrichts-ontsteking.

Slepend verloop.

A. *Eigene verschijnselen.*

Eerste tijdperk.

a. *Vorm.*

1. Zwelling, bij welke het gewricht deszelfs gedaante behoudt, en de onderscheidene gewrichtsdeelen duidelijk te voelen zijn, en die:

a). Hard is, en b). Bij inspanning toeneemt, om bij rust weder te verminderen.

Aanm.

Deze zwelling, die schijnbaar van het been uitgaat, is echter in verre weg de meeste gevallen in het beenvlies gezeteld.

2. Schijnbare, soms wezenlijke verlenging van het lid, dat

3. In vele gevallen eenen krommen stand aanneemt.
4. In den beginne, zelfs bij beweging, weinig of geene pijn, slechts een gevoel van vermoeidheid.
5. Mindere of meerdere spierverslapping en vermagering van het aangedane lid.
6. Weinig stoornis bij de beweging.

Aanm.
Deze gesteldheid kan, bij eene langzame ontwikkeling, maanden, ja jaren lang zoo blijven voortgaan.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Tweede tijdperk.

1. Verschijnselen van overgang in verettering (van verweeking der tuberkelstof, volgens eenigen).
   a). Diepzittende, doffe pijn. b). De bewegingen, vooral die van uitstrekking, veroorzaken hevige pijnen en zijn nagenoeg onmogelijk. c). Pijn bij drukking.
   Deze verschijnselen worden opgevolgd door:
2. Die van overgang der been-ontsteking op de overige gewrichtsdeelen.
   (Zie de vezel- en weiweefsel-gewrichts-ontsteking).

Aanm.
Gedurende dit verloop treedt er nu eens verbetering, dan weder verergering in, totdat er:

3. Verschijnselen volgen van opening van het been-ettergezwel en van uitstorting van etter in de holte van het gewricht en in de omringende deelen, zoo als:
   a). Belangrijke zwelling. b). Hevige pijnen). c). Hevige, bij tusschenpoozingen, vooral des nachts intredende, spierkrampen.

Derde tijdperk.

1. Verschijnselen van uitwendig gewrichts-ettergezwel, met al de gevolgen daarvan. (Zie ettergezwellen.)
2. Verschijnselen van verdere verwoesting van het gewricht, met
3. Vrijwillige ontwrichting, al of niet.

B. *Medegevoels-verschijnselen.*

Pijnen in het benedenwaarts opvolgend gewricht, nog voordat het eigenlijk lijdend gewricht zelf, in eenigzins belangrijken graad, pijnlijk, of zelfs gevoelig geworden is.

Aanm.

Deze medegevoels-pijnen kunnen nog niet voldoende verklaard worden.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Hectische koorts met al de gevolgen daarvan (in het 2e en 3e tijdperk).

§ 151.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet gunstig, gewijzigd door:

1. Het weefsel.
2. De uitbreiding.
3. De hevigheid der ontsteking.
4. Den verloopgang.
5. De oorzaken.
6. Het tijdperk, en
7. Het gestel van den lijder.

Aanm.

1. a. Het gunstigst bij de wei- of synoviaalgewrichts-ontsteking.
   b. Het ongunstigst bij de beengewrichts-ontsteking.
2. Hoe meerdere weefsels in de ontsteking betrokken worden, des te ongunstiger.
3. Hoe heviger de ontsteking is, des te ongunstiger, gegrond op het uitzweetsel of andere uitgangen.
4. In het algemeen gunstiger bij snel, dan bij slepend verloop.
5. a. Het gunstigst bij uitwendige beleediging en onderdrukte huiduitwaseming.
   b. Het ongunstigst bij stofverplaatsing en vooral bij postvatting van kwaadsappigheid, bijzonder de kropzeerige.
6. In hoe meer gevorderd tijdperk, des te ongunstiger.

§ 152.

BEHANDELINGSLEER.

Vezelgewrichts-ontsteking.

Werkdadig snel verloopende soort.

A. *Pl.*

Eerste tijdperk.

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. De uitgangen te leiden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedsontlasting bij herhaling. b. ung. hydrarg cin. met opium. c. bedekking met watten, (vooral bij rheumatische en wond-gewrichts-ontsteking). d. tegenprikkels, op het einde van dit tijdperk, vooral Spaansche vliegenpleisters om het gewricht, moxa en gloeijend ijzer. e. middelen, welke het lid onbewegelijk doen blijven in eene houding, waarbij de banden niet gespannen zijn. a). de ijzerdraad-toestellen van BONNET. b). het stijfselverband. c). zweeftoestellen, vooral dat van SAUTER.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van den uitgang.

Tweede tijdperk.

Aanw.

1. Uitgestorte stoffen te doen opnemen.
2. Buiten den beursband gevormden etter te ontlasten.
3. Gewrichts-verstijving te voorkomen.
4. Bij onvermijdelijke gewrichts-verstijving, aan het deel zulk eene houding te geven, dat het lid na de genezing zooveel mogelijk van dienst kan zijn.

Midd.

Aanw. 1.

a. Eigenlijdende prikkeling, vooral door: a). den lapis infern.

in oplossing (dr. ij, op ℞ i aq. destill., of in zalf-vorm). b). ung. laurin. c). linim. vol.

b. Ung. hydrarg. cin. c. empl. hydrarg. met cicut. d. gelijkmatige drukking door: a). een stijfselverband, of b). een barskoek. e. tegenprikkeling.

Aanw. 2.

Zie ettergezwel, enz.

Aanw. 3.

Matige en voorzigtige bewegingen, wanneer de ontsteking nagenoeg geeindigd is.

Aanw. 4.

Zie de gewrichts-ontstekingen in het bijzonder.

Derde tijdperk.

Aanw.

1. De ontlasting van afgescheidene stoffen te bevorderen.
2. Ontwrichting te voorkomen, of
3. Het zieke gewricht, of het geheele lid weg te nemen.

Aanm.

Deze kunstbewerkingen zijn alleen in de volgende omstandigheden aangewezen:

a. Wanneer er geene kwaadsappigheid bestaat.

b. Wanneer er geen gewigtig werktuig lijdende is, of voor het ontstaan der gewrichtsontsteking lijdende is geweest, vooral wanneer men door den aard vermoeden kan, dat de gewrichts-ontsteking met het vroeger lijden in zeker verband staat.

c. Wanneer de lijder nog niet te zeer verzwakt is.

Midd.

Aanw. 1.

Zie pijpzweren.

Aanw. 2.

a. Doelmatige houding. b. Werktuigelijke ondersteuning van het gewricht.

Aanw. 3.

Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

B. *Alg.*

Eerste tijdperk.

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.

2. Onderdrukte ziektetoestanden op andere plaatsen (stofverplaatsing), die als oorzaak van de gewrichts-ontsteking kunnen beschouwd worden, zoo mogelijk weder daar te stellen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Aderlating. b. nitras potass. depur. opgevolgd door: c. calomel of tart. emet. met of zonder opium.

Aanw. 2.

Verschillend, naar gelang van den toestand. In het algemeen prikkeling der oorspronkelijk aangedane deelen.

Tweede tijdperk.

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter opname van uitgestorte stoffen te ondersteunen.
2. Tot grondslag liggende kwaadsappigheid te verbeteren.

Midd.

Aanw. 1.

Calomel in kleine giften.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de kwaadsappigheid.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Derde tijdperk.

Aanw.

De krachten te ondersteunen.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Slepend verloopend lijdelijke soort.

A. *Pl.*

Eerste tijdperk.

Aanw.

1 en 2. Dezelfde als bij de snel verloopend werkdadige soort.

Midd.

Aanw. 1.

a. Al of geene bloedsontlastingen, naar omstandigheden.
b. ung. hydrarg. cin. met opium, of c. ung. hydrioid.

potass., of d. ung. lap. infernal. e. tegenprikkels, vooral sterk inwerkende; op het einde van dit tijdperk, f. middelen, welke het deel onbewegelijk houden (Zie de vorige soort).

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van den uitgang.

Tweede tijdperk.

Zie de vorige soort.

Derde tijdperk.

Zie de vorige soort.

B. *Alg.*

Aanw.

Dezelfde als bij de vorige soort, met uitzondering van:

1. De bloedsontlasting, en
2. De nitras potass. depur.

Weigewrichts-ontsteking.

A. *Pl.*

Aanw.

Nagenoeg dezelfde als bij de vezelgewrichts-ontsteking, met de navolgende wijzigingen.

1. Wanneer de hevigheid der ontsteking afgenomen is, wende men vooral hier prikkelende middelen aan, zoo als:
   a. sinapismi. b. ung. hydrarg. cin. met camph. c. sp. vin. camph. d. linim. vol. enz.
2. Voor tegenprikkeling geve men steeds aan Spaansche vliegenpleisters de voorkeur.
3. Tot drukmiddel verkieze men kleefpleisterstrooken.
4. Om de opname van uitgestorte vochten te verkrijgen is de tinct. jodii, in water verdund of zuiver, vooral aangewezen.
5. De houding van het lid zij zoodanig, dat met de andere banden tevens de beursband ontspannen zij.

B. *Alg.*

Aanw.

Zie snel verloopend rheumatisme in de handleiding der Geneeskunde.

Kraakbeengewrichts-ontsteking.

Geene eigendommelijke behandeling.

Beengewrichts-ontsteking.

A. *Pl.*

Aanw.

Nagenoeg dezelfde als bij de vezelgewrichts-ontsteking, met de navolgende wijzigingen.

1. Bij bleekzuchtige, kropzeerige voorwerpen zijn bloedsontlastingen niet aangewezen.
2. Met tegenprikkels, die sterke veretlering kunnen opwekken, zij men vooral bij bleekzuchtige en kropzeerige voorwerpen in het algemeen voorzigtig.
3. In een later tijdperk bewijzen begietingen met koud water over het aangedane deel dikwijls voortreffelijke diensten.

B. *Alg.*

Aanw.

Nagenoeg dezelfde als bij de vezelgewrichts-ontsteking, met de navolgende wijzigingen.

1. Bloedsontlastingen zijn zelden aangewezen.
2. Integendeel zijn hier laxeermiddelen, vooral uit calomel met jalappa, in verhouding tot de krachten van den lijder, dikwijls heilzaam.
3. De hoofdzaak is ook hier om de kwaadsappigheid (kropzeerige) te verbeteren, waartoe bij kinderen de levertraan, bij volwassenen de hydrioidas potassae aangewezen is.

Nabehandeling.

1. *Tijd, wanneer in te stellen.*
   a. Nadat het geheele ziekteproces afgeloopen is. b. Bij algemeen wèl bevinden van den lijder; en c. Vóórdat de lijder het deel gebruikt heeft.
2. *Aanw.*
   1. De zachte gewrichtsdeelen te ontspannen.
   2. Den stand van een niet ontwricht lid te verbeteren.
   3. Een ontwricht lid zooveel mogelijk bruikbaar te maken.

4. De vorming van een nieuw gewricht te bevorderen, en
5. Het deel te ondersteunen, wanneer de lijder hetzelve begint te gebruiken.

3. *Midd.*

Aanw. 1.

a. Inwrijvingen met warme oleum olivar. b. weekmakende baden. c. wrijven en kneden der zachte deelen met de voorzigtige, en nu en dan onderbrokene aanwending van d. uitrekkende werktuigen, (voor eenige gevallen. Zie de gewrichts-ontsteking in het bijzonder).

Aanw. 2.

a. Uitrekkende werktuigen. b. onderhuidsche pees- en zelfs band-doorklieving (voor eenige gevallen).

Aanw. 3.

In geval van ontwrichting doe men geene pogingen om het ontwrichte beenhoofd in de gewrichtsvlakte terug te brengen. Men bepale zich slechts, om hetzelve zoo nabij mogelijk die vlakte te brengen, en daar onbewegelijk te houden, opdat er zich een nieuw gewricht kunne vormen, waartoe men eigene werktuigen, gordels, enz. bezigt. (Zie de gewrichts-ontsteking in het bijzonder).

Aanw. 4.

Eigene werktuigen, gordels, krukken, enz. (Zie de gewrichts-ontsteking in het bijzonder).

Aanw. 5.

Zie de gewrichts-ontsteking in het bijzonder.

§ 153.

LEEFREGELEN.

1. Bij de snel verloopend werkdadige soort, verkoelende spijzen en dranken, in overeenstemming met de bestaande kwaadsappigheid, het tijdperk, enz.
2. Bij de slepend verloopend lijdelijke soort, spijzen en dranken, in

overeenstemming met de bestaande kwaadsappigheid en de krachten van den lijder.

3. Bij de snel verloopend werkdadige soort, strenge rust, niet alleen van het lijdende deel, maar van het geheele ligchaam te bed.
   Bij vele slepend verloopend lijdelijke soorten zijn ligchaamsbewegingen in het algemeen aangeraden.
4. De overige leefregelen behooren naar de bestaande kwaadsappigheid te worden afgeleid.
   Zie de handleiding der Geneeskunde.

VIJF EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

GEWRICHTS-ONTSTEKING IN HET BIJZONDER.

I.

DIJ-HEUPGEWRICHTS-ONTSTEKING.

MERO-LEKANEARTHRITIS [1]).

§ 154.

ZIEKTELEER.

1. *Uitgangen.* a. Indien er in het eerste tijdperk oplossing volgt, blijft er toch dikwijls eene gebogene houding en een verkeerde stand van het lid over, en blijft de gang hinkend.
   b. Somwijlen vormen er zich om de gewrichtsvlakte beenwoekeringen, die de beweging van het lid blijvend hinderen.
   c. Wanneer het dijbeenshoofd ontwricht is geworden, kan er zich een nieuw gewricht vormen, waarbij zich de beweging, zelfs het gaan, ofschoon gebrekkig, kan herstellen.
   d. De gewrichts-verstijving, die in het tweede tijdperk volgt, zal het minste hinderen, wanneer het bekken niet om zijne as is gedraaid en de dij een weinig op den tronk is gebogen.

---

[1]) Bij de gewrichts-ontsteking in het bijzonder hebben wij gemeend, ons tot de eigenaardigheden van elke derzelven te kunnen bepalen, en voor de overige punten naar de gewrichts-ontsteking in het algemeen te kunnen terugwijzen, zonder zulks overal aan te geven.

e. Nog in het derde tijdperk kan gewrichts-verstijving volgen, nadat gedeelten van de gewrichts-vlakte en van het dijbeenshoofd verstorven en uitgestooten zijn.

f. De gewrichtsvlakte kan doorboord worden, en de ontsteking kan zich nu in het bekken en op het buikvlies uitbreiden, en hierdoor spoedig den dood ten gevolge hebben.

2. *Verwisseling met:*

a. Heupspier-ontsteking. b. Lenden-ettergezwel. c. Aangeboren hinken. d. Verschuiving van het heiligbeen. e. Witte zwelling der kraamvrouwen.

§ 155.

OORZAKENLEER.

A. Voorb. oorz.

1. Vooral de kinderlijke leeftijd.
2. In de grijsheid komt dezelve nagenoeg niet voor.

B. Gelegenh. gev. oorz.

1. Etterverzakking, bij :

a. Wervelgewrichts-ontsteking. b. Lendenspier-ontsteking. c. Liesklier-ontsteking (zeldzaam).

2. Uitbreiding van slijmbeurs-ontsteking.
3. Het zitten op kouden, natten grond (vooral voor kropzeerige kinderen).

§ 156.

VERSCHIJNSELENLEER.

Vezelgewrichts-ontsteking.

Slepende verloopgang.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. Pijn, welke a. Tusschenpoozend is. b. Zich bij bewe-

ging en bij drukking meer dan bij het staan doet gevoelen. c. Zich tot het gewricht en deszelfs onmiddellijken omtrek bepaalt, en d. Vooral toeneemt bij drukking naast de dij-vaten en achter den grooten draaijer, bijzonder wanneer men daarbij tevens de dij afvoert, en naar achteren tegen de gewrichtsvlakte drukt.

2. De dij min of meer naar den buik opgetrokken.
3. Hinkende gang.
4. Matige zwelling in de liesstreek.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van uitbreiding, van gewrichts-verstijving, of van overgang in verettering en pijpzweervorming.

Tweede en derde tijdperk.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

B. *Terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen.*

Zwelling der liesklieren.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Weigewrichts-ontsteking.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. Pijn, die a. In den beginne matig en tusschenpoozend is. c. Spoedig hevig wordt. b. Bij beweging tot het ondragelijke kan stijgen, en d. Toeneemt, wanneer de gewrichts-deelen tegen elkander gedrukt of gewreven worden.
2. Half gebogene houding van de dij.
3. Wrijvings-geluid, of gering gevoel van kraking bij de beweging.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van gewrichts-verstijving, of

3. Verschijnselen van overgang in gewrichts-waterzucht (zeldzaam), of
4. Verschijnselen van uitbreiding, of van overgang in verettering, enz.

Tweede en derde tijdperk.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Beengewrichts-ontstekingen.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. Gevoel van matheid en spoedige vermoeijing van het lid, vooral bij het vooroverbukken.
2. Min of meer gebogene houding van de knie.
3. Buiten- en benedenwaarts gerigt punt van den voet.
4. Slepende, hinkende gang.
5. Eigenaardige houding bij het bukken.

Aanm.

Alle deze verschijnselen nemen door inspanning toe; van daar dat dezelve 's avonds erger zijn dan 's morgens.

6. Geene of slechts zeer geringe zwelling.
7. Doffe, diep zittende, in den beginne tusschenpoozende, later meer aanhoudende pijn in het gewricht.
8. Veranderde rigting, van de as van het bekken, van de wervelzuil, bijzonder in het lendengedeelte en van de onderste ledematen (als gevolg van den veranderden stand van het bekken).
9. Schijnbare verlenging of verkorting van het zieke lid.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van binnengewrichts-ettergezwel en van uitbreiding op de overige gewrichtsdeelen (2e en 3e tijdperk), in eenige gevallen opgevolgd door :

3. Gewrichts-verstijving, of
4. Ontwrichting van het beenhoofd, en
5. Verlenging of verkorting van het lid.

B. *Terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen.*

1. Pijn in de knie, en in eenige gevallen in andere deelen van het lid.
2. Hevige spierkrampen, vooral in het 2e tijdperk des nachts (in eenige gevallen).

C. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Verschijnselen in de het gewricht omringende en aangrenzende deelen.

Voor de gezamentlijke gewrichts-ontstekingen, vooral echter voor de been- en vezelgewrichts-ontsteking.

Eerste tijdperk.

1. De heup komt iets magerder voor.
2. De bil breeder dan aan de andere zijde.
3. De spieren verslapt.
4. De bilplooi minder diep en langer, soms geheel verdwenen.
5. Zucht (op het einde van dit tijdperk).

Tweede tijdperk.

1. De bil is gezwollen en ronder.
2. De bil- en soms ook de lendenplooi geheel verdwenen.
3. De huid rood, glinsterend en gespannen.
4. De dij en het been vermagerd.

Aanm.

Somwijlen is de bil plat en slap, en neemt men de zwelling meer om den grooten draaijer, of op andere plaatsen van het gewricht waar.

Derde tijdperk.

1. Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.
2. Door den weerstand der peesvliezen verzakt gewoonlijk de etter zelfs tot in den omtrek van het kniegewricht, waar het ettergezwel zich opent.

Aanm.
In eenige gevallen opent het ettergezwel zich hooger aan de voor-buitenzijde, zelfs in de liesstreek.

Wijziging naar den verloopgang.

De snelverloopende soort onderscheidt zich vooral door:

1. Spoedig verloop.
2. Hevigere verschijnselen.
3. Ontstekingskoorts.

§ 157.

VOORZEGGINGSLEER.

1. Bij kinderen heeft men te voorzien, dat ook bij gunstig verloop de ontwikkeling van het lid steeds gebrekkig zal blijven; overigens kan de voorzegging in dezen leeftijd gunstiger gesteld worden, dan bij volwassenen.
2. In alle tijdperken is deze ontsteking voor genezing vatbaar.
3. De gewrichts-verstijving na heupgewrichts-ontsteking biedt weinig hoop op herstelling aan.
4. De bewegingen zijn het minst belemmerd, wanneer bij gewrichts-verstijving het been een weinig in de knie, en de dij op de heup gebogen is, en het lid overigens gelijklijnig met de as van het ligchaam staat.
5. De bewegingen zijn het meest belemmerd, wanneer bij gewrichts-verstijving het lid sterk gebogen, aangevoerd, en naar binnen omgekanteld is.

§ 158.

BEHANDELINGSLEER.

Pl.

1. *Tegenprikkeling.*

a. *Plaats, waar aan te wenden.*

Voor en achter den grooten draaijer.

b. *Midd.*

Etterdragt door lapis causticus of halfmaans-wijze insnijding, onderhouden door een groot getal erwten, en later gloeijend ijzer.

2. *Houding van den lijder.*

Horizontaal op den rug, steeds met het hoofd een weinig verheven.

3. *Houding van het lid.*

Vóórdat hetzelve door de ziekte eenen eigendommelijken stand heeft aangenomen, doe men het been een weinig in de knie, en de dij op het bekken buigen. Later trachte men den verkeerden stand, langzaam en zonder pijn te veroorzaken, weder, zooveel doenlijk, tot den natuurlijken terug te brengen.

4. *Onbewegelijk houden van het lid.*

a. *Tijd wanneer.*

Reeds bij de eerste sporen der ziekte en verder gedurende het geheele verloop.

b. *Midd.*

a). In het eerste tijdperk kussens uit kaf of paardenhaar.

b). Later het ijzerdraad-toestel van BONNET.

Nabehandeling.

Aanw.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Aanw. 2.

Uitrek-toestellen, vooral die van HAGENDOORN en GIBSON.

Aanw. 3.

Het werktuig van TAMPLIN gedurende verscheidene weken, ten minste des nachts, te doen dragen.

Aanw. 4.

a. Een lederen gordel, welke het bekken boven den grooten draaijer stevig insluit. b. Armkruk.

II.

KNIEGEWRICHTS-ONTSTEKING.

(GONARTHRITIS).

§ 159.

ZIEKTELEER.

1. *Menigvuldigheid in voorkomen.*
   Komt onder alle gewrichts-ontstekingen het veelvuldigst voor.
2. *Oorspronkelijke zitplaats naar de gewrichts-deelen.*
   a. Het vezel- en weiweefsel (dikwijls) en meer bepaald witte zwelling (*tumor albus*) genaamd.
   b. De knokkels van het dijbeen (gewoonlijk).
   c. De knieschijf (zeldzaam).
   Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.
3. *Verwisseling met:* Knieschijf-slijmbeurs-ontsteking.
   Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 160.

OORZAKENLEER:

Gelegenh. gev. oorz.

Druiperstof-verplaatsing.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 161.

VERSCHIJNSELENLEER.

Vezelgewrichts-ontsteking.

Slepend verloop.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. Verschijnselen van snel- of slepend verloopend rheumatisme, opgevolgd door:

2. Zwelling, welke

a. Eigenaardig sponsachtig vast is. b. Het geheele gewricht omgeeft, zoo zelfs dat de knieschijf moeijelijk te voelen is, c. bolrond wordt, en over welke d. de huid bleek, gespannen en met gevulde aderen bezet is (witte zwelling).

3. Scheurende pijn.
4. Steeds toenemende buiging van het been.
5 Naar binnen gerigte stand van de knie.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van gewrichts-verstijving, of
3. Verschijnselen van verettering en uitbreiding op de overige gewrichts-deelen.

a. Doffe, diep zittende pijn, welke zich dikwijls langs het scheen- en kuitbeen uitbreidt. b. Onvolkomen binnenwaartsche ontwrichting van het scheenbeen. c. Somwijlen volkomen achterwaartsche ontwrichting van het scheenbeen.

Tweede en derde tijdperk.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Weigewrichts-ontsteking.

Snel verloop.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Matige zwelling, welke spoedig toeneemt en opgevolgd wordt door:
2. Gevoel van vochtgolving binnen den beursband, waarbij
3. De knie buigt, en
4. De knieschijf zich naar onderen plaatst, daar onbewegelijk is en zich zelfs kan vastzetten.
5. Hevige, scheurende pijn.
6. Heete en roode huid.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van toeneming en uitbreiding der ontsteking op de overige gewrichtsweefsels. (Zie de knie-vezel-gewrichts-ontsteking).

B. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts.

Beengewrichts-ontsteking.

A. Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. Zwelling, welke langzaam toeneemt, hard is en zich tot het aangedane been-deel, gewoonlijk tot een of beide knokkels bepaalt.
2. Geene verandering in de zachte deelen.
3. In den beginne geene pijn.
4. Later doffe, bij beweging toenemende pijnen.
5. Het gaan weinig belemmerd.
6. Gebogene, een weinig naar binnen gerigte stand van de knie, vooral bij het gaan.
7. Veranderde houding van den voet, zoodat de lijder dien bij het gaan vóór den gezonden zet, en op de teenen loopt.
8. Plaatsverandering van de knieschijf, welke zich tegen den uitwendigen knokkel van het dijbeen min of meer vastzet.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van uitbreiding der ontsteking op de overige gewrichts-weefsels.

Tweede en derde tijdperk.

Zie de knievezel-gewrichts-ontsteking.

Aanm.
De eigene vorm van de zwelling wordt echter niet waargenomen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 162.

BEHANDELINGSLEER.

Pl.

1. *Tegenprikkeling.*
   a. *Plaats, waar aan te wenden.*
      a). Boven en onder het kniegewricht (voor Spaansche vliegen).
      b). Aan beide zijden van het gewricht (voor het gloeijend ijzer).
      c). Boven de knokkels van het dijbeen (voor de moxa).
   b. *Midd.*
      a). Etterdragt door Spaansche vliegen, onderhouden door ung. ad fonticulos. b). Gloeijend ijzer. c). Moxa.
2. *Houding van den lijder.*
   Op den rug te bed.
3. *Houding van het lid.*
   Zooveel mogelijk uitgestrekt, bij beginnende buiging in de knieholten door een stevig kussentje ondersteund.
4. *Onbewegelijk houden van het lid.*
   a. Het toestel van BONNET, met een b. stijfsel-verband, of c. de harskoek.

   Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Nabehandeling.

Aanw.

1. De zachte gewrichtsdeelen te ontspannen.
2. Het lid in eene houding (in de knie matig gebogen) te brengen, zoodat het nog zooveel mogelijk van dienst kan zijn.
3. De knie en het geheele lid te ondersteunen, wanneer de lijder begint te gaan.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Aanw. 2.

Uitrekkende toestellen, vooral die van HAGENDOORN, GIBSON, enz., naar omstandigheden gewijzigd.

Aanw. 3.

a. Knieband, en b). Hand- of armkrukken.

III.

VOETGEWRICHTS-ONTSTEKING.

PODARTHRITIS.

§ 163.

ZIEKTELEER.

1. *Oorspronkelijke zitplaats naar de gewrichtsdeelen.*
   a. Even menigvuldig in het vezelweefsel, als in het beenweefsel.
   b. Het schuitswijze en taarlingsbeen hoofdzakelijk, minder het hiel- en kootbeen en de uiteinden van het scheen- en kuitbeen.
   Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.
2. *Verwisseling met:* Peesscheede-ontsteking enz.
   Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 164.

OORZAKENLEER.

Gelegenh. gev. oorz.

Verstuiking.

Aanm.

De verstuiking is de veelvuldigste oorzaak dezer ontsteking, en ik kan er niet genoeg op aandringen, dat men deze dikwijls schijnbaar weinig belangrijke aandoening niet veronachtzame. Reeds voor jaren heb ik de overtuiging hiervan verkregen, zoo als ik zulks uitgedrukt heb in mijne Waarnemingen in het gebied der Pathologie en der Pathologische Anatomie, *Utrecht.* 1839.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 165.

VERSCHIJNSELENLEER.

Vezelgewrichts-ontsteking.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Scheurende pijn, welke bij bewegingen van het voetgewricht toeneemt en zich naar boven tot aan de knie kan uitbreiden.
2. Weeke, niet roode zwelling, voor en beneden een of beide de enkels beginnende en zich langzamerhand over den rug van den voet uitstrekkende.
3. Pijnlijke, moeijelijke gang.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van gewrichts-verstijving, of
3. Verschijnselen van toeneming en uitbreiding op omringende deelen.

   a. De zwelling neemt toe en strekt zich over den geheelen voet en het onderste gedeelte van het been uit. b. Uitgestrekte houding van den voet. (Door ontsteking, verkorting en spanning van de ACHILLES-pees).
4. Verschijnselen van overgang in verettering, enz. (2e en 3e tijdperk). a. Subjectief gevoel van zwaarte van den voet. b. Steeds moeijelijker en pijnlijker wordende beweging, waarbij c. Geluid van beenkraking, en eindelijk d. Onvolkomene ontwrichting.

Aanm.
Het ettergezwel opent zich gewoonlijk ter zijde van het gewricht.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de vezel-wei-kniegewrichts-ontsteking.

Beengewrichts-ontsteking.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. Zwelling, welke omschreven en tot het aangedane deel beperkt is.
2. Geene, of slechts doffe pijn.
3. Weinig stoornis bij de beweging.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van uitbreiding op de overige gewrichts-weefsels, of
3. Verschijnselen van overgang in verettering enz., (2e en 3e tijdperk).

Zie de voet-vezelgewrichts-ontsteking.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 166.

VOORZEGGINGSLEER.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 167.

BEHANDELINGSLEER.

Pl.

1. *Tegenprikkeling.*

a. *Plaats, waar aan te wenden.*

Boven het voetgewricht.

b. *Middelen.*

Etterdragt door Spaansche vliegen, onderhouden door ung. ad fonticul.

2. *Houding van den lijder.*

Op den rug, of op de aangedane zijde.

3. *Houding van het lid.*

Uitgestrekt, met de hak min of meer verheven.

4. *Onbewegelijk houden van het lid.*

a. Stijfsel-verband, of b. De laars van BONNET.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Nabehandeling.

Aanw.

1. De zachte gewrichtsdeelen te ontspannen.
2. Den voet zooveel mogelijk in de natuurlijke houding terug te brengen.
3. Den voet te ondersteunen, wanneer de lijder begint te gaan.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Aanw. 2.

a. Het werktuig van STROMEIJER ter uitrekking van de doorkliefde ACHILLES-pees. b. Peesdoorklieving (in eenige gevallen). c. Spalktoestellen, ter zijde van den voet aangebragt, enz.

Aanw. 3.

a. Laars of schoen met beugel en b. Hand- of armkrukken.

IV.

SCHOUDERGEWRICHTS-ONTSTEKING.
(OMARTHRITIS).

§ 168.

ZIEKTELEER.

1. *Menigvuldigheid in voorkomen.*

Betrekkelijk zeldzaam.

2. *Oorspronkelijke zitplaats.*

a. Het vezelweefsel (gewoonlijk) en b. Het weiweefsel.

3. *Verloopgang.*

Zeer slepend, nu eens af-, dan weder toenemend.

4. *Gevolgziekten.*

a. Ribbenbeenverzwering, en zelfs b. Etterborst (beiden somwijlen).

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 169.

OORZAKENLEER.

Gelegenh. gev. oorz.
Rheumatische kwaadsappigheid.

§ 170.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. Pijn, die a. in den beginne onbestendig-nalatend is, b. zich om het gewricht verspreidt en zich eerst later op het gewricht zelve bepaalt, c. zich in den beginne als afzonderlijke scheuten, die van de okselholte naar den elleboog gaan, doet gevoelen, bij drukking op de driehoekige armspier, en d. bij het opligten van den arm toeneemt, en e. zich des nachts door bedwarmte verheft.
2. Gevoel van zwakte en vermoeijing in den arm; later
3. Zwelling, vooral van de voorvlakte van den schouder, waarbij
4. De huid vaster, minder verschuifbaar en bleeker wordt.
5. Beweging, zoowel werkdadig als lijdelijk, moeijelijk en pijnlijk, eindelijk zelfs onmogelijk.
6. Houding van het lid. a. *Buiten het bed.* De voorarm flaauw gebogen op den opperarm en het geheel tegen de zijde van den tronk gedrukt. b. *Te bed.* Zinkt de opperarm een weinig naar achteren, terwijl de voorarm op het lijf geplaatst is.
7. Schijnbare verlenging van den arm, doordien de schouder een weinig zakt.

Aanm.
Ten gevolge van beenverzwering kan het lid later werkelijk korter worden.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van gewrichts-verstijving, of
3. Verschijnselen van uitbreiding op de overige gewrichts-weefsels, of
4. Verschijnselen van overgang in verettering, enz. (2e en 3e tijdperk).

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Aanm.

1. Ontwrichting volgt hier zeldzaam, en wanneer zulks het geval is, dan heeft dezelve naar onderen plaats.
2. Het ettergezwel opent zich aan de voorzijde van het gewricht, of in de okselholte.

B. *Terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen.*

Pijn in het elleboogs-gewricht.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 171.

VOORZEGGINGSLEER.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 172.

BEHANDELINGSLEER.

Pl.

1. *Tegenprikkeling.*

a. *Plaats, waar aan te wenden.*

a). Ter zijde van het gewricht. b). Op het middendeel van de driehoekige armspier.

b. *Midd.*

a). Etterdragt door Spaansche vliegenpleister, onderhouden door ung. ad. fonticulos. b). Moxa op de driehoekige armspier. c). Gloeijend ijzer.

2. *Houding van den lijder.*

Te bed, zittende, of half zittende.

3. *Houding van het lid.*

a. De voorarm onder een regten hoek op den opperarm gebogen.

b. De opperarm regtlijnig langs de zijde van en tegen de borst.

4. *Onbewegelijk houden van het lid.*

a. Een armdraagband met b. Bevestiging van den opperarm tegen den tronk, door een windsel, of c. Het toestel voor dit gewricht van BONNET.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Nabehandeling.

Aanw.

De zachte deelen te ontspannen.

Midd.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen. Uitgezonderd de uitrekkende werktuigen, en in plaats van deze matige bewegingen.

V.

ELLEBOOGSGEWRICHTS-ONTSTEKING.

(ANCONARTHRITIS).

§ 173.

ZIEKTELEER.

Oorspronkelijke zitplaats naar de weefsels en de gewrichtsdeelen.
a. Het vezel- en weiweefsel. b. Het beenweefsel, en van dit a). Vooral het elleboogs-uitsteeksel en de knokkels van het opperarmbeen. b). Het hoofdje van het spaakbeen (bij jonge kinderen).

§ 174.

OORZAKENLEER.

Het onvoorzigtig aan de hand leiden van jonge kinderen, waar-

door het hoofdje van het spaakbeen kan uitwijken, en zoo doende tot gewrichts-ontsteking aanleiding kan geven.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 175.

VERSCHIJNSELENLEER.

Vezelweigewrichts-ontsteking.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Pijn, welke scheurend, tusschenpoozend is, zich des nachts instelt en verheft, en zich langs den voorarm tot aan den schouder uitbreidt.
2. Zwelling, welke in den beginne niet wankleurig, later bleek en veerkrachtig is.
3. Mindere of meerdere beweging van den voorarm.
4. Pijnlijke en moeijelijke, werkdadige en lijdelijke beweging van den voorarm.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van gewrichts-verstijving, of
3. Verschijnselen van overgang in verettering (2^e en 3^e tijdperk).

Aanm.
Het ettergezwel opent zich ter zijde van het gewricht, of in de vouw van den elleboog.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Beengewrichts-ontsteking.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Zwelling, welke langzamerhand toeneemt, hard is, en zich gewoonlijk, althans in den beginne, tot het aangedane gedeelte van het been bepaalt.
2. Geene veranderingen in de zachte deelen.

3. Geene of slechts doffe pijnen.
4. Langzaam toenemende buiging van den voorarm.
5. Langzaam toenemende vooroverkanteling van den voorarm, (voor eenige gevallen, terwijl de arm in andere gevallen eene houding tusschen voor- en achteroverkanteling aanneemt).
6. Gevoel van zwaarte in den arm.
7. Vermagering van de spieren van den opper- en voorarm.
8. Pijnlijke en moeijelijke, werkdadige en lijdelijke beweging van den voorarm.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van gewrichts-verstijving, of
3. Verschijnselen van uitbreiding der ontsteking op de overige gewrichts-weefsels, verettering, enz. (2e en 3e tijdperk).

Aanm.

1. Het ettergezwel opent zich ter zijde van het gewricht, of in de vouw van den elleboog.
2. Alleen het hoofd van het spaakbeen kan bij sterke vooroverkanteling van den voorarm opvolgend ontwrichten.

Zie verder de gewricht-ontsteking in het algemeen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 176.

VOORZEGGINGSLEER.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 177.

BEHANDELINGSLEER.

Pl.

1. *Tegenprikkeling.*

a. *Plaats, waar aan te wenden.*

Boven het gewricht.

b. *Midd.*

Etterdragt door Spaansche vliegenpleister, onderhouden door ung. ad fonticulos.

2. *Houding van den lijder.*

Te bed, zittende of op den rug liggende.

3. *Houding van het lid.*

a. De voorarm min of meer gebogen. b. De opperarm regtlijnig langs den tronk gedragen, of te bed met den voorarm naast het ligchaam op kafkussens uitgestrekt.

4. *Onbewegelijk houden van het lid.*

a. een armdraagband, met b. een stijfselverband, of c. een toestel volgens BONNET.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Nabehandeling.

Aanw.

De zachte deelen te ontspannen.

Midd.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen, uitgezonderd de uitrekkende werktuigen, en in plaats van deze, matige bewegingen.

VI.

HANDGEWRICHTS-ONTSTEKING.

(CHEIRATHRITIS.)

§ 178.

ZIEKTELEER.

1. *Oorspronkelijke zitplaats naar de weefsels en gewrichtsdeelen.*

Het beenweefsel, en van dit gewoonlijk:

1. De voorhands-beenderen.
2. De gewrichtshoofdjes der nahands-beenderen.
3. De gewrichtseinden der voorarm-beenderen (zeldzaam).

2. *Verwisseling met:* Peesscheede-ontsteking.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 179.

OORZAKENLEER.

Gelegenh. gev. oorz.

Kneuzing en verstuiking.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 180.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. Pijn, welke bij beweging toeneemt, later:
2. Zwelling.
3. Stijfheid van de hand en de vingeren.
4. Uitgestrekte houding van de hand.
5. Buiging van de vingeren (somwijlen).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van gewrichts-verstijving.
3. Verschijnselen van overgang in verettering, uitbreiding op de overige gewrichts-deelen, enz.

Tweede en derde tijdperk.

Aanm.

Het ettergezwel opent zich op den rug van de hand, of ter zijde van het gewricht

B. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 181.

VOORZEGGINSGLEER.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 182.

BEHANDELINGSLEER.

Pl.

1. *Tegenprikkeling.*

a. *Plaats, waar aan te wenden.*

a). Boven om het gewricht, voor de Spaansche vliegenpleister. b). Onderuitstrekzijde van den voorarm, tusschen het spaakbeen en de ellepijp, voor de moxa.

b. *Middelen.*

a). Etterdragt door Spaansche vliegenpleister, onderhouden door ung. ad. fonticulos. b). moxa.

2. *Houding van den lijder.*

Te bed, hoog zittende of op den rug liggende.

3. *Houding van het lid.*

a. De voorarm onder eenen stompen hoek op den opperarm gebogen. b. De hand uitgestrekt op een kussen.

4. *Onbewegelijk houden van het lid.*

a. Een stijfselverband, of b. Een toestel volgens BONNET.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Nabehandeling.

Aanw.

De zachte deelen te ontspannen.

Midd.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen, uitgezonderd de uitrekkende werktuigen, en in plaats van deze, matige bewegingen.

VII.

WERVELGEWRICHTS-ONTSTEKING.

(SPONDYLARTHRITIS.)

§ 183.

ZIEKTELEER.

1. *Oorspronkelijke zitplaats naar de weefsels.*
Het beenweefsel.

Aanm.
Zeer zelden wordt het vezelweefsel oorspronkelijk aangedaan, en dan nog breidt de ontsteking zich zeer spoedig op het beenweefsel over, zoodat beide ontstekingen tot heden niet wel van elkander te onderscheiden zijn.

2. *Verdeeling naar de streek.*
a. Halswervelgewrichts-ontsteking. (Trachylo-spondylarthritis) (zeldzaam). b. Ruggewervelgewrichts-ontsteking. (Noto-spondylarthritis). c. Lendenwervelgewrichts-ontsteking. (Osphyo-spondylarthritis).
3. *Verloopgang.* Slepend.
4. *Uitgangen.* a. *Herstelling met verkromming.*
b. *Dood* door a). Uitputting, b). Ontsteking, enz. van het ruggemerg. c). Ontwrichting en hierdoor beleediging van het ruggemerg. d). Verlamming van de longen. (c. en d., alleen bij de ontsteking van den bovensten halswervel).
c. *Naziekten.* a). Onherstelbare verkromming, (hoekvormig en gewoonlijk achterwaarts). b). Onherstelbare verlamming van de pisblaas, de bovenste en onderste ledematen, enz.
5. *Zamenstelling met:* Lendenettergezwel.
6. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige.
7. *Verwisseling met:* a. Rheumatisme. b. Ribwervelgewrichts-ontsteking. c. Verlamming der ledematen. d. Hysterie. e. Pisblaas-ontsteking. f. Kortborstigheid. g. Stoornis in de spijsvertering.

§ 184.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Kinderlijke leeftijd.
2. Kropzeerige kwaadsappigheid.

Aanm.

Bij volwassenen komt deze ontsteking niet dikwijls voor.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleedigingen.
2. Zelfbevlekking.
3. Moeijelijke verlossing (voor de heiligbeens-wervelgewrichts-ontsteking).
4. Mededeeling door verettering of ontsteking van omringende deelen.
5. Postvatting van genoemde kwaadsappigheid.

§ 185.

VERSCHIJNSELENLEER.

Bemerkingen.

1. De verschijnselen komen uit twee bronnen voort:
   a. Uit die van been- (wervel) aandoening, en b. Uit die van ruggemerg- of zenuwprikkeling.
2. De eerste verschijnselen dezer ontsteking zijn in het algemeen duister en uiten zich meer in verwijderde deelen, dan in de wervelzuil zelve.
3. De verschijnselen leveren voorts bijzonderheden op, die gezocht moeten worden in:
   a. De streek. b. De mindere of meerdere werkdadigheid der ontsteking. c. De persoons-eigendommelijkheden, en d. Den leeftijd (voor de ruggewervelen).
4. De verschijnselen nemen nu eens af, dan weder toe, ontbre-

ken soms geheel, zoodat de lijder eerst bij het ontstaan van het verzakkings-ettergezwel op zijnen toestand opmerkzaam wordt (zeldzaam).

5. Alle verschijnselen nemen af en de lijder gevoelt een algemeen welbehagen bij horizontale ligging op een stevig vlak.

VERSCHIJNSELEN VAN RUGGEMERG- OF ZENUWPRIKKELING AFHANKELIJK.

I. RUGGE- EN LENDENWERVELENGEWRICHTS-ONTSTEKING.

1. *In onbepaalde deelen.*

a. Geringe stuipachtige bewegingen in onderscheidene ligchaamsdeelen. b. Dwalende pijn in onderscheidene plaatsen.

2. *In de onderste ledematen.*

a. Gevoel van zwakte, spoedige vermoeijing, mieren kruipen en van ingeslapen zijn, later zelfs verlamming. b. Scheuten in de dijen, vooral aan de aanhechtingspunten van de groote haasspier.

3. *Tronk.*

a. Ribbenzenuwpijn. b. Pijn in den rug, in de maag-, navel- en leverstreek. c. Scheuten in het middenrif. d. Opzetting van den bovenbuik. e. Gevoel van zwaarte in den buik.

4. *Ademhaling.*

a. Geeuwen. b. Drooge hoest. c. Kortborstigheid.

5. *Bloedsomloop.*

a. Versnelde pols. b. Hartklopping.

6. *Spijsvertering.*

a. Verminderde eetlust. b. Zwakke spijsvertering. c. Winderigheid. d. Trage stoelgang, en somwijlen persing bij denzelven.

7. *Pisafscheiding.*

a. Zeldzame, trage en moeijelijke pislozing, die later zelfs tot pisterughouding kan overgaan. b. Veranderingen in de natuur- en scheikundige eigenschappen der pis, en hierdoor wel eens c. Blaasprikkeling en blaasslijmvloed.

II. BOVENSTE RUGGE- EN ONDERSTE HALSWERVELEN-ONTSTEKING.

1. *Bovenste ledematen.*

a. Gevoel van zwakte, mieren kruipen en verdooving. b. Vermindering van het tastvermogen. c. Scheuten in de okselstreek.

2. *Ademhaling.*

a. Drooge hoest. b. Verschijnselen van kortborstigheid.

III. BOVENSTE HALSWERVELEN-ONTSTEKING.

1. *Hoofd.*

a. Duizeligheid. b. Dofheid. c. Hoofdpijn, vooral in het voor- en achterhoofd. d. Gezigts-stoornis. e. Oorpijn. f. Tandpijn. g. Rollende oogen. h. Kramp van de aangezigts-spier en daardoor eigendommelijk uitzien.

2. *Hals.*

a. Pijn. b. Stijfheid. c. Kramp van de halsspieren. d. Heesche stem, (later). e. Moeijelijk slikken, (later).

3. *Bovenste ledematen.*

a. Gevoel van zwakte. b. Onzekere, snelle beweging, later pijn in de ledematen, die zich tot in de schouderbladen uitstrekt.

4. *Ademhaling.*

Moeijelijke ademhaling (later).

Aanm.

Het geheel vertoont in den beginne, vooral bij kinderen, het beeld van st. vitisdans, of heeft overeenkomst met rheumatische keel-ontsteking.

Wijzigings-verschijnselen.

Bij kinderen, nog te jong om hunne ontwaringen te kunnen mededeelen, vooral bij ruggewervelgewrichts-ontsteking.

1. *Gemoedsgesteldheid.*

Treurig.

2. *Onderste ledematen.*

a. Onbehendig. b. Spoedig vermoeid. c. Neiging om dezelven te overkruisen. d. Zamengetrokken toestand van de kuitspieren en dikwijls van de voeten.

3. *De gang.*

a. Strompelend. b. Onzeker, met neiging om te vallen en om zich vast te houden.

4. *Houding te bed.*

Met naar den buik opgetrokken dijen en voorovergebogen tronk, welke houding het kind zelden verandert, en bij verandering geholpen wil worden.

Aanm.

Behalve deze eigendommelijkheden komen bij kinderen ook de overige verschijnselen in de ademhaling, spijsvertering, enz. voor.

VERSCHIJNSELEN VAN DE BEENAANDOENING ZELVE UITGAANDE.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Uitpuiling en van elkander wijking van de graatwijze uitsteeksels, van twee op elkander gelegene wervelen. (In den beginne dikwijls niet, of naauwelijks waar te nemen).
2. Pijnlijkheid bij drukking op deze plaats.
3. Pijnlijk gevoel op eene zekere plaats van de wervelzuil, bij het gaan, of nog meer wanneer de lijder bij een sprong, op de hakken neerkomt, of wanneer men hem in eene zittende houding, met beide handen op de schouders klopt, zoodat de wervelen tegen elkander stooten.
4. Gevoel van klopping in den rug (in eenige gevallen).

Aanm.

Ten einde de aangedane plaats der wervelzuil duidelijker te erkennen, zijn er onderscheidene proeven aangegeven; zoo heeft COPELAND aangeraden, met eene in heet water gedoopte spons, langzaam langs de wervelzuil te strijken. WENZEL, om dezelve met ammon. liquid of bals. vitae te bedekken, en STIEBEL, om den lijder in een bad, zoo heet als hij verdragen kan, te doen gaan. De pijn zoude onder deze proeven namelijk toenemen. Wij hebben echter nooit duidelijke uitkomsten door dezelven verkregen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Meer bepaalde en steeds toenemende pijn.
2. Verkromming van de wervelzuil (scherphoekig, gewoonlijk naar achteren en min of meer naar ééne zijde), opgevolgd door:
3. Veranderingen in de houding en in den gang van den lijder.
4. Eigenaardige houding van het hoofd, dat niet zelden door

den lijder met de handen ondersteund wordt. (Bij hals-wervelgewrichts-ontsteking).

5. Verschijnselen van beterschap en herstelling, welke in het 1e en 2e tijdperk kunnen intreden.

Aanm.

Somwijlen nemen de verschijnselen zoo zeer af, dat het gebrek schijnbaar hersteld is, doch volgt er later weder verheffing, hetgeen, zonder overgang in verettering, aldus jaren lang kan voortgaan.

6. Vorming van een verzakkings-ettergezwel.

a. Plaats, waar het zich vertoont.

Bij halswervelgewrichts-ontsteking: a). In het hoofd van den slokdarm, of b). Ter hoogte van de eerste rib, vanwaar het verder naar de okselholte en naar het bovenste lid verzakken kan, of c). Onder de vena jugularis en de arteria carotis.

Bij ruggewervelgewrichts-ontsteking.

Op den rug, terzijde van de wervelzuil, gewoonlijk in de lendenstreek.

Bij lendenwervelgewrichts-ontsteking. a). In de lies, onder het ligamentum POUPARTII, of b). Ter hoogte van den kleinen draaijer, of c). in het bekken (bij ontsteking van den laatsten lendenwervel).

Aanm.

In eenige gevallen stort de etter zich in de holte van de wervelzuil zelve of in de buikholte uit.

b. Invloed van het verzakkings-ettergezwel op de overige verschijnselen.

Wanneer het ettergezwel zich vertoont, nemen de verschijnselen van het oorspronkelijk lijden voor een zekeren tijd min of meer af.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 186.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen nog ongunstiger, dan bij de overige gewrichts-ontstekingen, eensdeels wegens de deelneming van het ruggemerg, en ten anderen, dewijl hier van geene afzetting of resectie spraak kan zijn.

Gewijzigd echter door:

1. Het grooter of kleiner getal aangedane wervelen.
2. Het gedeelte van de wervelzuil.
3. De oorzaken.
4. Het tijdperk.

Aanm.

1. Hoe grooter het getal der aangedane wervelen is, des te gevaarlijker.
2. Ontsteking van de bovenste halswervelen is hoogst gevaarlijk, terwijl die van de onderste lendenwervelen zulks minder is.
3. Ontstekingen, door uitwendige beleedigingen veroorzaakt, zijn als veel gunstiger te beschouwen, dan dezulke, welke van korpzeerige kwaadsappigheid afhankelijk zijn.
4. In het 1e tijdperk is genezing niet zeldzaam, terwijl men in het 3e tijdperk, en vooral wanneer het verzakkings-ettergezwel geopend is, steeds een doodelijken uitgang moet voorzien.
5. Ook onder de gunstigste omstandigheden blijft er verkromming van de wervelzuil na.

§ 187.

BEHANDELINGSLEER.

Pl.

1. *Tegenprikkeling.*

   a. *Plaats, waar aan te wenden.*

   Ter zijde van de aangedane wervelen.

   b. *Midd.*

   Onderscheidene, elkander opvolgende etterdragten door lapis causticus, onderhouden door erwten.

1. *Houding van den lijder.*

   a. Zooveel mogelijk te bed, in horizontale ligging op den rug, slechts met het hoofd even verheven, op een vast, wei-

nig medegeefbaar smal leger. b. Indien de lijder het bed verlaat, bezige hij handkrukken, of c. Een eigen toestel, hetwelk de wervelzuil ondersteunt, waarvan ik zeer gunstige werking heb gezien.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

VIII.

HEILIGDARMBEENSGEWRICHTS-ONTSTEKING.

ILEOHAGIARTHRITIS.

§ 188.

ZIEKTELEER.

1. *Oorspronkelijke zitplaats naar de weefsels.*
   Het vezelkraakbeen-weefsel.
2. *Verloopgang.* a. Snel (alleen voor die, welke ten gevolge van het kraambed ontstaat). b. Slepend.
3. *Uitgang.* a. *Genezing* met gewrichts-verstijving (voor jichtachtige). b. De *dood*, door uitputtende verettering.
4. *Verwisseling met :* Achterste zitbeens-zenuwpijn.

§ 189.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
   1. Jeugdige leeftijd.
   2. Zelfbevlekking.
   3. Zwangerschap.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
   1. Gevatte koude.
   2. Schudding en uitrekking der bekkenbeenderen ; (vooral bij moeijelijke verlossing).
   3. Postvatting van jicht-kwaadsappigheid.

§ 190.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. Pijn, ter plaatse van het aangedane gewricht, die zich langs de zitbeens-zenuw uitbreidt, en bij het gaan toeneemt.
2. Zwelling van de zachte deelen, vooral aan den achterrand van het darmbeen.
3. Geringe buiging van de knie, met regt vooruit gerigten voet.
4. Moeijelijk liggen op de zieke zijde.
5. Bij het staan tracht de lijder het zwaartepunt geheel op de gezonde zijde over te brengen.
6. Het gaan, reeds bij het begin belemmerd, wordt later waggelend met achteroverbuiging van den tronk.
7. Het zieke lid wordt van $\frac{1}{2}$—2″ langer, kan echter in de hoogte gedrongen en zoo doende van 1—1$\frac{1}{2}$″ korter worden, hetgeen echter door aanhoudende uitrekking weder te herstellen is.
8. De voorbovendoorn van den kam van het darmbeen, en de knobbel van het zitbeen staan 1 à 1$\frac{1}{2}$″ lager.
9. De bil wordt platter.
10. Gevoel van verdooving en verzwakking in het lid.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing.
2. Verschijnselen van overgang in gewrichts-verstijving, of
3. Verschijnselen van overgang in verettering, enz. (2e en 3e tijdperk).

Aanm.

Gewoonlijk verzakt de etter tot aan den endeldarm, doorboort de wanden van dezen darm en ontlast zich met de drekstoffen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 191.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig, gewijzigd echter door:

De oorzaken.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Aanm.

Door postvatting van jicht betrekkelijk gunstig.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 192.

BEHANDELINGSLEER.

Pl.

1. *Tegenprikkeling.*

Plaats, waar aan te wenden.

Op het darmbeen ter zijde van het gewricht.

Midd.

Etterdragten door Spaansche vliegenpleister, onderhouden door ung. ad fonticulos.

2. *Houding van den lijder.*

Te bed, op de gezonde zijde.

3. *Houding van het lid.*

De dij een weinig op het bekken, en het been op de dij gebogen.

4. *Onbewegelijk houden van het lid.*

Door het onderste lid van de aangedane zijde aan het gezonde lid te bevestigen en het bekken in een ijzerdraadtoestel te plaatsen.

Zie verder de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

§ 193.

LEEFREGELEN.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

HOOFDPUNTEN OMTRENT DE OVERIGE ZELDZAAM VOORKOMENDE GEWRICHTS-ONTSTEKINGEN.

BORSTBEENSGEWRICHTS-ONTSTEKING.

(STERNATHRITIS).

§ 194.

Aanm.

Deze ontsteking is tweemaal door mij waargenomen; in het eerste geval is de lijder aan longtering bezweken en vonden wij in de vereeniging tusschen het handvat van het borstbeen en dit been zelve etter, en de vereenigingsvlakte door oppervlakkige beenverzwering aangedaan.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ontsteking, enz. van de vereeniging tusschen het handvat van het borstbeen en dit been zelve.
2. *Verschijnselen.* a. In den beginne vaste zwelling, welke langzamerhand vochtgolvend wordt. b. Pijn bij drukking. c. Bezwaren bij de ademhaling in geringen graad.
3. *Behandeling.* Indien de oplossing niet verkregen wordt en er zich etter vormt, opent men het gezwel zoo spoedig mogelijk onderhuids, ten einde uitstorting van etter in de borstholte te voorkomen.
4. *Houding van den lijder.* Op den buik liggende, afgewisseld met voorovergebogen zittende houding.

SCHAAMBEENSGEWRICHTS-ONTSTEKING.

(HEBARTHRITIS).

§ 195.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de ont-

steking, enz. van het vezelachtig kraakbeen van de schaambeens-vereeniging.

2. *Oorzaken.* a. Moeijelijke verlossing (vooral). b. Uitwendige beleedigingen bij kropzeerige voorwerpen.

3. *Verschijnselen.* a. Plaatselijke pijn, bij drukking en bij het gaan toenemende. b. Moeijelijke gang. c. Aandoening van de pisblaas en van den pisweg. d. Bij uitgang in verettering verzakt de etter gewoonlijk naar den omtrek van den endeldarm, en kan zelfs aarspijpzweer ten gevolge hebben.

4. *Behandeling.* Volgens algemeene regelen.

SLEUTELBEENSGEWRICHTS-ONTSTEKING.

(KLEIDARTHRITIS).

§ 196.

1. *Verdeeling naar het gewricht.*
   a. Sleutelborstbeensgewrichts-ontsteking (Sternokleidarthritis).
   b. Sleutelbeens-schouderbladgewrichts-ontsteking (Omoplatokleidarthritis).

2. *Oorspronkelijke zitplaats naar de weefsels.*
   a. Het vezelweefsel (gewoonlijk). b. Het beenweefsel.

3. *Uitgang.* a. Oplossing. b. Verettering. c. Beenversterf, gewoonlijk van het geheele sleutelbeen.

4. *Verwisseling met:* schoudertopsweigezwel.

5. *Oorzaken.* Postvatting van: a. Rheumatisme. b. Jicht. c. Kropzeerige kwaadsappigheid.

6. *Verschijnselen.*
   a. Pijn. b. Zwelling, welke in den beginne vast, later, bij uitgang in verettering, vochtgolvend is. c. Afwijking van het borstbeens of schoudertops-uiteinde. d. Lagere stand van het schouderblad (bij de sleutelbeens-schouderbladgewrichts-ontsteking).

7. *Behandeling.*
   Volgens algemeene regelen.

VINGERGEWRICHTS-ONTSTEKING.

DACTYLARTHRITIS.

§ 197.

1. *Oorspronkelijke zitplaats naar de weefsels.*

a. Het vezelweefsel (gewoonlijk). b. Het beenweefsel.

2. *Oorzaken.*

a. Postvatting van: a). Rheumatisme. b). Jicht. c). Kropzeerige kwaadsappigheid (bij kinderen).

b. Uitbreiding van vezelweefselfijt op het gewricht.

3. *Verschijnselen.*

a. Pijn. b. Zwelling, welke in den beginne vast, soms hard, later vochtgolvend wordt. c. Pijnlijke en moeijelijke beweging van den vinger.

4. *Behandeling.*

Volgens algemeene regelen.

ZES EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

SPIERGEWRICHTS-ONTSTEKING.

(MYOARTHRITIS).

Gelijkbeteekenende namen. MALUM COXAE SENILIS.

Het dijheup-gewricht tot voorbeeld.

§ 198.

ZIEKTELEER.

Bepaling. Onder bovengezegde benaming verstaat men eene eigendommelijke ontsteking, welke oorspronkelijk de spieren om het gewricht aandoet, en die zich opvolgend op de gewrichtsbeenderen, kraakbeenderen en banden uitbreidt.

1. *Verloopgang.* a. Snel, met groote neiging om slepend te worden. b. Slepend (zeldzaam oorspronkelijk).
2. *Levensuiting.* a. Werkdadig. b. Lijdelijk.
3. *Oorsprongs-verhouding.* Oorspronkelijk.
4. *Uitgang.* a. Oplossing, met volkomene herstelling (alleen bij de snel verloopende soort).
   b. *Gevolgziekten.* Onherstelbaar stijve, hinkende gang.

5. *Verwisseling met:* a. Dijbeenshalsbreuk (voor de snel verloopende soort). b. Dijheupgewrichts-ontsteking (voor de slepend verloopende soort). c. Grijsheids-uittering van den hals van het dijbeen.
6. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.

§ 199.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
Geene bijzondere.
B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Uitwendige beleedigingen.
2. Bovenmatige inspanning.
3. Gevatte koude.

§ 200.

VERSCHIJNSELENLEER.

Bemerkingen.
1. De verschijnselen kunnen in twee reeksen verdeeld worden. a. Die van de spier-ontsteking, welke zich het eerst voordoen, en b. Die van de opvolgende gewrichts-aandoening.
2. De verschijnselen verschillen min of meer naar de oorzaken en naar den verloopgang.

Snel verloopende soort.
Door uitwendige beleediging veroorzaakt.
A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*

Eerste reeks.

1. Moeijelijke beweging, zelfs volkomene onbewegelijkheid van het lid, plotseling intredende.
2. Stuipachtig beven der spieren, bij ernstige poging om het lid te bewegen.
3. Oppervlakkig gezetelde pijn, vooral bij bewegingen toenemende en zich na eenige dagen weder verliezende.

4. Subjectief gevoel van warmte in de heup.
5. Het is den lijder duidelijk, dat er geene stoornis in den zamenhang van het been bestaat.
6. Plotseling intredende veranderde houding en schijnbare verandering in de lengte van den voet, zoodat dezelve: a. Korter schijnt. b. Naar de hoogte en naar achteren opgetrokken is, terwijl c. De teenen naar buiten gekeerd zijn.
7. Buitenwaarts gerigte knie, welke, evenals de voet, echter binnenwaarts kan gekeerd worden.
8. Hinkende gang, waarbij de lijder, ofschoon op de teenen (der aangedane zijde) loopende, echter de voetzool op den grond kan brengen.
9. Uitgestrekte, doch naar de aangedane zijde overhellende, houding van den tronk.
10. De aangedane spieren (van de bil en dij) zijn stijf, hard en vermagerd.

Tweede reeks.

Deze verschijnselen treden vroeger of later in, al naardat de oorzaken het gewricht zelve al of niet getroffen hebben; in het eerste geval vertoonen zij zich dikwijls reeds na eenige dagen, in het tweede eerst na maanden.

1. Diep gezetelde pijn bij drukking, achter den grooten draaijer, en bij drukking van het beenhoofd tegen de gewrichtsvlakte toenemende.
2. Eigendommelijk geluid van kraking in het gewricht.
3. De groote draaijer puilt uit (vooral wanneer de ziekte reeds geruimen tijd geduurd heeft), is daarbij grooter, breeder en ruwer, en staat eenige lijnen nader bij den voorbovendoorn van den kam van het darmbeen, en evenveel verder van de graatswijze uitsteeksels van het heiligbeen, dan aan de gezonde zijde.
4. De heup is achter den grooten draaijer, in plaats van gewelfd, als ingedrukt.
5. De bilplooi is niet in rigting veranderd, doch minder diep en minder scherp geteekend.

6. De knieschijf is min of meer in de hoogte getrokken en de knieschijfband gespannen (in eenige gevallen).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing met volkomene genezing (alleen voor de snel verloopende, vroegtijdig erkende, en doelmatig behandelde).
2. Verschijnselen van overgang in de slepend verloopende soort, en
3. Verschijnselen van genezing met nablijvenden hinkenden gang.

B. *Wijzigings-verschijnselen.*

A. Naar den verloopgang.

Bij oorspronkelijk optredend slependen verloopgang.

1. Langzame afneming van de bewegelijkheid der heup- en der dijspieren.
2. Langzaam toenemende stijfheid van het heup- en kniegewricht.
3. Langzaam intredende, dwalende, in den beginne tusschenpoozende pijnen, die zich later tot de inplantingspunten der aangedane spieren bepalen.

Aanm.

De spierpijnen hebben dit eigendommelijke, dat zij bij het begin van beweging minde worden, om bij inspanning weder toe te nemen. Na de nachtrust zijn zij het geringste.

4. Geen stuipachtig beven van de spieren.
5. De veranderingen in den voet volgen slechts langzaam.

B. Naar de oorzaken.

In eenige zeldzame gevallen (door gevatte koude teweeg gebragt) begint de ziekte met verschijnselen van snel verloopend rheumatisme.

§ 201.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, daar deze ontsteking, als zoodanig, nimmer in verzwering overgaat, noch voor het leven gevaarlijk is.

Verder gewijzigd door:

1. Den verloopgang.
2. Het tijdperk, en
3. De verwikkeling.

Aanm.

1. Alleen de snel verloopende en vroegtijdig behandelde kan volkomen zonder nablijvende gebreken (hinkenden gang) herstellen.
2. De slepend verloopende laat steeds een hinkenden gang na, of kan grootendeels afnemen, om door de geringste oorzaak zich op nieuw te verheffen.

§ 202.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

De oplossing te verkrijgen.

Midd.

a. Bloedzuigers en bloedige koppen bij herhaling. b. ung. hydrarg. cin. c. strenge rust van het deel, zelfs door een beenbreuktoestel (zonder uitrekking te bevorderen). d. Later weekmakende, pijnstillende pappen, met e. weekmakende, pijnstillende inwrijvingen, en f. dampbaden.

Aanm.

De neiging tot verkorting van het lid mag niet tegengewerkt worden.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. Tot grondslag liggende oorzaken te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Verkoelende dranken met nitras potass. depur. opgevolgd door b. calomel.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de oorzaak.

Zie rheumatisme in de handleiding der Geneeskunde.

Aanm.

1. Bij de slepend verloopende soort zij men met de bloedsontlastingen minder vrijgevig.
2. Zoowel bij de slepend, als bij de snel verloopende soort, zij men met uitwendig prikkelende middelen voorzigtig.

§ 203.

LEEFREGELEN.

Zie de gewrichts-ontsteking in het algemeen.

TWEEDE AFDEELING.

VERSTERVINGEN.

Nekroses. Mortificationes.

ZEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKINGS-VERSTERVING.

PHLOGISTICONEKROSIS.

§ 204.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling*. Onder bovengezegde benaming verstaat men de versterving, welke het onmiddellijk gevolg van eigenlijdende ontsteking is.
2. *Vorm*. Vochtig.
3. *Oorsprongs-verhouding*. Eigenlijdend.
4. *Uitbreiding*. a. Bij roos bepaalt zij zich tot de huid. b. In andere gevallen kan zij dieper doordringen, doch brengt zelden verwoestingen teweeg, zoo als zulks bij andere verstervingssoorten plaats kan hebben.
5. *Uitgangen*. a. *Verettering* (in het 1e tijdperk mogelijk). b. *Begrenzing*, afstooting, verettering en genezing, of c. De *dood* door a). Verwoesting van voor het leven noodwendige werktuigen. b). Bloedbederfkoorts. c). Kwaadaardige etterbloedkoorts. d). Uitputtende verettering. e). Bloedverlies.

d. *Gevolgziekten*. a). Uitputtende verettering. b). Bloedvliet. c). Opname van verstorvene en opgeloste deelen in het bloed, en

hierdoor bloedbederfkoorts. d). Etterbloedbesmetting, en hierdoor kwaadaardige etterbloedkoorts.

e. *Naziekten.* a). Wanstaltigheid. b). Verlies van eenig deel (zeldzaam).

6. *Zamenstelling met:* a. Wonden. b. Kneuzing. c. Pisgezwel, enz.
7. *Tijdperken.* a. Van beginnende versterving (gangraena). b. Van volkomene versterving (sphacelus).

§ 205.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Eigene natuurlijke gesteldheid van deelen, zoodat ze zich niet zeer kunnen uitzetten.
2. Natuurlijke, of door ziekte verkregene teederheid, of slapte en zwakte van weefsels, zoodat ze in een ontstekings-proces niet behoorlijk kunnen terugwerken.
3. Natuurlijke, of door ziekte verkregene armoede aan haarvaten.
4. Verharding van deelen.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Alles, wat in staat is om ontsteking op te wekken, bijzonder echter:

1. Kneuzing in den 3^{en} graad.
2. Geschotene verwonding (Traumatonekrosis).
3. Uitstorting van pis, gal of drekstoffen in de weefsels.

§ 206.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

In een zeer hevig ontstoken deel hebben de navolgende veranderingen plaats.

1. De vastheid wordt minder.

2. De zwelling breidt zich uit en wordt deegachtig, min of meer zuchtig.
3. Subjectief gevoel van warmtevermindering.
4. De roodheid gaat in het blaauw-bruinachtige over, (gewoonlijk plekswijze).
5. De pijn neemt af, en verandert in een gevoel van verdooving.
6. Er verheffen zich blaren, die met een weinig gekleurd vocht gevuld zijn.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Oppervlakkige verettering, of
2. Verschijnselen van overgang in het 2e tijdperk.

a. De zwelling wordt luchtzuchtig en doet, bij drukking, een knetterend geluid waarnemen. b. De vastheid neemt nog meer af. c. Subjectief gevoel van koude in het deel. d. De kleur gaat in vuilzwart over. e. De reeds ontkleurde plekken breiden zich uit en vloeijen zamen. f. Alle gevoel en beweging heeft opgehouden. g. De blaren vullen zich met een vuil, bloederig, stinkend vocht. h. Het eigendommelijk maaksel van het weefsel is niet meer waar te nemen. i. Er ontlast zich een eigendommelijk stinkend vocht en gas.

3. De versterving breidt zich meer en meer uit, totdat:
4. De ontstekingskring zich vormt, of
5. De dood volgt.
6. In het geval onder 4, stoot zich het verstorvene af, en er vormt zich eene eenvoudige zweer, die gewoonlijk zeer spoedig geneest.

Aanm.
In geval van versterving van inwendig gelegene deelen, bij breukbeklemmming bijv. laat de pijn plotseling na, er volgt facies (HIPPOCRATICA), zeer kleine pols, koud zweet, en de lijder, die zich bij het nalaten der pijn gered waande, bezwijkt dikwijls in korten tijd.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Eerste tijdperk.

Gastrische koorts, in het zenuwachtige overhellende.

Tweede tijdperk.

1. Bloedbederfkoorts, (indien verstervings-stof in het bloed wordt opgenomen).
2. Kwaadaardige bloedetterkoorts, indien er tevens verettering bestaat (vooral in de aderen, peesscheede en weivliezen) en deze stof in het bloed wordt opgenomen.
3. Hectische koorts, bij uitgebreide verettering.

§ 207.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet zoo ongunstig, als bij de meeste overige verstervings-soorten, daar deze versterving zich zelden zeer uitbreidt; verder gewijzigd door:

1. Het physiologisch belang van het deel.
2. De mindere of meerdere uitbreiding.
3. Het gestel van den lijder.
4. Het al of niet opgenomen worden van verstervings-stof in het bloed.

Aanm.

1. a. Versterving van inwendig gelegene werktuigen is nagenoeg altijd doodelijk.
   b. Huid- en bindweefsel-versterving is zelden gevaarlijk.
   c. Versterving van uitwendig gelegene werktuigen kan verbloeding, verminking, enz. ten gevolge hebben.
2. Bij belangrijke uitbreiding bestaat er meerdere gelegenheid, dat er verstervings-stof in het bloed opgenomen wordt en er uitputtende verettering volgt.
3. Bij jeugdige krachtvolle gestellen gunstiger dan in tegenovergestelde omstandigheden.
4. Opname van verstervings-stof geeft in de meeste gevallen aanleiding tot bloedbederfkoorts, en kan zelfs de dood hiervan het gevolg zijn.

§ 208.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Den overgang van het 1e in het 2e tijdperk te voorkomen.

2. Den voortgang van de versterving te beperken.
3. De afstooting te bevorderen, en
4. De verstervings-stof te veronzijdigen en derzelver opname in het bloed te voorkomen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers in den omtrek. b. ung. hydrarg. cin. in den omtrek. c. insnijding (bij te sterke spanning of zamensnoering van deelen). d. weekmakende pap met aq. GOULARDI.

Aanw. 2.

a. Weekmakende pap met aq. GOULARDI, ingeval er nog ontsteking in belangrijken graad bestaat. b. zacht prikkelende aromatische middelen, zoo als a). inf fl. chamom, of inf. fl. arnic. b). pappen uit aromatische kruiden met faec. vin. (cataplasma contra gangraenam).

Aanw. 3.

a. Insnijding tot op, niet in, het levende, (vooral in geval de versterving diep indringt, of indien er onder het verstorvene vochten uitgestort zijn, pis bijv., die men moet ontlasten). b. spir. terebinth. c. ung styr. d. dec. salic. alb. of dec. cort. peruv, met of zonder sp. vin.

Aanw. 4.

a. Pulv. carb. ligni. b. solut. chlor. calc. of sodae. c. gloeijend ijzer, en d. wegneming van het losgestootene door de schaar.

Het verband.

1. Moet, steeds in verhouding tot de hoeveelheid der afgescheidene stof, gewoonlijk meermalen in de 24 uren, vernieuwd worden.
2. Bij iedere vernieuwing reinige men de verstorvene vlakte zorgvuldig, vooral door afspoeling en inspuiting met sol. chlor. cal. en neme men los gewordene gedeelten met de schaar weg.
3. De middelen, welke aan de 3e aanwijzing voldoen, moe-

ten in de ontstekingskringsgroeve (daar, waar de versterving zich afstoot), worden aangebragt.

Afzetting.

Aanw.

1. Bij, vooral in de diepte zeer uitgebreide versterving, waar aan geene herstelling van het verloren gegane te denken valt, zooals zulks in wondversterving het geval kan zijn.
2. Bij verbloeding, die op geene andere wijze te stillen is.

Tijd wanneer.

Nog vóórdat de ontstekingskring (crena) zich gevormd heeft.

Tegenaanwijzing.

Zeer groote zwakte.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De koorts naar haren aard en haar karakter te behandelen.
2. De krachten te ondersteunen, na de afstooting, en nu volgende eenigzins belangrijke verettering.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanm.

Met algemeene bloedsontlastingen moet men zeer spaarzaam zijn.

Aanw. 2.

Cort. peruv. c. acid. miner.

§ 209.

LEEFREGELEN.

1. Verblijf in een ruim en luchtig vertrek.
2. Eene eer koele dan warme temperatuur.
3. Inachtneming van de grootst mogelijke zindelijkheid, zoowel ten opzigte van het vertrek, als van het beddegoed, en den lijder zelven.

4. Nu en dan, vooral bij het verband, besprenkelen van den onmiddellijken omtrek van den lijder met sol. chlor. calc.
5. In den beginne spaarzaam verkoelende spijzen en dranken, in overeenstemming met den aard en het karakter der koorts, terwijl later (gedurende en vooral na het afstootings-proces) versterkende voedsels met rooden wijn aangewezen zijn.

ACHT EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

BLOEDSONTMENGINGS-VERSTERVING.

(HAEMATOLEUSEONEKROSIS.)

Gelijkbeteekenende namen. DOORLIGGINGS-VERSTERVING.

GANGRAENA A DECUBITU.

§ 210.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene versterving, waarvan het hoofdelement bloeds-ontmenging is.
2. *Bijkomende elementen.* a. Ontsteking. b. Verzwakking van de zenuwkracht. c. Belemmeringen in den bloedsomloop. d. Werktuigelijke beleedigingen. e. Scheikundige inwerkingen.
3. *Ziekten, bij welke dezelve bijzonder voorkomt.* a. Rotkoorts. b. Bloedbederfkoorts (typhus). c. Scharlakenkoorts. d. Scorbut. e. Bindweefsel-waterzucht.

Aanm.

Behalve bij de genoemde ziektevormen kan deze versterving (doorliggingssoort), bij andere langdurende ziekten en gebreken, voorkomen.

4. *Vorm.* a. Vochtig (gewoonlijk) of b. Droog.
5. *Ligchaams-deelen.* a. Deelen, welke bijzonder aan drukking blootgesteld zijn, vooral de stuit. b. de schaamlippen. c. de balzak. d. de bovenlip. e. de voeten en de beenen.

Aanm.
Hoewel zeldzaam, kan deze versterving ook aan andere ligchaamsdeelen voorkomen.

6. *Oorsprongs-verhouding.* Constitutioneel.
7. *Uitbreiding.* a. Kan zich tot eenen kleinen omtrek bepalen (drooge vorm), of zich b. schrikbarend uitbreiden en zelfs geheele deelen doen verloren gaan (vochtige vorm).
8. *Uitgangen.* a. *Oplossing* (in het 1e tijdperk). b. *Verzwering*, *genezing* (in het 1e tijdperk). c. *Begrenzing* en *afstooting* van het verstorvene of *verdere voortgang*.
   Zie verder de ontstekings-versterving.
   d. *Gevolgziekten.* Zie de ontstekings-versterving (verbloeding heeft hier zeldzaam plaats).
   e. *Naziekten.* Zie de ontstekings-versterving.
9. *Zamenstelling met:* Zie onder 3.
10. *Tijdperken.* a. Van ontsteking. b. Van versterving.

§ 211.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
   1. Ontbondene of rottige gesteldheid van het bloed.
   2. Zenuwzwakte.
   3. Waterzuchtige toestand der deelen.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
   1. Uitwendige prikkels, dikwijls uiterst geringe, vooral drukking.
   2. Ligchamelijke onreinheid van den lijder, voornamelijk in betrekking tot de urine en de faeces.
   3. Postvatting van ziektestof.

§ 212.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. Lichte omschrevene roodheid.
2. Stekende pijn.
3. Brandende hitte.
4. Geringe zwelling.
5. Waterzuchtige of luchtzuchtige zwelling, opgevolgd door:
6. Verzwering.

Aanm.

1. Bij belangrijke bloeds-ontmenging kan dit tijdperk zoo spoedig verloopen, dat het naauwelijks opgemerkt wordt.
2. Bij doelmatige behandeling en bij niet zeer belangrijke graden van opgelosten toestand van het bloed, kan het proces tot ontsteking of tot verzwering beperkt blijven; bij tegenovergestelde omstandigheden gaat de ziekte verder.

Tweede tijdperk.

Vochtige vorm.

1. In de zuchtige, of oppervlakkige verzworene deelen ontstaan blaauwe vlekken of strepen.
2. Er verheffen zich blaren, die met bloederige bloedwei gevuld zijn.
3. Deze blaren breken open en de versterving breidt zich nu gewoonlijk snel uit.

Drooge vorm.

In de roodachtig ontstokene deelen ontstaan geel bruine drooge plekken, naar brandkorsten gelijkende, die gewoonlijk slechts de huid innemen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Vochtige vorm.

1. Verschijnselen van oplossing (in het eerste tijdperk), of
2. Verschijnselen van oppervlakkige verettering (in het eerste tijdperk).

3. Verschijnselen van begrenzing van het verstorvene, enz., of
4. Verschijnselen van verdere uitbreiding, enz.

Drooge vorm.

1. Verschijnselen van begrenzing van het verstorvene, enz. opgevolgd door eene
2. Eenvoudige zweer.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Vochtige vorm.

1. Bloedbederfkoorts, indien er verstervings-stof in het bloed wordt opgenomen.
2. Kwaadaardige bloedetterkoorts, bij opname van etter in het bloed.
3. Hectische koorts, bij uitgebreide verettering in het tweede tijdperk.

Drooge vorm.

Geene.

§ 213.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig, daar het intreden dezer versterving steeds op bloeds-ontmenging duidt, nimmer als ziekte-scheidend kan beschouwd worden, en dikwijls de belangrijkste verwoestingen te weeg brengt, zoodat een lijder, die aan de oorspronkelijke ziekte ontsnapt is, niet zelden aan de gevolgen van deze versterving bezwijkt.

Gewijzigd door:

1. Het al of niet ingewerkt hebben van gelegenheid gevende oorzaken.
2. De mindere of meerdere kracht dezer oorzaken.
3. Het minder of meerder getal van door versterving aangedane plaatsen.
4. Den tijd van duur van het eerste tijdperk.
5. Den vorm.
6. De zamenstelling, en

7. Den toestand van den lijder.

Zie ook de ontstekings-versterving.

Aanm.

1. Van zelve ontstaan is dezelve gevaarlijker, dan wanneer gelegenheid gevende oorzaken hebben ingewerkt.
2. Hoe geringer deze oorzaken zijn, des te ongunstiger.
3. Hoe grooter het getal der aangedane plaatsen is, des te ongunstiger.
4. Hoe langer het 1e tijdperk geduurd heeft, des te gunstiger.
5. De drooge vorm is als veel gunstiger dan de vochtige te beschouwen.
6. Hoe belangrijker de zamenstelling is, des te ongunstiger.

§ 214.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.* Voorbehoedende.

Aanw.

1. De inwerking van gelegendheid gevende oorzaken te voorkomen.
2. De geringste roodheid van eenig deel, vooral van de zulke, welke aan drukking blootgesteld zijn, te bestrijden.

Handelwijze en middelen.

a. Men zorge met de meest mogelijke naauwgezetheid, dat er zich geen plooijen in het lijf- en bedlinnen vormen. b. Men doe den lijder dikwijls van houding veranderen, om de punten van drukking af te wisselen. c. Men spreide onder het laken een zacht schapen-vacht, of men doe de deelen, die het meest aan drukking onderhevig zijn, op een lucht-kussen of in een breeden zachten ring, uit zeemleer en dons vervaardigd, rusten; (alle andere ringen zijn schadelijk). d. De ligplaats van den lijder houde men zooveel mogelijk koel, waartoe het plaatsen van eene tobbe met koud water onder het bed van nut kan zijn. e. Men zij omtrent de zindelijkheid van den lijder zeer naauwgezet. f. Het bed-linnen zij niet te grof en moet dikwijls verwisseld worden. g. Men wassche de aan drukking blootgestelde deelen dagelijks meermalen met koud water, water en azijn, of aq. GOULARDI. h. Men doe den lijder eene zooveel doenlijk horizontale houding aannemen, opdat het geheele gewigt van zijn ligchaam niet op

enkele punten drukke. i. Men neme dagelijks meermalen de deelen, die het meest aan drukking blootgesteld zijn, in oogenschouw (vooral bij lijders, die in eenen bewusteloozen toestand verkeeren).

B. *Alg.*

Aanw.

1. Den ontmengingstoestand van het bloed te bestrijden (bij voorwerpen, welke aan rotkoorts, bloedbederfkoorts, scorbut, en andere vochtsontmengings-ziekten lijden).
2. Dezen toestand te voorkomen (bij voorwerpen, welke wegens andere gebreken gedurende geruimen tijd het bed moeten houden).

Midd.

Aanw. 1.

a. Cortex peruv. b. acid. miner.

Aanw. 2.

Men zij hier indachtig, om de verzwakkende geneeswijzen zoo spaarzaam mogelijk aan te wenden en geve, zoodra hier tegen geene tegenaanwijzingen bestaan, cortex peruv.

Genezende.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De ontsteking tot oplossing te brengen en, indien zulks niet gelukt,
2. De verzwering te beperken en den overgang in versterving te voorkomen; treedt desniettegenstaande versterving in, dan:
3. Dezelve zooveel mogelijk te beperken, de afstooting te bevorderen, en de opname van verstervings-stof te voorkomen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Wassching met laauwwarm aq. GOULARDI of dec. querc., of

b. Bestrijking met een mengsel, bestaande uit album. ovor. met alum. crud. of c. met tannas plumbi.

Aanm.

Bij zeer lijdelijke toestanden kan men, bij het aq. GOULARDI, sp. vini, of sp. vin. camph. voegen; overigens zij men met de prikkelende middelen omzigtig, daar zij zeer ligt den overgang in versterving bevorderen, of deze doet uitbreiden.

Aanw. 2.

a. Ung. acet. plumb. b. Ung. quercin. AUTENRIETHII.

Aanm.

Bij lijdelijke toestanden voege men bij deze middelen camph. en daarbij omslagen uit dec. quercus met sp. vini.

Aanw. 3.

Zie de ontstekings-versterving.

Aanm.

Ook ter voldoening aan deze aanwijzing, kieze men uit de middelen de minst prikkelende, en hoede men zich vooral, om bij het doen van insnijding, tot in het levende in te dringen.

Verband.

Zie de ontstekings-versterving.

Afzetting.

Kan alleen ter sprake komen, wanneer de bloedsontmenging geheel hersteld is en de krachten van den lijder er naar zijn. Zie verder de ontstekings-versterving.

B. *Alg.*

Aanw.

Den ontmengingstoestand van het bloed te bestrijden. (Reeds bij dreigende versterving).

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 215.

LEEFREGELEN.

1. Voedende en door rooden wijn versterkende spijzen en dranken. (Reeds bij dreigende versterving).
2. Ligging op eene goed gevulde paardenharen matras. Zie verder de ontstekings-versterving.

NEGEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

BLOEDSOMLOOP-BELEMMERINGS-VERSTERVING VAN BEWERKTUIGDEN OORSPRONG.

Gelijkbeteekende benaming: JONGGEBORENEN-VERSTERVING.

(NEOGONO-NEKROSIS).

§ 216.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene versterving, waarschijnlijk het gevolg van het niet behoorlijk tot stand komen van de ademhaling en den bloedsomloop.
2. *Menigvuldigheid in voorkomen.* Zeldzaam.
3. *Vorm.* a. Droog (gewoonlijk), of b. Vochtig.
4. *Ligchaamsdeelen.* De ledematen, vooral de onderste.
5. *Oorsprongs-verhouding.* Constitutioneel.
6. *Tijd van ontstaan.* a. Gedurende het binnenbaarmoederlijk leven, of b. Onmiddellijk na de geboorte, of c. In de eerste weken na de geboorte.
7. *Uitbreiding.* a. Min of meer oppervlakkig, of b. Diep indringend.
8. *Uitgang.* a. *Genezing* door beperking en afstooting van het verstorvene. b. De *dood* (gewoonlijk).

9. *Naziekten.* Verminking.
10. *Verwisseling met:* Roos.

§ 217.

OORZAKENLEER.

Onvolkomene ademhaling en bloedsomloop, bij overigens zwakke of ontijdig geborene kinderen.

§ 218.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Zeer kleine blaauwroode vlekjes, die later grijs en zwart worden.
2. Zwelling met blaarvorming (bij den vochtigen vorm), of
3. Inkrimping en verdrooging (bij den droogen vorm).
4. Ontvelling.
5. Luchtzuchtigheid (bij den vochtigen vorm).
6. Verstervingslucht.

Aanm.
In eenige gevallen gaan verschijnselen van roos vooraf.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Uitbreiding totdat de dood volgt, of
2. Begrenzing met ontstekingskring, afstooting en genezing.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Eigenaardig ingevallen en gerimpeld aangezigt.
2. Ongevoeligheid.
3. Naauwelijks merkbare ademhaling.
4. Zeer zwakke pols.
5. Onvermogen om te schreijen (uit zwakte).
6. Zwelling van den buik (bij uitbreiding van de versterving).
7. Waterzuchtige zwelling van de huid.
8. Kleine verstervings-vlekken op andere ligchaamsdeelen.

§ 219.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen zeer ongunstig, daar de genezing hoogst zeldzaam is en er in de meeste gevallen verminking nablijft.

Gewijzigd door:

1. De uitbreiding.
2. Den ontwikkelings-graad en de som der krachten van het kind.
3. Het al of niet bestaan van de mogelijkheid, om den bloedsomloop geregeld te doen plaats hebben.

Aanm.

1. Bij oppervlakkige versterving gunstiger dan bij diep indringende; ofschoon er voorbeelden bestaan, dat in het laatste geval de genezing verkregen is.
2. Bij krachtvolle kinderen gunstiger dan bij zwakke en ontijdig geborene.
3. Gunstiger bijaldien het gelukt den bloedsomloop te herstellen.

§ 220.

BEHANDELINGSLEER.

Aanw.

1. De bloedsophooping te doen verdwijnen.
2. De versterving te beperken, enz.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers om den aars of in de okselholte (bij niet al te zwakke kinderen). b. Aromatische inwrijvingen.

Aanw. 2.

a. Dec. cort. peruv., of b. infus. serpent. virg. met vin. rubr. (om de verstorvene plekken mede te verbinden).

Verband.

Zie de ontstekings-versterving.

Afzetting.

Volstrekt tegenaangewezen.

§ 221.

LEEFREGELEN.

1. Verblijf in eene matig warme temperatuur.
2. Zorg voor de grootst mogelijke reinheid, zoowel ten opzigte van de dampkringslucht in het vertrek als van het kind.
3. Indien de kinderen niet zuigen willen, trachte men de voeding te onderhouden, door bouillon met vrouwe-melk, bij kleine hoeveelheden, in den endeldarm in te spuiten.

DERTIGSTE HOOFDSTUK.

WERKTUIGELIJKE SLAGADERSLUITINGS-VERSTERVING.

ARTERIAS-KLEIDOSEO-NEKROSIS MECHANIKA.

§ 222.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene versterving, het gevolg van beletten toevoer van slagaderlijk bloed, door werktuigelijke oorzaken.
2. *Vorm.* Droog.
3. *Uitbreiding.* a. Oppervlakkig, of b. Diepdringend.
4. *Oorsprongs-verhouding.* Eigenlijdend.
5. *Wijze van ontstaan.* a. Langzaam, of b. Spoedig (bij plotselinge sluiting van eene slagader).
6. *Uitgangen, gevolg-* en *naziekten.* Herstellling in het 1e tijdperk. Zie verder de ontstekings-versterving.
7. *Zamenstelling met:* a. Hartziekte. b. Slagaderbreuk. c. Slagader-verbeening. d. Bindweefsel-verharding. e. Gezwellen op den loop van eene slagader.
8. *Tijdperken.* a. Van voorboden. b. Van versterving.

§ 223.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Hooge ouderdom.
2. Verzwakking van den bloedsomloop, vooral door:

a. Hartziekte. b. Verbeening van de slagaderwanden. c. Bloedverlies. d. Overdreven verzwakkende behandeling in gevorderden leeftijd. e. Slepende ontsteking en verharding van het bindweefsel, dat aan de zijtakken van slagaderen gelegen is.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Onderschepping van den bloedsomloop in de slagaderen door:

a. Verwonding van slagaderen. b. Onderbinding van slagaderen. c. Verscheuring van slagaderen. d. Drukking van slagaderen, door gezwellen of verbanden.

§ 224.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

Bij langzaam inwerkende oorzaken.

1. Koude, en
2. Zwakte in het deel.
3. Gemis van pols.
4. Waterzuchtige zwelling.

Bij plotseling inwerkende oorzaken.

1. Plotseling intredende bleekheid.
2. Gevoel van koude, en
3. Verdooving, opgevolgd door
4. Waterzuchtige zwelling.

Aanm.

Dit tijdperk kan een geruimen tijd duren.

Tweede tijdperk.

1. Er vormen zich blaren, onder welke de huid plekswijze: a. groenachtig zwart. b. zamengevallen. c. koud, en d. ongevoelig is.
2. Deze plekken vloeijen te zamen en droogen uit, hetgeen voortgaat totdat het geheel in eenen zwart bruinen mummieäardigen toestand veranderd is.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Herstelling van den bloedsomloop, enz. in het 1e tijdperk, of overgang in het 2e tijdperk, en nu
2. Begrenzing met ontstekingskring, afstooting en genezing, of
3. Uitbreiding totdat de dood volgt.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Eerste tijdperk.

Bij langzaam inwerkende oorzaken, bijzonder bij bewerktuigde gebreken van het hart.

Algemeen gevoel van onwel zijn, verzwakking en stoornis in den bloedsomloop, zoo als:

a. Spoedige vermoeijing. b. Loomheid. c. Slaperigheid. d. Kleine, tusschenpoozende pols. e. Verminderde eetlust. f. Trage stoelgang. h. Koude, zelfs rillingen, enz.

Tweede tijdperk.

1. Prikkelkoorts met gastricisme.
2. Bloedsophooping in verwijderde deelen (somwijlen).

Zie verder de ontstekings-versterving.

§ 225.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig.

Gewijzigd door:

1. De plaats, waar het beletsel in den bloedsomloop bestaat.
2. De oorzaak.
3. Het tijdperk.

4. Het gestel van den lijder, en
5. Het al of niet bestaan van de zamenstelling, en den aard van dezelve.

Aanm.

1. Hoe verder van den tronk verwijderd des te gunstiger, althans voor het behoud van het leven.
2. Bij oorzaken, die opgeruimd kunnen worden, gezwellen bijv., gunstiger dan in tegenovergestelde omstandigheden.
3. In het eerste tijdperk is herstelling nog mogelijk, vooral wanneer de oorzaken verwijderd kunnen worden.
4. Bij overigens krachtvolle jeugdige voorwerpen betrekkelijk gunstig.
5. Vooral ongunstig bij zamenstelling met hartziekten.

§ 226.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Oorzaken, (gezwellen, enz.) op te ruimen.
2. Den bloedsomloop in de zijtakken te bevorderen.
3. De versterving als zoodanig te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend naar gelang van de oorzaak.

Aanw. 2.

a. Vrije, niet verhevene ligging van het deel. b. Warme, drooge aromatische wrijvingen. c. Drooge koppen. d. Voortdurend warm houden van het lid door heete zandzakjes.

Aanw. 3.

Zie de ontstekings-versterving.

Verband.

Zie de ontstekings-versterving.

Afzetting.

Kan alleen aangewezen zijn bij het niet bestaan van ziekten van het hart en van de groote vaten, en dan nog onder omstandigheden, aangegeven bij de ontstekings-versterving.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De koorts te bestrijden.
2. Bloedsophoopingen in verwijderde deelen op te ruimen.

Zie verder de ontstekings-versterving.

Midd.

Aanw. 1.

Zachte verkoelende laxeermiddelen (tamarinde en middenzouten).

Aanw. 2.

a. Kleine aderlating. b. Bloedzuigers. c. Tegenprikkels.

Aanm.

Met de verzwakkende geneeswijze, (zoowel den stoelgang bevorderende als de bloedonttrekkende), ga men met voorzigtigheid te werk, altijd indachtig, dat er eene zekere som van krachten gevorderd wordt, om den bloedsomloop langs de zijtakken te herstellen.

§ 227.

LEEFREGELEN.

1. Verblijf in een matig warmen dampkring.
2. Voordat de koorts zich ingesteld heeft, voedende en den bloedsomloop min of meer aanzettende spijzen en dranken (naar omstandigheden gewijzigd).

Zie verder de ontstekings-versterving.

EEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

VERZWAKKINGS-VERSTERVING.

ASTHENEOSEO-NEKROSIS.

Gelijkbeteekenende benaming: WARE GRIJSAARDS-VERSTERVING. GERONTO-NEKROSIS. GANGRAENA SENILIS VERA.

§ 228.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling*. Onder bovengezegde benaming verstaat men eene versterving, het gevolg van uitputting der beide hoofd-factoren van het leven (bloed- en zenuwwerkdadigheid).
2. *Vorm*. Droog.
3. *Ligchaamsdeelen*. a. De onderste ledematen. (gewoonlijk). b. De bovenste ledematen. c. Andere ligchaamsdeelen, zelfs de darmen (zeldzaam) A. A. SEBASTIAAN.
4. *Uitbreiding*. Diepdringend en aan de teenen beginnende, zelfs tot aan de knie kunnende voortgaan.
5. *Oorsprongs-verhouding*. Constitutioneel.
6. *Verloopgang*. Zeer slepend (dikwijls maanden lang).
7. *Uitgangen*. a. *Herstelling* (zeer zeldzaam). b. *Begrenzing* en *afstooting* van het verstorvene. c. *Uitbreiding*, enz. totdat de dood volgt.

8. *Verwikkeling met:* a. Verbeening van de klapvliezen van het hart. b. Slagaderverbeening.
9. *Wederinstortings-neiging.* Groote neiging tot wederinstorting.
10. *Tijdperken.* a. Van voorboden (somwijlen). b. Van versterving.

§ 229.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Mannelijk geslacht.
2. Hooge ouderdom (met uitzonderingen).
3. Algemeene verzwakking, vooral door uitputtende levenswijze.
4. Slagaderverbeening.
5. Slagadervernaauwing.

Aanm.
De arbeidende klasse is aan deze versterving minder onderhevig dan de deftige, en onder deze vooral de uitspattend levenden.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Werktuigelijke beleediging der teenen (dikwijls uiterst gering).
2. Gevatte koude.
3. Gastricisme.

Aanm.
Niet zelden ontstaat dezelve zoogenaamd van zelve.

§ 230.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

Gevoel in de ledematen van
a). Mieren kruipen. b). Vermoeijing. c). Zwaarte. d). Verdooving. e). Stijfheid, en f). Pijn in geringen graad.

Aanm.
Dit tijdperk ontbreekt dikwijls.

Tweede tijdperk.

1. Blaauw-zwartachtige plek of plekken op de rugzijde van het tweede kootje van den grooten of tweeden teen of van de vingeren.
2. Ongevoeligheid van dit kootje.
3. De wankleurige plekken vloeijen ineen en breiden zich langzaam uit, meer over de rug-, dan over de voetzool- of handpalmzijde.
4. De aangedane deelen worden langzamerhand:
   a). Geheel zwart. b). Krimpen in. c). Zijn koud. d). Gevoelloos, en e). Hard als hout.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Tijdelijke stilstand (somwijlen).
2. Langzame uitbreiding totdat de dood volgt, of
3. Begrenzing, (gewoonlijk aan een gewricht); afstooting, enz.
4. Herstelling hoogst zeldzaam, (zelfs van reeds droog en zwart gewordene deelen!? RUST).

B. *Algemeene verschijnselen.*

Eerste tijdperk.

Algemeen gevoel van onpasselijkheid zoo als:

1. Loomheid.
2. Slaperigheid.
3. Verminderde eetlust.
4. Trage stoelgang.
5. Roode spaarzame urine.
6. Kleine, zwakke, tusschenpoozende pols.
7. Gevoel van angst in de maagstreek.

Aanm.
Dit tijdperk ontbreekt dikwijls.

Tweede tijdperk.

1. Alle bovengenoemde verschijnselen nemen toe en daarbij:
2. Geringe ontstekingskoorts (niet altijd), en later:
3. Kwaadaardige koorts.

§ 231.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig, daar de dood de gewone uitgang is.

Gewijzigd door:

1. Den ouderdom.
2. Het ligchaamsgestel.
3. De uitbreiding.
4. Het al of niet bestaan van verwikkeling, of
5. Zamenstelling.

Aanm.

1. Hoe hooger de lijder in jaren is, des te gevaarlijker.
2. Bij niet zeer uitgeputte voorwerpen breidt de versterving zich dikwijls niet ver uit, begrenst zij zich, en heeft er afstooting en genezing plaats.
3. Hoe uitgebreider, des te ongunstiger.
4. Bij verwikkeling of zamenstelling ongunstiger, dan bij tegenovergestelde omstandigheden.

§ 232.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Den bloedsomloop en de zenuwwerkdadigheid op te wekken.
2. De afstooting te bevorderen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Drooge aromatische wrijvingen. b. Inhulling in watten, die met aromatische dampen doortrokken zijn. c. Warme aromatische, met camph. bedeelde pappen.

Aanm.

Men zij steeds indachtig niet te zeer te prikkelen, daar men hierdoor juist het tegenovergestelde van het doel zoude bevorderen.

Aanw. 2.

Zie de ontstekings-versterving. Sp. terebinth., en insnijdingen

zijn hier echter niet aangewezen; men kieze in het algemeen de minst prikkelende middelen.

Verband.

Volgens algemeene regelen.

Afzetting.

Volstrekt tegenaangewezen.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De werkdadigheid van het bloedvaten- en zenuwstelsel op te wekken.
2. De koorts naar haren aard en haar karakter te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Nervina, zoo als camph. liquor, corn. c. succ., aetherea, valeriana, arnica, vooral opium in groote gift, POTT, in verbinding met b. tonica, bijzonder de cortex peruv.

Aanm.

1. Ook bij de algemeene behandeling zij men met prikkelende middelen omzigtig, en neme vooral den toestand van de spijsvertering in acht, daar het van het hoogste belang is, deze niet te storen.
2. Tegen de stoelverstoppende werking van het opium geve men lavementen.

Aanw. 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 233.

LEEFREGELEN.

1. Goede, ligt verteerbare, opwekkende voeding, vooral gebraden vleeschspijzen, met goeden rooden wijn.
2. Verblijf in eene eer warme, dan koele temperatuur.
   Zie verder de versterving in het algemeen, in zoo verre gewijzigd, dat men bij de onderhavige soort, welke weinig of geene verstervingslucht, enz. verspreidt, de punten 3 en 4 naar omstandigheden regelt.

TWEE EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

SLAGADERONTSTEKINGS-VERSTERVING.

ARTERIITIDO-NEKROSIS.

Gelijkbeteekende benaming. ONWARE GRIJSAARDS-VERSTERVING.

GANGRAENA SENILIS SPURIA.

§ 234.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene versterving, het gevolg van beletten toevoer van bloed, veroorzaakt door ontsteking van slagaderstammen en stolling van het bloed in dezelven. Stollings-versterving van EMMERT.
2. *Vorm.* a. Droog (gewoonlijk), of b. Vochtig.
3. *Ligchaamsdeelen.* a. De onderste ledematen (gewoonlijk). b. De bovenste ledematen.
4. *Uitbreiding.* a. Diep indringende en dan soms tot aan de heupen voortgaande, of b. Oppervlakkig (zeldzaam).
5. *Oorsprongs-verhouding.* a. Constitutioneel. a). Oorspronkelijk in de slagaderen, of b). Van omringende deelen op de slagaderen overgaande. b. Eigenlijdend.
6. *Verloopgang.* Zeer snel (gewoonlijk).

7. *Uitgangen.* a. *Begrenzing*, afstooting en genezing (zeldzaam). b. *Uitbreiding* totdat de dood volgt.
8. *Verwikkeling met :* a. Kwaadsappigheid, vooral jicht (gangraena arthritica). b. Slepende hartziekten. c. Slagader-verbeening.
9. *Wederinstortings-neiging.* Neiging tot wederinstorting.
10. *Tijdperken.* a. Van voorboden. b. Van ontsteking, en c. Van versterving.

§ 235.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Mannelijk geslacht.
2. Alle leeftijden.
3. Liederlijke levenswijze.
4. Armoede.
5. Kwaadsappigheid (vooral de rheumatische, jichtige en syphilitische).

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleedigingen, zelfs uiterst geringe.
2. Het groeijen van den nagel in het vleesch.
3. Gevatte koude.
4. Postvatting van jicht.

Aanm.

Niet zelden ontwikkelt zich deze versterving zoogenaamd van zelve; wij hebben dezelve eenmaal waargenomen bij een jeugdigen lancier, die krom gesloten was geweest.

§ 236.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. Hevige pijn, welke gewoonlijk den loop van eenen slagaderstam

volgt, of zich meer in de spieren, vooral van de kuit doet gevoelen, en vergezeld gaat met:

2. Hevig gevoel van mieren kruipen; of, bij de minder snel verloopende soorten,
3. Gevoel van: a. Koude. b. Zwaarte, en c. Ingeslapen zijn. d. Minder hevige pijnen, welke zich vooral des nachts door bedwarmte verheffen, soms nalatend en tusschenpoozend zijn. Bij de meer slepende soorten zijn deze pijnen gewoonlijk in den beginne meer dwalend, totdat zij zich eindelijk op één punt, bijzonder in de teenen, bepalen.
4. Subjectief en objectief gevoel van hitte.

Tweede tijdperk.

1. Zwelling van het lid.
2. Rozen- of donkere roodheid van de huid, dikwijls met vlekken, zoodat het geheel een gemarmerd voorkomen heeft.
3. Glinsterende spanning.
4. Waterzuchtige zwelling.
5. Duidelijke klopping der slagaderstammen.
6. Sommige slagaderstammen zijn pijnlijk als gespannen koorden aan te voelen.
7. Somwijlen verneemt men het blaasbalg-, zaag-, of raspgeluid.

Derde tijdperk.

1. Gevoel van:
a. Verdooving. b. Zwaarte. c. Toenemend mieren kruipen, en d. Koude, opgevolgd door:
2. Verlies van gevoeligheid.
3. Blaauwroode-zwarte plekken, die langzamerhand zamenvloeijen, bedekt door:
4. Blaren, welke met eene zwartachtige, stinkende vloeistof gevuld zijn.
5. Geene klopping in de slagaderen, tot zelfs eenige duimen boven de uitbreiding van de versterving.
6. Bij den droogen vorm wordt het deel nu a. Droog. b. Zwart als verkoold.

7. Bij den vochtigen vorm blijft het verstorvene. a. Week. b. Groen-blaauwachtig, en c. Stinkend.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Begrenzing, afstooting en genezing, of
2. Uitbreiding, enz. totdat de dood volgt.

Aanm.

Eene bijzonder zeldzaam voorkomende wijziging dezer versterving is de zoogenaamde witte versterving (leuko-nekrosis), bij welke de deelen (gewoonlijk slechts oppervlakkig gelegene) zonder voorafgaande ontstekingsverschijnselen of pijn, wit, droog en gevoelloos worden.

B. *Algemeene verschijnselen.*

In den beginne (tegen het einde van het 1e tijdperk) koorts, met geringe zenuw-verschijnselen, welke in het 3e tijdperk in bloedbederfkoorts overgaat.

Aanm.

Somwijlen gaan verschijnselen van onregelmatige jicht vooraf.

§ 237.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen nog ongunstiger dan bij de verzwakkings-versterving.

Gewijzigd door:

1. Den ouderdom.
2. De uitbreiding.
3. Den verloopgang.
4. Het al of niet bestaan van verwikkeling.

Aanm.

1. Bij zeer snellen verloopgang ongunstiger, dewijl in vier en twintig uren een geheel lid in versterving kan overgegaan zijn.
2. Bij verwikkeling met jicht, heeft zij eene bijzondere neiging om weder in te storten.

Zie verder de verzwakkings-versterving.

§ 238.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De ontsteking tot oplossing te brengen of ten minste af te stemmen, ten einde de versterving te voorkomen, of zoo gering mogelijk te doen zijn.
2. De begrenzing en afstooting te bevorderen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers bij herhaling. b. Laauwwarme, weekmakende, pijnstillende pappen of omslagen, vooral melk. POTT. c. Cataplasma. GOULARDI. d. Inhulling in watten, welke bij niet zeer hevige ontsteking met aromatische dampen doortrokken behooren te zijn. e. Aromatische kruidenzakjes (bij waterzuchtige zwelling, zonder eenigzins belangrijke ontsteking). f. Omslagen met chloorzure natron LABARRAQUE.

Aanm.

De middelen onder b. en c. zijn bij niet rheumatische of jichtige gevallen aangewezen, terwijl bij rheumatisme of jicht alleen de inhulling in watten geoorloofd is.

Aanw. 2.

Zie de verzwakkings-versterving.

Verband.

Volgens algemeene regelen.

Afzetting.

Kan alleen aangewezen zijn bij eigenlijdenden, zoo als in het aangevoerde geval van den lancier, en niet voordat de versterving begrensd is.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Kwaadsappigheid en andere verwikkelingen te verbeteren (in het 1e tijdperk en na den afloop van het verstervingsproces).

2. De plaatselijke behandeling tegen de ontsteking te ondersteunen.
3. De koorts naar haren aard en haar karakter te behandelen.
4. De krachten te ondersteunen (in het afstootingstijdperk).

Midd.

Aanw. 1.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 2.

a. Kleine aderlating (alleen bij krachtvolle voorwerpen). b. Verkoelende en zachte laxerende middelen, (vooral nitras potass. depur. en sulph. magnes.) c. Calomel met opium (wanneer de hevigheid der ontsteking afgestemd is).

Aanw. 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 4.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 239.

LEEFREGELEN.

1. Spaarzame verkoelende spijzen en dranken, gedurende het 1e en 2e tijdperk. Voedende en de krachten opwekkende spijzen en dranken met rooden wijn in het 3e tijdperk.
2. Zorgvuldige vermijding van koude en togtlucht.
3. Verblijf in eene matig warme temperatuur.

Zie verder de ontstekings-versterving.

DRIE EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

LUCHTBEDERFS-VERSTERVING.

(AËROPHTORO-NEKROSIS.)

Gelijkbeteekenende namen. HOSPITAAL-VERSTERVING.

GANGRAENA NOSOCOMIALIS.

§ 240.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder de bovengezegde benaming verstaat men een eigenaardig proces, uit verzwering en versterving te zamengesteld, het gevolg van door dierlijke uitwaseming, vooral van etterende wonden en van personen aan kwaadaardige koortsen lijdende, in hoogen mate verontreinigde dampkringslucht.

Aanm.

Volgens STROMEIJER kan zulk een dampkring, naarmate hij minder of meer verontreinigd is, de navolgende uitwerking op wonden of zweren hebben.

1. De wonden vereenigen zich niet, en zelfs de onderhuidsche gaan in verzwering over.
2. In den omtrek van wonden of zweren ontwikkelt zich eene goedaardige, doch besmettelijke, zoogenaamde galachtige roos.
3. De wonden of zweren worden door kwaadaardige, besmettelijke wondroos en versterving van het bindweefsel aangedaan, en
4. In wonden en zweren ontwikkelt zich de bovengenoemde versterving.

2. *Vorm.* Vochtig.
3. *Ligchaamsdeelen.* Alle ligchaamsdeelen, die van de opperhuid ontbloot zijn, zelfs na de aanwending van eene Spaansche vliegenpleister.
4. *Soorten.* a. Verzwerende. b. Moesachtige.

Aanm.
Beide soorten kunnen in elkander overgaan.

AANMERKING BETREFFENDE EENEN BIJZONDEREN VORM.

Wij hebben meermalen, vooral bij schepelingen, die lange zeereizen gemaakt hadden, eene zeer slepende, meerdere maanden verloopende versterving, die zich in zweren had ontwikkeld, waargenomen, nu eens af- en dan weder toenemende; eene versterving, die de grootste overeenkomst met de verzwerende soort van hospitaal-versterving had. — In de meeste gevallen is het ons gelukt, deze lijders te behouden; enkele zijn echter door herhaalde wederinstorting, onder verschijnselen van bloedbederfkoorts, bezweken.

5. *Uitbreiding.* a. Diep indringend, zelfs tot in de beenderen; bijzonder langs de huid en het bindweefsel. b. Vezelachtige uitbreidingen kunnen de uitbreiding korteren of langeren tijd tegenhouden, zoo ook bieden slagaderen sterkeren weerstand dan de meeste andere weefsels. c. Bij lijders, welke meerdere zweren of wonden hebben, worden wel eens één of meerdere dezer door deze versterving aangedaan, terwijl andere v[illegible]
6. *Verloopgang.* a. Snel. b. Half snel.
7. *Oorsprongs-verhouding.* a. Eigenlijdend (door plaatselijke besmetting). b. Constitutioneel (wanneer de smetstof door inademing in de bloedmassa is opgenomen).

Aanm.
THOMSON en RUST nemen aan, dat de smetstof door de ademhaling in het bloed kan worden opgenomen, die nu op de huid haren invloed kan uitoefenen, zelfs bij voorwerpen, die noch aan wonden, noch aan zweren lijden, bij welke zij een blaasje kan vormen, waaruit zich eene kwaadaardige verzwering ontwikkelt. Zij hebben zulks bij zieken-oppassers, enz. waargenomen.

8. *Verspreiding.* a. Algemeen heerschend. b. Verstrooid (zeldzaam.)
9. *Uitgangen.* a. Begrenzing, afstooting en genezing, of b. Wederinstorting, en c. Voortgang tot den dood.

Zie verder de ontstekingsversterving.

10. *Wederinstortings-neiging.* Zeer groot.
11. *Besmettelijkheid.* Zeer groot, (zoowel door aanraking, als op afstand).
12. *Zamenstelling met:* Ader-ontsteking.
13. *Verwikkeling met:* a. Bloedbederf-koorts. b. Kwaadaardige etterbloed-koorts. c. Rotkoorts. d. Scheurbuik. e. Persloop.

Aanm.

Ingeval er slagaderstammen aangedaan worden, volgt er belangrijke, dikwijls doodelijke verbloeding, dewijl er zich in het vat geen stolsel, noch vereenigende ontsteking vormt.

§ 241.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Van de opperhuid ontbloote deelen, vooral wonden en niet kwaadaardige zweren.

Aanm.

Eigenaardige kwaadaardige zweren, kankerzweren bijv., zouden minder vatbaar zijn om door deze versterving aangedaan te worden.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Eene eigenaardige smetstof.

§ 242.

EIGENSCHAPPEN DER SMETSTOF.

1. *Voorwaarden ter ontwikkeling.* Zij is steeds het product van levende ligchamen, en zij ontwikkelt zich in lokalen, in welke lijders met etterende wonden, kwaadaardige bloedkoortsen of kraamkoortsen verpleegd worden, en wel vooral dan, wanneer deze lokalen vochtig, niet behoorlijk gereinigd en met lijders opgevuld zijn; van daar dat de epidemische steeds is waargenomen in overvulde hospitalen, in gevangenissen en op schepen.

2. *Omstandigheden, die de ontwikkeling bevorderen.* a. Hitte. b. Vochtigheid en c. Niet genoegzame luchtververschiug; van daar dat dezelve zich des zomers meer uitbreidt dan des winters, ofschoon in dit saisoen de epidemie niet ophoudt.
3. *Aard.* a. Vlugtig. b. Zich aan onderscheidene voorwerpen hechtende. c. In een lokaal (ziekenzaal) moeijelijk te vernietigen, zoodat zij zich soms jaren lang in zekere zalen van een hospitaal vertoont. d. Dezelve is zwaarder dan de dampkringslucht; van daar dat lijders, die zeer nabij den bodem van het vertrek gelegen zijn, eerder worden besmet dan zij, die eenige voeten hooger zijn geplaatst.
4. *Wijze van mededeeling.* a. Door plaatselijke aanraking op wonden, op zweren, of b. Door inademing.
5. *Kiemtijd.* Twintig à zes en dertig uren. BRUGMANS.

---

§ 243.

VERSCHIJNSELENLEER.

IN OPENE WONDEN OF ZWEREN.

VERZWERINGSOORT.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Gevoeligheid.*

Pijn (eerste verschijnsel), welke in den beginne gering is, doch spoedig toeneemt.

2. *Grond.*

Er vormen zich kleine uithollingen, welke

a). Rood. b). Vlak. c). Scherp begrensd. d). Met roode randjes omgeven, en, door de loup beschouwd, met e). Kegelvormige, aan derzelver einden bloedroode vleeschheuveltjes bezet zijn.

Aanm.
Tusschen de uithollingen vertoont de wond of zweer hare vroegere goedaardige eigenschappen.

f). De uithollingen breiden zich spoedig in oppervlakte en in diepte uit, zoodat het geheel nu een roodbruin, grijs, verzworen aanzien verkrijgt.

3. *Afscheiding.*
a). Dun. b). Bruin. c). Bloederig. d). Eigenaardig stinkend.

4. *Randen van de geheele vlakte.*
a). Verheven. b). Scherp en c). naar buiten omgekruld.

5. *Omtrek van de geheele vlakte.*
a). Waterzuchtig gezwollen. b). Rood of violetkleurig.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Begrenzing, afstooting, enz.
2. Genezing of wederinstorting, of
3. Voortgang totdat de dood volgt.

B. *Medegevoels-verschijnselen*
1. Roode strepen (ontstokene watervaten), welke zich tot in de nabijgelegene watervaatsklieren uitbreiden.
2. Ontsteking en versterving dezer klieren (niet altijd).

C. *Algemeene verschijnselen.*
1. In eenige gevallen geene koorts of
2. Ontstekings-koorts, met gastricisme (in den beginne), later
3. Bloedbederfkoorts, of kwaadaardige etter-bloedkoorts.

Aanm.
1. De aard en het karakter der koorts heeft hij deze versterving niets bepaalds en verschilt naar de eigendommelijkheid van de epidemie, de zamenstellingen, verwikkelingen, enz.
2. Indien de smetstof ingeademd is geworden, gaat er steeds koorts met gastricisme vooraf.

MOESACHTIGE SOORT.

A. *Eigene verschijnselen.*
Voorboden.
1. Pijn, en
2. Afscheiding van dunnen en slechten etter.

a. *Vorm.*

1. *Gevoeligheid.*
Hevig pijnlijk.
2. *Grond.*
a). Violetkleurig. b). Spoedig gevuld wordende met eene eigenaardige, aan schijnvlies niet ongelijke massa, in welke somwijlen bloed uitgestort is (bloederige hospitaal-versterving). c). Deze massa verdikt, breidt zich in oppervlakte en diepte, zelfs onder de omringende huid uit en droogt somwijlen tot bruine korsten op, wordt later week, papperig, half vloeibaar, stoot zich zonder ontstekingskring af, en wordt weder op nieuw gevormd.
3. *Afscheiding.*
a). Die van dropvormige vloeistoffen houdt geheel op en in plaats hiervan ontlast zich, b). Een eigenaardig stinkend gas.
4. *Randen.*
a). Gezwollen. b). Hoogrood.
5. *Omtrek.*
a). Donkerrood, wankleurig. b). Waterzuchtig en windzuchtig gezwollen.

Aanm.
Somwijlen zijn maar sommige plekken van eene wond of zweer aangedaan.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
Zie de vorige soort.
B. *Medegevoels-verschijnselen.*
Zie de vorige soort.
C. *Algemeene verschijnselen.*
Zie de vorige soort.

IN GESLOTENE WONDEN.

(IN STOMPEN, NA AFZETTING BIJV.)

GEENE BEPAALDE SOORT.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. Het uiteinde van de stomp, of de wondranden worden

a). Rozenrood. b). Zeer gevoelig, pijnlijk. c). Zeer gezwollen.
2. De vereeniging der wondranden heeft niet plaats.
3. Langs de wondranden ontlast zich eene eigenaardig stinkende vloeistof.
4. Wanneer de wond nu geopend wordt, vertoont zich de versterving, die zich gewoonlijk reeds onder de huid, tusschen de spieren en langs de vaten verder heeft uitgebreid, dan men uitwendig zou vermoeden.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Het been puilt min of meer uit en is in zekere uitgestrektheid ontbloot.

Zie verder de versterving bij opene wonden of zweren.

B. *Medegevoels-verschijnselen.*

Van de roode zwelling af, loopen roode strepen naar de nabij gelegene watervaats-klieren, die zelve zwellen en pijnlijk worden.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Koorts, die voortduurt nadat de wond-koorts had moeten ophouden, met gastricisme gepaard gaat, en wel eens een kwaadaardig karakter aanneemt.

§ 244.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig, zoo zelfs, dat de dood niet zelden het treurig gevolg van deze versterving is.

Gewijzigd door:

1. De omstandigheden, in welke de lijder zich bevindt.
2. De uitgebreidheid der wond of zweer.
3. De hevigheid der plaatselijke en algemeene verschijnselen.
4. Het ligchaamsdeel.
5. Het tijdperk, op hetwelk de koorts intreedt.
6. Het tijdperk der epidemie.
7. Het gestel van den lijder.
8. Wijziging in de verschijnselen.
9. Wederinstorting, en

10. De behandeling.

Aanm.

1. In oorlogstijden, in opgevulde, aan alles gebrek hebbende hospitalen, hoogst ongunstig.
2. In uitgebreide wonden of zweren ongunstiger, dan in kleinere.
3. Hevige pijn, belangrijke zwelling van den omtrek en kwaadaardige koorts zijn zeer ongunstige verschijnselen.
4. Hoe nader bij den tronk en bij groote slagaderen, des te gevaarlijker.
5. Vroeg intredende koorts is steeds als ongunstig te beschouwen, en vooral wanneer dezelve een kwaadaardig karakter heeft.
6. In het begin en tegen het einde der epidemie gunstiger, dan gedurende de hoogte van dezelve.
7. Bij, door uitspattingen, misbruik van kwik en sterken drank, nederdrukkende gemoedsaandoening, enz., verzwakte gestellen zeer ongunstig.
8. Het afnemen van de pijn, van de koorts en van de zwelling van den omtrek, zijn als gunstige verschijnselen te beschouwen.
9. Iedere wederinstorting vermeerdert het gevaar.

   NB. Men kan den lijder niet voor wederinstorting gevrijwaard achten, voordat de geheele vlakte gelikteekend is.

10. De behandeling heeft eenen zeer grooten invloed op deze versterving: is dezelve doelmatig, dan kan men in de belangrijkste gevallen lijders redden, die anders onvermijdelijk verloren zullen gaan.

§ 245.

BEHANDELINGSLEER.

Voorbehoedende.

1. *Betrekkelijk den lijder zelven.*

a. Men zorge, dat de lijders zoo min mogelijk opgehoopt worden. b. Men zij steeds zeer gestreng omtrent de ligchamelijke reiniging. c. Men voede hen goed. d. Men trachte steeds eene vrolijke gemoedsstemming onder de lijders te houden. e. Aangetaste, ja zelfs verdachte lijders, moeten, met achterlating van hunne fournituren, onmiddellijk in eene andere zaal en zoo mogelijk in een ander hospitaal overgebragt, en daar door eigene geneesheeren en oppassers behandeld worden. f. Ingeval in een lokaal zich een lijder met luchtbederfs-versterving bevindt, bespoele men de wonden of zweren der overige nog niet aangedane lijders met acet. vini.

2. *Betrekkelijk de luchtzuivering.*

a. Men onderhoude, zoowel des nachts als bij dag, een doorgaanden luchtstroom in de zalen. b. Men zorge, dat de temperatuur in de zalen koel zij. c. Bij het verband besprenkele men de zalen met solut. chlor. calc. d. Tweemalen daags bewerkstellige men de *Guyton Morveausche* of de *Schmitsche* berookingen. e. Men plaatse in de zalen op eenen afstand van vijf Ned. ellen van elkander een schoteltje met solut. chlor. calc.

3. *Betrekkelijk het verband, ingeval de versterving reeds uitgebroken is.*

a. Het verband geschiede zoo spoedig mogelijk. b. De instrumenten moeten telkens, nadat men een lijder met deze versterving verbonden heeft, in het vuur gereinigd worden. De opperverbandstukken bevochtige men eenige malen daags met sol. chlor. calc. d. Het vuile verband moet onmiddellijk buiten de zaal gebragt en verbrand worden. e. Men zie streng toe, dat er geen schoon verband in de zalen bewaard blijve. f. De verbindende geneesheer of zijne medehelpers mogen zelve geene wondjes of ontvelling, vooral aan handen of vingers hebben. g. Nadat men een lijder met deze versterving verbonden heeft, wassche men zich de handen met sol. chlor. calc.

Genezende.

A. *Pl.*

Aanm.

De plaatselijke behandeling is hier hoofdzaak; alles komt er op aan om de versterving zoodra mogelijk door eene krachtige plaatselijke behandeling te beperken en het verstorvene te doen afstooten, waarna men dikwijls ziet, dat groote vlakten zich in weinige dagen geheel sluiten.

Aanw.

1. De begrenzing en afstooting te verkrijgen.
2. De opname van verstervings-stof in het bloed te voorkomen.

Midd.

Aanw. 1.

a. *Bij geringe graden.*

a). Acid. muriat. dr. ij met mel. comm. unc. i (VAN SWIETEN).

b). Acid. pyro-lign. met decoct. cort. peruv. c). Arsenicum (BLACKADDER).

b. *Bij belangrijke graden.*

a). Het gloeijend ijzer, in eenen graad, dat het verstorvene in eene nagenoeg drooge korst veranderd wordt, opgevolgd door: b). Omslagen met decoct. cort. peruv. met acid. pyro-lignos. of met acet. camph.

Aanw. 2.

Zie de ontstekings-versterving.

Aanm.

Bij vermoeden van versterving in geslotene wonden, moeten deze onmiddellijk geopend, de nog niet verstorvene huid ingesneden, en nu het gloeijend ijzer, daar waar het eenigzins kan, krachtdadig worden aangewend.

Verband.

Volgens algemeene regelen, met inachtneming van hetgeen bij de voorbehoedende behandeling gezegd is.

Afzetting.

Kan aangewezen zijn.

Tijd wanneer.

Zoowel vóór als na de begrenzing.

Aanw.

a. *Vóór de begrenzing.*

Bij verbloeding uit groote slagaderstammen, die door geene andere middelen te stillen is.

b. *Na de begrenzing.*

a). Om aanzienlijke wanstaltigheid te voorkomen of te verbeteren, en b). Bij opvolgende versterving, (het onvermijdelijk gevolg van plaats gehad hebbende verwoesting van belangrijke vaten en zenuwen).

B. *Alg.*

Aanw.

De koorts naar haren aard en haar karakter te behandelen.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanm.

1. Ook hier zij men indachtig om den lijder niet, hetzij door braak- of purgeermiddelen, of door bloedsontlastingen te zeer te verzwakken.
2. Men diene geen cort. peruv. toe, voordat het verstorvene afgestooten is.
3. In eenige gevallen, (bij zeer langdurige pijn), kan, vooral tegen den nacht, een pulv. DOVERI aangewezen zijn.

§ 246.

LEEFREGELEN.

Zie de ontstekings-versterving, met inachtneming van hetgeen bij de voorbehoedende behandeling gezegd is.

VIER EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

MILTVUUR-VERSTERVING.

(ZOÖANTHRAKOSEO-NEKROSIS.)

Gelijkbeteekenende benaming. KWAADAARDIGE PUIST.

PUSTULA MALIGNA.

§ 247.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene eigenaardige ontstekings-versterving, het gevolg van besmetting door miltvuur.

Aanm.

In gedaante heeft deze versterving veel overeenkomst met de kwaadaardige meervoudige huidmaas-ontsteking.

2. *Vorm.* Droog.
3. *Ligchaamsdeelen.* a. De handen. b. Het aangezigt. c. De hals. d. De borst, enz.

Aanm.

Er bestaan eenige waarnemingen (CARGANICO en STROMEIJER) van eene gewijzigde, vochtige miltvuur-versterving, door den laatstgenoemde miltverstervings-kool genaamd.

4. *Oorspronkelijk aangedaan weefsel.* De huid.
5. *Uitbreiding.* a. Gewoonlijk breidt zij zich belangrijk, doch slechts in de huid en in het onder gelegene bindweefsel uit.

b. In zeldzame gevallen beperkt zij zich tot eenen geringen omvang.

6. *Verloopgang.* a. Zeer snel; somwijlen bezwijkt de lijder in vier en twintig uren; in andere gevallen kan het geheele verloop twaalf à vijftien dagen duren. b. Halfsnel, ja min of meer slepend; bij een verloop van meerdere weken.

7. *Oorsprongs-verhouding.* a. Eigenlijdend (door plaatselijke besmetting). b. Constitutioneel (wanneer de smetstof door inademing, of door het eten van vleesch van dieren, die aan miltvuur lijdende waren, in de bloedmassa geraakt is).

8. *Verspreiding.* a. Algemeen heerschend. b. Verstrooid (gewoonlijk).

9. *Uitgangen.* a. *Genezing.* b. De *dood*, door: a). Bloedberoerte. b). Stikking. c). Bloedbederfkoorts. d). Kwaadaardige bloedetterkoorts. e). Verstervings-ontsteking van de maag, de darmen of de longen. f). Hectische koorts.

c. *Naziekten.* a). Langdurende verzwering. b). Verlamming der aangedane en verwoeste deelen.

10. *Besmettelijkheid.* Is vooral bewezen van dieren op menschen.

11. *Verwisseling met:* Kwaadaardige meervoudige huidmaas-ontsteking, (in den beginne).

§ 248.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Wonden of ontvellingen (aan de handen.)
2. Teedere huid.

Aanm.

Alle voorwerpen bezitten de vatbaarheid om door aanraking deze ziekte te krijgen.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Besmetting door aanraking, vooral door verwonding bij de behandeling van dieren, die aan miltvuur lijden, of bij het

villen of ontleden van dieren, die aan deze ziekte gestorven zijn (gewoonlijk).
2. Besmetting door zeer innige aanraking (het zamenslapen bijv.) met menschen, die aan miltvuur-versterving lijden.
3. Besmetting door inademing van het miasma.
4. Steek van insekten, welke zich op miltvuur-krengen gevoed hadden (volgens eenigen).
5. Het eten van vleesch, vooral van het bloed, van aan miltvuur gestorvene dieren.
6. Het drinken van de melk der aan deze ziekte lijdende dieren.

§ 249.

DE SMETSTOF.

1. *Ontwikkeling.* De smetstof ontwikkelt zich uit eene kwaadaardige, gewoonlijk algemeen heerschende bloedziekte (miltvuur), bij plantetende dieren, bijzonder bij runderen, varkens en schapen; zeldzamer bij paarden, geiten, reeën, wild, hoenders en eendvogels.
2. *Aard.* In het algemeen niet zeer vlug; gewoonlijk wordt zij aan de eene of andere stof klevende overgebragt, doch kan zich ook in de lucht verspreiden.
3. *Gedeelten van het dier, in welke de smetstof voorkomt.* a. In de gele gelei, welke in de holte der weivliezen, in het bindweefsel en in de miltvuurkool gevonden wordt (vooral); doch overigens b. In alle andere vaste en vloeibare deelen van het dier, zelfs in de drekstoffen, en ook dan nog, wanneer het vleesch reeds in verrotting overgegaan is.
4. *Dieren, bij welke dezelve het gevaarlijkst voor den mensch is.* Runderen.
5. *Wegen, langs welke de smetstof opgenomen kan worden.* a. De huid (bij eenvoudige aanraking of verwonding). b. De slijmvliezen van de spijsverterings-werktuigen, bij het eten van

vleesch van dieren, welke aan deze ziekte lijden. c. De slijmvliezen van de ademhalings-werktuigen.

6. *Mededeeling door aanraking van menschen op menschen.* Is mogelijk (THOMASSIN), doch dan ontwikkelt zich de ziekte slechts in matigen graad.

7. *Kracht der smetstof.* Is in onderscheidene epizotiën verschillend, zoodat nu eens vele, dan weder weinige menschen worden aangedaan.

8. *Invloed van het jaargetijde en de weêrsgesteldheid.* a. In den zomer breidt zij zich meer uit dan in den winter. b. Een warme en vochtige dampkring bevordert de uitbreiding van de smetstof.

9. *Invloed der klimaten.* a. In tropische landen komt de ziekte het veelvuldigst voor, terwijl zij daar tevens het kwaadaardigst is. b. In gematigde streken komt zij minder voor, en is daar tevens goedaardiger.

10. *Tijd, gedurende welken de smetstof aan de voermiddelen gebonden blijft.* Onbepaald; doch het is zeker, dat zij noch door koude, noch door luchtstroomen of warmte in de eerste 8 à 14 dagen vernietigd wordt.

11. *Vernietigbaarheid.* De smetstof is moeijelijk te vernietigen.

12. *Kiemtijd.* In het algemeen onbepaald. De wijze van mededeeling schijnt hierop grooten invloed uit te oefenen; dus is deze tijd korter, wanneer de smetstof door verwonding in het bloed geraakt, of wanneer dezelve met een slijmvlies of met een gedeelte van de huid, dat met een dun epithelium bedekt is, in aanraking is geweest, dan wanneer zij op eene verdikte opperhuid was aangebragt, in welk geval zij somwijlen zelfs in het geheel niet wordt opgenomen.

§ 250.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Geringe voorbijgaande pijn, met jeuking, opgevolgd door:
2. Een zeer klein roodbruin vlekje, niet ongelijk aan den beet eener vloo.
3. Op dit vlekje ontwikkelt zich een *blaasje*, (oorspronkelijk blaasje) dat in den beginne met een helder, later met een bloederig vocht gevuld is.
4. Onder het blaasje is de huid bruin, min of meer verheven en hard.
5. Om deze verharding vormt zich eene aanzienlijke zwelling van de huid en het ondergelegen bindweefsel.
6. Deze zwelling is, nabij de bruine vlek, rood, of blaauwrood, glinsterend en gespannen; verder van dit middelpunt verwijderd, week, minder rood en waterzuchtig, in den omtrek wegvloeijende.
7. Het oorspronkelijke blaasje verdroogt of berst, en laat eene drooge, harde, bruine, verstorvene korst na.
8. De deze korst omringende deelen zwellen meer en meer.
9. Op deze omringende zwelling vormt zich rondom de korst een ring van blaasjes, die even als het oorspronkelijke blaasje veranderen en op hunne beurt eene verstorvene vlek nalaten.
10. Het geheel neemt nu zeer in omvang toe.

Aanm.

1. In eenige gevallen verkrijgt de brandkorst in het geheel slechts eene geringe uitbreiding en neemt men weinig algemeene verschijnselen waar, terwijl in andere gevallen de brandkorst, enz. zich spoedig uitbreidt, hetgeen met hevige algemeene verschijnselen vergezeld gaat.
2. Overigens bestaan er verscheidenheden van deze aandoening, zoo als:
   a). De Poolsche blaar (*czarna krostá*) in Polen.
   b). De Noordsche blaar in Zweden, Rusland en Siberie (*sibirskaja yaziwa*).
   c). Het schot in West-Bothnien en Lapland (*skåt*).
   d). De blaauwe blaar (*willi többi*) langs de Oostzee.
   e). De Hongaarsche blaar (*pocalwar*) in Hongarije.
   f). De Fransche blaar (*carbunculus gallicus*, *puce maligne*) voornamelijk in het zuiden van Frankrijk.

Alle deze verscheidenheden bieden in derzelver verschijnselen eenige bijzonderheden aan.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. De omtrek verkrijgt een meer zuiver ontstoken voorkomen.
2. Er volgtverettering, afstooting en genezing, of
3. De ziekte gaat voort totdat de dood volgt.

B. *Medegevoels-verschijnselen.*

Pijnlijke zwelling der nabij gelegene watervaats-klieren, die door roode strepen met de oorspronkelijke aandoening in gemeenschap staan.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Koorts, welke:

a. Gewoonlijk intreedt, wanneer zich de gezwollen ring om de bruine verhevenheid vormt. b. Steeds het gevolg is van de plaatselijke aandoening, en c. In den beginne een ontstekingachtig, rheumatisch-gastrisch karakter heeft en spoedig kwaadaardig wordt.

Aanm.

Behalve de koorts, welke gewoonlijk wordt waargenomen, doch soms ook achterwege blijft, en die in een direct verband tot de ziekte staat, neemt men soms andere toevallige verschijnselen waar, zoo als:

a). Die van bloedberoerte, wanneer de ziekte aan den hals gezeteld is.

b). Longaandoeningen.

c). Kwaadaardige bloedetterkoorts.

d). Koudvurige maagdarm-ontsteking, enz., verschijnselen, die het gevolg zijn van opname der verstervings-stof in het bloed of van gelijktijdige aandoening der slijmvliezen, door directe inwerking der smetstof op dezelven.

§ 251.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen zeer ongunstig, daar zij steeds als eene gevaarlijke, en dikwijls doodelijke aandoening moet beschouwd worden, en niet zelden belangrijke verminkingen nalaat.

Gewijzigd door:

1. De hevigheid en den spoed van het verloop.
2. De zitplaats.
3. De besmettingswijze.

4. Het tijdperk.
5. Het al of niet bestaan van algemeene verschijnselen.
6. Het tijdperk, waarin deze intreden.
7. Den aard dezer verschijnselen.
8. De verspreiding.
9. Den aard der epidemie, en
10. De behandeling.

Aanm.

1. a. Hoe heviger en spoediger het verloop is, des te gevaarlijker, terwijl
   b. Geringe vormen zelfs door de natuur alleen kunnen genezen.
2. a. Het ongunstigst in het aangezigt en aan den hals.
   b. Het gunstigst aan het uiteinde der ledematen.
3. a. Het ongunstigst bij besmetting door het eten van het vleesch van miltvuur-zieke dieren, of door inademing van het miasma.
   b. Het gunstigst bij besmetting door uitwendige aanraking.
4. In den beginne bestaat er veel hoop op herstel, terwijl, wanneer het tijdperk van uitbreidende versterving zich ingesteld heeft, de toestand zeer bedenkelijk wordt.
5. Bij afwezigheid van algemeene verschijnselen, gunstig.
6. Hoe later de algemeene verschijnselen zich vertoonen, des te gunstiger.
7. a. Kwaadaardige bloedkoorts-verschijnselen zijn steeds als hoogst gevaarlijk te beschouwen.
   b. Een hevig gevoel van angst wordt als een zeer ongunstig verschijnsel aangezien.
8. Verstrooide gevallen verloopen gewoonlijk gunstiger, dan algemeen heerschende.
9. In eenige epidemiën is het gevaar grooter dan in andere.
10. Vroegtijdig en goed behandeld, kunnen vele lijders gered worden.

§ 252.

BEHANDELINGSLEER.

Voorbehoedende.

Aanw.

1. De smetstof, welke door het aanraken van vleesch, bloed, enz., afkomstig van aan miltvuur-lijdende dieren, op een ontbloot deel of in eene verwonding is aangebragt, dadelijk af te spoelen of te vernietigen.
2. De verspreiding van de smetstof te voorkomen.

Midd.

Aanw. 1.

Afwassching met: a. Acet. vini. of b. acid. sulph. of acid. muriat. dilut., of c. sol. chlorur. calc. of d. sol. potass. fusae, en des noods e. gewone loog, of f. zeepsop, en eindelijk in wonden. g. cucurbitae, opgevolgd door h. branding met a). potass. fusa, of b). gloeijend ijzer.

Aanm.

Het afwasschen mag niet met de ontbloote hand, maar moet met eene spons, enz. gedaan worden. De hiertoe gebezigde stoffen verbrande men.

Aanw. 2.

a. Desinfectering van alles, wat tot het reinigen of verbinden van lijders, die aan miltvuur-versterving lijden, gediend heeft, alsmede van derzelver fourrituren. b. Het begraven van derzelver ontlastingen. c. In belangrijke gevallen den lijder in een afzonderlijk vertrek te behandelen, en däär voor de grootst mogelijke luchtvernieuwing en luchtzuivering te zorgen.

Genezende.

A. *Pl.*

Bij beginnende miltvuur-versterving, door plaatselijke besmetting, en wanneer het oorspronkelijke blaasje nog bestaat.

Aanw.

1. Het geheel uit te snijden, en
2. De mogelijk in den omtrek reeds verspreide smetstof te vernietigen.

Midd.

Aanw. 1.

Schaar of mes.

Aanm.

Men zij hierbij indachtig, het geheel in éëne snede weg te nemen, daar men door herhaald aanzetten van het snijdend werktuig, de smetstof op nieuw kan inënten.

Aanw. 2.

De wondvlakte branden met: a. Acid. miner. conc. of b. potass. caustic. of c. ferrum candens.

Verband.

1. Eenvoudig, met bedekking door cataplasm. emolliens.
2. Wanneer er zich, in weerwil van deze behandeling, een ring met opvolgende blaasjes vormt, moet men andermaal brandmiddelen aanwenden.

Bij miltvuur-versterving, die reeds meer gevorderd of het gevolg van algemeene besmetting is.

Aanw.

Het geheel door eene kruissnede te doorklieven en door opvolgende branding te vernietigen.

Midd.

a. Het mes. b. ferrum candens, (bij voorkeur). of c. potass. caustic. of d. acid. miner. of e. butyr. antim.

Verband.

1. Na de aanwending van de brandmiddelen, trachte men door prikkelende zalven, bals. arc. of ung. styrac. met camphor, eene krachtdadige verettering op te wekken, terwijl men het geheel met een cataplasm. emoll. narcotic. bedekt, en in eenige gevallen, bij hevige ontsteking met spanning, in den omtrek op een zekeren afstand, eenige bloedzuigers aanzet.
2. Wanneer de verettering eenmaal opgewekt en het verstorvene afgestooten is, bezige men zachtere middelen.
3. Gedeeltelijk afgestootene brandkorsten snijde men verder met de schaar af, zorg dragende, dat men het levende hierbij niet kwetse.

Afzetting.

Zou alleen bij groote verwoesting aan de ledematen, en nadat het geheele ziekte-proces afgeloopen was, aangewezen kunnen zijn.

Wijzigings-behandeling.

A. *Naar de zitplaats.*

Bij miltvuur-versterving aan den hals en in het aangezigt, welke hevige congestiën naar de hersenen opwekt, of belemmeringen

in de ademhaling ten gevolge heeft, kunnen bloedzuigers, koude omslagen en de ijskap aangewezen zijn.

B. Naar den graad van werkdadigheid.

Bij jeugdige, krachtvolle voorwerpen en bij belangrijke spanning en ontsteking kunnen zelfs in den beginne eenige bloedzuigers op zekeren afstand in den omtrek, benevens aq. GOULARDI aangewezen zijn.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Bloedsaandrang naar edele deelen af te leiden.
2. De koorts naar haren aard en haar karakter te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de handleiding bij de leer der algemeene behandelingswijzen der ziekten.

Aanw. 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanm.

Met algemeene bloedsontlastingen zij men voorzigtig, eensdeels wegens de opvolgende bloedsontmenging en uitputting, en ten andere dewijl men door de bloedvaten te ontledigen, de opname van de smetstof bevordert.

§ 253.

LEEFREGELEN.

Zie de ontstekings-versterving, zoodanig gewijzigd, dat men hier reeds vroeger tot versterkende en prikkelende voedselen moet overgaan, (al naar den aard en het karakter der koorts, den toestand der krachten, enz.).

VIJF EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

BEEN-VERSTERVING.

(OSTEO-NEKROSIS).

§ 254.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de versterving in het beenweefsel.

Aanm.

De drooge diepe versterving wordt bij pijpbeenderen gewoonlijk onmiddellijk opgevolgd door wedervoortbrenging van nieuw beenweefsel, zoodat het geheel (versterven en wedervoortbrengen) een eigenaardig proces daarstelt.

2. *Vorm.* a. Droog (gewoonlijk). b. Vochtig (zeldzaam) en alleen in de sponsachtige beenderen onder eigene invloeden bij scorbut, luchtbederfs-versterving; enz.
3. *Uitbreiding.* a. *Oppervlakkig*, (osteo-nekrosis peripherica) alleen eenige lagen van de oppervlakte innemende. b. *diep*, (osteo-nekrosis centralis) de diepte van een geheel been innemende. c. *Gedeeltelijk*, zich tot een gedeelte van een been bepalende. d. *Algemeen*, zich over een geheel been, gewoonlijk echter slechts tot aan de sponsachtige uiteinden, uitbreidende.

4. *Verloopgang.* a. Slepend (bij diepe beenversterving). b. Half snel.
5. *Oorsprongs-verhouding.* a. Eigenlijdend. b. Opvolgend. c. Constitutioneel.
6. *Uitgangen.* a. *Genezing* na afstooting van het verstorvene. b. De *dood,* door uitputting. c. *Naziekten.* Wanstaltigheid door: a). Verlies van een lid. b). Het niet bedekt worden van eene cloak met zachte deelen, bij beenderen, die oppervlakkig gelegen zijn. c). Verkorting van het nieuw voortgebragte been (dikwijls in belangrijken graad).
7. *Zamenstelling met:* a. Beenwond. b. Beenzweer en c. Andere beenziekten.
8. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.
9. *Verwisseling met:* a. Beenzweer. b. Ontaarding en verzwering van het beenvlies.

§ 255.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Jeugdige en zeer gevorderde leeftijd.
2. Vaste beenderen, vooral het scheenbeen, zijn meer dan andere voorbeschikt.
3. Ziekelijk gestelde beenderen.
4. Kwaadsappigheid, vooral jichtige, de kwik-syphilitische, scheurbuikige en kropzeerige.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleedigingen, vooral de zulke, welke afscheiding van beenvlies ten gevolge hebben.
2. Schudding van het beenmerg.
3. Ontsteking van het been zelve, van het merg, of het beenvlies, bijzonder onder den invloed van eene der genoemde kwaadsappigheden.
4. Stofverplaatsing bij: a. Huidbloesems, bijzonder bij pokken en mazelen. b. Bloedbederfkoorts. c. Etterzucht (pyaemie).

Zitplaats naar de oorzaken.

1. *Syphilitische beenversterving* wordt vooral waargenomen aan: a. De neusbeenderen. b. De verhemelte-beenderen. c. De schedelbeenderen en d. Het scheenbeen.
2. *Kwik-syphilitische beenversterving.* Aan a. De beenderen bij de voorgaande aangegeven en b. Sponsachtige beenderen.
3. *Rheumatische* en *jichtige.* Aan de lange beenderen, dikwijls over derzelver geheele uitgestrektheid, met uitzondering van de gewrichten. Gewoonlijk is dezelve oppervlakkig.
4. *Scheurbuikige.* Aan a. De tandkasranden en b. Het scheenbeen.
5. *Kropzeerige.* Aan a. Sponsachtige beenderen, vooral van de voorhand, den voorvoet, de wervelzuil, en de gewrichten. Gewoonlijk is dezelve diepzittend.

§ 256.

VERSCHIJNSELENLEER.

Oppervlakkige en voor het gezigt waarneembare beenversterving.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eene ontbloote beenplaat wordt, a). mat, b). droog, c). geel of bruinachtig van kleur.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Om en onder het verstorvene vormen zich vleeschheuveltjes.
2. Langs den rand van het verstorvene ontlast zich gewoonlijk goede etter.
3. De beenplaat verheft zich en is min of meer beweegbaar.
4. Dezelve met eene sonde aanrakende, verneemt men een eigenaardig geluid, als dat van een hard en min of meer holliggend ligchaam.
5. De beenplaat afgestooten of weggenomen zijnde, ziet men eene schoon granulerende vlakte, die zich weldra sluit, en een vastzittend likteeken nalaat.

Aanm.

In twee gevallen heb ik, bij ontblooting van de verhemelte-beenderen ten gevolge van ettergezwel tusschen het slijmvlies en het beenweefsel, geene afstooting van been waargenomen, en sloot zich het geheel zeer spoedig.

Verscholen beenversterving.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Pijn (eerste verschijnsel), welke in den beginne, a). hevig scheurend of schietend, en b). tot eene zekere plaats of plek in het been bepaald is, later c). nog meer toeneemt en kloppend wordt, en d). nalatend is.

Aanm.

De pijn levert meerdere verscheidenheden op; soms is dezelve dof, tusschenpoozend; in eenige gevallen wordt er zelfs nagenoeg geen pijn waargenomen.

2. Zwelling. a). Die in den beginne deegachtig week, later meer vast is, en bij diepe beenversterving, door uitzetting van het been, hard wordt, b). om welke de spieren zich niet teekenen, c). die in den beginne niet wankleurig is, later rood, en warm wordt, d). in welke zich allengskens vochtgolving doet gevoelen, eindelijk op een of op meer plaatsen openbreekt, en e). uitgang verleent aan eene stof, welke in den beginne dun, stinkend en bloederig is, doch later goede etter wordt.
3. Uit de openingen vormen zich pijpzweren.
4. Met eene sonde in deze pijpzweren dringende, neemt men waar, a). *Bij oppervlakkige beenversterving:* in den beginne eene harde, gladde, later meer en meer beweegbare oppervlakte, in welke de sonde niet kan indringen en die bij aanstoot met het werktuig eenen helderen klank geeft. b). *Bij diep zittende beenversterving:* een harden ring (opening in het nieuw gevormde been, de *cloak*), binnen welken men een in den beginne hard en onbewegelijk, later meer en meer beweegbaar ligchaam (de *sequester*) ontmoet.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. De sequesters (er kunnen er meerdere zijn) worden langzamerhand bewegelijker, en
2. Dringen van zelve of met kunsthulp door de cloaken en de pijpzweren, en ontlasten zich naar buiten, waarna
3. De pijpzweren zich sluiten en een vastzittend likteeken nalaten.
4. De beenderen blijven nog langen tijd gezwollen, gevoelig, vooral voor weêrsveranderingen, en tot ontsteking en versterving geneigd.

Aanm.

1. Bij zeer oppervlakkig gelegene beenderen, de vingerkootjes bijv., heb ik waargenomen, dat de pijpzweren zich niet altijd sluiten, doch dat de zachte deelen zich met den rand van de cloak vereenigen, hetgeen eene blijvende opening in het been ten gevolge heeft, ter verhelping van welke ik te vergeefs onderscheidene plastische kunstbewerkingen beproefd heb.
2. Gedurende het afstootings-proces ontstaan er soms belangrijke verbloedingen.
3. In eenige gevallen kunnen kleine sequesters opgelost en opgenomen worden.

B. *Algemeene verschijnselen.*

In den beginne prikkelkoorts, welke gewoonlijk hevig is; later hectische koorts.

Aanm.

Zeer zelden neemt de koorts een kwaadaardig karakter aan.

C. *Wijzigings-verschijnselen.*

1. *Naar den aard van het been.*

a. In lange pijpbeenderen is uit hoofde van derzelver vaster maaksel de pijn hevig. b. In sponsachtige beenderen is dezelve gering, ja kan zelfs geheel ontbreken. c. In reeds ontaarde beenderen neemt men mede geene pijn waar.

2. *Naar de kwaadsappigheid.*

a. *Syphilitische beenversterving.*

a). Voorafgaande, of nog bestaande verschijnselen van syphilitische been- of beenvlies-ontsteking. b). De beenversterving vormt zich uit zoogenaamde gomgezwellen, of beenknobbels (tophi) of staat met syphilitische verzwering in

verband. c). De verloopgang is zeer slepend. d). De roodheid der zwelling wordt donker bruin. e). Uit de opengebrokene plaatsen vormen zich geene pijpzweren, maar sjankerzweren. f). Het beenverlies wordt hier niet hersteld. g). Gewoonlijk gaat deze beenversterving met beenzweer gepaard.

b. *Kropzeerige beenversterving.*

a). Voorafgaande, of nog bestaande kropzeerige beenaandoening. b). Geringe pijn. c). De etter is dun en vlokkig. d). De pijpzweren zijn ruw, spekachtig en met sponsachtige, ligt bloedende vleeschheuveltjes bezet. e). De sequesters zijn klein, korrelig, ijl.

c. *Scheurbuikige beenversterving.*

a). Voorafgaande of nog bestaande verschijnselen van scheurbuik. b). Voorafgaande waterzuchtige gesteldheid van het deel. c). Donker blaauwe roodheid der zwelling. d). Losse, blaauwe, ligt bloedende pijpzweren, welke eenen dunnen, geel-groenen, stinkenden etter opleveren, en die, terwijl de verzwering zich op de omringende zachte deelen uitbreidt, in elkander vloeijen.

d. *De overige kwaadsappige beenverstervingen* kenmerken zich door den aard der voorafgegane of nog bestaande kwaadsappigheid.

3. *Stofverplaatsings-beenversterving.*

a. Ontstaat zeer spoedig. b. De verloopgang is zeer snel. c. Zij is gewoonlijk het gevolg van spoedig in verettering overgaande stofverplaatsings-ontsteking, bijzonder van het beenmerg.

D. *Onderscheidings-verschijnselen.*

1. *Van beenzweer.*

a. *De zwelling.*

a). Bij *beenversterving*, vooral bij diepe beenversterving, aanzienlijke zwelling. b). Bij *beenzweer* geene zwelling.

b. *De gevoeligheid.*

a). *Verstorven been* (het sequester) is ongevoelig. b). De *beenzweer* is zeer gevoelig.

c. *De vastheid* bij het aanvoelen.

a). *Verstorven been* doet zich met de sonde als een vast, hard ligchaam aanvoelen. b). De *beenzweer* is ruw, ongelijk en week.

d. *De pijpzweer.*

a). Bij *beenversterving* is de pijpzweer naauw, en omgeven met stevige, niet ligt bloedende vleeschheuveltjes. b). Bij *beenzweer* is de pijpzweer ruw, en omgeven met sponsachtige, ligt bloedende vleeschheuveltjes

In vele gevallen bestaat er, in plaats van eene pijpzweer, eene opene zweer (zie beenzweer).

e. *De etter.*

a). Bij *beenversterving* is de etter goed. b). Bij *beenzweer* is hij dun, scherp, eigenaardig stinkend.

2. *Van ontaarding.* (Verbeening en verzwering van het beenvlies). De onderscheiding is hier zeer moeijelijk; zelfs is het mij gebeurd, dat ik de afzetting van de dij deed, in een geval, dat ik voor beenversterving aanzag, terwijl het bij de ontleding van het weggenomen lid bleek, dat het been geheel ongeschonden was.

(Zie mijne waarnemingen in het gebied der Pathologie en patholigische Anatomie pag. 41.)

De bewegelijkheid der sequesters alleen kan hier opheldering geven.

§ 257.

VOORZEGGINGSLEER.

In het algemeen is beenversterving als eene hoogst belangrijke beenziekte te beschouwen, die het verlies van een lid, ja van het leven ten gevolge kan hebben.

Gewijzigd door:

1. De uitbreiding.
2. De nabijheid van den tronk of van ingewandsholten.

3. De oorzaken.
4. Het al of niet zamengesteld zijn.
5. Het al of niet instellen van verbloeding.
6. De mindere of meerdere verettering.
7. Den ouderdom en het gestel van den lijder.

Aanm.

1. a. Bij oppervlakkige beenversterving gunstig, daar deze spoediger verloopt en dikwijls door de natuur alleen kan overwonnen worden.
   b. Bij diepe beenversterving veel ongunstiger, daar er soms jaren kunnen verloopen eer de sequesters uitgestooten worden, en men dit proces meermalen door eene levensgevaarlijke kunstbewerking ondersteunen moet. Men ziet intusschen niet zelden, dat zeer groote sequesters, vooral aan het scheenbeen, door de natuur ontlast worden.
2. Ongunstig bij beenderen, die eene ingewandsholte helpen zamenstellen, of van beenversterving nabij gewrichten, wegens het gevaar van opvolgende ontsteking van deze holten of gewrichten, of uitstorting van etter in dezelven.
3. a. Gunstiger bij beenversterving door uitwendige beleediging, dan door kwaadsappigheid teweeg gebragt, daar bij diep ingrijpende kwaadsappigheid de wedervoortbrenging onvolkomen en dikwijls in het geheel niet plaats heeft.
   b. Vooral door stofverplaatsing is dezelve zeer gevaarlijk.
4. Bijzonder is zamenstelling met beenzweer zeer ongunstig.
5. De bloedvliet uit holten is dikwijls niet te stillen, herhaalt zich meermalen en kan zoo doende de afzetting van een lid noodzakelijk maken.
6. Sterke verettering kan uitputtend worden en op deze wijze de wedervoortbrenging van nieuw been tegenwerken, en zelfs het leven van den lijder in gevaar brengen.
7. Bij jeugdige krachtvolle voorwerpen betrekkelijk gunstig.

§ 258.

BEHANDELINGSLEER.

Oppervlakkige beenversterving.

A. *Pl.*

Aanw.

De afstooting van het verstorvene te bevorderen.

Midd.

a. Eenvoudig, verzachtend verband met: b. cataplasm. emolliens (bij werkdadigen graad van levensuiting in de omringende deelen). Zacht prikkelende zalven, bals. arc. (bij

meer lijdelijken graad van levensuiting, in de omringende deelen).

B. *Alg.*

Aanw.

1. Tot grondslag liggende kwaadsappigheid te verbeteren.
2. De krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1 en 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Diepe beenversterving.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De ontsteking der zachte deelen te leiden.
2. Den etter te ontlasten en behoorlijk te doen afvloeijen.
3. Deze stof in eenige gevallen te doen verbeteren.
4. De ontlasting van het sequester te bevorderen.

Midd.

Aanw. 1.

a. De methodus antiphlogistica emolliens (bij werkdadigen graad van levensuiting). b. De methodus excitans (bij meer lijdelijken graad van levensuiting).

Aanw. 2.

a. Insnijding, wanneer de etter door peesvliezen teruggehouden wordt. b. Inspuitingen met dec. rad. alth. (bij werkdadigen graad van levensuiting) of met dec. salic. alb. (bij lijdelijken graad van levensuiting). c. Openhouding der pijpzweren door dunne, niet prikkelende steekwieken, in eenige gevallen door geprepareerde spons. d. Tegenopening in geval van etterverzakking.

Aanw. 3.

Inspuitingen met dec. salic. alb. dec. r. althaeae, enz.

Aanw. 4.

a. Zich in de cloak of pijpzweer vertoonende kleine sequesters te vatten, en voorzigtig naar buiten te brengen. b. De cloak bloot te leggen en nu te vergrooten door: a). Uitboring of b). Uit-

zaging en vervolgens. c). Het sequester te vatten en naar buiten te brengen.

Aanm.

1. In eenige gevallen kan men beproeven om groote sequesters, die geheel los zijn, te verbreken.

2. Tot het vergrooten der cloak moet men niet spoedig overgaan, daar het niet zelden gebeurt, dat door geduldig af te wachten zeer aanzienlijke sequesters zich als van zelve ontlasten.

B. *Alg.*

Zie de oppervlakkige beenversterving.

Verband.

Het verband zij steeds eenvoudig, gewijzigd naar den graad van levensuiting der omringende deelen, en zoodanig ingerigt, dat de etter zich behoorlijk kan ontlasten.

Afzetting.

De afzetting kan aangewezen zijn: a. Bij uitputtende, het leven van den lijder in gevaar brengende verettering. b. Bij zich telkens herhalende, het leven van den lijder in gevaar brengende verbloeding. c. Wanneer een sequester zich tot in een gewricht uitstrekt. d. Wanneer er, bij eene nagenoeg volkomene versterving van een pijpbeen, in het gezond geblevene, eene beenbreuk ontstaat, en e. Bij belangrijke verwoesting der zachte deelen.

Nabehandeling.

Aanw.

De gevoeligheid in het nieuw gevormde been af te stemmen.

Midd.

1. Weekmakende baden en inwrijvingen.
2. Etterdragt in de nabijheid.

§ 259.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel, ook na de uitstooting der sequesters, en de geheele sluiting, daar het nieuw gevormde been eene groote

neiging heeft om in ontsteking te geraken, en in versterving over te gaan.

2. Voedende, de krachten ondersteunende spijzen en dranken in evenredigheid tot het tijdperk, de verettering, den ouderdom, den toestand der spijsverterings-werktuigen (die dikwijls lijdende zijn) en de krachten van den lijder.

Zie verder in de handleiding der Geneeskunde de leefregelen bij de onderscheidene kwaadsappigheden.

DERDE AFDEELING.

WARMTESTOF ZIEKTEN.

THERMOGENIONOSES.

ZES EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

WINTERHUID-ONTSTEKING.

CHEIMADERMATITIS.

Gelijkbeteekenende benaming. WINTERBUIL.

(PERNIO).

§ 260.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ontsteking, het gevolg van plotselijke afwisseling van hitte en koude.
2. *Weefsels en ligchaamsdeelen.*
De huid van: a. De vingers en handen. b. De teenen. c. De hakken. d. De buitenranden van den voet. e. Den neus. f. De wangen. g. De ooren. h. De voorhuid.
3. *Graden.* a. Gering (de gewone winterbuil). b. Belangrijk.
4. *Uitbreiding.* a. Oppervlakkig (voor den eersten graad). b. Dieper indringend en zich aan andere weefsels mededeelende (voor den tweeden graad).
5. *Verloopgang.* Slepend.
6. *Verloopwijze.* Onregelmatig tusschenpoozend, zich vooral bij weêrsveranderingen verheffende.

7. *Levensuiting.* a. Lijdelijk (vooral voor den eersten graad), of b. Werkdadig.
8. *Uitgangen.* a. *Herstelling* door oplossing. b. *Gevolgziekten.* a). Winterkloof. b). Winterzweer. c). Indirecte bevriezings-versterving.
9. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige.

§ 261.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Jeugdige en zeer gevorderde leeftijd.
2. Vrouwelijk geslacht.
3. Lymphatisch temperament.
4. Zwakke constitutie.
5. Zweetend ligchaam.
7. Vertroetelende levenswijze.

Aanm.

1. Niet zelden houdt de voorbeschiktheid bij het intreden van de huwbaarheid op.
2. Behalve de gestelde voorbeschikkende oorzaken, schijnt er bij eenige individuën nog iets eigendommelijks te bestaan, waardoor zij meer dan anderen voor deze aandoening vatbaar zijn.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Plotselijke overgang van eene koude in eene warme temperatuur, vooral in het voor- en najaar.
2. Te enge schoeisels (bij strenge koude).

Aanm.

In koude landen ontstaan de bevriezingen, bij zich op marsch bevindende soldaten, gewoonlijk niet bij zeer strenge koude, maar wanneer deze plotseling door dooi opgevolgd wordt. (F. W. KRIEGER en M. POLANO).

§ 262.

VERSCHIJNSELENLEER.

Eerste graad.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Donkere roodheid, welke voor den vingerdruk verdwijnt.
2. Geringe builvormige zwelling.
3. Hitte.
4. Jeuking, vooral wanneer de deelen verwarmd worden.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Verschijnselen van oplossing, gewoonlijk met afschilfering van de opperhuid.

Tweede graad.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. In het paarsch spelende roodheid van de huid.
2. Belangrijke zwelling.
3. Groote hitte.
4. Hevige, stekende pijn.
5. Zuchtige zwelling van het ondergelegen bindweefsel (in eenige gevallen).
6. Handen en voeten zijn moeijelijk te gebruiken.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Bersting van de huid (kloofvorming), of
3. Vorming van blaartjes, die met eene helder witte stof gevuld zijn, openbreken en zweren vormen.

AANMERKING BETREFFENDE DE ZWEREN.

a). Deze hebben een lijdelijken graad van levensuiting.
b). Zij dringen soms diep door.
c). Zijn zeer hardnekkig, en
d). Gevoelig voor de invloeden van de weêrsgesteldheid.
e). De behandeling moet vooral naar den graad van levensuiting worden bepaald.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts, (voor den tweeden graad bij gevoelige voorwerpen).

§ 263.

VOORZEGGINSGLEER.

De voorzegging is in het algemeen gunstig, daar deze aandoening meer lastig, dan gevaarlijk is.

Gewijzigd door:

1. Den graad.
2. Den uitgang, en
3. Den tijd van duur.

Aanm.

1. a. Bij den eersten graad zeer gunstig, en wel zoo zeer, dat zij naauwelijks als een ziektetoestand te beschouwen is.
   b. Bij den tweeden graad minder gunstig, die ofschoon wel niet gevaarlijk, echter door hardnekkige, langdurende en wel eens tot op het been doordringende verzwering, kan opgevolgd worden.
2. Versch ontstaan, is de ontsteking gemakkelijker tot oplossing te brengen, dan verouderd.

§ 264.

BEHANDELINGSLEER.

Voorbehoedende.

Aanw.

1. De gevoeligheid van de huid af te stemmen.
2. Zich voor afwisseling van temperatuur te behoeden.

Midd.

Aanw. 1.

Wasschingen met: a. sneeuw of koud water. b. sp. vini of sp. vin. camph.

Aanw. 2.

a. Men wassche handen, aangezigt, enz. steeds met koud water. b. Men wachte zich om koude handen of voeten plotseling aan vuur te verwarmen. c. Men drage reeds in het najaar schoeisels, die niet te eng zijn. d. Kinderen trekke men reeds vroeg in het najaar zeemlederen sokjes aan.

Genezende.

Eerste graad.

A. *Pl.*

Aanw.

De oplossing te bevorden.

Midd.

a. Sneeuw of ijskoud water. b. sp. vin. camph. c. een smeer-

sel, bestaande uit sp. terebinth. met axung. porc. c. linim. sap. camph. met eene geringe hoeveelheid tinct. canthar. (Het laatste middel bij zeer lijdelijke toestanden). d. sp. vin. met balsam. peruv.

Aanm.

Weekmakende middelen zijn hier, uithoofde van den lijdelijken graad van levensuiting, schadelijk.

B. *Alg.*

Geene.

Tweede graad.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te bevorderen.
2. De kloven tot sluiting te brengen.
3. De zweren naar derzelver graad van levensuiting te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers in den omtrek (bij zeer belangrijke ontsteking). b. cataplasma GOULARDI (in den beginne koud aangewend). c. ung. simpl. met opium.

Aanm.

De blaren opent men om het vocht te ontlasten, zonder de opperhuid weg te nemen.

Aanw. 2.

Ung. simplex.

Aanw. 3.

a. *Voor de zweervlakte zelve.*

a). aq. calc. b). bals. arc. met merc. praecip. rubr.

c). Toucheren van de randen met lapis infern.

b. *Voor den nog ontstoken omtrek.*

Liniment. sap. camph. met tinct. canthar.

Aanm.

Baden uit gesmolten talk zouden buitengewoon nuttig zijn. (SCHWÖRER, STROMEIJER).

Verband.

1. In eenige gevallen kan het aangewezen zijn, dat men het verband met een flanellen windsel omgeve.

2. Eenigen raden aan om de zweer met gewast taf te bedekken. Wij hebben zulks nimmer noodzakelijk gevonden.

B. *Alg.*

Aanw.

De koorts naar haren aard en haar karakter te behandelen.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Nabehandeling.

Aanw.

De nageblevene roode vlekken te doen verdwijnen.

Midd.

a. Wasschingen met: a). Infus. concentr. theae virid. met aq. collon. of b). sp. vin. camph., of c). solut. subborat. sod. alc. met alum.

b. Oplegging van lapjes, bevochtigd met: sol. chlor. calc.

§ 265.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. Verblijf in eene gelijkmatige, gematigde temperatuur.
3. Prikkelende, den stoelgang niet verstoppende spijzen en dranken.

ZEVEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

BEVRIEZINGS-VERSTERVING.

(PYXEO-NEKROSIS.)

§ 266.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene versterving, het gevolg van onttrekking van warmtestof in eenen zeer aanzienlijken graad.
2. *Vorm.* a. Vochtig (voor de indirecte). b. Droog (voor de directe).
3. *Ligchaamsdeelen.* De ledematen, vooral de uiteinden der onderste.
4. *Ontstaan-wijze.* a. Direct. of b. Indirect.
5. *Uitbreiding.* a. Oppervlakkig of b. Diep indringend.
6. *Uitgangen.* a. *Begrenzing*, afstooting en genezing. b. De *dood.* c. *Naziekten.* Verlies van gedeelten van ledematen.

§ 267.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Jeugdige en zeer gevorderde leeftijd.
2. Zwakke constitutie.
3. Uitgeput ligchaam.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Directe versterving.

Inwerking van een zeer hevigen graad van koude.

Indirecte versterving.

Plotseling verwarmen van deelen, die door koude bevangen (bleek, stijf, tintelend en min of meer gevoelloos) waren.

§ 268.

VERSCHIJNSELENLEER.

Directe versterving.

Zie de drooge versterving in de handleiding der algemeene natuurkunde van den zieken mensch.

Indirecte versterving.

Zie de ontstekings-versterving.

§ 269.

VOORZEGGINGSLEER.

Zie de versterving in de handleiding der algemeene natuurkunde van den zieken mensch.

§ 270.

BEHANDELINGSLEER.

Voorbehoedende.

Indirecte versterving.

Aanw.

Te zorgen, dat door koude bevangene deelen tot hunne

natuurlijke gesteldheid terug gekomen zijn, voordat ze aan verwarming worden blootgesteld.

Middelen en handelwijzen.

1. Men brenge den lijder in een koud vertrek.
2. Men wrijve de door koude bevangene deelen met sneeuw, of bade ze in ijskoud water.
3. Wanneer dezelve weder buigzaam en min of meer gevoelig geworden zijn, wassche men ze met aq. GOULARDI, c. sp. vin. en later met onvermengde sp. vin. of sp. vin. camphor.
4. Om de ledematen legt men nu een matig sluitend verband aan.
5. Men brengt den lijder te bed, aanvankelijk in eene koude kamer, en
6. Te bed zijnde, diene men hem eene thee uit flor. chamm. of fl. tiliae, warm toe.

Zie verder de handleiding over de leer van den schijndood.

Aanm.

Officieren van Gezondheid kunnen niet genoeg op hunne hoede zijn, vooral met beschonkenen, kromgeslotenen en reconvalescenten, die des winters uit verwijderde hospitalen naar hunne korpsen terugkeeren. Wijlen de Eerste Officier van Gezondheid bij het instructie-hospitaal te *Leiden*, A. G PFLUG, heeft mij medegedeeld, dat de onachtzaamheid van een Chirurgijn Majoor in deze, tijdens het stadhouderschap van Z. D. H. WILLEM DEN VIJFDE, aan een dertigtal manschappen van ons leger ledematen, of het leven gekost heeft.

Genezende.

Indirecte versterving.

Zie de ontstekings-versterving.

Directe versterving.

Volgens algemeene regelen van behandeling bij drooge versterving.

Verband.

Zie de ontstekings-versterving.

Afzetting.

Kan bij diep indringende versterving aangewezen zijn, zoodra de begrenzing heeft plaats gevonden.

Aanm.

Alvorens tot de afzetting over te gaan, make men op meer dan eene plaats insnijdingen, ten einde zich van de diepte, tot welke de versterving doorgedrongen is, te overtuigen.

§ 271.

LEEFREGELEN.

Zie de ontstekings-versterving; de voeding echter zoodanig gewijzigd, dat dezelve bij de directe versterving niet verkoelend behoeft te zijn.

ACHT EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

BRANDING.

(KAUSIS).

§ 272.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men óf eene ontsteking óf eene versterving, het gevolg van van buiten ingewerkt hebbende, geconcentreerde warmtestof.

Aanm.

1. De zoogenaamde vrijwillige verbranding van het ligchaam (combustio spontanea), die trouwens door LIEBIG ontkend wordt, behoort dus hiertoe niet.
2. Eenige zelfstandigheden, zoogenaamd scherpe (Spaansche vliegen, oleum crotonis tiglii) enz., de heelkundige brandmiddelen en de minerale zuren in zamengedrongen toestand hebben, op de huid aangebragt, nagenoeg dezelfde uitwerking.

2. *Aard* (graden).

a. *Verbrandings-ontsteking.* a). Ontsteking zonder uitzweeting. b). Ontsteking met uitzweeting. c). Ontsteking met vezelstoffige en in verettering overgaande uitzweeting.

b. *Verbrandings-versterving.* a). Vochtig. b). Droog, (verkooling, of verhoorning).

3. *Verloopgang.* a. *Ontsteking.* a). Zonder uitzweeting snel, van eenige uren tot twee à drie dagen. b). Met uitzweeting snel, vier à acht dagen (in geval de opperhuid niet weggenomen wordt); acht dagen à drie weken, wanneer de opperhuid weggenomen wordt. b. *Versterving.* Halfsnel. De afstooting van het verstorvene geschiedt gewoonlijk langzaam en doet zich ook hier de sluiting der opvolgende verzwering langen tijd wachten.
4. *Graad van levensuiting.* Werkdadig.
5. *Uitbreiding.* a. *Verbrandings-ontsteking.* Oppervlakkig en min of meer uitgebreid. b. *Verbrandings-versterving.* Onbepaald, kunnende tot op het been toe doordringen.
6. *Uitgangen.* a. *Genezing* zonder likteeken. b. *Genezing* met likteeken. c. De *dood* door: a). Overprikkeling en verlamming der zenuwmiddelpunten. b). Hersen- of long-bloeduitstorting. c). Opvolgende long-, hersen-, of darm-ontsteking, vooral van de maag en van den nuchteren darm. d). Darmverzwering. e). Kwaadaardige etterbloedkoorts, en f). hectische koorts. d. *Naziekten.* a). Wanstaltigheid. b). Verlies van een lid. c). Vernaauwing van openingen of kanalen. d). Bij branding door ontploffing van buskruid, dringen wel eens kruidkorreltjes in de huid, die aldaar levenslang, als niet hinderende blaauwe stippen terug blijven. e). Plaatselijke hysterische toevallen, spierzamentrekkingen en zenuwpijnen (bij hysterische vrouwen). f). Zich verplaatsende roos met koorts (in eenige gevallen en bij alle brandings-graden).

§ 273.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Fijne, teedere huid.
2. Ligchaamsdeelen, welke gewoonlijk door kleedingstukken bedekt zijn.

Aanm.

De voorbeschiktheid betrekt zich hier hoofdzakelijk tot de hevigheid der inwerking; dus zullen er bij de gezegde gesteldheden, onder de inwerking van een zekeren graad van hitte, reeds min of meer hevige brandingen plaats hebben, terwijl deelen, die met eene verdikte opperhuid bedekt zijn, voor denzelfden warmtegraad geheel ongevoelig blijven.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Zoo als wij reeds gezegd hebben is de branding steeds het gevolg van de inwerking van een zekeren graad van hitte.
2. De effecten van deze inwerking worden gewijzigd door: a. De warmte-capaciteit van het brandend ligchaam. b. Den aard van dit ligchaam. c. Toevallige omstandigheden, waarin het deel, op hetwelk de warmtestof inwerkt, zich bevindt.
3. De volgende bijzonderheden vloeijen uit het onder 2 gezegde voort. a. Ontvlambare gassen branden slechts oppervlakkig, en doen dit gewoonlijk in eene groote uitgebreidheid, zoo als men zulks bij de ontploffing van buskruid waarneemt. b. Kokende vloeistoffen branden niet allen met dezelfde intensiteit; dus zullen kokende olie en vet, ja zelfs bouillon en gesmolten suiker heviger inwerken dan kokend water, terwijl kokende wijngeest en aether zulks in geringer mate zullen doen. c. Kokende minerale zuren en kokende oplossingen van caustische zelfstandigheden branden, wegens hunne gewone brandende eigenschap, die nu bij die der hitte gevoegd wordt, bijzonder hevig in. d. Vaste ligchamen, die zeer spoedig verbranden, zoo als zwavel, phosphor, kalk, pek, en andere harsen, werken zeer diep in. e. Stoffen, die aan de huid kleven, zoo als vet, lak, pek, enz. werken, alles overigens gelijk staande, dieper in, dan andere stoffen, die deze eigenschap niet bezitten. f. De zonnestralen (de zonnesteek) kunnen bijzonder op het hoofd zeer diep inwerken, vooral wanneer dezelve loodregt opvallen. g. De werking van het gloeijend ijzer wordt gewijzigd door: a). Den graad van gloeijing. b). Den duur van inwerking. c). Den vorm van het ijzer, en d). De kracht, met welke het op onze weefsels in aanraking komt. h. Wanneer het deel, op hetwelk brandende ligchamen (ko-

kende vloeistoffen bijv.) inwerken, bekleed en eng omsloten is, zal de branding heviger zijn, dan wanneer deze ligchaamsdeelen ontbloot of door de kleedingstukken ruim omgeven zijn.

§ 274.

VERSCHIJNSELENLEER.

Brandings-ontsteking.

Ontsteking zonder uitzweeting. (Eerste graad).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Heldere roodheid, welke a). niet omschreven is, en b). niet voor den vingerdruk wijkt.
2. Brandende pijn.
3. Objectief en subjectief gevoel van hitte.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Verschijnselen van oplossing met afschilfering van de opperhuid, eene roode vlak nalatende, die na eenigen tijd verdwijnt.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts (zeldzaam, tenzij bij gevoelige voorwerpen en eenige uitbreiding der branding.)

Ontsteking met uitzweeting. (Tweede graad).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Roodheid, welke a). omschreven is, en b). niet voor den vingerdruk wijkt.
2. Zwelling van de huid.
3. Uitzweeting van helder weivocht, waardoor de opperhuid blaarvormig opgeligt wordt.
4. Hevige, brandende pijn.

Aanm.

Zoowel hier als bij den vorigen graad, staat de hevigheid van de pijn steeds in verhouding tot de uitgebreidheid der branding.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Ingeval de opperhuid niet weggenomen wordt. a). Ver-

schijnselen van oplossing met b). Verdwijning der blaren, welke na eenige dagen afvallen, eene roode vlek nalatende, die na eenigen tijd verdwijnt.

2. *Ingeval de opperhuid weggenomen wordt* a). Verheffing der pijnen. b). Toeneming der ontsteking. c). Bedekking van de ontbloote huid met eene laag vezelstof, welke opgevolgd wordt door d). Verettering. e). Afneming der ontstekings-verschijnselen, enz., in eenige gevallen een likteeken nalatende, overeenkomende met die eener Spaansche vliegen-ontsteking, welke men in verettering gebragt en gedurende eenigen tijd onderhouden heeft. In de meeste gevallen blijft er slechts eene roode vlek na.

B. *Medegevoels-verschijnselen.*

In eenige gevallen zwelling van de nabij gelegene watervaatsklieren.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts, althans indien de branding eenige uitbreiding heeft en die alsdan bij gevoelige voorwerpen wel eens slapeloosheid en ijlhoofdigheid te weeg brengt.

Ontsteking met vezelfstoffige en in verettering overgaande uitzweeting. (Derde graad).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Donkere roodheid.
2. Belangrijke zwelling.
3. Sterke hitte.
4. Brandende kloppende pijn.
5. Uitstorting van een bloederig vocht, waardoor de opperhuid blaarvormig opgeligt wordt.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Oppervlakkige verettering, waarna
2. Afneming der ontstekings-verschijnselen, enz., een likteeken nalatende, als bij den vorigen graad, of

3. Bij kwaadsappige voorwerpen en ondoelmatige behandeling overgang in verzwering.

B. *Medegevoels-verschijnselen.*

In eenige gevallen zwelling der nabij gelegene watervaats-klieren.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Ontstekingskoorts, die somwijlen een zenuwachtig karakter aanneemt.

Brandings-versterving. (Vierde graad).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Bij versterving door kokende vochten en door den moxa-hamer van MAIJOR.

Brandkorst, welke

a). Week. b). Witgeel. c). Gevoelloos is, en die d). Omgeven wordt door verbrandings-ontsteking in een der aangegevene graden.

Bij verbranding door vuur of drooge ligchamen, moxa, gloeijend ijzer, enz.

Brandkorst, welke

a). Hard. b). Bruin of zwart. c). Gevoelloos d). Als zamengetrokken (verhoornd) is. en e). Omgeven wordt door brandings-ontsteking in een of meerdere der aangegevene graden.

Aanm.

De korst kan min of meer diep, zelfs tot op en in het been doordringen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verettering aan den omtrek van de brandkorst.
2. Langzame afstooting van dezelve, opgevolgd door:
3. Goede, dikwijls weelderige vleeschgroeijing met:
4. Langen tijd aanhoudende verettering, opgevolgd door:
5. Likteeken, dat

a). Zamengetrokken. b). Dun. c). Glad. d). Gestreept, geruit, of gebalkt. e). Verkort. f). Met het ondergelegene weefsel vergroeid is, en g). Meer dan andere likteekens

neiging heeft om zich opvolgend te verkorten, voor wêers-veranderingen gevoelig te zijn, en om op nieuw in verzwering over te gaan (dit laatste vooral bij bejaarde kwaadsappige lijders).

B. *Terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen.*

1. Zwelling der nabij gelegene watervaats-klieren.
2. Ontsteking van het slijmvlies der ademhalings-werktuigen.
3. Ontsteking van het darmkanaal.
4. Ontsteking van het hart, en
5. Ontsteking van de hersenen.

Aanm.

Zoowel de terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen, als de algemeene verschijnselen, volgen slechts bij belangrijke uitbreiding, hetzij in oppervlakte of in diepte der verbranding.

C. *Algemeene verschijnselen.*

1. Verschijnselen van overprikkeling der zenuwmiddelpunten, zoo als:

   a). Bewusteloosheid. b). Bleek aangezigt. c). Koude rillingen. d). Verwijde oogappel. e). Langzame, angstige ademhaling. f). Onregelmatige, kleine pols. g). Somwijlen stijfkramp.

Aanm.

Deze verschijnselen, het gevolg der hevige pijnen, hebben slechts bij belangrijke graden, vooral bij uitgebreide huidbranding plaats, en kunnen onmiddellijk den dood ten gevolge hebben, of wel, de lijder komt weder tot bewustzijn en de koorts vervolgt.

2. Hevige ontstekings-koorts, die met slapeloosheid, onrust en angst gepaard gaat.

§ 275.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald en afhangende van:

1. Den graad.
2. De uitbreiding.
3. Het ligchaamsdeel.
4. Den ouderdom.

5. Het geslacht, en
6. De constitutie.

Aanm.

1. a. Bij de twee eerste ontstekingsgraden, indien althans de branding niet te uitgebreid is, gunstig.
   b. Bij den derden ontstekingsgraad minder gunstig, daar zelfs uitputtende verettering er het gevolg van kan zijn.
   c. Bij den verstervingsgraad het ongunstigste. Zoo lang de brandkorst nog niet afgestooten is, kunnen er hoogst gewigtige verschijnselen intreden.
2. Hoe meerdere uitgebreidheid, vooral in oppervlakte, de branding heeft, des te ongunstiger. Verbrandingen, welke meer dan twee derden van de oppervlakte des ligchaams innemen, zijn doodelijk, terwijl zij, die zich meer dan over de helft uitbreiden, met groot levensgevaar verbonden zijn.
3. Het ongunstigste bij branding aan den tronk, vooral aan den schedel, den borst- en den buikwand.
4. Bij kinderen en oude lieden gevaarlijker, dan bij voorwerpen van middelbaren leeftijd.
5. Bij het vrouwelijk geslacht in het algemeen ongunstiger dan bij het mannelijke.
6. Bij gevoelige prikkelbare voorwerpen veel ongunstiger dan bij voorwerpen van eene tegenovergestelde constitutie.

§ 276.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Nog voortwerkende oorzaken, brandende stoffen, te verwijderen.
2. De ontwikkeling der opvolgende ontsteking zooveel mogelijk tegen te gaan, of dezelve tot oplossing te brengen, of
3. De verettering te leiden, of
4. De afstooting van verstorvene deelen te bevorderen, en
5. De vorming van het likteeken zeer vroegtijdig zoodanig te leiden, dat de opvolgende wanstaltigheden en het likteeken zelf, zoo min mogelijk misvormd zijn.

Midd.

Eerste graad.

Aanw. 1.

Voor ongebluschte kalk. Oleosa.

Voor zuren. Verdunde alkaliën of mucilaginosa.

Voor alkaliën. Oleosa, enz.

Aanw. 2.

a. Koud water zoolang voortgezet, tot het een gevoel van rilling veroorzaakt of den lijder onaangenaam wordt, of b. Oleum lini of oleum olivar., of c. Bedekking met watten.

Aanm.

Bij zeer uitgebreide verbranding is de koude minder aangewezen, daar zij, de verrigting van de huid nog meer onderdrukkende, ligtelijk bloedsophooping teweeg brengt in werktuigen, die met de huid in een bijzonder ontleedkundig of physiologisch verband staan, in welk geval oliemiddelen aangewezen zijn.

De overige aanwijzingen komen bij dezen graad niet in aanmerking.

Tweede graad.

Aanw. 1.

Zie den vorigen graad.

Aanw. 2.

a. Koud water in den beginne en bijaldien het deel van de opperhuid ontbloot is geworden. b. Opening der blaren zonder de opperhuid weg te nemen, opgevolgd door: c. Bedekking met watten. Ingeval bij het ontkleeden als anderzins het deel van de opperhuid ontbloot is geraakt, hetgeen men vooral moet trachten te voorkomen, bezige men d. Oleum lini, oleum olivar. of oleum amygd.

Aanw. 3.

Volgt er nu verettering, dan verkiest men: a. Oleum lini met aq. calc, of b. lapis infernalis tot korstvorming toe aangewend (FRICKE), en bedekking met watten.

Aanm.

1. Bij hevige pijn kan het aangewezen zijn, om tevens opium uitwendig, in verbinding met de aangegevene middelen aan te wenden.
2. In de huid gedrongene kruidkorrels neme men reeds in het begin, of gedurende het tijdperk der verettering weg, zonder veel prikkeling te veroorzaken; volgens V. WALTHER, zouden ze door oplossing van subboras. sod. alc., murias deutoxyd. hydrarg, en chlor. ontbonden kunnen worden.

De overige aanwijzingen komen bij dezen graad niet in aanmerking.

Derde graad.

Aanw. 1.

Zie den vorigen graad.

Aanw. 2.

a. Koud water met voorzigtigheid aangewend, of b. Cataplasm of fomentatio GOULARDI met opium. (laauwwarm).

Aanw. 3.

a. Warme, weekmakende, pijnstillende pappen, bij het afnemen der verschijnselen, opgevolgd door: b. aq. calc., waarna: c. ung. zinc. of ung. acetat. plumb. of solut. nitr. argent. crist.

De overige aanwijzingen komen bij dezen graad niet in aanmerking.

Vierde graad.

Aanw. 1.

Zie den vorigen graad.

Aanw. 2 en 3.

a. Koud water in den omtrek. b. Warme, weekmakende, pijnstillende pappen.

Aanw. 4.

Zie de ontstekings-versterving.

Aanw. 5.

a. Om aaneengroeijing van ontvelde of veretterende vlakten, tusschen de teenen en vingeren bijv., te voorkomen, legge men lapjes katoen, bestreken met oleum oliv. of ung. simpl. tusschen dezelven. b. Men geve aan het deel zoodanig eene houding, (zonder hiertoe veel kracht in te spannen) dat wanstaltigheden zooveel mogelijk voorgekomen worden. c. Verkeerde aanhechtingen vernietige men tijdens de vleeschgroeijing en likteekenvorming. d. Op sommige plaatsen van de brandzweer kan de vleeschgroeijing reeds zeer werkdadig zijn, vóórdat op andere punten de brandkorst afgestooten is; zulks heeft zamengetrokkene en misvormende likteekens ten gevolge; men trachte dus deze vleeschgroeijing door herhaalde aanwending van lapis infernalis en doelmatige drukking tegen te gaan, terwijl men de

afstooting van de brandkorst bevordert. e. In het aangezigt vertrage men de afstooting van de brandkorst zooveel doenlijk.

Verband.

1. Alvorens tot het verband over te gaan, moet men bij het ontkleeden van den lijder zeer voorzigtig te werk gaan en vooral zorgen, dat reeds gevormde blaren niet opengescheurd worden, of dat de opperhuid aan de kleederen blijft hangen.
2. Het verband vereischt overigens zeer veel oplettendheid en doorzigt, daar het dikwijls naar omstandigheden gewijzigd moet worden.
3. Na het afstooten van de brandkorst, heeft men gewoonlijk eene eenvoudige zwerende vlakte voor zich; in eenige gevallen kan men echter te sterke verettering door solut. chlor. calc. enz. moeten onderdrukken, enz.

Afzetting.

1. Kan *aangewezen* zijn bij a. Diep indringende versterving aan de ledematen. b. Bij uitputtende verettering.
2. *Tijd wanneer*, (voor het geval onder a). Wanneer de algemeene verschijnselen van uitputting der zenuwwerkdadigheid hebben nagelaten, en voordat de ontsteking zich heeft ingesteld.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De onderdrukte of uitgeputte zenuwwerkdadigheid op te wekken.
2. De pijnen te lenigen.
3. De koorts naar haren aard en haar karakter te behandelen.
4. Bloedsophoopingen in afgelegene werktuigen af te leiden.
5. Opvolgende ontstekingen van afgelegene werktuigen te bestrijden.
6. De krachten te ondersteunen (bij uitputtende verettering).
7. Bijzondere toevallen te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Aetherea. b. vin. rubr.

Aanw. 2.

a. Extr. opii. aquos., of b. acet. morphi.

Aanw. 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 4.

Algemeene en plaatselijke afleidende bloedsontlastingen en andere afleidende middelen.

Aanw. 5.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 6.

Verschillend naar den aard van het toeval. Bij uitputtende diarrhoea, zoo als die in het tijdperk van likteeken-vorming wel eens intreedt, acet. plumb. met fl. zinci. en opium (STROMEIJER).

Nabehandeling.

A. *Aanw.*

Wanstaltigheid te verbeteren of weg te nemen.

Midd.

1. Teruggeblevene kruidkorrels kunnen door insnijding opgeruimd worden; wij raden echter aan, om slechts in zeer zeldzame gevallen hiertoe over te gaan. Zij veroorzaken zulk eene geringe misvorming, die althans den krijgsman niet misstaat, dat zij geene bloedige kunstbewerking waardig zijn.
2. Spannende, te korte likteekens trachte men door insnijding met opvolgende doelmatige houding van het deel te verbeteren.
3. Uitpuilende en zeer misvormende likteekens neme men geheel weg.

Aanm.

Na het wegnemen dezer likteekens zorge men vooral, dat de nu volgende sluiting niet door nadering der randen, maar door vorming van nieuw weefsel geschiede.

4. Belangrijke en de verrigting der deelen hinderende vergroeijingen behooren tot aan derzelver oorsprong doorkliefd te worden, waarna men de deelen tot na de genezing behoorlijk uit elkander houdt, hetgeen men tracht te verkrijgen door doelmatige houding van het deel, en drukking ter plaatse, van waar de likteeken-vorming moet uitgaan.
5. Vernaauwing of sluiting van natuurlijke openingen trachte men door eene plastische kunstbewerking te verbeteren.

B. *Tijd, wanneer de nabehandeling te ondernemen.*

Eerst maanden of jaren na de genezing der verbranding, omdat men, te vroeg hiertoe overgaande, het geheele nieuw gevormde likteeken zoude vernietigen (DUPUIJTREN).

HOOFDPUNTEN BETREKKELIJK DE BRANDINGEN.

VAN DE MOND- EN KEELHOLTE.

§ 277.

1. *Voorwerpen, bij welke dezelve gewoonlijk wordt waargenomen.* a. Kinderen. b. Krankzinnigen. c. Zelfmoordenaars.
2. *Brandende stoffen.* a. Kokend water of kokende thee. (VAN DER HEGGE ZIJNEN). b. Minerale zuren. c. Bijtende logen. d. Zeer heete spijzen (vooral appelen en peren).
3. *Uitbreiding of zitplaats.* a. De mondholte. b. De keelholte. c. Het strotklepje en de stemspleet. d. De slokdarm. e. De maag. f. De achterste neusgangen.

Aanm.

Bij onwillekeurige branding geraken de brandende stoffen zelden in de maag.

4. *Uitgangen.* a. *Genezing.* b. De *dood* (vooral bij kinderen en bij branding met inslikking van caustische stoffen).

c. *Gevolgziekten.* a. Slepende ontsteking van a). De luchtwegen. b). De longen. c). Den slokdarm. d). De maag. b. Slokdarm-vernaauwing. c. Vergroeijing van de lipppen en de tong met het tandvleesch.

6. *Verschijnselen.*

A. *Pl.*

a. Hevige pijn, opgevolgd door:
b. Luid geschreeuw, en in geval van toevallige branding
c. Teruggeving van het ingenomene door den mond en neus.
d. Voortdurende pijn.
e. Het slijmvlies is a). wit. b). gezwollen. c). als gekookt en d). bezet met kleine blaasjes.
Dringt de brandende stof dieper door, zoo als zulks bij kinderen en vooral bij voorbedachtelijke branding het geval kan zijn, dan voegt zich hierbij:
f. Moeijelijke, versnelde ademhaling.
g. Kramphoest.
h. Heesch-croupachtige stem.
i. Rood, opgezet aangezigt, hetwelk later bleek wordt.
k. Brandend gevoel langs den slokdarm.
l. Verschijnselen van long-ontsteking, en
m. Verschijnselen van maag-ontsteking.

B. *Alg.*

a. Koorts met snellen pols. b. Hevige angst. c. Krachtsuitputting. d. Verdooving. e. Somwijlen stuipen, en bij ongelukkigen uitgang. f. De dood.

7. *Voorzegging.*

Deze verbrandingen behooren tot de allergevaarlijkste, zoo zelfs dat zij dikwijls in korten tijd den dood ten gevolge hebben, hetgeen vooral bij kinderen het geval is.

Zie verder de uitgangen.

8. *Behandeling.*

Aanw.

1. Giftige of bijtende stoffen te ontlasten of te veronzijdigen.
2. Opvolgende ontsteking te bestrijden.
3. Stikking te voorkomen.
4. Versterving in de mond- en keelholte als zoodanig te behandelen.

5. Vergroeijingen in de mondholte te voorkomen.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de handleiding der vergiftleer.

Aanw. 2.

a. Bloedzuigers aan den hals. b. calomel (in geval de lijder slikken kan), en bijaldien zulks het geval niet is, c. inwrijvingen van groote hoeveelheden ung. hydr. cin. d. Spaansche vliegenpleister in den nek. e. oleum oliv. in de mond- en keelholte aangebragt.

Aanw. 3.

Strottenhoofds- of luchtpijps-snede.

Aanw. 4.

Inspuitingen of mondspoeling met een mengsel, bestaande uit: pulv. g. arab., extr. opii aq. (bij jonge kinderen liever syr. pap. alb.), oleum oliv. et aq. destill:

Aanw. 5.

a. Touchering met lapis infern. b. dikwijls herhaalde beweging van de tong, de wangen, de lippen, enz.

Aanm.

Opvolgende maag- en long-ontsteking moet als zoodanig behandeld worden.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 278.

LEEFREGELEN.

1. Zie de ontsteking en versterving.
2. Bij branding van de mond- en keelholte, waar de slikking belet is, moet men de voedselen (melk met eijerdojer, bouillon, enz.) door eene slokdarmsonde in de maag brengen of in den endeldarm inspuiten.

VIERDE AFDEELING.

ZWEREN.

Helkoses. Ulcera.

ZWEREN.

Helkoses. Ulcera.

§ 279.

Verdeeling.

In de handleiding bij het onderwijs in de algemeene natuurkunde van den zieken mensch, komt eene verdeeling der zweren voor, die uit mijn dictaat is overgenomen. Bij de bewerking van de handleiding der heelkunde, heb ik echter gemeend eene andere en wel de volgende verdeeling te moeten aannemen.

1. *Eigenlijdende zweren.*
   (Niet met kwaadsappigheid in verband staande).
   a. Eenvoudige. b. Zamengestelde.
2. *Kwaadsappigheids-zweren.*

Aanm.

1. Zweren, die oorspronkelijk eigenlijdend waren, kunnen een algemeen lijden ten gevolge hebben, en omgekeerd.
2. Sommige zweren kunnen eigenlijdend en kwaadsappig te gelijk zijn, de oorspronkelijk syphilitische bijv:.
3. Eenige zweren kunnen tevens met ziekelijke gesteldheden van werktuigen, long, milt, lever en huid, in verband staan en stoffen ontlasten, die, in den physiologischen toestand, door deze werktuigen worden afgescheiden; het zijn de zoogenaamde *vicarierende* zweren.

EERSTE ONDERAFDEELING.

EIGENLIJDENDE ZWEREN.

NEGEN EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

EENVOUDIGE ZWEER.

APLOÖN-HELKOS.

§ 280.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men een verlies van zelfstandigheid, welke goeden etter oplevert, niet met eigendommelijke plaatselijke gesteldheid gepaard gaat, of met eene algemeene toestanden in verband staat, en bij welke de levensuiting noch verhoogd, noch verminderd, noch omgestemd (in hoedanigheid veranderd) is.

Aanm.

Een algemeene ziektetoestand, kwaadsappigheid bijv., kan voortduren en toch althans voor eenen zekeren tijd geen invloed op eene zweer uitoefenen.

2. *Levensuiting.* Onzijdig.
3. *Oorsprongs-verhouding.* a. Oorspronkelijk, of b. Opvolgend. (Als het tweede en derde tijdperk van andere zweren).

§ 281.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
Geene bijzondere.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Werktuigelijk verlies van zelfstandigheid. (In dit geval is dezelve eigenlijk eene etterende wond).
2. Wanneer algemeene of plaatselijke zamenstellingen opgeheven zijn, is zij het gewone gevolg der overige zweren.

Aanm.
Het is vooral om het verloop der overige zweren duidelijk te maken, dat wij dezelve onder de zweren hebben opgenomen.

§ 282.

VERSCHIJNSELENLEER.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Geene afwijking.
2. *Randen.* a) Vlak, als in den grond wegsmeltende. b) Week. c) Regelmatig.
3. *Grond.* a) Vlak. b) Met helder roode, matig vaste vleeschheuveltjes bezet.
4. *Afscheiding.* Die van goeden etter, waarvan de hoeveelheid in verhouding tot de oppervlakte van de zweer staat.
5. *Gevoeligheid.* Geene afwijking.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Langzame sluiting door likteeken-vorming, of
2. Overgang in de zoogenaamde weelderige zweer, of
3. Overgang in de ontstokene zweer.

Aanm.
Het gebeurt wel eens, dat bij eene zweer, welke bovengezegde hoedanigheden heeft,

de genezing zich niet te min lang laat wachten, hetgeen in vele gevallen aan eene ondoelmatige behandeling moet worden toegeschreven.

§ 283.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is zeer gunstig, daar gewoonlijk de sluiting spoedig volgt.

§ 284.

BEHANDELINGSLEER.

Pl.

Aanw.

1. Schadelijke invloeden af te weren.
2. Het afgescheidene te doen opnemen.
3. In geval van weelderige vleeschgroeijing, deze te onderdrukken.

Midd.

Aanw. 1 en 2.

Bedekking van de zweer-vlakte met wattenpluksel, doortrokken met laauw-water of besmeerd met ung. simpl.

Aanw. 3.

a. Drukking door loodplaatjes. b. Touchering met sulph. cupr.

Verband.

1. Randpleistertjes met ung. acet. plumb. of met ung. simpl.
2. Matig sluitend.
3. Niet te dikwijls te vernieuwen.

§ 285.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. Matig voedende, niet prikkelende spijzen en dranken, plantaardige spijzen.
3. Verblijf in eene eer koele dan warme temperatuur.

VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

SLAPPE ZWEER.

ATONON-HELKOS.

§ 286.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, die met plaatselijke of algemeene slapte in een oorzakelijk verband staat.

Aanm.
Bij vele zweren is deze gesteldheid echter slechts schijnbaar afhangende van plaatselijke ontaarding, zucht, verharding of slepende ontsteking van den grond, A. WERNER.

2. *Levensuiting.* Lijdelijk.
3. *Ligchaamsdeelen.* De onderste ledematen (gewoonlijk).
4. *Oorsprongs-verhouding.* a. Oorspronkelijk, of b. Opvolgend (als vorm-verandering van reeds bestaande zweren).
5. *Wederinstortings-neiging.* Zeer geneigd tot wederinstorting.

§ 287.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Lymphatisch temperament.
2. Door armoede, enz. uitgeput ligchaam.
3. Scheurbuikige en kropzeerige kwaadsappigheid.

4. Plaatselijke belemmeringen in den bloedsomloop.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Plaatselijke of algemeene verzwakking door te langen tijd voortgezet gebruik van weekmakende middelen, excessen in Venere, enz.

§ 288.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Bleek. b). Soms waterzuchtig gezwollen, of c). Vast en verdikt.
2. *Randen.* a). Onregelmatig. b). Blaauwachtig rood. c). Vast, soms hard of d). Waterzuchtig.
3. *Grond.* a). Los. b). Plat. c). Bleek of vaalkleurig. d). Zonder werkdadigheid.
4. *Afscheiding.* a). Dun. b). Overvloedig.

Aanm.

Somwijlen droogt de afscheiding plaatvormig op de zweer op.

5. *Gevoeligheid.* Zeer gering.

Aanm.

Bij de schijnbaar slappe zweer, dat is bij die, welke weinig of geene werkdadigheid vertoont, zijn de verschijnselen min of meer, doch niet bepaald, gewijzigd. De onderscheiding is echter ook voor de praktijk van het hoogste belang.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Overgang in de eenvoudige zweer.

Aanm.

1. Niet zelden echter blijven deze zweren hardnekkig voortbestaan.
2. Eens voor altijd zij hier gezegd, dat wij door de uitdrukking: overgang in de eenvoudige zweer verstaan, òf eene vormlijke verandering in die zweer, òf slechts den overgang in eene gesteldheid, welke die der eenvoudige zweer min of meer nabij komt.

Eenige zweren likteekenen reeds vóór dat zij goeden etter afscheiden.

B. *Alg.*

1. Algemeene verzwakking, (niet altijd).
2. Hectische koorts, (in zeldzame gevallen).

§ 289.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig, daar deze zweren zeer hardnekkig en tot wederinstorting geneigd zijn.

Gewijzigd door:

1. Den ouderdom van den lijder.
2. Den tijd van duur.
3. Het ligchaamsgestel.
4. Den waren of schijnbaren aard der slapte.
5. De maatschappelijke betrekking van den lijder.

Aanm.

1. Bij oude lieden het ongunstigst.
2. Hoe ouder de zweer is, des te ongunstiger.
3. Bij kwaadsappige uitgeputte gestellen ongunstig.
4. Bij schijnbare slapte gunstiger dan bij ware slapte.
5. Gunstiger bij gegoede lieden, die rust kunnen houden.

§ 290.

BEHANDELINGSLEER.

Pl.

Aanw.

1. Den graad van levensuiting op te wekken.
2. Den bloedsomloop te regelen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Infus. flor. chamm. b. dec. salic. alb. c. dec. quercus. d. dec. nuc. jugland. e. dec. cort. peruv. f. sol. nitr. argent. crist. g. sol. chlor. calc.

Aanw. 2.

a. Sparadrapleister. b. Loodplaatjes. c. Kleefpleister-verband, volgens BAYNTON. d. Gewoon uitdrijvend verband.

Aanm.

Nu eens zal men slechts aan éene aanwijzing, dan weder aan beide moeten voldoen, al naardat de bloedsomloop al of niet belemmerd is.

Wijzigingsbehandeling.

In geval van schijnbare slapte moeten de middelen naar de alsdan bestaande aanwijzingen gewijzigd worden, bijv.

Bij slepende ontsteking en verharding. a. Cataplasm. emoll. enz. b. Bloedzuigers in den omtrek (in belangrijke gevallen).

In eenige hardnekkige gevallen heb ik zelfs met gunstig gevolg de geheele zweer uitgesneden.

Bij te geringe afscheiding. a. Ung. digest. of b. ung. basilicum, zelfs met merc. praec. rubr. gemengd. c. inf. fl. chamm. enz.

Bij te sterke afscheiding. a. Een mengsel uit pulv. carb. lign. cum. pulv. cort. peruv. et camph. b. sol. chlor. calc. enz.

Verband.

1. Bij wezenlijke slapte eer verwarmend, dan verkoelend.
2. Matig drukkend, uitdrijvend.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De krachten van den lijder op te wekken.
2. Kwaadsappigheid te verbeteren.
3. In eenige gevallen van schijnbare slapte den stoelgang te bevorderen.

Midd.

Aanw. 1.

Cort. peruv.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de kwaadsappigheid.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 3.

a. Sulph. sodae of b. sulph. magnes. in verbinding met folia senn., tart. emet., enz.

Aanm.

In sommige gevallen kan het aangewezen zijn minder verkoelende laxeermiddelen te bezigen.

§ 291.

LEEFREGELEN.

1. De krachten verbeterende voedselen, met rooden wijn.
2. Drooge zuivere dampkringslucht.
3. Matig warme temperatuur.
4. Rust van het deel.
5. Horizontale, en bij belemmerden aderlijken bloedsomloop in het deel, verhevene houding van het lid.

EEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

EELTZWEER.

TETULOMENON-HELKOS.

§ 292.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, die met eeltvorming gepaard gaat.
2. *Ligchaamsdeelen.* De onderste ledematen, bijzonder daar, waar de beenderen door weinig zachte deelen bedekt zijn.
3. *Oorsprongs-verhouding.* Gewoonlijk opvolgend.
4. *Levensuiting.* a. Lijdelijk (gewoonlijk), of b. Verhoogd gevoelig. a). Met ontsteking, of b). Zonder ontsteking, (zeldzaam).

§ 293.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Gevorderde leeftijd.
2. Kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Ondoelmatige prikkeling van eene bestaande zweer, vooral door ranzige zalven en door lood zamentrekkende middelen.

2. Postvatting van jicht en syphilis.
3. Onrustige prikkelende levenswijze.
4. Onreinheid.

Aanm.

In verreweg de meeste gevallen wekken deze gelegenheid gevende oorzaken eene zich bij herhaling instellende, slepende ontsteking op, die door stolling van derzelver uitzweetsels, verharding en ontaarding (eeltvorming) te weeg brengt.

§ 294.

VERSCHIJNSELENLEER.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Vast, ja hard, soms perkamentaardig. b). Gezwollen. c). Vergroeid, zoodat de huid niet geplooid kan worden. d). Wasachtig bleek of bruin rood. e). Somwijlen met spattige aderen bezet.
2. *Randen.* a). Hard. b). Uitpuilend, knobbelachtig of effen. c). Droog. d). Wasachtig bleek. e). Zonder werkdadigheid.
3. *Grond.* a). Bleek of bruin rood. b). Hard. c). Met weinig of geene vleeschheuveltjes bezet. d). Somwijlen met plekken eelt bedekt.
4. *Afscheiding.* a). Spaarzaam. b). Stinkend. c). Weinig of geen etterligchaampjes bevattend.
5. *Gevoeligheid.* a). Ongevoelig, (gewoonlijk), of b). Verhoogd gevoelig.
   aa). Met ontsteking, (somwijlen). of bb). Zonder ontsteking, (zeldzaam).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

a). Dezelve blijft stationnair, of b). Breidt zich langzaam uit, of c). Gaat langzaam in de eenvoudige zweer over.

§ 295.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet gunstig, dewijl deze zweren hardnekkig zijn.

Gewijzigd door:

1. Het al of niet bestaan van kwaadsappigheid.
2. Den tijd van duur.
3. Den graad van verharding of vereelting.

Aanm.

1. Bij kwaadsappigheid ongunstiger en volgt de genezing niet, ten minste niet duurzaam, vóór dat deze toestand geweken is.
2. Hoe langer de zweer bestaan heeft des te ongunstiger.
3. a. Hoe uitgebreider de verharding is des te ongunstiger. b. De zweer geneest niet vóór dat het eelt opgeruimd is.

§ 296.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De slepende ontsteking tot oplossing te brengen.
2. De levensuiting (in geval van verhoogde gevoeligheid) om te stemmen.
3. In eenige gevallen eelt op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Ung. hydrarg. cin. in den omtrek. b. Doelmatige drukking, door de pleister-methode volgens BAYNTON.

Aanw. 2.

Cataplasma emoll. met herb. cicut. en murias ammon.

Aanw. 3.

a. Caustica, of b. Het mes.

Verband.

1. Grootst mogelijke reinheid.

2. Randpleistertjes met ung. hydrarg. cin.
3. Het verband slechts om de twee à drie dagen te vernieuwen, vooral wanneer de drukking aangewend wordt.

B. *Alg.*

Aanw.

Kwaadsappigheid te verbeteren.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 297.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel, in horizontale houding.
2. Voeding naar omstandigheden gewijzigd, nimmer prikkelend. In eenige gevallen, bij niet oude, en overigens goed gevoede lieden, zelfs spaarzaam.

TWEE EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

WATERZUCHTIGE ZWEÆR.

OEDEMATELKOS.

§ 298.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, die met waterzucht in een direct verband staat.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. De onderste ledematen. b. De teeldeelen. c. De oogleden.
3. *Oorsprongs-verhouding.* a. Oorspronkelijk, (wanneer de zweer zich in een reeds waterzuchtig deel vormt). of b. Opvolgend, (wanneer er zich later waterzucht in den omtrek van eene zweer ontwikkelt).

§ 299.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Algemeene en plaatselijke zwakte.
2. Waterzuchtige gesteldheid van het bloed.
3. Plaatselijke waterzucht.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Voor de *oorspronkelijke:* roos of versterving van waterzuchtige deelen, ten gevolge van de waterzucht zelve.

Voor de *opvolgende:* de oorzaken, welke de waterzucht hebben te weeg gebragt, vooral belemmeringen in den aderlijken bloedsomloop van het deel.

§ 300.

VERSCHIJNSELENLEER.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Waterzuchtig, en somwijlen hierbij b). Roosachtig.
2. *Randen.* a). Gezwollen. b). Week. c). Bleek. d). Koud, en e). Waterzuchtig, (somwijlen).
3. *Grond.* a). Bleek of vuil blaauw. b). Glad, of c). Bezet met weeke, ligt verschuifbare, halfdoorschijnende vleeschheuveltjes.
4. *Afscheiding.* a). Overvloedig. b). Waterachtig. c). Dun. d). Reukeloos.
5. *Gevoeligheid.*
   Zeer gering.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Spoedige uitbreiding, en
2. Overgang in versterving, bijzonder wanneer de waterzucht van algemeene ziektetoestanden afhangt, of
3. Langzame overgang in de eenvoudige zweer.

§ 301.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig.

Gewijzigd door :

1. De oorsprongs-verhouding.

2. Het al of niet overgaan in versterving.
3. De algemeene gesteldheid van den lijder.

Aanm.

1. Ongunstig bij de oorspronkelijke, daar de zweer hier gewoonlijk het gevolg is van roos of versterving.
2. Ongunstig bij versterving, bijzonder wanneer er neiging tot uitbreiding bestaat.
3. Zeer ongunstig bij algemeene waterzucht en uitgeputten toestand van den lijder.

§ 302.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De waterzucht te doen verdwijnen.
2. De opvolgende zweer als eene slappe te behandelen.
3. De oorspronkelijke naar den toestand van het oogenblik te behandelen.

Aanm.

In het algemeen mag deze laatste soort niet prikkelend behandeld worden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Drooge, warme aromatische, met camph. bedeelde wrijvingen of kruidenzakjes in den omtrek. b. Acupunctuur (met voorzigtigheid, daar zelfs na deze eenvoudige kunstbewerking versterving zou kunnen intreden).

Aanw. 2.

Voor de *opvolgende:* a. ung. digest. (zelfs kunnen hier meer prikkelende middelen te pas komen). b. Uitdrijvende drukking door het verband van THEDEN.

Aanw. 3.

De *oorspronkelijke* bedekt men met een lapje, dat doortrokken is met oleum olivarum.

Verband.

1. Het verband moet steeds warm zijn.
2. Tot windsels bezigt men flanel, doortrokken met aromatische dampen (van baccae junip. enz.).

B. *Alg.*

Aanw.

1. De waterzucht te doen verdwijnen.
2. De krachten van den lijder te ondersteunen of op te wekken.

Midd.

Aanw. 1 en 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 303.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel, in eene horizontale, zelfs verhevene houding.
2. Warme, drooge, zuivere lucht.
3. Verblijf in een droog en warm vertrek.
4. Voedende, opwekkende spijzen en dranken, in verhouding tot den toestand van de spijsverterings-werktuigen.
5. Na de herstelling behoort de lijder nog een geruimen tijd en dikwijls levenslang eene elastieke rijgkous te dragen.

DRIE EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

ADERSPATTIGE ZWEER.

KIRSODELKOS.

§ 304.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Men geeft dezen naam aan zweren, die met aderuitzetting in een oorzakelijk verband staan.

Aanm.

1. Deze aderuitzetting heeft eene infiltratie en slepende ontsteking van het omringende huidweefsel ten gevolge, uit welke zich de zweer vormt.
2. De zoogenaamde buik-, aanbeijen- en stondenvloed-zweren behooren tot deze soort.

2. *Ligchaamsdeelen.* Nagenoeg bij uitsluiting de onderste ledematen, vooral het linkerbeen, en meer bepaald tusschen de enkels en de kuit.
3. *Oorsprongs-verhouding.* a. Eigenlijdend, of b. In verband staande met eene der verwikkelings-ziekten.
4. *Wederinstortings-neiging.* Zeer groot.
5. *Levensuiting.* a. Lijdelijk (gewoonlijk), of b. verhoogd gevoelig.
6. *Verwikkeling met:* a. Buikvolbloedigheid. b. Leveraandoening. c. Miltaandoening. d. Belemmeringen in den bloedsomloop van het baarmoederstelsel. e. Neiging tot bloedspuwing. f. Jicht en g. Rheumatisme.

§ 305.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Aderuitzetting en al dat geen, wat hiertoe aanleiding kan geven, (zie aderuitzetting).

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Uitwendige beleedigingen, dikwijls uiterst geringe, zooals het krabben, enz.

§ 306.

VERSCHIJNSELENLEER.

Ontwikkeling.

1. Bij aderspatten.
2. Bij adernetten (blaauwe schuit).

Bij aderspatten.

a. Langzaam toenemende uitzetting der aderen, opgevolgd door b. Infiltratie van de huid, en van daar waterzuchtige zwelling. c. Allengskens wordt deze zwelling vaster en pijnlijk, bijzonder bij inspanning. d. De huid vergroeit met het ondergelegen bindweefsel. e. De voet neemt zeer in omvang toe. f. Het onderdeel van het been is met donker gekleurde vlekken, knobbels en schilfers bedekt. g. Er volgt ontsteking en ettergezwelvorming. h. Op het ettergezwelletje verheft zich een donker gekleurd punt, dat openbreekt of opengekrabd wordt en uit hetwelk de zweer zich nu verder ontwikkelt.

Aanm.

Somwijlen ontwikkelen zich aderspatten en de van deze afhangende zweren zeer spoedig onder werkdadige snel verloopende ontstekings-verschijnselen.

Bij adernetten.

Bij dezen vorm geschiedt de ontwikkeling

a. Spoediger. b. Onder meerdere pijnen, die in de aderen

zelven gezeteld zijn. c. Met mindere, doch meer harde, roode, heete zwelling, zoodat het geheel hier meer het voorkomen van in ontsteking overgegane waterzuchtige deelen heeft.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Verdikt. b). Vast. c). Met aderspatten of adernetten bezet. d). Wankleurig.
2. *Randen.* a). Scherp. b). Verheven. c). Aan den grond als afgestoken. d). Later hard, eeltachtig.
3. *Grond.* a). Vast. b). Plat. c). Zonder vleeschheuveltjes. d). Wankleurig. e). Somwijlen met bloedstippen bezaaid.
4. *Afscheiding.* a). Dun. b). Vuil. c). Zeer stinkend. d). Somwijlen met bloedstrepen voorzien.
5. *Gevoeligheid.* Afwisselend. Bij rust en doelmatige leefwijze, zeer matig; onder tegenovergestelde omstandigheden kan zij zelfs door bijkomende ontsteking overvloedig worden.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Nu eens verbeteren zij, om dan weder te verslimmeren, hetgeen gewoonlijk met afwijkingen in de voeding, het vatten van togt, enz. in verband staat.
2. Wanneer zij met stoornis in den maandstondenvloed in verband staan, geraken zij dikwijls tegen den tijd, waarop deze zich moet instellen, in ontsteking en breiden zich uit, terwijl zij na den afloop van dezen tijd weder afnemen, zelfs sluiten, om bij eene nieuwe periode weder open te breken.
3. Bij langen duur breidt de slepende ontsteking zich op de nabijgelegene gewrichts-banden en zelfs op het beenvlies uit, waardoor gewrichts-verstijving, onbewegelijkheid en verdraaijing van den voet ontstaan kan.

Aanm.

In vele gevallen blijven zij stationnair.

§ 307.

VOORZEGGINSGLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, daar zelfs de belangrijkste vormen kunnen genezen, of ten minste zeer dragelijk kunnen gemaakt worden.

Gewijzigd door :

1. De gesteldheid en de uitbreiding der aderuitzetting.
2. Verwikkelings-ziekten.
3. Den tijd van duur.

Aanm.

1. Hoe uitgebreider de aderuitzetting is en hoe meer de vaatwanden ziekelijk gestemd zijn, des te ongunstiger.
2. De meeste verwikkelings-ziekten verbieden de sluiting der uitgezette aderen en dus de genezing der zweer.
3. Bij langen duur en vooral wanneer de gewrichtsbanden aangedaan zijn, ongunstig.

§ 308.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Den aderlijken bloedsomloop in het lid te herstellen.
2. De slepende ontsteking en verharding van het bindvlies te doen oplossen.
3. De likteeken-vorming te leiden.

Midd.

Aanw. 1 en 2.

Bij horizontale, zelfs min of meer verhevene houding van het lid:

a. Uitdrijvend verband volgens de methode van BAYNTON, met
b. Koude omslagen.

Aanm.

In geval van jicht, rheumatisme of bloedspuwing mogen geene koude omslagen gebezigd worden.

c. Sluiting langs operatieven weg van een der uitgezette aderlijke hoofdstammen, (slechts bij eenige zeer belangrijke gevallen en wanneer de uitgezette aderen niet pijnlijk zijn).

Aanw. 3.

a. Warme omslagen met aq. GOULARDI, enz. b. Ingieten van gesmolten was (FRICKE). c. Toucheren met lapis infernalis, of eene slappe oplossing van dit zout.

Aanm.

Bij neiging tot bloedspuwing en bij eenigzins belangrijke storing van den bloedsomloop in den buik of in het bekken, mag men niet tot eene genezende behandeling dezer zweren overgaan, en moet men zich door dezelfde middelen slechts tot beterschap en leniging bepalen.

Verband.

1. Over de pleisterstrooken legt men een uitdrijvend windsel aan.
2. In den beginne en bij ontstekingsverheffing mag het verband niet vast aangelegd worden, en kan het zelfs noodig zijn, om de strooken voor korten tijd geheel weg te laten.
3. Zoo lang de zwelling dagelijks afneemt, moet het verband ook dagelijks vernieuwd worden; later doet men zulks naar omstandigheden, zelfs na meerdere dagen, terwijl men, bij beginnende likteeken-vorming, het verband weder dagelijks vernieuwt, opdat de etter het teedere likteeken niet zoude vernietigen.
4. Met de uitdrijvende drukking ga men voort, totdat de zweer geheel gesloten is, en zelfs nog langer.

B. *Alg.*

Aanw.

Verwikkelings-ziekten te genezen of te verbeteren.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Nabehandeling.

Gedurende geruimen tijd, ja dikwijls levenslang, doe men den lijder eene elastieke rijgkous dragen.

§ 309.

LEEFREGELEN.

1. Rust in de aangegevene houding, ten minste totdat de litteeken-vorming ingetreden is.

Aanm.
Indien de lijder niet onafgebroken rust kan houden, is het echter volstrekt noodzakelijk, dat hij die nu en dan geniet, terwijl verdient opgemerkt te worden, dat gaan voordeeliger is dan aanhoudend staan.

2. Bij de kleeding zie men toe, dat dezelve nergens, vooral aan den buik, zoo zeer knelle, dat de aderlijke bloedsomloop belemmerd zou kunnen worden.
3. Onthouding van prikkelende spijzen en dranken.

VIER EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

HOLLE ZWEER.

KOILODELKOS.

§ 310.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, welke gedeeltelijk door eene dunne, zieke, en met eene of meerdere kleine openingen voorziene huid, bedekt is.
2. *Ligchaamsdeelen.* In het algemeen die, welke rijk aan bindweefsel en met eene dunne huid bedekt zijn, zoo als: a. De hals. b. De vrouwenborst. c. De oksels. d. De liezen en e. De onmiddellijke omtrek aan den aars.
3. *Zamenstelling met:* watervaatsklier-ontsteking of verzwering.
4. *Levensuiting.* Lijdelijk (gewoonlijk).

§ 311.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

De genoemde gesteldheid van de huid en van het bindweefsel.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Watervaatsklier-ontsteking.

2. Bindweefsel-ontsteking en verettering.
3. Niet tijdige opening van ettergezwellen.

§ 312.

VERSCHIJNSELENLEER.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Randen,* (de bedekkende huid). a). Los. b). Dun. c). Uitgebreid. d). Bleek blaauw of bruin rood. c). De openings_rand zelf scherp.
3. *Grond.* a). In mindere of meerdere uitgestrektheid door de randen bedekt. b). Onzuiver. c). Wel eens sponsachtig. d). Bij zamenstelling met watervaatsklier-ontsteking, vindt men de klier in den grond min of meer uitpuilend.
4. *Afscheiding.* a). Dun. b). Waterachtig.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Zeer langzame vernietiging van de randen door absorptio, of
2. Versterving der randen (somwijlen), en
3. Overgang tot de eenvoudige zweer.

§ 313.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen betrekkelijk niet ongunstig.

Gewijzigd door:

Het al of niet zamengesteld zijn met watervaatsklier-ontsteking.

Aanm.

Deze zamenstelling maakt de behandeling langduriger.

§ 314.

BEHANDELINGSLEER.

Pl.

Aanw.

1. De randen te vernietigen.
2. Den grond te zuiveren.
3. In geval van zamenstelling met watervaatsklier-ontsteking of ontaarding, deze te doen oplossen, weg te nemen, of te vernietigen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Inkerving der randen, wanneer zij niet te dun en te breed zijn, of b. Wegknipping, of c. Wegbranding van dezelven door lap. caust.

Aanw. 2.

Verschillend naar den graad van levensuiting, enz.

Aanw. 3.

a. Zie watervaatsklier-ontsteking. b. Verweekte of zeer ontaarde watervaatsklieren neemt men weg door binding, of door het mes, of men vernietigt dezelven door brandmiddelen.

§ 315.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. Onthouding van prikkelende spijzen en dranken. Verder gewijzigd naar de zamenstelling.

VIJF EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

SPONSACHTIGE ZWEER.

SPONGODELKOS.

§ 316.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, uit welker grond of randen ziekelijke uitgroeisels voortkomen.
2. *Zweren, die dezen vorm kunnen aannemen.* a. Beenzweren, en b. Kanker en andere kwaadsappige en kwaadaardige zweren.
3. *Oorsprongs-verhouding.* a. Opvolgend, (gewoonlijk). of b. Eigenlijdend.
4. *Levensuiting.* a. Lijdelijk, (gewoonlijk), of b. Verhoogd gevoelig.
5. *Zamenstelling met:* a. Klierverzwering. b. Beenverzwering. c. Kankerverzwering.
6. *Verwikkeling met:* a. Opgelosten toestand van het bloed. b. Kanker en andere kwaadsappigheden.

§ 317.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Groote zwakte.

2. Ontbonden toestand van het bloed, (scheurbuik).
3. Kanker-kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Aanhoudende prikkeling door: a. Vreemde ligchamen. b. Verstorvene pezen, of c. Beensplinters.
2. Te voedende en te prikkelende spijzen en dranken.
3. Te warm verband.
4. Misbruik van warme verslappende middelen.

Aanm.

Kwaadsappige zweren nemen deze gesteldheid dikwijls zoogenaamd van zelve aan.

§ 318.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Verschillend naar gelang van de ziekte, bij welke zich deze verzwerings-vorm voegt.
2. *Randen.* a). Dun. b). Week, somwijlen hard. c). Als ingescheurd. d). Omgeworpen. e). Niet zelden bedekt door de uitgroeisels.
3. *Grond.* Bezet met uitgroeisels, die nu eens a). Week, b). Bleek, wankleurig, c). Half doorschijnend, dan weder d). Ongevoelig, e). Vast, f). Rood, en g). Zeer gevoelig zijn, en die h). In allen geval zeer ligt bloeden.

Aanm.

Deze uitgroeisels kunnen somwijlen eenen buitengewonen omvang bereiken.

4. *Afscheiding.* Verschillend, nu eens a). Waterachtig. b). Bloederig. c). Slijmerig. d). Wankleurig en e). Stinkend, dan weder f). Minder van goeden etter afwijkend, al naar de zamenstelling, de verwikkeling, enz.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschillend en grootendeels afhangend van de zamenstelling en verwikkeling.

2. Bij eenvoudige toestanden, overgang in de eenvoudige zweer, zoodra de plaatselijke oorzaken opgeheven zijn.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene eigendommelijke.

§ 319.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald.

Gewijzigd door:

1. De zamenstelling.
2. De verwikkeling.
2. De oorzaken.

Aanm.

1. Gunstig, wanneer de zamenstelling of verwikkeling overwonnen of weggenomen kan worden; overigens overeenstemmende met de bedoelde toestanden.
2. Kunnen de oorzaken opgeruimd worden, gunstig, daar de zweer steeds zoo lang blijft bestaan, als de oorzaak inwerkt.

§ 320.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Plaatselijk werkende oorzaken op te ruimen.
2. De uitgroeisels te vernietigen.
3. De somwijlen intredende verbloedingen te stillen.
4. Zamenstellingen op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

Opruiming van vreemde ligchamen, verstorvene pezen, enz.

Aanw. 2.

a. Bijt- of brandmiddelen. b. Afbinding, of c. Het mes.

Aanw. 3.

a. Drukking, of branding door gloeijend ijzer en wel zoo, dat het bloedgevende uitgroeisel geheel vernietigd zij.

Aanw. 4.

Verschillend naar gelang van de zamenstelling; zie klierverzwering, beenzweer, en kanker.

Verband.

1. Moet in het algemeen koel en matig drukkend zijn.
2. Tot drukmiddelen bezigt men harde plaatjes en rondgaande windsels.

B. *Alg.*

Aanw.

De verwikkelings-ziekten te herstellen.

Midd.

Verschillend naar gelang van den toestand.

Zie de handleiding der Geneeskunde, en het hoofdstuk *kanker*.

Aanm.

De algemeene behandeling is hier dikwijls hoofdzaak.

§ 321.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel, bij vrees voor verbloeding in eene verhevene houding.
2. Verblijf in eenen zuiveren, koelen dampkring.
3. a. Voeding, bij eigenlijdenden oorsprong, matig. b. Overigens in overeenstemming met de verwikkelings-ziekten.

ZES EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

ROTTIGE ZWEER.

SOTRONELKOS.

§ 322.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, bij welke eene langzaam voortgaande, meer dan moleculaire versterving plaats heeft.
2. *Plaats-eigen.* a. In belegerde steden. b. Op schepen. c. In gevangenissen, en d. In overvulde hospitalen.
3. *Levensuiting.* Lijdelijk.

§ 323.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
  1. Neiging tot vochtsontmenging.
  2. Zwak ligchaamsgestel.
  3. Slepend gastricisme.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
  1. Onreinheid.

23

2. Verblijf in eenen bedorven dampkring.
3. Te lang voortgezet gebruik van verzwakkende middelen.
4. Ongenoegzame voeding, of gebruik van bedorven voedsel.

§ 324.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Mat-bleek, vuilkleurig. b). Flets. c). Somwijlen waterzuchtig.
2. *Randen.* a). Flets. b). Asch-graauw. c). Somwijlen waterzuchtig.
3. *Grond.* a). Asch-graauw. b). Week. c). Met eene geleiachtige vlokkige laag bedekt.
4. *Afscheiding.* a). Vuil-graauw rood. b). Dun. c). Overvloedig. d). Stinkend, en e). Bijtend.

Aanm.

Somwijlen vormen er zich wormen in deze zweer (wormzweer, helminthelkos).

5. *Gevoeligheid.* Zeer gering.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Somwijlen voegt er zich bij deze zweer eene ontsteking, kenbaar aan eenen roosachtigen of violetkleurigen omtrek. In dit geval volgt er ware versterving.
2. Langzame overgang in de eenvoudige zweer.

Aanm.

In eenige gevallen verbeteren zich sommige gedeelten der zweer, terwijl andere het oorspronkelijk voorkomen behouden.

3. Stilstand, verheffing en voortgang, totdat de lijder eindelijk bezwijkt.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Slepend gastricisme (veelal).
2. Bij langen duur hectische koorts.

Aanm.

Ik heb bij deze zweren eenige malen onregelmatige tusschenpoozende koorts waargenomen, die eindelijk in bloedbederfkoorts overging.

§ 325.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig, vooral bij intredende versterving.

Gewijzigd door:

1. Den ouderdom.
2. De gesteldheid van het ligchaam, vooral van het bloed.
3. De leefwijze van den lijder.

Aanm.

1. Bij oude lieden ongunstiger, en wel zoo, dat de dood meermalen het gevolg is.
2. Hoe meer het bloed ontbonden of verarmd is, des te ongunstiger.
3. Betrekkelijk gunstig, wanneer men den lijder, wat de leefwijze betreft, in eenen gunstigen toestand kan brengen.

§ 326.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het ziekteproces te beperken.
2. De grondvlakte te zuiveren.
3. Bij het aanzijn van wormen, deze te dooden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Pulv. cort. peruv. met camph. en myrrh. b. acid. muriat. met mel.

Aanw. 2.

Eene zalf, bestaande uit: pulv. cort. peruv. camph. vitell. ovor. met ung. digest.

Aanw. 3.

a. Tinct. aloës. of b. sp. terebinth.

Verband.

Dikwijls (minstens dagelijks tweemaal) te vernieuwen.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Het slepend gastricisme te herstellen.
2. De gesteldheid der vochten te verbeteren.
3. De hectische koorts als zoodanig te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Naar omstandigheden braak- en purgeermiddelen. b. Verdunde minerale zuren.

Aanw. 2.

Dec. cort. peruv. met acid. miner.

Aanw. 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 327.

LEEFREGELEN.

1. Voedende, zuurachtige, plantaardige spijzen en dranken, roode wijn, goed bier, enz.
2. Verblijf in een droogen, zuiveren, koelen dampkring.
3. Hoogst mogelijke reinheid, vooral herhaalde wasschingen met acet. vini.

TWEEDE ONDERAFDEELING.

KWAADSAPPIGHEIDS-ZWEREN.

ZEVEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

KROPZEERIGE ZWEER.

SCROPHULELKOS.

§ 328.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, welke het gevolg van eene kropzeerige ontsteking is.
2. *Weefsels en ligchaamsdeelen.* a. De huid. b. De slijmvliezen van: a). de oogleden, b). de keelholte, c). de neusholte (ozaena syphilitica), d). de teeldeelen (zeldzaam). c. Het bindweefsel. d. De watervaatsklieren, en e. De beenderen, vooral de sponsachtige.
3. *Oorsprongs-verhouding.* a. Oorspronkelijk, of b. Opvolgend, (gewoonlijk). (Zie de ontwikkeling).

Aanm.

De klierzweer is gewoonlijk opvolgend door opname van kropzeerstof uit andere voorafgaande kropzeerige aandoeningen.

4. *Wederinstortings-neiging.* Zeer groot; op de eene plaats her-

steld, ziet men niet zelden, dat zich op andere plaatsen nieuwe ontwikkelen.

§ 329.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Jeugdige leeftijd tot aan het tijdperk van de huwbaarheid.
2. Kropzeerige kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleedigingen, dikwijls uiterst geringe.
2. Kropzeerige huiduitslagen.
3. Kropzeerige watervaatsklier-ontsteking.
4. Kropzeerige koude ettergezwellen.
5. Kropzeerige been-ontsteking.

Aanm.

Deze ontstekingen ontwikkelen zich dikwijls zoo genaamd van zelve (door nederzetting van kropzeerstof).

§ 330.

VERSCHIJNSELENLEER.

HUID-ZWEER.

Ontwikkeling uit: Puistvormig huiduitslag.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

1. *Zitplaats.* De oppervlakkige laag van de huid, zelden dieper indringende.
2. *Omtrek.* Blaauwachtig rood.
3. *Randen.* a). Min of meer verheven. b). Blaauwachtig rood.
4. *Grond.* a). Vlak. b). Glad. c) Hoogrood. d) Zuiver.
5. *Afscheiding.* a). Kleverig-taai. b). Etterachtig. c). Gemakkelijk korsten vormend.
6. *Gevoeligheid.* Vrij aanmerkelijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
Langzame (nu eens verbeterende, dan weder verergerende) overgang in de eenvoudige zweer, een *likteeken* nalatende, dat: a). Onregelmatig. b). Glad. c). Bleek, en d). Somwijlen eeltachtig is.

BINDWEEFSEL-ZWEER.

Ontwikkeling uit: Kropzeerige ettergezwellen.
Eigene verschijnselen.
a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Min of meer blaauwachtig rood (gewoonlijk).
2. *Randen.* a). Slap. b). Los. c). Hol. d). Blaauwachtig rood (gewoonlijk).
3. *Grond.* a). Sponsachtig. b). Ongelijk. c). Wankleurig. d). Met verstorven en gedeeltelijk afgestooten bindweefsel bedekt.
4. *Afscheiding.* a). Weiachtig. b). Vlokkig.
5. *Gevoeligheid.* Gering.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
Langzame (nu eens verbeterende, dan weder verergerende) overgang in de eenvoudige zweer, een *likteeken* nalatende, dat: a). Onregelmatig gestreept, geoogd, of geruit. b). Glad c). Bleek, en d). Vastzittend is.

SLIJMVLIES-ZWEER.

Ontwikkeling uit: a). Blaasjes, of b). Puistjes, of c). Gezwollene en geëxcorieerde plekken.
Eigene verschijnselen.
a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Blaauwachtig rood.
2. *Randen.* a). Blaauwachtig rood. b). Gezwollen. c). Scherp begrensd.
3. *Grond.* a). Vlak. b). Glad. c). Spekachtig.
4. *Afscheiding.* a). Matig zamenhangend. b). Overvloedig. c). Stinkend.

5. *Gevoeligheid.* Vrij aanmerkelijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Zich dikwijls uitbreidende en belangrijke verwoestingen aanrigtende, zoo als bij de ozaena scrophulosa, en langzame overgang in de eenvoudige zweer, een *likteeken* nalatende, dat: a). Gespannen. b). Dikwijls vastzittend. c). Bleek, en d). Onregelmatig gestreept is.

KLIER-ZWEER.

Ontwikkeling uit: Gezwollene en ontstokene watervaatsklieren.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Violetkleurig. b). Scherp begrensd, met c). Eene harde grondvlakte.
2. *Randen.* a). Slap. b). Ongelijk. c). Hol. d). Naar binnen omgekeerd.
3. *Grond.* a). Bleek. b). Ongelijk. c). Onzuiver. d). De ontbloote en verzworene klier bevattende.
4. *Afscheiding.* a). In den beginne dun, vlokkig etterachtig. b). Later weiachtig.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Oplossing of vernietiging door verzwering van de klier en langzamen overgang in de eenvoudige zweer, een *likteeken* nalatende, dat: a). Vastzittend. b). In den beginne blaauwkleurig, later mat-bleek. c). Ongelijk gestreept, en d). Zamengetrokken is.

§ 331.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet gunstig, daar deze zweren hardnekkig, langdurig zijn, en zelfs door uitputting en kwaadaardige bloed-etterkoorts, tot doodelijke gevolgen aanleiding kunnen geven.

Gewijzigd door:

1. Den maatschappelijken toestand van den lijder.
2. Zijnen leeftijd.
3. Den duur der zweren.
4. Den graad van kwaadsappigheid.
5. Het weefsel en ligchaamsdeel.

Aanm.

1. Betrekkelijk gunstiger, wanneer men den lijder in eenen beteren maatschappelijken toestand kan brengen.
2. Betrekkelijk gunstiger bij jeugdigen leeftijd.
3. Betrekkelijk gunstiger bij korten duur.
4. Ongunstiger wanneer de kwaadsappigheid ingeworteld, en vooral wanneer ze met syphilis verwikkeld is.
5. Bij huidzweren kan de voorzegging het gunstigst gesteld worden.

§ 332.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Den grond te verbeteren.
2. De randen weg te nemen (bij bindweefsel- en klierzweer).
3. De in den grond aanwezige ziekelijk gestelde klier op te lossen, te vernietigen of weg te nemen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Ung. digest. b. ung. mixt. rubr. c. aq. phagadaenica. d. dec. nuc. jugland.

Aanw. 2.

Het mes.

Aanw. 3.

a. *Voor de oplossing.* Zie watervaatsklier-ontsteking.

b. *Voor de vernietiging.* a). Het causticum *Viennense*, of b). Het causticum van CAQUOIN.

c. *Voor de wegneming.* a). Het mes, of b). Afbinding, of c). Verbrijzeling met de vingeren.

Aanm.

1. Deze behandeling is vooral bij de bindweefsel- en klierzweer aangewezen.
2. Voor de overige kropzeerige zweren zie men uitslagzweren en beenzweer.

B. *Alg.*

Aanw.

De kwaadsappigheid te verbeteren.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanm.

De algemeene behandeling is hier hoofdzaak.

§ 333.

LEEFREGELEN.

Rust van het deel.

Zie verder de leefregelen voor de kropzeerige kwaadsappigheid in de handleiding der Geneeskunde.

ACHT EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

VOORTKNAGENDE NEUS-ZWEER.

RHINELKOS-PHAGADAENIKON.

Gelijkbeteekende benaming. WOLF-ZWEER.

LUPUS.

§ 334.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene eigenaardig kwaadaardige verzwering, bijzonder in het aangezigt, aan den neus en wel meer lippenwaarts voorkomende.
2. *Weefsels van de oorspronkelijke zitplaats.* a. De huid. b. Het slijmvlies.
3. *Verloopgang.* a. Zeer langzaam, (gewoonlijk), of b. Zeer snel, zoodat zij in weinige dagen tot zelfs het kraakbeen van den neus vernietigd heeft (lupus vorax) (zeldzaam).
4. *Vorm.* a. Oppervlakkige (lupus superficialis). b. Diep indringend voortvretende (lupus vorax).
5. *Aard.* a. Kropzeerig. of b. Syphilitisch.
6. *Wederinstortings-neiging.* Zeer groot.
7. *Verwikkeling met:* a. Syphilitische kwaadsappigheid. b. Long- en darmscheils-knobbelzucht.

8. *Verwisseling met:* a. Syphilitische neus-zweer. b. Syphilitische huidknobbels. c. Huidkanker. d. Melaatsheids-zweer (*Elephantiasis graecorum*).

§ 335.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Jeugdige leeftijd, vooral het tijdperk der huwbaarheid.
2. Het vrouwelijk geslacht.
3. Vertraging in den stondenvloed.
4. Lijdelijke torpide ligchaamsgesteldheid.
5. Armoede.
6. Overgeërfde syphilis?
7. Kanker bij de ouders, (WERNHER).

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Geene bijzondere.

Dezelve ontstaat zoogenaamd van zelve.

§ 336.

VERSCHIJNSELENLEER.

Ontwikkeling uit: a. Knobbeltjes, die week, sponsachtig, blaauwrood en niet pijnlijk zijn, of b. Puisten, die op weinig verhevene blaauwroode vlekken staan, of c. Vlekken, die blaauwrood, plat of met weinige weeke knobbeltjes bezet zijn.

Voorboden, (voor de neusslijmvlies-zweer). a. Hardnekkige slepende neusverkoudheid met: b. Geringe zwelling, c. Roodheid van den neus, en d. Ontlasting van bruinachtige dikke korsten uit denzelven.

Aanm.

1. Deze voorboden kunnen langen tijd bestaan, voor dat zich de zweer zelve openbaart.
2. De vorm, welke zich uit vlekken ontwikkelt, komt ook in andere gedeelten van het aangezigt en, zelfs aan andere ligchaamsdeelen voor; wij hebben denzelven bij een overigens zeer gezond individu aan het regter bovenste lid waargenomen.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Blaauwrood. b). Weinig gezwollen (soms zuchtig). c). Bezet met knobbeltjes, die, in verzwering overgaande, de zweer steeds uitbreiden.
2. *Randen.* a). Bogtig. b). Ongelijk, als afgesneden of afgeknaagd. c). Met korsten, onder welke de verzwering zich steeds uitbreidt, bedekt.
3. *Grond.* a). Donkerrood. b). Ongelijk. c). Glad. d). Zonder vleeschgroeijing.
4. *Afscheiding.* a). Taai. b). Slijmachtig. c). Stinkend. d). Bruinachtige korsten vormend.
5. *Gevoeligheid.* a). Niets eigendommelijks (in eenige gevallen, vooral bij den oppervlakkigen vorm). b). Pijn bij den voortvretenden vorm (somwijlen).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Rondom de zweer vormen er zich nieuwe knobbeltjes, die in verzwering overgaan en zoo doende de zweer uitbreiden.
2. De zweer breidt zich in oppervlakte of in de diepte uit, en kan zoo doende belangrijke verwoestingen in het aangezigt, in de mond- en keelholte te weeg brengen.
3. Terwijl de zweer zich aan de eene zijde uitbreidt, geneest zij aan de andere zijde.
4. Zoowel de reeds genezende als zwerende plekken, trekken zich te zamen en krimpen in.
5. Gedurende dit inkrimpen, bedekken zich de blaauwroode gladde huidplekken met zemelachtige korstjes.
6. Ten gevolge van dit inkrimpen, wordt de punt van den neus naar beneden getrokken, krullen de neusgaten naar binnen toe om, en nemen in omvang af.
   Dergelijke gevolgen van het inkrimpen neemt men in het aangezigt waar, (wanneer de zweer zich tot daartoe uitbreidt).
7. Niet zelden ontwikkelt er zich bij herhaling roos in het aangezigt.

Aanm.

De uitbreiding geschiedt nu eens langzaam gedurende maanden, dan weder spoedig, zoodat in korten tijd (14 dagen) het geheele aangezigt tot aan het voorhoofd ingenomen kan zijn.

8. Nu en dan treedt er beterschap, door verergering opgevolgd, in.

9. Wanneer het proces uitgewoed heeft, volgt er duurzame beterschap; er vormen zich geene nieuwe knobbeltjes, de afscheiding wordt beter, er heeft blijvende likteeken-vorming plaats; dit *likteeken* is α. dun, half doorschijnend, β. gespannen, γ. rood of blaauwrood, δ. onregelmatig zamengetrokken ε. gevoelig, en heeft ζ. neiging om op nieuw open te breken.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Alleen bij groote uitbreiding, vooral in de mond- en keelholte en bij aanzienlijk verlies van vochten, treedt hectische koorts in.

2. In andere gevallen lijdt de gezondheid zeer weinig.

C. *Onderscheidings-verschijnselen.*

1. *Van syphilitische neus-zweer.*

a). De oorspronkelijke zitplaats aan den neus zelven. b). De eigene uitslag-vorm, en c). De groote neiging tot uitbreiding.

2. *Van syphilitische huidknobbels.*

a). De grootere neiging van in verzwering over te gaan, hetgeen men bij de syphilitische knobbels minder waarneemt. b). Het bedekt zijn met korsten, hetgeen bij syphilitische knobbelzweren niet plaats heeft. c). Het eigendommelijk voorkomen van de zweer, en d). De grootere neiging tot uitbreiding.

3. *Van huidkanker.*

a). Het ontbreken der schietende, aan den kanker eigene pijnen. b). Het eigendommelijke van de zweer, welke bij kanker sponsachtig wordt, en c). De leeftijd van den lijder.

4. *Van melaatsheids-zweren.*

a). De oorspronkelijke zitplaats van de ziekte, welke bij de melaatsheid het bindweefsel is. b). De ontwikkeling, welke

bij melaatsheid steeds uit bruingele of bronskleurige vlekken plaats heeft. c). Het ontbreken van algemeene verschijnselen bij de voortknagende neus-zweer.

§ 337.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig, zoowel wegens: a. Het ingewortelde der kwaadsappigheid, als b. De onmogelijkheid van op zekere plaatsen, diep in de neusgangen bijv., door de aanwending van plaatselijke middelen de uitbreiding tegen te gaan; zoodat het niet zelden gebeurt, dat de meer uitwendige verzwering geneest, terwijl er in den neus verzworene plaatsen terugblijven, van waar de zweer zich op nieuw uitbreidt. en c. De neiging tot wederinstorting.

Gewijzigd door:

1. Den aard.
2. Het al of niet plaats hebben van eene gunstige wending in sommige verrigtingen bij den lijder.
3. De hoedanigheid van het likteeken.
4. Het al of niet bestaan van verwikkeling en den aard derzelve.

Aanm.

1. a. De syphilitische is als een teeken van zeer ingewortelde algemeene syphilitische besmetting, als zeer ongunstig te beschouwen. b. De kropzeerige is betrekkelijk minder kwaadaardig, en geneest wel eens bij meerdere ontwikkeling van het ligchaam tegen het 20ste à 25ste levensjaar als van zelve.
2. Het toenemen der krachten en het geregeld te voorschijn treden der maandstonden, zijn als gunstige verschijnselen te beschouwen.
3. Roode, weeke, sponsachtige, dunne en met knobbeltjes bezette likteekens, doen het weder openbreken van dezelve, en dus voor wederinstorting, vreezen.
4. De verwikkelingen maken de voorzegging steeds ongunstig, vooral bij longknobbelzucht, waar de zweer zelfs niet tot genezing mag gebragt worden.

§ 338.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het eigenaardig verzweringsproces te vernietigen, of
2. Hetzelve om te stemmen, en
3. De vernaauwing der neusgaten tegen te gaan.

Midd.

Aanw. 1.

Bijtmiddelen vooral. a. Het smegma corros. van VON GRÄFE (murias deutoxyd. hydrarg. dr. ij, pulv. gumm. arabic. aq. destill. ā scr. j). b. Lapis infernalis. c. Liquor BELLOSTII (indien de verzwering van syphilitischen aard is).

Aanw. 2.

a. Jodium-bereidingen, vooral. a). Sulph. jod. scr. j, axung. porc. unc. j (BIETT). b). Proto- en deuto-joduretum hydrarg. c). Eene zalf uit jod. pur. gr. x ad. xx en ung. hydrarg. cin. (BLASIUS). b. Chloorbereidingen. c. Het liniment. van KAY (ung. hydrarg. cin. unc. i ß. camph. dr. i Sp. terebinth. dr. i ß. axung. porc. unc. ß.).

Aanw. 3.

a. Geprepareerde spons, of beter b. Een stukje van een elastieken katheter van vereischten omvang, behoorlijk met kleefpleister omwonden, in de neusgaten te brengen.

Aanm.

De bijtmiddelen kunnen het ziekteproces wel beperken, doch verdienen voor duurzame genezing weinig vertrouwen.

Verband.

1. De bijtmiddelen moeten meermalen herhaald worden.
2. Groote vlakten cauteriseert men slechts bij gedeelten.
3. Zalven en smeersels moeten, door middel van steekwieken, zoo diep mogelijk in den neus worden gebragt.
4. Omstemmende middelen mogen op zwerende vlakten, slechts

zeer verdund worden aangewend, uit vrees, dat zij ontsteking en hierdoor verslimmering zouden opwekken.

5. Met de omstemmende middelen blijve men voortgaan, totdat het likteeken geheel gevormd is, en een goed voorkomen heeft.
6. Chloor-oplossingen moeten in den neus worden ingespoten.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De tot grondslag liggende kwaadsappigheid te verbeteren.
2. In geval van aanzienlijk verlies van vochten, de krachten te ondersteunen.
3. Het ligchaamsgestel te verbeteren en zoo doende onderdrukte bloedsontlastingen te herstellen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Joduret. hydrarg. vooral het deuto-joduretum hydrarg. b. Cura ZITTMANNI. c. Hydrioid. potass. tegelijk met subcarb. ferri. d. Oleum jecor. aselli, en bij de syphilitischen daarenboven kwikbereidingen, vooral. e. Cyanuret. hydrarg. en f. Deutoxyd. hydrarg. nitr.

Aanw. 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 3.

Aan deze aanwijzing wordt voldaan door de middelen ter verbetering der kwaadsappigheid, benevens goede voeding en het nakomen der leefregelen, zoodat men maar zeldzaam verpligt zal zijn, om den stondenvloed bijv. direct te bevorderen.

Aanm.

De algemeene behandeling is ook hier hoofdzaak en dikwijls alleen voldoende, om de genezing te verkrijgen.

§ 339.

LEEFREGELEN.

Zie de kropzeerige kwaadsappigheid in de handleiding der Geneeskunde, benevens de leer der syphilis.

NEGEN EN VEERTIGSTE HOOFDSTUK.

RHEUMATISCHE ZWEER.

RHEUMATELKOS.

§ 340.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, welke het gevolg van eene rheumatische gesteldheid is.
2. *Ligchaamsdeelen.* Aan alle ligchaamsdeelen, waar de huid zeer nabij pezen of peesvliezen gelegen is, dus vooral in den omtrek van gewrichten.

Aanm.
Het verzweringsproces kan oppervlakkig onder de huid, of dieper, zelfs in het beenvlies, beginnnen en dan zelfs osteo-nekrosis ten gevolge hebben.

3. *Levensuiting.* Onbepaald, nu eens werkdadig, dan weder verhoogd gevoelig; zelden lijdelijk.
4. *Stofverplaatsings-neiging.* Wanneer de zweer onderdrukt wordt, vóór dat het rheumatisme is weggenomen, gebeurt het meermalen, dat er stofverplaatsing, soms naar edele deelen, volgt.

§ 341.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
Rheumatische kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Rheumatische stofverplaatsing, en hierdoor ettergezwel.
2. Postvatting van rheumatisme.

§ 342.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Ontstekingachtig rood in aanzienlijke uitgebreidheid; echter b). weinig of niet gezwollen.
2. *Randen.* a). Bleek. b). Plat. c). Dun.
3. *Grond.* a). Oppervlakkig. b). Uitgebreid. c). Breed. d). Glad. e). Geelrood.
4. *Afscheiding.* a). Waterachtig of kleverig. b). Scherp. c). Het linnen donker kleurende en het zilver bruin aanslaande.
5. *Gevoeligheid.* Gewoonlijk gering.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Door weêrsinvloed, bij koud en vochtig weêr, vooral in het najaar en des winters, verergering onder subacute ontstekings-verschijnselen, terwijl warm en droog weêr beterschap aanbrengt.
2. Langzame overgang in de eenvoudige zweer.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene eigendommelijke.

§ 343.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, daar de zweer gewoonlijk geneest, wanneer het rheumatisme nalaat.

§ 344.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De zweer lenigend te behandelen, zoolang het rheumatisme voortduurt.
2. De verheffingen bij koud en nat weder af te stemmen.
3. Den graad van levensuiting te wijzigen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Sparadrappleisters, of b. In levertraan gedoopte lapjes linnen, bedekt met c. Watten of flanel.

Aanw. 2.

Warme, zacht prikkelende kruidenzakjes.

Aanw. 3.

Zie de wijzigingen, welke de zweren ondergaan kunnen, (Hoofdstuk LIV).

Verband.

De zweren verdragen noch koude, noch vochtige middelen, en vereischen een warm verband.

B. *Alg.*

Aanw.

Het rheumatisme te verbeteren.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 345.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel in eene nagenoeg horizontale houding.
2. Vermijding van togtlucht op hetzelve. Zie verder rheumatismus in de handleiding der Geneeskunde.

VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

JICHT-ZWEER.

ARTHRAGRELKOS.

§ 346.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, welke het gevolg van jichtige ontsteking is.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. De onderste ledematen, vooral het linkerbeen en wel meer bepaald om het voetgewricht en om de knie. b. De vingertoppen (panaritium arthriticum) bij jichtige vrouwen.
3. *Zamenstelling met:* a. Jicht-knobbels, en b. Jichtaardig gewrichtslijden.
4. *Verwikkeling met:* Jicht-kwaadsappigheid.
5. *Stofverplaatsings-neiging.* Bij onvoorzigtige onderdrukking der zweer volgt er meermalen stofverplaatsing, soms naar edele deelen.

§ 347.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Jicht-kwaadsappigheid. Zie de handleiding der Geneeskunde.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Postvatting van jicht-kwaadsappigheid en hierdoor ontsteking, enz.

§ 348.

VERSCHIJNSELENLEER.

Ontwikkeling. Gewoonlijk uit: a). Huiduitslag. of b). Ettergezwelletjes.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Gedaante.* In den beginne rond, later onregelmatig.
2. *Omtrek.* a). Gezwollen. b). Aderspattig (niet altijd). c). Bruinrood of roosachtig.
3. *Randen.* a). Dik. b). Hard. c). Knobbelachtig. d). Somwijlen zuchtig.
4. *Grond.* a). Oppervlakkig. b). Ongelijk. c). Glanzig. d). Bruinrood. e). Zonder vleeschgroeijing. f). Niet zelden met jicht-concrementen bezet.
5. *Afscheiding.* a). Dun. b). Scherp, invretend. c). Jicht-concrementen in den grond der zweer nederzettende.
6. *Gevoeligheid.* a). Gewoonlijk verdoofd gevoelig. b). Gedurende de jicht-aanvallen pijnlijk. c). In het algemeen des nachts pijnlijker, dan gedurende den dag.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Jicht-zweren worden droog, verergeren en geraken in ontsteking, gedurende de aanvallen van jicht.
2. Bij koud en vochtig weêr en bij het gebruik van spirituosa, worden ze pijnlijk.
3. Langzame overgang (niet vóór dat de jicht-concrementen opgeruimd zijn) in de eenvoudige zweer, een *likteeken* nalatende, dat: a). Breed. b). Dun. c). Onregelmatig. d). Rood-bruin-blaauwachtig is, en e). Bij jicht-aanvallen en bij weêrsverandering pijnlijk wordt en wel eens openbreekt.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Geene eigendommelijke.

§ 349.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig.
Eenige zweren, de verouderde en bijzonder die van het voetgewricht zijn hardnekkig, terwijl andere soms als van zelve genezen.

§ 350.

BEHANDÉLINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De levensuiting tot de onzijdige terug te brengen.
2. Plaatselijke zamenstelling, vooral met betrekking tot de jicht-concrementen, op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

Bij verdoofde gevoeligheid. a. Drooge poeders uit gum. myrrh. en camph. b. Aromatische kruidenzakjes.

Bij verhoogde gevoeligheid. Pijnstillende middelen, vooral empl. hydrarg. met extr. cicut. en extr. bellad.

Bij ontsteking (gedurende de jicht-aanvallen). a. Droog pluksel of watten, hoogtens bestreken met b. Ol. amygd. dulc. of versch ung. simpl.

Aanw. 2.

Werktuigelijke opruiming, enz.

Verband.

Jicht-zweren verdragen noch koude, noch vochtige middelen, maar vereischen integendeel een warm verband met watten, flanel, enz.

Aanm.
Men zij indachtig, dat eenige jicht-zweren (de verouderde, met rijkelijke afscheiding

gepaard gaande, bijzonder die aan het voetgewricht) dikwijls heilzame afleidingspunten voor andere jicht-verschijnselen zijn, en dat zij dus niet onvoorwaardelijk onderdrukt mogen worden.

B. *Alg.*

Aanw.

De jicht-kwaadsappigheid te verbeteren, enz.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 351.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel in eene nagenoeg horizontale houding.
2. Hetzelve door omwikkeling met watten of flanel voor den invloed van koude en vochtigheid te beschutten.

   Zie verder de jicht-kwaadsappigheid in de handleiding der Geneeskunde.

EEN EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

SCHEURBUIK-ZWEER.

SKELOTURBELKOS.

§ 352.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, die met de scheurbuikige bloedsontmenging in een direct oorzakelijk verband staat.
2. *Weefsels.* a. De huid, en in de huid vooral de haarwortelen. b. De slijmvliezen.
3. *Ligchaamsdeelen. Huid-zweren* komen het veelvuldigst aan het been, en nimmer in het aangezigt of op de handen voor. *Slijmvlies-zweren* doen bij uitsluiting de mondholte en bijzonder het tandvleesch aan.
4. *Levensuiting.* Lijdelijk.
5. *Verwikkeling met:* a. Scheurbuikige kwaadsappigheid, en gelijksoortige aandoening in andere werktuigen. b. Syphilis.

§ 353.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Scheurbuikige bloedsgesteldheid, waartoe alle individuën min of

meer, bijzonder echter die van een lympatisch temperament, vatbaarheid bezitten.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleediging, dikwijls uiterst geringe.
2. Koude, vochtige weêrsgesteldheid.

Aanm.

Meermalen ontwikkelen zij zich zoogenaamd van zelve.

§ 354.

VERSCHIJNSELENLEER.

HUID-ZWEER.

Ontwikkeling uit: a). Eene zoogenaamde scheurbuikige vlek (blaauwe schuit), of b). Ontstokene, donkerroode, harde knobbeltjes. Op beide vormen ontwikkelt zich een blaasje, dat openbreekt en eene zweer ten gevolge heeft.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Gedaante.* In den beginne rond, later onregelmatig.
2. *Omtrek.* a). Zuchtig. b). Blaauwschuitig. c). Met opgezette en dikwijls pijnlijke aderen bezet. d). Zuchtig-roosachtig (somwijlen).
3. *Randen.* a). Blaauw. b). Hol. c). Flets. d). Gezwollen (somwijlen). e). Later met sponsachtige, ligt bloedende uitgroeisels bezet.
4. *Grond.* a). Bruinrood-blaauw. b). Vuil. c). Bezet met geleiachtig bloed, onder hetwelk d). Ligt bloedende sponsachtige uitgroeisels bestaan. e). Dikwijls zeer pijnlijk.
5. *Afscheiding.* a). Dun. b). Geelgroen. c). Stinkend, zeer walgelijk. d). Meermalen met eene aanzienlijke hoeveelheid moeijelijk stolbaar bloed gemengd.
6. *Gevoeligheid.* a). Gering, of b). Verhoogd.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Uitbreiding gewoonlijk meer in oppervlakte, dan in diepte.
2. In eenige gevallen overgang in versterving.

3. Langzame overgang in de eenvoudige zweer, opgevolgd door een *likteeken*, dat zich dikwijls in het middelpunt van de zweer begint te vormen. en a). Blinkend. b). Vuil grijsachtig is. c). Nimmer met haren bezet wordt en d). Groote neiging heeft om weder open te breken.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Geene eigendommelijke.

SLIJMVLIES-ZWEER.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. Door het weefsel min of meer gewijzigd, vertoont de zweer hier nagenoeg dezelfde verschijnselen als op de huid, en
2. Daarenboven verspreidt zij gewoonlijk eenen zeer walgelijken stank.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Overgang in versterving, en hierdoor uitbreiding, zelfs tot op de beenderen (in belangrijke gevallen), of
2. Genezing.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Zie de huid-zweer.

§ 355.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is in het algemeen niet gunstig, grootendeels afhangende van het al of niet herstellen van den scheurbuikigen toestand van het bloed.
2. De zweer geneest, echter niet altijd, wanneer die toestand overwonnen is, en kan gewoon (habitueel) worden.

§ 356.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De gesteldheid van den grond te verbeteren en tot die van de eenvoudige zweer terug te brengen.
2. Verbloedingen te stillen.

HUID-ZWEER.

Midd.

Aanw. 1.

Rotting werende, zamentrekkende, koolzuurgas ontwikkelende, zoo als:

a. Aq. THEDENII. b. Dec. cort. querc. c. Dec. cort. peruv. d. Dec. rad. torment. e. Sol. alum. vinosa. f. Acid. mineralia. g. Sp. vini.

Aanw. 2.

Gloeijend ijzer.

Verband.

Sluitend.

SLIJMVLIES-ZWEER.

Aanw. 1.

a. Sp. cochlear. b. Tinct. myrrhae. c. Acid. muriat. d. Creosoot.

B. *Alg.*

Aanw.

De scheurbuikige bloedsmenging te verbeteren.

Aanm.

In geval van verwikkeling met syphilis, tracht men de scheurbuik te herstellen vóór dat men tot de behandeling der syphilis overgaat.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 357.

LEEFREGELEN.

Rust van het deel, in nagenoeg horizontale houding (voor de zweren van de onderste ledematen).

Zie verder scheurbuik in de handleiding der Geneeskunde.

TWEE EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

KWIK-ZWEER.

HYDRARGYRELKOS.

§ 358.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, die het gevolg van het gebruik van kwik is.
2. *Verdeeling naar de verwikkeling.* a. *Eenvoudige* wanneer dezelve bij eene overigens gezonde ligchaamsgesteldheid voorkomt. b. *Zamengestelde* door verwikkeling met de eene of andere kwaadsappigheid en wel met a). de syphilitische, b). rheumatische en c). kropzeerige.
3. *Oorsprongs-verhouding.* a. Oorspronkelijk (eenvoudige). of b. Opvolgend (zamengestelde) voor de verwikkelde; eene andere zweer, bijv. eene syphilitische, kan in eene kwik-zweer veranderen.
4. *Weefsels in verband tot de verwikkeling.* a. De *slijmvliezen*, zonder verwikkeling. b. De *huid*, met syphilis. c. Het *vezelachtig weefsel*, met rheumatisme. d. De *klieren*, met kropzeerige kwaadsappigheid.

Aanm.

Bij al deze verwikkelingen kan de syphilis mede in het spel zijn.

5. *Levensuiting.* a. Lijdelijk, of b. Verhoogd gevoelig (bijzonder aan de slijmvlies-zweer eigen).
6. *Gevolgen.* a. Verlies der tanden. b. Versterving der tanden kasranden. c. Vergroeijing van de wangen met het tandvleesch of met de tong. d. Geheel of gedeeltelijk verlies van de lel.

Aanm.

Deze gevolgen kunnen slechts bij de zamengestelde kwik-zweer, of bij voortgezet gebruik van kwik bij de eenvoudige kwik-zweer voorkomen.

§ 359.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
Kwik-kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Het gebruik van kwik, hetzij plaatselijk of algemeen.
2. Het vatten van koude bij reeds bestaande kwik-kwaadsappigheid.
3. Stoornis in de diëet.
4. Postvatting van kwik-kwaadsappigheid.

§ 360.

VERSCHIJNSELENLEER.

EENVOUDIGE.

Ontwikkeling uit blaauwroode plekswijze zwellingen van het slijmvlies.

Voorboden. Speekselvloed en andere verschijnselen van kwik-kwaadsappigheid.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Bleekrood.
2. *Gedaante.* Onregelmatig.

3. *Randen.* a). Slap. b). Ongelijk. c). Ligt bloedend.
4. *Grond.* a). Vlak. b). Bleekrood of asch graauw. c). Slap. d). Sponsachtig.
5. *Afscheiding.* a). Overvloedig. b). Dun, bloederig. c). Gemengd met speeksel (bij mond-zweer). d). Stinkend.
6. *Gevoeligheid.* Zeer verhoogd, pijnlijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Overgang, dikwijls spoedig, in de eenvoudige zweer en sluiting zonder sporen na te laten, of
2. Uitbreiding in oppervlakte (gewoonlijk) en in diepte, of
3. Bij voortgezet gebruik van kwik worden zij ware voortknagende zweren en ontstaan er nu:
4. Parenchymateuse verbloedingen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Bij door plaatselijke inwerking te weeg gebragte, geene.
2. Bij door kwaadsappigheid te weeg gebragte. a). Verschijnselen dezer kwaadsappigheid, en b). Speekselvloed of sporen van denzelven.

ZAMENGESTELDE.

Met syphilis.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Die van eene reeds bestaande syphilitische zweer, of b). Violetrood.
2. *Randen.* a). Weinig verheven, b). Met adertjes bezet, c). Violetrood.
3. *Grond.* Vroeger spekachtig, wordt a). Vuil, en b). Als ingescheurd c). Ligt bloedend, en d). Slap.
4. *Afscheiding.* Vroeger dik, taai, etterachtig, wordt a). Dun. b). Scherp, en is c). Dikwijls met bloed gemengd.
5. *Levensuiting.* Wordt verhoogd gevoelig.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Langzame overgang in de eenvoudige zweer, met neiging tot wederinstorting.
2. Uitbreiding in de diepte en eene voortknagende gesteldheid aannemende.

B. Algemeene verschijnselen.

Verschijnselen van nog bestaande of voorafgegane syphilitische kwaadsappigheid.

Met andere kwaadsappigheid.

In dit geval gaat de herkenning veelal met moeijelijkheid gepaard, en moeten vooral voorafgegane of nog bestaande ziekelijke toestanden in aanmerking genomen worden.

§ 361.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is bij de eenvoudige gunstig, zoo zelfs dat zij in eenige dagen kan genezen.
2. Bij de verwikkelde ongunstig, zoo zelfs dat zij, aan zich zelve overgelaten, miskend, of verkeerd behandeld, zeer langen tijd duren en de schrikbarendste verwoestingen aanrigten kan.

§ 362.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

Den graad van levensuiting tot den onzijdigen terug te brengen.

Midd.

Verschillend, naar gelang van den graad van levensuiting. Zie de wijzigingen, welke de zweren ondergaan kunnen.

Aanm.

Met de prikkelende middelen moet men echter hier voorzigtig zijn, daar de graad van levensuiting zeer ligt tot den verhoogd gevoeligen overgaat.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De kwaadsappigheid te verbeteren.
2. De krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de handleiding der bijzondere vergiftleer.

Aanw. 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 363.

LEEFREGELEN.

1. Voedende spijzen en dranken, in den beginne uit de weinig prikkelende gekozen, zoo als bouillon, melk, eijeren, oesters, wit vleesch met brood, later chocolade, gebraden rundvleesch, bier en eindelijk wijn.
2. Verblijf in eene drooge, zuivere, warme lucht.
3. In den beginne warme kleeding, zoo mogelijk met flanel. Na de genezing tracht men den lijder weder langzamerhand tegen uitwendige invloeden meer ongevoelig te maken, waartoe bijzonder koude baden aangewezen zijn.

DRIE EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

UITSLAG-ZWEER.

EXANTHEMELKOS.

§ 364.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men in verzwering overgegaan huiduitslag.
2. *Weefsels.* a. De huid (gewoonlijk). b. De slijmvliezen (zeldzaam).
3. *Getal der gelijktijdig voorkomende.* Gewoonlijk bestaan er meerdere zweren tegelijk.
4. *Oorsprongs-verhouding.* a. Eigenlijdend, of b. Constitutioneel.
5. *Zamenstelling met:* Huiduitslag.
6. *Verwikkeling met:* a. Kwaadsappigheid. b. Buikvolvloedigheid. c. Gestoorde pisbereiding.
7. *Ziekte-scheidend vermogen.* Zeer dikwijls zijn deze zweren ziekte-scheidend, of als heilzame afleidingspunten te beschouwen.
8. *Besmettelijkheid.* Eenige zijn, even als het huiduitslag, waaruit zij voorkomen, besmettelijk.

§ 365.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Lijmphatisch temperament.
2. Vertroetelde huid.
3. Buikvolbloedigheid.
4. Kwaadsappigheid, vooral a. De kropzeerige. b. De syphilitische. c. De jichtige. d. De rheumatische. e. De melaatsheids. f. De radesygische. en g. De zoogenaamde uitslag-kwaadsappigheid.
5. De zomer.
6. Tropische gewesten.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Onreinheid.
2. Huidprikkeling, vooral door scherp prikkelende middelen, te warme kleeding, enz.

Aanm.

Dikwijls ontstaan deze zweren zoogenaamd van zelve.

§ 366.

VERSCHIJNSELENLEER.

Ontwikkeling uit: Huiduitslag, vooral uit a. Korstvormende blaaruitslag (rhypia). b. Meervoudige puist-uitslag (impetigo). c. Hoofdzeer. d. Enkelvoudige blaasjes-uitslag (eczema). e. Kinhuidsmeerklier-ontsteking (geniosteadenitis). f. Blaasjesvlecht (herpes). g. Melaatsheid (lepra) en h. Kustmelaatsheid (radesyge).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Gedaante.* Onregelmatig.
2. *Uitbreiding.* a). Eenige zijn slechts oppervlakkig. b). Andere dringen diep in.
3. *Omtrek.* a). Met huiduitslag bezet. b). Bij eenige gezwollen.

4. *Randen.* a). Gewoonlijk vlak. b). Bij eenige hol en scherp.
5. *Grond.* a). Vuil. b). Spekachtig.
6. *Afscheiding.* a). Dik. b). Kleverig. c). Honigaardig. d). Eigendommelijk zoetachtig en walgelijk riekend. f). Somwijlen scherp. g). Dikwijls korstvormend. h). Bij eenige met schimmels gemengd.

Aanm.

De randen, de omtrek, de grond en de afscheiding leveren vele verscheidenheden op, al naar den aard van het huiduitslag.

7. *Gevoeligheid.* De meeste dezer zweren gaan met een gevoel van jeuking en branding vergezeld, een gevoel, dat vooral bij het gebruik van prikkelende spijzen, door bedwarmte en het vatten van koude vermeerdert.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Deze zweren kunnen jaren lang, nu eens verergerende, dan weder verbeterende, blijven bestaan.
2. Nu eens gaan eenige in de eenvoudige zweer over en genezen, terwijl er op andere plaatsen nieuwe ontstaan.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Gewoonlijk geene, dan die der tot grondslag liggende huidziekten.
2. In geval door groote uitgestrektheid van de verzwering de huiduitwaseming belangrijk onderdrukt is, kunnen er aandoeningen van inwendig gelegene werktuigen, waterzucht, enz. volgen, toestanden, die zelfs hectische koorts na zich kunnen slepen.

§ 367.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald.

Gewijzigd door:

1. De oorzaken.
2. De oorsprongs-verhouding.
3. Den ouderdom van den lijder.

4. De uitgebreidheid der verzwering.

Aanm.

1. Kunnen de oorzaken gemakkelijk weggenomen worden, dan ook volgt de genezing spoedig.
2. Eigenlijdende zweren zijn spoedig tot genezing te brengen, terwijl constitutionele veelal uiterst hardnekkig zijn, en dikwijls levenslang kunnen blijven bestaan.
3. Bij jeugdige voorwerpen volgt de genezing meermalen bij het intreden van het tijdperk der huwbaarheid, terwijl bij oude lieden, bij wie de zweer tot gewoonte geworden is en dikwijls tot uitscheidingswerktuig dient, de genezing hoogst moeijelijk verkregen wordt, en veelal niet mag bevorderd worden.
4. Zeer uitgebreide zweren kunnen zelfs levensgevaarlijk worden.

Zie de algemeene verschijnselen.

§ 368.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De zweer te zuiveren en verder lenigend te behandelen, totdat de oorzaken weggeruimd zijn.
2. De jeukende, brandende pijnen te bedaren.
3. De zweervlakte voorzigtig om te stemmen en tot sluiting te brengen, wanneer de oorzaken opgeheven zijn.

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend, naar gelang van de gevoeligheid der huid en den aard van het huiduitslag, waaruit de zweer voortgesproten is. In het algemeen zwavelbereiding in zalfvorm, als bad of als stoving.

Bij lijdelijke levensuiting.

a. Deuto-chlorur. hydrarg. in oplossing (aq. phagadaenica). b. Ung. mixt. rubr. c. Solut. nitr. argent. d. Acid. nitr. (ung. oxygenatum). e. Ung. picis., enz.

Bij verhoogde gevoeligheid.

a. Weinig prikkelende zalven met opium, of b. Bestrijking met sol. opii.

Bij slapte en afscheiding van dunne, scherpe stof.

Zamentrekkende middelen, vooral: a. Dec. r. torment. b. Dec. querc., en c. Dec. fol. jugland.

Aanw. 2.

a. Axung. porc. met opium. b. Zemelbaden. c. Dec. r. alth. met opium. d. Catapl. emoll., e. Inf. herb. hyosc. nigr.

Aanw. 3.

a. Etterdragt (fonticulus) tot eenigen tijd na de genezing open te houden. b. In eenige hardnekkige gevallen krachtdadige omstemming, ja vernietiging van den grond door. a). Cauterisering met lapis infernalis, of b). Het causticum van CAQUOIN, of c). Het causticum *Viennense*. c. In minder hardnekkige gevallen voldoen de middelen, die voor de eerste aanwijzing aangegeven zijn, en, die na zuivering van den grond, door zachtere, opdroogende (ung. simpl., ung. plumb., aq. GOULARDI of ung. zinci), worden vervangen.

Verband.

1. Bij geprikkelde toestanden van de huid, eer koel dan warm.
2. Vooral voor den omtrek van de zweer neme men de hoogst mogelijke reinheid in acht, en kunnen wasschingen met zeepwater hier dagelijks aangewezen zijn.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De af- en uitscheidingen te regelen.
2. De kwaadsappigheid en andere tot grondslag liggende oorzaken op te ruimen.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanm.

De algemeene behandeling is hier hoofdzaak

§ 369.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel in eene horizontale houding.
2. Vermijding van koude en togtvatting op het deel, waarin de verzwering gezeteld is.
3. In het algemeen matig gebruik van spijs en drank, en, bij intredend gevoel van branding en jeukte, bepale men zich tot zachte, niet prikkelende voedselen met rijkelijk gebruik van koud water.

Zie verder de huidziekten in de handleiding der Geneeskunde.

VIER EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

SYPHILITISCHE ZWEER.

SYPHILIDELKOS.

§ 370.

BEPALING EN VERDEELING.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, die het gevolg is van syphilitische besmetting.
2. *Verdeeling naar den oorsprong.* a. Oorspronkelijke of eigenlijdende, en b. Opvolgende of constitutionele.

I.

OORSPRONKELIJKE SYPHILITISCHE ZWEER.

PROTOTYPON SYPHILIDELKOS.

Gelijkbeteekenende benaming: SJANKER.

§ 371.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, die het gevolg is van de plaatselijke besmetting door syphilitische smetstof.
2. *Weefsels en ligchaamsdeelen.*

a. *De slijmvliezen en de huid.* a). De roede. b). De balzak.

c). De omtrek van den aars. d). De uitwendige vrouwelijke schaamdeelen. e). De scheede. f). Het scheededeel van den baarmoederhals. g). De tepel en tepelkrans. h). De lippen. i). De tong. k). De voorboven-vlakte van de dijen. l). De schaamheuvel. m). Onder den navel.

Aanm.

1. Dieper in den pisweg dan aan den uitwendigen opening, hebben wij nimmer, ook bij opzettelijk onderzoek, sjankers (de zoogenaamde chancre larvée van RICORD) aangetroffen.
2. Ik heb eenmaal waargenomen, dat er zich bij iemand, die aan eene oorspronkelijke syphilitische aandoening der teeldeelen leed, op de stuit eene puist vormde, die geheel het voorkomen van enkelvoudige puistuitslag had, en uit welke zich eene zweer vormde, die mij wegens derzelver eigenaardig aanzien noopte om met hare stof eene inënting te doen; en ziet, er ontwikkelden zich op de ingeënte plaatsen wezenlijk sjankers. De tegenwoordige Hoogleeraar HISSINK JANSEN is getuige van dit geval geweest, ik meen zelfs, dat Z. H. Gel. op mijn verzoek de inënting gedaan heeft.

b. *Het bindweefsel.* a). De rug aan de roede. b). De voorboven-vlakte van de dijen.

c. *De watervaatsklieren.* De liesstreek.

3. *Vormen, welke oorspronkelijk kunnen optreden.*

a. *Voor de slijmvlies- en huid-sjankers.* a). Eenvoudige sjanker, (prototypon syphilidelkos). b). Verharde sjanker, (sclerodon syphilidelkos). c). Verhevene sjanker, (hypersarkotikon syphilidelkos). d). Voortknagende sjanker, (phagadaenikon syphilidelkos). e). Koudvurige sjanker, (nekrotikon syphilidelkos).

b. *Voor de bindweefsel sjankers.* Min of meer holle sjanker, (koiliodes syphilidelkos).

c. *Voor de watervaatsklieren.* Syphilitische liesklier-zweer, (bubono-syphilidelkos).

Aanm.

1. De slijmvlies- en huid-sjankers zijn de gewoonlijkst voorkomende; zij hebben dikwijls de liesklier-sjanker ten gevolge.
2. Sommige vormen der slijmvlies- en huid-sjankers kiezen voor zitplaats eigene ligchaamsstreken.

4. *Tijd van duur.* Bij geregelden gang. a. Eenvoudige sjanker, 3 à 6 weken. b. Verhevene en verharde sjanker, 4, 6, à 8

weken. c. Voortknagende en koudvurige sjanker, 4, 8 à 10 maanden. d. Bindweefsel-sjanker, 3 à 4 weken. c. Klier-sjanker, van eenige weken tot meerdere maanden.

5. *Getal der gelijktijdig voorkomende.* Gewoonlijk meer dan één; in eenige gevallen heeft men er tot twintig toe gelijktijdig waargenomen.
6. *Zamenstelling met:* a. Voorhuid-ontsteking, met of zonder vernaauwing. b. Huiduitslag. c. Syphilitische liesklier-ontsteking.
7. *Verwikkeling met:* a. Kropzeerige kwaadsappigheid. b. Scheurbuikige kwaadsappigheid. c. Kwik-kwaadsappigheid. d. Rheumatische kwaadsappigheid. e. Gastricisme.
8. *Verwisseling met:* a. Zweren, het gevolg van herpes praeputialis (voor de eenvoudige sjanker). b. Slijmblaasjes-verzwering in de scheede.

§ 372.

OORZAKENLEER.

VOOR DE BIJZONDERE VORMEN.

Eenvoudige sjanker.

Geene bijzondere.

Verharde sjanker.

Te prikkelende behandeling van de eenvoudige sjanker; onvoorzigtige cauterisatie van dezelve bijv.

Aanm.

Dezelve treedt echter gewoonlijk oorspronkelijk op.

Voortknagende sjanker.

1. Koude, vochtige weêrsgesteldheid.
2. Kwaadsappigheid, vooral de scheurbuikige en alcoholische.
3. Uitgeput ligchaam.
4. Neiging tot huiduitslag.
5. Misbruik van kwik.
6. Ondoelmatige leefwijze.

Aanm.

Dikwijls zijn de oorzaken onbekend.

Ontstokene sjanker.

1. Onreinheid.
2. Te prikkelend verband.
3. Gastricisme.

Koudvurige sjanker.

1. Dezelfde als voor de voortknagende, en daarenboven
2. Ondoelmatige behandeling van de ontstokene sjanker.

Aanm.

Dezelve kan oorspronkelijk optreden.

Verhevene sjanker.

Te prikkelende behandeling van de eenvoudige sjanker.

Aanm.

Dikwijls zijn de oorzaken onbekend.

§ 373.

VERSCHIJNSELENLEER.

SLIJMVLIES- EN HUID-SJANKER.

Ontwikkeling. a. Wanneer de syphilitische smetstof op de gewone wijze door het epithelium, of de opperhuid dringt, of met een scherp werktuig onder de opperhuid gebragt wordt, ontstaat er tusschen den 2^{en} en 7^{en} dag, en volgens enkele waarnemingen soms wel later, een klein blaasje, dat a). Geel-grijs. b). Pokvormig is. c). In den beginne met een helder vocht, later met etter gevuld is, en dat d). Omgeven is door een rooden, in het bruin spelenden ring.

b. Dit blaasje breekt open en er vertoont zich nu eene zwerende vlakte, uit welke zich eene der bovengenoemde zweren vormt.

Aanm.

Wanneer de smetstof op eene ontvelde plaats wordt aangebragt, neemt men dit blaasje niet waar.

Eenvoudige sjanker.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

Geene eigendommelijke.

Aanm.

Er bestaan geene kenmerkende verschijnselen voor de eenvoudige sjanker; zelfs kan eene in schijn slechts etterende ontvelling van syphilitischen aard zijn.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Langzame verbetering van den grond, enz., en genezing, een klein oppervlakkig *likteeken* nalatende, of
2. Overgang in de verhevene sjanker.
3. Overgang in ontsteking, of
4. Overgang in de voortknagende sjanker, of
5. Overgang in de verharde sjanker.

Verharde sjanker (HUNTERSCHE Sjanker).

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

1. *Gedaante.* Min of meer ringrond.
2. *Omtrek.* Hard als een schijfje, bij het vatten tusschen de vingeren.
3. *Randen.* a). Hard. b). Dik. c). Verheven. d). Aan de zweerzijde als afgestoken.
4. *Grond.* a). Vuil, spekachtig of leikleurig. b). Hard. c). Zonder vleeschheuveltjes.
5. *Afscheiding.* Gering, overigens niets bijzonders.
6. *Gevoeligheid.* Zij zijn niet pijnlijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Langzame verbetering van den grond, enz., en genezing met oplossing der verharding, of
2. Genezing met teruglating der verharding, welke min of meer langzaam verdwijnt, op nieuw in verzwering geraken of terug blijven kan, een *likteeken* nalatende, dat groot en diep is.

Aanm.

Voor vele jaren heb ik eens zulk eene aan alle behandeling weerstand biedende verharding uit de voorhuid weggenomen. Dezelve had den omvang van een 25 Cts. stukje en zag er vezelkraakbeenachtig scirrheus uit.

3. Overgang in de voortknagende sjanker.

Voortknagende sjanker.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Gedaante.* Onregelmatig.
2. *Omtrek.* a). Rood. b). In eenige gevallen zuchtig gezwollen.
3. *Randen.* a). Onregelmatig. b). Getand. c). Los. d). Somwijlen zuchtig gezwollen.
4. *Grond.* a). Met eene vuil grijs-groenachtige stremsel-laag bedekt. b). Zonder vleeschgroeijing.
5. *Afscheiding.* a). Overvloedig. b). Nu eens goed, etterachtig, dan weder dun en stinkend.
6. *Gevoeligheid.* Zij zijn: a). Zeer pijnlijk (gewoonlijk), of b). Weinig pijnlijk (bij eenigen).

Aanm.

De pijnen verheffen zich dikwijls des nachts.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Voortknaging in oppervlakte en diepte, waardoor belangrijke verwoestingen, verbloeding, of
2. Voortkruiping van het verzweringsproces, waarbij de sjanker, terwijl zij zich aan de eene zijde uitbreidt, aan de andere zijde geneest (herpini syphilidelkos).
3. Eindelijk stilstand van het verwoestingsproces en langzaam voortgaande genezing, een *likteeken* nalatende, dat diep en misvormd is.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Algemeen kwaadsappig voorkomen, met
2. Koorts onder slependen vorm (hectische koorts).

Verhevene sjanker.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Koperroodkleurig.
2. *Randen.* Opgeworpen.
3. *Grond.* a). Halfbolrond. b). Eenige lijnen boven den omtrek uitpuilend. c). Vuil-donker of licht-rood. d). Spek-

achtig, of e). Hard, het voorkomen van eene zwerende wrat hebbende.

4. *Afscheiding.* a). Overvloedig. b). Dun etterig.
5. *Gevoeligheid.* Niets eigendommelijks.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Langzame inzakking van den grond, en genezing, een *likteeken* nalatende, dat in den beginne vast en verheven is, later echter week wordt.

Koudvurige sjanker.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). In minderen of meerderen mate roosachtig. b). In eenige gevallen waterzuchtig gezwollen, en c). In eenige gevallen hard.
2. *Randen.* a). Onbepaald, of b). Door vochtige versterving aangedaan.
3. *Grond.* Door vochtige versterving aangedaan.
4. *Afscheiding.* Dezelfde als bij de vochtige versterving waargenomen wordt.
5. *Gevoeligheid.* a). In eenige gevallen zijn zij zeer pijnlijk, b). In andere minder.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Afstooting van het verstorvene en overgang in de eenvoudige (niet syphilitische) zweer; in vele gevallen slechts geringe verwoestingen en een niet weinig misvormd *likteeken* nalatende.

B. *Algemeene verschijnselen.*

In eenige gevallen koorts met gastricisme.

Wijzigings-verschijnselen voor de onderscheidene vormen.

Naar de verwikkeling.

Met kropzeerige kwaadsappigheid.

1. De sjanker gaat bij prikkelbare voorwerpen ligt in ontsteking,
2. Bij weinig prikkelbare voorwerpen in verharding over, terwijl ze
3. Bij beiden gaarne voortknagend wordt.

Met scheurbuikige kwaadsappigheid.

1. De sjanker heeft blaauwkleurige, waterzuchtige randen.
2. Een blaauwkleurigen grond.
3. Scheidt dunnen, bloederigen etter af, en heeft
4. Neiging om koudvurig, voortknagend te worden.

Met rheumatische kwaadsappigheid.

1. De sjanker verloopt langzamer.
2. Dezelve ondervindt den invloed van weêrsveranderingen, en heeft
3. Neiging om voortknagend te worden.

Met kwik-kwaadsappigheid.

1. De sjanker wordt zeer pijnlijk.
2. De randen verheffen zich en worden violetkleurig.
3. In den grond vormt zich eene vuil-grijze of bruine, als verstorvene laag.
4. De afscheiding wordt scherp, dun en bloederig.
5. De sjanker breidt zich in diepte en in oppervlakte uit, en kan bij voortgezet gebruik groote verwoestingen aanrigten.

Met slepend gastricisme.

De sjanker heeft neiging om in roosachtige ontsteking over te gaan, voortknagend en koudvurig te worden, bijzonder bij gebruik van kwikmiddelen.

Naar de zamenstelling.

Met uitslag-zweren.

1. De sjanker heeft eene neiging om zich in oppervlakte uit te breiden.
2. De randen zijn weinig verheven.
3. De grond is uitgehold, in het midden spekachtig, naar den omtrek toe rood korrelig.
4. De afscheiding is dun, weiachtig.

Met voorhuids-ontsteking en vernaauwing.

Sjankers, aan den door de voorhuid bedekten eikel of aan de binnenzijde van de voorhuid, bij vernaauwing van dat deel, erkent men aan :

1. Bijzondere gevoeligheid bij uitwendige betasting op een zeker punt.
2. Pijnlijkheid en gevoel van ongelijkheid op een zeker punt, wanneer men eene sonde tusschen den eikel en de vernaauwde voorhuid beweegt, en
3. Gewoonlijk uitvloed van eenige druppels bloed, of bloederigen etter na zulk een onderzoek.
4. In eenige gevallen gevoel van verharding op een zeker punt.

Aanm.
De zitplaats der sjankers oefent eenigen invloed, vooral op derzelver gedaante uit.

BINDWEEFSEL SJANKER.

Ontwikkeling. a. De in het bindweefsel opgenomene syphilitische smetstof veroorzaakt ontsteking, van daar roodheid, enz. van de huid. b. Op sommige punten vormen zich kleine ettergezwellen, die geopend worden of zich openen, en uit welke zich nu sjankers ontwikkelen.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*
1. *Gedaante.* Gewoonlijk eirond.
2. *Omtrek.* Ontstoken.
3. *Randen.* a). Ontstoken. b). Min of meer hol.
4. *Grond.* Spekachtig, zonder hard te zijn.
5. *Afscheiding.* Etterachtig.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. De omringende ontsteking neemt af.
2. De grond zuivert zich.
3. De zweer vult zich en er volgt sluiting, of
4. De zweer breidt zich onder de huid verder uit.

Aanm.
1. Ik heb twee malen waargenomen, dat zulk eene sjanker onder de huid den geheelen rug van de roede innam en zich tot in den venusheuvel uitstrekte.
2. De H. H. Officieren van gezondheid der 1e klasse, PERSILLE en VAN HASSELT, hebben met mij deze zweren, welker aard door de inënting bevestigd werd, waargenomen.

KLIER SJANKER.

Zie de zweren naar de weefsels.

§ 374.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet gunstig, dewijl na iedere sjanker algemeene syphilis volgen kan.

Gewijzigd door:

1. Den vorm.
2. De zitplaats.
3. Den tijd van duur.
4. Het al of niet zamengesteld zijn.
5. De leefwijze.
6. Het al of niet bestaan van eene andere kwaadsappigheid.

Aanm.

1. a. Onder alle vormen wordt de eenvoudige het zeldzaamst, de verharde, de voortknagende en verhevene het veelvuldigst door algemeene syphilis opgevolgd; vooral is zulks bij de verharde sjanker het geval.
   b. De bindweefsel sjanker is, goed behandeld, niet ongunstiger dan de eenvoudige.
   c. Bij de ontstokene en koudvurige sjanker volgt betrekkelijk zeldzaam algemeene syphilis, noch opvolgende liesklier-ontsteking.
2. a. Sjankers aan de uitwendige opening van den pisweg en aan den aars genezen betrekkelijk moeijelijk.
   b. a). Sjankers nabij het toompje en aan de beneden-zijde van den eikel bij den man en nabij den pisweg bij de vrouw worden, alles gelijk staande, veelvuldiger door liesklier-ontsteking opgevolgd, dan andere. b). Sjankers naast het toompje kunnen den pisweg naauwelijks merkbaar doorboren, en moeijelijk te genezene pispijp-zweren ten gevolge hebben.
3. Hoe langeren tijd eene sjanker bestaan heeft, vóór dat dezelve behandeld wordt, des te meer gevaar loopt de lijder om door algemeene syphilis aangedaan te worden.
4. Zamenstellingen maken de voorzegging ongunstiger; met liesklier-ontsteking vermeerdert het gevaar voor algemeene syphilis, vooral wanneer deze opgelost is geworden.
5. Bij ondoelmatige leefwijze kunnen zelfs eenvoudige sjankers in de voortknagende en koudvurige overgaan.
6. a. Kwaadsappigheid maakt de voorzegging steeds ongunstiger.

b. Bij kwik- en scheurbuikige kwaadsappigheid wordt de sjanker ligt voortknagend of koudvurig.

c. Bij kropzeerige kwaadsappigheid volgt ligt hardnekkige liesklier-ontsteking.

d. Bij uitgeputte voorwerpen moet de voorzegging mede ongunstiger gesteld worden.

§ 375.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De smetstof zoo spoedig mogelijk te vernietigen.
2. De zweer naar haren vorm te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

Diep indringende cauterisatiën met lapis infernalis.

Aanw. 2.

Verschillend, naar gelang van den vorm.

B. *Alg.*

Zie de leer der syphilis.

Wijzigings-behandeling naar den vorm.

Eenvoudige sjanker.

1. Na voldoende cauterisatie verbetert men den grond der zweer door opstrooijing van calomel.
2. Is de grond gezuiverd, dan bedekt men de sjanker eenvoudig met een lapje of dun wiekje, dat met ung. simpl. bestreken, of met aq. calc. bevochtigd is.

Ontstokene sjanker.

1. Opruiming der oorzaken.
2. Het baden van de roede in laauwwarme dec. r. alth.
3. In eenige hevige gevallen zelfs plaatselijke bloedsontlastingen.
4. Bij gastricisme, braak- en purgeermiddelen.

Verharde sjanker.

1. Inwrijvingen met ung. hydrarg. cin. met opium in den omtrek.
2. Opstrooijing van calomel, of ung. mixt. rubr. of aq. phagadaenica.

3. Indien onvoorzigtige prikkeling als oorzaak der verharding moet beschouwd worden, dan zijn, althans in den beginne, verzachtende middelen aangewezen.

Aanm.

Men mag den lijder niet als hersteld beschouwen, vóór dat de verharding geheel verdwenen is.

Voortknagende sjanker.

1. Verzachtende, de gevoeligheid afstemmende middelen.
   a. Dec. r. alth. met extr. hyosc. nigr. of l. l. SYDENH. b. Opium. c. Extr. cicutae. (vooral bij verhoogde gevoeligheid).
2. Solut. muriat. sodae.
3. Cyanuret. hydrarg.
4. Deuto-chlor. hydrarg. (3 en 4 in zalfvorm).
   a. Opstrooijing van deutoxyd. hydr. nitr. en zelfs b. Het gloeijend ijzer.

Aanm.

Daar deze zweren even eigenzinnig als hardnekkig zijn, moet men naar omstandigheden nu eens tot het eene, dan weder tot het andere middel zijne toevlugt nemen.

Koudvurige sjanker.

1. Opruiming der oorzaken.
2. Bestrijding van nog bestaande ontsteking, en verder
3. Behandeling van vochtige versterving.

Verhevene sjanker.

1. In eenige gevallen touchering met lapis infernalis.
2. Tegen overvloedige afscheiding. a. Aq. calc. of b. Sol. chlor. calc.

Bindweefsel of holle sjanker.

1. De ontsteking af te stemmen.
2. De ettergezwellen zoo spoedig mogelijk door het mes te openen.
3. In geval van belangrijke uitbreiding onder de huid, deze geheel open te leggen.
4. Den grond te cauteriseren met lapis infernalis.
5. Den grond te verbeteren door touchering met lapis infernalis.

6. De vleeschgroeijing te bevorderen door de aanwending van ung. digest.

Watervaatsklier sjanker.

Zie de zweren naar de weefsels.

Wijzigings-behandeling naar de zitplaats.

1. Bij sjankers op het toompje doorklieve men dit deel geheel.
2. Bij sjankers op den eikel, of op de inwendige vlakte van de voorhuid, met vernaauwing van dit deel (phymosis) moet de phymosis-operatie onmiddellijk verrigt worden, ten einde de sjanker plaatselijk doelmatig te kunnen behandelen.

II.

OPVOLGENDE SYPHILITISCHE ZWEER.

AKOLYTON SYPHILIDELKOS.

§ 376.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene zweer, welke het gevolg is van algemeen verspreide syphilitische kwaadsappigheid.
2. *Weefsels en ligchaamsdeelen.*
   a. De slijmvliezen. a). De keelholte, de neus (ozaena syphilitica). b). De mondholte. c). De tong.
   b. De huid, op alle gedeelten, vooral echter op: a). Het voorhoofd. b). Het aangezigt. c). De borst. d). Den rug. e). Den omtrek van den aars en f). De onderste ledematen.
   c. Het beenweefsel. a). Het voorhoofdsbeen. b). Het scheenbeen. c). Het sleutelbeen. d). Het borstbeen. e). De ellepijp.
3. *Tijd van duur.* Onbepaald, dikwijls maanden lang.
4. *Tijd van ontstaan na de oorspronkelijke syphilitische aandoening.* a. Gewoonlijk 6—8 weken. b. In eenige gevallen later, zelfs na jaren.

5. *Hoeveelheid der gelijktijdig voorkomende.* Onbepaald, gewoonlijk meerdere te gelijk of elkander opvolgende.
6. *Verwikkeling met:* a. Kwik-kwaadsappigheid. b. Kropzeerige kwaadsappigheid. c. Rheumatisme.
7. *Verwisseling met:* a. Goedaardige verzwering na gastrische of rheumatische keel-ontsteking (voor de slijmvlies-zweer). b. Slavonische (Poolsche) vlecht-zweer. c. Kropzeerige neus-zweer (ozaena scrophulosa). en d. Kwik-zweer.

§ 377.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Syphilitische kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Gevatte koude.

Aanm.

Zeer dikwijls ontwikkelen zij zich zoo genaamd van zelve.

§ 378.

VERSCHIJNSELENLEER.

SLIJMVLIES-ZWEER.

1. *Ontwikkeling uit*: Syphilitische keel-ontsteking.
   a. Er vormen zich witte vlekken, welke in spekachtige zweren veranderen, of
   b. Er vormen zich puisten, die openbreken en uit welke zich verwoestende zweren ontwikkelen, of
   c. Er vormen zich witte schilfers, die bersten en tot met gelijksoortige schilfers bedekte zweren aanleiding geven.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Gedaante.* Min of meer rond.
2. *Omtrek.* Min of meer donker rood.
3. *Randen.* a). Min of meer verheven. b). Rood. c). Scherp, aan de zweerzijde als afgesneden.

4. *Grond.* a). Steeds spekachtig. b). Nu eens oppervlakkig (in den neus bijv.), dan weder diep, zoo als in de amandelen.
5. *Afscheiding.* a). Overvloedig. b). Etterachtig. c). Bloederig of groenachtig en taai. d). Heeft bij inënting geene sjankers ten gevolge.
6. *Gevoeligheid.* Bepaalde pijn bij het spreken en het slikken.
7. *Verrigtings-stoornissen.* a). Mindere of meerdere belemmering bij het slikken. b). Heesche stem. c). Somwijlen hoest.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Uitbreiding en ineensmelting der zweren.
2. Voortplanting aan andere weefsels, zelfs aan het beenweefsel, zoodat belangrijke verwoestingen, verlies van de lel, van het zachte en harde verhemelte, inzakking van den neus, ja geheel verlies van dit deel, luchtpijps- en longtering, het gevolg kunnen zijn.
3. Verbetering van den grond, de randen, enz., opgevolgd door genezing, met een diep *likteeken.*

B. *Medegevoels-verschijnselen.*

Zwelling der in den omtrek gelegene watervaatsklieren, die echter zeldzaam in verettering overgaan.

C. *Algemeene verschijnselen.*

1. In den beginne geene.
2. Later eigenaardig kwaadsappig voorkomen, met
3. Algemeene vermagering, en
4. Hectische koorts.

HUID-ZWEER.

Aanm.

Men zoude deze zweren in oppervlakkige en diep indringende kunnen onderscheiden: de eerste zijn het gevolg van vlek- en knopvormige syphilitische huiduitslagen, terwijl de tweede derzelver ontstaan aan syphilitische ettergezwellen, huidklier-ontsteking, knobbel- en puistvormig huiduitslag verschuldigd zijn.

1. *Ontwikkeling uit:* Syphilitische

a. Ettergezwellen. b. Huidklier-ontsteking, of c. Huiduitslagen.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Gedaante.* Ringrond of langwerpig rond.
2. *Omtrek.* a). Koperroodkleurig. b). In eenige gevallen met huidknobbels of syphilitische huiduitslag bezet.
3. *Randen. Bij de diepe zweer.* a). Scherp. b). Als afgebeten. c). Naar buiten omgekeerd. *Bij de oppervlakkige zweer.* a). In eenige gevallen min of meer verheven en scherp. b). In andere gevallen plat, als in den grond wegsmeltende.
4. *Grond. Bij de diepe zweer.* a). Diep, soms min of meer trechtervormig. b). Spekachtig, of c). Roodbruin. d). Glanzend. e). In zeker tijdperk met plekken likteekenweefsel bezet. *De oppervlakkige zweer* heeft het voorkomen van min of meer spekachtige ontvellingen.
5. *Afscheiding.* a). Overvloedig. b). Etterachtig. c). In eenige gevallen taai. d). In andere gevallen dun. e). Dikwijls bruine korsten vormende, en f). Bij inënting geene sjankers ten gevolge hebbende.

Aanm.

De verscheidenheden, die men bij deze zweren waarneemt; vinden haren grond in het weefsel of in den vorm van het huiduitslag, uit hetwelk zij zich ontwikkeld hebben.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. In eenige gevallen kringvormige of slangswijze uitbreiding aan ééne zijde, terwijl de zweer aan de andere zijde geneest.
2. Zuivering van den grond en vorming (van uit het middelpunt der zweer naar den omtrek) van een *likteeken,* dat nog langen tijd donkerrood blijft.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene van eenig belang, tenzij bij verwikkeling, zamenstelling of uitputting in belangrijken graad.

BEEN-ZWEER.

Zie de zweren naar de weefsels.

Wijzigings-verschijnselen naar de verwikkeling.

Met kropzeerige kwaadsappigheid.

1. Bij gevoelige individuën voegt zich bij de zweer ligt ontsteking.
2. Bij weinig gevoelige individuën wordt dezelve ligt verhard.
3. Bij beiden neemt de zweer gaarne eene voortknagende geaardheid aan.

Met scheurbuikige kwaadsappigheid.

De zweren nemen iets van het eigendommelijke der scheurbuikige zweren over, van daar dat ze

1. Blaauwachtig gekleurd zijn.
2. Eene dunne, bloederige, stinkende stof afscheiden, en
3. Neiging hebben om voortknagend te worden en in versterving over te gaan.

Met kwik-kwaadsappigheid.

De zweer wordt:

1. Violetkleurig.
2. Derzelver grond wordt vuil en als ingescheurd, terwijl
3. De afscheiding dun, scherp en dikwijls met bloed gemengd is, en
4. De levensuiting dikwijls verhoogd gevoelig wordt.

Met uitslag-kwaadsappigheid.

1. De zweren blijven plat en hebben eene neiging om zich in oppervlakte uit te breiden.
2. Derzelver grond doet zich in het midden spekachtig en naar den omtrek roodbruin voor, terwijl
3. De afscheiding dun en weiachtig is.

Met gastricisme.

1. Bij deze verwikkeling voegt zich om en bij de zweren ligt eene roosachtige ontsteking, en
2. Zij vertoonen eene neiging tot uitbreiding en gaan ligt in versterving over.

Aanm.

Deze wijzigings-verschijnselen ontstaan vooral, of drukken zich duidelijker uit, wanneer de lijder eene niet goed geleide kwik-behandeling ondergaat.

§ 379.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstiger, dan bij de oorspronkelijke zweer, daar dezelve bij doelmatige behandeling en leefwijze gewoonlijk herstellen.

Gewijzigd door:

1. De zitplaats (weefsels en ligchaamsdeelen).
2. Den tijd van duur.
3. Het al of niet bestaan van verwikkeling.

Aanm.

1. Ongunstiger bij slijmvlies-zweren in de keel- en neusholte dan bij huid-zweren, wegens de verwoestingen en andere gevolgen, die de eerste na zich kunnen slepen.
2. Verwikkeling met kwaadsappigheid, vooral met kwik- en scheurbuikige kwaadsappigheid, wijzigt de voorzegging zeer ongunstig.
3. Bij verouderde zweren ongunstiger, daar deze onder ongunstige omstandigheden zelfs in kanker kunnen ontaarden; vooral doen zulks zweren, die door scherpe urine en faeces aanhoudend geprikkeld worden.

§ 380.

BEHANDELINGSLEER.

SLIJMVLIES-ZWEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. In eenige gevallen de bestaande verhoogde gevoeligheid af te stemmen.
2. Den grond van de zweer te reinigen en om te stemmen.
3. Bij opvolgende beenversterving, losse beenstukken zoo spoedig mogelijk weg te nemen.
4. Nageblevene verwoestingen zooveel mogelijk te herstellen.

Midd.

Aanw. 1.

Verzachtende, pijnstillende keelspoelingen. Dec. r. alth. met l. l. SYDENH.

Aanw. 2.

Keelspoeling of bestrijking met a. Sol. deuto-chlor. hydrarg.

b. Sol. nitr. argenti. c. Sol. hydrioid. potass. d. Sol. muriat. zinci. e. Ung. Aegyptiacum (bij snel voortknagende zweren).

Aanw. 3.

Verbandtang of pincet, voor

Aanw. 4.

Zie de afdeeling Doorboringen.

HUID-ZWEER.

Aanw.

1. In eenige gevallen de bestaande verhoogde gevoeligheid af te stemmen.
2. Den grond van de zweer te reinigen, om te stemmen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Ung. opii. b. Ung. mixt. rubr. of b). Solut. deuto-chlor. hydrarg. of c). Solut. muriat. zinci, enz.

Aanw. 2.

In vele gevallen behoeft men de zweer slechts eenvoudig te dekken.

Somwijlen kan men de middelen van de beide aanwijzingen verbinden.

B. *Alg.*

Zie de leer der syphilis.

§ 381.

LEEFREGELEN.

1. Het spreken zooveel mogelijk te vermijden.
2. Tabak rooken en snuiven volstrekt na te laten (voor de keel- en neus-zweren).

Zie verder de leer der syphilis.

VIJF EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

LEER DER SYPHILIS.

SYPHILIDOLOGIA.

§ 382.

Bepaling. Onder syphilis verstaat men eene eigenaardige kwaadsappigheid, die in zekere betrekking tot de geslachtsverrigting staat.

§ 383.

Oorzaak der kwaadsappigheid.

Deze kwaadsappigheid is haar ontstaan verschuldigd aan eene eigenaardige *smetstof*, de syphilitische genaamd (virus syphiliticum).

§ 384.

Bewijzen voor het bestaan dezer smetstof.

Het bestaan dezer smetstof, door de school van BROUSSAIS betwijfeld, ja ontkend, kan afdoende bewezen worden door de produkten der inënting van stof, afkomstig van oorspronkelijke syphilitische ziektevormen. (HUNTER, RICORD, enz.).

§ 385.

Oorsprong der syphilis.

De oorsprong der syphilis is onbekend.

De navolgende meeningen zijn hieromtrent geuit.

Zij is eene landeigene ziekte.

1. In Hindostan, van waar ze door de zoogenaamde *Heidens* naar Europa zou overgebragt zijn (SCHAUFUSS).
2. In Amerika, van waar ze tijdens de ontdekking van dit werelddeel naar Europa is overgebragt (ASTRUC, GIRTANNER, enz.)

Zij is eene verbastering der melaatsheid (PARACELSUS, CHOULANT, enz.)

Zij ontwikkelt zich onder gegevene omstandigheden zoo genaamd van zelve (WALLACE). Zoo zou ze meermalen het gevolg zijn geweest van de vermenging van menschen met dieren.

§ 386.

Ouderdom der syphilis.

Haar ouderdom is onbepaald, waarschijnlijk echter is ze nagenoeg even oud als het menschelijk geslacht.

Op het einde van de 15e eeuw, en wel vooral bij de belegering van *Napels* door de Franschen, heeft ze zich evenwel het eerst als *algemeen heerschend* in Europa vertoond.

§ 387.

Over de natuur- en scheikundige eigenschappen der smetstof.

De natuur- en scheikundige eigenschappen dezer smetstof zijn, evenals van de meeste overige smetstoffen onbekend, en men besluit alleen tot haar bestaan door de uitkomsten der inënting.

Aanm.

In geval evenwel de inënting geene produkten oplevert, is men niet geregtigd om tot den niet syphilitischen aard der aandoening te besluiten.

§ 388.

Produkt der inënting.

Het produkt der inënting is eene sjanker, welke zich uit eene sjanker-puist of- pok ontwikkelt.

§ 389.

Voermiddelen der smetstof.

De voermiddelen van de smetstof zijn :

a. De etter van de oorspronkelijke syphilitische zweren.

b. De slijm van syphilitische slijmvloeden, en

c. De stof, welke door syphilitische wratten afgescheiden wordt.

§ 390.

Invloed, welken de ouderdom van het voermiddel op de werkdadigheid der smetstof uitoefent.

Hoe verscher deze voermiddelen zijn, des te werkdadiger is de smetstof.

Aanm.

Ik heb uit de stof van eene voortknagende liesklier-verzwering, welke achttien maanden bestaan had, sjankers zien ontstaan.

§ 391.

Wijze, waarop de smetstof zich mededeelt.

De smetstof deelt zich alleen mede door aanraking (per contactum), hetzij onmiddellijk bij den coitus door het kussen, enz., of middellijk door ligchamen, die met syphilitische stof besmet zijn, drinkschalen, tabakspijpen, lavementspuiten, enz.

Individuën, die zelven niet aan syphilis lijden, kunnen de dragers van syphilitische smetstof zijn en deze stof aan anderen mededeelen.

§ 392.

Plaatsen, waar de smetstof opgenomen wordt.

De opnemingsplaatsen der smetstof zijn:
a. De slijmvliezen.
b. Gedeelten van de huid, die met een zeer fijn epithelium bedekt zijn, en
c. Van de opperhuid ontbloote plekken.

§ 393.

Kiemtijd.

De kiemtijd kan van vier en twintig uren tot zeven weken duren; gewoonlijk echter openbaart zich de ziekte tusschen den vierden en achtsten dag na de besmetting.

§ 394.

Wijze, waarop de smetstof opgenomen wordt; wegen, langs welke ze verder gaat, met de gevolgen van een en ander.

De smetstof wordt *per endosmosin* opgenomen en kan nu: a. Op de plaats zelve, of b. Zonder plaatselijke uiting langs de watervaten verder gaan en watervaatsklier-ontsteking te weeg brengen (oorspronkelijke syphilitische liesklier-ontsteking. *Bubon d'emblé*).

In beide gevallen kan de ziekte zich tot die plaatsen blijven bepalen (oorspronkelijke (primaire) syphilitische aandoening), of ze kan in de vochtmassa opgenomen worden, nu algemeene kwaadsappigheid te weeg brengen, en zich op verwijderde plaatsen uiten (algemeene, opvolgende of constitutionele (secundaire) syphilitische aandoening).

Aanm.
Het is niet onwaarschijnlijk, dat de smetstof ook door de aderen kan worden opgenomen en dat er dan geene liesklier-ontsteking volgt.

§ 395.

Of men bepalen kan dat de stof aan de opnemingsplaats al of niet in de bloedmassa is opgenomen.

Men kan niet met zekerheid bepalen of de stof van uit de oorspronkelijk aangedane plaatsen al of niet verder door de bloedmassa verspreid is; intusschen heeft men eenigen grond om te hopen, dat zij niet verder is gegaan, wanneer de stof plaatselijk tijdig is vernietigd geworden, of wanneer er tijdig belangrijke ontsteking met verettering of versterving intreedt. (TILANUS en anderen).

§ 396.

Ziektevormen.

De oorspronkelijke syphilitische ziektevormen zijn:

1. De sjanker.
2. De wrat.
3. Voorhuids-ontsteking.
4. Eikel-ontsteking, en
5. Liesklier-ontsteking.

De opvolgende of constitutionele syphilitische ziektevormen zijn:

a. *Meest gewoonlijk voorkomende:*

1. Huiduitslag.
2. Ontsteking en verzwering in de keel- en neus-slijmvliezen en om den aars.
3. Huid-zweren.
4. Wratten.
5. Peesvlies- en spierscheede-ontsteking, in eenige gevallen spierzamentrekking te weeg brengende.
6. Beenvlies-ontsteking.
7. Been-ontsteking.
8. Regenboog-ontsteking.
9. Slepende bal-ontsteking.
10. Zenuwpijn, vooral in de beenderen. (dolores osteocopi).

b. *Zeldzamer voorkomende:*

1. Onderhuidsche en onderslijmvlies-knobbels.
2. Knobbelvormige verhardingen in het vezelweefsel van de sponsachtige ligchamen van de roede.
3. Bleekzucht, en
4. Watervaatsklier-ontsteking (volgens eenigen).

§ 397.

Tijdverloop, binnen hetwelk de stof in de bloedmassa opgenomen wordt.

Men neemt algemeen aan, dat de stof eerst na den vijfden à zevenden dag in de bloedmassa wordt opgenomen.

§ 398.

Of de in de bloedmassa opgenomene stof steeds constitutionele syphilis ten gevolge heeft.

Wanneer de smetstof in de bloedmassa opgenomen is, volgt er daarom echter niet altijd algemeene of constitutionele syphilis; de natuur namelijk is, bij eene doelmatige leefwijze en een overigens gezond ligchaamsgestel, in vele gevallen in staat om de smetstof uit het ligchaam te verwijderen. Meermalen doet zij zulks zelfs na het uitbreken van constitutionele verschijnselen.

§ 399.

Wegen, langs welke de natuur zich van de smetstof ontdoet.

De weg, dien de natuur tot verwijdering van de smetstof kiest, is de huid, en het middel, de huiduitwaseming. Het is echter mogelijk, dat zij, vooral wanneer ze daartoe opgewekt wordt, andere wegen, de nieren of zelfs de darmbuis, gebruikt.

§ 400.

Oorzaken, welke deze verrigting van de natuur kunnen storen en gevolgen van dien.

Dikwijls worden deze weldadige pogingen van de natuur met een ongunstig gevolg bekroond; de stof namelijk kan te zeer ingeworteld zijn (te innig met de bestanddeelen van het bloed verbonden), of wel, de natuur kan in hare werking gestoord worden. Het is vooral het vatten van koude, dat deze werking stoort.

In deze gevallen nu ontstaan er constitutionele verschijnselen, die, hoe verschillend ook in plaats en in vorm, steeds den stempel van eene specifieke aandoening dragen.

§ 401.

Tijdverloop, vóór dat zich de constitutionele verschijnselen voordoen.

De tijd, welke er verloopen kan, vóór dat zich opvolgende of constitutionele ziektevormen voordoen, is tamelijk onbepaald; gewoonlijk echter geschiedt zulks na eenige weken, in enkele gevallen zelfs na meerdere jaren. De leefwijze en de omstandigheden, in welke de lijder verkeert, schijnen eenen grooten invloed hierop uit te oefenen.

§ 402.

Voorbeschikkende oorzaken.

De beide geslachten, alle temperamenten en leeftijden bezitten de vatbaarheid, om door deze smetstof aangedaan te worden; intusschen wordt deze vatbaarheid verhoogd door ligchaamszwakte, onmatig gebruik van sterken drank, en onreinheid.

§ 403.

Of eene eerste besmetting voor latere besmetting vrijwaart.

Eene eerste besmetting vermindert de vatbaarheid voor volgende besmettingen niet; integendeel schijnt ze haar te vermeerderen.

§ 404.

Invloed van het klimaat en het jaargetijde op de syphilis.

In koude luchtstreken en gedurende den winter heeft de ziekte een ongunstiger verloop dan in warme gewesten en gedurende den zomer.

§ 405.

Invloed van de zeelucht en van baden, die met murias sodae bedeeld zijn, op syphilis.

De zeelucht schijnt, evenals de baden, welker water rijk aan murias sodae is, eenen ongunstigen invloed op deze ziekte uit te oefenen.

§ 406.

Invloed van landeigene en epidemische gesteldheden op de syphilis.

Landeigene en algemeen heerschende ziekte-gesteldheden schijnen eenigen invloed op de syphilis uit te oefenen; ten minste men schrijft het aan die invloeden toe, dat op sommige tijden een bepaalde ziektevorm meer dan andere wordt waargenomen, en dat de gemiddelde duur der ziekte en de menigvuldigheid der opvolgende vormen, onder overigens gelijke omstandigheden, niet altijd dezelfde is.

§ 407.

Overgeërfde syphilis.

Ouders, (zoowel de vader, als de moeder) die aan constitutionele syphilis lijden, kunnen, ook dan nog wanneer deze kwaadsappigheid zich door geene verschijnselen bij hen openbaart, de smetstof bij de bevruchting aan de vrucht mededeelen (overgeërfde syphilis, syphilis hereditaria).

§ 408.

Gevolgen voor de vrucht of het kind.

Deze overgeërfde syphilis veroorzaakt, dat het kind ontijdig dood geboren wordt of veelal spoedig na de geboorte sterft.

§ 409.

Verschijnselen bij de vrucht of het kind.

Dood geborenen vindt men gewoonlijk met oppervlakkige zweren bedekt.

Levend geborenen zijn mager, zwak en met koperrood-kleurige vlakken, schilfers en korsten bedekt. In eenige gevallen echter vertoonen zich deze verschijnselen eerst eenige dagen of weken na de geboorte.

Blijven zulke kinderen in het leven, dan lijden zij steeds aan hardnekkige kropzeerige, rachitische ongesteldheden en bereiken zelden eenen hoogen ouderdom.

§ 410.

Aangeboren syphilis.

Lijden de moeders tijdens de verlossing aan oorspronkelijke syphilis aan de teeldeelen, dan kan de smetstof zich aan het kind

mededeelen en ziektevormen te weeg brengen (aangeboren syphilis, syphilis congenita).

§ 411.

Verwikkeling.

De syphilis kan zich met andere kwaadsappigheden en wel met de kropzeerige, de scheurbuikige, de rheumatische en de kwik-kwaadsappigheid verwikkelen en hierdoor gewijzigd worden.

§ 412.

Voorzegging.

In betrekking tot de voorzegging kan men in het algemeen stellen, dat:

1. De syphilis zeer tot wederinstorting geneigd is.
2. Van zeer langen duur kan zijn.
3. Dikwijls belangrijke misvormingen en verwoestingen te weeg kan brengen.
4. Zelden echter den dood ten gevolge heeft. Deze uitgang kan evenwel plaats hebben, en wel door: a. Luchtpijpstering. b. Bloedverlies, en c. Hectische koorts.

De voorzegging wordt gewijzigd door:

1. *Het al of niet bestaan van verwikkeling.* Iedere verwikkeling, doch vooral die met kwik-kwaadsappigheid, maakt de ziekte hardnekkiger, het verloop langduriger en de genezing moeijelijker.
2. *Den tijd van duur.* Hoe langer de ziekte bestaat, des te hardnekkiger wordt ze.
3. *De leefwijze.* Bij geregelde en doelmatige leefwijze kan men in vele gevallen een spoedig verloop en eenen gunstigen uitgang voorspellen.
4. *Het weefsel en ligchaamsdeel.* a. Op de *huid* laat ze zelden belangrijke verwoestingen na, terwijl ze b. Op het *slijm-*

vlies van den neus en de keelholte belangrijke misvormingen en zelfs den dood door luchtpijpstering kan te weeg brengen.
c. In het *beenweefsel* is de syphilis steeds langdurig en kan ze tot verwoesting en tot nablijvende misvorming aanleiding geven.

Eindelijk dient bij de voorzegging nog opgemerkt te worden, dat men nimmer met zekerheid kan bepalen, of de bewerktuiging al of niet van de smetstof volkomen gezuiverd is.

§ 413.

Behandeling.

A. Behalve het reeds bij de oorspronkelijke en volgende zweren ten opzigte van de behandeling aangegevene, heeft men verder aan de volgende aanwijzingen te voldoen.
   1. De vermoedelijk of werkelijk in de bloedmassa opgenomene smetstof buiten het ligchaam te voeren; en indien zulks niet gelukt,
   2. Dezelve om te stemmen of te veronzijdigen.

Aanm.
Het komt mij niet onwaarschijnlijk voor, dat de zoogenaamde specifica alleen het bloed verdunnen en zoo doende de bewerktuiging in de gelegenheid stellen om van de smetstof door de huiduitwaseming, enz. bevrijd te worden.

De middelen om aan aanwijzing 1. te voldoen zijn:
a). Gedurende den geheelen tijd der behandeling en zelfs nog later, drie weken na de genezing van oorspronkelijke syphilitische ziektevormen, moet de lijder steeds in eenen gelijkmatig warmen dampkring verblijven en al dat geen vermijden, wat in staat zou kunnen zijn om de huiduitwaseming te onderdrukken.
b). Gedurende al dien tijd gebruike hij slechts weinig schraal voedsel zonder vleesch, en make hij rijkelijk gebruik van verdunnende dranken, Dec. hordei met sacchar., of Dec. hordei met infus. rad. liquirit., enz.

c). Gedurende dien zelfden tijd doe men hem tevens nu en dan een warm bad nemen.

Aanm.
Alleen in zeer hardnekkige gevallen neme men, bij oorspronkelijke syphilitische aandoeningen, zijne toevlugt tot de middelen, die aan de aanwijzing 2. kunnen voldoen, en wij verkiezen dan het proto-ioduretum hydrarg.

B. Bij het uitbreken van constitutionele verschijnselen moet men beginnen met de huiduitwaseming krachtdadig te bevorderen. (Gewijzigd naar den graad van levensuiting, de krachten van den lijder, enz). Zoo zullen nu eens de dec. lignor. met algemeene warme baden, dan weder de cura ZITTMANNI of de syroop van LAFFECTEUR, aangewezen zijn.

Aanm.
Vroeger hebben wij zeer dikwijls gebruik gemaakt van deze syroop; sedert de wederinvoering van de cura ZITTMANNI, en de ontdekking van het jodium, hebben wij ze slechts uiterst zeldzaam noodzakelijk bevonden.

C. Wanneer men langs dezen weg zijn doel niet bereikt, moet men tot de tweede aanwijzing zijne toevlugt nemen.
De middelen, die hieraan voldoen, zijn vooral a. Het kwik en b. Het jodium.

D. Bij eene behandeling met kwik, verkieze men in het algemeen: a. De deuto-chlor. hydrarg. of b. De gewijzigde smeerkuur, volgens RUST en LOUVRIER, terwijl men in zeer hardnekkige gevallen en bij uitzondering gebruik kan maken van het deutoxyd. hydrarg. nitrat. en van het cyanuretum hydrarg.

E. a. Dikwijls, vooral bij pijnlijke ziektevormen is het aangewezen om de deuto-chlor. hydrarg. met narcotica, bijzonder met opium, te verbinden.
b. In eenige gevallen, en wel vooral bij syphilitische huiduitslag wendt men de deuto-chlor. hydrarg. uitwendig, in baden aan.
c. Na gedurende eenigen tijd met deze middelen te zijn voortgegaan, verkrijgt men dikwijls opvallend gunstige resultaten, door nu de zweetdrijvende met dezelve te verbinden of te laten opvolgen.

d. Het jodium is bijzonder in zeer hardnekkige gevallen en wanneer de lijder reeds vruchteloos eene zekere hoeveelheid kwik gebruikt heeft of bij verwikkeling met kropzeerige kwaadsappigheid, aangewezen.

e. Bij zeer opgelosten toestand van het bloed diene men tevens een ijzer-praeparaat, subcarb. ferri, toe en zelfs kan het in dit geval aangewezen zijn om de gesteldheid van het bloed en de krachten van den lijder te verbeteren, vóór dat men hetzij tot het gebruik van kwik- of jodium-praeparaten overgaat.

F. Met het gebruik van de kwikmiddelen ga men voorzigtig voort, totdat er beterschap intreedt, of totdat er zich sporen van speekselvloed voordoen, of totdat er zich eenige andere schadelijke werking van het geneesmiddel openbaart. Dikwijls echter houdt de beterschap geen stand en is men genoodzaakt andermaal gezegde middelen toe te dienen.

G. Niet zelden kan men nog aan eene indicatio symptomatica moeten voldoen. Zoo kunnen bij volbloedigheid eene aderlating, bij gastricisme braak- en purgeermiddelen, bij verhoogde gevoeligheid narcotica (opium), bij stoelvertraging lavementen, enz. aangewezen zijn.

H. Bij aanleg tot tering en tot hersenbloeding, bij scheurbuikige vochtsmenging, bij slepende ziekelijke gesteldheid van de darmbuis, bij waterzucht, bij hoogen graad van zwakte, en bij neiging tot bloedsophooping naar het een of ander edel deel, zijn de kwikmiddelen stellig tegenaangewezen, tenzij deze gesteldheden van syphilitischen oorsprong zijn.

I. Na den afloop van eene der genoemde bewerktuiging schokkende kuren kan eene zoogenaamd restaurerende behandeling aangewezen zijn.

§ 414.

Leefregelen.

Ten opzigte van den leefregel bij syphilis, die bij het gebruik

zoowel der zweetdrijvende als der kwik- en jodium-middelen, moet gevolgd worden, neme men het navolgende in acht.

a. De lijder verblijve steeds in eenen dampkring, welke droog is, en eenen warmtegraad van 70° à 80° Fahr. bezit, en houde zich zoo mogelijk te bed.

b. Zijne kleeding zij warm en zoo mogelijk drage hij een flanellen hemd en onderbroek.

c. Men geve hem steeds eene zeer schrale voeding, met onthouding van dierlijke zelfstandigheden, en spirituosa.

De onthouding van voedsel kan zelfs tot hongerkuur uitgestrekt worden.

Bij het gebruik van jodium is eene melkdiëet echter voordeelig.

§ 415.

Geheimhouding.

Ten slotte zij nog gezegd, dat men ten opzigte van zulke lijders zeer discreet moet zijn, en dat men hunne ziekte niet dan aan bevoegde autoriteiten mag doen kennen.

DERDE ONDERAFDEELING.

ZWEREN NAAR DE WEEFSELS.

ZES EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

KLIER-ZWEER.

ADENELKOSIS.

§ 416.

ZIEKTELEER.

1, *Bepaling*. Onder bovengezegde benaming verstaat men de verzwering van de trosvormige, de netvormige en de watervaatsklieren.

2. *Ligchaamsdeelen* in verband met de tot grondslag liggende kwaadsappigheid. a. De *achteroorstreek* bij constitutionele syphilis, kanker en kropzeerige kwaadsappigheid. b. De *onderkaakstreek* bij kanker en kropzeerige kwaadsappigheid. c. De *halsstreek* bij kropzeerige kwaadsappigheid. d. De *vrouwen-borst* bij kanker. e. De *okselstreek* bij kanker en kropzeerige kwaadsappigheid. f. De *liesstreek* bij syphilis en kropzeerige kwaadsappigheid. g. De *ballen* bij kanker, bal-vleeschgezwel en constitutionele syphilis.

Aanm.
In den voorstander is de verzwering meer pijpzweervormig.

3. *Verloopgang.* Slepend.
4. *Oorsprongs-verhouding.* a Eigenlijdend. b. Opvolgend, en c. Constitutioneel.
5. *Levensuiting.* a. Werkdadig. b. Lijdelijk, en c. Verhoogd gevoelig.
6. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.

§ 417.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Kinderlijke en jeugdige leeftijd.
2. Lymphatisch temperament.
3. Kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige, de syphilitische en kankerachtige.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Uitwendige beleedigingen (zeldzaam).
2. Postvatting van eene der genoemde kwaadsappigheden.

§ 418.

VERSCHIJNSELENLEER.

De verschijnselen van de holle en van de sponsachtige zweer, met de navolgende wijzigingen:
1. Met betrekking tot den *omtrek*, welke: a. Hard. b. Slepend ontstoken, en c. Met verharde klieren bezet is, en van
2. De afscheiding, die bij de klier-zweer a. Dun. b. Vlokachtig of korrelig. c. Soms als vleeschwater (water, waarin vleesch afgewasschen is), en d. Eigendommelijk riekend is.

Aanm.

De verschijnselen ondergaan door den aard der zweer weinig of geene verandering; intusschen treedt de sponsachtige vorm meer bij den kropzeerigen en vooral kankerachtigen aard voort, terwijl de zweer bij den syphilitischen en vooral kankerachtigen aard voortknagend kan worden.

§ 419.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is onbepaald; in het algemeen zijn deze zweren hardnekkig en van langen duur; verder gewijzigd door:

1. De kliersoort.
2. De kwaadsappigheid.

Aanm.

1. Ongunstiger bij de korrelige klieren dan bij de watervaats-klieren.
2. a. Zeer ongunstig bij kanker-kwaadsappigheid. b. Minder ongunstig bij kropzeerige kwaadsappigheid, en c. Het gunstigst bij syphilis.

§ 420.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

1. De plaatselijke behandeling moet naar de plaatselijke gesteldheid en de levensuiting gewijzigd worden.
   Zie de holle zweer, de sponsachtige zweer, de ontstokene gevoelige, de slappe en de voortknagende zweer.
2. In eenige gevallen kan het aangewezen zijn a. de klier weg te nemen door: a). Het mes. b). Uitknijping of verbrijzeling. c). Afbinding. Of b. te vernietigen door: Brandmiddelen.

Aanm.

Het is mij voorgekomen, dat er bij het wegnemen van eene watervaats-klier in de lies door het mes, waarbij eene ader doorkliefd werd, er purulente ader-ontsteking volgde, aan welker gevolgen de lijder bezweek.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Tot grondslag liggende kwaadsappigheid te verbeteren.
2. Bij uitputtende verettering de krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de handleiding der Geneeskunde en de leer der syphilis.

Aanw. 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanm.

De algemeene behandeling, vooral met betrekking tot het verbeteren van kwaadsappigheid, is hier hoofdzaak.

§ 421.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel. a. Bij lies-klierverzwering behooren de lijders het bed te houden. b. Bij oksel-klierverzwering moet de arm der aangedane zijde ondersteund en tegen de borst bevestigd, of te bed naast den lijder uitgestrekt worden. c. Bij bal-verzwering houde de lijder zooveel mogelijk het bed en ondersteune men den balzak door een zacht kussentje. d. Bij mam-klierverzwering ondersteune men, naar omstandigheden, de borst door een schortband.
2. Zie verder de handleiding der Geneeskunde en de leer der syphilis.

ZEVEN EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

TEPEL-ZWEREN.

THELELKOSES.

§ 422.

ZIEKTELEER.

1. *Vormen.*
   a. Ontvelling.
   b. Kloven, en
   c. Eigenlijk gezegde zweer.
2. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men: a. Een min of meer omschreven verlies van het epithelium (ontvelling), of b. Eene min of meer diep indringende, langwerpige scheiding in den zamenhang, kloof of spleet en c. Etterende vlakten (zweren).
3. *Gevolgziekten.* a. Stoornis in de zogafscheiding en b. Mam-ontsteking. (1 en 2 bij belangrijke gevallen en alleen voor de kloven en zweren.)
4. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid, (vooral bij de zweren).

§ 423.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
 1. Jeugdige vrouwen met fijne, teedere huid.
 2. Kwaadsappigheid (voor de zweren).

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
 1. Moeijelijk uitvloeijen van het zog.
 2. Gebrek aan reinheid.
 3. Te dikwijls herhaald zuigen.
 4. Uitwendige beleediging.
 5. Te hoog geklommen gevoel van wellust bij het zuigen.

§ 424.

VERSCHIJNSELENLEER.

Ontvelling.

A. *Eigene verschijnselen.*
 a. *Vorm.*
  1. Mindere of meerdere zwelling, met
  2. Sponsachtige verweeking, en
  3. Roodheid van den tepel, die
  4. Op de eene of andere plaats het epithelium verliest, en
  5. Bij het zuigen zeer pijnlijk is.
 b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
  1. Deze ontvellingen kunnen geruimen tijd blijven bestaan.
  2. Ze kunnen genezen, of
  3. In kloven of zweren overgaan.

Kloven.

A. *Eigene verschijnselen.*
 a. *Vorm.*
  1. Mindere of meerdere zwelling, verweeking en roodheid van den tepel.

2. Op de eene of andere plaats van den tepel, vooral aan deszelfs grondvlakte, ontstaat eene kloof of spleet, die min of meer diep indringt, niet zelden bij het zuigen bloederig is en bij het aanleggen van het kind zoo pijnlijk kan worden, dat de vrouw luid schreeuwt en zenuwachtig wordt.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Genezing, of
2. Uitbreiding in diepte, somwijlen zoo, dat de tepel als aan een steel hangt, of
3. Uitbreiding in oppervlakte (overgang in de eigenlijk gezegde zweer).

B. *Alg.*

Bij hevige pijn, prikkelkoorts.

Zweren.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

Uit ontvellingen of kloven vormen zich kleine, zich wel eens tot in den krans uitbreidende zweren, die naar de tot grondslag liggende kwaadsappigheid min of meer verschillend in voorkomen zijn.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Min of meer spoedige overgang in de eenvoudige zweer.

§ 425.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen gunstig. Min of meer gewijzigd door:

1. Den vorm.
2. Het al of niet tot grondslag liggen van kwaadsappigheid.

Aanm.

1. a. Bij ontvellingen zeer gunstig, daar deze zelfs, ofschoon het zuigen niet nagelaten wordt, kunnen genezen. b. Kloven kunnen zulke hevige pijnen te weeg brengen, dat het zuigen nagelaten moet worden, in welk laatste geval ze nogtans bij overigens gezonde vrouwen gewoonlijk spoedig genezen.
2. Bij kwaadsappige voorwerpen kunnen zich uit de ontvellingen en uit de kloven zweren vormen, die dikwijls zeer hardnekkig zijn.

§ 426.

BEHANDELINGSLEER.

Voorbehoedende.

Gedurende de zwangerschap in te stellen:

Aanw.

1. Te diep ingedrongene tepels te doen uitpuilen.
2. De gevoeligheid der tepels af te stemmen, en het epithelium te verdikken.

Midd.

Aanw. 1.

a. De tepels dikwijls naar buiten te drukken. b. Het dragen om de tepels van tepelringen uit witte was, of van uitgeholde en met brandewijn doortrokkene muskaatnoten. c. Ten einde zeer diep ingedrongene, kleine tepels te doen uitpuilen en te verlengen, ga men volgender wijze te werk: men vulle eene kleine medicijn-flesch met een langen en smallen hals met kokend water, giet het water uit, zoodra de flesch behoorlijk verwarmd is en zet hare opening op den tepel. Door de zuiging, welke er in de flesch ontstaat, dringt de tepel langzamerhand in den hals van de flesch en wordt zoo doende uitgerekt. Deze handelwijze herhaalt men eenige malen daags. (F. W. KRIEGER en M. POLANO).

Aanm.

Deze handelwijze heeft dit nadeelige, dat zij den tepel verweekt.

Aanw. 2.

Wasschingen met: a. Koud water. b. Rooden wijn of rooden wijn met water, of c. Brandewijn of brandewijn met water, of d. Eene slappe oplossing van nitr. argent. crist. in gedestilleerd water ($\frac{1}{4}$ gr. op een onc), of e. Dec. ratanh.

Genezende.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Den overgang van ontvellingen in kloven en zweren te voorkomen.

2. De ontwikkeling van mam-ontsteking te voorkomen.
3. De vergezellende ontsteking af te stemmen, en
4. De ontvellingen, kloven en zweren tot sluiting te brengen.

Midd.

Aanw. 1.

a. De ontvellingen met collodion te bedekken (door eenigen aangeraden). b. Het kind slechts bij tamelijke tusschenpoozingen te laten zuigen. c. De borst met zacht, droog linnen te bedekken.

Aanm.

Onder deze behandeling ziet men wel eens, dat de ontvellingen niet alleen niet in kloven of zweren overgaan, maar zelfs dat zij genezen.

Aanw. 2.

Het zuigen niet geheel te staken, of ten minste het zog door zoogenaamde zuigglazen tijdig te ontlasten.

Aanw. 3.

a. Het middel van A. COOPER, (borax. sod. alc. dr. i. Spir. vin. dr. iv, aq. pur. unc. ii) of b. Eene slappe oplossing van nitr. argent. cristall., of c. Het middel van DEANNMANN, (ol. amygd. dul. rec. expers. dr. i ß gum. arab. dr. ij. f. c. aq. rosar. emuls. cui adde bals. peruv. dr. i.

Aanw. 4.

a. Oxyd. zinc. gr. iv, muc. sem. cydon. dr. ij., aq. rosar. unc. iv.
b. Tegen het specifiek karakter van sommige zweren zijn de tegen deze zweren bevolene middelen aangewezen.

Aanm.

1. Bij de onderscheidene middelen kan men, vooral in geval van zeer hevige pijn, een weinig extr. opii aquos. voegen.
2. Door het middel a., aanwijzing 4., heb ik meermalen zeer hardnekkige, doch niet specifieke zweren, in deelen, die met een epithelium bedekt zijn, als de lippen, den eikel, enz., spoedig tot genezing gebragt.

B. *Alg.*

Aanw.

1. In geval van koorts, deze naar haren aard te behandelen.
2. Hevige pijnen te bedaren.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 2.

Acet. morphii in kleine giften.

§ 427.

LEEFREGELEN.

1. De borst tegen uitwendige invloeden te beschutten, door dezelve met linnen doeken te dekken.
2. De hoogst mogelijke reinheid in acht te nemen, door het herhaald wasschen van den tepel met koud water of water met brandewijn.
3. Bij de plaatselijke aanwending van geneesmiddelen, den tepel zorgvuldig af te wasschen, vóór dat het kind wordt aangelegd.
4. Het kind de borst niet te geven in de eerste uren na het inwendig gebruik van acet. morphii.
5. Prikkelende spijzen en dranken te vermijden.

Zie omtrent het zuigen de behandelingsleer.

ACHT EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

BEEN-ZWEER.

OSTEHELKOSIS.

Gelijkbeteekenende benaming. BEENBEDERF. CARIES.

§ 428.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene verzwering in het beenweefsel.
2. *Zitplaats.* a. Oppervlakkig. b. Diep.
3. *Ligchaamsdeelen in verband met de tot grondslag liggende kwaadsappigheid.*

Syphilitische been-zweer. a. De schedelbeenderen. b. De beenderen der ledematen. Daar, waar deze beenderen door weinig zachte deelen bedekt zijn.

Kropzeerige been-zweer. a. De sponsachtige beenderen. b. De uiteinden der lange beenderen.

Jichtige been-zweer. In de oppervlakte van de uiteinden der lange beenderen.

Rheumatische been-zweer. In de oppervlakte der lange beenderen, vooral aan derzelver uiteinden.

Scheurbuikige been-zweer. De platte beenderen.

4. *Vorm.* a. Voortknagend, of b. Sponsachtig.
5. *Levensuiting.* a. Lijdelijk (gewoonlijk), of b. Werkdadig (somwijlen).
6. *Oorsprongs-verhouding.* a. Oorspronkelijk, of b. Opvolgend.
7. *Zamenstelling met :* Beenversterving.
8. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.
9. *Tijdperken.* a. Van verborgene been-zweer. of b. Van openbare been-zweer, en c. Van genezende been-zweer.

Aanm.
Alleen de oorspronkelijke heeft het tijdperk van verborgene been-zweer.

§ 429.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Kwaadsappigheid en wel vooral : a. Kropzeerige. b. Rheumatische. c. Jichtige. d. Kankerachtige. e. Scheurbuikige. f. Syphilitische. g. Kwikachtige. h. Radesygische, en i. De Poolsche vlecht-kwaadsappigheid.
2. Sponsachtige beenderen.
3. Jeugdige leeftijd.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleediging (dikwijls zeer geringe).
2. Kwaadsappige been-ontsteking door postvatting der kwaadsappigheid.
3. Ontsteking der omringende deelen.

§ 430.

VERSCHIJNSELENLEER.

Eerste Tijdperk.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Na verschijnselen van beenvlies- en oppervlakkige of diepe

been-ontsteking, die soms reeds gedurende geruimen tijd voorafgegaan zijn, vormt zich: a. eene kleurlooze zuchtige zwelling, uit welke zich, b. langzamerhand een koud of matig werkdadig ettergezwel ontwikkelt.

Aanm.

1. Dikwijls zijn de verschijnselen van been-ontsteking zeer gering.
2. Bij been-zweer aan den tronk kan zich op eenen afstand een verzakkings-ettergezwel vormen.

Tweede Tijdperk.

1. Het ettergezwel opent zich en er vormt zich bij oppervlakkig gelegene beenderen:
2. Eene holle zweer in de zachte deelen, en bij dieper gelegene beenderen eene of meer pijpzweren.
3. De randen en de grond van zulk eene zweer of pijpzweeropening zijn met weelderige, slappe, half doorschijnende, ligt bloedende vleeschheuveltjes bezet.
4. Met eene sonde in de zweer of in de pijpzweer dringende, stuit men op het been zelf, dat zich ruw en soms min of meer verweekt doet aanvoelen.
5. Er ontlast zich een dun, eigenaardig stinkend vocht (beenetter), dat het zilver zwart aanslaat, en eene vlek met donkere randen op het verband nalaat.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Tweede tijdperk.

Verschijnselen van uitbreiding.

1. Zich nu en dan instellende pijnen, met:
2. Ontstekings-verschijnselen in de zachte deelen.

Derde Tijdperk.

Verschijnselen van genezing.

1. Verbetering van den grond, met afstooting van:
2. Waarneembare beenstof (exfoliatio sensibilis), of
3. Niet waarneembare beenstof (exfoliatio insensibilis), opgevolgd door
4. *Likteeken*, op het been vastzittend.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Onregelmatige koorts (bij verheffing der plaatselijke verschijnselen).
2. Hectische koorts (indien het 3e tijdperk niet intreedt), aan welke de lijder kan bezwijken.

Aanm.

1. Het verloop en de verschijnselen worden min of meer gewijzigd door a. Den aard der tot grondslag liggende kwaadsappigheid, en b. De zitplaats.
2. De opvolgende is het gevolg van verzwering in het been omringende weefsels.

§ 431.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig en wel dewijl:

1. De beenzweer van langen duur is,
2. Moeijelijk geneest, en
3. Belangrijke verwoestingen kan te weeg brengen.

Gewijzigd echter door:

1. De zitplaats.
2. Het beenweefsel (sponsachtig of bastachtig).
3. Den ouderdom.
4. Het gestel van den lijder, en
5. Het al of niet bestaan van kwaadsappigheid en den aard van dezelve.

Aanm.

1. Vooral in sponsachtige beenderen geneest de been-zweer uiterst moeijelijk.
2. Somwijlen geneest zij zoogenaamd van zelve, bij de intreding van het tijdperk der huwbaarheid.
3. Ongunstig bij tot grondslag liggende kwaadsappigheid, vooral bij de kropzeerige en de kankerachtige.

§ 432.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De ontlasting van etter te bevorderen en de verzakking van dit vocht te voorkomen.

2. De uitbreiding tegen te gaan.
3. De ziekelijke vleeschgroeijing te verbeteren en de afstooting van het been te bevorderen, of
4. Het beenbederf zoo mogelijk weg te nemen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Men onderhoude eene genoegzaam ruime opening door: a). Steekwieken, of b). Geprepareerde spons. b. Eene doelmatige ligging. c. Drukkend of uitdrijvend verband. d. Reinigende inspuitingen.

Aanw. 2.

a. Bloedsontlasting door koppen. b. Tegenprikkels in den omtrek.

Aanw. 3.

a. Tinct. myrrhae. b. Tinct. asae foetidae. c. Tinct. aloës. d. Sapo aromaticus met oleum olivarum (VAN DEN BROEK). e. Weekmakende inspuitingen, omslagen of pappen gedurende de verschijnselen van uitbreiding.

Aanw. 4.

a. Gloeijend ijzer. b. Minerale zuren. c. Afschraping. d. Afbijteling. e. Uitboring. f. Amputatie of resectie van het deel.

Aanm.

1. Aan de 4e aanwijzing mag niet voldaan worden. a. Wanneer de kwaadsappigheid niet is weggenomen. b. Wanneer andere organen in eenen nog steeds belangrijken graad lijdende zijn. c. Bij groote zwakte en zenuwachtige gesteldheid van den lijder.
2. Door het gloeijend ijzer en de afbijteling heb ik nimmer goede uitkomsten verkregen; eenmaal echter heb ik genezing zien volgen na uitboring van been-zweer uit het borstbeen, en mij is een geval bekend, in hetwelk men aan afschraping aan het voorhoofdsbeen herstelling te danken had.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De kwaadsappigheid te bestrijden.
2. Het plaatselijk ziekteproces om te stemmen (door algemeene middelen zelden te verkrijgen).
3. De koorts bij de verheffing der verschijnselen te leiden, en
4. De krachten te ondersteunen (in een gevorderd tijdperk).

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend, naar gelang van de kwaadsappigheid. Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 2.

a. Asa foetida. b. Acid. phosphoric. c. Aq. calcis. d. Phellandr. aquatic. f. Rubia tinctorum.

Aanm.

De middelen, welke specifiek op het been-weefsel zouden werken, hebben mij, ik kan wel zeggen nimmer, voldoende uitkomsten opgeleverd.

Aanw. 3.

a. Emollientia. b. Antiphlogistica. c. Narcotica.

Aanw. 4.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 433.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. Zacht voedende, ligt verteerbare voedselen, met onthouding van sterk prikkelende, tenzij bij uitputtende verettering, in welk geval gebraden rundvleesch en roode wijn aangewezen kunnen zijn.
3. Verblijf in eenen zuiveren dampkring.

Zie verder de onderscheidene kwaadsappigheden in de handleiding der Geneeskunde.

NEGEN EN VIJFTIGSTE HOOFDSTUK.

NAGEL-ZWEER.

ONYCHELKOS.

Gelijkbeteekenende benaming. NAGEL IN HET VLEESCH.

INCARNATIO UNGUIS.

§ 434.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ontsteking en verzwering van de zachte deelen van eene der zijden van de nagels, het gevolg van het drukken der randen van den nagel tegen de zachte deelen, beginnende met of zonder ontaarding van den nagel zelven.
2. *Ligchaamsdeelen.* Gewoonlijk aan den grooten teen en wel aan deszelfs buitenzijde.
3. *Aard.* a. Goedaardig, het eenvoudig gevolg van het indringen van den nagel in de zachte deelen. b. Kwaadaardig, met aandoening van den wortel van den nagel, of met kwaadsappigheid (syphilonychelkos) enz. in verband staande.

OORZAKENLEER:

§ 435.

A. *Voorb. oorz.*

1. Breede, platte, tot zweeten geneigde, gevoelige voeten. (Vrouwelijk geslacht).
2. Zeer harde nagels.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Te naauwe en slecht gemaakte schoeisels.
2. Het niet naar behooren snijden der nagels.
3. Uitwendige beleediging, vooral kneuzing van den wortel van den nagel.

§ 436.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Gevoel van jeuken en steken aan de zijde van den nagel.
2. Roodheid, en
3. Zwelling dezer plaats.
4. Afscheiding van eene dunne stof, die wel eens tot eene korst opdroogt.
5. De rand van den nagel is min of meer naar binnen omgebogen en in de zachte deelen als ingedrongen.
6. De gezwollene en ontvelde plaats gaat in verzwering over.
7. Uit de zweer spruit een sponsachtig, ligt bloedend uitspruitsel uit.
8. Afscheiding van eene bloederige, zeer stinkende stof.
9. Pijn, ook dan wanneer de lijder te bed ligt.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van genezing, of
2. Ontaarding van den wortel van den nagel, en
3. Uitbreiding van de verzwering, dikwijls diep, tot op het

been-vlies, ja tot in het been toe, hetgeen zelfs verlies van het teenkootje ten gevolge kan hebben.

B. *Medegevoels-verschijnselen.*

Pijnlijke zwelling van de liesklieren.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts (somwijlen).

§ 437.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is gunstig bij tijdige behandeling en rust van den lijder.

Minder gunstig bij langeren duur, gebrek aan rust en kwaadaardigen aard.

Aanm.

Volgens eenigen zoude kwaadsappigheid, vooral de syphilitische en kropzeerige, den toestand kunnen verwikkelen, en het gebrek langduriger en belangrijk kwaadaardiger maken. Ofschoon ik een groot aantal lijders met deze verzwering behandeld heb, is mij zulks echter nimmer duidelijk gebleken.

BEHANDELINGSLEER.

§ 438.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De ontsteking te matigen.
2. De sponsachtige uitgroeisels weg te nemen of te vernietigen.
3. Den nagelrand uit de verzwering te nemen, of
4. De nagelranden in rigting te doen veranderen, of
5. Den nagel geheel of gedeeltelijk weg te nemen, wanneer dezelve min of meer ontaard of los is, en
6. De nablijvende verzwering naar den graad van levensuiting, de zamenstelling, enz. te behandelen, en het geheel tot genezing te brengen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers bij belangrijke ontsteking. b. Weekmakende,

pijnstillende pappen b. v. cataplasma GOULARDI, met l. l. SYDENH.

Aanw. 2.

a. Bijtmiddelen, of b. Uitsnijding door de schaar of het mes.

Aanw. 3.

Uitknipping van den rand.

Aanw. 4.

a. Den nagelrand uit de zachte deelen te ligten, en onder denzelven een stukje theelood te brengen. b. Afschraping van den nagel, in het midden van deszelfs overlangschen doormeter, totdat de roode kleur der ondergelegene weefsels doorschijnt.

Aanw. 5.

a. Uittrekking of uitsnijding van den nagel, of b. Vernietiging van den wortel van den nagel door lapis causticus, opgevolgd door wegneming van den nagel.

Aanw. 6.

a. In eenvoudige gevallen, bedekking van het nagelbed met dec. r. alth., ung. simpl., of aq. GOULARDI. b. In zamengestelde gevallen, verschillend naar den aard der zamenstelling, enz.

B. *Alg.*

Aanw.

De koorts te bestrijden.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 439.

LEEFREGELEN.

1. Het vermijden van elke drukking tegen den aangedanen teen, vooral door te enge schoeisels.
2. Rust bij eenigzins belangrijke graden, met verhevene houding van het lid.

3. Onthouding van prikkelende spijzen en dranken.

Aanm.

Officieren van gezondheid kunnen bij soldaten, met opzigt tot de nagels, niet genoeg naauwlettend zijn, en het is raadzaam bij een ophanden zijnde marsch, het geheele korps te visiteren, en daar waar het noodig is, de nagels behoorlijk te doen snijden. Bij de teennagels mogen de zijranden niet zoodanig rond gesneden worden, dat de zachte deelen te veel ontbloot worden, waardoor zij zich tegen de nagels verheffen, tegen derzelver scherpen rand drukken en zoo doende aanleiding tot het indringen van den nagel in het vleesch geven. Aan de voeten moet men trachten, platte nagels, die het uiteinde van den teen zooveel mogelijk bedekken, te verkrijgen.

ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

WIJZIGINGEN, WELKE DE ZWEREN ONDERGAAN KUNNEN.

§ 440.

Verscheidenheid der wijzigingen.

1. *In levensuiting.* a. Eene zweer kan in ontsteking geraken. (Ontstokene zweer. Phloginelkos). b. Eene zweer kan zonder ontstoken te zijn, verhoogd gevoelig, te zeer pijnlijk worden. (Verhoogd gevoelige zweer. Erethikelkos).
2. *In den grond.* Vleeschgroeijing kan te weelderig zijn. (Weelderige zweer. Hypersarkotikelkos).
3. *In de afscheiding.* a. De afscheiding kan alle palen te buiten gaan, bijv. eenige ponden in weinige uren bedragen, en daarbij te scherp zijn. (Scherp etterige zweer. Ichorotikelkos). b. De afscheiding kan korstvormend zijn, en de zweer kan onder deze korst genezen. (Korstvormende zweer. Plakodelkos).
4. *In de neiging tot uitbreiding.* Eene zweer kan eene neiging vertoonen om zich steeds in de oppervlakte en in de diepte uit te breiden. (Voortknagende zweer. Phagadaenikelkos).
5. *In de rigting der uitbreiding.* a. Eene zweer kan hare gedaante en grootte behoudende, steeds voortkruipen en zulks

zelfs over een groot gedeelte van het ligchaam doen. (Voortkruipende zweer. Herpinidelkos). b. Eene zweer kan in den beginne klein zijn en zich steeds in heele of halve cirkels of boonvormig in de oppervlakte uitbreiden, terwijl ze in het midden of aan de zijde tegenover de uitbreiding geneest. (Middelpunt vliedende zweer. Ekkentrodelkos).

Aanm.

1. De meeste dezer wijzigingen moeten in de oorzaken, in het ligchaamsgestel of in toevallige omstandigheden gezocht worden.
2. Meerdere dezer wijzigingen kunnen gelijktijdig aan dezelfde zweer voorkomen.
3. Dikwijls vereischen zij eene wijziging in de behandeling.

§ 441.

Oorzaken dezer wijzigingen.

1. *Voor de ontstokene zweer.* a. Galachtige gesteldheid. b. Te prikkelende voeding. c. Te prikkelende plaatselijke behandeling.
2. *Voor de verhoogd gevoelige zweer.* a. Zenuwrijkheid van het weefsel. b. Het bloot liggen van eene zenuw. c. Kwaadsappigheid. d. Onvoorzigtige prikkeling van sommige zweren.
3. *Voor de weelderige zweer.* a. Jeugdige leeftijd. b. Te los en te warm verband. c. Te voedende en te prikkelende levenswijze.
4. *Voor de overige wijzigingen.* a. Kwaadsappigheid. b. Eigendommelijkheid van de afscheidingen, en c. Gesteldheden, die nog niet genoegzaam bekend zijn.

§ 442.

Behandeling der wijzigingen.

1. *Bij de ontstokene zweer*, zal men de ontsteking moeten afstemmen.
   a. *Plaatselijk door:* a). Laauw water, of b). Dec. r. alth., of c). Oleum olivarum, of d). Cataplasm. emolliens.
   b. *Algemeen door:* a). Verkoelende dranken, en b). Bij gastricisme door braak- en purgeermiddelen.

2. *Bij de verhoogd gevoelige zweer*, zal men de verhoogde gevoeligheid moeten afstemmen, of de geheele oppervlakte van de zweer moeten omstemmen.

a. *Plaatselijk. Afstemmen door:* a). Opium met extr. cicut. en bellad. in oplossing of zalfvorm, en b). Cataplasm. GOULARDI. *Omstemmen door:* a). Bestrooijing met pulv. deutoxyd hydrarg. nitr. of b). Cauterisering met lapis infern. c). Murias zinci.

b. *Algemeen.* Opium of acet. morphii.

3. *Bij de weelderige zweer*, zal men de uitgroeisels moeten doen verdwijnen, vernietigen of wegnemen.

a. *Plaatselijk. Doen verdwijnen door:* Drukking met: a). Theeloodplaatjes, of b). Sparadrappleister, of c). Sluitend verband. *Vernietigen door:* Toucheren met: a). Sulph. cupri, of b). Lapis infern. *Wegnemen door:* Bloedige exstirpatie.

b. *Algemeen door:* a). Verkoelende dranken. b). Zachte verkoelende laxantia.

4. *Bij de scherp etterige zweer*, zal men de afscheiding matigen en zorgen, dat dezelve behoorlijk opgenomen worde, alsmede den omtrek voor de inwerking van het scherpe vocht beveiligen.

a. *Plaatselijk. De afscheiding matigen door:* a). Aq. calc., of b). Aq. veget. min. GOULARDI, of c). Sol. chlor. calc., of d). Eene zalf, bestaande uit oxyd. zinc. en pulv. lycopod. ā dr. ß. axung. porc. unc j. *Zorgen, dat het afgescheidene behoorlijk opgenomen worde door:* Pulv. carb. ligni, zuiver of naar omstandigheden vermengd met pulv. cort. peruv., enz. *Den omtrek beveiligen door:* a). De bovengezegde zalf, of b). Pulv. lycopod.

b. *Algemeen.* Men kan alleen de kwaadsappigheid trachten te verbeteren en de krachten te ondersteunen.

Aanm.

Het onderdrukken der afscheiding moet met voorzigtigheid gedaan worden.

5. *Bij de korstige zweer*, zal men op zekeren tijd het afvallen der korsten bevorderen door: a. Butyrum insals. of b. Axung. porc., of c. Cataplasm. emoll. ex mica panis, sem. hordei, enz.

6. *Bij de voortknagende zweer. Plaatselijk*, zal men het ziekteproces krachtdadig omstemmen door caustica, zoowel actualia als potentialia.
7. *Bij de voortkruipende en middelpunt vliedende zweer. Plaatselijk*, zal men den voortgang trachten te beperken, door op eenigen afstand van de zweer eene insnijding door de huid te maken, of door middel van lap. infern. eene diepe groeve te vormen.

VIJFDE AFDEELING.

PIJPZWEREN.

Syringes.

PIJPZWEREN.

Syringes.

§ 443.

Bepaling.

Onder bovengezegde benaming verstaat men tegennatuurlijke, verouderde kanalen, die physiologisch of door ziekte afgescheidene stoffen ontlasten.

EEN EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

BINDWEEFSEL-PIJPZWEER.

DESMYSPHAESYRINX.

Gelijkbeteekenende benaming. PIJPVORMIGE ZWEER. ULCUS SINUOSUM.

§ 444.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men verouderde, min of meer bogtige, slechts etter opleverende, gewoonlijk met een eigenaardig vlies bekleede kanalen, die in zachte deelen, (veelal in het bindweefsel) blind eindigen.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. De aan los bind- en vetweefsel rijke. b. De door stevige peesvliezen omgevene. c. Die, welke door hunnen stand of hunne houding bijzondere aanleiding tot etterverzakking geven.
3. *Oorsprongs-verhouding.* a. Eigenlijdend, of b. Constitutioneel. c. Steeds opvolgend.
4. *Zamenstelling met:* a. Vreemde ligchamen. b. Verstorvene pezen en beenzweer.
5. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.

§ 445.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Algemeene of plaatselijke slapte van de vezel.
2. Kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Het te laat openen van ettergezwellen.
2. Eene te kleine opening in ettergezwellen.
3. Etterverzakking.
4. Slechte behandeling van geopende ettergezwellen door steekwieken, enz.
5. Teruggeblevene vreemde ligchamen of verstorvene pezen.
6. Gestokene en geschotene wonden; voor de eersten vooral bij ondoelmatige behandeling.

§ 446.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Eene of meer kleine ronde openingen in de huid.
2. Deze openingen zijn in den beginne: a). Week. b). Rood en c). Zeer gevoelig; later worden ze d). Hard, ja e). Eeltachtig.
3. Uit deze openingen ontlast zich gewoonlijk eene vrij aanzienlijke hoeveelheid goeden of slechten etter.
4. Eene buigbare sonde, door eene dezer openingen gebragt, doet een min of meer lang, veelal bogtig kanaal ontdekken, welk kanaal in de zachte deelen blind eindigt en niet zelden met meerdere kanalen gemeenschap oefent.
5. Dikwijls zijn deze kanalen uitwendig te erkennen door: a). Eene bruinachtige kleur van de huid. b). Eene deeg-

achtige zwelling, of c). Eene strengvormige verharding, en d). Bijzondere gevoeligheid bij uitwendige drukking.

6. In eenige duistere gevallen kunnen inspuitingen met eene zacht gekleurde vloeistof (lac vacc., inf. betae rubr., of inf. brassic. rubr.) nadere opheldering geven.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Somwijlen wordt de opening steeds kleiner, en al of niet met een korstje bedekt, waardoor:
2. Mindere ontlasting der afscheiding, en
3. Ophooping van vocht, (dat zich nu soms plotseling in groote hoeveelheid weder ontlast) en hierdoor ontsteking (lijdelijk of werkdadig) van het kanaal.
4. Bij zeer verouderde pijpzweren wordt het kanaal ten gevolge van bestaande slepende ontsteking niet zelden verhard.
5. Verschijnselen van beterschap. a). De zwelling en verharding nemen af. b). De afscheiding wordt minder, en indien dezelve slecht was, beter. c). Het kanaal wordt steeds kleiner, totdat er eindelijk d). Sluiting volgt.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Alleen bij aanzienlijk verlies van vochten, algemeene kwijning en zelfs hectische koorts.

§ 447.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, daar de meeste dezer pijpzweren bij doelmatige behandeling spoedig herstellen en zelden of nooit levensgevaarlijk worden, of belangrijke verrigtingsstoornissen nalaten; verder gewijzigd door:

1. Den tijd van duur.
2. De ligchaamsstreek.
3. De uitgestrektheid of diepte, en
4. Het al of niet bestaan van zamenstelling of verwikkeling.

Aanm.

1. Hoe langer eene pijpzweer bestaan heeft, des te moeijelijker is hare genezing.
2. Ligchaamsstreken, die rijk aan los bindweefsel zijn, en die geene plaatsen aanbieden, op welke men eene doelmatige drukking kan aanwenden, leveren meerdere bezwaren tegen de genezing op, dan die streken, welke deze gesteldheden niet bezitten.
3. Oppervlakkig onder de huid gelegene pijpzweren zijn gemakkelijker tot genezing te brengen, dan diep, en tot in de nabijheid van belangrijke deelen (groote vaten of zenuwen, enz.) indringende.
4. Zamenstelling en verwikkeling maken de voorzegging, in betrekking tot de genezing, steeds ongunstiger.

§ 448.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oorzaken op te ruimen.
2. De ontlasting van den etter gemakkelijk te maken.
3. Het pijpzweervlies te vernietigen, of
4. De geheele pijpzweer in eene opene zweer te veranderen, en
5. Het geheel tot sluiting te brengen.

Midd.

Aanw. 1.

Vreemde ligchamen, verstorvene pezen, enz. ruime men op, waarbij eene tegenopening noodzakelijk kan zijn.

Aanw. 2.

a. Verruiming van de opening door: a). Het mes, of b). Geprepareerde spons. b. Doelmatige houding, en c. Tegenopening (voor eenige gevallen).

Aanw. 3.

a. Prikkeling, tot ontsteking, van het vlies door: a). Inspuitingen met sol. lapid. infernal., sol. muriat. zinci., tinct. cantharid., enz. b). Bougies, of c). Setons. (De middelen b) en c) al of niet met prikkelende zalven bestreken). b. Vernietiging van het vlies door: a). Bijtmiddelen, vooral het smegma corros.

van v. GRÄFE, of b). Scarificatie van hetzelve met ons pijpzweervlies-mesje.

Aanw. 4.

a. Het mes, of b. Binding.

Aanw. 5.

a. Na eenen voldoenden graad van ontsteking opgewekt of het pijpzweervlies vernietigd te hebben, wende men langs de geheele uitgestrektheid van de pijpzweer eene trapswijze drukking aan. b). De geheele opengelegde pijpzweer geneze men uit den grond door vleeschgroeijing.

Aanm.

In niet zeer verouderde gevallen verdwijnt het pijpzweervlies dikwijls, wanneer de etter zich behoorlijk kan ontlasten, onder de aanwending van weekmakende pappen.

Verband.

1. Men vermijde steekwieken, die den vrijen afvloed van den etter belemmeren, en zulke inspuitingen, die slechts eene slepende ontsteking opwekken of onderhouden, en hierdoor aanleiding geven tot verdikking en verharding van het pijpzweervlies.
2. Men zorge, dat de opening niet op eene wijze gedrukt worde, dat daardoor de vrije afvloed van den etter belemmerd wordt.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Algemeene slapte te verbeteren.
2. Kwaadsappigheid te verbeteren.
3. Bij uitputting, de krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Dec. cort. peruv. b. Dec. ratanh. c. Alum. crud. d. Terr. catech. e. Acid. miner. enz.

Zie verder de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 2.

Verschillend, naar gelang van de kwaadsappigheid.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 3.
Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 449.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel in eene houding, door welke de ontlasting van den etter bevorderd wordt.
2. Spijzen en dranken, geëvenredigd aan de krachten van den lijder en de bestaande kwaadsappigheid; in het algemeen vermijde men ook hier prikkelende voedselen.

TWEE EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

SPEEKSEL-PIJPZWEER.

SIALOSYRINX.

§ 450.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men pijpzweren, die speeksel ontlasten, en die met eenig gedeelte van een speeksel afscheidend werktuig in verband staan.
2. *Speeksel-klier, aan welke dezelve bijzonder voorkomt.* De oorklier.
3. *Verdeeling, naar het gedeelte van het werktuig, in hetwelk zich de inwendige pijpzweeropening bevindt.* a. Speekselklier-pijpzweer, en b. Speekselbuis-pijpzweer.

Aanm.

Beide soorten (a. en b.) kunnen vereenigd voorkomen, in geval namelijk eene verwonding is toegebragt nabij de plaats, waar de buis van STENON uit de klier te voorschijn komt; dewijl deze buis hier dikwijls door een gedeelte van de klier bedekt is.

4. *Zamenstelling met:* a. Speeksel-steenen, of b. Vreemde ligchamen (beide voor de speekselbuis-pijpzweer). c. Ziekelijke gesteldheid van de klier. d. Ziekelijke gesteldheid der de uitwendige opening omringende zachte deelen, welke verzworen, met weelderig uitgroeisel bezet, en verhard kunnen zijn.
5. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.

6. *Verwisseling met:* Zweren in deze streek, welke eene zekere hoeveelheid dun vocht opleveren.

§ 451.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
Geene bijzondere.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Verwonding van de klier, bijzonder van derzelver ontlastbuis.
2. Ettergezwel, vooral rheumatisch-kropzeerige in de klier of aan de wang.
3. Verstopping van de ontlastbuis door vreemde ligchamen (vischgraten of speekselsteenen).

§ 452.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*
1. Gewone verschijnselen van pijpzweer in het algemeen, met
2. Ontlasting van speeksel, vooral bij het spreken en kaauwen: bij de speekselbuis-pijpzweer in aanzienlijke hoeveelheid, bij de speekselklier-pijpzweer in geringe hoeveelheid.
2. Bij vele buis-pijpzweren kan men van uit de pijpzweer met eene sonde tot in de mondholte dringen.

Aanm.
1. In vele gevallen ontlast er zich slechts zuiver speeksel; in andere is dit vocht met etter vermengd.
2. Bij de klier-pijpzweer is de uitvloed dikwijls uiterst gering, zoodat de lijder er weinig hinder van heeft.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Klier-pijpzweren genezen somwijlen van zelve, doch behouden eene groote neiging om op nieuw open te breken.
2. Buis-pijpzweren veranderen gewoonlijk niet dan door kunsthulp.

§ 453.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, daar zelfs aanzienlijk verlies van speeksel weinig of geen invloed op de spijsvertering uitoefent. Verder gewijzigd door:

1. Het gedeelte van het werktuig, in hetwelk de inwendige opening zich bevindt.
2. Het al of niet bestaan van zamenstelling.

Aanm.

1. Gunstiger bij de klier- dan bij de buis-pijpzweer, welke laatste lastiger is, steeds de tusschenkomst der kunst vereischt en dikwijls moeijelijk te herstellen is.
2. Zamenstellingen, vooral die met eenigzins belangrijke ziekelijke gesteldheid van de klier, maken de voorzegging ongunstiger.

§ 454.

BEHANDELINGSLEER.

Speekselklier-pijpzweer.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Zamenstellingen weg te nemen.
2. De speekselafscheiding in het gedeelte van de klier, in hetwelk zich de pijpzweer bevindt, tot na de genezing of voor altijd te doen ophouden.

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend, naar gelang van de zamenstelling.

Zie klier-ontsteking, verharding en weelderige zweren.

Aanw. 2.

a. Drukking door a). Kurkhout. b). Het werktuig van PIPELET of BROSSARD. b. Het opwekken van eenen zekeren graad van

ontsteking door a). Cauterisatie met lapis infernalis (bij voorkeur) of b). Prikkelende inspuitingen met tinct. jodii of met tinct. cantharid.

Aanm.

Beide deze geneeswijzen (de drukking en het opwekken van ontsteking) worden dikwijis vereenigd aangewend en wel zoo, dat het opwekken van ontsteking door drukking opgevolgd wordt.

Verband.

1. Steekwieken moeten vermeden worden.
2. De uitwendige opening bedekke men met een vensterkrompresje, dat met ung. simplex betreken is, en waarover men een plat, zacht stukje spons legt om het speeksel op te vangen.
3. In geval men de drukking aanwendt, moet dezelve aanhoudend en zoo sterk zijn, dat de toevoer van bloed naar het deel genoegzaam belemmerd wordt.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Zamenstellingen op te ruimen.
2. Zie klier-ontsteking en verharding, alsmede kwaadsappigheid in de handleiding der Geneeskunde.

Speekselbuis-pijpzweer.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Ziekelijke gesteldheid van de omringende zachte deelen te verbeteren, of de zieke deelen weg te nemen.
2. De afvloeijing van het speeksel langs de natuurlijke opening te verkrijgen, of
3. Eene nieuwe opening voor de afvloeijing van het speeksel in den mond te vormen.

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend, naar gelang van den toestand. Eeltachtige, verharde deelen neme men met het mes weg.

Aanw. 2.

a. Drukking op de speekselbuis tusschen de klier- en de pijpzweer-opening, totdat deze opening gesloten is. (MAISONNEUVE). b. Men voert, door middel van eene zeer dunne sonde, van uit de pijpzweer-opening een haarsnoer, uit 3 à 4 zijden draden bestaande, door de speekselbuis naar derzelver mondopening en bindt de beide einden dezer draden los te zamen; wanneer nu na eenige dagen de speekselbuis zich als eene harde, ontstokene streng doet aanvoelen, vermindert men het getal draden dagelijks totdat ze alle weggenomen zijn, waarna men de uitwendige opening sluit. (LOUIS en MORAND) of c. Men maakt de pijpzweer-opening wond, en brengt vervolgens van uit den mond eene sonde in de speekselbuis, voert dezelve langs den bodem van de pijpzweer tot in het gedeelte dezer buis, dat van de pijpzweer-opening naar de klier gaat, vereenigt de gemaakte wond naauwkeurig en haalt de sonde terug. (DIEFFENBACH).

Aanw. 3.

Zie de bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Verband, vóór dat men tot de eene of andere geneeswijze is overgegaan.

Zie 1 en 2 bij de speekselklier-pijpzweer.

B. *Alg.*

Zie de speekselklier-pijpzweer.

§ 455.

LEEFREGELEN.

1. De lijder slape zoo veel mogelijk op de gezonde zijde.
2. Hij vermijde het spreken en zoo veel mogelijk het kaauwen, vooral van vaste en harde zelfstandigheden, en
3. Hij vermijde die denkbeelden, welke de afscheiding van speeksel vermeerderen.

DRIE EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

GAL-PIJPZWEER.

CHOLOSYRINX.

§ 456.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling*. Onder bovengezegde benaming verstaat men eene pijpzweer, die met de gal-afscheidende werktuigen in verband staat en uit welke zich zuivere gal, of gal met slijm vermengd, ontlast.
2. *Verdeeling naar het werktuig, in hetwelk zich de inwendige pijpzweer-opening bevindt.* a. Levergal-pijpzweer. (Hepatocholosyrinx). b. Galblaas-pijpzweer. (Cholokystosyrinx).
3. *Menigvuldigheid in voorkomen.* a. In Europa zeldzaam, bijzonder de levergal-pijpzweer. b. In tropische gewesten meermalen voorkomende.
4. *Uitgangen.* a. *Genezing*, of b. *Voortblijven bestaan* van de pijpzweer, of c. *De dood.*
5. *Zamenstelling met:* a. Galsteenen. b. Slepende ontsteking van de lever, de galblaas en het darmkanaal. c. Ingewandswormen.

30

§ 457.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Mannelijke leeftijd.
2. Galachtig temperament.
3. Ziekelijke gesteldheid van de lever of van de galblaas.
4. Galsteenen.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Galblaas-waterzucht. (A. A. SEBASTIAAN).
2. Lever-ettergezwel.

§ 458.

VERSCHIJNSELENLEER.

Ontwikkeling.
1. Verschijnselen van galkolijk, geelzucht, galblaas-waterzucht of lever-ontsteking, opgevolgd door:
2. Ettergezwel-vorming, waarbij de galblaas of de lever met den buikwand vergroeid is, in de leverstreek, en
3. Opening van het gezwel, uitstorting van etter en gal, en
4. Pijpzweer-vorming.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*
1. Gewone pijpzweer, waarvan de uitwendige opening zich in de leverstreek, of bij etter-verzakking op eene andere plaats aan den buikwand, in de liesstreek en zelfs aan de binnenvlakte van de dij bevindt.
2. Ontlasting langs de pijpzweer van a. Onvermengde gal, of b. Met etter en slijm gemengde gal, of c. Onvermengd, doorschijnend slijm (in geval de ductus cysticus geheel verstopt is).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Langzame, duurzame sluiting van de pijpzweer, of
2. Sluiting van de pijpzweer, vroeg of laat opgevolgd door

het weder openbreken van dezelve ten gevolge van nog aanwezige galsteenen, of

3. De pijpzweer blijft voortbestaan uit hoofde van de onmogelijkheid om de gal van de pijpzweer af te leiden (in geval de pijpzweer-opening zich aan de onderzijde van den bodem van de galblaas bevindt).

Aanm.

In eenige gevallen vormt er zich, nadat de galblaas met den buikwand vergroeid is, achter het buikvlies een ettergezwel, dat zich door den buikwand naar buiten ontlast en waarvan de etter later de galblaas doorboort. In zulk een geval ontlast er zich aanvankelijk slechts onvermengde etter.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Gal- of tusschenpoozende koorts bij de ontwikkeling.
2. In eenige gevallen, ook bij rijkelijk verlies van gal langs de pijpzweer, geene verschijnselen van eenig belang; in andere gevallen:
3. Verschijnselen van belangrijke stoornissen in de spijsvertering, en hierdoor vermagering en eindelijk de dood.

Aanm.

De oorzaak dezer verscheidenheden vindt men waarschijnlijk in de mindere of meerdere sluiting der galontlastbuizen, of namelijk een gedeelte van de gal al of niet in de darmbuis kan geraken. (A. WERNHER).

§ 459.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald, afhangende van:

1. De plaats, waar zich de inwendige opening, bij galblaas-pijpzweer, gevormd heeft.
2. De mindere of meerdere afsluiting der galontlastbuizen.
3. Het al of niet bestaan van zamenstellingen.

Aanm.

1. In betrekking tot de geneesbaarheid ongunstig, wanneer de inwendige pijpzweer-opening zich in de onderzijde van den bodem der galblaas bevindt.
2. Zeer ongunstig, zelfs voor het behoud van het leven, bijaldien de galontlastbuizen zoo zeer gesloten zijn, dat er geen gal meer in de darmbuis kan geraken.
3. In het algemeen ongunstig bij zamenstelling, vooral bij ziekelijke gesteldheid van de werktuigen der galafscheiding of spijsvertering; verder gewijzigd door den aard dezer gesteldheid.

§ 460.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De rijpmaking van het ettergezwel te bevorderen, en hetzelve zoo spoedig mogelijk (doch niet vóór dat men zeker is, dat de galblaas met den buikwand vergroeid is), te openen.
2. Galsteenen op te ruimen.
3. Te zorgen, dat de ontlast wordende stoffen niet tusschen den buikwand kunnen verzakken.
4. Te zorgen, dat de pijpzweer zich niet sluit vóór dat alle galsteenen opgeruimd zijn, en vervolgens
5. De pijpzweer tot sluiting te brengen.

Aanm.

Daar de galsteenen zich gewoonlijk van zelve ontlasten, is het zelden noodzakelijk, om aan aanwijzing 2 te voldoen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Weekmakende of prikkelende pappen (gekozen naar den graad van levensuiting). b. Opening door middel van de trocar (alleen dan geoorloofd, wanneer men door de bruinroode kleur der algemeene bekleedselen verzekerd is, dat de galblaas met den buikwand vergroeid is).

Aanw. 2.

a. Verruiming van de pijpzweer door gepreparcerde spons (niet door het mes). b. De galsteenen met eene dunne verbandtang te vatten en voorzigtig naar buiten te brengen.

Aanw. 3.

a. Verruiming van de opening door geprepareerde spons of door boven- en benedenwaartsche insnijding (niet meer dan een duim) met de geknopte bistorie van POTT, om de rigting van de pijpzweer te veranderen.

Aanw. 4.

Het open houden van de pijpzweer door geprepareerde spons.

Aanw. 5.

a. Touchering met lapis infern., en b. Drukkend verband.

Verband.

1. Zoo lang de pijpzweer open gehouden moet worden, slechts eenvoudige bedekking, waarover naar omstandigheden weekmakende pappen, omgeven door een lijfverband, en het geheel zoo zamengesteld, dat de ontlast wordende stoffen gemakkelijk kunnen afvloeijen en behoorlijk opgevangen worden.
2. Wanneer de pijpzweer tot sluiting moet gebragt worden, drukkend verband met een rondgaand windsel.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De koorts in het tijdperk der ontwikkeling te leiden.
2. De hinderpalen tegen de behoorlijke ontlasting van de gal in de darmbuis op te ruimen.
3. Slepende ontsteking in den buik tot oplossing te brengen.
4. Aanzienlijk verlies van gal te vergoeden.
5. In geval van uitputting, de krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend naar den aard en het karakter der koorts.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van den toestand. In het algemeen:

a. Middelen, welke verdikte gal of galsteenen kunnen oplossen: a). Extr. resolv. amar. b). Rheum. c). Salia media. d). Het CARL's bad.

   Zie verder de handleiding der Geneeskunde.

b. Middelen, die krampen in de galontlastbuizen kunnen wegnemen, vooral bellad.

Aanw. 3.

a. Bloedzuigers ad anum. b. Calomel in refracta dosi.

Aanw. 4.

Fel bovin.

Aanw. 5.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 461.

LEEFREGELEN.

1. Rust in eene houding, waarin de stoffen, welke de pijpzweer oplevert, zich gemakkelijk kunnen ontlasten.
2. Planten-diëet, vooral rad. cichor. taraxac., enz., met melkwei voor drank.

Zie verder de handleiding der Geneeskunde.

VIER EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

ENDELDARM-PIJPZWEER.

PROKTOSYRINX.

Gelijkbeteekenende benaming. AARS-PIJPZWEER. FISTULA ANI.

§ 462.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men pijpzweren, welke in den omtrek van den aars voorkomen en die met den endeldarm in verband staan.
2. *Verdeeling.* a. *Volkomene* (met twee openingen, waarvan de eene in den endeldarm en de andere op de huid voorkomt). b. *Onvolkomene*, met slechts eene opening, hetzij in den endeldarm: a). *Inwendig onvolkomene*, of op de huid: b). *Uitwendig onvolkomene.*
3. *Oorsprongs-verhouding.* a. Eigenlijdend, of b. Constitutioneel.
4. *Zamenstelling met:* a. Aanbeijen. b. Ziekte van den endeldarm (vooral vernaauwing en kanker). c. Beenzweer aan het bekken. d. Beenzweer aan de wervelzuil. e. Verettering van den voorstander, en f. Endeldarm-pis-pijpzweer.
5. *Verwikkeling met:* a. Knobbelzucht, vooral luchtpijp- en longknobbelzucht. b. Jicht, en c. Syphilis.

6. *Verwisseling met:* a. Endeldarm-slijmvloed. b. Zwerende aanbeijen, en c. Pis-pijpzweer in den omtrek van den aars.

§ 463.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Volwassene leeftijd.
2. Het tijdperk van het ophouden der stonden.
3. Slapheid en overvloedigheid van het bindweefsel om den endeldarm.
4. Buikvolbloedigheid.
5. Aanbeijen.
6. Ziekelijke gesteldheid van den endeldarm.
7. De bovengenoemde kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Herhaalde bloedsaandrang, eindelijk ontsteking en verettering (ettergezwel) in het bindweefsel rondom den endeldarm (voornaamste oorzaak). Opgewekt door: a. Vreemde ligchamen in den endeldarm, vooral vischgraten, stukjes been en vruchtenpitten. b. Hardlijvigheid. c. Dikwijls herhaald te paard rijden. d. Stofverplaatsing in den omtrek van den endeldarm (bij tusschenpoozende en bloedbederfkoorts). e. Stoornissen in den stondenvloed. f. Ontsteking van omringende deelen.
2. Zweren uit: a. Aanbeijen. b. Wratten, en c. Syphilis.
3. Etterverzakking in het bindweefsel rondom den endeldarm.
4. Nederzetting van knobbelstof in het slijmvlies van den endeldarm, verweeking en verzwering der knobbels (bij aan long- of keeltering lijdenden).

Aanm.

Behalve door nederzetting van knobbelstof, kan bij teringlijders eene endeldarm-pijpzweer ontstaan, door buikvolbloedigheid, het gevolg van den belemmerden bloedsomloop in de longen.

§ 464.

VERSCHIJNSELENLEER.

Ontwikkeling.

1. *Verschijnselen van werkdadige ontsteking en verettering in den omtrek van den endeldarm.*
   a. Min of meer omschrevene zwelling.
   b. Roode kleur van de huid.
   c. Kloppende of drukkende pijnen.
   d. Krampachtige zamentrekking van de sluitspier van den aars.
   e. Moeijelijke stoelgang.
   f. Bezwaren bij de pislozing.
   g. Moeijelijk gaan en zitten, met
   h. Koorts.
   i. Vochtgolving.
   k. Ontlasting van den etter naar buiten (gewoonlijk) of in den endeldarm, of
2. *Verschijnselen van zeer lijdelijke ontsteking en verettering in den omtrek van den endeldarm.*
   a. Vochtgolvende zwelling, welke zich zeer langzaam zonder koorts ontwikkelt, over welke de huid steeds donker-bruin gekleurd is, en later vergezeld gaat met
   b. Geringe pijn.
   c. Gevoel van drukking bij den stoelgang, en
   d. Gevoel van spanning bij het gaan, opgevolgd door:
   e. Ontlasting van den etter (gewoonlijk naar buiten).
3. *Vermindering van alle verschijnselen na de ontlasting van den etter.*
4. *Het geheel neemt nu het voorkomen van eene pijpzweer aan.*

Aanm.

1. Somwijlen breiden de etterverzamelingen zich ver in den omtrek uit, en kunnen om den endeldarm en verder belangrijke verwoestingen aanrigten.
2. Gewoonlijk opent het ettergezwel zich nabij den aars; in eenige gevallen echter aan de billen, den bilnaad, den balzak, de schaamlippen, enz.
3. Gewoonlijk is er ééne opening; niet zelden echter zijn er meerdere.

Volkomene endeldarm-pijpzweer.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Eene of meer openingen in den omtrek van den aars, enz. en in den endeldarm, (de laatste veelal even boven de uitwendige sluitspier). (RIBES).
2. Onmiddellijk achter de uitwendige opening bevindt zich eene holte, die zich tot aan den endeldarm uitbreidt.
3. De endeldarmwand is min of meer ontbloot.
4. Wanneer men een vinger in den endeldarm en eene sonde langs de uitwendige opening door de pijpzweer voert, moet de knop van de sonde in onmiddellijke aanraking met den vinger komen.
5. Ontlasting van met drekstoffen gemengden etter langs de pijpzweer.
6. Ontlasting van darmgassen langs het kanaal van de pijpzweer.

Aanm.

1. Dikwijls is de holte achter de uitwendige opening in meerdere vakken, die onderling gemeenschap oefenen, afgedeeld.
2. Het is dikwijls moeijelijk, om de inwendige opening van de pijpzweer met de sonde te ontdekken; in zulke gevallen is het mij gewoonlijk gelukt, om door middel van eene inspuiting met gekleurd vocht langs de uitwendige opening, mijn doel ter erkenning van de pijpzweer te bereiken.
3. Niet zelden is de uitwendige opening zeer klein en in de plooijen rondom den aars verborgen, zoodat dezelve moeijelijk te ontdekken is.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Bij langdurig bestaan vormen er zich somwijlen verhardingen, vooral langs het kanaal van de pijpzweer.
2. Bij verouderde pijpzweren is de inwendige opening somwijlen door eene harde, ringvormige verhevenheid in den endeldarm te ontdekken.
3. Verschijnselen van sluiting (zeldzaam).
4. Somwijlen nemen ze in omvang af, genezen schijnbaar, doch breken na eenigen tijd op nieuw open.

B. *Terugkaatsings- of medegevoels-verschijnselen.*
1. Spijsverterings-stoornissen.
2. Buikloop (beide somwijlen).

C. *Algemeene verschijnselen.*
1. Koorts bij de ontwikkeling.
2. Hectische koorts bij sterk uitputtend vochtverlies, gewoonlijk echter tevens in verband staande met andere aandoeningen, bijv. longknobbelzucht.

Uitwendig onvolkomene endeldarm-pijpzweer (komt zelden voor).

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*
1. Eene of meer openingen in den omtrek van den aars.
2. Een vinger in den endeldarm en eene sonde langs de pijpzweer gebragt zijnde, voelt de vinger den knop van de sonde achter den darmwand.
3. Inspuitingen langs de uitwendige opening komen langs dezelve terug, en
4. Ontlasting van etter, zonder drekstoffen.
5. Geene ontlasting van darmgassen langs het kanaal van de pijpzweer.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Verschijnselen van overgang in de volkomene endeldarm-pijpzweer, of
2. Verschijnselen van beterschap en sluiting.

Inwendig onvolkomene endeldarm-pijpzweer.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*
1. Ontlasting van etter, soms met bloed gemengd, uit den endeldarm met den stoelgang. (Nadat bezwaren om den endeldarm (zie de ontwikkeling) voorafgegaan zijn).
2. In den omtrek van den aars, enz. vormt zich eene zwelling, welke a). Dikwijls slechts knobbelvormig is. b). Veelal in den beginne diep is gezeteld, (bij langzaam verloop) en c). Hard is, en die later, d). Zich meer naar de

oppervlakte uitbreidt, en nu e). De huid verkleurt, en f). Vochtgolving doet gevoelen.

3. Ontlasting van etter in den endeldarm, wanneer men op het gezwel drukt.
4. Bij het onderzoek met den vinger in den endeldarm ontdekt men veelal eene pijnlijke plaats, waar men somwijlen de opening van eenen gezwollen ring voelen kan.
5. In eenige gevallen kan men, na een speculum ani ingebragt te hebben, de opening in den darm zien en er zelfs eene hoekvormig gebogene sonde in brengen.

Aanm.

De erkenning van deze pijpzweer is dikwijls zeer moeijelijk, en moeten hierbij de oorzaken in aanmerking genomen worden.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Verschijnselen van overgang in de volkomene pijpzweer (gewoonlijk).

§ 465.

VOORZEGGINGSLEER.

Ofschoon de genezing dezer pijpzweer gewoonlijk eene kunstbebewerking vereischt, die zelden gevaarlijk wordt, is de voorzegging in het algemeen gunstig te stellen.

Gewijzigd door:

1. De oorzaken.
2. Den vorm.
3. Den tijd van duur.
4. Het al of niet ontbloot zijn, vooral in groote uitgestrektheid van den darmwand.
5. De hoogte in den darm, op welke de opening van de pijpzweer bestaat.
6. De zamenstelling en verwikkeling.

Aanm.

1. Bij pijpzweren, door plaatselijke oorzaken, is de voorzegging betrekkelijk zeer gunstig te stellen.
2. De uitwendig onvolkomene is bij gezonde gesteldheid van den darmwand en vooral

wanneer deze niet te zeer van het omringende bindweefsel beroofd is, voor genezing, zonder aarspijpzweer-operatie, vatbaar, hetgeen mij eenige malen gelukt is.

3. Oude pijpzweren, die met belangrijke verhardingen gepaard gaan, leveren vele moeijelijkheden voor de genezing op; ook gelukt deze na de operatie niet altijd.
4. Hoe meer de darmwand ontbloot is des te ongunstiger, daar ook nu de operatie meermalen zonder gewenscht gevolg blijft.
5. Hoe hooger de inwendige opening zich in den darm bevindt, des te ongunstiger, daar men nu bij de operatie door het mes belangrijke en soms moeijelijk te stillene verbloeding te vreezen heeft.
6. Zamenstellingen en verwikkelingen maken de voorzegging steeds ongunstiger en wel zoo, dat men zich van elke poging om de pijpzweer tot genezing te brengen moet onthouden, zoo als bij endeldarm-kanker en bij knobbelzucht, zelfs bij aanleg tot dezelve.

§ 466.

BEHANDELINGSLEER.

Voorbehoedende.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Ontsteking in den omtrek van den endeldarm tot oplossing te brengen.
2. Ettergezwellen in deze streek zoo spoedig mogelijk en ruim te openen.

Midd.

Aanw. 1.

Bij werkdadigen graad van levensuiting. a. Bloedzuigers. b. Bedekking met ung. hydrarg. cin. en c. Laauw-warme, weekmakende pappen.

Bij lijdelijken graad van levensuiting. a. Min of meer prikkelende pappen uit sem. lini met flor. chamm. b. Bedekking en zelfs inwrijving met ung. hydrarg. cin. c. Ung. laur., en nog sterker prikkelende middelen, al naar dat de levensuiting meer lijdelijk is.

Aanw. 2.

Het mes.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling tot oplossing van de ontsteking te ondersteunen.

2. Den kramptoestand van den endeldarm en de blaas te lenigen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Aderlating (bij werkdadige ontsteking). b. Plantenzuren, bijv. dec. hordei. met oxym., enz.

Aanw. 2.

a. Weekmakende dampen tegen den aars. b. Lavementen uit dec. sem. lini, en inf. fl. chamm. met opium.

Genezende.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Zamenstellingen op te ruimen (is niet altijd mogelijk).
2. De pijpzweer zonder de eigene kunstbewerking tot genezing te brengen door: a. Voor behoorlijken uitvloed van den etter te zorgen. b. Het pijpzweer-vlies in ontsteking te brengen of te vernietigen. c. Vleeschgroeijing in het pijpzweer-kanaal op te wekken, of
3. Dezelve te opereren.

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend, naar gelang van de zamenstelling. *Bij verharding.* a. Behoorlijke ontlasting van den etter. b. Inwrijvingen met ung. hydrarg. cin. c. Weekmakende pappen. d. Cauterisatie bij herhaling, of e. Wegneming van de verharde deelen door het mes.

Aanm.

Wanneer de ontsteking afgestemd is, de etter, enz. behoorlijk kan afvloeijen, verdwijnen niet al te belangrijke verhardingen als van zelve.

Aanw. 2.

a. Verruiming van de uitwendige opening, opgevolgd door. b. Inspuitingen met a). Tinct. jodii, of b). Tinct. cantharid. of c. Cauterisatie met a). Het smegma corros. van v. GRÄFE, of b). Lapis infern., waaruit men door middel van het poeder met pulv. gumm. arab. en aq. destil. een smegma kan bereiden,

waarmede men eenige plukseldraden of eene bougie bestrijkt.

d. Dagelijksche aanraking met tinct. cantharid.

Wijzigings-behandeling.

Naar den vorm.

1. *De inwendig onvolkomene* pijpzweer vervormt men door middel van eene insnijding tot eene volkomene, neemt de zamenstellingen, ontsteking, verharding, enz. weg en behandelt ze nu als boven is aangegeven.
2. Wanneer de *uitwendig onvolkomene* pijpzweer op hierboven gezegde wijze niet tot genezing kan gebragt worden en men tot de 3e aanwijzing moet overgaan, moet dezelve vooraf door doorboring van den darmwand in eene volkomene pijpzweer veranderd worden.

Naar de verwikkeling.

Bij tering-lijders, of bij lijders met aanleg tot deze ziekte, bij belangrijke ontaarding of ontblooting van de wanden van den endeldarm bij kanker, enz., bepaalt men zich tot eene lenigende en tegen de voornaamste verschijnselen gerigte (symptomatische) behandeling, zoo als a. Groote reinheid. b. Zorg voor behoorlijke ontlasting van den etter, enz. c. Zamentrekkende inspuitingen, enz.

Aanw 3.

Zie de bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Verband.

1. Bij het verband neme men de hoogst mogelijke reinheid in acht; men vernieuwe hetzelve telkens, wanneer de lijder ter stoel is geweest, en spuite de pijpzweer hierbij uit, minstens tweemaal daags.
2. Men zorge vooral, dat de uitwendige opening van de pijpzweer niet verstopt zij, steekwieken, enz. enz. komen dus niet te pas, en men bepale zich tot een zoogenaamd platverband.

De kunstbewerking.

Aanw.

1. In geval de aangegevene geneeswijze mislukt is.

2. Wanneer er geene belangrijke zamenstelling bestaat.
3. In geval de darmwand niet te zeer, hetzij in de hoogte, hetzij in den omtrek ontbloot is.
4. In geval er geene verwikkelingen, vooral die van knobbelzucht bestaan.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Den stoelgang zoodanig te regelen, dat dezelve zoo min mogelijk plaats hebbe.

Aanm.

Aan deze aanwijzing voldoet men alvorens tot eene poging ter genezing over te gaan.

2. De plaatselijke behandeling ter opruiming van zamenstelling of verwikkeling te ondersteunen.
3. De krachten van den lijder te ondersteunen, in geval van uitputtend vochtverlies.

Midd.

Aanw. 1.

Methode van OLLENROTH en DIEFFENBACH, bestaande in a. Het toedienen van drastische purgeermiddelen en lavementen, opgevolgd door b. Het uitsluitend gebruik van voedselen, die weinig drekstoffen maken, zoo als bouillon, eijeren, melk, enz.

Aanw. 2.

Verschillend, naar gelang van de zamenstelling en de verwikkeling.

Aanw. 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 467.

LEEFREGELEN.

1. Rust, zoo veel mogelijk te bed, in eene houding, bij welke de uitwendige opening van de pijpzweer niet gedrukt wordt.
2. Het gebruik van voedselen, die weinig en geen harde drekstoffen maken. (Methode van OLLENROTH en DIEFFENBACH).
3. Men neme de grootst mogelijke reinheid omtrent den lijder zelven, alsmede omtrent zijn bed- en lijflinnen, in acht.

VIJF EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

DREK-PIJPZWEER.

KOPROSYRINX.

Gelijkbeteekenende benaming. TEGENNATUURLIJKE AARS. ANUS PRAETERNATURALIS.

§ 468.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene pijpzweer, welke met de holte van het darmkanaal in een direct verband staat en langs welke, ten gevolge van eene klapvliesvormige plooijing van den achterdarmwand, het grootste gedeelte, ja dikwijls de geheele darminhoud, naar buiten geworpen wordt.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. De buikwand en meer bepaald de navelstreek. b. De liesstreek. c. De balzak. d. De bovendijstreek, en verder e. Overal, waar darmbreuken kunnen voorkomen of darmen kunnen gekwetst worden.
3. *Uitgangen.* a. *Genezing.* a). Door de natuur, of b). Door de kunst. b. *De dood.* a). Door uitputting. b). Darmbeklemming en c). Darmscheur, met uitstorting in de buikholte en hierdoor

doodelijke buikvlies-ontsteking. c. *Naziekten.* Gebogene stand van den tronk door vergroeijing van den darm met den buikwand.

4. *Zamenstelling met:* a. Onderscheidene kanalen in de zachte deelen. b. Ingewandsbreuk. c. Darmvoorvalling.
5. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.

§ 469.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Knobbelzucht.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Beklemde breuken, die in versterving overgaan (gewone oorzaak).
2. Darmwonden.
3. Darmzweren.
4. Drekettergezwellen.
5. Darmknobbelzucht.
6. Darmvernaauwing.
7. Darmsteenen.
8. Vreemde ligchamen in de darmbuis.

§ 470.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Een of meer pijpzweer-openingen aan eene der genoemde plaatsen.
2. Om deze openingen is de huid slepend ontstoken, geplooid, verdikt, verhard, ontveld, met blaasjes en andere uitslagen bezet.
3. Door deze openingen geraakt men direct of langs onder de huid verloopende kanalen in den zoogenaamden trechter

en verder in de holte van den darm, die met den buikwand vergroeid is.

4. Onmiddellijk achter deze opening ligt gewoonlijk de achterdarmwand scherphoekig naar voren gebogen, en als het ware een klapvlies (*éperon*, DUPUYTREN) vormende, zoodat men

5. Nu weder langs twee rigtingen verder in het darmkanaal kan dringen, namelijk naar boven naar de maag, en naar beneden naar den endeldarm.

Aanm.

1. Het klapvlies kan min of meer breed en lang zijn, zelfs door de opening naar buiten uitpuilen.

2. Door den trechter verstaat men eene vliezige, trechtervormige holte, van welke de grondvlakte naar den darm en de punt naar de pijpzweer-opening gekeerd is, en die zich vormt door de langzame uitzetting van het bovendarmeinde en de uitrekking van de darmvasthechting aan het buikvlies. (Zie verder de handleiding der ziektekundige ontleedkunde).

6. Langs de pijpzweer-opening ontlast zich de al of niet met etter gemengde darminhoud.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. De opening, die in den beginne eene onregelmatige gedaante heeft, wordt langzamerhand stervormig en ingedrukt.

2. De bovenste opening in den darm wordt ruimer; het geheele boveneinde, vooral nabij de opening, ontwikkelt zich meer, terwijl in het ondereinde van den darm het tegenovergestelde plaats heeft.

3. In het boveneinde des darms, boven het gezegde klapvlies, vormt zich een zak, in welken de drekstoffen zich als in den blinden darm ophoopen.

4. Hoe langer het gebrek bestaat, des te meer bedekt het gezegde klapvlies de benedenopening van den darm, waardoor het zeer moeijelijk wordt deze opening te vinden, zoodat, in geval zich vroeger nog een gedeelte van den darminhoud door den aars ontlastte, nu alles door de pijpzweer-opening naar buiten gevoerd wordt.

5. In eenige gevallen veranderen de darm-openingen in stand,

zoodat derzelver betrekking tot elkander geheel of gedeeltelijk opgeheven is.

6. Verschijnselen van vrijwillige genezing, en wel in geval het verlies van zelfstandigheid in den voordarmwand slechts $\frac{1}{3}$ bedraagt. a). Het klapvlies trekt zich langzamerhand terug, waardoor er meer gelegenheid bestaat, dat de drekstoffen uit het boveneinde van den darm in het ondereinde kunnen overgaan. b). Naar mate er meerdere drekstoffen in het onderdarmeinde overgaan, trekt zich de pijpzweer-opening langzamerhand zamen, blijft echter niet zelden op eene zekere hoogte staan, en kan zich op nieuw uitbreiden. c). Rommeling en buikpijn. d). Gasontlastting (flatus per anum). e). Nu en dan ontlasting van gekleurde stoffen per anum. f). Eindelijk ontlasting van drek per anum.

Aanm.
De reden, waarom het klapvlies zich langzamerhand terugtrekt, vindt men hoofdzakelijk in de spanning aan dat gedeelte van het darmscheil, dat zich aan de betrokkene darmstreek vast hecht.

B. *Terugkaatsings- of medegevoels-verschijnselen.*

1. Spannende pijn (door rekking van het darmscheil), en hierdoor
2. Naar de pijpzweer-zijde gebogene houding van den tronk.
3. Pijn in de omringende huid, door de aanhoudende prikkeling, enz. van de langs de pijpzweer zich ontlastende stoffen.
4. Ontstekings-kolijkpijnen (in den beginne) en zich later dikwijls herhalende.
5. Slapeloosheid, ten gevolge van de pijn en huidprikkeling.
6. Verschijnselen, die eene breukbeklemming evenaren en die tot darmontsteking en darminschuiving, met al de gevolgen van dien, aanleiding kunnen geven, (in geval de ontlasting van drekstoffen onderbroken of zeer verminderd is).
7. Aanhoudend gevoel van honger met bijzonderen trek naar vleeschspijzen.
8. Rommeling en buikpijn (in geval de werkdadigheid van het onderdarmeinde zich herstelt).

Aanm.

De verschijnselen onder 1 en 2 komen niet altijd voor.

C. *Algemeene verschijnselen.*

1. Prikkel- of ontstekingskoorts (vooral in den beginne).
2. Algemeene uitputting (bij eenige lijders meer dan bij andere), welke zelfs den dood ten gevolge kan hebben.

D. *Wijzigings-verschijnselen.*

a). *Bij zamenstelling met nieuw ontstane ingewandsbreuk.*
Ter zijde van de pijpzweer-opening, of wel tusschen de beide darmeinden bestaat een gezwel, dat terugbrengbaar is.

b). *Met darmvoorvalling.*

1. Door de pijpzweer-opening dringt een omgestulpt darmstuk (gewoonlijk van het boveneinde) naar buiten, of wel er vertoonen zich twee zulke darmstukken, in welk geval het tweede van het onderdarmeinde afkomstig is. Het bovendarmeindstuk is het grootste, treedt gemakkelijk en zonder pijn terug, terwijl pogingen om het onderdarmeindstuk terug te brengen, pijn en zelfs koorts kunnen veroorzaken. Slechts zeer kleine en versche voorvalling van het ondereinde gaat van zelve terug of is zonder bezwaar terug te brengen.
2. Deze darmstukken hebben eene opening, in welke men min of meer hoog kan indringen, en
3. Langs welke, (vooral langs het bovenste) zich darmslijm, chym, chyl, onverteerde spijzen of drekstoffen ontlasten.
4. De voorgevallene darmgedeelten zijn terugbrengbaar, doch vertoonen zich spoedig weder op nieuw.
5. Wanneer men dezelve door betasting of besprenkeling met koud water prikkelt, vertoonen zij de wormswijze darmbeweging.
6. Deze voorgevallene darmstukken kunnen, hoewel zeldzaam, beklemd geraken, en dan zelfs in versterving (mede zeldzaam) overgaan.

§ 471.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet gunstig; want ofschoon dit gebrek zelfs voor natuur-genezing vatbaar is, is het echter zeer lastig, kan jaren lang duren en zelfs nog na de genezing is de lijder aan de belangrijkste toevallen blootgesteld.

Verder gewijzigd door:

1. Den tijd van duur.
2. De plaats in de darmbuis, waar het gebrek zich bevindt.
3. Het al of niet bestaan van zamenstelling of verwikkeling.
4. De uitgebreidheid en den meerderen of minderen invloed van het klapvlies.
5. De uitgebreidheid en de vastheid der darmvergroeijing, en
6. De uitgebreidheid van het verlies van zelfstandigheid in den voordarmwand.

Aanm.

1. a. Hoe langer het gebrek reeds bestaan heeft, des te minder hoop bestaat er, dat er genezing volgen zal.
   b. De meeste hoop op genezing mag men gedurende de drie eerste maanden koesteren.
2. a. Hoe hooger de pijpzweer in de darmbuis gelegen is, des te ongunstiger.
   b. Ongunstig in betrekking tot de geneesbaarheid, wanneer de pijpzweer in een darmdeel bestaat, dat geen eigen darmscheil bezit, dewijl de genezing hierdoor moeijelijk gemaakt wordt.
3. Zamenstelling en verwikkeling maken de voorzegging steeds ongunstiger.
4. Indien het niet genezen van de pijpzweer alleen aan den invloed van het klapvlies toegeschreven moet worden, dan is de voorzegging betrekkelijk gunstiger te stellen.
5. Hoe uitgebreider en hoe steviger de darmvergroeijing is, des te ongunstiger, dewijl natuur-genezing hierdoor moeijelijk, ja onmogelijk gemaakt wordt.
6. Hoe aanzienlijker het verlies van zelfstandigheid in den voordarmwand is, des te minder zal er genezing volgen.

§ 472.

BEHANDELINGSLEER.

Voorbereidende en lenigende.

Bijzonder aangewezen bij a. Korteling ontstane pijpzweren (als voorbereiding voor de genezende behandeling). b. In geval de lijder

zich aan geene andere behandeling wil onderwerpen, en c. In zeer ongunstige gevallen, die de genezende behandeling verbieden.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De pijpzweer-opening zoodanig ruim te houden, dat de inhoud van den darm behoorlijk kan afvloeijen, en
2. De prikkeling op de omringende huid zoo veel mogelijk te voorkomen.

Midd.

Aanw. 1.

Lange, diepe steekwieken, die met draden voorzien, diep in de pijpzweer gebragt worden.

Aanw. 2.

a. Hoogst mogelijke reinheid. b. Bedekking van de pijpzweer-opening met eene groote spons, om den uitvloed op te vangen, of c. De drekontvanger van JUVILLE.

Verband.

Het verband moet dikwijls, (meermalen daags), vernieuwd worden.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Den geprikkelden toestand van de darmbuis af te stemmen.
2. Stoelverstopping te voorkomen.

Midd.

Aanw 1.

a. Calomel met extr. bellad. b. Verzachtende lavementen. c. Verzachtende omslagen (dec. rad. alth. met inf. herb. hyosc. nigr.) over den buik.

Aanw. 2.

Oleum ricini, naar omstandigheden met of zonder extr. bellad.

Middelen, welke de natuur ter genezing van deze pijpzweer bezigt.

Aanm.

Ofschoon *zeer vele* ziekten en gebreken bij eenen doelmatigen leefregel alleen door de

natuur tot genezing gebragt worden, nemen wij daarom geene *eigene natuur-geneeskracht* aan. Zie dienaangaande de handleiding der algemeene natuurkunde van den zieken mensch, door den Heer Officier van Gezondheid der 1e klasse PERSILLE.

De natuur bereikt dit doel door:

1. De verbinding van den darm met den buikwand losser te doen worden of geheel te vernietigen, waartoe vooral dienstbaar is: a. De trekking van het darmscheil, en b. De wormswijze beweging van de darmbuis.
2. Achteruitdrukking van het klapvlies, door vulling van het boveneinde van den darm met spijsbrij, zoodat deze brij allengs meer en meer uit het bovendarmeinde in het ondereinde kan overgaan.

De genezing bevorderende.

Aanw.

1. Zamenstellingen op te ruimen.
2. Den darm zoo veel mogelijk te doen terugtrekken en hierdoor het klapvlies te doen verdwijnen, of
3. Het klapvlies te vernietigen.
4. De werkdadigheid van het benedendarmeinde op te wekken.
5. Te zorgen, dat de buikwand-opening zich op den behoorlijken tijd (niet vóór dat de verrigting aan het benedendarmeinde hersteld is) sluit, en
6. De uitwendige of huid-opening van de pijpzweer te sluiten.

Midd.

Aanw. 1.

Bij onderscheidene kanalen in de zachte deelen. Deze tracht men tot één hoofdkanaal, uit hetwelk de darminhoud zich kan ontlasten, terug te brengen.

Bij darmvoorvalling. a. Ligging op den rug. b. Drukking met de vingers (voor versche gevallen). c. Aanhoudende drukking door een drukwerktuig (DIEFFENBACH), of verband (DESSAULT). d. Afbinding, bij zeer hardnekkige gevallen, bij vergroeijing van den darm (DUPUYTREN). e. Insnijding van de klemmende opening, (bij beklemming van het voorgevallene).

Bij inwendige breuk, (eene darmlus heeft zich ter plaatse van het klapvlies tusschen de beide darmeinden gevoegd). Men tracht door eene druk-kruk de darmlus langzaam terug te brengen (DIEFFENBACH).

Aanw. 2.

a. Eigenaardige voeding (brijvormige, rijkelijke). b. Houding van den lijder in eene rigting, direct in tegenoverstelling met de plaats, waar de pijpzweer zich bevindt. Vernietiging van den rand van het slijmvlies van den darm, door a). Branding met een gloeijend ijzer, opgevolgd door b). Den zamensnoerenden naad (DIEFFENBACH). c. Middelen, die de wormswijze-darmbeweging opwekken. a). Drastica bij herhaling. b). Prikkelende lavementen.

Aanw. 3.

a. Doorklieving van een gedeelte van het klapvlies met drukking (REYBARD). b. Doorboring (soms in verbinding met doorklieving) (DORSEY). c. Doorklemming (DUPUYTREN, REISINGER, LIOTARD, JOBERT DE LAMBALLE, enz.)

Aanw. 4.

Prikkelende, gasontwikkelende lavementen uit gistend bier (DIEFFENBACH).

Aanw. 5.

Bij neiging tot te vroegtijdige sluiting. a. Men brenge eene elastieke buis in de opening van het bovendarmeinde, en b. Men verruime de pijpzweer-opening door geprepareerde spons.

Bij te vroegtijdige volkomene sluiting of vernaauwing van de pijpzweer, in eenen graad, dat er geene elastieke buis ingebragt kan worden. Voorzigtige wederopening of verruiming van de pijpzweer door het mes.

Aanw. 6.

a. Cauterisering van het geheele pijpzweer-kanaal met lap. infern., tinct. cantharid., of gloeijend ijzer, opgevolgd door drukking, bij rust in horizontale ligging op den rug, of b. Branding met gloeijend ijzer, opgevolgd door den zamensnoerenden naad (DIEFFENBACH).

Aanm.

1. De branding heeft vooral ten doel om den slijmvliesrand van den darm, die aan de huidopening vergroeid is, te vernietigen.
2. Aan de zesde aanwijzing mag niet voldaan worden, vóór dat de verrigting van het benedendarmeinde genoegzaam hersteld is.

Wijzigings-behandeling.

Bij tegennatuurlijken aars in eene ingewandsbreuk.

Geneeswijzen.

1. De pijpzweer te sluiten, terwijl de breuk blijft bestaan.
2. De pijpzweer te sluiten en de breuk terug te brengen.
3. Den uitgetreden en zieken darm weg te nemen.

1. Geneeswijze.

Gesteldheid van het gebrek, bij welke dezelve aangewezen is volgens DIEFFENBACH.

In geval van eene groote breuk, die op onderscheidene plaatsen vergroeid is, en bij welke de darmwand maar op ééne plaats doorboord is, de darm zelve niet is vernaauwd en de breukpoort zoo wijd is, dat de gemeenschap tusschen de holte van den darm in de breuk met die van den darm in de buikholte geene belemmering heeft ondergaan.

Uitvoerbaarheid.

Deze geneeswijze is uitvoerbaar, indien noch de ouderdom, noch de algemeene gesteldheid van den lijder het ondergaan van eene groote operatie verbiedt.

Aanw.

1. Den lijder voor te bereiden.
2. Den darm voor te sterke inwerking van het gloeijend ijzer te beveiligen.
3. De pijpzweer-opening in eene versche zweer te veranderen.
4. Krachtdadige vleeschgroeijing op te wekken.
5. Likteeken-vorming te verkrijgen.
6. Den stoelgang per anum te bevorderen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Horizontale ligging op den rug. b. Spaarzame voeding. c. Bier-lavementen.

Aanw. 2.

Pluksel-prop in de pijpzweer.

Aanw. 3.

Branding. a. Van den slijmvliesrand met een olijfvormig gloeijend ijzer, opgevolgd door b. Branding van de reeds gevormde brandkorst en van de huid in den omtrek, in eene uitgestrektheid van slechts eenige strepen en ter diepte van muzijk-papier, met een platrond ijzer.

Aanw. 4.

Ung. basilic., enz.

Aanw. 5.

Herhaald toucheren met lapis infernal.

Aanw. 6.

Lavementen bij herhaling.

2. Geneeswijze.

Gesteldheid van het gebrek, bij welke dezelve aangewezen is volgens DIEFFENBACH.

In geval de breuk slechts aan de pijpzweer-opening en niet in de breukpoort vergroeid is, en wanneer het van de uitwendige opening naar de breukpoort opstijgende darmdeel niet te zeer vernaauwd en nog voor uitzetting vatbaar is, en daarbij de breukpoort zoo zeer vernaauwd is, dat de vrije voortgang der drekstoffen door dezelve niet meer kan plaats hebben.

Uitvoerbaarheid.

Deze geneeswijze is uitvoerbaar bij jeugdige, krachtvolle gestellen en in geval de darmzakbreuk slechts matig groot is, en maar ééne darmlus bevat.

Aanw.

Den darm langzaam in de buikholte terug te brengen en de pijpzweer te sluiten.

Midd.

a. Zachte handtering (manipilatio). b. Insnijding van de breukpoort zonder den breukzak te kwetsen (indien deze poort niet ruim genoeg is). c. Aanwending van het gloeijend ijzer, ingevolge de vroeger aangegevene regelen.

3. Geneeswijze.

Gesteldheid van het gebrek, bij welke dezelve aangewezen is volgens DIEFFENBACH.

In geval van tegennatuurlijken aars, uit welken de geheele darminhoud afvloeit, terwijl het darmdeel, dat naar de breukpoort opstijgt, tot een naauw, eeltachtig kanaal te zamengekrompen is, en de de breuk vormende darmlus van alle zijden vergroeid is.

Uitvoerbaarheid.

Deze geneeswijze is uitvoerbaar bij een nog jeugdig ligchaamsgestel, bij eene niet te groote darmzakbreuk, welke slechts één darmlus bevat.

Aanw. en *Midd.*

1. De huid en de breukzak worden, even als bij eene gewone breuk-operatie, ingesneden.
2. De darm wordt daar, waar dezelve voor den liesring uittreedt, blootgelegd en van den breukzak los gepeld, zonder zijne vergroeijing in de breukpoort op te heffen, en vervolgens juist voor den liesring afgesneden, en met het ontaarde gedeelte van den balzak weggenomen.

Verband.

1. Nadat de bloeding gestild is, bedekt men de wond met los pluksel, hetwelk met kleefpleisterstrooken bevestigd wordt en waarover men een kompres en een windsel aanlegt.
2. Na eenige weken maakt men door pluksel-proppen eene drukking, om de darmeinden naar den buik terug te drukken.
3. Wanneer na eenige maanden de holte van den breukzak gesloten is, handelt men verder als bij den gewonen tegennatuurlijken aars.
4. In den beginne moet het verband dikwijls vernieuwd wor-

den, en moet men vooral voor de behoorlijke ontlasting der drekstoffen zorgen.

§ 473.

LEEFREGELEN.

Bij de voorbereidende en lenigende behandeling.

1. Hoogst mogelijke reinheid.
2. Rust te bed, in horizontale houding op den rug.
3. In den beginne, zoo lang er een geprikkelde toestand bestaat, spaarzaam gebruik van niet prikkelende spijzen en dranken. Later, wanneer de geprikkelde toestand weggenomen is,
4. Rijkelijk gebruik van niet prikkelende, ligt verteerbare, papachtige spijzen.

Bij de genezende behandeling (bevordering der natuur-genezing).

1. Hoogst mogelijke reinheid.
2. Men plaatse den lijder vooral gedurende den geheelen nacht in eene houding, bij welke de tronk in eene rigting, tegenovergesteld aan die van de pijpzweer, over kussens gebogen is (om het darmscheil meer en meer te spannen).
3. Rijkelijk gebruik van papachtige, niet prikkelende spijzen, eensdeels om den lijder behoorlijk te voeden en ten andere, om den darm door drukking, van den buikwand te verwijderen.

BEMERKING.

Eenige heelkundigen maken onderscheid tusschen eene eigenlijk gezegde drek-pijpzweer en den tegennatuurlijken aars. Beide verschillen echter slechts in graden van elkander, en wel hierdoor, dat bij de drek-pijpzweer slechts een klein gedeelte van de drekstoffen, dikwijls zelfs slechts alleen darmslijm naar buiten ontlast wordt, terwijl bij den tegennatuurlijken aars de geheele darminhoud of ten minste het grootste gedeelte door dezelve naar buiten wordt geworpen.

De reden van dit onderscheid vindt men hoofdzakelijk in het al of niet bestaan van het bedoelde klapvlies, of in den meerderen of minderen graad van ontwikkeling van hetzelve. Zoowel de voorzegging als de behandeling wordt hierdoor in minderen of meerderen mate gewijzigd.

ZES EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

PIS-PIJPZWEER.

UROSYRINX.

§ 474.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene pijpzweer, die met eenig deel van het toestel der pis-afscheiding of ontlasting in verband staat, en uit welke zich pis ontlast.
2. *Verdeeling. Naar het werktuig.* a. Nier-pis-pijpzweer (nephro-urosyrinx). b. Pisleider-pijpzweer (uretero-urosyrinx). c. Pisblaas-pis-pijpzweer (urokysto-urosyrinx). d. Pisweg-pis-pijpzweer (urethro-urosyrinx).

Aanm.

Vele schrijvers verdeelen deze pijpzweren, even als de endeldarm-pijpzweren, in volkomene en onvolkomene, en de laatsten weder in uit- en inwendig onvolkomene.

3. *Plaats, waar de uitwendige opening aangetroffen wordt.* a. *Bij nier- en pisleider-pis-pijpzweer* (komt zeldzaam voor). a). In de lendenstreek of b). Aan de dij. b. *Bij blaas-pis-pijpzweer* (komt bij mannen zeldzaam voor). a). In den navel, bij urachus apertus, b). Aan den buikwand, c). De dij, d). Den bilnaad en e). Den balzak. c. *Pisweg-pis-pijpzweer.* a). Aan de roede,

b). In den bilnaad, c). Aan den balzak, d). Aan de billen en e). Aan de dijen.

4. *Zamenstelling met:* a. Verhardingen, (vooral voor de pis-weg-pijpzweer). b. Pisweg-vernaauwing. c. Bekken-beenzweer. d. Ziekten van de blaas. e. Verettering van den voorstander. f. Ziekten van de nieren. g. Endeldarmkanker. h. Steenen en steenziekten, en i. Bal-verharding.

§ 475.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Ziekelijke gesteldheid van de pis-afscheidende of pis-ontlastende werktuigen.
2. Blaas-pis-pijpzweren komen meer bij vrouwen dan bij mannen voor.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Verwonding.
2. Onderhuidsche verwonding of scheur van de blaas of den pisweg.
3. Blaassteen.
4. Steen-operatie.
5. Pissteenen.
6. Ontsteking, verettering en versterving van een der pis-afscheidende of pis-ontlastende werktuigen.
7. Bindweefsel-ontsteking en verettering in den omtrek dezer werktuigen.
8. Wormen in de nieren (de paalworm, *strongylusgigas*) voor de nier-pis-pijpzweer.
9. Nierknobbelzucht.
10. Verstopping van den pisleider door steenen, gestold bloed, etter, enz., voor de nier- en pisleider-pis-pijpzweer.
11. Blaasbreuk, voor de blaas-pis-pijpzweer.
12. Pisweg-vernaauwing voor de pisweg-pis-pijpzweer (meest voorkomende oorzaak).

13. Pisweg-verzwering zonder vernaauwing.
14. Sjanker aan de grondvlakte van den eikel langs den pisweg.

§ 476.

VERSCHIJNSELENLEER.

Ontwikkeling.

1. Verschijnselen van werkdadige (gewoonlijk) of slepende bindweefsel-ontsteking en verettering (ettergezwelvorming). Opgevolgd door:
2. Ontlasting van etter in den pisweg, of
3. Verschijnselen van pisgezwel.

Aanm.

De verschijnselen onder 1 en 2 worden opgevolgd door de vorming van eene opening in de huid, hetzij door de natuur, hetzij door de kunst, langs welke zich pis ontlast. In geval de pis-pijpzweer het gevolg is van verwonding, gaan de ontwikkelings-verschijnselen onder no. 1 en 2 niet vooraf en kan zelfs het pisgezwel ontbreken.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Een of meer pijpzweer-kanalen, uit welke zich eene mindere of meerdere hoeveelheid pis ontlast.
2. Pisreuk aan het verband.
3. Bij de pis-ontlasting gevoelt de lijder soms, dat de pis in het pijpzweer-kanaal dringt.
4. Bij zeer naauwe, bogtige kanalen komt men soms tot de erkenning door: a. Inspuiting van een zacht en gekleurd vocht, of b. Scheikundige onderzoeking van het vocht, dat zich uit de pis-pijpzweer ontlast.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Zich op nieuw instellende ontsteking-verettering en etter-verzakking, ten gevolge van belemmerden vrijen afvloed der pis.
2. Langzame, of spoedige (door eene kunstbewerking) sluiting, wanneer de oorzaken, vooral die, welke de ontlas-

ting van den pisweg langs den natuurlijken weg belemmeren, opgeruimd zijn.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Koorts in het ontwikkelings-tijdperk (bij werkdadige bindweefsel-ontsteking en bij het snel verloopend pisgezwel).

C. *Wijzigings-verschijnselen.*

Nier-pis-pijpzweer.

1. Verschijnselen van snel of slepend verloopende nier-ontsteking, gewoonlijk voorafgegaan door steenpijnen en opgevolgd door:
2. Zwelling in de lendenstreek.
3. Opening van het gezwel en ontlasting van met pis gemengden etter, hetwelk gepaard gaat met het afnemen der toevallen.
4. Eene sonde, in de opening gebragt, leidt naar de nier en doet gewoonlijk steenen ontdekken.

Aanm.

Somwijlen verzakt de etter, vóór dat het gezwel open breekt, achter het buikvlies tot in de dijstreek, waar de stof zich ophoopt en zich naar buiten ontlast, zoo dat men, indien de voorafgegane verschijnselen geene opheldering geven, in het onzekere verkeert of de pijpzweer met de nier of wel met de blaas in verband staat.

5. Na de ontlasting van een of meer steenen, kan de pijpzweer de volgende veranderingen ondergaan a. Zich duurzaam sluiten, of b. Zeer in omvang afnemen en weinig bezwaren te weeg brengen, of c. Indien er nog meer steenen voorhanden, of op nieuw gevormd zijn, andermaal in ontsteking geraken, enz.
6. In eenige gevallen wordt de pijpzweer-opening door steenen of weelderige vleeschgroeijing verstopt, vóór dat de pis langs den natuurlijken weg vrij kan afvloeijen; in zulke omstandigheden volgt er op nieuw in de diepte ontsteking, veretteering, enz.
7. In twijfelachtige gevallen kan men soms inlichting verkrijgen door het mikroskoop, dat kristallen uit pisstof en piszuurverbindingen zal aanwijzen.
8. Ten gevolge van opneming van etter in het bloed en van

stoornissen in de pis-afscheiding, kan de lijder in hectische koorts, en zelfs in pis-bloedbederfkoorts vervallen.

Pisblaas-pis-pijpzweer.

1. De plaats, waar de uitwendige opening zich bevindt, geeft inlichting.
2. Bestendige ontlasting van pis uit de uitwendige opening, bij beweging, vooral bij diepe inademing, bij persing en bij het ter stoel gaan toenemende.

Aanm.

Bij pisblaas-pis-pijpzweren, met zeer naauwe inwendige opening en met enge, lange en bogtige kanalen, ontlast zich de pis door de pijpzweer-opening slechts dan, wanneer de blaas sterk gevuld is en dit ingewand sterk zamen getrokken of te zamen gedrukt wordt.

Pisweg-pis-pijpzweer.

1. Wanneer de hals van de blaas niet verlamd is, heeft er slechts ontlasting van pis door de pijpzweer-opening bij het wateren plaats.
2. Wanneer men eene geknopte sonde door het pijpzweer-kanaal voert, moet deze eene sleufsonde, die in den pisweg gebragt is, ontmoeten.
3. Aan den balzak opent zich de pijpzweer zeer dikwijls in tepelvormige verhevenheden.
4. Bij pijpzweren, die aan het vliesachtig en voorstander-deel van den pisweg, zoo ook aan den wortel van de roede voorkomen, vindt men gewoonlijk meerdere uitwendige openingen, die onder de huid in eene holte uitkomen en van waar gewoonlijk slechts één kanaal naar den pisweg gaat.
5. De kanalen dezer pijpzweren zijn niet zelden zeer belangrijk verhard.
6. In geval de pijpzweer-opening zeer ruim is, zoodat zich al de pis door dezelve ontlast, geraakt het gedeelte van den pisweg, dat voor deze opening gelegen is, buiten werking, waardoor het drooger en naauwer, en met den eikel als verweekt wordt.
7. Kleine pijpzweer-openingen hebben op de zaad-ontlasting geen invloed, terwijl dit vocht door groote naar buiten geworpen wordt.

8. Alleen bij zich op nieuw instellende ontsteking, belangrijke verettering en op nieuw ontstane pis-uitstorting, neemt men algemeene verschijnselen waar, zoo als stoornis in de spijsvertering, hectische- en eene eigenaardige, onregelmatige, tusschenpoozende koorts.

Aanm.

Pisweg-pis-pijpzweren kunnen zich soms onder geregelden gang schijnbaar sluiten, zoo zelfs dat men noch met de loup, noch door het onderzoek met de fijnste sonde eene opening kan ontdekken, welke echter bestaat, en die ik in die gevallen bij lijders, welke er op aandrongen om als genezen het Hospitaal te verlaten, ontdekt heb, door den lijder de urine uit de blaas te doen drijven, terwijl de uitwendige opening van den pisweg goed gesloten gehouden werd. Een naauwlijks merkbaar droppeltje urine ontlastte zich dan door de schijnbaar geslotene opening.

Hetzelfde is mij bij traan-pijpzweren voorgekomen.

§ 477.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging kan zeer verschillend gesteld moeten worden, gegrond op:

1. Het werktuig, en de plaats waar de uitwendige opening van de pijpzweer zich bevindt (vooral voor de pisweg-pis-pijpzweren).
2. De oorzaken.
3. De hoegrootheid van het zelfstandigheids-verlies.
4. De gesteldheid der algemeene bekleedselen in den omtrek van de pijpzweer.
5. Het al of niet bestaan van zamenstelling en den aard derzelve.

Aanm.

1. a. *Nier-pis-pijpzweren.* a). Door eenvoudige verwonding (gestokene wond) in de lenden toegebragt, genezen dikwijls spoedig en zonder gevolgen na te laten. b). Onder andere omstandigheden is de voorzegging over het algemeen ongunstig, zoo zelfs dat de lijder na een smartvol lijden kan bezwijken.

b. *Pisblaas-pis-pijpzweren.* Deze zijn dikwijls zeer hardnekkig; in eenige gevallen, vooral aan den buikwand voorkomende, kunnen ze levenslang blijven bestaan, zonder gevaarlijke toevallen op te wekken.

c. *Pisweg-pis-pijpzweren.* Bij deze wordt de voorzegging, al het overige gelijkstaande, vooral gewijzigd naar de plaats, waar de pijpzweer zich bevindt. a). In het gedeelte voor den balzak zijn zij moeijelijker te genezen, dan meer naar achteren, dewijl

de algemeene bekleedselen hier minder tot wedervoortbrenging geschikt zijn. b). Hoe nader bij den eikel, des te moeijelijker is het om de herstelling te verkrijgen, terwijl pijpzweren aan den eikel zelven in dit opzigt weder gunstiger zijn.

2. In geval de oorzaken, vooral vernaauwing van den pisweg, opgeruimd kunnen worden, is zulks als zeer gunstig te achten.
3. Hoe grooter het verlies van zelfstandigheid is, vooral voor de pisweg-pis-pijpzweren, des te ongunstiger.
4. Ongunstig, wanneer de algemeene bekleedselen in den omtrek van de pijpzweer ziekelijk, of zeer dun, met weinig bindweefsel voorzien zijn.
5. Zamenstelling en verwikkeling, vooral eenigzins belangrijke ziekelijke gesteldheden van de nieren, de pisleiders of de pisblaas, den voorstander, de bekken-beenderen, enz., maken de voorzegging steeds ongunstiger.

§ 478.

BEHANDELINGSLEER.

Nier-pis-pijpzweer.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De uitwendige opening genoegzaam ruim te houden, om steenen te kunnen ontlasten, en de pis vrij te doen afvloeijen.
2. De ontlasting van voorhanden zijnde steenen door de pijpzweer te bevorderen.
3. Zich op nieuw instellende ontsteking af te stemmen.
4. Zich vormende ettergezwellen zoo spoedig mogelijk te openen, ook dan, wanneer de pijpzweer zich gesloten heeft.
5. De uitwendige opening tot sluiting te brengen (wanneer de zamenstellingen opgeruimd zijn).

Midd.

Aanw. 1.

a. Geprepareerde spons. b. Cauterisatie van de weelderige uitgroeisels door lapis inf.

Aanw. 2.

a. Weekmakende omslagen of pappen. b. Steenen, die vrij zijn, neme men weg, zonder veel te prikkelen.

Aanw. 3.

a. Bloedzuigers. b. Ung. hydrarg. cin. c. Weekmakende pappen.

Aanw. 4.

Het mes.

Aanw. 5.

a. Herhaalde cauterisatie door lapis infern., en b. De snoernaad.

B. *Alg.*

1. In geval van koorts, deze naar haren aard en haar karakter te leiden.
2. De krachten te ondersteunen (in geval van uitputting).

Midd.

Aanw. 1 en 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Plisblaas-pis-pijpzweer.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Te zorgen, dat de urine zich niet in de blaas ophoopt.
2. Dit vocht langs den natuurlijken weg te ontlasten.
3. Zamenstellingen, ziekelijke gesteldheid van den buidwand, (slepende ontsteking en verharding) van de blaas zelve, van den voorstander of van den pisweg op te ruimen, en
4. De pijpzweer tot sluiting te brengen.

Midd.

Aanw. 1 en 2.

Catheter in de blaas.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van de zamenstelling.

Aanw. 4.

a. Herhaalde cauterisatie door lap. infern., en b. De snoernaad.

B. *Alg.*

Aanw. en *Midd.*

Zie de vorige soort.

Pisweg-pis-pijpzweer.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Hinderpalen (vernaauwingen of steen) in de ontlasting der urine langs den natuurlijken weg op te ruimen.
2. Ziekelijke gesteldheid (slepende ontsteking en verharding) van de omringende zachte deelen weg te nemen.
3. De urine langs den natuurlijken weg door een catheter te ontlasten (vooral in geval de inwendige pijpzweer-opening zeer ruim is en ook bij pijpzweren voor den balzak).
4. Eene nieuwe opening ter ontlasting van de pis in een gezond gedeelte van den pisweg achter de pijpzweer te maken (alleen in geval er moeijelijk te overwinnen pisweg-vernaauwing bestaat, de bilnaad, enz. eeltachtig verhard is, zoo dat men aanhoudend pis-uitstorting te vreezen heeft, en in geval het algemeen lijden van den lijder eene spoedige genezing van de pijpzweer vordert).
5. De pijpzweer te sluiten, wanneer er geene hinderpalen ter ontlasting van de urine langs den natuurlijken weg meer bestaan.

Midd.

Aanw. 1.

Zie pisweg-vernaauwing, pisweg-steenen, vreemde ligchamen, enz.

Aanw. 2.

a. Ung. hydrarg. cin. b. Weekmakende pappen of stovingen. c. In eenige gevallen bloedzuigers.

Aanw. 3.

Een catheter, aanhoudend of slechts wanneer de lijder wateren moet, in de blaas te brengen.

Aanm.

Er zijn mij verscheidene gevallen voorgekomen, in welke de lijder geen catheter kon verdragen, waar dit werktuig dus niet gebezigd is, en die desniettemin hersteld zijn.

Aanw. 4.

Piswegsnede (*boutonnière*) volgens de wijze van DIEFFENBACH.

Aanw. 5.

a. Cauterisatie door lapis infernalis, opgevolgd door aanraking met tinct. canth. conc. b. Onderscheidene naden of plastische kunstbewerkingen, volgens DIEFFENBACH, HENDRIKS en anderen.

B. *Alg.*

Aanw. en *Midd.*

Zie de vorige soort.

§ 479.

LEEFREGELEN.

1. De hoogst mogelijke reinheid in acht te nemen.
2. Rust; in geval er zich ontsteking bijvoegt, zelfs te bed.
3. Niet prikkelende, den stoelgang niet vertragende spijzen en dranken, met vermijding van de zulke, welke de pis- en zaadafscheiding aanzetten.
   In het genezings-tijdperk mag de voeding niet spaarzaam zijn.
4. Onthouding van den bijslaap en vermijding van wellustige denkbeelden.
5. Bij pisblaas-pis-pijpzweren zorge men voor geregelden dagelijkschen stoelgang, opdat de drekstoffen zich niet te zeer in den endeldarm ophoopen.

ZEVEN EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

HOOFDPUNTEN OMTRENT DE OVERIGE ZELDZAAM VOORKOMENDE OF MINDER BELANGRIJKE PIJPZWEREN.

§ 480.

SCHEDELHOLTE-PIJPZWEER.

KRANIOSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene volkomene pijpzweer, die met de schedelholte gemeenschap oefent.
2. *Menigvuldigheid in voorkomen.* Zeer zeldzaam, vooral die, welke door het harde hersenvlies gaan.
3. *Zamenstelling met:* a. Verzwering van het harde hersenvlies. b. Hersen-ettergezwel.
4. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid, vooral de syphilitische.
5. *Oorzaken.* a. Beenvlies- en been-ontsteking, opgevolgd door beenversterving en beenzweer, vooral bij syphilitische kwaadsappigheid. b. Schedelbeenbreuk.
6. *Verschijnselen.* a. Verschijnselen van pijpzweer of eenvoudige verzwering in de zachte deelen, met beendoorboring (ten gevolge van beenzweer). b. In de opening van het been staat (in de gevallen door mij waargenomen) een weinig vocht, dat, ten gevolge van de beweging der hersenen, regelmatig, doch dikwijls naauwelijks merkbaar *rijst en daalt.*

Aanm.

Het is aan het *rijzen en dalen* van dat vocht, dat ik het doorgaan van gehouwene hoofdwonden en ook deze pijpzweer meermalen herkend heb.

Betrekkelijk de schedelholte-pijpzweer, verdient het volgende belangrijke geval bijzondere vermelding. De Heer Officier van Gezondheid der 2e klasse WETELING verzocht mij eenen lijder te zien, die sedert eenigen tijd wegens caries ossis frontis onder behandeling was, hierbij echter over niets klaagde en rond wandelde. Bij den eersten aanblik van het gebrek, bespeurde ik het reeds meermalen door mij bij hoofdwonden waargenomen *rijzen en dalen* van een weinig vocht; ik vermoedde terstond doorboring, nam eene sonde, en ziet, met dezelve drong ik meerdere duimen in de schedelholte. Weinige dagen hierna volgden nu hersenverschijnselen, die den lijder in korten tijd deden bezwijken. Bij de lijkopening vonden wij den schedel met de hersenvliezen geheel doorboord, ten gevolge van verzwering, en een zeer uitgestrekt ettergezwel, naar de pijpzweerzijde geopend, in de linker groote hersenkwab.

7. *Voorzegging.* De voorzegging moet in het algemeen ongunstig gesteld worden, zoo zelfs dat de dood niet zelden het gevolg van zulk eene pijpzweer is; gewijzigd echter door a. De oorzaken. b. De rigting van het kanaal, of de afgescheidene stoffen zich namelijk gemakkelijk al of niet naar buiten kunnen ontlasten, en c. Het al of niet bestaan van zamenstelling en verwikkeling.

8. *Behandeling.* a. In de eerste plaats komt hier in aanmerking het opruimen der oorzaken van de beenzweer of van de beenversterving, namelijk het bestrijden der tot grondslag liggende kwaadsappigheid. b. Heeft men te zorgen, dat de afgescheidene stoffen zich niet in de schedelholte uitstorten, waartoe doelmatige houding, zorgvuldige reiniging en zelfs uitboring van de pijpzweer, om dezelve te verruimen of eene andere rigting te geven. c. Eindelijk heeft men met naauwgezetheid te letten op de verschijnselen van bloedsaandrang naar de hersenen of hersenvliezen, en dezen krachtdadig af te leiden door a). Bloedzuigers aan de enkels of in den omtrek van den aars. b). Cucurb. c. ferro in den nek. c). Voetbaden. d). Verkoelende laxantia, en e). Koude omslagen of de ijskap op het hoofd.

9. *Leefregelen.* a. Verblijf in eene eer koele dan warme temperatuur (tenzij syphilis zulks verbood). b. Vermijding in spijs

en drank, enz. van al datgeen, wat bloedsaandrang naar het hoofd kan opwekken. c. In geval de pijpzweer-opening (het verlies van zelfstandigheid in het been) groot is, bedekke men dezelve met een zilveren dekker.

§ 481.

VOORHOOFDSBOEZEM-PIJPZWEER.

METOPANTROSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene volkomene pijpzweer, die met de holte van den voorhoofdsboezem gemeenschap oefent.
2. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.
3. *Oorzaken.* Beenzweer of beenversterving, ten gevolge van rheumatische-syphilitische of melaatschheids-kwaadsappigheid.
4. *Verschijnselen.* a. Verschijnselen van pijpzweer, langs welke zich b. Neusslijm en lucht ontlast.
5. *Voorzegging.* De voorzegging is in het algemeen niet gunstig, daar deze pijpzweren zeer hardnekkig en van zeer langen duur kunnen zijn.
6. *Behandeling.* Na de bestaande kwaadsappigheid bestreden en de ziekelijke gesteldheid van het slijmvlies van den boezem door inspuiting met sol. nitr. arg. crist. verbeterd te hebben, geneest men: a. Kleine pijpzweren dikwijls door herhaalde cauterisatie met lapis infern., terwijl men b. Bij grootere eene plastische kunstbewerking beproeft, en indien een en ander niet gelukt, bepale men zich tot bedekking van de opening met eenen stopper (zilveren plaatje, dat aan de inwendige vlakte met een sponsje voorzien is).
7. *Leefregelen.* a. Het spuwen moet nagelaten worden. b. De lijder vermijde vooral togtlucht en afwisseling van temperatuur, ten einde verkoudheid te voorkomen. c. Van prikkelende spijzen en dranken, die bloedsaandrang naar het hoofd kunnen opwekken, moet hij zich onthouden.

De leefregel behoort verder naar de bestaande kwaadsappigheid te worden gewijzigd.

§ 482.

KAAKBOEZEM-PIJPZWEER.

SIAGONANTROSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene volkomene pijpzweer, die met de holte van den kaakboezem gemeenschap oefent.
2. *Zitplaats van de uitwendige opening.* a. Aan de uit- of inwendige vlakte van de wangen. b. Aan het verhemelte, of c. In eene tandkas.
3. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.
4. *Oorzaken.* a. Wonden. b. Beenbreuk. c. Kunstbewerking. d. Kaakboezem-ettergezwel. e. Beenzweer, of f. Beenversterving.
5. *Verschijnselen.* Pijpzweren, bij welke men met de sonde of door inspuiting tot in den kaakboezem geraakt.
6. *Voorzegging.* a. Ook deze pijpzweren kunnen, in geval kwaadsappigheid tot grondslag ligt, hardnekkig en van langen duur zijn. b. De overige genezen daarentegen vrij spoedig.
7. *Behandeling.* Na de oorzaken opgeruimd en verwikkelingen verbeterd te hebben, trachte men de pijpzweer te sluiten. Op de *wang* (kleine) door a. Cauterisatie of scarificering; (groote) door wondmaking en bloedige hechting der randen. b. In het *verhemelte* door herhaalde cauterisatie, en c. In eene *tandkas* door inspuiting met nitr. argt. cristall.
8. *Leefregelen.* Sterke beweging en inspanning van de kaak moet vermeden worden.

§ 483.

MOND-PIJPZWEER.

STOMATOSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene volkomene pijpzweer, welke met de mondholte gemeenschap oefent.

2. *Zamenstelling met:* Tand-pijpzweer.
3. *Oorzaken.* a. Verwonding, vooral met verlies van zelfstandigheid. b. De wangdoorborende verettering of verzwering, vooral bij stofverplaatsing.
4. *Verschijnselen.* a. Die van pijpzweer in het algemeen. b. Het kanaal met eene sonde onderzoekende, dringt men in de mondholte door. c. Langs de pijpzweer ontlast zich gewoonlijk slechts nu en dan, en bij geringe hoeveelheid, eenig speeksel.
5. *Voorzegging.* De voorzegging is in het algemeen gunstig.
6. *Behandeling.* a. In geval van zamenstelling met een' zwerenden tand, neemt men dezen weg, waarna men b. De pijpzweer tracht te sluiten door a). Herhaalde touchering met lap. infern., tinct. jodii of tinct. canth. b). Wondmaking der wanden, en bloedige hechting. c). Plastische kunstbewerking (wangvorming), in geval er een aanzienlijk verlies van zelfstandigheid bestaat.
7. *Leefregelen.* De lijder vermijde zoo veel mogelijk het kaauwen, vooral van harde zelfstandigheden, en late het rooken van tabak geheel na.

§ 484.

TAND-PIJPZWEER.

ODONTOSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene volkomene pijpzweer, die met tandwortel-zweer of met ontblooting of versterving van eene tandkas in direct verband staat.
2. *Oorzaken.* a. Beenvlies-ontsteking. b. Tandzweer. c. Teruggeblevene splinters na het uittrekken van tanden.
3. *Verschijnselen.* a. Verschijnselen van rheumatische beenvliesontsteking (gewoonlijk), opgevolgd door b. Tandvleesch-ettergezwel, dat zich in de mondholte, zeer zeldzaam op de wang opent, en uit hetwelk zich c. Eene pijpzweer, die veelal door eene kleine verhevenheid omgeven is, vormt. d. Met eene sonde in deze pijpzweer dringende, ontdekt men (somwijlen) het ont-

bloote been. e. De nabij staande tand is verkleurd, waggelend, pijnlijk, hol, of gerezen. f. De pijpzweer sluit zich nu en dan. g. Breekt echter na verloop van eenigen tijd, vooral na gevatte koude en onder ontstekings-verschijnselen, weder open, en kan zoo jaren lang voort blijven bestaan.

4. *Behandeling.* a. In geval een tand ziekelijk is aangedaan, trekke men dezen uit, waarna de pijpzweer zich sluit. b. In geval van beenzweer of beenversterving der tandkassen, moeten deze gesteldheden in gevolge reeds bekende regelen behandeld worden. Inspuitingen met solut. nitr. arg. crist. hebben mij in die gevallen voortreffelijke diensten bewezen. c. In geval een kunsttand in eene tandstomp ingeschroefd is, beproeve men, wat de verwijdering van den kunsttand vermag; brengt zulks geen beterschap aan, dan moet de tandstomp uitgetrokken worden. d. In geval de lijder den tand niet wil laten trekken, beperke men zich tot eene lenigende behandeling, bestaande in herhaalde reiniging van de pijpzweer, door uitdrukking en door inspuiting met dec. salic. alb. met mel rosar.

5. *Leefregelen.* a. Reinheid van den mond. b. Zorgvuldige vermijding van koude, togtlucht en werktuigelijke beleediging van den zieken tand, bij het kaauwen van of het bijten op harde ligchamen.

§ 485.

LUCHTPIJP-PIJPZWEER.

TRACHEOSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene volkomene pijpzweer, van welke de inwendige opening in het slijmvlies van het strottenhoofd of van de luchtpijp, de uitwendige in de huid van den hals bestaat.

2. *Oorsprongs-verhouding.* a. Aangeboren (zie aangeboren gebreren), of b. Later verkregen.

3. *Zamensteling met:* Strottenhoofds-vernaauwing.

4. *Oorzaken voor de later verkregene.* a. Wonden, welke tot in de luchtpijp doordringen. b. Scheuring van het ligamentum crico-thyreoideum, door hoesten, (bij oude lieden.) c. Syphilitische zweer in de luchtpijp. d. Ettergezwel aan het strottenhoofd. e. Slijmvlies-verzwering bij strottenhoofds-vernaauwing.
5. *Verschijnselen.* a. Aan den hals bestaat eene pijpzweer, door welke. b. Bij de ademhaling lucht uittreedt, en in geval dezelve ruim is, zich c. Bij het hoesten slijm ontlast. d. Dikwijls is de stem min of meer veranderd, en in eenige gevallen kunnen de wanden van de luchtpijp zich tegen elkander aanleggen, waardoor e. Stikkings-verschijnselen.
6. *Behandeling.* a. Cauterisatie bij herhaling door lapis infern., en indien de genezing hierdoor niet volgt. b. Sluiting van de pijpzweer, door eene plastische kunstbewerking, of c. Lenigende behandeling door a). Bedekking en sluiting van de uitwendige opening door een zilveren plaatje, door collodion of door een popje van gom-elastiek aan een zilveren plaatje bevestigd. d. In geval van stikkings-verschijnselen, brengt men langs de pijpzweer een buisje tot in de luchtpijp.
7. *Leefregelen.* a. De lijder vermijde het hoesten, geeuwen, niezen, zingen en lagchen. b. Te bed, verkieze hij eene ligging tegenovergesteld aan die van de pijpzweer. c. De lijder make steeds gebruik van voedselen, die weinig inspanning bij het slikken vereischen en van welke geene gedeelten, vischgraten bijv., in de keelholte kunnen blijven zitten. d. Men moet vooral trachten, verkoudheid der ademhalingswerktuigen te voorkomen.

§ 486.

SLOKDARM-PIJPZWEER.

OESOPHAGOSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene volkomene pijpzweer, die hare inwendige opening in het keelgat of in den slokdarm zelven heeft.

2. *Zamenstelling met:* Slokdarm-vernaauwing.
3. *Oorzaken.* a. Verwonding. b. Vreemde ligchamen. c. Slokdarmsonde. d. Slokdarm-zweer. e. Slokdarm-vernaauwing. f. Ontsteking en verettering van het het slokdarmhoofd omringend bindweefsel.
4. *Verschijnselen.* a. *Keelgats-pijpzweer.* a). Gevoel van kitteling in de keelholte. b). Bij het onderzoek van de keelholte neemt men veelal eene roode plek waar, uit welker middelpunt zich etter ontlast. c). Bij eene inspuiting door de huidopening (gewoonlijk van achteren en ter zijde van den hals) ontlast zich het vocht in de keelholte. d). Moeijelijk slikken. b. *Slokdarm-pijpzweer.* a). Verschijnselen van bindweefsel-pijpzweer, uit welke zich in eenige gevallen bij het slikken spijzen of dranken ontlasten. b). Moeijelijk slikken, vooral op een zeker punt.
5. *Voorzegging.* a. De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, gewijzigd echter door de zitplaats en het al of niet bestaan van zamenstelling. b. De keelgats-pijpzweren genezen in het algemeen vrij spoedig, zelfs somwijlen alleen door de natuur, zoo als zulks door mij waargenomen is.
6. *Behandeling.* a. *Keelgats-pijpzweer.* Men ondersteune de genezing door herhaalde cauterisatie met lapis infern. b. *Slokdarm-pijpzweer.* Even als bij de vorige soort, waarbij men in vele gevallen genoodzaakt kan zijn, om de voedselen door eene slokdarmsonde in de maag te brengen.
7. *Leefregelen.* De lijder make steeds gebruik van weinig prikkelende voedselen, die daarbij weinig inspanning bij het slikken vereischen.

§ 487.

MAAG-PIJPZWEER.

GASTROSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene vol-

komene pijpzweer, die hare inwendige opening in het slijmvlies van de maag heeft.

2. *Oorzaken.* a. Maagwonden. b. Maag-ettergezwel.
3. *Verschijnselen.* Verschijnselen van pijpzweer, langs welke zich een gedeelte der in de maag opgenomene spijzen en dranken ontlast.

Aanm.

De uitwendige opening komt gewoonlijk in de maagstreek voor, doch is ook op andere plaatsen van de voorzijde van den tronk, zelfs onder den linker tepel en laag aan den buik waargenomen.

4. *Voorzegging.* a. De voorzegging is niet gunstig in betrekking tot de geneesbaarheid, daar dezelve jaren, ja levenslang kan blijven bestaan. b. Gunstig echter in betrekking tot den invloed, dien de pijpzweer op de gezondheid in het algemeen uitoefent. c. De meeste genezingen zijn waargenomen bij pijpzweren, die derzelver uitwendige opening laag aan den buikwand hadden.
5. *Behandeling.* De behandeling moet zich in de meeste gevallen tot het aanleggen van eenen stopper bepalen. Bij die pijpzweren, welke laag aan den buikwand bestaan, kan men de genezing door drukking, door middel van een' met zand gevulden zak, ondersteunen.
6. *Leefregelen.* a. De lijder vermijde prikkelende spijzen en dranken, en verder al datgeen, wat gastricisme zou kunnen opwekken. b. In geval men de genezing beproeft, behoort hij bij strenge rust eene ligging op den rug te houden.

§ 488.

BORSTHOLTE-PIJPZWEER.

STETHOSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene volkomene pijpzweer, die met de borstholte gemeenschap oefent.
2. *Zamenstelling met:* a. Ribbenzweer. b. Etterborst. c. Longknobbelzucht. d. Vreemde ligchamen. e. Slepende ontsteking der in de borstholte gelegene werktuigen.

3. *Oorzaken.* a. Etterborst. b. Ingedrongene vreemde ligchamen, bijv. bij geschotene wonden.
4. *Verschijnselen.* Pijpzweer, bij welke bij de ademhaling lucht uit- en indringt, hetgeen bij eenige pijpzweren met een fijn trompetgeluid gepaard gaat.

Aanm. Het is aan dit geluid, dat ik eenmaal het doorgaan van eene pijpzweer herkende.

5. *Voorzegging.* a. In geval vreemde ligchamen de oorzaak zijn, kan de voorzegging betrekkelijk gunstig gesteld worden. b. In andere omstandigheden kunnen deze pijpzweren zeer lang duren, ja zelfs ongeneeslijk zijn.
6. *Behandeling.* Vreemde ligchamen trachte men te ontlasten (ook uit de borstholte ontlasten zij zich dikwijls van zelve). Overigens bepale men zich tot cauterisatie van de uitwendige opening, ondersteund door rust van de borstkas, zelfs door den arm der zieke zijde tegen de borstkas te bevestigen.
7. *Leefregelen.* a. De lijder ligge zoo veel mogelijk op de zieke zijde. b. Hij vermijde al datgeen, waardoor de borstkas sterk bewogen wordt, en c. Hij volge verder de leefregelen, welke naar de bijzondere gesteldheid (de zamenstelling, enz.), in welke hij verkeert, aangewezen zijn.

§ 489.

BUIKHOLTE-PIJPZWEER.

KOILIOSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene volkomene pijpzweer, die met de buikholte gemeenschap oefent.
2. *Menigvuldigheid in voorkomen.* Zeer zeldzaam.
3. *Verwisseling met:* Darm- of maag-pijpzweer.
4. *Oorzaken.* Slepende buikvlies-ontsteking, vooral bij verwonding.
5. *Verschijnselen.* a. Verschijnselen van bindweefsel-pijpzweer, langs welke men met eene sonde tot de buikholte kan doordringen. b. Ontlasting van weiachtigen etter, bijzonder na den maaltijd.

6. *Voorzegging.* De voorzegging is niet gunstig in betrekking tot de geneesbaarheid, ofschoon beterschap en zelfs sluiting waargenomen is.
7. *Behandeling.* Men trachte het afgescheidene behoorlijk te ontlasten, vooral om vernieuwing van de buikvlies-ontsteking te voorkomen, waartoe verzachtende inspuitingen en verruiming van het pijpzweer-kanaal dienstig zijn. In eenige gevallen kan men zelfs meer prikkelende middelen aanwenden en deze door drukking ondersteunen, een en ander met het doel om sluiting, of ten minste beterschap te verkrijgen.
8. *Leefregelen.* Bij de hoogst mogelijke reinheid, vermijde de lijder al datgeen, waardoor buikvlies-ontsteking opgewekt zoude kunnen worden.

§ 490.

BAL-PIJPZWEER.

ORCHIOSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene pijpzweer in den balzak, die min of meer diep in het weefsel van den bal voortgaat.
2. *Zamenstelling met:* a. Verharding van den bal. b. Ontaarding van den bal. c. Vastgroeijing van den bal met de opening in den balzak.
3. *Oorzaken.* a. Knobbelzucht van den bal. b. Verettering van den bal.
4. *Verschijnselen.* a. Pijpzweer-opening in den balzak. b. Vergroeijing van den bal in den omtrek van deze opening met den balzak. c. Pijpzweer in den bal zelven. d. Ontlasting van gewonen etter, somwijlen vermengd met eigenaardige korrelachtige ligchaampjes.

Aanm.

De Heer Officier van Gezondheid der 1e klasse VAN HASSELT heeft deze ligchaampjes meermalen, ook mikroskopisch, onderzocht, doch heeft in dezelve niets eigendommelijks aangetroffen.

5. *Voorzegging.* De voorzegging is in het algemeen ongunstig, daar deze pijpzweren moeijelijk te genezen zijn en zelfs de uitsnijding van den bal noodzakelijk kunnen maken.

Aanm.

Het is mij echter meermalen mogen gelukken dezelve tot genezing te brengen.

6. *Behandeling.* a. Na de zamenstelling zoo mogelijk te hebben weggenomen, moet het pijpzweer-kanaal door het mes worden opengelegd, het geheele kanaal met lapis infern. gecauteriseerd, en nu verder door verettering (celvorming) tot genezing gebragt worden. b. Indien deze geneeswijze mislukt, kan de uitsnijding van den bal aangewezen zijn.
7. *Leefregelen.* a. Rust te bed, met behoorlijke ondersteuning of opschorting van den balzak, (zie bal-ontsteking). b. Spijzen en dranken gewijzigd naar den graad van levensuiting, het verlies van vochten, de bestaande kwaadsappigheid en de krachten van den lijder.

§ 491.

ZAAD-PIJPZWEER.

GONOSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene pijpzweer, die met den bal, den bijbal, of de zaadblaasjes in verband staat en langs welke zich zaad ontlast.
2. *Menigvuldigheid in voorkomen.* Zeer zeldzaam.
3. *Oorzaken.* a. Verstopping van het afvoerend vat en hierdoor zaadgezwel (gononcus). b. Verstopping van een zaadontlastbuisje door steenen, slijm, bloed of verdikt zaad.
4. *Verschijnselen.* a. Pijpzweer aan den balzak (voor die, welke het gevolg van zaadgezwel is) of aan den onderbuik (voor die, welke met de zaadblaasjes in verband staat). b. Ontlasting van zaad langs dezelve. c. De onwillekeurige zaad-ontlastingen (pollutiones) nemen af. d. Bij den coitus wordt weinig of geen zaad ontlast, terwijl de geslachtsdrift kan blijven voortbestaan.

5. *Behandeling.* Na het zaadgezwel en andere oorzaken te hebben opgeruimd, trachte men de pijpzweer door cauterisatie tot sluiting te brengen.
6. *Leefregelen.* a. Onthouding van den bijslaap en vermijding van wellustige denkbeelden. b. Onthouding van voedselen en andere zelfstandigheden, welke de zaadafscheiding bevorderen. c. In geval van krachtsuitputting, vleeschspijzen en melk.

§ 492.

GEWRICHTS-PIJPZWEER.

ARTHROSYRINX.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene volkomene pijpzweer, die met de holte van een gewricht gemeenschap oefent.
2. *Verdeeling.* a. Eenvoudige. of b. Zamengestelde.

Aanm.

Eenigen nemen ook hier eene volkomene en eene inwendig onvolkomene pijpzweer aan.

3. *Zamenstelling met:* a. Ontwrichting, en b. Gewrichts-verzwering.
4. *Oorzaken.* a. Wonden. b. Gewrichts-ettergezwel. c. Gewrichts-beenzweer en beenversterving. d. Gewrichts-beenbreuk of ontwrichting en hierdoor scheuring van den beursband. e. Niet herstelde ontwrichting. f. Te sterke ophooping van gewrichtsvocht en hierdoor bersting van den beursband.
5. *Verschijnselen.* a. *Ontwikkelings-verschijnselen.*

   Bij scheuring van den beursband.

   a). Mindere of meerdere pijn. b). Stoornis in de beweging van het gewricht. c). Zich spoedig vormende, vochtgolvende zwelling in de nabijheid van het gewricht. d). Bij opening van het gezwel, ontlasting van onvermengd gewrichtsvocht. (Synovia).

   Bij gewrichts-ontsteking en verettering.

   Zie gewrichts-ontsteking in het algemeen.

   b. *Eigene verschijnselen.* Verschijnselen van pijpzweer, welke

tot in het gewricht leidt en langs welke zich synovia met kleine, vaste, vezelachtige ligchaampjes of etter gemengd ontlast.

6. *Voorzegging.* De voorzegging is in het algemeen niet gunstig en wordt hoofdzakelijk bepaald door de zamenstelling; de eenvoudige pijpzweer (die, welke na uitwendige beleedigingen nablijft) veroorlooft de gunstigste voorzegging, ofschoon onware gewrichts-verstijving, en dikwijls, vastzittend likteeken, het gewone gevolg is.

7. *Behandeling.*

a. *Bij eenvoudige gewrichts-pijpzweer.*

Bij volstrekte rust van het gewricht voege men cauterisatie van het geheele kanaal en een sluitend, drukkend verband.

b. *Bij zamengestelde gewrichts-pijpzweer.*

De behandeling staat hier in het naauwste verband met het oorspronkelijk lijden. Bij gewrichts-verzwering kan verruiming van de pijpzweer (ter ontlasting van etter of stukken been) door geprepareerde spons of het mes aangewezen zijn en zelfs kan eene tegenopening noodzakelijk wezen, waarna men, bij het afnemen van het ziekte-proces, gewrichts-verstijving en sluiting van de pijpzweer, door de middelen bij de eenvoudige aangegeven, tracht te verkrijgen.

8. *Leefregelen.* a. Rust van het deel (vooral bij intredende gewrichts-verstijving), in eene doelmatige houding. b. Spijs en drank gewijzigd naar den graad van levensuiting, het verlies van vochten en de krachten van den lijder.

ZESDE AFDEELING.

LIPVORMIGE PIJPZWEREN.

Syringes cheilodes.

LIPVORMIGE PIJPZWEREN.

Syringes cheilodes.

§ 493.

1. *Bepaling.* Onder lipvormige pijpzweren verstaat men verouderde, tegennatuurlijke openingen tusschen twee slijmvliesholten, van welke de beide vliezen aan den rand der opening onderling vergroeid zijn, en door welke de beide holten gemeenschap met elkander oefenen.
2. *Verdeeling naar de werktuigen.*
   a. Blaas- of pisweg-scheede-pijpzweer.
   Urokysto-kolposyrinx. Urethro-kolposyrinx.
   b. Endeldarm-scheede-pijpzweer.
   Prokto-kolposyrinx.
   c. Endeldarm-, blaas- of pisweg-pijpzweer.
   Prokto-urokystosyrinx. Prokto-urethrosyrinx.

ACHT EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

BLAAS- OF PISWEG-SCHEEDE- LIPVORMIGE PIJPZWEER.

UROKYSTO-KOLPOSYRINX CHEILODES.

URETHRO-KOLPOSYRINX CHEILODES.

§ 494.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene hiervoor bepaalde opening, tusschen de blaas of den pisweg en de scheede.
2. *Oorsprongs-verhouding.* a. Aangeboren, of b. Later verkregen (gewoonlijk).
3. *Uitgangen.* a. Door de natuur genezen deze pijpzweren nimmer. (DIEFFENBACH).

b. *Gevolgziekten.* a). Hevig jeukende ontvelling en ontsteking aan de binnenzijde van de dijen, aan de billen, en aan de schaamlippen, welke tevens zelfs met zweren bezet kunnen zijn. b). Bekorsting van de scheede, door nederzetting van meer vaste stoffen ten gevolge van eene ontbinding der urine onder de inwerking van etter en slijm. c). Vermindering van de inhouds-ruimte van de blaas, (bij langen tijd bestaan hebbende pijpzweren). d). Voorvalling van den achterwand van de blaas door de pijpzweer, bij ligging op den rug of staande houding. e). In eenige geval-

len vergroeijing en hierdoor stopping van het voorgevallene gedeelte in de pijpzweer-opening. f). Vermindering van de inhouds-ruimte, zelfs volkomene sluiting van de scheede achter de pijpzweer, zoodat zelfs de ontlasting der stonden niet meer kan plaats hebben. g). Vermindering van de inhouds-ruimte, ja geheele sluiting van den pisweg (bij pijpzweren, die langen tijd bestaan hebben) h). Verplaatsing en verkorting van den hals van de baarmoeder en hierdoor mindere teekening van den mond aan de baarmoeder.

Aanm.

In vele gevallen zijn vrouwen, welke aan deze pijpzweren lijden, niet ongeschikt voor de voortteling.

4. *Zamenstelling met:* a. Steen. b. Syphilitische verzwering. c. Kankerverzwering, en d. Verlamming van de sluitspier van de blaas.

5. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid, vooral de syphilitische en de kankerachtige.

§ 495.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Geene bijzondere.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Kneuzing en hierdoor ontsteking en versterving van den voorscheedewand bij moeijelijke, vooral instrumentale verlossingen.
2. Verwonding van de blaas of den pisweg bij kunstbewerkingen, enz.
3. Verzwering van de blaas of den pisweg, door ruwe steenen of andere vreemde ligchamen in de blaas, catheter, welke te diep ingebragt is en te lang in de blaas vertoefd heeft, moeder-ringen, syphilis en kanker.

§ 496.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Aanhoudende afvloed van pis langs de scheede, (ook bij pisweg-scheede-pijpzweer) dewijl de sluitspier van de blaas gewoonlijk verlamd is.

Aanm.

Slechts weinige lijderessen kunnen in zittende of liggende houding de urine een korten tijd ophouden.

2. Opening tusschen de scheede en de blaas of den pisweg bij een plaatselijk onderzoek (door een catheter in den pisweg en een vinger in de scheede te brengen) ja zelfs alleen door het gebruik van een scheede-spiegel of door inspuiting in de blaas, (bij zeer kleine openingen) direct waar te nemen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Vermindering in omvang en in gedaante van de pijpzweer; volkomene sluiting door de natuur volgt echter nimmer (DIEFFENBACH).
2. Verhard en in minderen of meerderen graad onbewegelijk worden van den omtrek.

B. *Terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen.*

1. Vooral pijnlijke, onregelmatige of geheel onderdrukte stondenvloed.
2. Stoelverstopping bij vele vrouwen.
3. Geprikkelde toestand van het zenuwstelsel, met
4. Treurige gemoedsstemming, en
5. Ontstekingachtige gesteldheid van de scheede en de baarmoeder, eene gesteldheid, die zelfs tot verzwering, ja tot versterving aanleiding kan geven.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Geene, tenzij in eenige gevallen algemeene verzwakking en kwijning.

D. *Onderscheidings-verschijnselen.*

Tusschen *scheede-blaas- en scheede-pisweg-lipvormige pijpzweer.* De afstand, op welken zich de pijpzweer van de uitwendige opening van den pisweg bevindt, is het eenig zeker teeken, zoodat men vast kan stellen, dat pijpzweren, die op minder dan 30—32 strepen van deze opening bestaan, tot den pisweg behooren, aangezien de pisweg deze lengte bezit.

§ 497.

VOORZEGGINGSLEER.

a. De voorzegging kan in betrekking tot het levensgevaar zeer gunstig gesteld worden, daar de lijderes zonder bijkomende toestanden (de terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen) zelfs eenen hoogen ouderdom kan bereiken.

b. In betrekking tot de geneesbaarheid is de voorzegging echter in het algemeen zeer ongunstig.

De reden hiervan moet gezocht worden in de anatomische en physiologische gesteldheid der vliezen, welke doorboord zijn en die op grond hiervan weinig neiging tot wedervoortbrenging of vereenigende ontsteking bezitten.

Gewijzigd door:

1. De grootte van de opening.
2. De gedaante van de opening.
3. Den afstand, op welken de pijpzweer zich aan de scheede-opening bevindt.
4. Het al of niet verhard zijn van haren omtrek.
5. Den graad van bewegelijkheid van dezen omtrek.
6. Het al of niet bestaan van neiging tot vermindering van de ruimte der opening.
7. De mindere of meerdere hoeveelheid urine, welke langs de pijpzweer afvloeit.
8. Den tijd van duur.
9. Het al of niet bestaan van gevolgtoestanden en den aard derzelven.
10. De oorzaken.

Aanm.

1. Kleine, versche lipvormige pijpzweren, zonder verlies van zelfstandigheid, worden gemakkelijk tot sluiting gebragt, terwijl bij tegenovergestelde omstandigheden de genezing hoogst moeijelijk is, ja dikwijls zelfs niet verkregen wordt.
2. Ronde openingen zijn gunstiger dan langwerpige, en deze weder gunstiger dan dwarsche of lapvormige.
3. Hoe meer verwijderd van de scheede-opening, des te ongunstiger.
4 en 5. Ongunstig bij verharding van de opening en weinig bewegelijkheid van den omtrek.
6. Gunstig bij neiging tot vrijwillige vermindering in omvang van de opening.
7. Ongunstig wanneer eene groote hoeveelheid urine geheel onwillekeurig afvloeit.
8. Hoe langeren tijd de lipvormige pijpzweer bestaan heeft, des te ongunstiger is de voorzegging.
9. Zeer ongunstig wanneer de inhouds-ruimte van de blaas zeer is verminderd of wanneer de scheede zoo zeer is vernaauwd, dat de werktuigen ter genezing van de pijpzweer niet kunnen in gebragt worden.
10. Gunstig bij pijpzweren ten gevolge van verwonding, terwijl de zulke, welke het gevolg van verzwering of versterving zijn, moeijelijk tot genezing kunnen gebragt worden.

§ 489.

BEHANDELINGSLEER.

Voorbehoedende.

(Bij sterke kneuzing van den scheedewand door moeijelijke verlossing).

A. *Pl.*

Aanw.

De kneuzing en de opvolgende ontsteking tot oplossing te brengen.

Midd.

a. Bloedsontlasting (naar omstandigheden). b. Inspuitingen in de scheede met dec. rad. alth. met l. l. SYDENH. c. Tijdige ontlastingen van urine, zoo noodig door den catheter. d. Verzachtende lavementen.

B. *Alg.*

Aanw.

De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.

Midd.

a. Bloedsontlasting (naar omstandigheden). b. Emulsio amygd., of c. Plantenzuren (limonade).

Genezende.

A *Pl.*

Aanw.

1. De vrijwillige sluiting bij kleine, versche pijpzweren te bevorderen; bij meer verouderde pijpzweren deze tot sluiting te brengen.
2. De tegennatuurlijke vereeniging der beide slijmvliezen te vernietigen, vleeschgroeijing in den rand, alsmede in den omtrek en kringswijze zamentrekking van het geheel, op te wekken en alzoo sluiting van de opening te verkrijgen, of
3. Onmiddellijke vereeniging van de randen, na dezelve vooraf wond te hebben gemaakt, of
4. Eene plastische kunstbewerking. En, in geval de pijpzweer niet tot sluiting te brengen is,
5. Den toestand van de lijderes zoo dragelijk mogelijk te maken.
6. Zamenstellingen op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

Dikke catheter, welke aanhoudend in de blaas moet verblijven, om de pis van de pijpzweer-opening af te leiden, bij eene ligging op eene der zijden of op den buik. (Na vooraf de nog bestaande ontsteking te hebben afgestemd).

Aanm.

1. Vele lijderessen verdragen, uit hoofde van den geprikkelenden toestand van de blaas, enz. den catheter niet aanhoudend; de zulken moet men leeren dit werktuig zelve in te brengen, ten einde alle uren of half uren de urine te kunnen ontlasten.
2. Onder alle geneeswijzen schijnt die van CHELIUS (zie de middelen, aanw. 2), de meest gunstige resultaten op te leveren.

Aanw. 2.

Herhaalde cauterisatie van de randen en van derzelver omtrek in aanzienlijke uitgestrektheid met lap. infern. (CHELIUS).

Aanw. 3.

Tusschengeknoopte naad, na voorafgaande wondmaking door het mes of door branding.

Aanw. 4.

Zie de bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanw. 5.

a. Grootst mogelijke reinheid, vooral door baden. b. Bestrijking van de inwendige zijde van de dijen, de billen, enz. met oleum amygd., cold. craem., enz. c. Kleine openingen kan men in eenige gevallen voor eenige uren sluiten door een fijn, cylindervormig stuk spons in de scheede te brengen.

Aanw. 6.

Verschillend naar gelang van de zamenstelling.

B. *Alg.*

Aanw.

Verwikkelings-ziekten te bestrijden.

Midd.

Verschillend naar gelang van de verwikkeling.

§ 499.

LEEFREGELEN.

1. Bij versche pijpzweren (in geval men de genezing beproeft), die nog met ontsteking gepaard gaan, zij de voeding spaarzaam, met volstrekte onthouding van al wat prikkelt, (ook van koffij), en de urine scherp maakt, terwijl men integendeel verzachtende dranken, water en melk, zuiver water met suiker, dec. hordei met suiker, enz. in rijkelijke hoeveelheid laat gebruiken.
2. Bij verouderde pijpzweren kan de voeding ruim, doch niet prikkelend zijn.
3. De urine vange men zoo veel mogelijk in dikwijls uit te spoelen sponsen op.
4. De inwendige zijde der dijen, de billen, enz. bestrijke men met ung. simpl., ten einde deze deelen zoo veel mogelijk voor de inwerking van urine te beschutten.
5. Men doe dagelijks een à tweemalen een verzachtend zitbad nemen.
6. De lijderes verblijve zoo veel doenlijk in eene houding, waarbij er zoo min mogelijk urine langs de pijpzweer afvloeit.

NEGEN EN ZESTIGSTE HOOFDSTUK.

ENDELDARM-SCHEEDE-LIPVORMIGE PIJPZWEER.

PROKTO-KOLPOSYRINX CHEILODES.

§ 500.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene min of meer verouderde opening tusschen de scheede en den endeldarm.

Aanm.

In zeer zeldzame gevallen kan er eene gemeenschaps-opening tusschen de scheede en een ander gedeelte van de darmbuis bestaan.

2. *Oorsprongs-verhouding.* a. Aangeboren, of b. Later verkregen.
3. *Zamenstelling met:* a. Bilnaadscheuring, zoo zelfs dat de faeces niet terug gehouden kunnen worden. b. Kanker-zweer. c. Aanbeijen-zweer.
4. *Verwikkeling met:* a. Buikvolbloedigheid, en b. Kankerkwaadsappigheid.

§ 501.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Te naauw bekken.
2. Te zeer vooroverhellend bekken.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Kneuzing en hierdoor ontsteking en versterving van den achterscheedewand bij moeijelijke of slecht geleide verlossing.
2. Scheuring bij moeijelijke verlossing, vreemde ligchamen, lavement-kanullen, enz.
3. Bekken-ettergezwel.
4. Kanker-zweer, en
5. Aanbeijen-zweer.

§ 502.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Ontlasting van darmgassen en drekstoffen langs de scheede.
2. Opening tusschen de scheede en den endeldarm, bij een plaatselijk onderzoek of door inspuiting direct waar te nemen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Vermindering van de pijpzweer en zelfs volkomene vrijwillige sluiting, of
2. Verblijf in denzelfden toestand.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

§ 503.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen gunstig, daar deze pijpzweer noch levensgevaarlijk, noch zoo lastig als de blaas-scheede-pijpzweren is, en de genezing gemakkelijker kan verkregen worden.

Gewijzigd door:

1. Den afstand, op welken zich de pijpzweer van den anus bevindt.
2. De grootte van de opening, en
3. Het al of niet bestaan van zamenstelling en verwikkeling.

Aanm.

1. Op hoe grooteren afstand zich de pijpzweer van den anus bevindt, des te ongunstiger voor de behandeling.
2. Bij groote openingen ongunstiger dan bij kleine, ofschoon pijpzweren, die 7 strepen doormeter bezitten, zeer goed tot sluiting te brengen zijn.
3. Ongunstig bij zamenstelling en verwikkeling, vooral bij kanker.

§ 504.

BEHANDELINGSLEER.

Voorbehoedende.

Zie de vorige soort.

Genezende.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De vrijwillige sluiting van de pijpzweer te bevorderen (in nog versche gevallen), of bij meer verouderde gevallen:
2. De tegennatuurlijke vereeniging der beide slijmvliezen te vernietigen, vleeschgroeijing in den rand, alsmede in den omtrek, en kringswijze zamentrekking van het geheel en hierdoor sluiting van de opening te verkrijgen, of
3. Onmiddellijke vereeniging der randen, na dezelve vooraf wond te hebben gemaakt, of
4. Eene plastische kunstbewerking, in geval de pijpzweer niet op eene andere wijze tot sluiting te brengen is, of
5. Den toestand van de lijderes zoo dragelijk mogelijk te maken, en in alle gevallen
6. Den overgang van de drekstoffen in de scheede zoo veel doenlijk te voorkomen, en
7. Zamenstellingen op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Groote reinheid. b. Horizontale houding. c. Inspuitingen van dec. rad. alth. met opium, opgevolgd door d. Zamentrekkende uitspuitingen van vin. rubrum, zonder of met alum.

crud. e. Voedingswijze volgens OLLENROTH en DIEFFENBACH. Zie endeldarm-pijpzweer.

Aanw. 2.

Zie de vorige soort.

Aanw. 3.

Tusschengeknoopte of zamensnoerende naad, na voorafgaande wondmaking door het mes of door branding.

Aanw. 4.

Zie de bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanw. 5.

a. Eene spons of een stuk opgeblazen darm, enz. in de scheede.

b. Voeding, door welke de drekstoffen eene zekere vastheid verkrijgen (zie de leefregelen).

Aanw. 6.

a. Opvulling van de scheede met a). Zeer fijne spons, of b). Een stuk opgeblazen darm, of c). Eene cylinder uit gom-elastiek.

b. Ontlasting van de drekstoffen per anum langs eene elastieke buis, die men bij aandrang tot stoelgang inbrengt en in welke men door inspuitingen de drekstoffen verdunt.

Aanw. 7.

Verschillend naar gelang van de zamenstelling.

B. *Alg.*

Aanw.

Verwikkelings-ziekten te bestrijden.

Midd.

Verschillend naar gelang van de verwikkeling.

§ 505.

LEEFREGELEN.

1. Bij versche pijpzweren, die met ontsteking gepaard gaan, en in geval men de genezing beproeft, zij de voeding schraal en spaarzaam.

2. In verouderde gevallen kan de voeding ruim zijn, doch moeten de voedselen uit zelfstandigheden gekozen worden, die aan de drekstoffen eenen graad van vastheid geven, zoo dat ze weinig geschikt zijn om door de opening te dringen en toch zonder persing kunnen worden ontlast, waarbij men de individualiteit van de lijderes dient te raadplegen. In de gevallen, door mij waargenomen, was de stoelgang gewoonlijk dun en kon aan denzelven slechts door het drinken van eenige glazen warmen rooden wijn met kaneel eene zekere vastheid gegeven worden. Ook geconfijte kweeperen werkten gunstig.
3. De lijderes vermijde al datgeen, waardoor diarrhoea kan worden opgewekt.
4. Zij neme de hoogst mogelijke reinheid, vooral in betrekking tot de scheede, in acht, waartoe vooral inspuitingen met koudwater en zitbaden dienstig zijn.

ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

ENDELDARM-, BLAAS- OF PISWEG-LIPVORMIGE PIJPZWEER.

PROKTO-UROKYSTOSYRINX CHEILODES.

PROKTO-URETHROSYRINX CHEILODES.

§ 506.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene min of meer verouderde opening tusschen den endeldarm en de pisblaas of den pisweg.
2. *Zamenstelling met:* a. Endeldarm-vernaauwing (door mij waargenomen). b. Endeldarm-kanker, en c. Aanbeijen.
3. *Verwikkeling met:* a. Buikvolbloedigheid en b. Kankerkwaadsappigheid.

§ 507.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Mannelijk geslacht (bij vrouwen komt deze pijpzweer niet voor).
2. Mannelijke leeftijd.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Verwonding bij kunstbewerkingen, bij het zetten van lavementen, enz.

2. Verzwering van de blaas of van het vliezig gedeelte van den pisweg, door ruwe steenen, catheter, welke te diep ingebragt is en te lang in de blaas vertoefd heeft, kanker, aanbeijen en endeldarm-vernaauwing.

§ 508.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Ontlasting langs den pisweg van drekstoffen en darmgassen, met pis vermengd, bij stoelpersing. (Bij zeer kleine openingen ontlast er zich dikwijls alleen gas).
2. Ontlasting van pis door den anus, dikwijls met drekstoffen vermengd (diarrhoea urinosa).
3. In geval de pijpzweer beneden den voorstander bestaat en van den endeldarm in het vliezig deel van den pisweg gaat, is de opening in den endeldarm direct waar te nemen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Geene van eenig belang.

B. *Terugkaatsings- en medegevoels-verschijnselen.*

1. Ontstekingachtige gesteldheid en ontvelling in den omtrek van den aars.
2. Geprikkelde toestand van de darmbuis en gestoorde spijsvertering.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Koorts, met algemeene uitputting, welke zelfs met den dood kan eindigen (ten gevolge van den geprikkelden toestand, enz. van de darmbuis).

§ 509.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging kan in het algemeen niet gunstig gesteld worden. Gewijzigd door:

1. De grootte van de opening.
2. Den afstand, op welken zich de pijpzweer-opening van den anus bevindt.
3. Het al of niet bestaan van zamenstelling en verwikkeling.

Aanm.

1. Openingen, die den omvang van eene groote erwt hebben, zijn in het algemeen reeds als ongeneeslijk te beschouwen.
2. Hoe verder de pijpzweer van den anus verwijderd is, des te ongunstiger.
3. Bij zamenstelling, vooral met endeldarm-vernaauwing en met kanker, zeer ongunstig.

§ 510.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De vrijwillige sluiting van de pijpzweer te bevorderen (in nog versche gevallen). Bij meer verouderde gevallen,
2. De natuurlijke vereeniging der beide slijmvliezen te vernietigen, vleeschgroeijing in den rand, alsmede in den omtrek, en kringswijze zamentrekking van het geheel en zoodoende sluiting van de opening te verkrijgen.
3. Zamenstelling en verwikkeling op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Reinheid. b. Blijvende catheter in de blaas. c. Voedingswijze volgens OLLENROTH en DIEFFENBACH (zie endeldarm-pijpzweer). d. Inspuitingen met dec. r. alth. met opium, opgevolgd door zamentrekkende inspuitingen met vin. rubr., zonder of met alum. crud.

Aanw. 2.

Zie de blaas- of pisweg-scheede-lipvormige pijpzweer.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van de zamenstelling of verwikkeling.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter opruiming van de zamenstelling te ondersteunen.
2. Verwikkelings-ziekten te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1 en 2.

Verschillend naar gelang van de verwikkeling.

§ 511.

LEEFREGELEN.

1. In achtneming van de hoogst mogelijke reinheid. (Zie de vorige lipvormige pijpzweer).
2. Ligging in eene houding, dat er zoo min mogelijk drekstoffen of urine door de opening kunnen dringen, gewoonlijk op eene der zijden.
3. Niet prikkelende, en de pis-afscheiding niet aanzettende dranken.
4. Weinig drekstoffen makende voedselen.

ZEVENDE AFDEELING.

DOORBORINGEN.

Diatreses.

EEN EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

VERHEMELTE-DOORBORING.

HYPEROODIATRESIS.

§ 512.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene niet aangeborene, verouderde tegennatuurlijke opening in het verhemelte, zoodanig dat de neusholte met de mondholte gemeenschap oefent.
2. *Zitplaats.* a. Het harde verhemelte, of b. Het zachte verhemelte.
3. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.

§ 513.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Syphilitische en Poolsche vlecht-kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Verzwering met beenzweer of beenversterving van het verhemelte.

§ 514.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Er bestaat eene opening in het verhemelte, door welke de mondholte met de neusholte gemeenschap oefent.
2. De spraak is veranderd, onduidelijk.
3. Bij het slikken treden voedselen, vooral dunne, door den mond in de neusholte.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Indien geene kunsthulp tusschen beiden komt, kan het gebrek levenslang onveranderd blijven bestaan.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene eigendommelijke.

§ 515.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen gunstig, dewijl dezelve voor genezing of verhelping vatbaar is.

Gewijzigd door:

1. De grootte van de opening, en
2. De gedaante van de opening.

Aanm.

1. a. Kleine openingen genezen dikwijls zonder kunstbewerkingen.

b. Bij groote, vooral ronde openingen, moet men zich dikwijls tot werktuigelijke verhelping bepalen.

2. Spleetvormige openingen kunnen veelal door den verhemelte-naad verholpen worden, terwijl meer ronde openingen hier minder vatbaar voor zijn.

§ 516.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Sluiting door vleeschgroeijing (voor kleine openingen).

2. Sluiting door den verhemelte-naad.
3. Stopping op werktuigelijke wijze.

Midd.

Aanw. 1.

a. Wondmaking van de randen door insnijding of door branding met lap. infern. b. Aanraking met tinct. canth.

Aanw. 2.

Zie de bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanw. 3.

Verhemelte-stopper uit zilver of gom-elastiek.

B. *Alg.*

Geene eigendommelijke.

§ 516.

LEEFREGELEN.

Het gebruik maken van meer vaste dan vloeibare voedselen. Zie verder de bovengezegde kwaadsappigheden.

TWEE EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

TROMMELVLIES-DOORBORING.

MYRINGODIATRESIS.

§ 518.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men verouderde tegennatuurlijke openingen in het trommelvlies, zoodanig dat de uitwendige gehoorweg met de trommelholte gemeenschap oefent.
2. *Oorsprongs-verhouding.* a. Aangeboren, of b. Later verkregen.
3. *Uitgangen.* a. *Herstelling.* Door sluiting der opening (voor de kleinere). b. *Het blijven voortbestaan der opening.* c. *Gevolgziekten.* a). Inwendige oor-ontsteking. b). Hardhoorendheid, (bij groote openingen en bij openingen ter plaatse, waar de steel van het hamertje ingeplant is).
4. *Verwisseling met:* Het zoogenaamde gat van RIVINUS.

§ 519.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Voorafgegane ontsteking.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Verzwering van het trommelvlies, vooral bij bloedbederf- en scharlaken-koorts (MENIÈRE).
2. Etter-ophooping in de trommelholte.
3. Directe verwonding of kunstbewerking.
4. Bersting door a. Een val op het hoofd; bij een' val op het achterhoofd kunnen de trommelvliezen aan beide zijden bersten. b. Hevig slingeren van het hoofd, bij niezen, snuiten en hoesten. c. Een slag of stoot tegen het hoofd, vooral tegen het oor, en d. Luchtdrukking bij het losgaan van zwaar geschut; van daar dat deze doorboring vooral bij artilleristen en oorlogsmatrozen waargenomen is.

§ 520.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Langs den uitwendigen gehoorweg ingespoten vocht vloeit in de keelholte.
2. In den mond genomene rook (tabaks-rook bijv.) dringt bij uitademing met gesloten mond en neus door den uitwendigen gehoorweg naar buiten.
3. Sissend geluid, wanneer de lijder na diepe inademing bij gesloten mond en neus uitademt (voor kleine openingen).
4. Directe waarneming der opening bij het onderzoek met den oorspiegel.

Aanm.

De verschijnselen onder 1, 2 en 3, worden slechts waargenomen, in geval de EUSTACHIAANSCHE buis niet verstopt is.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Kleine, versche openingen kunnen door natuur-genezing alleen sluiten.
2. Groote en verouderde blijven steeds in denzelfden toestand bestaan.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Geene.

§ 521.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, daar, ofschoon herstelling wel niet mogelijk is, het gehoor gewoonlijk echter weinig lijdt.

Gewijzigd door:

1. De plaats in het trommelvlies, waar de opening bestaat, en
2. De grootte van de opening.

Aanm.

1. Doorboringen ter plaatse, waar de steel van het hamertje zich inplant, hebben belangrijke graden van hardhoorendheid ten gevolge. Ik heb echter eenmaal waargenomen, dat bij nagenoeg volkomen aangeboren ontbreken van de trommelvliezen, de lijder slechts in zoo geringen graad hardhoorend was, dat men hem in de Militaire dienst had aangenomen. Zie mijne waarnemingen in het gebied der Pathologie en der Pathologische Anatomie, pag. 18, enz.
2. Bij groote openingen volgt, door intreding van lucht in de trommelholte, meer dan bij kleine openingen inwendige oor-ontsteking.

§ 522.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Nog bestaande ontsteking tot oplossing te brengen.
2. In de trommelholte opgehoopte stoffen te ontlasten.
3. De trommelholte voor uitwendige invloeden, stof, luchtstroomen en sterke geluiden te beschutten.
4. Het gebrekkig hooren te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers achter de ooren. b. Weekmakende dampen in het oor.

Aanw. 2.

Inspuitingen met laauw water of een slap aq. GOULARDI.

Aanw. 3.

Het dragen van een watje in den uitwendigen gehoorweg.

Aanw. 4.

Het gebruik maken van een' oorhoorn.

B. *Alg.*

Aanw.

De plaatselijke behandeling tegen nog bestaande ontsteking te ondersteunen.

Midd.

a. Antiphlogistica. b. Antiplastica, enz.

§ 523.

LEEFREGELEN.

1. Bij nog bestaande ontsteking, schrale, verkoelende spijzen en dranken en vooral de zulke vermijden, welke bloedsaandrang naar het hoofd kunnen opwekken.
2. Vermijding van sterke geluiden.
3. Zorgvuldige reiniging van den uitwendigen gehoorweg, en
4. Het dragen van een watje in het oor, om dit werktuig tegen uitwendige invloeden te beschutten.

BEMERKING.

Dit gebrek is hoofdzakelijk wegens de herkenning bij visitatiën in deze handleiding opgenomen.

ACHTSTE AFDEELING.

GEBREKEN DOOR ZIEKELIJKEN GROEI.

VASTE GEZWELLEN.

Onkoses. Tumores solidi.

GEBREKEN DOOR ZIEKELIJKEN GROEI.

VASTE GEZWELLEN.

Onkoses. Tumores solidi.

§ 524.

BEMERKINGEN.

1. Den aard dezer gebreken onderscheiden wij in eenen *goedaardigen* en in eenen *kwaadaardigen*. Onder kwaadaardige gezwellen verstaan wij meer bepaald die voortbrengselen van ziekelijken groei, die in verweeking overgaan, en uit welke de verweekte stof in het bloed opgenomen wordt, waardoor levensgevaarlijke algemeene verschijnselen opgewekt worden, of nederzetting van de stof, soms na eenigen tijd, op andere plaatsen volgt.
2. Kwaadaardige gezwellen kunnen bij overigens in schijn zeer gezonde en van erfelijken aanleg bevrijde voorwerpen voorkomen, of zij kunnen duidelijk met vooraf bestaande kwaadsappigheid in verband staan. De eerste kunnen vóór het intreden van de verweeking weggenomen worden, terwijl de tweede onaangeroerd moeten blijven, tenzij men gelukkig genoeg ware om de kwaadsappigheid grondig te genezen.
3. Zeer kwaadaardige gezwellen, bijv. weeke of mergkanker, heb ik bij overigens zeer gezonde voorwerpen, ten gevolge van uitwendige beleediging zien ontstaan.
4. Ik moet bij deze gelegendheid oplettend maken op het roekelooze, ja onzedelijke, dat er in gelegen is, om eenigzins belangrijke kunstbewerkingen te verrigten, zonder dat er gegronde hoop op duurzame genezing bestaat; nog dagelijks hoort men van afzettingen van ledematen wegens gewrichts-verzwering bij lijders, die eene zeer uitgedrukte kropzeerige kwaadsappigheid hebben, ja zelfs bij lijders, die door longtering aangedaan zijn. Nog dagelijks worden er borsten weggenomen, die reeds in kankerverzwering zijn overgegaan. Bedenkt men wel, dat men, zonder hoop op duurzame genezing te mogen koesteren, zich bloot stelt om het leven van den lijder doo de gevolgen der operatie zelve te verkorten?

DRIE EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

ONTSTEKINGS-VERHARDING.

PHLOGOSEOSKLEROSIS.

§ 525.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de blijvende uitstorting van stolbare stoffen in het weefsel van een ontstoken werktuig; stoffen, die zich in het weefsel verbreiden en hetzelve door het vergroeijen en het verdringen van vaten, zenuwen, kanalen en bindweefsel, het aanzien van eene gelijkaardige, vaste massa geven (STROMEIJER).
2. *Ligchaamsdeelen.* In het algemeen, de deelen, welke van een vast maaksel zijn en die door een stevig omhulsel zijn omgeven, en in welke de bloedsomloop en de invloed der zenuwen niet zeer werkdadig is, eene gesteldheid, welke vooral aan de *klieren* eigen is.
3. *Aard.* Goedaardig.
4. *Levensuiting.* a. Min of meer werkdadig (nog met eenen zekeren graad van ontsteking gepaard gaande), of b. Lijdelijk.
5. *Uitgangen.* a. *Herstelling* door a). Oplossing. b. *Gevolgziekten.* a). Verettering. b). Verzwering. c). Versterving. d). Ontaarding.

6. *Zamenstelling met:* a. Vreemde ligchamen. b. Uitgestorte prikkelende vloeistoffen.
7. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige.
8. *Verwisseling met:* a. In zakken beslotene vreemde ligchamen. b. Kwaadsappigheids-verharding.

§ 526.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Lymphatisch temperament.
2. Gevorderde leeftijd.
3. Kropzeerige kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
Ontsteking, vooral wanneer dezelve onderhouden wordt door den een of anderen prikkel.

§ 527.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* a). Levert gewoonlijk niets bijzonders op, of is b). Met gevulde aderen bezet.
2. *Uitwendig voorkomen.* Na voorafgegane ontsteking wordt het deel a). Vast of hard. b). Minder warm. c). In omvang grooter of kleiner (gewoonlijk).
3. *Gevoeligheid.* Verminderd, zelfs bij drukking.

Aanm.
1. De doorschijnende en veerkrachtige deelen verliezen deze eigenschappen.
2. De vermindering van warmte en van gevoelligheid kan in minderen of meerderen graad bestaan, en het is hier op, dat de onderscheiding van levensuiting gegrond is.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van op nieuw bijkomende ontsteking, opgevolgd door: a) Oplossing, of b). Ettergezwel-vorming, of

c). Verzwering, of d). Versterving, waardoor de verharde deelen kunnen afgestooten worden.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Prikkelkoorts; in geval van bijkomende ontsteking, in belangrijken graad.

§ 528.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, gewijzigd door:

1. Den graad van levensuiting.
2. De uitgebreidheid.
3. Het al of niet bestaan van kwaadsappigheid, en
4. Den tijd van duur.

Aanm.

1. Een matige graad van werkdadigheid is als gunstig, ter verkrijging van de oplossing, te beschouwen.
2. Hoe meer uitgebreidheid de verharding heeft, des te ongunstiger.
3. In geval van verwikkeling met kwaadsappigheid, is de verharding hardnekkig en heeft men nu zelfs ontsteking met uitgang in verettering of versterving te vreezen.
4. Hoe langer tijd de verharding reeds bestaan heeft, des te minder hoop mag men koesteren, om de oplossing te verkrijgen.

§ 529.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen.
2. De verharde deelen door verettering te vernietigen, of
3. Dezelve weg te nemen.
4. Verharde deelen, die noch opgelost, noch in verettering gebragt of weggenomen kunnen of mogen worden, voor hernieuwing der ontsteking te vrijwaren.

Aanm.

1. Het voldoen aan de tweede aanwijzing moet vooral dan gevolgd worden, wanneer het verharde deel door hernieuwde ontsteking in een' geprikkelden toestand verkeert

2. Aan de derde aanwijzing behoeft men slechts in zeldzame gevallen te voldoen, en wel dan, wanneer het geheele organisme door de verharding van een belangrijk deel zoude lijden. Men zij ook hier indachtig, dat de lijder met de verharding kan blijven leven en dat de operatie den dood ten gevolge kan hebben.

Midd.

Aanw. 1.

Bij niet te zeer gezonkene werkdadigheid.

a. Bloedzuigers in den omtrek bij herhaling, om den derden en vierden dag, met b. Inwrijving van ung. hydrarg. cin., met c. Weekmakende en in eenige gevallen pijnstillende pappen.

Bij meer gezonkene werkdadigheid.

a. Ung. hydrarg. cin. met camph., of b. Ung. jodii, met c. Pappen uit aromatische kruiden, of met murias ammon. d. Azijndampbaden. e. Zachte wrijvingen met kattenvel. f. Empl. resolv. SCHMUCKERI. g. Drukking.

Bij zeer gezonkene werkdadigheid.

a. Ung. hydrarg. cin. met linim. volat. b. De omstemmende methode van RICORD, tegen de slepende liesklier-ontsteking. c. Spaansche vliegenpleisters, en zelfs d. Moxa op het verharde deel zelf.

Aanm.

1. De bloedsontlastingen vinden eene uitgebreide aanwending bij verhardingen en wij hebben reeds sedert vele jaren door dezelven, in verband met ung. hydrarg. cin. en weekmakende pappen, gebreken tot oplossing gebragt, die naar het Rijks-Hospitaal als kanker gezonden waren.
2. Indien men door de aanwending van prikkelende middelen eenen zekeren graad van werkdadigheid heeft opgewekt, is het, ter verkrijging van oplossing, van zeer veel belang, deze levensuiting behoorlijk te leiden; zoo kunnen er nu weder bloedsontlasting, ung. hydrarg. cin. en weekmakende pappen te pas komen.

Aanw. 2.

a. Pappen met allium. sativ., sem. sinap., enz. b. Caustica, en c. Insnijding in het verharde deel.

Aanw. 3.

Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanw. 4.

a. Bedekking met watten, flanel, enz. b. Afleidende bloedsontlastingen, bij bloedsaandrang naar dezelven.

Aanm.

Het gebeurt meermalen, dat geringe verhardingen onder de aanwending van de eenvoudige middelen *aanw.* 4 oplossen.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. Bloedsaandrang naar verharde deelen af te leiden.
3. Kwaadsappigheid te bestrijden.

Midd.

Bij niet te zeer gezonkene werkdadigheid.

Aanw. 1.

a. Calomel. of b. Tart. emet. (beiden in kleine giften), of c. Pulv. aut. pill. alt. PLUMERI met extr. cicutae.

Bij meer en zeer gezonkene werkdadigheid.

a. Murias ammon. in groote giften. b. Hydrioid. potass. met aq. laurocer.

Aanm.

Bij alle graden van levensuiting worden de minerale wateren van het CARLS-, MARIEN- en KISSINGER-bad, alsmede de zeebaden zeer geroemd.

Aanw. 2.

a. Laxantia. b. Bloedzuigers op verwijderde plaatsen.

Aanw. 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 530.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. Men bescherme hetzelve tegen uitwendige beleedigingen.
3. Onthouding van prikkelende en den stoelgang vertragende spijzen en dranken en van de zulke, die bloedsaandrang naar de verharde deelen kunnen opwekken.

VIER EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

VERWEEKING.

MALAKIA.

§ 531.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men dien toestand, waarbij de weefsels minder veerkrachtig, los en week geworden zijn.
2. *Weefsels en ligchaamsdeelen.* Alle weefsels, doch vooral: a. De slijmvliezen, bijzonder van de pisblaas. b. De slagaderen. c. De haarvaten. d. De watervaats-klieren. e. Het zenuwweefsel. f. De gewrichts-banden, vooral van het voetgewricht bij kinderen. g. De beenderen.
3. *Oorsprongs-verhouding.* Opvolgend na ontsteking, (bijzonder met weiachtig uitzweetsel), verlamming of algemeene zwakte.
4. *Verwisseling met:* Slepende ontsteking.

§ 532.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Lymphatisch temperament.

2. Kinderlijke en gevorderde leeftijd.
3. Zwak ligchaamsgestel.
4. Kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige en scheurbuikige.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
Zie de oorsprongs-verhouding.

§ 533.

VERSCHIJNSELENLEER.

A *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Gewoonlijk niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Een verweekt werktuig of weefsel doet zich: a). Week. b). Los. c). Meer dan gewoonlijk met vocht doordrongen, en d). Niet warmer dan in den physiologischen toestand, voor.
3. *Gevoeligheid.* Niet pijnlijk.
4. *Eigenaardigheden naar de werktuigen.* a). De *pisblaas* zet zich bovenmate uit en verliest, door verlamming van den *detrusor*, het vermogen om zich zamen te trekken, en van daar pis-opstopping. b). Bij de *slagaderen* zetten derzelver gezamenlijke wanden zich uit zonder te scheuren. (STROMEIJER). c). De *haarvaten* zetten zich uit, en het deel verkeert in eenen toestand van lijdelijke bloedsophooping. d). Voor het *zenuwstelsel* zie men de handleiding der Geneeskunde. e). De *watervaats-klieren* bewerken de weivochten niet naar behooren. f). De *banden* bevestigen de gewrichten slechts onvolkomen, zoo zelfs dat door gewone spierwerking, gedeeltelijke of geheele verplaatsing van beenderen kan volgen. (TILANUS). g). De *beenderen* verliezen derzelver hardheid en verkrommen min of meer, hetgeen tot stoornis in de beweging, enz. aanleiding geeft.

Aanm.

1. De verweeking kan in verschillende graden bestaan. In den hoogsten graad van ont-

wikkeling heeft er eene volkomene oplossing van de primitieve vezel der weefsels plaats, in welk geval de verweeking veel overeenkomst met de versterving heeft.

2. In de kleur en in den omvang van het deel of weefsel neemt men vele verscheidenheden waar.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Onder gunstige omstandigheden keeren verweekte weefsels of werktuigen (vooral de slijmvliezen) tot den physiologischen toestand terug, of
2. De ontsteking stelt zich bij herhaling op nieuw in, hetgeen niet zelden tot uittering van het deel aanleiding geeft.

§ 534.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet gunstig, gewijzigd door:

1. Den graad van verweeking.
2. Het gestel van den lijder.
3. Het weefsel of het werktuig.
4. De ziekte, van welke de verweeking het gevolg is.

Aanm.

1. Bij verweeking in geringen graad gunstig; minder gunstig, zelfs hoogst ongunstig bij hoogere graden.
2. Bij jeugdige, krachtvolle individuën gunstiger dan bij oude, uitgeputte, of lymphatisch-kwaadsappige voorwerpen.
3. Volgens het weefsel of het werktuig staat de voorzegging in verband tot het physiologisch belang van het aangedane deel; daarenboven bezitten eenige weefsels, bijv. de slijmvliezen en de beenderen, meer neiging om tot de natuurlijke gesteldheid terug te keeren, dan andere.
4. Ongunstiger wanneer de verweeking het gevolg van verlamming is, dan wanneer zij na ontsteking is terug gebleven.

§ 535.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het verweekte weefsel voor hernieuwing van ontsteking te beschutten, hetgeen dikwijls voldoende is (bijv. bij de slijm-

vliezen) om het weefsel deszelfs natuurlijke gesteldheid te doen terug krijgen.

2. Den zamenhang van het weefsel te verbeteren.
3. De zenuwwerking in hetzelve te herstellen.

Midd.

Aanw. 1.

Beschutting voor alle die invloeden, welke in een daartoe bijzonder voorbeschikt werktuig ontsteking zouden kunnen opwekken.

Aanw. 2.

a. Alum. crud. b. Sulph. zinci. c. Dec. rad. ratanh. d. Lap. inf. e. Tannine. f. Koude, ijzer bevattende baden. g. Spaansche vliegenpleisters. h. Drooge aromatische wrijvingen en berookingen, en i. Drukking.

Aanw. 3.

l. l. SYDENH.

Aanm.

1. Men verbindt de middelen onder aanwijzing 2 en 3 gewoonlijk met elkander.
2. De middelen onder f, g en h zijn bijzonder bij verweeking van het vezelweefsel aangewezen.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De tot grondslag liggende oorzaken op te ruimen.
2. De plaatselijke behandeling te ondersteunen (uitgestorte vochten te doen opnemen, enz).

Midd.

Aanw. 1.

Zie ontsteking, verlamming, algemeene zwakte, enz. in de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 2.

a. *Om den zamenhang van het weefsel te verbeteren.* a). Alum. crud. bijzonder serum lact. aluminos. b). Terra catech. c). Dec. rad. ratanh. d). Ferrum.

b. *Om uitgestorte vloeistoffen te doen opnemen.* a). Arnica. b). Polygala seneg.

Aanm.

1. De zoogenaamde antiplastica, vooral calomel en jodium, zijn hier niet aangewezen.
2. De tegenwoordige stand van de wetenschappen veroorlooft niet om voor alle gevallen eene gepaste behandeling aan te geven; van daar, dat dezelve naar omstandigheden door den arts moet worden gewijzigd.

§ 536.

LEEFREGELEN.

1. Verblijf in eenen droogen, koelen dampkring.
2. Niet verweekende, eerder zamentrekkende spijzen en dranken, zoo veel mogelijk koud te gebruiken.
3. Rust van het deel, vooral vermijding van sterke krachtsinspanningen (voornamelijk bij slagader- en gewrichtsband-verweeking).

Zie verder de leefregelen, welke bij de tot grondslag liggende toestanden aangewezen zijn, in de handleiding der Geneeskunde.

VIJF EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

HOORNUITWAS.

KERATONKUS.

§ 537.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men het voorkomen van naar hoorn gelijkende uitwassen op de oppervlakte van het ligchaam.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. De schedel. b. De neus. c. De wangen. d. De roede. e. De onderste ledematen, en f. De tronk.
3. *Zitplaats.* a. In de opperhuid, als voortzetting van dezelve, of b. In een huidkliertje.
4. *Aard.* Goedaardig.
5. *Zamenstelling met:* Ziekelijke gesteldheid van de omringende huid.
6. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.

§ 538.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Alle leeftijden, bijzonder echter de gevorderde.

2. Kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Prikkeling van de huid door uitwendige oorzaken of kwaadsappigheid.

§ 539.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* De huid in den omtrek is dikwijls min of meer ziekelijk aangedaan.
2. *Uitwendig voorkomen.* Op de huid ziet men een hoornachtig ligchaam, dat a). Grijs-bruin. b). Hard, en c). Kegelvormig of min of meer plat (nagelvormig) is.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Langzamerhand worden ze a). Harder. b). Gebogen of spiraalswijze gedraaid. c). Vezelachtig. d). Ruw. e). Met haren bezet. (somwijlen). f). Ze nemen in lengte toe, zoodat ze tot 12 duim lang kunnen worden. g). Vele vallen nu en dan af, doch schieten gewoonlijk op nieuw weder uit.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

§ 540.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen gunstig, daar ze in de meeste gevallen opgeruimd kunnen worden.

§ 541.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De ziekelijke gesteldheid van de huid te verbeteren, en indien de hoorn nu niet van zelf afvalt:

2. Denzelven met zijne basis uit te snijden, en waar zulks noodig is:

3. De zitplaats van de basis min of meer diep te vernietigen.

Midd.

Aanw 1.

Verschillend naar de gesteldheid van de huid; in het algemeen omstemmende middelen.

Aanw. 2.

Het mes.

Aanw. 3.

Cauterisatie met lap. infern.

B. *Alg.*

Aanw.

Tot grondslag liggende kwaadsappigheid te verbeteren.

Midd.

Verschillend naar gelang van de kwaadsappigheid.

Zie de handleiding der geneeskunde.

Aanm.

1. E. WILSON, die den hoorn voor te overvloedig afgescheiden en verdroogd huidsmeer houdt, raadt aan om den hoorn op te lossen en deszelfs basis zonder geweld uit de uitgezette smeerklier te nemen en om vervolgens de afscheidende vlakte der slijmklier om te stemmen. Voor de eerste aanwijzing prijst hij oplossingen van alkaliën en voor de tweede de lapis infernalis aan.

2. In geval er tot de uitsnijding tegenaanwijzingen bestaan, kan men den hoorn nu en dan aan deszelfs grondvlakte afzagen.

§ 542.

LEEFREGELEN.

1. Het deel, waarop de hoorn gezeteld is, tegen uitwendige beleedigingen te beschutten.
2. Bij ziekelijk gestelde huid, vermijde men verhittende spijzen en dranken, en verder alles, wat de huid prikkelen kan.

Zie verder kwaadsappigheid in de handleiding der Geneeskunde.

ZES EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

OMSCHREVENE OPPERHUIDS-VERHARDING.

PERIGRAPTEPIDERMIDOSKLEROSIS.

Gelijkbeteekenende benaming. LIKDOORN. EKSTEROOG. CLAVUS.

§ 543.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene omschrevene verdikking en verharding van de opperhuid, die somwijlen in de mazen van de huid indringt.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. De teenen, (gewoonlijk). b. De handpalm. c. De voorvlakte van de schouders. d. De heupen.
3. *Gevolgziekten.* Ontsteking en verzwering van de omringende huid. (somwijlen).

§ 544.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Teedere, gevoelige huid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Aanhoudende of dikwijls herhaalde drukking en wrijving van de opperhuid, vooral door te enge of slecht gemaakte schoeisels.

§ 545.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Zij doen zich voor als verhevenheden, die: a). Omschreven. b). Hard. c). Geel-grijs. d). Glinsterend zijn, en die e). In derzelver middelpunt eene donkere, of heldere stip (de kern genaamd) hebben.
3. *Gevoeligheid.* Ze zijn pijnlijk, vooral bij drukking, ook na den maaltijd, en bij weêrsverandering.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Wanneer de oorzaak ophoudt te werken, kunnen ze langzamerhand verdwijnen.

Aanm.

Tusschen de teenen komen meer weeke, omschrevene verdikkingen van de opperhuid voor. Deze zijn zeer pijnlijk, gaan soms in verzwering over en worden zoo doende afgestooten.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

§ 546.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen zeer gunstig, en ofschoon lastig, kunnen zij alleen door onvoorzigtige behandeling belangrijk, ja zelfs gevaarlijk worden.

§ 547.

BEHANDELINGSLEER.

Voorbehoedende.

Men voorkomt de eksteroogen (aan de teenen) door steeds goed gemaakte, niet te enge schoeisels te dragen.

Lenigende.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Den likdoorn te verweeken, of

2. Gedeeltelijk weg te nemen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Voetbaden. b. Empl. hydrarg. c. Empl. resolv. (empl. cicut. assa foet. gum. amm. en sapo med.) bij niet verouderde.

Aanw. 2.

Afsnijding (slechts van de bovenste lagen).

B. *Alg.*

Geene.

Genezende.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Den geheelen likdoorn uit te pellen, of

2. Denzelven te doen oplossen.

Midd.

Aanw. 1.

Het mes.

Aanw. 2.

Oplossing door alcaliën.

B. *Alg.*

Geene.

Aanm.
De weeke eksteroogen tusschen de teenen neemt men gemakkelijk met de schaar weg.

§ 548.

LEEFREGELEN.

1. Het dragen van goed gemaakte, niet drukkende schoeisels.

2. Het dragen van eene op zwam gesmeerde kleefpleister, die in

haar middelpunt eene opening tot doorlating van de omschrevene opperhuids-verharding heeft.

3. Bij omschrevene opperhuids-verharding in de voetzool drage men in het schoeisel eene viltenzool, in welke eene opening tot doorlating van het gebrek is aangebragt.

ZEVEN EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

OMSCHREVENE HUID-OVERVOEDING.

PERIGRAPTO-DERMHYPERTROPHIA.

Gelijkbeteekenende benaming. WRAT. VERRUCA.

Benaming, gegrond op de kleur en de gedaante. BES. FRAMBOOS. BLOEMKOOL. HANEKAM, ENZ. (Voor de syphilitische).

§ 549.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men kleine, door opperhuid bedekte, omschrevene uitwassen van de huid of van de slijmvliezen, het gevolg van overvoeding van eenige tepeltjes dezer deelen.
2. *Aard.* a. Goedaardig, of b. Kwaadaardig, en c. Syphilitisch.
3. *Ligchaamsdeelen.* a. *Goedaardige.* a). Vooral de rugzijde der handen en vingers. b). De teeldeelen. b. *Kwaadaardige.* a). Het aangezigt. b). De balzak. c. *Syphilitische.* a). De teeldeelen. b). Om den aars. c). Het verhemelte. d). De amandelen. e). Het nagelbed. f). Tusschen de teenen. g). Onder den navel. h). In den endeldarm.
4. *Uitgangen.* a. *Goedaardige.* a). Blijven levenslang bestaan. of b). Verdwijnen. b. *Kwaadaardige.* a). Genezen zeldzaam of gaan over in b). Huidkanker. c. *Syphilitische.* a). Genezen. b). Verzweren, of c). Slepen gevolgziekten na zich.

5. *Gevolgziekten. Voor de syphilitische.* Algemeene syphilis.
6. *Zamenstelling met: Voor de syphilitische.* Andere oorspronkelijke syphilitische aandoeningen.
7. *Verwikkeling met:* a. *Voor de kwaadaardige.* Kankerkwaadsappigheid, (somwijlen). b. *Voor de opvolgende syphilitische.* Syphilitische kwaadsappigheid.

§ 550.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Goedaardige.

Lymphatisch temperament.

Aanm.

Bijzonder worden zij bij jonge melkboeren en boerinnen aangetroffen.

Kwaadaardige.

a. Syphilitische kwaadsappigheid, en b. Kankerkwaadsappigheid.

Syphilitische.

Algemeene of plaatselijke syphilitische besmetting.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Geene bijzondere; tenzij ontvelling.

§ 551.

VERSCHIJNSELENLEER.

Goedaardige.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Zij doen zich voor als verhevenheden, die a). Vast. b). Halfrond, of kegelvormig. c). Zelden wankleurig. d). Op den top ruw of als ingescheurd zijn.
3. *Gevoeligheid.* a). Gewoonlijk ongevoelig. b). Somwijlen kunnen zij stekende pijnen opwekken.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Klein beginnende, kunnen zij zich tot eenen zekeren omvang ontwikkelen.
2. Gewoonlijk blijven zij verder stationnair, en
3. In enkele gevallen verdwijnen ze van zelve.

Kwaadaardige.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Somwijlen niets bijzonders. b). In andere gevallen, in het blaauw-rood spelende.
2. *Uitwendig voorkomen.* Zij doen zich voor als verhevenheden, die a). Matig vast. b). Halfrond. c). Wankleurig zijn, en die d). Neiging tot verbloeding hebben.
3. *Gevoeligheid.* Zeer gevoelig, zelfs pijnlijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Overgang in huidkanker. Zie de over huidkanker handelende §.

Aanm.

Deze wratten kunnen jaren lang te voren bestaan hebben als verhevenheden, die niet wankleurig, melk-wit, rood, of blaauwachtig, niet pijnlijk zijn, noch iets anders ziekelijks opleveren.

Syphilitische.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Niets bijzonders, of b). Ontstoken.
2. *Uitwendig voorkomen.* Zij doen zich voor als verhevenheden, die a). Week. b). Halfrond of kegelvormig, of kwabvormig. c). Gewoonlijk roodkleurig zijn, en die d). Soms met eene steelvormige basis voorzien zijn.
3. *Gevoeligheid.* Soms weinig gevoelig, soms pijnlijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Als kleine uitgroeisels beginnende, kunnen ze zeer in omvang toenemen, en vooral om den aars, tot belangrijke massa's aangroeijen.

B. *Algemeene verschijnselen voor alle soorten.*

Geene eigendommelijke.

§ 552.

VOORZEGGINGSLEER.

Goedaardige.

De voorzegging is in het algemeen gunstig; dezelve veroorzaken meer misstand dan last, en zijn nimmer gevaarlijk.

Kwaadaardige.

Ongunstig, daar dezelve in kankerverzwering kunnen overgaan.

Syphilitische.

Vooral de opvolgende kunnen zeer hardnekkig zijn.

§ 553.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

De wrat te doen verdwijnen of te vernietigen.

Midd.

a. Branding door a). Lap. infern.: of b). Minerale zuren. b. Uitsnijding door het mes of door de schaar. c. Afbinding (alleen bij gesteelde). d. Pulv. sabinae, opgestrooid of in zalf. e. Het ung. martiale (Limat. ferri unc. i, solve in acid. nitric. unc. iij—iv, adde aloes in pulv. q. s. ut fiat smegma).

Aanm.

1. De middelen onder d en e, bepaaldelijk bij syphilitische omschrevene huidovervoeding.
2. In eenige gevallen verdragen opvolgende syphilitische omschrevene overvoedingen geene plaatselijke middelen, vóór dat de kwaadsappigheid overwonnen is.

B. *Alg.*

Goedaardige.

Geene.

Kwaadaardige.

Aanw.

Kwaadsappigheid te bestrijden.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Oorspronkelijke syphilitische.

Geene.

Opvolgende syphilitische.

Zie de leer der syphilis.

§ 554.

LEEFREGELEN.

1. De *goedaardige* vereischen geene bijzondere inachtneming.
2. De *kwaadaardige* beschutte men vooral tegen uitwendige beleedigingen.
3. Voor de *syphilitische* zie men de leer der syphilis.

ACHT EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

BEURSGEZWEL.

KYSTONKUS.

§ 555.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Beursgezwellen zijn voortbrengselen van ziekelijken groei, welke uit eenen eigendommelijken zak en uit eene eigenaardige, in den zak bevatte stof bestaan.
2. *Verdeeling naar den inhoud.* a. Honig-gezwel. (*Melikeris*). b. Brij-gezwel. (*Atheroma*).
3. *Weefsels en ligchaamsdeelen.* a. Hoofdzakelijk in het bindweefsel onder de huid. b. In andere ligchaamsdeelen, zelfs in de ingewandsholten, de hersenen, de beenderen (zeldzaam), enz.

Aanm.

Bij eene lijkopening heb ik éénmaal in de borstholte, tusschen de long en het borstvlies aan de regterzijde, een brij-gezwel gevonden, dat de grootte en de gedaante van eene min of meer platgedrukte peer had, en dat gedurende het leven geene verrigtingsstoornissen had te weeg gebragt.

4. *Gevolgziekten.* a. In de zenuwmiddelpunten. a). Verstandsverbijstering. b). Vallende ziekte. c). Verlamming. b. In de oogholte. a). Uitdrijving van den oogbol, en b). Zwarte staar. c. In de beenderen kunnen zij tot beenbreuk aanleiding geven.
5. *Aard.* Goedaardig.

§ 556.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Kropzeerige, jichtige, rheumatische en syphilitische kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Uitwendige beleediging, (somwijlen).

Aanm.

Gewoonlijk ontwikkelen zij zich zoogenaamd van zelve.

§ 557.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders; door eene gezonde huid bedekt.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het zijn gezwellen, die: a). Omschreven. b). Rond. c). Min of meer vast. d). Veerkrachtig. e). Niet wankleurig, en f). Onder de huid zeer verschuifbaar zijn.
3. *Gevoeligheid.* Zij zijn ongevoelig.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Eenmaal eene zekere grootte verkregen hebbende, kunnen zij levenslang blijven bestaan.
2. In zeldzame gevallen verdwijnen ze. (STROMEIJER).
3. Het brij- en honig-gezwel kan door prikkelingen van den zak (bijv. bij herhaalde aanwending van acupunctuur of uitwendige beleediging), in verettering overgaan en zoo doende uitgestooten worden.

c. *Ontwikkelings-wijze.*

Met een klein knobbeltje beginnende, nemen zij langzamerhand toe, totdat zij eenen zekeren omvang verkregen hebben.

B. *Alg.*

Geene eigendommelijke.

Aanm.

1. De onderscheidene soorten zijn niet wel van elkander te onderkennen.
2. De inhoud bestaat bij a. Het honig-gezwel uit a). Eiwit. b). Cholestearine, en c). Bloed, en heeft het voorkomen van eene dikke honigachtige stof. b. Het brij-gezwel uit a). Eiwit. b). Cholestearine, en heeft het voorkomen van rijstmeel met melk tot eene dikke pap gekookt. Enkele malen treft men beursgezwellen aan, die met andere stoffen gevuld zijn; zoo heb ik er een uit de oogholte weggenomen, dat uit brij met haartjes vermengd bestond, en ben ik behulpzaam geweest bij het wegnemen van een beursgezwel op de wang onder den bakkebaard, dat nagenoeg niets als gekrulde haren, geheel overeenkomende met die van den bakkebaard, bevatte, en bij een ander aan den hals, waarvan de inhoud uit regelmatig gevormde, rood gekleurde, en zoo op elkander gevoegde stukjes gelei (?) bestond, dat het geheel de gedaante van een ei vertoonde. Deze inhoud was noch in water, noch in wijngeest oplosbaar.

§ 558.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen gunstig, aangezien zij voor geene belangrijke ontaarding vatbaar zijn en het leven niet direct bedreigen; gewijzigd naar het weefsel en het werktuig, waarin zij gezeteld zijn. Zie de gevolgziekten.

Aanm.

Somwijlen zijn zij als critisch te beschouwen en mogen dan niet te vroeg weggenomen worden.

§ 559.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het gezwel te vernietigen, of
2. Hetzelve geheel weg te nemen.

Midd.

Aanw. 1.

Het opwekken van eene supuratieve ontsteking, zoodat het

beursgezwel in een ettergezwel verandert door: a. Acupunctuur bij herhaling. b. Het openen van het gezwel en het opwekken van verettering, vooral door a). Pulv. sabinae. b). Tinct. canth., of c). Tinct. jodii.

Aanw. 2.

Zie de bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

B. *Alg.*

Aanw.

Kwaadsappigheid te bestrijden.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanm.

Weinig of niet hinderende beursgezwellen, vooral die, welke op het hoofd voorkomen, late men onaangeroerd en neme dezelve niet weg, daar er voorbeelden bestaan, dat het wegnemen door doodelijk afloopende hersen-ontsteking opgevolgd is geworden.

§ 560.

LEEFREGELEN.

Het deel, waarin het beursgezwel gezeteld is, tegen werktuigelijke beleedigingen te beschutten.

NEGEN EN ZEVENTIGSTE HOOFDSTUK.

VETGEZWEL.

LIPONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. LIPOMA.

§ 561.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene tegennatuurlijke ophooping van gewoon vet.
2. *Verdeeling.* a. Het omschreven-vetgezwel. (*Perigrapto-liponkus*). b. Het verspreid-vetgezwel. (*Diachuto-liponkus.*) c. Het haarvatenrijk-vetgezwel (de moedervlak). (*Teleangiektasioliponkus*) (CHELIUS).
3. *Weefsels en ligchaamsdeelen.* a. Het bindweefsel onder de huid. (somwijlen met takken, die diep tusschen de spieren indringen), bijzonder in vetrijke streken. b. Achter de weivliezen, vooral van de hersenen, het hart, de baarmoeder, enz.
4. *Getal.* a. Gewoonlijk bestaat er slechts één. b. In enkele gevallen bestaan er meerdere; ik heb eenmaal tot in de vijftig op één individu aangetroffen.
5. *Oorsprongs-verhouding.* a. Oorspronkelijk. b. Opvolgend. c. Aangeboren, (het haarvatenrijk vetgezwel) of d. Later verkregen.
6. *Aard.* Goedaardig.

7. *Gevolgziekten.* In belangrijke werktuigen voorkomende, kan het tot gewigtige verrigtingsstoornissen aanleiding geven.
8. *Verwisseling met:* Slepend verloopende, lijdelijke, (koude) ettergezwellen.

§ 562.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
   1. Volwassen leeftijd.
   2. Vrouwelijk geslacht.
   3. Kalme gemoedsgesteldheid.
   4. Rijkelijk gebruik van zelfstandigheden, die veel kool- en waterstof bevatten.
   5. Eenige leverziekten.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
   Geene bijzondere.

Aanm.
Gewoonlijk ontwikkelen zij zich zoogenaamd van zelve.

§ 563.

VERSCHIJNSELENLEER.

Omschreven-vetgezwel.

A. *Eigene verschijnselen.*
   a. *Vorm.*
      1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
      2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat: a). Omschreven. b). Glad of knobbelachtig. c). Niet wankleurig. d). Niet met de huid vergroeid is, en e). Eenen graad van veerkracht bezit, overeenstemmende met het gevoel, hetwelk een zak met watten gevuld zou opleveren.
      3. *Gevoeligheid.* Natuurlijk.
   b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
      1. Aan drukking bloot gesteld, wordt het vaster.
      2. Door aanhoudende prikkeling kan het in kwaadaardige verzwering overgaan.

3. Groote, vrij hangende vetgezwellen kunnen de huid zoodanig rekken, dat zij eindelijk aan een' huidsteel hangende zijn.

c. *Ontwikkelings-wijze.*
Met een klein knobbeltje beginnende, kan het langzamerhand eenen belangrijken omvang, zelfs van vele ponden, verkrijgen.

Verspreid-vetgezwel.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als eene zwelling, die: a). Niet scherp begrensd. b). Week. c). Niet wankleurig, en d). Innig met de huid vergroeid is.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Niet geprikkeld wordende, blijft het onveranderd.
2. Bij onvoorzigtige prikkeling, kan het in kwaadaardige verzwering overgaan.

Haarvatenrijk-vetgezwel.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als eene vlakswijze zwelling, die a). Week. b). Door uitgezette haarvaten rood-bruin, of blaauwachtig gekleurd is. c). Door drukking in omvang afneemt, en d). Wel eens met haren bezet is. (*Teleangiektasioliponkus-trichodes*).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Niet geprikkeld wordende, blijft het gewoonlijk onveranderd.
2. Bij onvoorzigtige prikkeling, kan het in belangrijke ontaarding overgaan.

B. *Algemeene verschijnselen voor alle soorten.*
Geene.

§ 564.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig. Wanneer deze gezwellen als zuivere oorspronkelijke ziektevormen te beschouwen zijn, kunnen zij worden weggenomen. In andere gevallen, ontstaan zij, weggenomen zijnde, op nieuw, of kan derzelver wegneming tot belangrijke algemeene toevallen aanleiding geven.

§ 565.

BEHANDELINGSLEER.

Omschreven- en verspreid-vetgezwel.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Hetzelve onaangeroerd te laten, bijaldien het geene verrigtingsstoornissen te weeg brengt, of
2. Bij beginnende, de oplossing te beproeven.
3. Bij meer gevorderde, hetzelve te doen verdwijnen, of
4. Geheel weg te nemen.

Midd.

Aanw. 1.

Geene.

Aanw. 2.

a. Inwrijvingen met fel. bovin., of met b. Ung. hydrarg. cin. of met c. Ung. jodii, of d. Oplossende pleisters.

Aanw. 3.

Onderhuidsche doorklieving door meerdere sneden, opgevolgd door verbrijzeling met de vingers. (BONNET).

Aanw. 4.

Het mes. Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanm.

Vooral het verspreid vetgezwel moet onaangeroerd gelaten worden.

B. *Alg.*

Geene.

Haarvatenrijk-vetgezwel.

A. *Pl.*

Aanw.

Alleen in bijzondere gevallen tracht men hetzelve te genezen, door

1. Uittering, of
2. Uitsnijding.

Midd.

Aanw. 1.

Onderbinding der slagaderen, welke zich naar het gezwel begeven. (CHELIUS).

Aanw. 2.

Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

B. *Alg.*

Geene.

§ 566.

LEEFREGELEN.

1. De deelen, op welke het gezwel gezeteld is, tegen uitwendige beleedigingen te beschutten.
2. Zulke spijzen te vermijden, die rijk aan kool- en waterstof zijn, vooral spirituosa, wijn, zwaar bier en vet.

TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

VEZEL-VETGEZWEL.

INOLIPONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. SPEKGEZWEL. STEATOMA.

§ 567.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men een voortbrengsel van ziekelijken groei, dat in eenen zak besloten is, en uit eene vetvezelachtige massa bestaat.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. In onderscheidene ligchaamsdeelen, zelfs in de hersenen, de groote holligheden en in de beenderen. b. Zelden in het onderhuidsche bindweefsel.
3. *Aard.* Kwaadaardig.
4. *Tijdperken.* a. Vastheids-tijdperk. b. Verweekings-tijdperk. c. Verzwerings-tijdperk.

§ 568.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Algemeene ziektetoestanden (somwijlen).

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Geene bijzondere.

Aanm.

1. De oorzaken van dit voortbrengsel liggen nog zeer in het duister.
2. Het kan zich bij overigens gezonde individuën geheel van zelf ontwikkelen.

§ 569.

VERSCHIJNSELENLEER.

Eerste tijdperk.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het gebrek doet zich voor, als een gezwel, dat a). Rond. b). Vast, maar niet hard. c). Niet wankleurig, en d). Niet met de huid vergroeid is.
3. *Gevoeligheid.* Niet pijnlijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Tweede tijdperk.

1. Er ontstaan brandende, schietende, stekende pijnen, die zich nu en dan doen gevoelen.
2. Er vormt zich op de bedekkende huid een rood vaatnet.
3. Het gezwel wordt langzamerhand weeker, en heeft zelfs een gevoel van schijn-vochtgolving.
4. Somwijlen bersten de huidvaatjes, waardoor bij herhaling bloedstorting.

Derde tijdperk.

1. Het gezwel neemt meer en meer toe.
2. De huid breekt open.
3. Er vormt zich eene vuil-grijze zweer, die eene dunne stinkende stof oplevert.
4. Nu en dan ontstaan er belangrijke verbloedingen uit de huidvaatjes, minder uit het gezwel zelf.

c. *Ontwikkelings-wijze.*

Uit een klein knobbelje ontstaan, kan het langzamerhand toenemen en eenen verbazenden omvang bereiken.

B. *Algemeene verschijnselen.*

In het eerste tijdperk geene.

In het tweede en derde tijdperk. Die, welke het gevolg zijn van het opnemen der stof in de bloedmassa.

§ 570.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig, gewijzigd door:

1. Het tijdperk, en
2. Het gestel van den lijder.

Aanm.

1. Alleen in het eerste tijdperk, wanneer er geene algemeene toestanden tot grondslag liggen, kan het gezwel met hoop op goed gevolg worden weggenomen.
2. Later gaat de verweekte stof per endosmosin in de bloedmassa over, waardoor het gewoonlijk met den dood eindigt.

§ 571.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen, alleen in den beginne te beproeven, (gelukt uiterst zeldzaam).
2. Het gezwel weg te nemen.

Midd.

Aanw. 1,

a. Bloedzuigers in aanzienlijk getal, bij herhaling, met b. Ung. jodii.

Aanw. 2.

Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanm.

Tot de tweede aanwijzing moet men overgaan, vóór dat het gebrek het tweede tijdperk is ingetreden.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Kwaadsappigheid te bestrijden.
2. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
3. De krachten te ondersteunen, (in het derde tijdperk).

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend naar gelang van de kwaadsappigheid (zie de handleiding der Geneeskunde).

Aanw. 2.

a. Aderlating. b. Laxantia. c. Jodium. d. Schrale dieët, zelfs hongerkuur.

Aanw. 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 572.

LEEFREGELEN.

1. Men beschutte het gebrek tegen uitwendige schadelijke invloeden.
2. De lijder vermijde in het algemeen prikkelende spijzen en dranken en vooral de zulke, welke bloedsaandrang naar het gezwel kunnen te weeg brengen. In een later tijdperk moet de voeding meer ondersteuning der krachten beoogen.

EEN EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

HOOFDPUNTEN BETREFFENDE HET VEZEL-VETGEZWEL IN BIJZONDERE LIGCHAAMSDEELEN.

§ 573.

BEEN-VEZEL-VETGEZWEL.

OSTEOINOLIPONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. BEENSPEKGEZWEL. OSTEOSTEATOMA.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene kwaadaardige ontaarding van het beenweefsel, overeenkomst met het vezel-gezwel in de zachte deelen hebbende.
2. *Beenderen, aan welke hetzelve bijzonder voorkomt.* a. De schedelbeenderen. b. De onderkaak. c. De heupbeenderen, en d. De beenderen der ledematen.
3. *Verloopgang.* Slepend, maanden, ja jaren lang.
4. *Verwisseling met:* a. Beenuitwas, en b. Kwaadaardige beenmerg-ontaarding.
5. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* Syphilitische, kropzeerige, jichtige en kankerachtige kwaadsappigheid. b. *Gelegenheid gevende.* a). Teruggedreven huiduitslag. b). Uitwendige beleedigingen.
6. *Verschijnselen.* a. *Eigene verschijnselen.* a). Voorafgaande,

diep in het been gezetelde, in den beginne geringe, nalatende pijnen, die later heviger en aanhoudend worden. b). Op eenig punt van het been, harde zwelling, welke bij drukking niet pijnlijk is. c). Deze zwelling neemt langzaam toe, waardoor eindelijk de bedekkende weeke deelen in eenen toestand van ontsteking geraken. d). Op eenige punten is er vochtgolving waar te nemen. e). De pijnen worden schietend en borend. f). De huid breekt open, en er vormt zich eene zeer kwaadaardige verzwering. b. *Algemeene verschijnselen.* a). Slapeloosheid. b). Vermagering en wegkwijning. c). Hectische koorts, totdat de dood volgt.

7. *Voorzegging.* a. De voorzegging is zeer ongunstig, daar de dood gewoonlijk het gevolg is, en er steeds zelden aanwijzing kan bestaan, om het deel of de ontaarding weg te nemen. b. Hoe nader bij den tronk, des te ongunstiger.

8. *Behandeling.* a. *Plaatselijk* tracht men de pijnen zoo veel mogelijk te bedaren door pijnstillende omslagen en inwrijvingen, waarbij men zich onthouden moet om de huid te openen, daar zulks den voortgang van het ziekteproces bespoedigt. b. *Algemeen* tracht men door opium of acet. morphi. de pijnen te lenigen en naar omstandigheden de krachten te ondersteunen. c. *Afzetting* of *uitsnijding.* In verre weg de meeste gevallen zal men zich van deze kunstbewerkingen moeten onthouden, daar het gebrek zich op eene andere plaats gewoonlijk op nieuw vertoont, en men hierbij door de operatie zelve het leven van den lijder verkorten kan. Zie verder de aanmerkingen omtrent den aard der gezwellen.

9. *Leefregelen.* a. Rust van het deel, met b. Vermijding van al datgeen, wat bloedsaandrang naar hetzelve kan opwekken. c. De voeding zij gewijzigd naar de krachten en de gesteldheid der spijsverterings-werktuigen van den lijder.

Zie verder de handleiding der Geneeskunde.

§ 574.

SCHEDELBEENDEREN-VEZEL-VETGEZWEL.

KRANIO-INIOLIPONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. KWAADAARDIGE SCHEDELBEENDEREN-ZWAM.

FUNGUS MALIGNUS CRANII.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men het vezel-vetgezwel der schedelbeenderen.
2. *Zamenstelling met:* Hardehersenvlies-bloedvaatrijke-mergkanker (in eenige gevallen).
3. *Verschijnselen.* a. Voorafgaande pijnen, opgevolgd door b. Vorming van eene kleine roode verhevenheid op den schedel. c. Langzame ontstekingachtige ontaarding van de zachte deelen. d. Gevoel van weekheid, overgaande in e. Kwaadaardige, woekerende, spoedig voortgaande verzwering, waarbij men f. Geen *beenrand* waarneemt, doch in welker omtrek men beenuitwasjes of puntjes voelt. g. In geval de inwendige schedelplaat doorboord wordt, voegen zich hierbij zoogenaamde hersenverschijnselen.
4. *Voorzegging.* De voorzegging is nog ongunstiger dan bij het been-vezel-vetgezwel. Zie de vorige §.
5. *Behandeling.* a. Zie de vorige §, waarbij afleidingen van den bloedsaandrang naar het hoofd door voetbaden, bloedzuigers ad anum, of aan de enkels en verkoelende laxantia. b. Met het inwendig gebruik van pijnstillende middelen, vooral van het opium, moet men hier voorzigtig zijn, en hier een ander, het extr. hyosc. nigr. bijv., verkiezen.

Aanm.

Wat de uitsnijding betreft, kan ik het volgende geval mededeelen. Bij eenen met dit gebrek behebten lijder had wijlen de Chir. Majoor RESLER, door middel van de trepaanboor een groot gedeelte der schedelbeenderen weggenomen; de man genas, doch bezweek later aan hetzelfde gebrek.

6. *Leefregel.* Zie de vorige §.

TWEE EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

KANKER.

KARKINOMA.

§ 575.

1. *Bepaling.* Men geeft den naam van kanker aan eene eigenaardige ontaarding, welke volgens sommigen het gevolg zoude zijn van uitstorting uit het bloed van pisstof met eiwit.
2. *Verdeeling.* a. Harde kanker (vezelkanker) *Sklerokarkinoma* (cancer fibrosus). b. Weeke of mergkanker (celkanker) *Myelodokarkinoma* (fungus medullaris).

HARDE KANKER.

§ 576.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Men geeft den naam aan dien vorm, welke zich in het eerste tijdperk door bijzondere vastheid, ja hardheid onderscheidt.
2. *Vormen. Volgens* JOHAN MULLER *naar de zamenstelling.* a. Vezelachtige. b. Netvormige.
3. *Weefsels en ligchaamsdeelen.* a. De huid. b. De klieren (bijzonder in de vrouweborst). c. De beenderen. d. De tong. e. De keelholte. f. De slokdarm. g. De maag. h. De endeldarm.

i. De hals van de blaas. k. De roede. l. De baarmoeder. m. De kittelaar. n. De schaamlippen.

4. *Aard.* Zeer kwaadaardig.
5. *Oorsprongs-verhouding.* a. Oorspronkelijk. b. Opvolgend. c. Overgeërfd (als voorbeschiktheid).
6. *Besmettelijkheid.* Niet besmettelijk.
7. *Tijdperken.* a. Hardheids-tijdperk (knoestgezwel). b. Weekheids-tijdperk (verborgen kanker). c. Verzwerings-tijdperk (open kanker).
8. *Verwikkeling met:* Kankerkwaadsappigheid.
9. *Verwisseling met:* a. Ontstekingsverharding. b. Vezel- of vleeschgezwel, en c. Vezel-vetgezwel.

§ 577.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Eigendommelijke vochtsmenging, zich vooral bij het afnemen van het voorttelings-vermogen ontwikkelende.
2. Gevorderde leeftijd.
3. Bloedrijk temperament.
4. Kropzeerige kwaadsappigheid.
5. Kanker bij de ouders.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleediging (dikwijls uiterst geringe).
2. Nederdrukkende gemoedsgesteldheid.
3. Onderdrukte af- en uitscheidingen, vooral stonden- en aanbeijenvloed.

§ 578.

VERSCHIJNSELENLEER.

Eerste tijdperk.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Dikwijls met opgezette aderen bezet.

2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat: a). Ongelijk knobbelig. b). Zeer hard. c). Bewegelijk, en d). Niet wankleurig is.
3. *Gevoeligheid.* a). Onpijnlijk, met b). Subjectief gevoel van koude.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Tweede tijdperk.

1. Er ontstaan schietende, brandende pijnen, welke in den beginne tusschenpoozend, later nagenoeg aanhoudend zijn.
2. De omvang neemt toe.
3. Er volgt onbewegelijkheid, door
4. Vergroeijing met de omringende deelen.
5. De knobbelachtigheid neemt toe.
6. Schijn-vochtgolving.
7. Zwelling der nabij gelegene watervaatsklieren.
8. De bedekkende huid wordt dunner, en neemt eene eigenaardige loodkleur aan.
9. Meerdere opzetting van de aderen in den omtrek.

Derde tijdperk.

1. De huid breekt open.
2. Er ontlast zich eene dunne, scherpe stof, zonder dat het gezwel in vorm of omvang afneemt.
3. De opening verandert spoedig in eene kwaadaardige zweer, die a). Somwijlen tot aderlijke verbloeding aanleiding geeft. b). Later met weelderige, telkens afstervende uitgroeisels bezet wordt.

c. *Verrigtingsstoornissen.*

De verrigting van het deel is niet merkbaar gestoord.

d. *Ontwikkelings-wijze.*

Met een klein knobbeltje beginnende, kan het langzamerhand eenen aanzienlijken omvang verkrijgen.

Aanm.

De hier opgegevene verschijnselen bepalen zich alleen tot den kanker, welke zich onder de huid ontwikkelt.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Eerste tijdperk.

Gevoel van zwakte.

Tweede tijdperk.

1. Algemeene vermagering.
2. Vale, loodkleurige huid.
3. Verlies van eetlust.
4. Koorts (des avonds).

Derde tijdperk.

1. Steeds voortgaande vermagering.
2. Steeds toenemende verzwakking.
3. Stoelverstopping.
4. Zuchtige zwelling van de beenen.
5. Gewrichtspijnen.
6. Bloeduitstorting onder de huid.
7. Verschijnselen van kankerachtige aandoening in inwendig gelegene werktuigen.
8. Hectische koorts.
9. De dood.

§ 579.

VOORZEGGINGSLEER.

A. De voorzegging is in het algemeen hoogst ongunstig, vooral bij den oorspronkelijken, bij welken noch de natuur, noch de kunst zelden iets tot volkomene genezing vermag.

B. Bij den opvolgenden iets gunstiger, vooral gewijzigd naar het tijdperk; dus bestaat er in het eerste tijdperk hoop op herstel.

C. Overgeërfde kanker is mede als bijzonder ongunstig te beschouwen.

Overigens wordt de voorzegging min of meer gewijzigd door:

1. Het weefsel.
2. Den ouderdom van den lijder, en
3. Het al of niet medegewerkt hebben van schadelijke uitwendige invloeden.

Aanm.

1. Onder alle weefsels is de klier-kanker het gevaarlijkste, terwijl de huid-kanker betrekkelijk gunstiger te beschouwen is.
2. a. Bij jeugdige voorwerpen heeft het verloop gewoonlijk sneller plaats dan bij andere, en wordt wederinstorting ook meer bij hen waargenomen. b. In den leeftijd van het ophouden der stonden is de kanker mede zeer gevaarlijk.
3. Indien uitwendige invloeden tot het ontstaan van kanker hebben medegewerkt, kan de voorzegging betrekkelijk mede iets gunstiger gesteld worden.

BEMERKING.

ROKITANSKY en eenige andere ziekte-ontleedkundigen hebben in de jongste tijden waargenomen, dat de kanker in eene gewijzigde vetmassa veranderen kan, en zoo doende minder gevaarlijk wordt, ja zelfs kan herstellen, hetgeen echter zelden het geval schijnt te zijn.

§ 580.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Den kanker onaangeroerd te laten, en zorgvuldig tegen elken uitwendigen prikkel te beschutten (als algemeene regel), of
2. Denzelven weg te nemen of te vernietigen, en

Aanm.

Men mag tot het wegnemen van den kanker overgaan, in de volgende omstandigheden. a. Vóór dat het tweede tijdperk is ingetreden. b. Wanneer hij niet overgeerfd is, en c. Wanneer er geene kankerkwaadsappigheid bestaat.

3. In het derde tijdperk slechts lenigend te werk te gaan.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bedekking met watten. b. Pappen uit gewone wortelen. (Daucus carrota).

Aanw. 2.

a. Uitsnijding door het mes, of b. Vernietiging door het brandmiddel van *frère* COSME, VAN HELMONT of van CAQUOIN.

Aanw. 3.

a. Bedekking met verzachtende zalven. b. Cataplasm. e dauc. carrot. c. Eene oplossing van sulphuret. potass. en extr. hyosc. nigr. en aq. rosar., laauw-warm. (CHELIUS). d. Bestrij-

king van den omtrek met collodion, om denzelven voor de prikkelende inwerking van den kanker-etter te beschutten. (C. EMMERT).

Aanm.

De brandmiddelen schijnen in het algemeen de gunstigste resultaten op te leveren.

Algemeene aanm.

Men heeft de uittering van den kanker beproefd, door a. Het onderbinden der slagaderen, of b. Drukking door verbanden of sponsen.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De kankerkwaadsappigheid te verbeteren.
2. Bloedsaandrang naar het aangedane deel af te stemmen.
3. De af- en uitscheidingen te regelen.
4. De pijnen te lenigen.
5. De krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 2.

a. Bloedzuigers. b. Drooge koppen op het deel, bij verwijderde plaatsing.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van den toestand.

Aanw. 4.

Acet. morphi. met belladonn.

Aanw. 5.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanm.

De algemeene geneeswijze, om door verbetering der kwaadsappigheid den kanker tot genezing te brengen, verdient weinig of geen vertrouwen.

§ 581.

LEEFREGELEN.

Het deel zorgvuldig tegen uitwendige prikkeling, stooten, drukken, het vatten van koude, enz. te beschutten.

Zie verder de handleiding der Geneeskunde.

DRIE EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

HOOFDPUNTEN BETREFFENDE DEN HARDEN KANKER IN DE BELANGRIJKSTE LIGCHAAMSDEELEN.

§ 582.

TONGKANKER.

GLOSSOKARKINOMA.

1. *Leeftijd.* Gewoonlijk tusschen de 30 en 60 jaren, doch ook zelfs bij jeugdigen leeftijd.
2. *Oorsprongs-verhouding,* a. Oorspronkelijk, of b. Opvolgend (onderscheidene tongverzweringen kunnen kankerachtig worden).
3. *Uitbreiding op:* a. De omringende zachte deelen, en zelfs b. Op het onderkaaksbeen.
4. *Verwisseling met:* Rheumatische, syphilitische en kwikachtige tongverharding.
5. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* a). Mannelijk geslacht. b). Eene eigene, soms van de vroegste jeugd af bestaan hebbende, gevoeligheid van de tong. c). Buikbloedsophooping. d). Jicht, in verband met aanbeijen. b. *Gelegenheid gevende.* a). Tong- en keel- rheumatisme. b). Onderdrukte stondenvloed, en c). Onderdrukt huiduitslag.

Aanm.

Uitwendige beleedigingen, enz., geven hoogst zelden aanleiding tot deze ontaarding

6. *Verschijnselen.* a. Omschrevene knobbelachtige verharding, waarin zich b. Spleten vormen, en in welke c. Zich de aan kanker eigene schietende pijnen doen gevoelen, opgevolgd door d. Kwaadaardige, voortknagende verzwering met harden grond en afscheiding van eene dunne, scherpe, zeer stinkende stof. e. Moeijelijk slikken, en eindelijk f. Kankerkwaadsappigheid, en g. Hongerdood.
7. *Voorzegging.* De voorzegging is in het algemeen zeer ongunstig, gewijzigd door: a. Het tijdperk. b. De zitplaats, en c. De oorzaken. In betrekking tot het laatste punt moet de voorzegging hoogst ongunstig gesteld worden, wanneer een buiklijden als grondslag te beschouwen is.
8. *Behandeling.* a. In de eerste plaats moeten tot grondslag liggende oorzaken opgeruimd worden. b. Vervolgens trachte men door herhaalde branding met lap. infern. het plaatselijk ziekteproces te vernietigen, en kan men. c. In het eerste tijdperk de omschrevene en niet te zeer naar den wortel van de tong gelegene verhardingen uitsnijden, hetgeen door branding met het gloeijend ijzer opgevolgd moet worden. d. In tegenovergestelde omstandigheden bepale men zich tot eene lenigende behandeling.
9. *Leefregelen.* Vermijding van spreken en kaauwen, bij volstrekte onthouding van tabak rooken en al dat geen, wat bloedsaandrang naar de tong kan opwekken.

§ 583.

MAMKANKER.

MASTOKARKINOMA.

1. *Oorspronkelijke zitplaats.* a. Bij vrouwen, de mamklier. b. Bij mannen, de huid en de tepel, van waar hij zich op de klier overplant.

Aanm.

Bij mannen komt deze kanker zeer zeldzaam voor.

2. *Zamenstelling met:* a. Longknobbelzucht, en b. Levermergkanker (beide slechts in eenige gevallen).

Aanm.

Zeer zelden worden beide borsten aangedaan, en even zeldzaam ontwikkelt zich kanker in andere werktuigen, zelfs niet in de baarmoeder, ofschoon eenige verschijnselen zulke zamenstellingen zouden kunnen doen vermoeden.

3. *Verwisseling met:* a. Bloedsaandrang naar de borsten, opgewekt door stoornis in den stondenvloed en andere ziekelijke gesteldheden van het voorttelingstoestel bij de vrouw. b. Ribben-zenuwpijn. c. Slepende wervel- en ruggemergs-ontsteking. d. Ontstekings-verharding. e. Overvoeding. f. Melkknobbels. g. Melk-ettergezwel. h. Eenvoudige blazen onder de groote borstspier. i. Beursgezwellen in het bindweefsel, voor of achter de klier. k. Mam-vetgezwel. l. Mam-vezel-vetgezwel. m. Kropzeerknobbels. n. Mergkanker. o. Slepend huiduitslag, met verharding van de huid en van het onder de huid gelegen bindweefsel, en p. *Vooral met vezel-gezwel.*

4. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* a). Leeftijd tusschen de 40 en 55 jaren; vroeger en later komt bij zeldzaam voor. b). Het tijdperk van het ophouden der stonden. c). Ongehuwde staat. d). Vrouwen, die niet zuigen. e). Wellustige, teedere, zenuwachtige gestellen. f). Uit vroeger bestaan hebbende ontsteking teruggeblevene verharding. b. *Gelegenheid gevende.* a). Stoornissen in de verrigtingen der geslachtswerktuigen. b). Onvolkomene of te dikwijls herhaalde bijslaap. c). Zelfbevlekking, enz.

5. *Verschijnselen.* a. *Mamklierkanker* (*Mastadenokarkinoma*). a). Zeer harde, bewegelijke, onpijnlijke, effene of ongelijke knobbel of knobbels, die gewoonlijk den omvang van eene boon hebben, in de klier. b). Meerdere levenswerkdadigheid dezer borst. c). De knobbel of knobbels nemen langzaam in omvang toe, worden ongelijker en vergroeijen eerst met de klier zelve en later ook wel met de ondergelegene spieren en zelfs met de huid. d). Koordvormige zwelling en verharding van watervaten, die zich tot in de okselholte uitstrekken. e). Zwelling der in deze holte gelegene watervaatsklieren. f). Nu schietende pijnen door de borst, pijnen, die bij het gebruik van prikkelende zelfstandigheden, wellustige denkbeelden, den bijslaap, tijdens den stondenvloed en bij koud en vochtig weêr toenemen, en die zich

eindelijk tot in den schouder en den arm van de aangedane zijde uitbreiden en *brandend* worden. g). De borst is bij drukking weinig of niet pijnlijk. h). De huid wordt marmerkleurig, later blaauwachtig rood, is met gevulde aderen doorweven en breekt eindelijk open, waarna er zich eene zweer vormt met eenen steenharden, rooden, wrattigen bodem. i). De geheele borst is nu zeer gezwollen en pijnlijk. k). De bodem van de zweer wordt met eene weeke, graauwe, zeer stinkende, scherpe zelfstandigheid bedekt, die zich afstoot, om op nieuw gevormd te worden. l). Er ontstaan nu en dan verbloedingen, die de brandende pijnen een weinig doen bedaren. m). Bij de reeds bestaande pijnen voegt zich nog een brandend gevoel onder het borstbeen, met hoesten en drukking. n). De verzwering breidt zich steeds uit en de lijderes bezwijkt onder de bij den kanker in het algemeen aangegevene algemeene verschijnselen, ten gevolge van de pijnen, het bloedverlies en somwijlen ook door bijkomende borstvliesontsteking of borstwaterzucht.

Aanm.
Ten gevolge van een der bijkomende toestanden kan de lijderes bezwijken nog vóór dat de kwaadsappigheid haren gewonen gang doorloopen heeft.

b. ***Huid- en tepelkanker.*** Zie huidkanker.

6. *Voorzegging.* De voorzegging komt met de overige kankersoorten overeen.

7. *Behandeling.* a. *Voorbehoedende.* Bij voorbeschiktheid, vooral bij reeds bestaande, hoewel ook in schijn goedaardige verharding, beschutte men de borst tegen uitwendige invloeden en leide men zorgvuldig elken bloedsaandrang naar dezelve af. b. *Genezende.* De genezende behandeling komt met die der overige kankersoorten overeen. c. De wegneming of de vernietiging der borst mag niet meer ondernomen worden, wanneer de okselklieren verhard en gezwollen zijn. d. De vernietiging door brandmiddelen schijnt gunstigere uitkomsten op te leveren, dan de wegneming door het mes. e. In alle gevallen, wanneer men tot de wegneming of vernietiging overgaat, zij men indachtig, dat men

steeds de geheele borst, en niet enkele meer ziekelijke gedeelten weg moet nemen. (BELL).

8. *Leefregelen.* a. Men ondersteune de borst door een schortband en beschutte dezelve tegen uitwendige invloeden. b. De lijderes vermijde alle gemoedsaandoeningen, vooral die der liefde.

Zie verder de kankerkwaadsappigheid.

§ 584.

ENDELDARMKANKER.

PROKTOKARKINOMA.

1. *Oorspronkelijke zitplaats.* De achterwand van den endeldarm, ongeveer twee duim boven den aars.
2. *Uitbreiding op:* a. Den aars. b. De pisblaas, en c. De scheede.
3. *Oorsprongs-verhouding.* a. Oorspronkelijk, of b. Opvolgend, bij kanker van omringende deelen.
4. *Verwisseling met:* a. Gesteelde slijmvlies-gezwellen. b. Endeldarm-vernaauwing. c. Vetgezwel. d. Vezel-vetgezwel. e. Syphilitische slijmvlies-wratten. f. Stoelverstopping, vooral bij ziekte der omringende deelen. g. Voorstander-verharding. h. Endeldarm-spleten. i. Verzworene aanbeijen, en k. Melaatschheids-zweren.
5. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* a). Middelbare leeftijd. b). Vrouwelijk geslacht, vooral tijdens het ophouden van den stondenvloed. c). Buikvolbloedigheid. b. *Gelegenheid gevende.* a). Herhaalde bloedsaandrang naar den endeldarm door eigenlijdende prikkeling. b). Onderdrukte stondenvloed. c). Onderdrukte aanbeijenvloed. d). Stofverplaatsing bij jicht, rheumatisme, huiduitslag en druiper.
6. *Verschijnselen.* a. Voorafgaande aanbeijen-bezwaren, met b. Neiging tot stoelverstopping, opgevolgd door c. Een onaangenaam gevoel in den endeldarm, met d. Bestendigen aandrang tot stoelgang, na de bevrediging van welken het den lijder voorkomt, dat de darm niet volkomen ontledigd is geworden. e. Gevoel

van zwaarte, hitte, branding en steken in den endeldarm en tegen het heiligbeen. f. Steeds moeijelijker en pijnlijker wordende stoelgang. g. De drekstoffen zijn bij tusschenpoozingen veranderd in vorm, enz. Bij het plaatselijk onderzoek vindt men h. De aarssluitspier te zamen getrokken en pijnlijk. i. Den endeldarm heet, vernaauwd, hard, het slijmvlies echter in het eerste tijdperk gewoonlijk glad, later gezwollen, als ingescheurd, verzworen en ligt bloedend. k. Nu ook ontlasting van bloederige, dunne, scherpe, zeer stinkende vloeistoffen. l. Somwijlen plotseling intredende hevige verbloedingen. m. Langzaam voortgaande verslimmering en de dood, of n. Dood door buikvliesontsteking.

Aanm.

1. Behalve deze eigene verschijnselen neemt men die van gestoorde spijsvertering, pisblaaskramp, uitvloed uit de scheede, zitbeen-zenuwpijn, benevens die van kankerkwaadsappigheid waar.
2. Het eerste tijdperk duurt gewoonlijk langen tijd, heeft tusschenpoozingen van beterschap, terwijl de verschijnselen bij het instellen van den stondenvloed steeds verergeren.
3. Het verzwerings-tijdperk is gewoonlijk van korten duur, maar kan ook van langen duur zijn, in geval de kanker zeer beperkt is.

7. *Behandeling.* a. In de eerste plaats moeten tot grondslag liggende oorzaken opgeruimd worden. b. Vervolgens trachte men den bloedsaandrang af te leiden en verder te voorkomen door a). Zachte, verkoelende laxeermiddelen, b). Bloedzuigers bij herhaling in den bilnaad. c). Spaansche vliegenpleister in de boven-dijstreek en in den omtrek van het bekken. c. Eene derde aanwijzing bestaat in het zoo mogelijk tot oplossing brengen van de verharding door a). Bloedzuigers bij herhaling. b). Aanbrenging van calomel op het verharde gedeelte zelf. c). Murias amm. met extr. cicutae. d). Omstemmende middelen, vooral cura ZITMANNI. e). Het EEMSER- en CARLS-bad. f). In eenige gevallen kunnen verharde knobbels, die bereikbaar zijn, uitgesneden worden. d. In het tweede tijdperk moet men zich veelal tot eene lenigende en tegen de voornaamste toevallen gerigte behandeling bepalen; dus zullen tegen de pijnen niet

verhittende narcotica, laauw-warme baden en dergelijke inspuitingen, bij neiging tot braken het pulv. aërophorus, enz. enz. aangewezen zijn.

8. *Leefregelen.* Deze zijn ook hier van het hoogste belang. a. In den beginne reeds rust in horizontale houding. b. Niet verhittende, ligt verteerbare spijzen, die weinig drekstoffen maken (eijeren, kalfsbouillon, gelei, ezelinnenmelk, enz.). c. Inachtneming van de hoogst mogelijke reinheid.

§ 585.

ROEDEKANKER.

PHALLOKARKINOMA.

1. *Oorspronkelijke zitplaats.* De eikel en de voorhuid.
2. *Oorsprongs-verhouding.* Gewoonlijk opvolgend, bij verzwering.
3. *Verwisseling met:* Verharde en voortknagende sjanker.
4. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* Buikvolbloedigheid. b. *Gelegenheid gevende.* a). Aanhoudende prikkeling door reeds bestaande zicktetoestanden. b). Onreinheid, en c). Onvoorzigtige prikkeling van reeds bestaande verhardingen of zweren.
5. *Verschijnselen.* a. Zwelling en verharding, dikwijls kraakbeenachtige, van den eikel, in eenige gevallen van de geheele roede, die, vooral in een gevorderd tijdperk, met gevulde aderen bezet is. b. Kwaadaardige, diep doorgaande verzwering, waarvan a). De randen hard, als ingescheurd zijn. b). De grond zeer vuil en met uitgroeisels bezet is, en die c). Eene zeer stinkende, als met verstorven bindweefsel gemengde stof, afscheidt. c. Zich nu en dan instellende verbloedingen. d. Hevige, schietende pijnen, die zich door de roede doen gevoelen en die zich tot in de blaas, den endeldarm en langs de dijen uitbreiden, en die bij de waterlozing toenemen. e. Zwelling en verharding van de liesklieren. f. Koorts met slapeloosheid. g. Algemeene vermagering, en h. Tegenzin in het leven.
6. *Voorzegging.* a. De voorzegging is in het algemeen ongunstig;

slechts bij beginnenden opvolgenden kanker is genezing mogelijk; later, vooral wanneer de liesklieren in de aandoening deelen, heeft men voortplanting in het bekken en verder, en eindelijk den dood, te voorzien. b. Roedekanker bij voorwerpen, die sedert hunne jeugd eene vernaauwde voorhuid gehad hebben, is minder geneigd om weder op nieuw te ontstaan, dan bij andere lieden.

6. *Behandeling.* Bij beginnenden kanker beproeve men de genezing. a. *Plaatselijk* door a). Bloedzuigers. b). Cataplasma et fomentatio GOULARDI, met l. l. SYDENH. c). Bestrijking met een mengsel, bestaande uit opium en extr. cicutae. d). Bereikt men langs dezen weg zijn doel niet, dan blijft de uitsnijding of de afbinding van de roede over, kunstbewerkingen, tot welke men kan overgaan, wanneer de liesklieren nog niet in de aandoening betrokken zijn. b. *Algemeen* moeten de middelen naar de tot grondslag liggende oorzaken gewijzigd worden, en kunnen de hydrioid. potass., cura ZITMANNI, enz. aangewezen zijn.
7. *Leefregelen.* a. Verhevene houding van de roede. b. Hoogst mogelijke reinheid. Zie verder den kanker. (Hoofdstuk LXXXII).

§ 586.

HUIDKANKER.

DERMATOKARKINOMA.

1. *Ligchaamsdeelen.* Overal, waar de huid fijn en gevoelig is, bijzonder aan a. Den neus. b. De oogleden. c. De wangen. d. Het voorhoofd. e. Den balzak, en f. Den rug van de hand.
2. *Oorsprongs-verhouding.* a. Oorspronkelijk, of b. Opvolgend uit verouderde kwaadsappigheids-zweren.
3. *Tijd van duur.* Het verloop is zeer langzaam, 10—20 jaren, bijzonder in het aangezigt.
4. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.
5. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* Gevorderde leeftijd. b *Gelegenheid gevende.* Het onvoorzigtig prikkelen van kwaadaardige huid-

wratten; van daar den naam »*Noli me tangere*" dien men in vroegeren tijd aan deze wratten gaf.

Aanm.

Meermalen ontwikkelt zich de kanker zoogenaamd van zelve.

6. *Verschijnselen.*

a. *Ontwikkeling* uit a). Zoogenaamde kwaadaardige wratten of kanker-infiltratie (voor den oorspronkelijken). b). Kwaadsappigheids-zweren (voor den opvolgenden).

b. *Eigene verschijnselen.*

Bij kwaadaardige wratten.

Vorm. a). De wratten nemen toe, en worden gevoelig. b). De omringende huid zwelt, en wordt rood. c). Het geheel schilfert af, en levert een weinig vocht op, dat later tot korsten opdroogt, onder welke zich d). In den beginne zeer kleine verdiepingen vormen, die in hoogroode, weinig etter opleverende zweertjes veranderen en die zich onder prikkelende pijnen langzaam uitbreiden en voortknagend worden (soms met harde, niet bloedende uitgroeisels bezet zijn), nu met hevige, schietende pijnen vergezeld gaan en zoo doende, tot zelfs het been toe, kunnen verwoesten.

Veranderingen gedurende het verloop.

a). In eenige gevallen genezen zij, om later weder open te breken, of bij gunstige gevallen en doelmatige behandeling, volgt duurzame genezing.

Bij reeds bestaande zweren.

a). *Vorm.* De zweren worden hard, wankleurig, vuil, pijnlijk, scheiden eene dunne, stinkende stof af en nemen nu het voortknagend karakter aan.

b). *Veranderingen gedurende het verloop.*
Steeds voortgaande verzwering, of beterschap en overgang in de eenvoudige zweer met genezing.

c. *Medegevoelsverschijnselen voor beide soorten.*
Zwelling der nabij gelegene watervaatsklieren, in een gevorderd tijdperk.

d. *Algemeene verschijnselen voor beide soorten.*
Wegkwijning door de hevige pijnen en slapeloosheid.

Aanm.
Ooglidskanker kan zich uit slecht behandelde ooglidsrands-klierverharding (gerstkorrels) of uit ziekelijk gestelde aderen ontwikkelen.

7. *Voorzegging.* De voorzegging is in het algemeen ongunstig, daar ook bij schijnbare genezing gewoonlijk wederinstorting en eindelijk de dood volgt, hetgeen vooral bij den oorspronkelijken het geval is.
8. *Behandeling.* a. De *plaatselijke* behandeling is hier bepaald tot de uitbranding en voor eenige gevallen, (aan de oogleden, de schaamlippen en den balzak), de uitsnijding. Tot brandmiddel verkiest men dat van *frère* COSME of van CAQUOIN, terwijl men b. *Algemeen* de bestaande kwaadsappigheid bestrijdt, de pijnen door acet. morphi tracht te lenigen en de krachten ondersteunt.
9. *Leefregelen.* Zie den kanker in het algemeen.

§ 587.

BALZAKKANKER.

OSCHEOKARKINOMA.

Gelijkbeteekenende benaming. SCHOORSTEENVEGERSKANKER.

CANCER CAMINARIORUM.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eenen huidkanker, door welken vooral schoorsteenvegers, wolwevers en andere ambachtslieden, die met stofrijke zaken omgaan, worden aangetast.
2. *Land-eigen.* Vooral in Engeland.
3. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* a). Zeer werkdadige afscheiding van de huid van den balzak. b). Leeftijd boven de 30 jaren. b. *Gelegenheid gevende.* Nederzetting van roet, stof,

enz. in de plooijen van den balzak, en hierdoor aanhoudende prikkeling.

4. *Verschijnselen.* a. Aan den bodem van den balzak ontstaat eene of meerdere wratvormige verhardingen, die zich langzamerhand, dikwijls in de gedaante van eenen hoorn, vergrooten. b. Deze wratten worden gevoelig, er ontstaan spleten en oppervlakkige verzweringen, met vuilen, knobbeligen grond en harde verhevene randen. c. Meerdere zulke zweren vloeijen te zamen en stellen eindelijk eene bloemkoolachtig weelderige vlakte, met naar buiten omgeworpen randen en stinkende afscheiding, daar. (Er kunnen meerdere van deze zweren bestaan, tusschen welke nog andere kleine, zich vormende, voorkomen). d. Het geheel breidt zich zelfs over de ballen uit en kan langs de zaadstreng tot in de buikholte dringen. e. Er volgt nu hectische koorts, of buikvlies- of lobulaire longontsteking, aan welke de lijder bezwijkt.

Aanm.

Als eigendommelijk wordt aangegeven de ammoniacale reuk, welken de huiduitwaseming verspreidt.

5. *Voorzegging.* a. De voorzegging is iets gunstiger dan bij de overige soorten van huidkanker, zelfs betrekkelijk gunstig vóór den overgang in verzwering. b. Zijn echter de liesklieren in de aandoening betrokken, dan moet ook hier de voorzegging hoogst ongunstig gesteld worden.

6. *Behandeling.* a. De wratvormige verhardingen trachte men tot oplossing te brengen door bloedzuigers, weekmakende omslagen, inwrijvingen met ung. hydrarg. cin. (door EDELE afgekeurd) (beide in de liesstreken), en drukking door niet prikkelende pleisters. b. Reeds bestaande verzwering moet, vóór dat de ballen aangedaan zijn, uitgesneden worden.

7. *Leefregelen.* a. Door groote zindelijkheid tracht men de ontaarding der wratten te voorkomen. b. Verhevene ligging of opschorting van den balzak. Zie verder den kanker in het algemeen.

VIER EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

MERGKANKER.

MYELODOKARKINOMA.

Gelijkbeteekenende benaming. FUNGUS MEDULLARIS.

§ 588.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene weeke, mergachtige, kwaadaardige ontaarding.
2. *Vormen.* a. Gele-mergkanker. *Ochromyelodokarkinoma.* b. Bloed-mergkanker. *Haematodomyelodokarkinoma,* (fungus haematoides). c. Zwarte-mergkanker. *Melanomyelodokarkinoma,* (fungus melanoides).
3. *Begrenzing.* a. Omschreven, of b. Verspreid (geinfiltreerd).
4. *Weefsels en ligchaamsdeelen.* Alle weefsels en alle ligchaamsdeelen.
5. *Tijdperken.* a. Vastheids-tijdperk. b. Verweekings-tijdperk. c. Verzwerings-tijdperk.

§ 589.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Alle leeftijden.

2. Kropzeerige kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Uitwendige beleediging.

Aanm.

1. Gewoonlijk ontwikkelt hij zich zoogenaamd van zelve.
2. Ook zonder voorbeschiktheid kan hij zich bij uitwendige beleediging, zelfs bij zeer gezonde individuën, ontwikkelen.

§ 590.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Hij doet zich voor als een gezwel, dat: a). Veerkrachtig. b). Niet hard. c). Niet knobbelachtig, en d). Niet wankleurig is.
3. *Gevoeligheid.* Niet pijnlijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Tweede tijdperk.

1. Gevoel van schijn-vochtgolving.
2. Opzwelling der nabij gelegene watervaatsklieren.
3. Pijn.

Derde tijdperk.

1. De huid wordt rood en breekt open.
2. Ontlasting van een eigenaardig stinkend vocht.
3. Er schieten met ongeloofelijke snelheid uit het gezwel vinger-lange uitgroeisels, welke afsterven, om op nieuw weder voortgebragt te worden.

B. *Wijzigings-verschijnselen naar den vorm.*

1. *Gele-mergkanker.* De uitgroeisels hebben eene wit-gele kleur.
2. *Bloed-mergkanker.* a. Rood-gele of roode kleur. b. Dikwijls belangrijke verbloeding.

3. *Zwarte-mergkanker.* Zwarte kleur.

Aanm.

1. De gele- en de bloed-mergkanker zijn uitwendig niet van elkander te onderkennen.
2. De zwarte-mergkanker komt zelden uitwendig voor.

C. *Algemeene verschijnselen.*

1. Somwijlen gaan algemeene verschijnselen, zoo als gevoel van zwakte en vermagering, vooraf.
2. a. Krachtuitputting. b. Waterzucht. c. Hectische koorts (in het tweede en derde tijdperk).

§ 591.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is nog ongunstiger dan bij den harden kanker, dewijl

1. De weeke kanker veel spoediger verloopt, en
2. Er geene voorbeelden van duurzame genezing bestaan.

§ 592.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het gebrek voor prikkeling te beveiligen.
2. De verzwering geheel palliatief-symptomatisch te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

Bedekking met watten.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van den toestand.

Aanm.

De weeke kanker mag niet weggenomen worden.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Bloedsaandrang naar het deel af te leiden.

2. De pijnen te lenigen.

3. De krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers op verwijderde plaatsen. b. Laxantia. c. Voetbaden.

Aanw. 2.

Acet. morph. of opium.

Aanw. 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 593.

LEEFREGELEN.

Zie de vorige soort, benevens de handleiding der Geneeskunde.

VIJF EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

HOOFDPUNTEN BETREFFENDE DEN MERGKANKER IN EENIGE LIGCHAAMSDEELEN.

§ 594.

BALMERGKANKER.

ORCHIOMYELODOKARKINOMA.

1. *Vorm.* a. Gele-mergkanker, of b. Bloed-mergkanker.
2. *Oorspronkelijke zitplaats.* De bal zelf (gewoonlijk).
3. *Uitbreiding.* Van uit den bal breidt de ontaarding zich gewoonlijk door den bijbal, langs de zaadstreng, tot in het bekken en de buikholte uit.
4. *Zamenstelling met:* Bal-scheederok-weigezwel.
5. *Verwisseling met:* a. Harden kanker. b. Vezel-gezwel. c. Bal-scheederok-weigezwel, en d. Verharding.
6. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* a). Nog jeugdige leeftijd. b). Overmatige bevrediging van de geslachtsdrift, (volgens eenigen). b. *Gelegenheid gevende.* Kneuzing aan den bal.

Aanm.

Gewoonlijk ontwikkelt dezelve zich zoogenaamd van zelve.

7. *Verschijnselen.* a. Er vormt zich eene niet pijnlijke en niet knobbelachtige verharding in den bal, welke spoedig in omvang toeneemt. b. Er doen zich nu schietende pijnen in den bal

gevoelen. c. Het gezwel wordt week, en doet een gevoel van vochtgolving waarnemen (schijn-vochtgolving). d. Het gezwel wordt ongelijk. e. De huid, die vroeger geheel vrij was, vergroeit nu met den bal. f. De ontaarding breidt zich op den bal en de zaadstreng uit. g. Het geheel neemt in omvang toe. h. De huid wordt op sommige punten rood, en breekt eindelijk open. i. Er ontlast zich een weinig dun vocht. k. In eenige gevallen ontstaan er verbloedingen. l. Veelal schieten er kwaadaardige uitgroeisels door de openingen in de huid naar buiten. m. De liesklieren deelen in de aandoening. n. De pijnen strekken zich tot in de lenden uit. o. De spijsvertering kwijnt. p. De geheele bewerktuiging geraakt door bloedverlies, enz. uitgeput, totdat de lijder eindelijk bezwijkt.

Aanm.

Bij zamenstelling met scheederok-weigezwel verzamelt zich het vocht gewoonlijk boven den bal, zoo als ik zulks meermalen heb waargenomen.

8. *Onderscheidings-verschijnselen.*

Met scheederok-weigezwel. a. De ondoorschijnendheid van den balzak. b. De eigene wijze van ontwikkeling.

Aanm.

In geval van twijfel kan men ook hier steeds opheldering krijgen door de aanwending van eene acupunctuurnaald, of nog beter door mijn acupunctuurtrocar.

9. *Voorzegging.* De voorzegging is hoogst ongunstig, zoo zelfs dat de lijder steeds bezwijkt en niet door eene kunstbewerking gered kan worden.

10. *Behandeling.* a. Bij de behandeling moet men zich tot leniging en bestrijding der voornaamste toevallen bepalen. b. De bal-uitsnijding is volstrekt tegenaangewezen.

11. *Leefregelen.* Den bal door het dragen van een schortband tegen uitwendige beleediging te beschutten. b. Zoo veel mogelijk horizontale houding te bed, met ondersteuning van den balzak, door een lucht- of ander zacht kussentje.

Bemerking.

Bij gewone verzwering van den bal schieten er soms uitgroeisels uit, die ik met het beste gevolg door brandmiddelen vernietig en hierbij het weefsel van den bal niet ontzie.

§ 595.

HARDE HERSENVLIES-MERGKANKER.

SKLEROMENINGOMYELODOKARKINOMA.

Gelijkbeteekenende benaming. HARDE HERSENVLIESZWAM.

FUNGUS MALIGNUS DURAE MATRIS.

1. *Oorspronkelijke zitplaats.* a. Op de buitenvlakte. b. Op de binnenvlakte, of c. Tusschen de beide platen van het harde hersenvlies.

Aanm.

Hier wordt alleen die behandeld, welke zich naar buiten ontwikkelt.

2. *Vorm.* Bloed-mergkanker.
3. *Zamenstelling met:* Been-vezel-vetgezwel.
4. *Verwisseling met:* a. Schedelbloed-gezwel. b. Aangeboren hersenbreuk, en c. Beursgezwellen.
5. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* Kwaadsappigheid. b. *Gelegenheid gevende.* Uitwendige beleedigingen.

Aanm.

Dikwijls ontwikkelt zich ook dit gebrek zoogenaamd van zelve.

6. *Verschijnselen.* a. Gevoel van zwaarte in het hoofd. b. Duizeligheid. c. Hoofdpijn. d. Braking en andere verschijnselen, afhangende van hersendrukking. (Deze verschijnselen kunnen in mindere of meerdere mate voorhanden zijn, zelfs nagenoeg, althans in den beginne, geheel ontbreken). Langzamerhand volgen er nu e. Pijnen, die schietend, nalatend of tusschenpoozend zijn, waarna f. Langzaam toenemende zwelling op een zeker punt van den schedel, welke eindelijk doorboord wordt, zoodat er zich nu onder de algemeene bekleedselen een gezwel vertoont, dat a). Zacht veerkrachtig. b). Somwijlen door een bewegelijk beenplaatje bedekt. c). Kloppend. d). Naar den schedel min of meer terugdrukbaar, en e). Aan deszelfs grondvlakte, door een met punten voorzienen, scherpen beenrand omgeven is. g. Het gezwel neemt steeds in omvang toe.

h. De bedekkende huid wordt rood, dun en breekt eindelijk open. i. Door deze opening ziet men eene zwam, die eene vuile, bloederige, etterachtige stof afscheidt, en uit welke meermalen belangrijke verbloedingen ontstaan. k. Het geheel breidt zich over de aangrenzende deelen uit, hetgeen voortgaat, totdat de lijder bezwijkt. l. Bij het naar buiten komen van het gezwel door het been, doen er zich dikwijls gevaarlijke toevallen, zoo als braking, hik, kleine pols, koud-zweet, enz. voor. m. Bij het openbreken van het gezwel, volgt er hectische koorts, waarbij zich later verschijnselen van hersendrukking voegen.

Aanm.

1. Het gevoel van klopping en indrukbaarheid kan geheel ophouden, en het gezwel kan zich zoo zeer over den beenrand uitbreiden, dat deze rand niet meer waar te nemen is.
2. Bij de onderkenning moet men vooral op de hoedanigheden van den beenrand letten; een effen *schijn*-beenrand neemt men bij vele gezwellen, zelfs bij bloeduitstortingen door kneuzing aan de schedelstreek waar.

7. *Voorzegging.* De voorzegging is hoogst ongunstig, zoo zelfs dat het zelden gelukt den lijder te redden.

8. *Behandeling.* In het eerste tijdperk trachte men de ontwikkeling zoo veel mogelijk te beteugelen door afleidende bloedsontlastingen, laxantia en koude omslagen op het hoofd, terwijl men later zeer weinig kan doen en slechts lenigend moet te werk gaan.

Aanm.

Chelius raadt de wegneming van het gezwel aan, zoodra het uitwendig is te voorschijn gekomen; anderen raden zulks af, en wij gelooven, met regt.

9. *Leefregelen.* a. Hoogst mogelijke rust en stilte. b. Vermijding van al datgeen, wat bloedsaandrang naar het hoofd kan opwekken. c. Verblijf in eenen eer koelen, dan warmen dampkring. d. In den beginne spaarzame voeding, die later naar de krachten van den lijder, enz. gewijzigd moet worden.

ZES EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

VEZEL-GEZWEL.

INITONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. VLEESCHGEZWEL.

SARCOMA. TUMOR FIBROSUS.

§ 596.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men een eigendommelijk voortbrengsel van ziekelijken groei, hetwelk in den beginne uit vaatrijk-bindweefsel, dat later vaster vezelachtiger wordt, bestaat (STROMEIJER).

Aanm.

Deze gezwellen kunnen in zakken of beurzen bevat zijn, (beurs-vezel-gezwel), *kysto-initonkus*, *kysto-sarcoma* van J. MULLER, die hiervan drie soorten onderscheidt. a. Het *kysto-sarcoma simplex.* b. Het *kysto-sarcoma proliferum*, en c. Het *kysto-sarcoma phyllodes.*

2. *Weefsels en ligchaamsdeelen.* a. De slijmvliezen (vezel-gesteeld-gezwel). b. Tusschen de spieren. c. De ballen. d. De beenderen. e. Het beenvlies. f. De vrouwenborst. g. De slijmvliezen, vooral op het tandvleesch en daar *epulis* genaamd. h. De eijernesten. i. De baarmoeder, en k. De opperkaaksboezem.
3. *Aard.* a. Goedaardig, doch kan b. Kwaadaardig worden.

4. *Zamenstelling met:* a. Vezel-vetgezwel. b. Kraakbeenachtig gezwel. c. Zwarte kleurstofnederzetting (*Initonkus melanoides*). d. Beursgezwel. e. Vaatontwikkeling, (vaatvezel-gezwel, *Angio-initonkus*).

Aanm.

Deze onderscheidingen zijn voor de praktijk van weinig of geen belang.

5. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.

§ 597.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
Kropzeerige en syphilitische kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
Uitwendige beleediging.

§ 598.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat a). Rond of langwerpig (steelvormig). b). Omschreven. c). Glad. d). Vast, en e). Meestal bewegelijk is.
3. *Gevoeligheid.* Bij drukking niet pijnlijk.

Aanm.

1. In het uitwendig voorkomen dezer gezwellen neemt men eenige verscheidenheden waar, die deels afhankelijk zijn van den bouw en deels van uitwendige omstandigheden.
2. De beursvezel-gezwellen hebben gewoonlijk eene min of meer ronde, oneffene gedaante, en doen, vooral in de meer uitpuilende punten, een gevoel van vochtgolving waarnemen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Vleeschgezwellen kunnen jaren lang stationnair blijven; doch ook
2. Spoedig in omvang toenemen, en
3. In eene kwaadaardige verzwering overgaan, waardoor het geheel, gewoonlijk echter slechts gedeeltelijk, vernietigd wordt.

4. Het vleeschgezwel van de baarmoeder wordt wel eens door eene steenachtige korst uit phosphorzuren kalk omgeven.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene, tenzij die, welke bij overgang in verzwering of kanker kunnen intreden.

§ 599.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet gunstig, dewijl de oplossing zelden volgt; overigens gewijzigd door:

1. Het werktuig.
2. Het gestel van den lijder.
3. Het al of niet bestaan van verwikkeling.

§ 600.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen, en indien zulks niet gelukt,
2. Het gezwel onaangeroerd te laten en tegen uitwendige beleedigingen en andere prikkels te beschutten.
3. Bloedsaandrang naar hetzelve af te leiden, en
4. Bij dreigende ontaarding, hetzelve weg te nemen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers bij herhaling. b. Inwrijving met ung. hydrarg. cin. of met ung. jodii, en c. Drukking door spons, enz.

Aanw. 2.

Bedekking met watten, enz.

Aanw. 3.

a. Bloedzuigers op verwijderde plaatsen. b. Laxantia. c. Voetbaden.

Aanw. 4.

Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. Kwaadsappigheid te bestrijden.
3. De krachten te ondersteunen, in het tijdperk van verzwering.

Midd.

Zie het vezel-vetgezwel.

§ 601.

LEEFREGELEN.

1. Het gezwel tegen uitwendige beleedigingen te beschutten.
2. Onthouding van prikkelende spijzen en dranken, en van de zulke, die bijzonderen invloed op het aangedane werktuig kunnen uitoefenen.

ZEVEN EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

HOOFDPUNTEN BETREFFENDE HET BALVEZELGEZWEL.

ORCHIO-INITONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. VLEESCHBREUK.

SARKOKELE.

1. *Zamenstelling met:* Balzaks-weigezwel.
2. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.
3. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* a). Druiper. b). Kropzeerige en syphilitische kwaadsappigheid. b. *Gelegenheid gevende.* a). Uitwendige beleediging, vooral drukking. b). Onderdrukte druiper. c. *Tot overgang in verzwering of ontaarding.* a). Herhaalde uitwendige beleediging. b). Prikkelende levenswijze. c). Verkeerde behandeling.

Aanm.

Dikwijls ontwikkelt dit gezwel zich zoogenaamd van zelve.

4. *Verschijnselen.* a. Omtrek, niets bijzonders. b. Het gebrek doet zich voor als eene zwelling van den bal, die a). In den beginne eirond, later bolrond. b). Zwaar. c). Vast is, en over welken d). De bedekkende huid niet veranderd is. e). Gedurende het verloop kunnen er verschijnselen van overgang in verzwering en verschijnselen van overgang in kanker intreden.

Aanm.

a. De bijbal kan in het gezwel begrepen zijn, of voor zich zelven alleen in vezel-gezwel ontaarden.

b. Het ziekteproces kan zich aan de zaadstreng mededeelen.

c. De scheederok van den bal kan ziekelijk worden gesteld, waardoor scheederokweigezwel ontstaat.

5. *Voorzegging.* De voorzegging is a. In het algemeen niet gunstig met betrekking tot het verkrijgen van oplossing. b. Het gebrek kan echter jaren lang blijven bestaan, zonder invloed op het organisme uit te oefenen. c. Het kan in verzwering en zelfs in kanker overgaan, en daardoor levensgevaarlijk worden.

6. *Behandeling.* Zie het vezelgezwel in het algemeen, waarbij a. In den beginne warme, weekmakende narcotische stovingen, uit inf. herb. cicutae, hyosc. nigr., of bellad. b. Wanneer onderdrukte druiper als oorzaak te beschouwen is, moet men denzelven weder voor den dag trachten te doen komen, door a). Eene met druiperstof bedeelde bougie gedurende eenige uren in den pisweg te doen vertoeven, of b). Herhaald gebruik van sp. thereb. in kleine giften (COOPER).

7. *Leefregelen.* a. Den bal door het dragen van eenen gewatteerden schortband te beschutten tegen uitwendige beleedigingen. b. Onthouding van wijn, spirituosa, specerijen, oesters, en al datgeen, waardoor de werkdadigheid van de ballen kan worden opgewekt, dus ook van den bijslaap, van de wellust opwekkende lectuur, enz. c. In geval van intredende verzwering, zoo veel mogelijk rust in horizontale houding te bed, met ondersteuning van den balzak door middel van een luchtkussentje, enz.

ACHT EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

GESTEELD SLIJMVLIESGEZWEL.

PLLEGMHYMENOKAULOTONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. VEELVOET. POLYP. POLYPUS.

§ 602.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men een eigenaardig gesteeld uitgroeisel (gezwel) der slijmvliezen.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. De neusholte. b. Het gehoorwerktuig. c. De voorhoofdsboezem. d. De opperkaaksboezem. e. De keelholte. f. De endeldarm. g. De baarmoeder. h. De scheede. i. De pisblaas, en k. De luchtpijp (hoogst zeldzaam).
3. *Verdeeling naar het maaksel.* a. Blaasvormig-gesteeld gezwel, *Kystodokaulotonkus.* b. Vezel- of vleeschachtig-gesteeld gezwel. *Inokaulotonkus.*

Aanm.
Het laatste wordt door sommigen tot de vezel-gezwellen gebragt.

4. *Aard.* Goedaardig, vooral voor de blaasvormigen.
5. *Deelen, welke men aan ieder gesteeld gezwel onderscheidt.* a. Den voet of wortel. b. Den steel, en c. Het ligchaam.
6. *Invloed op de omringende deelen.* In holten, vooral in bee-

nige holten, kunnen deze gebreken tot belangrijke stoornissen aanleiding geven, en wel a. De holten min of meer vullen en zoo doende verstoppen. b. Bij steeds toenemenden omvang dezelven uit een drukken, hetgeen met ontsteking en verettering gepaard gaat, en door geheele doorboring der holte opgevolgd kan worden.

7. *Zamenstelling met:* Bloedsophooping in het slijmvlies.
8. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.

§ 603.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
  1. Lymphatisch temperament.
  2. Kwaadsappigheid, vooral kropzeerige en jichtige.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
  Slepende bloedsophooping van het slijmvlies, door herhaalde prikkeling van hetzelve.

Aanm.
1. Veelal ontwikkelen zij zich zoogenaamd van zelve.
2. In den kinderlijken leeftijd komen ze zeldzaam voor.

§ 604.

VERSCHIJNSELENLEER.

Blaasvormig gesteeld gezwel.

A. *Eigene verschijnselen.*
  a. *Vorm.*
    1. *Omtrek.* Min of meer rood gezwollen (gewoonlijk).
    2. *Uitwendig voorkomen.* Hetzelve doet zich voor als een gezwel, dat a). Peervormig. b). Week. c). Glad. d). Glinsterend, en e). Lichtrood-grijs van kleur is.
    3. *Gevoeligheid.* Niet pijnlijk.
    4. *Invloed van de wêersgesteldheid.* Bij vochtig wêer neemt

het in omvang toe, om bij droog wêer weder af te nemen.

5. *Invloed op de verrigtingen van het orgaan.* Deze zijn min of meer gestoord.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Bij steeds toenemenden omvang in holten, waar zij belangrijken weerstand vinden, kunnen zij bersten en zich op nieuw vormen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene bijzondere.

Vezel- of vleeschachtig gesteeld gezwel.

A *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Rood en gezwollen.
2. *Uitwendig voorkomen.* Hetzelve doet zich voor als een gezwel, dat a). Vast. b). Veerkrachtig. c). Rood, en d). Ligt en sterk bloedend is.
3. *Gevoeligheid.* Het is ongevoelig.
4. *Invloed van de wêersgesteldheid.* Geene.
5. *Invloed op de omringende deelen.* Door steeds in omvang toe te nemen, kan het belangrijke verwoestingen en verrigtingsstoornissen te weeg brengen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Het neemt steeds in omvang toe en kan ontaarden.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Uitputting door herhaald bloedverlies.
2. Waterzucht in een gevorderd tijdperk.

§ 605.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is verschillend en gegrond op:

1. Den aard en het maaksel.
2. Het werktuig.
3. De grootte.
4. Het getal der gelijktijdig bestaande, en

5. Het al of niet bestaan van kwaadsappigheid.

Aanm.

1. Alles gelijk staande, is het blaasvormige minder belangrijk dan het vezelachtige.
2. Onder alle werktuigen veroorloven de neusholte en de uitwendige gehoorweg de gunstigste voorzegging, terwijl de baarmoeder en de keelholte tot de ongunstigste behooren.
3. Hoe meer er bestaan, des te ongunstiger is de voorzegging.
4. Alles gelijk staande, ongunstiger bij de van zelve, ten gevolge van kwaadsappigheid ontstane, dan bij de zulke, welke slechts aan de inwerking van plaatselijke oorzaken moeten toegeschreven worden.

§ 606.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Plaatselijke zamenstellingen (bloedsophooping, enz.) op te ruimen.
2. Het gezwel te doen verdwijnen of weg te nemen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers bij herhaling. b. Zamentrekkende middelen, enz.

Aanw. 2.

a. *Inkrimpende.* Bij het blaasvormige. a). Het pulv. herb. mari ver., of b). Aanbrenging van pulv. acet. plumbi., of c. Pulv. herb. sabinae.

b. *Branding*, door a). Lap. infern. (bij het blaasvormige). b). Gloeijend ijzer (bij ligt bloedende vezelachtige, die niet wel afgebonden kunnen worden).

c. *Verbrijzeling.* Door tangen voor het blaasvormige.

d. *Seton* (alleen bij gesteelde gezwellen in den opperkaaksboezem).

e. *Uittrekking* of *afdraaijing.* Bij gesteelde gezwellen met dunnen steel, die op eenen vasten bodem ingeplant zijn.

f. *Afbinding.* Bij ligt bloedende en op lossen bodem geplaatste.

g. *Uitsnijding.* Bij voor het mes bereikbare, met vasten breeden steel.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Kwaadsappigheid te bestrijden.
2. Verbloeding tegen te gaan.
3. De krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 2.

a. Cortex peruv. b. Rad. ratanh. c. Minerale zuren. d. Vin. rubr. met alum.

Aanw. 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 607.

LEEFREGELEN.

Zie de hoofdpunten betreffende de gesteelde slijmvliesgezwellen in de onderscheidene ligchaamsdeelen.

NEGEN EN TACHTIGSTE HOOFDSTUK.

HOOFDPUNTEN BETREFFENDE DE GESTEELDE SLIJMVLIESGEZWELLEN IN DE ONDERSCHEIDENE LIGCHAAMSDEELEN.

§ 608.

NEUSHOLTE-GESTEELD GEZWEL.

RHINANTROKAULOTONKUS.

1. *Zitplaats.* Op iedere plaats van deze holte, voornamelijk echter op de schelpswijze beentjes.
2. *Maaksel.* a. Blaasvormig, (gewoonlijk) of b. Vezelachtig.
3. *Zamenstelling met:* Slepende zinkingachtige ontsteking.
4. *Verwisseling met:* Slepende neusvliesontsteking.
5. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* Kropzeerige en jichtige kwaadsappigheid. b. *Gelegenheid gevende.* a). Syphilitische besmetting, en b). Werktuigelijke of scheikundige prikkels.

Aanm.

Zeer dikwijls ontstaan zij zoogenaamd van zelve.

6. *Verschijnselen.*
   a. *Ontwikkelings-verschijnselen.* Die van neusverkoudheid met zwaarte en gevoel van drukking in het voorhoofd en verlies van den reuk, welke verschijnselen bij vochtig weêr toe-, en bij droog weêr afnemen.

b. *Eigene verschijnselen.*
Zie de gesteelde slijmvliesgezwellen. § 602.

c. *Veranderingen gedurende het verloop.*
a). Het gezwel, vooral het vezelachtige, neemt steeds in omvang toe, en kan zich naar voren en naar achteren uitbreiden, de stem, de spraak, het slikken en ademhalen belemmeren, zelfs hersenverschijnselen opwekken, de neusbeenderen uit elkander drijven en met belangrijke verbloedingen vergezeld gaan, verzwering, zelfs der beenderen ten gevolge hebben, en eindelijk zelfs den dood veroorzaken. b). Het blaasvormige heeft deze gevolgen niet, doch kan bij steeds toenemenden omvang eindelijk bersten, om zich daarna op nieuw te ontwikkelen.

7. *Voorzegging.* De voorzegging is in het algemeen onbepaald, en wordt vooral bepaald door a. Den aard. b. De zitplaats. c. De grootte, en d. Het al of niet tot grondslag liggen van kwaadsappigheid.

8. *Behandeling.* a. In de eerste plaats moeten tot grondslag liggende oorzaken opgeruimd worden. b. Vervolgens trachte men de omringende bloedsophooping weg te nemen, door herhaald aanzetten van bloedzuigers vooraan in het neusgat, waarna men c. Tracht het gezwel te doen verdwijnen door a). Inspuitingen met sol. alum., acid. sulph. dilut., zamentrekkende planten afkooksel, of sol. nitr. argent. crist. b). Aanbrenging, door middel van een penseel, van pulv. acet. plumb., lapis infern., butyr. antim., deutoxyd. hydrarg. nitr., l. l. SYDENH. c). Opsnuiving van pulv. herb. mari ver., of pulv. herb. sabin. d. Gelukt de behandeling op deze wijze niet, dan kan men, in geval het gezwel steeds in omvang toeneemt of verrigtingsstoornissen van belang opwekt, tot de verbrijzeling, de uitrukking, de afsnijding of de afbinding overgaan. De branding moet hier, wegens de nabijheid der hersenen, vermeden worden en mag alleen in het werk worden gesteld bij zeer ligt, en dan sterk bloedende gezwellen.

Aanm.
De middelen onder a). b). en c). zijn vooral bij slechts kleine blaasvormige gezwellen aan te wenden.

9. *Leefregelen.* a. Men vermijde alles, wat bloedsaandrang naar het hoofd kan opwekken. b. Het tabak snuiven moet geheel nagelaten worden, en c. Men drage zoo veel mogelijk zorg, om geene neusverkoudheid te krijgen.

§ 609.

GEHOOR-GESTEELD GEZWEL.

OTOKAULOTONKUS.

1. *Zitplaats.* a. De uitwendige gehoorweg, *Otodokaulotonkus* (gewoonlijk). b. Het trommelvlies, *Myringokaulotonkus.* c. De trommelholte, *Mesotokaulotonkus*, en d. De EUSTACHIAANSCHE buis, *Otosalpingokaulotonkus* (c. en d. zeldzaam).
2. *Invloed op omringende deelen.* Bij steeds voortgaande uitzetting kan verzwering, inwendige oorontsteking, beenzweer en volslagene doofheid volgen. (Deze gevolgen hebben vooral bij het gesteelde gezwel van het trommelvlies en van de trommelholte plaats).
3. *Oorzaken.* Vooral oorenvloed bij kropzeerige, syphilitische en jichtige kwaadsappigheid.
4. *Verschijnselen.* a. *Bij zitplaats in den uitwendigen gehoorweg en op het trommelvlies.* a). Hardhoorendheid, later b). Stekende, scheurende pijnen in het oor. c). Oorsuizing. d). Drukkend gevoel en zwaarte in het hoofd aan de aangedane zijde. e). Duizeligheid, en f). Directe waarneming door exploratie van het oor met eenen oorspiegel. b. *In de* EUSTACHIAANSCHE *buis.* a). Oorsuizing. b). Hardhoorendheid. c). Moeijelijk slikken. d). Belemmering bij de adembaling en, wanneer het gesteeld gezwel nabij de opening geplaatst is, is hetzelve direct waar te nemen.

Aanm.

Het gesteeld gezwel in de trommelholte is niet te erkennen.

5. *Voorzegging.* De voorzegging is gunstig, wanneer hetzelve in den uitwendigen gehoorweg voorkomt en wanneer het zoodanig

gezeteld is, dat het gemakkelijk en volkomen weggenomen kan worden. Zie verder den invloed op omringende deelen.

6. *Behandeling.* a. *Uitdrooging*, bij kleine blaasvormige in den gehoorweg, door pulv. acet. plumb., sulph. zinc., ferr. muriat., solut. lapid. infern., enz. b. *Branding*, bij kleine, op het trommelvlies gezetelde gesteelde gezwellen door acid. mur. conc., butyr. antim., of lapis infern. in substantie. c. *Afsnijding*, bij zitplaats in de voorste helft van den uitwendigen gehoorweg en wanneer hetzelve eenen niet te dikken steel heeft. d. *Verbrijzeling*, bij in de diepte van den uitwendigen gehoorweg voorkomende. e. *Uittrekking* kan aangewezen zijn bij de zulke, die niet op het trommelvlies geplaatst zijn, en die geen dikken steel hebben. f. *Afbinding* is bijzonder aangewezen bij gesteelde gezwellen, die diep in den uitwendigen gehoorweg of op het trommelvlies geplaatst zijn, vooral wanneer zij eenen breeden, stevigen steel bezitten.

7. *Leefregelen.* Den gehoorweg rein te houden, en door het dragen van een watje tegen uitwendige invloeden te beschutten.

§ 610.

VOORHOOFDSBOEZEM-GESTEELD GEZWEL.

METROPANTROKAULOTONKUS.

1. *Menigvuldigheid in voorkomen.* Zeldzaam.
2. *Oorzaken.* a. Kwaadsappigheid. b. Uitwendige beleedigingen.
3. *Verschijnselen.* a. Verschijnselen van slepende neus-voorhoofdsboezem-verkoudheid. Met het toenemen van den omvang van het gezwel (waardoor belemmerde ontlasting van het slijm), volgen er b. Verschijnselen van ontsteking en uitzetting van den voorhoofdsboezem, gewoonlijk van deszelfs achterwand, waardoor c. Verschijnselen van hersenontsteking en hersendrukking, die eindelijk den dood ten gevolge hebben, of van den voorwand, in welk geval er eindelijk eene opening met verzwe-

ring van de huid ontstaat. d. In eenige gevallen kunnen deze gezwellen zich eenen weg tot in de neusholte banen.

4. *Voorzegging.* De voorzegging is in het algemeen ongunstig; het gunstigst nog bij gezwellen, die het gevolg van syphilis of van uitwendige beleedigingen zijn.

5. *Behandeling.* a. Men trachte de verdere ontwikkeling zoo veel mogelijk te beteugelen door bloedsontlastingen, laxantia en het bestrijden der tot grondslag liggende oorzaken. b. Gaat dezelve desniettegenstaande voort, dan moet de boezem door beenboring geopend, of de reeds bestaande opening door een linsvormig mesje, enz. verruimd worden, en nu naar omstàndigheden het gezwel worden uitgerukt, afgebonden, afgesneden, of door het gloeijend ijzer of de seton vernietigd worden.

6. *Leefregelen.* Men vermijde al datgeen, waardoor de voorhoofdsboezems direct of indirect geprikkeld kunnen worden.

§ 611.

OPPERKAAKSBOEZEM-GESTEELD GEZWEL.

SIAGONANTROKAULOTONKUS.

Aanm.

Eenige schrijvers, vooral de Fransche, ontkennen dit gezwel geheel, en beschrijven het gebrek, dat wij nu behandelen, onder den naam van Dégénérescence du maxillaire superieur, espèce de cancer, osteosarcome, enz., en werkelijk komen nagenoeg onder dezelfde verschijnselen onderscheidene gebreken van ziekelijken groei in deze holten voor.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de ontsteking, opgevolgd door gesteeld slijmvliesgezwel, of kwaadaardige ontaarding (vezel-vetgezwel, kanker of vezel-gezwel) van genoemden boezem.

2. *Oorzaken.* Ontsteking bij kwaadsappige voorwerpen, opgewekt door a. Uitwendige beleedigingen. b. Gevatte koude. c. Tandwortelzweer. d. Postvatting van kropzeerige, rheumatische, jichtige, of syphilitische kwaadsappigheid.

3. *Verschijnselen.* Dit gebrek kan slechts met eenige zekerheid erkend worden, wanneer het eenen belangrijken omvang verkre-

gen heeft. De verschijnselen, onder welke het zich ontwikkelt en uitbreidt, zijn a. *Ontstekings-verschijnselen.* Scheurende en kloppende pijnen in de wang en in de tanden der aangedane zijde, pijnen, die zich dikwijls in het hoofd uitbreiden en met koorts gepaard gaan. b. *Gevolgziekten-verschijnselen.* a). Uitvloed van eene stinkende, bloederige stof uit den neus. b). Zwelling van de opperkaak, waarbij de huid rood, en met gevulde aderen bezet is. c). Uitdrijving van het oog buiten de oogholte. d). Beenverzwering, met uitvalling van de voorste kiezen. e). In den tandkasrand of aan het verhemelte vormt zich eene opening, die pijpzweervormig wordt, eene stinkende stof ontlast, en om welke zich weelderige granulatiën vormen. f). De wand van den kaakboezem wordt hoe langer hoe dunner, buigzaam en doet bij drukking een eigenaardig geluid hooren, breekt eindelijk open en er vertoont zich nu een kwaadaardig, vezelachtig, ontaard gezwel, hetwelk voortgaat, somwijlen zelfs tot aan den schedel doordringt, totdat het leven onder hectische verschijnselen of door hersenlijden uitgebluscht wordt.

Aanm.
1. In eenige gevallen ontaardt het opperkaakbeen geheel in eene vezel-vetachtige massa.
2. Somwijlen kunnen deze ontaardingen zich eenen weg tot in de neusholte banen.

4. *Voorzegging.* De voorzegging is in het algemeen ongunstig, gewijzigd door den verloopgang der ontsteking en het al of niet tot grondslag liggen van kwaadsappigheid; in het eerste geval mag men eenen gunstigen uitgang, zelfs oplossing hopen, terwijl men bij kwaadsappigheid ontaarding, enz. te voorzien heeft.

5. *Behandeling.* a. In de eerste plaats moet men trachten de ontsteking tot oplossing te brengen door algemeene en plaatselijke bloedsontlastingen, enz. b. Vervolgens bestrijde men tot grondslag liggende kwaadsappigheid, waarna men c. Het gebrek trachte te vernietigen, door den kaakboezem te openen, of de reeds bestaande opening ruimer te maken en hetzelve nu uit te rukken, uit te snijden, uit te branden of door setons te doen veretteren; of wel de opperkaak uit te snijden, eene kunstbewer-

king, van welke men zich echter onthouden moet, in geval het gebleken is, dat de ontaarding van kwaadaardigen aard is, of dat er kwaadsappigheid tot grondslag ligt.

6. *Leefregelen.* a. Men beveilige het deel tegen uitwendige beleedigingen en het vatten van koude. b. Gedurende het ontstekingstijdperk vergunne men slechts schrale, verkoelende spijzen (die niet gekaauwd behoeven te worden) en dranken, terwijl later eene diëet, overeenkomstig met de tot grondslag liggende kwaadsappigheid en de krachten van den lijder, aangewezen is.

§ 612.

KEELHOLTE-GESTEELD GEZWEL.

PHARYNGOKAULOTONKUS.

1. *Zitplaats van den steel.* a. In de keelholte zelve, of b. In de neusholte, den voorhoofds- of opperkaaksboezem.
2. *Verschijnselen.* a. Walging. b. Moeijelijk slikken, en c. Ademhalings-bezwaren, bij welke verschijnselen later directe waarneming door het gezigt en de betasting.

Aanm.

1. In den beginne is de erkenning dikwijls moeijelijk.
2. Somwijlen kan men het gezwel voor den dag doen komen door de keelholte met den baard eener pen te prikkelen.

3. *Behandeling.* a. Bij vroegtijdige erkenning beproeve men, om door opruiming der tot grondslag liggende oorzaken wegneming van de omringende bloedsophooping, en cauterisatie met lapis infernalis, door middel van mijn keelholte-brandstift, de genezing te verkrijgen. b. Gelukt zulks niet, dan zoude men tot de wegneming door onderbinding, en in enkele gevallen, door uitrukking moeten overgaan, operatiën, die in alle gevallen hoogst belangrijk en moeijelijk uitvoerbaar zijn.
4. *Leefregelen.* De lijder onthoude zich van alles, wat bloedsaandrang naar de keelholte kan opwekken.

§ 613.

ENDELDARM-GESTEELD GEZWEL.

PROKTOKAULOTONKUS.

1. *Verwisseling met:* a. Aanbeijen, en b. Syphilitische wratten.
2. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* a). Vrouwelijk geslacht. b). Kropzeerige kwaadsappigheid (voor kinderen, bij welke het overigens zeldzaam voortkomt). b. *Gelegenheid gevende.* a). Misbruik van lavementen. b). Te warme stoven. c). Herhaald gebruik van drastica. d). Onderdrukte bloedvloeijingen, en e). Teruggedrevene huiduitslagen.
3. *Verschijnselen.* a. Stoelkramp. b. Hardnekkige stoelverstopping. c. Groote gevoeligheid, ja soms hevige pijnen. d. In eenige gevallen bloedstortingen. e. Groote gesteelde gezwellen treden bij stoelpersing naar buiten, hetgeen den lijder hevige pijnen veroorzaakt, en f. Directe waarneming bij het onderzoek met den vinger in den endeldarm.
4. *Voorzegging.* De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, vooral a. Wanneer het gesteeld gezwel niet hoog in den darm gezeteld is. b. Hetzelve geen grooten omvang heeft, en c. Tot de blaasvormige soort behoort.
5. *Behandeling.* Na, ingevolge reeds bekende regelen, de oorzaken opgeruimd te hebben, moet men tot de wegneming overgaan, waartoe vooral de afbinding aangewezen is, daar de uitsnijding niet zelden door zeer belangrijke, ja zelfs gevaarlijke bloedstorting (soms inwendige verbloeding) opgevolgd wordt.
6. *Leefregelen.* a. Het gebruik van spijzen, welke weinig en geen vaste drekstoffen maken. b. Vermijding van al datgeen, wat bloedsaandrang naar den endeldarm kan opwekken.

§ 614.

BAARMOEDER-GESTEELD GEZWEL.

HYSTEROKAULOTONKUS.

1. *Zitplaats.* a. In den bodem. b. Aan het ligchaam. c. In den hals, of d. Aan den rand van den mond van dit ingewand.
2. *Maaksel.* Gewoonlijk vezelachtig, eenige overeenkomst met de milt hebbende.
3. *Zamenstelling met:* Baarmoeder-voorvalling.
4. *Verwikkeling met:* a. Slapte van de geslachts-werktuigen. b. Hysterie.
5. *Verwisseling met:* a. Zwangerschap. b. Baarmoeder-voorvalling zonder omstulping. c. Baarmoeder-omstulping. d. Weelderige gezwellen aan den baarmoedermond.
6. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* a). Slap, kwaadsappig ligchaamsgestel. b). Het levenstijdperk, kort vóór of na het ophouden der stonden. c). Hysterische gesteldheid. b. *Gelegenheid gevende.* a). Alles, wat bij herhaling bloedsaandrang naar de baarmoeder opwekt, vooral ruwe behandeling bij de verlossing, miskraam, onanie, enz. b). Postvatting van syphilis, jicht en kropzeerige kwaadsappigheid.
7. *Verschijnselen.*
   a. *Bij de zitplaats in het ligchaam of in den bodem van het ingewand.*
      Eigene verschijnselen.
      a). Gevoel van zwaarte in de apertura inferior pelvis. b). Stompe pijn in de schaamstreek. c) Gevoel van rekken en trekken in de lenden- en heiligbeenstreek. d). Langzame zwelling van de onderbuik, door uitzetting van de baarmoeder, waardoor de baarmoederhals als verstreken en de baarmoedermond geopend is, zoodat nu e). Het gesteeld gezwel direct is waar te nemen. f). Bij den steeds toenemenden groei treedt het nu plotseling met weëe pijnen, of langzaam in de scheede en neemt nu spoe-

diger in groei toe, trekt de baarmoeder en de blaas met zich mede en kan zoo doende baarmoeder-omstulping en bezwaren bij de urine-lozing te weeg brengen. g). Eindelijk treedt het gesteeld gezwel zelfs buiten de schaamlippen.

Terugkaatsings-, medegevoels- en algemeene verschijnselen. a). Onregelmatige stondenvloeijing, welke dikwijls in slijmbloedstorting ontaardt. b). Eigenaardig lijdend uitzigt. c). Hartkloppingen. d). Misselijkheid en braking. e). Gevoel van steking en branding in de borsten, welke zelfs een weinig zwellen. f). Stoel- en urineverstopping. g). Duizeligheid. h). Flaauwte. i). Algemeene kwijning, en eindelijk k). Hectische koorts.

b. *Bij de zitplaats in den baarmoeder-hals of mond.* (Hier zijn dezelve gewoonlijk week, klein en kortgesteeld). Directe waarneming door het gevoel of gezigt bij het aanwenden van eenen scheede-spiegel.

Aanm.
De laatstbedoelde gesteelde gezwellen kunnen door drukking op den endeldarm en de blaas, stoel- en urineverstopping te weeg brengen, veroorzaken echter geene omstulping, noch belangrijke bloedvloeijing, maar gaan met rijkelijken slijmvlòed vergezeld.

Onderscheidings-verschijnselen met :

a. *Zwangerschap* door : a). Het voortgaan der stonden. b). Het niet waarnemen der aan de zwangerschap eigene veranderingen van het baarmoederscheededeel, en c). Het ontbreken van bewegingen, aan de vrucht eigen, na de eerste twintig weken.

b. *Baarmoeder-voorvalling zonder omstulping* door : a). De gedaante, die, ofschoon in beide gevallen peervormig, hier juist omgekeerd van die bij voorvalling is. b). Het ontbreken van de opening der baarmoeder, en c). De moeijelijkheden, welke eene poging tot terugbrenging veroorzaken.

c. *Baarmoeder-omstulping* door : Ongevoeligheid van het gesteeld gezwel.

d. *Weelderige gezwellen aan den baarmoeder-mond* door : a). Den onregelmatigen vorm dezer gezwellen. b). Derzel-

ver grootere grondvlakte. c). Het niet door den baarmoedermond naar buiten treden van dezelven, en d). Derzelver eigenaardig week aanvoelen.

8. *Voorzegging*. De voorzegging is a. *Betrekkelijk gunstig*, wanneer het gesteeld gezwel aan den baarmoederhals of aan den baarmoedermond gezeteld is, daar deze geene belangrijke verschijnselen te weeg brengen en gemakkelijk weggenomen kunnen worden. b. *Betrekkelijk ongunstig*. a). Wanneer het gezwel in de baarmoeder zelve gezeteld is, vooral indien het gezwel eenen eenigzins teederen steel heeft, b). De lijderes nog jong en krachtig is en zij vroeger gebaard heeft, dewijl onder deze omstandigheden de operatie met hoop op gunstig gevolg ondernomen kan worden. c. *Ongunstig*. a). Bij zeer dikken, breeden steel. b). In geval er belangrijke bloedvloeijingen plaats hebben. c). Bij zwangerschap, en d). Bij reeds bestaande hectische koorts.

Aanm.

Wanneer een baarmoeder-gesteeld gezwel goed weggenomen is, ziet men zelden, dat het zich op nieuw vormt.

9. *Behandeling*. a. De eerste aanwijzing vinden wij in het opruimen of buiten werking stellen der gelegenheid gevende oorzaken. b. Eene tweede in het verbeteren van het slap en kwaadsappig ligchaamsgestel, bijzonder van slapte der geslachtsdeelen, waartoe zoo *plaatselijk* als *algemeen* aangewezen zijn. a). Koude, ijzer bevattende baden. b). Zamentrekkende wasschingen en inspuitingen van vin. rubr. met alum. c). Het inbrengen in de scheede van eene uit linnen vervaardigde cylinder, welke met aromatische, zamentrekkende poeders bedeeld, en met rooden wijn doortrokken is. c. Vervolgens is men veelal verpligt, om het gesteeld gezwel weg te nemen, waartoe vooral de uitsnijding en de afbinding dienstig kunnen zijn.

10. *Leefregelen*. a. Terwijl men aan de eerste aanwijzing voldoet, behoort de lijderes eene voedende, de krachten opwekkende diëet te genieten en hierbij veel, doch matige beweging in de open lucht te maken. b. Zij onthoude zich van alles, wat de geslachtsdeelen direct kan prikkelen, vooral van dat-

geen, wat als oorzaak kan hebben bijgedragen. c. Is het gezwel groot en bestaat er reeds voorvalling van de baarmoeder, dan is rust, zelfs in horizontale ligging op den rug, aangewezen. d. In alle gevallen is reinheid door dagelijksche wasschingen en inspuitingen met koud water eene behoefte.

§ 615.

SCHEEDE-GESTEELD GEZWEL.

KOLPOKAULOTONKUS.

1. Dit is gemakkelijk door directe waarneming te erkennen.
2. Hetzelve moet volgens algemeene grondregelen behandeld worden.
3. Die, welke diep in de scheede gezeteld zijn, snijdt men uit, terwijl de zulke, welke meer naar voren geplaatst zijn, afgebonden moeten worden.

§ 616.

PISBLAAS-GESTEELD GEZWEL.

UROKYSTOKAULOTONKUS.

1. *Menigvuldigheid in voorkomen.* Hetzelve is hoogst zeldzaam.
2. *Gevolgziekte.* Pispijpzweer.
3. *Verwisseling met:* Blaassteen.
4. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* a). Verslapte toestand van het slijmvlies van de blaas, vooral door misbruik van spirituosa en van diuretica. b). Zeer prikkelbaar pisafscheidend toestel. b. *Gelegenheid gevende.* a). Blaasontsteking. b). Blaasaderuitzetting (haemorrhoides vesicae). c). Blaasverbloeding. d). Onderdrukte bloedvloeden. e). Onderdrukt huiduitslag. f). Blaassteen. g). Postvatting van kropzeerige, jichtige, en syphilitische kwaadsappigheid.
5. *Verschijnselen.* a. Gevoel van drukking en spanning in de schaamstreek. b. Stekend gevoel in de blaas. c. Dikwijls her-

haalde neiging tot urineren. d. Pisopstopping. e. Bij het wateren eene ontwaring, alsof er iets in de blaas terug blijft. f. Bij zeer grooten omvang, onmogelijkheid om de urine door de catheter te ontlasten, en g. Directe waarneming door het onderzoek met de catheter, waardoor men in de blaas een zacht, geen klank gevend ligchaam ontdekt.

6. *Voorzegging.* De voorzegging is zeer ongunstig, zoo zelfs dat de lijder gewoonlijk bezwijkt, en er veelal slechts door eene zeer gevaarlijke operatie eenige hoop op redding overblijft.

7. *Behandeling.* a. Tot grondslag liggende oorzaken, zamenstellingen, enz. moeten opgeruimd worden, en indien er nu geene verbetering of een dragelijke toestand volgt, zoude men, in geval hiervoor geene tegenaanwijzingen bestaan, moeten overgaan tot b. De blaassnede en de uitsnijding van het gesteeld gezwel.

8. *Leefregelen.* a. Volstrekte onthouding van spirituosa, wijn en bier, en van alle die zelfstandigheden, welke de pisafscheiding aanzetten. b. Onthouding van den bijslaap. c. Warme kleeding, vooral in betrekking tot de schaam- en bilnaadstreek, door bedekking met flanel of kattenvel. d. Met zorg moeten de voeten steeds droog en warm gehouden worden. e. Zoo veel mogelijk rust, met volstrekte vermijding van beweging, die slechts eenige inspanning vereischt.

NEGENTIGSTE HOOFDSTUK.

ZENUWGEZWEL.

NEURONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. ZENUWKNOOP. NEUROMA.

§ 617.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men een eigenaardig voortbrengsel van ziekelijken groei, dat of in het zenuwmerg zelf, (zeldzaam) of in de zenuwscheede deszelfs oorsprong vindt.

Aanm.

Deze zamenhang blijkt bij het wegnemen niet altijd duidelijk.

2. *Ligchaamsdeelen.* a. De oppervlakkig gelegene zenuwen (gewoonlijk), vooral in de nabijheid van uitpuilende gedeelten van beenderen. b. De dieper gelegene zenuwen, zelfs die van het zenuwgezwel-stelsel (zeldzaam).
3. *Verwikkeling met:* Jichtkwaadsappigheid.

§ 618.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Jichtkwaadsappigheid.

2. Vrouwelijk geslacht.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Uitwendige beleedigingen.

Aanm.

Niet zelden ontwikkelt het zich zoogenaamd van zelve.

§ 619.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het zenuwgezwel doet zich voor als een gezwel, dat: a). Rond of eirond. b). Omschreven. c). In het overdwarsch verschuifbaar. d). Niet wankleurig. e). Niet met de huid vergroeid is, en f). Den omvang van een' speldenknop, tot dien van eene kastanje kan hebben.
3. *Gevoeligheid.* a). Pijnlijk. b). In eenige gevallen wordt een gevoel van mierenkruipen waargenomen.

Aanm.

De pijnen doen zich vooral gevoelen bij drukking, bij gemoedsaandoeningen en bij de inwerking van koude; zij breiden zich uit door de deelen, in welke zich de zenuw, waarop het zenuwgezwel zich ontwikkeld heeft, verspreidt.

Zij verheffen zich dikwijls zonder oorzaken.

Zij zijn niet zelden tusschenpoozend.

Zij kunnen zulk eene hevigheid bereiken, dat zij stuipen, flaauwten, koorts, ja den dood ten gevolge hebben.

b. *Verrigtingsstoornissen.* In eenige gevallen heeft men stijfheid of verlamming waargenomen

c. *Ontwikkelings-wijze.* Langzaam in grootte toenemende, blijft het, eenmaal eenen zekeren graad van omvang bereikt hebbende, stationnair.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Behalve de verschijnselen, door de hevigheid der pijnen opgewekt, geene.

§ 620.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald, gewijzigd door:

1. De zitplaats, in betrekking tot de oppervlakkige of diep gelegene zenuwen, het zenuwmerg of de zenuwscheede.
2. De grootte.

Aanm.

1. Gunstig bij kleine zenuwgezwellen, die zonder stoornissen na te laten, kunnen worden weggenomen.
2. Ongunstig bij grootere, bij de zulke, die van het zenuwmerg uitgaan en bij die, welke aan belangrijke dieper gelegene zenuwen gezeteld zijn en mede, wanneer zij hevige pijn opwekken.

§ 621.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De uittering van het zenuwgezwel te verkrijgen, of
2. Hetzelve van het overige gedeelte van het zenuwstelsel af te zonderen (zelden met goed gevolg), of
3. Het zenuwgezwel alleen of met het zenuwdeel, waarop het gezeteld is, weg te nemen.
4. Het zenuwgezwel onaangeroerd te laten, en de gestoorde verrigting der zenuw te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

Drukking op het zenuwgezwel zelf.

Aanw. 2.

Doorklieving van de zenuw boven het gezwel.

Aanw. 3.

Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanw. 4.

Electriciteit en galvanisme.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Kwaadsappigheid te bestrijden.
2. Medegevoeligheids-verschijnselen te doen bedaren.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 2.

a. Algemeene bloedsontlasting (bij volbloedigheid). b. Acet. morphii (tegen de pijnen).

§ 622.

LEEFREGELEN.

1. Zoo veel mogelijk rust van het deel.
2. Niet prikkelende spijzen en dranken.
3. Vermijding van gemoedsaandoeningen en van afwisseling van temperatuur.

EEN EN NEGENTIGSTE HOOFDSTUK.

BEENGEZWEL.

OSTEONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. BEENUITWAS. BEENKNOBBEL.

EXOSTOSIS.

§ 623.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene meerdere of mindere omschrevene ophooping van beenstof, van de in- of uitwendige oppervlakte van het been uitgaande.

Aanm.

1. Wanneer de geheele omtrek van eenig been door zulk eene gesteldheid is aangedaan, draagt zulks den naam van hyperostosis.
2. Is het beengezwel op de uitwendige vlakte van eenig been gezeteld, dan heet het exostonkus.
3. Is hetzelve aan de inwendige vlakte van de beenderen gezeteld, dan draagt het den naam van enostonkus.

2. *Ligchaamsdeelen.* a. Nagenoeg aan alle beenderen, zelfs aan de handen en onder den nagel van het laatste kootje van den grooten teen. (ANDRÉ). b. Het veelvuldigst echter aan oppervlakkig gelegene beenderen.

3. *Aard.* Goedaardig.
4. *Uitgangen.* a. Zij kunnen langzaam verdwijnen. b. Levenslang blijven bestaan. c. In verzwering overgaan, of d. Door drukking op de omringende deelen aanleiding geven tot a). Verzwering der zachte deelen. b). Aderspat. c). Slagaderbreuk. d). Verdringen van sommige werktuigen, bijv. het oog, uit derzelver holten.
5. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.

§ 624.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
   1. Overlading van het bloed met beenstof, in verband met gestoorde pis- en zweetafscheiding.
   2. Volwassen leeftijd.
   3. Rheumatische, syphilitische, jichtige en kropzeerige kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
   Uitwendige beleediging.

Aanm.

Bij het bestaan der genoemde kwaadsappigheid, kunnen zij zich zoogenaamd van zelve ontwikkelen.

§ 625.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*
   a. *Vorm.*
      1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
      2. *Uitwendig voorkomen.* Het beenuitwas doet zich voor als een gezwel, dat a). Min of meer omschreven. b). Hard. c). Onbeweegbaar. d). Innig met het been vereenigd. e). Nietwankleurig is, en f). Breed, of gesteeld kan zijn.

3. *Gevoeligheid.* a). Eenige zijn bij drukking gevoelig. b). Andere zijn ongevoelig. c). Eenige zijn subjectief gevoelig.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
Zie de uitgangen.

c. *Verrigtingsstoornissen.* Belemmering in de beweging, wanneer zij onder pezen of spieren, of in de nabijheid van gewrichten bestaan.

d. *Ontwikkelings-wijze.* a). Zij ontwikkelen zich na voorafgegane verschijnselen van been- of beenvlies-ontsteking op dezelfde wijze, als het zoogenaamde beenweer. b). Zij zijn in den beginne min of meer vezelkraakbeenachtig vast en worden langzamerhand hard. c). De ontwikkeling kan spoedig of langzaam plaats hebben.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Geene.

§ 626.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet gunstig, gewijzigd door:
1. Den tijd van duur.
2. De verwikkeling.

Aanm.
Versche beenuitwassen kunnen opgelost worden; oudere minder gemakkelijk, terwijl sommige in beenzweer kunnen overgaan.

§ 627.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.
1. De oplossing te verkrijgen, en indien zulks niet gelukt:
2. Het beenuitwas te vernietigen of weg te nemen, of
3. Het beenstuk, op hetwelk het uitwas geplaatst is, weg te nemen, of
4. Het geheele lid weg te nemen, of
5. Niet hinderende beenuitwassen onaangeroerd te laten.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedsontlasting. b. Ung. hydrarg. cin., met of zonder opium, of c. Ung. jodii, of d. Oplossende pleisters. e. Spaansche vliegenpleisters.

Aanw. 2.

a. Wegneming van het bedekkende beenvlies in eenige gevallen, opgevolgd door b. Het gloeijend ijzer. c. Afbijteling. d. Afvijling, of e. Afzaging.

Aanw. 3 en 4.

Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanm.

1. De oplossing kan slechts bij zich vormende of versche beengezwellen verkregen worden.
2. De gezegde kunstbewerkingen mogen slechts dan ondernomen worden, wanneer het beenuitwas belangrijke stoornissen te weeg brengt en wanneer de met hetzelve in verband staande kwaadsappigheid niet meer bestaat.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen.
2. Kwaadsappigheid te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Laxantia. b. Mercurialia. c. Jodica.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de kwaadsappigheid. Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 628.

LEEFREGELEN.

Het beenuitwas door bedekking met watten tegen uitwendige beleediging te beschutten.

Zie verder de leefregelen, te volgen bij de tot grondslag liggende kwaadsappigheid, in het hoofdstuk. leer der syphilis en in de handleiding der Geneeskunde.

TWEE EN NEGENTIGSTE HOOFDSTUK.

KRAAKBEENACHTIG GEZWEL.

CHONDRODONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. CHONDROMA.

§ 629.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men een sponsvezelkraakbeenachtig voortbrengsel, hetwelk in eenen zak besloten is.
2. *Ligchaamsdeelen en weefsels.* a. Vooral in de beenderen, bijzonder aan de vingers en teenen. b. In de zachte deelen, vooral in de oorklier (zeldzaam).
3. *Aard.* Jaren lang goedaardig, kan het eindelijk echter kwaadaardig worden.

§ 630.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
  1. Kinderlijke leeftijd.
  2. Welligt kropzeerige kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
Uitwendige beleedigingen.

Aanm.
Dikwijls ontwikkelt het zich zoogenaamd van zelve bij overigens zeer gezonde voorwerpen, zoo als ik zulks heb waargenomen.

§ 631.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders, tenzij er verzwering intreedt.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat: a). Rond. b). Weinig of niet knobbelig. c). Sponsachtig (met uitzondering in de beenderen, waar het met eene beenplaat overtogen, hard en eigenaardig aan te voelen is).
3. *Gevoeligheid.* Niet pijnlijk, zelfs niet bij drukking.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Verschijnselen van verzwering, welke gewoonlijk eerst na vele jaren intreedt, en waardoor de zak zich geheel kan ontledigen, zonder dat daarom de genezing volgt.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. In het tijdperk van goedaardigheid, geene.
2. In het tijdperk van verzwering, die van uitputting.

§ 632.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, dewijl het

1. Jaren lang zonder nadeel kan blijven bestaan, en
2. Weinig of geen belemmerenden invloed op de omringende deelen uitoefent en
3. Weggenomen zijnde, geene neiging heeft om terug te keeren.
4. Bij verzwering wordt het echter levensgevaarlijk.

§ 633.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het gebrek onaangeroerd te laten, of
2. Hetzelve weg te nemen.

Midd.

Aanw. 1.

Geene.

Aanw. 2.

Afzetting of uitsnijding. Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

B. *Alg.*

Geene.

§ 634.

LEEFREGELEN.

Het deel, waarop het gebrek gezeteld is, tegen uitwendige beleedigingen te beveiligen.

DRIE EN NEGENTIGSTE HOOFDSTUK.

SCHILDKLIER-GEZWEL.

THYREONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. KROP. STRUMA.

§ 635.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene eigenaardige zwelling, soms ontaarding van de schildklier.
2. *Geographische verspreiding.* In bergachtige streken, vooral in de Alpen, Pyreneëen en Appenynen; in ons land komt dit gezwel bij inboorlingen niet voor.
3. *Oorsprongs-verhouding.* a. Overgeërfd. b. Aangeboren, of c. Later verkregen.
4. *Verdeeling.* a. Weischildklier-gezwel (*Namatodothyreonkus*). b. Vaatrijkschildklier-gezwel (*Plerangiothyreonkus*). c. Kankerschildklier-gezwel (*Karkinodothyreonkus*), en d. Zakschildklier-gezwel, *Kystikoparenchymato-thyreonkus* van STROMEIJER, welligt eene wijziging van het weischildklier-gezwel.
5. *Menigvuldigheid in voorkomen.* Onder alle deze soorten komt het weischildklier-gezwel het veelvuldigst voor.
6. *Aard.* a. Het wei-, het vaat- en het blaasschildklier-gezwel, goedaardig. b. Het kankerschildklier-gezwel, kwaadaardig.
7. *Uitgangen.* a. Gewoonlijk blijven de schildklier-gezwellen stationnair; zij kunnen echter ook steeds in omvang toenemen en

eene buitengewone grootte verkrijgen. b. Enkele malen heeft men het weischildklier-gezwel zien verdwijnen, namelijk bij gelijktijdige ontwikkeling van andere ziektetoestanden (mamkanker, balzaks-weigezwel, enz.), of bij zich herstellenden stondenvloed. c. Door het herhaald inwerken van uitwendige prikkels kan het schildklier-gezwel in ontsteking overgaan (*Phlogothyreonkus*) en alle gevolgen van dien hebben.

8. *Verwikkeling met:* a. Kropzeerige kwaadsappigheid. b. Cretinismus. c. Ziekelijke gesteldheid van de onderbuiks-ingewanden. d. Hartziekte. e. Gestoorden stondenvloed.

§ 636.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Lymphatisch temperament.
2. Kinderlijke leeftijd.
3. Vrouwelijk geslacht.
4. Het land-eigene van sommige streken.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Het dragen van lasten op het hoofd.
2. Aanhoudend gebruik van sneeuwwater.
3. Krachtinspanning bij het hoesten, baren, braken, enz.
4. Nederdrukkende gemoedsaandoeningen.
5. Hartziekte (vooral voor het vaatschildklier-gezwel).

Aanm.
Dikwijls ontwikkelt het schildklier-gezwel zich zoogenaamd van zelve.

§ 637.

VERSCHIJNSELENLEER.

Weischildklier-gezwel.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Hetzelve doet zich voor als een

gezwel, dat a). Niet scherp begrensd. b). Niet wankleurig. c). Ongelijk, als uit kwabben bestaande. d). Week veerkrachtig. e). Min of meer verschuifbaar is, en f). Eene breede grondvlakte heeft.

3. *Gevoeligheid.* Gewoonlijk is het niet pijnlijk.

b. *Verrigtingsstoornissen.* a). Bij matigen omvang, geene. b). Bij grooten omvang, ademhalings-bezwaren en belette afvloed van bloed van het hoofd.

c. *Ontwikkelings-wijze.* Hetzelve neemt zeer langzaam in omvang toe.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

Vaatrijkschildklier-gezwel.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Met opgezette aderen bezet.

2. *Uitwendig voorkomen.* Hetzelve doet zich voor als een gezwel, dat a). Niet scherp begrensd. b). Gespannen. c). Objectief warm, en d). Kloppend is.

3. *Gevoeligheid.* Niet pijnlijk.

b. *Verrigtingsstoornissen.* a). Neusbloeding. b). Duizeligheid. c). Belemmeringen bij de ademhaling en bij het slikken.

c. *Ontwikkelings-wijze.* Hetzelve ontwikkelt zich spoedig.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

Kankerschildklier-gezwel.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). In den beginne niets bijzonders. b). Later *a.* Bleek, en *b.* Met opgezette aderen en watervaatsklier bezet.

2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat: a). Hard. b). Ongelijk knobbelachtig, en c). Vastzittend is.

3. *Gevoeligheid.* Nu en dan doen zich schietende pijnen door hetzelve gevoelen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.* Verdere ontaarding.
c. *Verrigtingsstoornissen.* Belemmeringen bij de ademhaling en bij het slikken.
d. *Ontwikkelings-wijze.* Langzamerhand wordt de schildklier hard, zonder hierbij in omvang toe te nemen.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Geene.

Zakschildklier-gezwel.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Hetzelve doet zich voor als een gezwel, dat a). Rond is, en b). Vochtgolving doet gevoelen, (dit gevoel neemt toe, wanneer men het weefsel van den krop van ter zijde te zamen drukt).
3. *Gevoeligheid.* Niet pijnlijk.

b. *Verrigtingsstoornissen.* Dit schildklier-gezwel veroorzaakt meer bezwaar, dan andere schildklier-gezwellen van gelijken omvang.
c. *Ontwikkelings-wijze.* Hetzelve neemt langzamerhand tot op eene zekere hoogte toe.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Geene.

§ 638.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen verschillend, afhangend van:
1. Het maaksel.
2. De neiging tot vergrooting.
3. Het gestel van den lijder, en
4. Het al of niet bestaan van verwikkeling.

Aanm.
Het weischildklier-gezwel is het minst belangrijk, terwijl het kankerschildklier-gezwel zulks het meest is, en het blaasschildklier-gezwel de meeste kans tot genezing aanbiedt.

§ 639.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oplossing te verkrijgen, (voor het weischildklier-gezwel).
2. De verhoogde vaatwerkdadigheid af te stemmen.
3. Hetzelve te doen uitteren (2 en 3 voor het vaatrijk-schildklier-gezwel).
4. Den zak bij het zakschildklier-gezwel te vernietigen.
5. Het gezwel geheel of gedeeltelijk af te binden, (MAYOR), (alleen in geval van levensgevaarlijke verrigtingsstoornissen).

Midd.

Aanw. 1.

a. Inwrijvingen met ung. jodii. b. Oplossende pleisters.

Aanw. 2.

Bloedzuigers in den omtrek bij herhaling.

Aanw. 3.

Onderbinding van de schildklierslagaderen (VON WALTHER).

Aanw. 4.

Insnijding en ontlasting van het vocht, waarna opwekking van ontsteking in de wanden van den zak.

Aanw. 5.

Afbinding volgens de wijze van MAYOR.

Aanm.

Bij geen belangrijke verrigtingsstoornissen doet men veel om niet tot gevaarlijke kunstbewerkingen over te gaan.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter oplossing te ondersteunen (voor het weischildklier-gezwel).
2. De verhoogde vaatwerkdadigheid af te stemmen (voor het vaatrijkschildklier-gezwel).
3. Verwikkelingen op te ruimen.

4. Het kankerschildklier-gezwel als harden kanker te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

Hydrioid. potass.

Aanw. 2.

a. Laxantia. b. Digt. purpur. c. Bloedzuigers op verwijderde plaatsen.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van de verwikkeling (zie de handleiding der Geneeskunde).

Aanw. 4.

Zie de algemeene behandelingswijze van den kanker.

§ 640.

LEEFREGELEN.

1. Men vermijde alles, wat bloedsaandrang naar de schildklier kan opwekken, zoo als het dragen van zware lasten op het hoofd, het achteroverbuigen van den hals, sterk sluitende kleedingstukken, enz.
2. Men vermijde het gebruik van drinkwater, dat als aanleidende oorzaak beschouwd wordt, of verbetere hetzelve, door het met koolzuur te bezwangeren.
3. Men make gebruik van dranken, die veel koolzuur bevatten, zoo als bier, cider, enz.
4. Men trachte steeds eene drooge, ruime en goed verlichte woning te hebben.
5. Tot voeding kieze men voedzame, ligt verteerbare spijzen.
6. Men vermijde het gebruik van geestrijke dranken.

Aanm.

De bovenstaande leefregelen moeten als voorbehoedende gevolgd worden, wanneer men in streken komt, waar het schildklier-gezwel land-eigen is.

VIER EN NEGENTIGSTE HOOFDSTUK.

TEGENNATUURLIJKE GEWRICHTSKRAAKBEENDEREN.

PARAPHYSIKO-ARTHROCHONDRA.

Gelijkbeteekenende benaming. GEWRICHTSMUIZEN.

MURES ARTICULARES.

§ 641.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men het aanwezen van tegennatuurlijke kraakbeenachtige ligchamen in de gewrichten.
2. *Ligchaamsdeelen.* Vooral het kniegewricht.
3. *Getal der gelijktijdig voorkomende.* In eenige gevallen slechts één, in andere meerdere.
4. *Aard.* Goedaardig.
5. *Tijdperk.* a. Het gebondene tijdperk. b. Het vrije tijdperk.

§ 642.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
Geene bijzondere.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
Uitwendige beleediging (somwijlen).

Aanm.
In vele gevallen ontwikkelen zij zich zoogenaamd van zelve.

§ 643.

VERSCHIJNSELENLEER.

Het kniegewricht tot voorbeeld.

Eerste tijdperk.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. Gewoonlijk geene verschijnselen van eenig belang, tenzij eenige stijfheid.

Tweede tijdperk.

2. Aan de binnen- of buitenzijde van het gewricht, later ook op andere plaatsen, voelt men een vreemd ligchaam, dat: a). Omschreven. b). Vast. c). Verschuifbaar is, en d). De grootte van een halve cent en meer kan hebben.
3. In eenige gevallen is het gewricht min of meer gezwollen, zonder de geringste verschijnselen van ontsteking.
4. Nu en dan, wanneer deze ligchaampjes bij de beweging tusschen de beenhoofdjes geraken, ontwaart de lijder plotseling eene hevige pijn en valt hij neder of dreigt zulks te doen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Er kan zich ontsteking bijvoegen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

§ 644.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen gunstig.

1. Deze ligchaampjes ontaarden niet.
2. Zij zijn voor het leven niet gevaarlijk.

§ 645.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De knie te ondersteunen, en zoo doende, de verplaatsing van het kraakbeen zoo veel mogelijk te voorkomen.
2. Het kraakbeenig ligchaam aan het scheen- of dijbeen vast te leggen.

Midd.

Aanw. 1.

Het dragen van een knieband.

Aanw. 2.

Aanspijkering (DIEFFENBACH). Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanm.

De uitsnijding is wegens de dikwijls plaats hebbende belangrijke, ja soms doodelijke, gevolgen niet aan te raden.

B. *Alg.*

Geene.

§ 646.

LEEFREGELEN.

1. De knie tegen uitwendige beleedigingen te beschutten.
2. Zoo veel mogelijk rust, met vermijding van sterke bewegingen, vooral van het aangedane gewricht.

VIJF EN NEGENTIGSTE HOOFDSTUK.

BEENMERG-ONTAARDING.

OSTEOMYELOKAKIA.

Gelijkbeteekenende benaming. WINDDOORN. SPINA VENTOSA.

§ 647.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene slepende ontsteking en ontaarding van het beenmerg, waardoor het omringende been tot eene dunne plaat wordt uitgezet, en soms uit elkander gedreven wordt.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. De teen- en vingerkootjes. b. De voorhands- en voorvoetsbeenderen. c. De uiteinden der lange pijpbeenderen.
3. *Aard.* Kwaadaardig.
4. *Verloopgang.* Zeer slepend.

§ 648.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
   1. Kinderlijke en volwassen leeftijd.
   2. Kropzeerige kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Uitwendige beleedigingen, dikwijls uiterst geringe.

Aanm.

Gewoonlijk ontwikkelt deze ontaarding zich zoogenaamd van zelve.

§ 649.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). In den beginne niets bijzonders. b). Later wel eens met uitgezette aderen bezet.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat: a). Omschreven. b). In den beginne hard, en c). Later op sommige punten week is.
3. *Gevoeligheid.* Tusschenpoozende pijnen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

a). Op de verweekte punten wordt de huid rood. b). Breekt open en vormt. c). Platte zweren, die eenen dunnen, stinkenden etter opleveren, zonder dat het gezwel in omvang afneemt. d. Met eene geknopte sonde kan men soms door de zweer, tot in de holle van het been dringen, (dit onderzoek is echter gewoonlijk nadeelig).

c. *Ontwikkelings-wijze.* a). Tusschenpoozende pijnen, die na verloop van tijd opgevolgd worden door b). Langzame uitzetting van het been.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. In den beginne geene eigendommelijke.
2. Later die van uitputting met hectische koorts.

§ 650.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen hoogst ongunstig, dewijl het gebrek niet kan worden opgelost en de resectie, amputatie of exstirpatie hoogst zelden het leven van den lijder kan redden.

§ 651.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het gebrek lenigend te behandelen.
2. Het lid weg te nemen, indien daarvoor geene tegenaanwijzingen bestaan.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bedekking met watten, of b. Met weekmakende, pijnstillende pappen of stovingen.

Aanw. 2.

Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Kwaadsappigheid te bestrijden.
2. De pijnen te lenigen.
3. De krachten in het hectische tijdperk te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 2.

Acet. morphii.

Aanw. 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 652.

LEEFREGELEN.

1. Rust, zelfs onbewegelijke houding van het deel.
2. Vermijding van al datgeen, wat bloedsaandrang naar het deel kan opwekken.
3. Niet prikkelende spijzen en dranken, gewijzigd naar de krachten van den lijder en de kwaadsappigheid.

ZES EN NEGENTIGSTE HOOFDSTUK.

KLOPPEND BEENGEZWEL.

SPHYGMIKOSTEONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. BEEN TAKKIGE-SLAGADERBREUK.

ANEURYSMA ANASTOMOTICUM OSSIUM.

§ 653.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene vaatrijke en hierdoor kloppende ontaarding van het beenweefsel.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. De schedelbeenderen. b. De uiteinden der lange pijpbeenderen, vooral het bovenuiteinde van het scheenbeen.
3. *Aard.* a. Goedaardig (zeldzaam). b. Kwaadaardig.
4. *Zamenstelling met:* Beenkanker. (ROKITANSKY).
5. *Verwikkeling met:* a. Kanker in andere ligchaamsdeelen, of b. Kankerkwaadsappigheid.
6. *Verwisseling met:* Beenvezel-vetgezwel.

§ 654.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Kwaadsappigheid, (volgens eenigen eene eigendommelijke gesteldheid) (diathesis).

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
Uitwendige kneuzende, schuddende beleedigingen.

§ 655.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Rood-blaauw, en b). Met gevulde aderen bezet.
2. *Uitwendig voorkomen.* Dit gebrek doet zich voor als eene beenzwelling, welke a). In den beginne duister, later duidelijk met het hart *gelijk kloppend* is. b). Bij drukking op den slagaderstam van het lid geene klopping meer doet waarnemen, nu ook min of meer in omvang afneemt, om bij het nalaten dezer drukking den vorigen omvang te hernemen, en c). Bij drukking op het gezwel zelf een eigenaardig knisterend geluid, als dat van brekende eijerschalen, laat hooren.
3. *Gevoeligheid.* Met het ontstaan der zwelling doen er zich min of meer hevige pijnen gevoelen, pijnen, die zich bij inspanning verheffen, om bij rust en horizontale houding weder af te nemen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

a). Het gezwel zet zich langzamerhand meer en meer uit, zoodat de bovenste beenlaag zich als perkament laat buigen en als eene eijerschaal laat indrukken, waarbij men dan wel eens een eigenaardig knisterend geluid waarneemt. b). In andere gevallen vernietigt zich de zamenhang van het been geheel. c). Het lijdende lid zwelt in eenige gevallen, vermagert in andere, en is gewoonlijk de zitplaats van aanhoudende pijnen met gevoel van doofheid.

c. *Verrigtingsstoornissen.*

Het lid is grootendeels onbruikbaar, ofschoon het nabij gelegen gewricht steeds ongeschonden is.

B. *Algemeene verschijnselen.*

In eenige gevallen, bij zekeren graad van ontwikkeling, koorts met gastricisme. Zie verder beenvezel-vetgezwel, voor de kwaadaardige soort.

§ 656.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen zeer ongunstig, gewijzigd door:

1. Den aard, en
2. Het al of niet bestaan van zamenstelling of verwikkeling.

Aanm.

Bij de goedaardige, niet zamengestelde of verwikkelde, is genezing mogelijk, of kan met eenige hoop op goed gevolg het lid weggenomen worden, terwijl men in tegenovergestelde omstandigheden wederinstorting te voorzien heeft.

§ 657.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Bij kwaadaardige, zamengestelde of verwikkelde, het gebrek lenigend te behandelen.
2. Bij goedaardige, niet zamengestelde of verwikkelde, de genezing te beproeven.
3. Het lid af te zetten, indien door de middelen voor aanwijzing 2 de genezing niet volgt en er geene tegenaanwijzing voor deze kunstbewerking bestaat.

Midd.

Aanw. 1.

Pijnstillende stovingen.

Aanw. 2.

Bij nog niet zeer gevorderde toestanden, de onderbinding van den hoofdslagaderstam van het lid.

Aanw. 3.

Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanm.

Indien dit gebrek van goedaardigen aard mij ter behandeling voorkwam, zou ik in overweging nemen, om het, door het opwekken van eenen genoegzamen graad van ontsteking in hetzelve, door middel van inspuiting van eene oplossing van nitr. argent. crist. of met tinct. jodii of aanwending van het gloeijend ijzer, ondersteund door drukking op den slagaderlijken hoofdstam van het lid met het Italiaansche tourniket, zoodanig om te stemmen, dat er genezing volgde.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De pijnen te lenigen.
2. De koorts naar haren aard en haar karakter te behandelen.
3. De krachten te ondersteunen.

Midd.

Aauw. 1.

a. Opium, of b. Acet. morphii.

Aanw. 2 en 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 658.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel in horizontale houding.
2. Het lid tegen uitwendige beleedigingen en het vatten van koude te beschutten.
3. Zie verder gastricisme in de handleiding der Geneeskunde en beenvezel-vetgezwel.

NEGENDE AFDEELING.

STEENEN.

Lithi. Calculli.

ZEVEN EN NEGENTIGSTE HOOFDSTUK.

SPEEKSELSTEEN

SIALOLITHUS.

§ 659.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men het aanwezen van uit de bestanddeelen van het speeksel gevormden steen.
2. *Ligchaamsdeelen.* In eene der ontlastbuizen van de speekselklieren.
3. *Gevolgen.* a. Ontsteking, opgevolgd door b. Verettering en c. Speeksel-pijpzweer. d. In de ontlastbuizen van de ondertongklier zijn zij de gewone oorzaak van het speeksel- of kikvorsch-gezwel.
4. *Zamenstelling met:* a. Speeksel-pijpzweer, en b. Speeksel-gezwel.

§ 660.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Misbruik van sterken drank, en hierdoor drinkzucht.
2. Het aanhoudend gebruik van slijmachtige voedselen.
3. Voorwerpen, die groote kwikkuren ondergaan hebben.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Ontsteking van het slijmvlies der speekselontlastbuis.
2. Vergroeijing van deze buis.
3. Verstopping van dezelve.

§ 661.

VERSCHIJNSELENLEER.

Eigene verschijnselen.

Speekselsteenen zijn gewoonlijk direct waar te nemen door eene harde zwelling en zelfs door het onderzoek met de sonde.

Aanm.

Somwijlen bestaat er eene speeksel-pijpzweer of een speeksel-gezwel, toestanden, die het vermoeden tot het bestaan van deze steenen moeten opwekken..

§ 662.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen gunstig, daar de steenen gewoonlijk weggenomen kunnen worden.

§ 663.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

Den steen op te ruimen.

Midd.

Uitsnijding door het mes.

Aanm.

Bij uitsnijding van steenen uit eene speekselbuis moet men door eene met zorg aangelegde spelden-hechting en bedekking van het geheel met collodion de vorming van eene speeksel-pijpzweer trachten te voorkomen.

§ 664.

LEEFREGELEN.

Bij de voeding alles te vermijden, wat tot vorming van speekselsteenen aanleiding zou kunnen geven. Zie de oorzakenleer.

ACHT EN NEGENTIGSTE HOOFDSTUK.

PISSTEEN.

UROLITHUS.

§ 665.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men het aanwezen van steenen, die uit de bestanddeelen van urine gevormd zijn.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. De nieren, *Nephrolithi.* b. De pisleiders, *Ureterolithi.* c. De pisblaas, *Urokystolithi.* d. De pisweg, *Urethrolithi.* e. De voorhuid, ***Postholithi.*** f. De balzak, ***Oscheolithi***, en g. De voorstander, ***Prostatolithi.***
3. ***Vormen.*** a. Zamengehoopte steen. ***Lithus, Calculus.*** b. Gruis. Graveel. ***Psammus, Arena.***
4. ***Toestanden.*** a. Vrij. Vrije steen, ***Anoikto-lithus, Calculus apertus.*** b. Gezakt. Gezakte steen, ***Enkleistolithus, Calculus saccatus.***
5. ***Ontstaanwijze.*** a. Ten gevolge van een eigenaardig algemeen lijden, steenziekte, (lithiasis). b. Door omkorsting van vreemde ligchamen.
6. ***Scheikundige hoofdbestanddeelen.*** a. Phosphorzuur, phosphorzure steenen. b. Piszuur of piszuur ammoniak, piszure steenen. c. Zuringzure kalk, zuringzure kalksteenen. c. Blaasoxyde, blaasoxyde-steenen.

7. *Uitgangen en gevolgen.* a. Uitdrijving van den steen langs den natuurlijken weg. b. Ontlasting van den steen door verzwering. c. Verdraagzaamheid (tollérance) van het organisme (bij ingezakte steenen). d. Oplossing van den steen. e. Ontsteking. f. Verzwering (pijpzweervorming). g. Versterving. h. Ontaarding van het orgaan, hetwelk direct of indirect door den steen wordt geprikkeld. i. Verbloeding. k. Pisopstopping. l. De dood, als het gevolg der onder e. f. g. en h. aangegevene gevolgen.

§ 666.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Zeer jeugdige en zeer gevorderde leeftijd.
2. Eigendommelijke vochtsmenging.
3. Buikvolbloedigheid, met of zonder aanbeijen.
4. Rachitische, jichtige en kropzeerige kwaadsappigheid.
5. Overgeërfde voorbeschiktheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Rijkelijk gebruik van bier en wijn, vooral van jonge, zure wijnen.
2. Gebruik van moeijelijk verteerbare, tot zure gisting geneigde spijzen.
3. Voortgezet gebruik van zoogenaamd hard water.
4. Slijmophooping in de werktuigen van het pistoestel.
5. Vreemde ligchamen in deze werktuigen, vooral in de blaas.

Aanm.

Bij zeer uitgedrukte voorbeschiktheid kan de steen zich zoogenaamd van zelve ontwikkelen.

§ 667.

VERSCHIJNSELENLEER.

Niersteenen.

Aanm.

Er zijn geene zekere teekenen, vóórdat zich steentjes in de blaas of geheel naar buiten ontlasten.

Vermoedings-verschijnselen.

1. Drukkend, spannend gevoel in de lendenstreek.
2. Hevige flaauwten, dreigende, bij beweging toenemende pijn in de lendenstreek.
3. Pijnen in het onderste lid van de aangedane zijde.
4. Baloptrekking aan die zijde.
5. Bloedwateren.
6. Soms heldere, soms met bloederig slijm vermengde pis.
7. Sympathisch braken.

Aanm.

Deze verschijnselen doen zich gewoonlijk bij tusschenpoozing voor.

Pisleidersteenen.

In den pisleider zelven vormen zich geene steenen, doch de doorgang van de niersteenen naar de blaas veroorzaakt de volgende verschijnselen.

1. Gevoel van drukking op eenig punt langs den loop van den pisleider, nadat vooraf verschijnselen van niersteenen zijn waargenomen.
2. Ontwaring, waardoor de lijder in staat is, den voortgang van den steen als met den vinger aan te wijzen.
3. Plotseling ophouden dezer toevallen, zoodra de steen in de blaas gekomen is.
4. Somwijlen sympathisch braken.
5. In sommige gevallen blijft de steen in den pisleider beklemd zitten, en veroorzaakt alsdan a. Uitzetting van den pisleider achter den steen. b. Ontsteking. c. Bersting. d. Urine-uitstorting, en e. Niet zelden den dood.

Blaassteenen.

A. *Vermoedings-verschijnselen.*

1. Gevoel van zwaarte en drukking in den bilnaad, welk gevoel bij veranderden stand van den lijder mede eene plaats-verandering ondergaat.
2. Gevoel van hitte en pijnlijke jeuking aan het roede-hoofd, vooral na de ontlasting van de laatste droppels pis.

3. Brandende pijn aan de uitwendige piswegopening bij de urine-ontlasting.
4. Tegennatuurlijke, tusschenpoozende, pijnlijke aandrang tot urine-ontlasting.
5. Pijnlijke, met hevige persingen en krimpingen gepaard gaande pis-ontlasting.
6. Plotseling onderbreken van den urine-straal.
7. Urine, welke a. Gewoonlijk bleek. b. Eigenaardig walgend riekend is, en c. Spoedig in ontbinding overgaat.
8. Baloptrekking (somwijlen).

B. *Zekerheids-verschijnselen.*

1. Het voelen van den steen door den endeldarm.
2. Het voelen van den steen in de blaas door een onderzoekingswerktuig.
3. Klank, door het aanstooten van een metalen onderzoekingswerktuig tegen den steen.

C. *Gevolgen-verschijnselen.*

1. Die van slepende blaasontsteking.
2. Die van slepende nierontsteking.
3. Hectische koorts, gewoonlijk met den dood eindigende.

Aanm.

Bij in volkomene zakken beslotene steenen zijn alle deze verschijnselen niet waar te nemen.

Blaassteenen kunnen uit de nieren in de blaas gezakt zijn, of zich in de blaas zelve vormen.

Zij kunnen vrij (gewoonlijk), of volkomen of onvolkomen in zakken besloten zijn.

Zij kunnen verschillend in omvang, vorm, kleur en vastheid zijn.

Piswegsteenen.

1. Gevoel van een hard ligchaam bij het uitwendig onderzoek.
2. Het voelen van den steen in den pisweg door een onderzoekingswerktuig.
3. Klank, door het aanstooten van een metalen onderzoekingswerktuig tegen den steen.
4. Meerdere of mindere moeijelijkheid bij de pislozing.

Aanm.

Piswegsteenen kunnen uit de blaas in den pisweg geraken, of zich in denzelven vormen. De schuitswijze holte is derzelver gewone zitplaats.

§ 668.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet gunstig, gewijzigd echter door:

1. Het ligchaamsdeel.
2. Den omvang.
3. De zamenstelling.
4. De verwikkeling.
5. Het gestel van den lijder.
6. De wijze van ontstaan.
7. De vastheid.
8. De scheikundige zamenstelling.

Aanm.

1. Niersteenen, vooral groote, zijn de gevaarlijkste.
2. Steenen door omkorsting vereischen steeds de steensnede.
3. Steenen uit phosphorzure zouten zijn het gemakkelijkst op te lossen.

§ 669.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De steenziekte te bestrijden.
2. Gevormde steenen op te ruimen.
3. Ontsteking en andere gevolgen te bekampen.

Midd.

Aanw. 1.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 2.

a. Steenoplossende middelen, onderscheiden in: a). De zulke, welke in de bloedmassa worden gebragt. b). Die, welke in de

blaas worden ingespoten. c). Galvanisch werkende. b. Uithaling langs den pisweg. c. Uitdrijving door den pisweg. d. Steenverbrijzeling. e. Steen- of blaassnede.

Aanm.

Betreffende de steenoplossende middelen.

1. Daar deze op scheikundige ontleding berusten, behooren vooraf de bestanddeelen van den steen bekend te zijn.
2. a. Door in het bloed gebragte middelen gelukt deze oplossing hoogst zeldzaam. b. Hiertoe worden gebezigd. a). Mineralezuren. of b). Loogzouten, (gekozen naar de scheikundige zamenstelling van den steen).
3. Door inspuiting in de blaas gelukt de oplossing eenige malen. b. Het zijn de phosphorzurezout steenen, welke hiertoe geschikt zijn. c. Men bezigt hiertoe acid. nitr. (4 à 6 gtt. in unc. ii aq. destill. dagelijks eenmaal ingespoten) (BRODIE). Bij eenigzins belangrijke ontsteking mag zulks echter niet ondernomen worden.
4. De oplossing door galvanisme heeft zelden de gekoesterde hoop bevredigd.

De steenuithaling.

1. Deze kunstbewerking kan bij kleine blaas- en piswegsteenen met vrucht gedaan worden.
2. Bij blaassteenen tracht men vooraf den hals van dit werktuig uit te zetten, door a. Bougies, en b. Inwrijvingen met extr. bellad.
3. Tot de kunstbewerkingen zelve bezigt men a. Het werktuig van CIVIALE, of b. De tangen van HUNTER en COOPER.

De steenuitdrijving.

1. Hierdoor verstaat men de ontlasting van kleine steentjes langs den pisweg bij en dóor de pislozing.
2. Om deze te bevorderen, brengt men eene dikke bougie in de blaas en laat den lijder zoo veel gortwater drinken, dat hij eenen sterken aandrang tot urineren gevoelt, waarna men hem eene voorover gebogene houding doet aannemen en terwijl men nu de bougie uit de blaas neemt, gebiedt men hem, met kracht te urineren.

Voor de *steenverbrijzeling* en de *steen- of blaassnede* zie men de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van den toestand.

§ 670.

LEEFREGELEN.

1. Lijders met pissteenen moeten zich van sterke inspanning onthouden en zelfs zoo veel mogelijk rust in horizontale houding genieten.
2. Zij moeten die spijzen en dranken vermijden, welke rijk aan stikstof zijn, en die bestanddeelen bevatten, waaruit de pissteenen gevormd zijn, alsmede de zulke, welke het toestel van de pisafscheiding prikkelen, zoo als aspergies, seldery, ajuin, specerijen, truffels, enz., en daarentegen rijkelijk gebruik maken van de urine verdunnende en verzachtende dranken.
3. Verder behooren zij zich te onthouden van den bijslaap en van al datgeen, wat de geslachts-werktuigen direct of indirect kan prikkelen.
4. Verblijf in eenen gelijkmatigen, eer warmen, dan koelen dampkring.
5. Warme kleeding met flanel.

Aanm.
De leefregelen moeten verder naar de verwikkeling, de zamenstelling, enz. worden gewijzigd. Zie de steenziekte in de handleiding der Geneeskunde.

§ 671.

BEMERKINGEN BETREFFENDE DE OVERIGE PISSTEENEN.

1. *De voorstandersteenen.* Deze ontstaan, doordien steengruis uit de blaas in de ontlastbuizen van den voorstander dringt en zich in deze klier tot steentjes ophoopt.
2. *De balzaksteenen zijn:* a. Piswegsteentjes, die door verzwering van het bindweefsel in den balzak geraken en hier verder in omvang toenemen (gewoonlijk), of b. In den balzak zelven gevormde bindweefselsteenen, *histolithi* (zeldzaam).
3. *De voorhuidssteenen.* Deze vormen zich door ophooping van

steengruis uit de blaas, dat zich bij voorwerpen met vernaauwde voorhuid niet behoorlijk kan ontlasten.

4. Alle deze steenophoopingen zijn direct te erkennen, en

5. Kunnen slechts door het mes verwijderd worden.

TIENDE AFDEELING.

HUIDWORMEN.

Dermatozoa.

WORMBUIL.

Helminthonkus.

NEGEN EN NEGENTIGSTE HOOFDSTUK.

SCHURFTMIJTUITSLAG.

PSORAKARIDEXANTHEMA.

Gelijkbeteekenende benaming. SCHURFT. SCABIES.

§ 672.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Schurft is eene blaasjesvormige huidziekte, door de schurftmijt (acarus scabiei) veroorzaakt.
2. *Algemeene of plaatselijke ziekte.* De schurft is altijd eene plaatselijke ziekte, welke echter bij langen duur, door stoornissen van de huidverrigting, enz. een algemeen lijden ten gevolge kan hebben.
3. *Ligchaamsdeelen.* a. Op alle ligchaamsdeelen, met uitzondering van a). Het behaarde gedeelte van het hoofd. b). Het aangezigt. b. Bij voorkeur a). Op de plooijen tusschen de vingers. b). Om het handgewricht. c). De vouw van den elleboog. d). Den kniekuil. e). De borst. f). Den buikwand.

Aanm.
Bij kavaleristen vertoont zich de schurft dikwijls niet aan de handen; de reden hiervan wordt gezocht in de inwerking van scherp paardenzweet en van ammonia, die zich uit de mest ontwikkelt, stoffen, die men aanneemt, dat in staat zijn, om den acarus te verdrijven of te dooden.

4. *Besmettelijkheid.* Dezelve is alleen door directe aanraking of door kleedingstukken, die onmiddellijk met schurft in aanraking zijn geweest, besmettelijk.
5. *Tijd van duur.* a. Bij doelmatige behandeling, geneest zij in 4, 6, 8, ja zelfs in 2 dagen. b. Aan zich zelve overgelaten, geneest zij nimmer, daar de acari, zich steeds voortplantende, de ziekte onderhouden.
6. *Zamenstelling met:* Jeukte-uitslag.
7. *Verwisseling met:* Zoogenaamd ziektescheidend klein-blaasjes-uitslag, dat na aandoening der darmslijmvliezen en vooral na tusschenpoozende koortsen, in sommige jaren bijzonder in Zeeland voorkomt.

§ 673.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Jeugdige leeftijd.
2. Mannelijk geslacht.
3. Bloedrijk temperament.
4. Onzindelijkheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
Steeds, en alleen, de mededeeling van schurftmijt.

§ 674.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Uitwendig voorkomen.* De schurft doet zich voor als blaasjes, die de volgende eigenschappen hebben. Zij zijn a). Kegelvormig, met b). Vrij harde basis, en c). Min of meer roode toppen, die later half doorschijnend worden, en een weiachtig bloederig vocht bevatten, dat zelfs etterachtig kan worden.
2. *Omtrek.* Dikwijls zijn deze blaasjes omgeven door kleine

sleufjes in de opperhuid, sleufjes, die aan hun uiteinde een klein wit knopje hebben. Het is in deze knopjes en sleufjes, dat zich de *acari* ophouden.

Aanm.

Om deze sleufjes duidelijk voor den dag te doen komen, bestrijkt men den omtrek der blaasjes met eene zwarte kleurstof.

3. *Gevoeligheid.* Eenige dagen na de besmetting ontwaart de lijder eene jeuking, die toeneemt door alles, wat de stofwisseling in de huid kan opwekken (warmte, het gebruik van spirituosa, enz).

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Deze zijn het gevolg van het krabben en smeren, en kunnen zijn vorming van

1. Puistuitslag, of
2. Klein-blaasjes-uitslag, dat door onkundigen dikwijls voor schurft wordt aangezien en geheel ten nadeele van den lijder als zoodanig wordt behandeld.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

§ 675.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is in het algemeen gunstig.
2. De door langen duur ontwikkelde kwaadsappigheid (psorische) moet als eene der hardnekkigste beschouwd worden en kan tot onderscheidene slepende ziekten aanleiding geven.

Aanm.

Deze kwaadsappigheid, die door velen ontkend wordt, meen ik te moeten aannemen op grond van eenige ziektegevallen, die oogenschijnlijk het gevolg van deze huidziekte waren. Ik ben van gevoelen, dat men het ontstaan van dezelve zou kunnen verklaren, eensdeels uit de gestoorde werkdadigheid van de huid, en anderendeels uit de ontbinding van gestorvene acari, welker stof in het bloed wordt opgenomen. Ik geef dit slechts als een gevoelen aan, dat welligt tot proefneming aanleiding zou kunnen geven.

§ 676.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pt.*

Aanw.

1. De acari te dooden.
2. De huid te reinigen.
3. Den nablijvenden geprikkelden toestand van de huid te verbeteren.

Midd.

Aanw. 1 en 2.

De geneeswijze bij ons leger in gebruik (smeerkuur van den Nederl. Chirurgijn-Majoor HELMRICH), bestaande in a. Den eersten dag des avonds smeert de lijder zich sterk en gedurende een half uur met 2 oncen groene zeep in, neemt een warm reinigings-bad, en gaat te bed. b. Vervolgens smeert hij den volgenden dag, om de 6 uren, ('s morgens ten 4, en ten 10 ure, 's middags ten 4 en 's avonds ten 10 ure) gedurende een half uur 1 once van de volgende zalf in: pulv. sulphur. depur. libr. j., pulv. rad. helleb. alb. unc. iij., pulv. nitrat. potass. unc. i ß, saponis virid. libr. j, axung. porc. libr. iij. m. d. c. Den derden dag 's morgens wordt hij in een bad van laauw water met groene zeep gewasschen en daarna gevisiteerd. Is de genezing niet volkomen, zoo als bij meer verouderde gevallen wel eens gebeurt, dan smeert hij, ingevolge dezelfde regelen, nog een dag in, enz.

Aanm.

1. Door deze behandeling kan de genezing dus in 3 à 5 dagen verkregen worden.
2. Bij de visitatie na de behandeling moet men het schurftblaasje wel onderscheiden van het uitslag, enz. dat het gevolg van het krabben en van het insmeren zelve is.
3. Behalve de opgegevene geneeswijze is die van VEZIN of de zoogenaamde gewijzigde Engelsche smeerkuur in hospitalen zeer aan te prijzen.
4. In bijzondere woningen of in andere omstandigheden, wanneer de behandeling van HELMRICH niet uitvoerbaar is, kunnen de navolgende middelen gebezigd worden.

a. Sulphur. potass. unc. iv., acid. sulph. unc β, aq. fontan. libr. i β. (DUPUYTREN). b. Sulph. depur. dr. ij, subcarb. potass dr. i., axung. porc. unc. i, (BIETT). c. In eenige gevallen kan men zijn doel bereiken door tweemaal daags het geheele ligchaam, doch vooral de meest bezette deelen, door middel van wollen lappen sterk met groene zeep te wrijven. Bij de boven aangegevene behandelingswijzen, die langdurig zijn, moet de lijder steeds in eene gelijkmatige temperatuur verblijven en nu en dan een warm bad nemen.

5. Vroeger, en eenigen doen zulks nog heden, voegde men bij de plaatselijke behandeling nu en dan een laxans en het gebruik van flor. sulph. met crem. tart. en eleosach. foenic., in de vooronderstelling, dat de genezing hierdoor bespoedigd wordt.

Aanw. 3.

a. Doelmatige leefwijze, waarbij somwijlen b. Wassching met dec. rad. alth., of c. Laauwe baden, en d. Inwrijvingen met axung. porci.

§ 677.

LEEFREGELEN.

1. Verblijf in een warm vertrek, zoo veel mogelijk te bed, met volstrekte vermijding van de buitenlucht.
2. Onthouding van prikkelende spijzen en dranken bij overigens gewone voeding.

HONDERDSTE HOOFDSTUK.

DRAADWORMPUIST.

NEMATODOKOLYKONKUS.

Gelijkbeteekenende benaming. DRACUNCULUS.

§ 678.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de gevolgen, welke de draadworm, (*Filaria Medinensis et Guineensis*) in het ligchaam te weeg brengt.
2. *Endemisch voorkomen.* Alleen in tropische gewesten en wel bijzonder aan de kust van Guinea, in Arabie, Persie en in eenige gedeelten van Oost-Indie.
3. *Ligchaamsdeelen.* a. Onder de huid, vooral om de enkels, bijzonder aan den buitenenkel. b. De dijen. c. De armen en de handen. d. Den balzak, en zelfs e. De oogleden, en f. De tong.

Aanm.

Hij kan echter ook tusschen de spieren, zelfs tot het been toe doordringen.

4. *Besmettelijkheid.* Volgens eenigen (ROUPPE) zou deze worm zich door besmetting kunnen mededeelen.
5. *Jaargetijde, gedurende hetwelk dezelve vooral voorkomt.* Het regensaizoen.
6. *Tijd van duur.* Onbepaald, gewoonlijk echter van 10 à 14 dagen tot 6 à 10 weken.

§ 679.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Het Negerras.
2. Lieden, die reeds aan deze puist geleden hebben.

Aanm.

Andere rassen, zelfs apen en andere dieren, zijn echter niet uitgesloten.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Waarschijnlijk het drinken van ongezuiverd boschwater, hetwelk de kiem van dezen worm zou bevatten. (REINHOUT).

Aanm.

Ten gevolge van nadere opsporingen is het nog niet uitgemaakt, of de worm van buiten af in het ligchaam indringt, dan of hij zich door generatio aequivoca in het ligchaam ontwikkelt.

§ 680.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* a). Builvormige ontsteking ter plaatse, waar de worm de huid tracht te doorboren, opgevolgd door b). Ettergezwel, waarop zich een blaasje vertoont, dat c). Openbreekt en uitgang verleent aan d). Het speldenknop groote, zwartgekleurde kopje van den worm. e). Bij magere personen kan men den worm soms onder de huid voelen.
3. *Gevoeligheid.* Hevig pijnlijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

a). Ingeval de worm tijdig ontlast wordt, volgt eene spoedige genezing, dikwijls in 10—14 dagen. b). Ingeval dezelve niet of slechts gedeeltelijk ontlast wordt, volgt er kwaadaardige langdurige verzwering, met genezing, belangrijke verwoesting en

een uitgebreid likteeken nalatende, of met hectische koorts doodelijk eindigende.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Slapeloosheid.
2. Stuipen.
3. Verlies van eetlust.
4. Koorts.
5. Algemeene vermagering (ingeval een gedeelte van den worm bij ondoelmatige behandeling terug blijft).

§ 681.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, vooral wanneer het gelukt, den worm geheel te ontlasten.
2. Indien hij echter afbreekt, kan het gebrek van langen duur zijn en algemeene vermagering ten gevolge hebben.
3. Somwijlen blijven er stoornissen in de beweging na, als gevolg van de verwoesting door den worm aangerigt, en zelfs kan de lijder ten gevolge van langdurende verettering bezwijken.

§ 682.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Den worm uit te nemen, indien dezelve gevoeld wordt: in andere gevallen
2. Het gezwel tot rijpheid te brengen en van zelf te doen openen, om zoo doende den worm te bereiken, en
3. Het ettergezwel tot sluiting te brengen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Indien men den worm ontdekt, vóór dat er ontstekingsverschijnselen zijn ingetreden, make men eene insnijding, door

welke de worm voorzigtig moet uitgetrokken worden, hierbij vooral zorgende, dat hij niet afbreekt. b. Vertoont de worm zich door het geopend ettergezwel, dan brenge men denzelven voorzigtig naar buiten.

Uitvoerings-wijze voor beide gevallen.

Het uitstekend gedeelte van den worm wordt gevat, en op een met zalf bestreken rolletje linnen gewonden. Vervolgens tracht men, door 2 maal daags zacht aan hem te trekken, een grooter gedeelte naar buiten te brengen en op het rolletje op te winden, waarmede men voortgaat, totdat de worm geheel ontlast is.

c. Breekt de worm af, dan tracht men hem door inwrijving met ung. hydrarg. cin. te dooden.

Aanw. 2.

Weekmakende, pijnstillende pappen en dergelijke inwrijvingen.

Aanw. 3.

Zie ettergezwellen.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De pijnen te lenigen.
2. De koorts naar haren aard en haar karakter te behandelen.
3. Ingeval van vermagering, de krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw 1.

Opium of acet. morphii.

Aanw. 2 en 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 683.

LEEFREGELEN.

Zie de ettergezwellen en de zweren.

HONDERD EN EERSTE HOOFDSTUK.

ZANDVLOOPUIST.

PSYLLODIAPRUSIODEKTHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. PULEX PENETRANS. CHICA, FUNGA, RIECHO, NIGAE. (bij de inlanders).

§ 684.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de gevolgen, ontstaan door het indringen van het insect van dien naam in het ligchaam.
2. *Land-eigen.* a. In Afrika. b. In Amerika, bijzonder op de koffijplantaadjes.
3. *Ligchaamsdeelen.* a. De teenen. b. De voetzolen.
4. *Soorten.* a. De witte, en b. De zwarte (ROBERTS).

§ 685.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Geene bijzondere.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Het indringen van genoemd insect.

Aanm.

Het dragen van gewone schroeisels beveiligt hiertegen niet altijd.

§ 686.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). In den beginne niets bijzonders, of b). Roosachtig ontstoken.
2. *Uitwendig voorkomen.* a). Gedurende de 2 eerste dagen bemerkt men slechts een *klein zwart puntje*, hetwelk door de loupe beschouwd, eene kleine opening heeft, in welke de kop van het insect waarneembaar is. b). Iets later ontstaat er ter zijde van het kleine puntje *eene geringe zwelling*, veroorzaakt door eenen kleinen zak of beurs, welke om het insect gevormd wordt, en waarin het zijne eijeren legt.
3. *Gevoeligheid.* Tegen den 10^{en} dag ontwaart de lijder een gevoel van jeuking en pijn in het lid, opgevolgd door:

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Roosachtige ontsteking.
2. Vorming van een klein furunculeus gezwel, en
3. Verzwering, ja zelfs koudvuur (indien het gebrek miskend, of slecht behandeld wordt).

B. *Algemeene verschijnselen.*

Alleen verschijnselen, welke het gevolg zijn van belangrijke ontsteking en koudvuur (zie ontsteking en koudvuur).

§ 687.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is in het algemeen, spoedig erkend en goed behandeld zijnde, gunstig.
2. Onder andere omstandigheden kan ontsteking, verettering en

koudvuur ontstaan, zoodat het lid, ja zelfs het leven, in gevaar komt.

3. Bij Negers zou het gevaarlijker dan bij andere rassen zijn.

§ 688.

BEHANDELINGSLEER.

Voorbehoedende.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het dragen van dikke zijden kousen, en voor de mindere volksklasse,
2. Het insmeren van de voeten met a. Traan, of b. Teer, of c. Ol. annacardii.

Genezende.

1. Het insect met zijne eijeren en het zakje zoo spoedig mogelijk weg te nemen.
2. Ingeval eenig deel van het zakje terug gebleven is, dit te vernietigen.
3. Het gezwel, enz. naar den graad van levensuiting te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Kruiswijze insnijding van de huid boven het zwarte puntje.
b. Blootlegging van het zakje en uitpelling van hetzelve.

Aanw. 2.

Bestrooijing van de wondvlakte met a. Calomel, of b. Deutoxyd. hydrarg. nitr.

Aanw. 3.

Zie ettergezwellen.

B. *Alg.*

Zie ontsteking, koudvuur en ettergezwel.

§ 689.

LEEFREGELEN.

Zie ettergezwel.

BEMERKINGEN.

1. In *Siberië* komt eene draadwormbuil voor, daar hairziekte (WOLOSEZ) genaamd, welke zich als eene pijnlijke zwelling ontwikkelt, spoedig in eene zweer verandert en welker stof in haardunne en uit ringen bestaande wormen overgaat.

De inlanders gelooven, dat deze wormen veranderd hoofdhaar zijn, dat afgesneden en in het water geworpen, bij het baden in de huid inkruipt. De behandeling heeft ten doel, om de zweer van wormen te zuiveren, waartoe men den lijder des morgens en des avonds in eene warme loog, in welke zich *Potentilla anserina*-kruid bevindt, zet.

Wanneer de wormen opgeruimd zijn, laten de pijnen na en geneest de zweer, welke bij verzuim (het niet opruimen der wormen) als kanker voortknagend wordt.

2. Lijfluizen, de honden- en zelfs de schapenluizen kunnen door de huid dringen en in het onderhuidsbindweefsel ontsteking en verettering opwekken en zoo doende eene wormbuil vormen.

D. VAN GESSCHER zegt van de luispuist, door hem gemeen luisgezwel genaamd, het navolgende: »Dit heeft men, hoewel zeldzaam, gezien aan het hoofd en aangezigt. »Het vertoont zich bij wijze eener blein, die, als ze wordt opengesneden, eene groote »hoeveelheid luizen aanbiedt. Men geneest dezelve, na de opsnijding, door eenen met »water genoeg verslapten *geest van koperrood*, met het wondwater van THEDEN, en »dergelijken." De Heer gepensionneerde Chirurgijn-Majoor J. A. RAUËN, die vroeger in Amsterdam als heelmeester gepraktiseerd heeft, heeft mij meermalen verzekerd, deze builen bij de arme klasse en wel bij lijders met bloedbederfkoorts, dikwijls ontmoet en behandeld te hebben.

ELFDE AFDEELING.

VOCHTGEZWELLEN.

Notidophymata.

EERSTE ONDERAFDEELING.

ETTERGEZWEL.

PYOPHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. ABSCESCUS. APOSTEMA.

HONDERD EN TWEEDE HOOFDSTUK.

ETTERGEZWEL IN HET ALGEMEEN.

§ 690.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene verzameling van etter in eene bewerktuigde, reeds bestaande of nieuw (door de verettering zelve) gevormde holte.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. In het algemeene bindweefsel (hoofdzakelijk). b. In werktuigen. c. In natuurlijke holten.
3. *Verloopgang.* a. Snel. b. Halfsnel, en c. Slepend.
4. *Levensuiting.* a. Min of meer werkdadig, of b. Lijdelijk.

5. *Oorsprongs-verhouding en hierop gegronde verdeeling.* a. Eigenlijdend, *Idiopathikumpyophyma.* b. Door stofverplaatsing, *Metastatikumpyophyma.* c. Door ziektescheiding, *Kriticumopyophyma.* d. Door etterverzakking, *Symphoretikumpyophyma,* en e. Constitutioneel, *Katastatikumpyophyma.*

Aanm.

1. *Bepaling dezer soorten.*
   a. *Eigenlijdend-ettergezwel* is het, wanneer de oorzaak op de plaats zelve heeft ingewerkt.
   b. *Stofverplaatsings-ettergezwel* noemt men het, wanneer hetzelve het gevolg is van onderdrukte, hetzij natuurlijke, hetzij ziekelijke afscheiding, zoo als van zog, enz.
   c. *Ziektescheidend-ettergezwel* noemt men het, wanneer het zich gedurende eene algemeene, snel verloopende ziekte ontwikkelt, en het met deze ziekte in een zoodanig verband staat, dat de ziekte door hetzelve eene verbetering ondergaat.
   d. *Verzakkings-ettergezwel* noemt men eene verzameling van etter, welke van eene andere plaats verzakt is, vooral bij beenzweer aan de wervelzuil.
   e. *Constitutioneel* noemt men het ettergezwel, dat van algemeene oorzaken afhankelijk is, bijv. van kwaadsappigheid, of van eene eigene, tot ettervorming geneigde bloedsgesteldheid, (etterzucht).
2. *Levensuiting dezer soorten.*
   a. Het eigenlijdend. Werkdadig in meerderen of minderen graad, of lijdelijk.
   b. Het stofverplaatsings. Lijdelijk.
   c. Het ziektescheidend. Werkdadig of lijdelijk (bij onvolkomene ziektescheiding).
   d. Het verzakkings. Lijdelijk.
   e. Het constitutioneel. Lijdelijk.
3. De verdeeling in heete en koude ettergezwellen komt mij niet verkieslijk voor, vooral dewijl men onder de laatste benaming twee verschillende toestanden verstaat, namelijk a. Ophoopingen van etter in slijmbeurzen ten gevolge van eene slepende ontsteking van dezelven, of b. Etternederzetting bij etterzucht (*pyogennetika diathesis, diathesis purulenta, pyaemia*).

6. *Uitgangen.* a. *Herstelling* door a). Oplossing. b). Opening, opgevolgd door sluiting. b. *Gevolgziekten.* a). Zweer. b). Pijpzweer. c). Knobbelvorming in de longen bij d). Etterverzakking. e). Hectische koorts. c. *De dood* door a). Uitputting of b). Uitstorting van etter in ingewands-holten en hierdoor ontsteking dezer holten, enz. d. *Naziekten.* a). Ontaarding van weefsels of organen. b). Etteruitstorting in eene holte.

Aanm.

Het gestel van den lijder, de oorzaken, de aard, de plaats, waar het gezwel zich bevindt, en de behandeling hebben eenen grooten invloed op de uitgangen en de gevolgen.

7. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid en andere algemeene toestanden.
8. *Zamenstelling met:* a. Belangrijken graad van ontsteking. b. Vreemde ligchamen. c. Schadelijke stoffen. d. Verharde watervaatsklieren. e. Beenzweer. f. Beenversterving.
9. *Verwisseling met:* a. Vetgezwel. b. Vezel-vetgezwel. c. Ingewandsbreuk, vooral liesbreuk, (bij ettergezwellen in de liesstreek). d. Mergkanker.

Aanm.
Deze verwisselingen zijn slechts denkbaar bij lijdelijke ettergezwellen.

§ 691.

OORZAKENLEER.

Van het ettergezwel.

A. *Voorb. oorz.*
1. Kwaadsappigheid, vooral de rheumatische en kropzeerige (voor constitutionele ettergezwellen).
2. Eigenaardige, tot ettervorming geneigde gesteldheid van het bloed (etterzucht).
3. Bestaande snel of slepend verloopende ziekten, (voor het stofverplaatsings- en ziektescheidend ettergezwel).
4. Eigendommelijke gesteldheid van den dampkring.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Uitwendige beleediging.
2. Gevatte koude.
3. Gemoedsaandoeningen.
4. Belette ontlasting van afgescheidene stoffen.
5. Uitstorting van afgescheidene stoffen in het bindweefsel.
6. Uitstorting van drekstoffen in het bindweefsel.
7. Uitstorting van bloed in het bindweefsel.
8. Verharde klieren, vooral watervaatsklieren.
9. Vreemde ligchamen, zoowel levende als doode.

Aanm.
Dikwijls dragen de ettergezwellen den naam van de oorzaak: zoo zegt men melk-ettergezwel, pis-ettergezwel, enz.

Van etterzucht.

A. *Voorb. oorz.*

1. Overgeërfde aanleg, verkregen van ouders, die hetzij aan knobbelzucht, aan kwaadaardige voortbrengselen van ziekelijken groei of aan etterzucht geleden hebben.
2. Lymphatisch temperament.
3. Slanke ligchaamsbouw.
4. Vrouwelijk geslacht.
5. Kinderlijke leeftijd.
6. Zittende levenswijze.
7. Slechte voeding.
8. Verblijf in lage, vochtige, slecht geluchte woningen.
9. Uitputtende levenswijze.
10. Kropzeerige kwaadsappigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Voorafgaande ziekten, vooral pokken, roodvonk, enz.
2. Uitwendige beleedigingen.

Aanm.

Bij de bestaande voorbeschiktheid ontwikkelt deze toestand zich dikwijls zoogenaamd van zelve of onder uiterst geringe uitwendige oorzaken.

§ 692.

VERSCHIJNSELENLEER.

In het algemeen.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Zuchtig (somwijlen). b). Met opgezette aderen bezet (somwijlen). c). Niets bijzonders (dikwijls).
2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat: a). Omschreven. b). Min of meer verheven, en c). Vochtgolvend is.
3. *Gevoeligheid.* a). Ongevoelig, of b). Pijnlijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

a). Verdwijning door opneming van den etter of door verzakking.

b). Opening van de huid (hetzij door de natuur, hetzij door de kunst), opgevolgd door c). Ontlasting van den etter en d). Langzame sluiting, onder steeds verminderende etterafscheiding met vleeschgroeijing, of e). Overgang in verzwering, of f). Overgang in pijpzweer, of g). Voortdurende etterafscheiding met hectische koorts, gewoonlijk doodelijk eindigende.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Geene (somwijlen), of
2. Veretteringskoorts, en
3. Hectische koorts.

Heet of werkdadig ettergezwel.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Donkerrood. b). Warm.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat: a). Omschreven. b). Donkerrood. c). Heet. d). Gespannen. e). Vochtgolvend. Op een zeker punt, (het vochtgolvingspunt) is het α). Weeker. β). Witgeel. en γ). Min of meer doorschijnend.
3. *Gevoeligheid.* Pijnlijk, kloppend.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

a). Opening in het vochtgolvingspunt. b). Ontlasting van den etter. c). Afneming van de ontstekings-verschijnselen. d). Vleeschgroeijing en sluiting (gewoonlijk). Andere gevolgen kunnen echter ook intreden.

Half werkdadig ettergezwel.

De verschijnselen van het werkdadige in minderen graad, bij trager verloop.

Lijdelijk ettergezwel.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Niets bijzonders, of b). Zuchtig, of c). Met opgezette aderen bezet.

2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat: a). Gewoonlijk zeer omschreven. b). Niet wankleurig. c). Vochtgolvend. d). Niet, of slechts in geringe mate warm is.

3. *Gevoeligheid.* Geen pijn, noch gevoel van klopping.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Het verloopt zeer traag, soms in meerdere maanden. a). Langzamerhand wordt de huid op een zeker punt bleek-rood. b). Dit punt wordt dunner. c). Het vochtgolvings-gevoel wordt hier duidelijker. d). De huid breekt hier eindelijk open. e). De etter ontlast zich en er volgt gewoonlijk hectische koorts.

Algemeene Aanmerking.

De verschijnselen van de ettergezwellen worden zeer gewijzigd door de meerdere of mindere diepte, in welke zij gelegen zijn; dus kan bij heete ettergezwellen de roodheid van de huid niet bestaan of kan zeer gering zijn, en de vochtgolving slechts zeer onduidelijk zijn waar te nemen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Somwijlen bij de vorming van het ettergezwel, vooral bij inwendig gelegene, koorts (veretterings-koorts) met koude rillingen door den rug en de lendenen.
2. Na de opening slepend en zich nu en dan verheffend gastricisme, en gewoonlijk hectische koorts.

Etterzucht.

A. *Algemeene verschijnselen.*

1. Vermagering in mindere of meerdere mate, vooral van het aangezigt en van de ledematen.
2. Eigenaardig mat, zwak uitzigt.
3. Drooge, dorre, brandende, bleeke of vaalkleurige huid.
4. Groote neiging tot lijdelijk zweet, vooral bij het inslapen.

B. *Plaatselijke verschijnselen.*

Er vormen zich gewoonlijk zonder gelegenheid gevende oorzaken achtereenvolgens meerdere lijdelijke ettergezwellen in onderscheidene ligchaamsdeelen, ook in de gewrichten.

§ 693.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen zeer verschillend, (zie de uitgangen en gevolgen) en wordt bepaald door:

1. Den graad van levensuiting en den verloopgang.
2. De plaats.
3. Het werktuig.
4. Den oorsprong.
5. De oorzaken, en
6. Het gestel van den lijder.

Aanm.

1. a. Bij de lijdelijke ettergezwellen moet de voorzegging in het algemeen zeer ongunstig gesteld worden, daar dezelve gewoonlijk als constitutioneel te beschouwen zijn. b. Kunnen de oorzaken, vooral kwaadsappigheid opgeruimd worden, dan is genezing te verwachten. c. Het gunstigst, ingeval men dezelve als ziektescheidend bij niet kwaadsappige voorwerpen kan beschouwen. In dit geval toch verdwijnen zij soms spoedig, terwijl men ziektescheidende verschijnselen in de urine of langs de darmbuis waarneemt. Betrekkelijk gunstig bij syphilitische en kwik-kwaadsappigheid.
2. Met betrekking tot de plaats is het ongunstig, wanneer ettergezwellen in de diepte, onder stevige peesvliezen en in ligchaamsstreken gelegen zijn, waar de etter door deszelfs eigene zwaarte gemakkelijk kan verzakken, bijv. aan den hals.
3. Van hoe meer belang een werktuig voor de dierlijke huishouding is, des te ongunstiger is de voorzegging.
4. Eigenlijdende ettergezwellen, bij overigens gezonde voorwerpen, en in niet belangrijke deelen gezeteld, veroorloven de gunstigste voorzegging, gewoonlijk toch volgt de genezing hier spoedig.
5. a. Bij ettergezwellen, door uitwendige beleedigingen, vreemde ligchamen of gevatte koude ontstaan, is de voorzegging in het algemeen gunstig. Zoo ook kunnen stofverplaatsings- en ziektescheidende ettergezwellen in het bindweefsel als gunstig beschouwd worden. b. Bij verzakkings-ettergezwellen moet de voorzegging in het algemeen ongunstig gesteld worden door den aard en de zitplaats der aandoening, waarvan zij afhankelijk zijn.
6. Alles gelijkstaande, moet de voorzegging ongunstiger gesteld worden bij voorwerpen met slappe vezel, vooral wanneer zij hierbij tevens kwaadsappig zijn.

BEMERKING.

In het jaar 1821, heb ik te *Koevorden*, dienende onder den Heer Chirurgijn-Majoor BAUËN, eenen lijder behandeld, die bij eene overigens tamelijk goede gezondheid, doch met

het voorkomen aan etterzucht eigen, en zonder bekende oorzaken, achtereenvolgens een zeer groot getal kleine koude ettergezwellen, die zich zonder ontstekings-verschijnselen op onderscheidene ligchaamsdeelen onmiddellijk onder de huid ontwikkelden, kreeg. Bij de opening dezer ettergezwellen ontlastte zich goede etter, steeds met een weinig gestold bloed gemengd. De opening dezer ettergezwellen werd niet door hectische koorts opgevolgd, doch langzamerhand volgde er uitputting, aan welke de lijder bezweken is. Ik herinner mij niet, dat de lijkopening, die destijds trouwens niet zoo uitvoerig verrigt werd als tegenwoordig, iets bijzonders heeft opgeleverd. Volgens het toenmalig standpunt der wetenschap waren wij van gevoelen, dat er in de aderen van dezen man iets eigenaardigs (slepende ontsteking) bestond.

§ 694.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De opneming van den etter te verkrijgen, of
2. De rijpmaking te bevorderen (in eenige gevallen).
3. Het openen zoo veel mogelijk te voorkomen, of
4. De ontlasting van den etter te bewerkstelligen.
5. Zamenstellingen en verwikkeling te bestrijden.
6. Etterverzakking te voorkomen.
7. De sluiting door aanhechting of vleeschgroeijing te bewerken.
8. Te sterke etterafscheiding te onderdrukken.
9. Onderdrukte etterafscheiding weder op te wekken.

Aanm.

1. *De opneming van den etter te verkrijgen.*

a. Zulks gelukt niet altijd. b. Is dikwijls gevaarlijk, en daarom c. Alleen aangewezen bij a). Ettergezwellen in werktuigen, waar de etter zeer belangrijke verwoestingen zou kunnen aanrigten, bijv. in het oog, in de gewrichten en ingewanden, enz. b). Lijdelijke of koude ettergezwellen, dewijl deze, geopend zijnde, niet zelden door allerbelangrijkste doodelijke algemeene verschijnselen opgevolgd worden.

2. *De rijpmaking te bevorderen.*

Aan deze aanwijzing moet voldaan worden bij de volgende, in uitwendig gelegene deelen voorkomende ettergezwellen. a. Eigenlijdende. b. Stofverplaatsings. c. Ziektescheidende, en d. Vreemde ligchamen of andere schadelijke stoffen bevattende.

3. *Het openen zoo veel mogelijk te voorkomen.*

Deze regel moet gevolgd worden bij de volgende ettergezwellen. a. Constitutionele, door etterzucht of slepende ontsteking van slijmbeurzen. b. Verzakkings- en c. Gewrichts-ettergezwellen.

4. *De ontlasting van den etter te bewerkstelligen.*
a. Zulks is aangewezen in alle die gevallen, bij welke men de opneming van etter niet tracht verkrijgen of te vergeefs pogingen hiertoe heeft in het werk gesteld. b. Het openen kan aan de natuur overgelaten, of moet door de kunst bewerkstelligd worden. c. Daar, waar geene dringende noodzakelijkheid bestaat, late men de opening aan de natuur over. d. Deze noodzakelijkheid bestaat bij: a). Ettergezwellen, die onder stevige peesvliezen en pezen gelegen zijn. b). Ettergezwellen, in aan losbindweefsel rijke deelen voorkomende. c). Ettergezwellen in de nabijheid van belangrijke holten en gewrichten. d). Ettergezwellen nabij beenderen. e). Ettergezwellen in deelen, waar de etter door zijne eigene zwaarte gemakkelijk kan verzakken, vooral aan den hals. f). Ettergezwellen, die schadelijke zelfstandigheden, vooral urine bevatten. e. Verzakkings en constitutionele, vooral die van slepende ontsteking der slijmbeurzen of van etterzucht afhankelijk zijn, mogen in het algemeen niet geopend worden, tenzij men bespeurt, dat de natuur zulks binnen korten tijd zou doen; de kunst moet alsdan tusschen beide treden, ten einde de opening zoodanig geschiede, dat de lucht zoo min mogelijk in het gezwel dringt.

5. De onderhuidsche ontlasting van etter opgevolgd door drukking heeft, benevens de binding bij lijdelijke ettergezwellen mij het meest voldaan. Door binding versta ik, het doorhalen door de geheele uitgestrektheid van het ettergezwel van 2, 3 en 4 (al naar de uitgebreidheid van het gezwel) dikke gewaste draden, die op de huid zamengebonden en dagelijks vaster aangehaald worden, totdat de huid geheel doorkliefd is.

Aanm.
Etterverzakkingen, die niet met been- of gewrichtslijden in verband staan, alsmede dezulke, welke verder verzakkende, groote verwoestingen zouden kunnen te weeg brengen, moeten geopend worden.

6. *Etterverzakking te voorkomen.*
Etterverzakkingen hebben bijzonder plaats bij: a. In de diepte, tusschen spieren gelegene ettergezwellen. b. Ettergezwellen in den onmiddellijken omtrek van groote vaten en zenuwen. c. Ettergezwellen aan den hals, den rug, achter het buikvlies, in de oogholte, om den endeldarm, enz. d. Men voorkomt de verzakkingen door: a). Het gezwel tijdig te openen. b). De opening zoo ruim te maken, dat de etter zich behoorlijk kan ontlasten. c). Het deel zulk eene houding te doen aannemen, dat daardoor de uitvloed van etter bevorderd wordt. d). Het maken van drukking in den omtrek.

7. *De sluiting te bevorderen.*
Aan deze aanwijzing mag niet voldaan worden bij ettergezwellen, die vreemde ligchamen of schadelijke zelfstandigheden bevatten, tenzij deze stoffen opgeruimd zijn en men niet behoeft te vreezen, dat zij zich op nieuw in het gezwel zullen voordoen.

8. *Te sterke etterafscheiding te onderdrukken.*
Te lang aanhoudende verettering kan het gevolg zijn van a. Nog te hevige ontsteking, of b. Plaatselijke of algemeene zwakte of slapte.

9. *Onderdrukte etterafscheiding weder op te wekken.*

Onderdrukking van de etterscheiding is gewoonlijk het gevolg van bijkomende ontsteking, of van te groote plaatselijke slapte.

Midd.

Aanw. 1.

De middelen verschillen hier naar den graad van levensuiting.

Werkdadige ettergezwellen.

a. Bloedsontlasting in den omtrek. b. Inwrijving met ung. hydrarg. cin. c. Drooge bedekking.

Lijdelijke ettergezwellen.

a. Inwrijving met ung. hydrarg. cin., of b. Inwrijving met ung. hydrioid. potass. c. Prikkeling van het gezwel en van deszelfs omtrek door: a). Prikkelende pappen uit aromatische kruiden, ajuin, of mostaardmeel. b). Spaansche vliegenpleisters. c). Tinct. jodii. d). Branding, zelfs door moxa's.

Aanw. 2.

a. Plaatselijke bloedsontlasting (bij belangrijken graad van ontsteking). b. Warme, weekmakende, pijnstillende pappen, of gelijksoortige stovingen. c. Prikkelende pappen (bij meer lijdelijke levensuiting).

Aanw. 3.

a. Beschutting tegen alle prikkelende invloeden door bedekking met watten. b. Houding zoodanig, dat de etter zoo min mogelijk met de huid in aanraking komt. c. Matig sluitend verband. d. Nu en dan plaatselijke bloedsontlasting (om bloedsaandrang naar het gezwel, af te leiden).

Aanw. 4.

a. Het mes (lancet of bistorie). b. De seton. c. Onderhuidsche opening door het werktuig van GUERIN, of door het mijne. d. Binding. e. Brandmiddelen, zoowel actualia als potentialia.

Aanm.

1. De ettergezwellen moeten geopend worden ter plaatse, waar de vochtgolving het duidelijkst is en zoo veel mogelijk aan de benedenzijde.
2. De seton, de onderhuidsche opening, de binding en de brandmiddelen worden vooral bij lijdelijke ettergezwellen gebezigd.

3. De etter moet zich van zelf, hoogstens geholpen door bespoeling met laauw water en door eene doelmatige houding van het deel ontlasten; drukking is in dit geval nadeelig.
4. Bij groote lijdelijke ettergezwellen ontlast men den etter bij gedeelten, dus niet op eens.

Aanw. 5.

Verschillend naar gelang van de zamenstelling en de verwikkeling.

Aanw. 6.

a. Doelmatige houding. b. Drukking aan de grenzen van het gezwel door rondgaande windsels, echter zoo aangelegd, dat de bloedsomloop hierdoor niet belemmerd wordt. (Zie verder de aanmerkingen op de aanwijzing).

Aanw. 7.

De opvolgende behandeling moet gewijzigd worden naar den graad van levensuiting.

Bij zeer verhoogden graad van levensuiting.

a. Plaatselijke bloedsontlasting. b. Ung. hydrarg. cin. c. Bedekking met weekmakende, pijnstillende pappen.

Bij matig verhoogden graad van levensuiting.

Weekmakende pappen of stovingen.

Bij zeer lijdelijken graad van levensuiting.

Prikkelingen van de holte van het gezwel en van de huid, totdat er een ontstekingsgraad ontstaat, welke een klevend uitzweetsel of gezonde vleeschgroeijing ten gevolge heeft, door:

a. De seton. b. De binding. c. Brandmiddelen. d. Inspuiting met dec. cort. peruv. met spirit. vini, kokend water, tinct. jodii, hetzij verdund, hetzij zuiver, sol. nitr. argenti. e. Zalven, zoo als ung. styrac., ung. sabinae, ung. mixt. rubrum, enz.

Aanw. 8.

a. *Door te hevige ontsteking.* a). Antiphlogistica. b). Antiplastica. c). Cataplasma emolliens, of cataplasma GOULARDI. b. *Door plaatselijke slapte.* a). Adstringentia, sol. alum., dec. cort. salic. alb., dec. cort. peruv. enz.

Aanw. 9.

Zie de middelen onder a en b, bij aanwijzing 8.

Verband.

1. Wanneer een ettergezwel geopend is geworden, bevordere men den uitvloed van den etter door afspoeling en inspuiting met laauw water bij doelmatige houding van het deel. De geheele hoeveelheid etter, welke in het gezwel bevat is, behoeft echter niet op eens ontlast te worden.
2. In geval de omtrek nog ontstoken is, bevordert men de bloeding, door het openen met het mes veroorzaakt, door afspoeling met warm water.
3. Bij werkdadige ettergezwellen brengt men niets in de opening of hoogstens een paar plukseldraadjes, die met olijfolie doortrokken of met ung. simpl. besmeerd zijn. De uitvloed van den etter onderhoudt de opening. In geen geval mag de opening zoo gevuld worden, dat de vrije afvloed van den etter hierdoor zoude worden belemmerd, en in het algemeen zij het verband zoogenaamd oppervlakkig en los. Bij groote ettergezwellen met slappe wanden kan echter eene matige drukking aangewezen zijn.
4. Bij ettergezwellen, die onderhuids geopend zijn, ontlast men den etter door drukking of door het opzetten van een luchtledig glas geheel, en sluit vervolgens de opening naauwkeurig, hetzij door eene goed klevende pleister, hetzij door collodion. In de meeste gevallen bestaat er nu aanwijzing, om door drukking op de wanden van het gezwel de aaneengroeijing van dezelven te verkrijgen.
5. Wanneer men niet genoodzaakt is, om in het ettergezwel geneesmiddelen aan te brengen, vernieuwt men het verband alleen dan, wanneer het met etter doortrokken is. Bij te overvloedige afscheiding of slechte gesteldheid van dit vocht kan het echter noodzakelijk zijn, het verband meermalen daags te vernieuwen.

6. Wanneer de holte van het ettergezwel met goede granulatiën gevuld is en de etterafscheiding gering is, kan men de genezing bevorderen door eene matige drukking, welke men gedurende meerdere dagen onaangeroerd laat.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De opneming van etter (de oplossing) te verkrijgen.
2. Zamenstellingen en verwikkeling te bestrijden.
3. De krachten, in geval van aanzienlijk vochtverlies, te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Antiphlogistica. b. Laxantia. c. Diuretica, vooral digitalis. d. Absorbentia, vooral calomel en senega.

Aanw. 2.

a. *Bij te hevige ontsteking.* a). Nitras potass. depur., of b). Plantenzuren, in den beginne. c). Later calomel. b. *Bij zwakte.* Tonica, vooral a). Cort. peruv. b). Ferrum, en c). Vinum rubrum. c. *Bij te sterke verettering.* a). *Van ontsteking afhankelijk.* Antiphlogistica. b). *Van zwakte afhankelijk.* Tonica. d. *Te geringe verettering, afhankelijk van* a). *Stofverplaatsing.* b). *Ontsteking.* c). *Inwerking van koude lucht,* of d). *Afwijkingen in de diëet*, of e). *Gemoedsaandoeningen.* Opruiming van die oorzaken. e. *Bij gastricisme.* a). Braak-, en b). Purgeermiddelen, of c). Verdunnende en verkoelende dranken. f. *Bij kwaadsappigheid.* Zie kwaadsappigheid in de handleiding der Geneeskunde.

Aanw 3.

Bij zwakte door te aanzienlijk vochtverlies. a. Cort. peruv. b. Vin. rubr.

Aanm.

Indien men voor opneming van etter vreest, moet men met algemeene bloedsontlastingen en met sterke prikkeling van inwendig gelegene organen zeer voorzigtig zijn.

§ 695.

LEEFREGELEN.

1. In het algemeen rust, bijzonder van het aangedane deel, in eene houding, zoodat etterverzakking worde voorkomen en in geval het ettergezwel geopend is, de uitvloed van dit vocht wordt bevorderd en bijaldien het openen van het ettergezwel moet tegengegaan worden, zoodanig, dat de etter de huid niet drukke.
2. Verblijf in eenen zuiveren dampkring bij eene eer koude, dan warme temperatuur.
3. *Bij het werkdadige ettergezwel.* In den beginne eene schrale, verkoelende diëet; later behooren de spijzen en dranken naar de krachten van den lijder, het vochtverlies, enz. te worden gewijzigd. *Bij het lijdelijke ettergezwel* kunnen reeds dadelijk meer voedende spijzen en dranken, en later bij aanzienlijk etterverlies eene restaurerende diëet, eijeren, bouillon, kalfsvleesch, chocolade, oesters, geiten- of ezelinnen-melk, alles in verhouding tot den toestand der spijsverteringswerktuigen, enz., zijn aangewezen.

Zie verder voor de behandeling en de leefregelen van etterzucht, het gewrichts-ettergezwel.

HONDERD EN DERDE HOOFDSTUK.

HOOFDPUNTEN BETREFFENDE DE VOORNAAMSTE ETTERGEZWELLEN IN HET BIJZONDER.

§ 696.

OPPERKAAKSBOEZEM-ETTERGEZWEL.

SIAGONANTROPYOPHYMA.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene verzameling van etter in gezegden boezem, het gevolg van eene werkdadige of lijdelijke ontsteking van het slijmvlies van denzelven.
2. *Uitbreiding.* a. Gewoonlijk is slechts één boezem aangedaan. b. Dit ettergezwel kan echter ook in beide boezems tegelijk voorkomen.
3. *Uitgangen.* a. Genezing door ontlasting van den etter langs den neus (zeldzaam). b. Beenzweer, opgevolgd door c. Pijpzweer.
4. *Zamenstelling met:* Ziekelijke gesteldheden van de tanden of tandkassen.
5. *Verwisseling met:* a. Tandpijn. b. Aangezigts-zenuwpijn. c. Neusholte-gesteeld gezwel, en d. Aangezigtsbeenuitwas.
6. *Oorzaken.* Ontsteking van het slijmvlies, vooral opgewekt door: a. Uitwendige beleedigingen, of b. Aanrakingsverband, bij ziekten van de tanden of tandkassen.

7. *Verschijnselen.* a. Voorafgaande werkdadige, snel verloopende ontsteking van het slijmvlies van dezen boezem (aanhoudende, diep zittende, kloppende pijn, die zich van de tanden tot aan de oogholten doet gevoelen, bij uitwendige drukking toeneemt, en met koorts, soms zelfs met ijlhoofdigheid gepaard gaat, zonder zwelling van het aangezigt). Of b. Voorafgaande lijdelijke, slepend verloopende ontsteking van het slijmvlies van dezen boezem (geringe, wel eens even als bij rheumatismus nalatende pijn, gevoel van drukking, spanning en zwaarte, met droogte van den neus, aan de aangedane zijde, en langzaam toenemende zwelling van de wang). Er volgt nu c. Meerdere zwelling van de wang. d. Meer kloppende pijn. e. Meer en meer uitzetting van den boezem door den etter, vooral boven de 2e en 3e kies, of naar de neuszijde, of naar de zijde van de oogholte, of naar de zijde van de mondholte, hetgeen weder verrigtingsstoornissen dezer deelen ten gevolge heeft. f. Het uitgezette been wordt dun en week. g. Bij drukking op dit been, kan men soms vochtgolving bespeuren en doet er zich wel eens een eigenaardig knisterend geluid hooren. h. Soms ontlast er zich met bloedstrepen gemengde etter langs den neus. i. Eindelijk wordt het been doorboord, de etter ontlast zich, en er vormt zich eene pijpzweer.

Aanm.

1. In zeldzame gevallen ontlast zich de etter door den neus, en hebben de bovengezegde gevolgen niet plaats.
2. De pijpzweer in de zachte deelen kan zich soms op verwijderde plaatsen voordoen.

8. *Voorzegging.* a. De voorzegging is in het algemeen niet zeer ongunstig, daar dit gebrek zelden levensgevaarlijk is, hetgeen het echter door opvolgende hersenaandoening, vooral bij veronachtzaming, worden kan. b. De voorzegging wordt verder gewijzigd door de hevigheid der voorafgaande ontsteking, den ouderdom en het gestel van den lijder.

9. *Behandeling.* a. Heeft zich, niettegenstaande de behandeling tegen de voorafgaande ontsteking, een ettergezwel gevormd, dan moet de stof zoo spoedig mogelijk ontlast worden. (Zie de leer

der bloedige heelkundige kunstbewerkingen), waarna men b. Door verzachtende of omstemmende inspuitingen de ziekelijke gesteldheid van het slijmvlies tracht te verbeteren, en c. De overblijvende pijpzweer behandelt als in § 482 is aangegeven.

Aanm.

1. Zamenstellingen (ziekelijke tanden of kiezen) kunnen opgeruimd moeten worden.
2. Ter bevordering van de ontlasting van den etter langs den neus doe men den lijder verzachtende dampbaden gebruiken.

10. *Leefregelen*. a. De lijder neme eene houding aan, door welke de ontlasting van den etter langs den neus bevorderd wordt. b. Men beschutte de wang tegen invloed van koude en togtlucht. c. De voeding zij geëvenredigd aan de hevigheid der nog bestaande ontsteking, de krachten van den lijder, enz.

§ 697.

OOR-ETTERGEZWEL.

OTOPYOPHYMA.

1. *Bepaling*. Onder bovengezegde benaming verstaat men omschrevene etterverzamelingen in eenig gedeelte van het gehoorwerktuig.
2. *Zitplaats*. a. De oorschelp, vooral aan derzelver achtervlakte, *Otokonchopyophyma*. b. De uitwendige gehoorweg, bijzonder daar, waar het kraakbeenig gedeelte zich met het beenig gedeelte vereenigt, *Otodopyophyma*. c. De trommelholte, *Mesotopyophyma*. d. Het mamwijze uitsteeksel, *Mastodapophyseopyophyma*.
3. *Oorsprongs-verhouding*. a. Oorspronkelijk, wanneer de etter zich in eene reeds bestaande holte of in het weefsel, (zachte of harde deelen) van het oor zelf vormt en ophoopt, en b. Opvolgend, in geval etter uit omringende deelen a). De hersenen (*enkephalikotorrhoea*) (QUARIN WILLEMIER). b). In verettering overgegane watervaatsklieren en andere kropzeerige ontstekingen, zich in het oor uitstort.
4. *Uitgangen*. a. *Oorschelp-ettergezwel*. a). Genezing, of b). Oor-

schelpverzwering, b. *Uitwendige gehoorweg-ettergezwel.* a). Genezing. b). Verzwering, soms met doorboring ter plaatse, waar het kraakbeenig gedeelte zich met het beenig gedeelte vereenigt. c). Beenzweer. c. *Trommelholte-ettergezwel.* a). Ontlasting van den etter naar buiten langs den uitwendigen gehoorweg. b). Uitstorting van den etter in de cellen van het mamwijze uitsteeksel en van daar verder naar buiten. c). Ontlasting van den etter langs de EUSTACHIAANSCHE buis, een en ander opgevolgd door α. Genezing. β. Ettervloed. γ. Beenzweer, of δ. Slepende ontsteking met hectische koorts, nu en dan intredende drukkende hoofdpijnen en plotselijken dood. d). De dood onder hevige verschijnselen van hersenontsteking, in geval de etter zich niet naar buiten ontlast. e). Naziekten. α. Oorenvloed. β. Doorboring van het trommelvlies, en γ. Hardhoorendheid.

5. *Zamenstelling met:* a. Verettering van omringende deelen. b. Hersenontsteking. c. Hersenontaarding, (bij hersenoorenvloed).
6. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.
7. *Oorzaken.* Min of meer werkdadige oorontsteking voor de eigenlijdende. (Zie verder de oorsprongs-verhouding).
8. *Verschijnselen.* a. *Oorschelp-ettergezwel.* Na voorafgegane verschijnselen van ontsteking, de aan het ettergezwel eigene verschijnselen, (zie ettergezwellen in het algemeen). b. *Uitwendige gehoorweg-ettergezwel.* Na voorafgegane verschijnselen van uitwendige oorontsteking geraakt de gehoorweg als verstopt, en ziet, of voelt men met de sonde, eene min of meer weeke verhevenheid. c. *Trommelholte-ettergezwel. Eigenlijdende soort.* Na voorafgegane verschijnselen van inwendige oorontsteking (zie de handleiding der Geneeskunde) neemt men het volgende waar: a). De pijnen worden hevig, woedend en kloppend. b). Razende ijlhoofdigheid. c). Duizeligheid. d). Braking. e). Angst. f). Onrust. g). Hevige koorts. h). Ontlast zich nu de etter naar buiten, hetzij van zelve of door kunsthulp, dan volgt er verligting van alle deze verschijnselen, en i). Wordt de etter niet ontlast, dan bezwijkt de lijder onder verschijnselen van he-

vige hersenontsteking binnen eenige dagen. d. *Mamuitsteekselettergezwel.* Na voorafgegane verschijnselen van inwendige oorontsteking, ontstaat er a). In het uitsteeksel een gevoel van zwaarte en kloppende pijn; er volgt b). Zwelling van hetzelve, met c). Verdunning van de huid, op welke men eene wankleurige plek waarneemt, en d). Gevoel van vochtgolving.

Aanm.

De ontlaste etter is bloederig, stinkend en dikwijls met beengruis vermengd.

9. *Voorzegging.* a. De voorzegging is in het algemeen gunstig bij oorschelp- en uitwendige gehoorweg-ettergezwel (Zie de uitgangen). b. Ongunstig bij trommelholte-ettergezwel, zoo zelfs dat dikwijls de dood volgt, vooral in geval de etter zich niet naar buiten ontlast en bijaldien hetzelve van de hersenen uitgaat.

10. *Behandeling.* a. Zoodra er verschijnselen van ettervorming ingetreden zijn, laat men de antiphlogistische geneeswijze na en bevordert men b. De rijpmaking door weekmakende pappen, dampbaden en stovingen. c. Wanneer de etter zich ergens vertoont, ontlast men dit vocht zoo spoedig mogelijk (ook langs het trommelvlies) door eene insnijding. d. Is dit vlies van zelve doorboord, doch zoo dat de etter niet behoorlijk kan afvloeijen, dan moet de opening door insnijding ruimer gemaakt worden en de ontlasting verder door doelmatige houding, verzachtende dampbaden, voorzigtig gedane inspuitingen, en luchtinblazing, (langs de EUSTACHIAANSCHE buis, door middel van een oorkatheter) worden bevorderd. e. Is het mamwijze uitsteeksel de zitplaats van verettering, dan kan de doorboring van hetzelve aangewezen zijn, terwijl men f. De krachten van den lijder kan moeten ondersteunen, en den slaap door extr. opii aquos. bevorderen.

11. *Leefregelen.* a. Volstrekte rust en hoogst mogelijke stilte in een slechts matig verlicht vertrek. b. Het hoofd eene zoodanige houding te doen aannemen, dat de etter zich naar buiten kan vertoonen, en na de opening van het ettergezwel, zich gemakkelijk kan ontlasten. c. In den beginne spaarzaam, ver-

koelende spijzen en dranken, welke later in verhouding tot het vochtverlies en de krachten van den lijder meer voedende moeten zijn.

§ 698.

ZOGVERPLAATSINGS-ETTERGEZWEL.

GALAKTOMETASTASEOPYOPHYMA.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene nederzetting van eene etter-melkachtige stof in het bindweefsel aan eenig van de borst verwijderd deel, het gevolg van, en in verband staande met, onderdrukking van de zogafscheiding.
2. *Menigvuldigheid in voorkomen.* Ettergezwellen door zogverplaatsing komen zeldzaam voor. Men is dan ook over derzelver waren aard nog niet geheel in het zekere.
3. *Ligchaamsdeelen.* a. Aan den onderbuik. b. In de lendenstreek. c. Op den rug. d. Aan de dijen. e. Aan den hals, en f. In de okselholte (e en f zeldzaam).
4. *Uitgangen.* a. Opening van het ettergezwel, opgevolgd door sluiting, of b. Opening, belangrijke verwoesting van het bindweefsel in den omtrek, hectische koorts, met gewoonlijk doodelijken uitgang. c. Plotseling verdwijnen van het ettergezwel en nederzetting van stof op eene andere plaats, onder belangrijke algemeene verschijnselen, (hevige koorts met braking enz.) of ontlasting van eene melkachtige stof door den stoelgang of met de urine.
5. *Oorzaken.* Hiertoe brengt men al datgeen, wat de zogafscheiding in de borsten kan onderdrukken, vooral, a. Het vatten van koude. b. Het schrikken. c. Gemoedsaandoeningen, en d. De aanwending van middelen, die de zogafscheiding kunnen onderdrukken, bijzonder *camphor*.
6. *Verschijnselen.* a. Na voorafgegane aanvallen van huivering, vormt er zich spoedig een weinig of niet ontstoken, soms dadelijk vochtgolving aanbiedend, weinig pijnlijk gezwel, dat

in korten tijd eenen belangrijken omvang kan bereiken, en indien het zich niet verplaatst, de gewone verschijnselen van ontsteking, rijpwording, enz. vertoont. b. De afscheiding van zog in de borsten heeft opgehouden, en deze werktuigen zijn slap, en week c. Vooral, indien de oorzaak op de geheele bewerktuiging heeft ingewerkt, volgen er belangrijke algemeene verschijnselen, meer bepaald die van borst- en buikvliesontsteking met uitzweeting, (de laatste een vorm van kraamvrouwenkoorts). (Zie verder de uitgangen).

7. *Voorzegging.* a. De voorzegging is in het algemeen niet gunstig en wordt bepaald door de zitplaats, de uitgebreidheid en vooral door den aard en het karakter der algemeene verschijnselen. b. Bijzonder wanneer het gezwel verdwijnt, en er nu algemeene verschijnselen ontstaan, moet de voorzegging allerongunstigst gesteld worden.

8. *Behandeling.* Bij de behandeling heeft men aan de volgende aanwijzingen te voldoen. a. De afscheiding van het zog in de borsten zoo mogelijk te herstellen door: a). Warme prikkelende dampbaden. b). Mostaard pappen. c). Drooge koppen. d). De aanwending van zoogenaamde zogpompen, en e). Het dikwijls aanleggen van het kind, of van een jongen hond. b. Het gezwel tot oplossing te brengen, (in geval de zogafscheiding hersteld is), of hetzelve te openen, doch niet te spoedig, dewijl daardoor op nieuw eene stofverplaatsing zou kunnen ontstaan. c. In afwachting van het geschikte oogenblik ter opening wende men warme, weekmakende, en bij afwezigheid van alle ontstekingsverschijnselen, min of meer prikkelende pappen of warme omslagen uit murias ammon. met acet. vini aan. (BRANDIS). d. De algemeene verschijnselen (koorts) naar derzelver aard en karakter te behandelen. Bij overigens gezonde voorwerpen is in den beginne de antiphlogistische geneeswijze, zelfs met bloedsontlastingen aangewezen, terwijl later meer prikkelende middelen, inf. r. valer., enz. te pas kunnen komen. d. In geval de zogafscheiding niet spoedig hersteld wordt, zoeke men door be-

vordering van den stoelgang (laxantia en lavementen) het bloed van het in hetzelve opgenomen zog te ontlasten.

9. *Leefregelen.* a. De borsten door bedekking met watten warm te houden en zorgvuldig tegen elke afwisseling van temperatuur te beschutten. b. Verblijf in eenen matig verwarmden, zuiveren dampkring. c. In den beginne verkoelende spijzen en dranken, welke later in overeenstemming met de krachten van de lijderes moeten gewijzigd worden.

§ 699.

BUIKHOLTE-ETTERGEZWEL.

KOILIOPYOPHYMA.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene verzameling van etter in de holte van het buikvlies.
2. *Verdeeling.* a. In een' eigenen zak besloten, gezakt buikholte-ettergezwel, *Kystodekoiliopyophyma.* b. Niet in een' eigenen zak besloten, *Akystodekoiliopyophyma.*
3. *Uitgangen.* a. *Genezing* door: a) Opneming van den etter (zeldzaam), of b) ontlasting van den etter naar buiten, (door den buikwand of door den endeldarm). b. *De dood.*
4. *Zamenstelling met:* Ontsteking en verettering van binnen of buiten het buikvlies gelegene werktuigen.
5. *Oorzaken.* a. Snel of slepend verloopende ontsteking en verettering van het buikvlies of van een der in de buikholte gelegene werktuigen. b. Vreemde ligchamen, en c. Overblijfsels van de vrucht bij graviditas extr. uterina.
6. *Verschijnselen.* a. De verschijnselen van voorafgaande ontsteking nemen voor een gedeelte af. b. Er heeft echter geene ziektescheiding plaats. c. Het algemeen bevinden blijft gestoord; hierbij. d. Huiveringen door rug en lenden, met e. Doffe, kloppende pijn op eene zekere plaats. f. Soms uitwendig vochtgolvende zwelling. g. Hectische koorts, met etterachtig nederzetsel in de urine, aan de gevolgen van welke de lijder eindelijk

bezwijkt, of h. Het ettergezwel opent zich naar buiten, in welk geval herstelling mogelijk is, of i. De etter wordt opgenomen en ontlast zich, onder verschijnselen van beterschap, met de urine.

Aanm.

Het in eenen zak besloten ettergezwel kan langen tijd verborgen blijven. Wanneer het zich opent, kan de dood plotseling volgen. De etter kan zich echter ook langs het darmkanaal, de urine-wegen of de scheede ontlasten, in welk geval de lijdende gewoonlijk aan hectische koorts bezwijkt.

7. *Voorzegging.* De voorzegging is in het algemeen zeer ongunstig, gewijzigd echter door de grootte, de zamenstelling en of het gezwel zich al of niet naar buiten vertoont en ontlast, in welke laatste gevallen men eenige hoop op redding koesteren mag.

8. *Behandeling.* a. Na de zamenstelling bestreden te hebben, beproeft men, om den etter te doen opnemen en langs de nieren te ontlasten, waartoe het inwendig gebruik van het pulv. herb. digit. purp. aanbevolen wordt.

Aanm.

Het doen opnemen van etter door het inwendig gebruik van digitalis is mij nimmer gelukt.

b. Indien het ettergezwel zich aan den buikwand vertoont, moet het zoo spoedig mogelijk geopend worden.

9. *Leefregelen.* Rust in eene houding, welke den lijder het gemakkelijkst is, zoo mogelijk in eene zoodanige, dat de vertooning van het ettergezwel aan den buikwand hierdoor bevorderd wordt en de etter na de opening zich gemakkelijk kan ontlasten.

§ 700.

LEVER-ETTERGEZWEL.

HEPATOPYOPHYMA.

1. *Zitplaats.* a. In de bolle oppervlakte, of b. In de holle oppervlakte.
2. *Getal der gelijktijdig bestaande.* a. Somwijlen bestaat er

slechts een. b. In andere gevallen meerdere van vrij aanzienlijken omvang, of c. Vele kleine.

3. *Uitgangen.* a. De etter kan, hoewel zulks zelden het geval is, opgenomen worden, hetgeen door herstelling of nederzetting dezer stof op eene andere plaats opgevolgd kan worden. b. Opening van het ettergezwel. a). Bij zitplaats in de bolle oppervlakte, direct naar buiten, of bij vergroeijing met het middelrif, in de borstholte, en bij vergroeijing met de darmbuis in een darmdeel, met ontlasting van den etter per anum. b). Bij zitplaats in de holle oppervlakte, in de buikholte, waardoor zoogenaamde *ascitis purulenta*, en de dood. c. *Gevolgziekten.* a). Galpijpzweer. b). Waterzucht. c). Hectische koorts en de dood.

Aanm.

Bij hoofdwonden en bij etterachtige ader-ontsteking, bezwijkt de lijder hetzij aan bloedetterkoorts, hetzij ten gevolge van hersenontsteking, gewoonlijk vóór dat het ettergezwel een uitgang heeft kunnen nemen.

4. *Oorzaken.* a. Werkdadige of slepende leverontsteking. b. Hoofdwonden, en c. Etternederzetting (bij etterachtige ader-ontsteking).

5. *Verschijnselen.* a. Herhaalde aanvallen van koude rillingen met toeneming der reeds bestaande algemeene en plaatselijke verschijnselen. b. Gevoel van zwaarte en klopping, soms van koude in de leverstreek. c. Gevoel van zwaarte en verdooving in de regter dij. d. Pijn in den regter schouder en in de kuit van die zijde. e. Geelzucht. f. Witte, harde stoelontlasting. g. Spijsverterings-stoornissen. h. Etterachtig nederslag in de urine. i. Zwelling van de leverstreek, en later k. Gevoel van vochtgolving daar ter plaatse. l. Roodheid, enz. van de algemeene bekleedselen. (De verschijnselen onder i. k. en l. worden alleen waargenomen in geval het ettergezwel in de bolle oppervlakte gezeteld is, en de lever met den buikwand vergroeid is).

6. *Voorzegging.* De voorzegging is steeds zeer ongunstig (zie de uitgangen), doch wordt min of meer gewijzigd door a. De zitplaats. b. De plaats, waar het ettergezwel zich opent. c. De oorzaken, en d. Het al of niet bestaan van een algemeen lijden.

Aanm.

1. Bij hoofdwormen en etterachtige ader-ontsteking hoogst ongunstig.
2. Bij opening direct naar buiten, vooral wanneer er slechts één ettergezwel bestaat en de lever overigens niet ziekelijk is aangedaan, kan de voorzegging het gunstigst gesteld worden.

7. *Behandeling.* a. Eene eerste aanwijzing vinden wij in het afstemmen der nog bestaande ontsteking en het beperken van de ettervorming, vooral door antiphlogistica, inwrijvingen met ung. hydrarg. cin., calomel, prikkelende lavementen uit acet. vin., en afleidingen aan de onderste ledematen.

b. Als tweede aanwijzing wordt aangeraden, om den etter zoo spoedig mogelijk naar buiten te ontlasten. Intusschen hebben onderscheidene Officieren van Gezondheid, die eenen geruimen tijd in Oost-Indië doorgebragt hebben, mij verzekerd, dat de lever-ettergezwellen, die aan de natuur overgelaten worden, meer genezingen tellen, dan zij, die door de kunst geopend werden, ja zelfs, dat deze gewoonlijk door den dood eindigen. Als openingsmiddel verkiezen eenigen het mes, anderen een brandmiddel. VELPEAU raadt aan, om alvorens tot de opening over te gaan, en bijaldien het niet duidelijk is, dat de lever met den buikwand vergroeid is, deze vergroeijing door de aanwending van een brandmiddel uit lapis causticus te bevorderen.

Aanm.

In een geval, in ons Hospitaal voorgekomen, heeft de Heer Officier van Gezondheid der 1e klasse QUARIN WILLEMIER, den raad van VELPEAU gevolgd; later bleek het echter bij de lijkopening, dat deze vergroeijing niet tot stand gekomen was.

8. *Leefregelen.* Zie lever-ontsteking in de handleiding der Geneeskunde, en ettergezwel in het algemeen.

§ 701.

GALBLAAS-ETTERGEZWEL.

CHOLOKYSTEOPYOPHYMA.

1. *Menigvuldigheid in voorkomen.* Hetzelve is hoogst zeldzaam.
2. *Oorzaken.* Galsteenen zijn de gewone oorzaken.

3. *Verschijnselen.* De verschijnselen komen met die van het lever-ettergezwel overeen.
4. *Behandeling.* Wat de behandeling betreft, valt er aan te merken a. Dat, wanneer het gezwel zich duidelijk aan den buikwand vertoont, men het openen kan b. Dat, wanneer het zich van zelve opent, men genoodzaakt kan zijn, de opening te vergrooten, hetgeen echter slechts in geringe uitgebreidheid mag plaats hebben, en c. Dat men voorhanden zijnde galsteenen moet trachten op te ruimen.

Voor het overige verwijzen wij naar de lever-ettergezwellen.

§ 702.

AARS-ETTERGEZWEL.

ARCHEPYOPHYMA.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men die etterverzamelingen, welke in den omtrek van het onderste gedeelte van den endeldarm voorkomen.
2. *Vormen.* a. Knobbelvormig (*furunculeus*) ettergezwel, (met aanbeijen in verband staande). b. Gewoon ettergezwel, en c. Verzakkings-ettergezwel.
3. *Levensuiting.* a. Werkdadig, of b. Min of meer lijdelijk (voor het knobbelvormige en het verzakkings-ettergezwel).
4. *Oorsprongs-verhouding.* a. Eigenlijdend. b. Constitutioneel. c. Door stofverplaatsing. d. Door etterverzakking, (bijv. bij bekkenbeenverzwering).
5. *Gevolgziekten.* Endeldarm-pijpzweer.
6. *Zamenstelling met:* a. Aanbeijen. b. Vreemde ligchamen. c. Bekkenbeenzweer.
7. *Verwikkeling met:* a. Kwaadsappigheid, vooral de jichtige en de syphilitische. b. Long- of luchtpijps-knobbelzucht.
8. *Oorzaken.* a. *Voorbeschikkende.* a). Zittende levenswijze. b). Aanbeijen. c). Dikwijls herhaald te paard rijden. d). Moeijelijke stoelgang. b. *Gelegenheid gevende.* a). Eigenlijdende, of van al-

gemeene toestanden afhangende ontsteking, opgewekt door a). Uitwendige beleedigingen. b) Beleediging van den endeldarm door vreemde ligchamen. c). Kwetsing bij het zetten van lavementen, en d). Pisuitstorting, en ten gevolge van dien doorboring van het slijmvlies en hierdoor overgang van faeces in het bindweefsel, enz. e). Etterverzakking bij bekkenbeenzweer.

9. *Verschijnselen*. a. *Het knobbelvormig*. a). Er vormt zich een oppervlakkig gelegen, zeer omschreven en weinig pijnlijk knobbeltje, dat b). Weldra in verettering overgaat, zich naar buiten opent, of geopend wordt en nu spoedig geneest.

Aanm.

Er kunnen meer zulke knobbeltjes aanwezig zijn; zij kunnen soms onderdrukt worden en bij tusschenpoozingen terugkeeren.

b. *Het gewoon ettergezwel*. a). Verschijnselen van zeer werkdadige omschrevene bindweefselontsteking met koorts, binnen eenige dagen (van 2—6) opgevolgd door b). Verschijnselen van verettering, (zie endeldarm-pijpzweer § 464) of van ontstekingsverharding, (welke laatste steeds groote neiging heeft, om op nieuw in ontsteking of verettering over te gaan), of c). Van versterving (bij kwaadsappige, uitgeputte voorwerpen), niet zelden met doodelijken uitgang. d). Verschijnselen van lijdelijke omschrevene bindweefselontsteking, bijzonder bij constitutionele toestanden, opgevolgd door verschijnselen van ettergezwel. c. *Het verzakkings-ettergezwel*. Zie ettergezwel in het algemeen. De opening van hetzelve kan plaats hebben: α. Naar buiten, of β in den endeldarm, of γ naar buiten en in den endeldarm.

10. *Voorzegging*. De voorzegging is. a. Zeer *gunstig* bij het knobbelvormig ettergezwel. b. *Onbepaald* bij het gewoon ettergezwel en wordt hier gewijzigd, door a). De min- of meerdere diepte van de zitplaats; diep gezetelde kunnen den endeldarm in aanzienlijke uitgebreidheid ontblooten. b). Den graad van levensuiting. c). De plaats, waar het zich opent. d). De oorsprongs-verhouding, en uit dit oogpunt is de voorzegging

gunstiger bij eigenlijdende, dan bij constitutionele of verzakkings-ettergezwellen, en e). Het gestel van den lijder.

11. *Behandeling.* Daar de oplossing (opneming van den etter) hier zelden verkregen wordt en vooral bij de ettergezwellen van constitutionelen oorsprong niet aan te raden is, bestaat a. De eerste aanwijzing in de rijpmaking te bevorderen door middelen, gewijzigd naar den graad van levensuiting, en b. Om vervolgens zoodra mogelijk het ettergezwel door het mes ruim te openen, hetgeen zeer spoedig gedaan moet worden bij diep gezetelde ettergezwellen, om etterverzakking, ontblooting van den endeldarm en endeldarm-pijpzweer te voorkomen. c. Indien het ettergezwel in onderscheidene, met elkander gemeenschap oefenende, vakken afgedeeld is, moet men deze tusschenscheidingen met het mes doorklieven, om zoo doende slechts ééne holte te verkrijgen. Vervolgens tracht men d. Den graad van levensuiting tot den onzijdigen terug te brengen, en nu de vleeschgroeijing op te wekken, waartoe naar omstandigheden min of meer prikkelende middelen, zelfs tinct. canth. aangewezen kunnen zijn. e. Het *verband* behoeft slechts eenvoudig te zijn, en moet vooral het voorkomen van etterverzakking en pijpzweervorming beoogen. De holte worde dus los opgevuld en het geheel met kompressen en een T-verband bevestigd. Hetzelve moet telkens, wanneer de lijder ter stoel geweest is, op nieuw aangelegd worden. f. De algemeene behandeling heeft vooral bestrijding van tot grondslag liggende oorzaken, het regelen van den graad van levensuiting en bij uitputtende verettering het ondersteunen der krachten ten doel. Bij het knobbelvormig ettergezwel zij men vooral op aanbeijen bedacht.

12. *Leefregelen.* a. Men neme de hoogst mogelijke reinheid in acht. b. Den lijder geve men zulk eene houding, dat de etter behoorlijk kan afvloeijen. c. De voeding moet zoodanig geregeld worden, dat er zoo min mogelijk drekstoffen gevormd worden. Zie endeldarm-pijpzweer.

§ 703.

LENDEN-ETTERGEZWEL.

OSPHYOPYOPHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. ABSCESSUS LUMBALIS.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping van etter achter het buikvlies in de lendenstreek, die zich gewoonlijk onder den band van POUPART als verzakkings-ettergezwel uitwendig vertoont.

Aanm.

Behalve op bovengezegde plaats vertoont dit ettergezwel zich somwijlen a. In het lieskanaal. b. In de groote zitbeensuitsnijding. c. In den omtrek van het dijheupgewricht. d. In het eironde gat. e. Aan de dij boven de knie, zoo als zulks door mij is waargenomen, of het kan zich f. In de buikholte of in den karteldarm openen en zich per anum of per vaginam ontlasten.

2. *Uitgangen.* a. *Genezing.* In geval de etter opgenomen wordt, en in zeldzame gevallen nadat dezelve ontlast is (bijzonder bij ontlasting per anum of per vaginam). b. *De dood* onder hectische verschijnselen (gewoonlijk). c. *Gevolgziekten.* Beenzweer aan de wervelzuil of aan de bekkenbeenderen bij die ettergezwellen, welke in eenen zak (het perimysium) van de eene of de andere spier besloten zijn, en wanneer de etter dezen zak doorboort, en zich nu verder verspreidt. d. *Naziekten.* a). Blijvende mindere of meerdere belemmering in de beweging (stijfheid) van de dij, en b). Zwelling aan de kuit der aangedane zijde.

Aanm.

Zoo als ik waargenomen heb, kan deze stijfheid van het lid, die afhankelijk is van de zamentrekking van het perimysium, zich langzamerhand herstellen.

3. *Zamenstelling met:* a. Ontsteking en verettering van de lenden- en de inwendige darmbeenspier. b. Beenzweer van de wervelzuil. c. Beenzweer der bekkenbeenderen, of d. Ontsteking en verettering van in de buik- of bekkenholte gelegene werktuigen.

47

4. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid, voornamelijk de kropzeerige.
5. *Verwisseling met:* a. Zich vormende liesbreuk (in geval de etter door het lieskanaal verzakt). b. Ziekten van de eijerstokken of van de blaas.
6. *Oorzaken.* a. Slepende ontsteking en verettering van a). De lenden- en inwendige darmbeenspier. b). Het bindweefsel, dat deze spier omkleedt. c). De wervelzuil. d). Ingewanden, welke in de buik- of bekkenholten gelegen zijn. b. Wervelknobbelzucht, en c. Knobbelvorming langs de wervelzuil.

Aanm.
1. Het is vooral bij kwaadsappige voorwerpen, dat deze ontstekingen een slepend verloop aannemen en in verettering overgaan.
2. Ik heb echter waargenomen, dat hetzelve zich spoedig, onder meer werkdadige verschijnselen, en bij overigens gezonde voorwerpen vormen kan.

7. *Verschijnselen.* a. Na voorafgegane verschijnselen van ontsteking van een der bovengenoemde deelen, ontstaan er op nieuw koude rillingen en pijn, die nu meer kloppend is. b. Vóór dat het gezwel zich uitwendig vertoont, kan men somwijlen bij een onderzoek in de scheede of in den endeldarm met gelijktijdige afwisselende drukking op den buikwand, vochtgolving waarnemen. c. Bij zeer groote ettergezwellen, zoo als men die na kraamvrouwen-lendenspierontsteking wel eens ziet volgen, kan men de vochtgolving soms door den buikwand waarnemen.
8. *Voorzegging.* De voorzegging moet in het algemeen hoogst ongunstig gesteld worden, vooral bij a. Kwaadsappige voorwerpen. b. Zoogenaamd van zelve ontstane. c. Kraamvrouwen. d. Zamenstelling, en e. Wanneer, zoo als gewoonlijk, het ettergezwel zich opent. (Zie verder de uitgangen).
9. *Behandeling.* a. In de eerste plaats moeten tot grondslag liggende oorzaken opgeruimd worden, om zoo doende de bron der verettering weg te nemen. b. Vervolgens trachte men den etter te doen opnemen, door reeds bekende middelen. c. Gelukt zulks niet, dan zoeke men de vrijwillige opening van het ettergezwel zoo veel mogelijk te vertragen. d. Is het etter-

gezwel geopend, dan trachte men door zamentrekkende inspuitingen den zak te doen zamentrekken, of door meer prikkelende middelen eene werkdadige ontsteking en hierdoor vergroeijing der wanden van het ettergezwel te verkrijgen, doch, zoo als reeds gezegd is, zelden wordt de behandeling met eene gunstige uitkomst bekroond.

10. *Leefregelen.* Zie lendenspier-ontsteking en ettergezwel in het algemeen.

§ 704.

GEWRICHTS-ETTERGEZWEL.

ARTHROPYOPHYMA.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men het aanwezen van etter in het een of ander gewricht.
2. *Verloopgang.* a. Snel, of b. Slepend.
3. *Levensuiting.* a. Werkdadig, of b. Lijdelijk.
4. *Tijdperken.* a. Vóór dat de beursband doorboord is. b. Als de etter zich in het omringende bindweefsel verspreid heeft, en c. Nadat de huid doorboord is.
5. *Oorsprongs-verhouding.* a. Eigenlijdend, wanneer de etter oorspronkelijk binnen het gewricht gevormd is, of b. Opvolgend, door etter, welke zich uitwendig om het gewricht gevormd heeft, den beursband doorboort en zich nu in het gewricht uitstort (het zoogenaamde uitwendige gewrichts-ettergezwel van eenigen). c. Constitutioneel, bij etternederzetting, zoo als bij etterzucht. d. Door stofverplaatsing, zoo als bij etterachtige aderontsteking.
6. *Uitgangen.* a. *Herstelling* door opneming van den etter. b. *Gevolgziekten.* Opening van het ettergezwel naar buiten, met pijpzweervorming. c. *Naziekten.* a). Gewrichts-verstijving en genezing, of b). Voortgaande verettering, hectische koorts en de dood.
7. *Zamenstelling met:* a. Gewrichtswond. b. Gewrichts-ontsteking. c. Gewrichts-beenzweer.
8. *Verwikkeling met:* a. Kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige. b. Etterzucht, en c. Etterachtige aderontsteking.

9. *Verwisseling met:* Gewrichtsweigezwel (vooral voor de lijdelijke).

10. *Oorzaken.* a. Gewrichtsontsteking. b. Nederzetting van etter in het gewricht, bij a). Etterachtige aderontsteking. b). Etterzucht, en c). Stofverplaatsing.

11. *Verschijnselen.* a. *Werkdadig ettergezwel bij wond- of gewrichtsontsteking.* a). Het gewricht is geheel of gedeeltelijk veerkrachtig gezwollen. b). Deze zwelling is op het aanvoelen warm en min of meer rood. c). Eenige gewrichten nemen eenen gebogen stand aan. d). De bewegingen van het gewricht zijn dan slechts belangrijk gestoord, wanneer de huid donker-rood wordt. e). Er ontstaat duidelijk gevoel van vochtgolving. f). De huid breekt open, er ontlast zich soms eene groote hoeveelheid, veelal slechten etter, en g). Er vormt zich eene pijpzweer (zie verder de uitgangen). b. *Lijdelijk ettergezwel bij etterzucht.* Hier vooral onderscheidt men de drie tijdperken.

Eerste tijdperk.

a). Min of meer hevige voorafgaande pijnen in het gewricht (niet altijd, soms zelfs in het geheel geene pijn). b). Min of meer vochtgolvende, hier en daar uitpuilende, omschrevene zwelling. c). Eenige gewrichten nemen eenen gebogen stand aan. d). De huid is niet rood, eer bleek.

Tweede tijdperk.

a). De zwelling is verspreid, en b). De vochtgolving is oppervlakkiger en duidelijker waar te nemen.

Derde tijdperk.

a). De huid wordt op een zeker punt min of meer rood en dun. b). In het dunste gedeelte van de huid ontstaat eene opening, uit welke zich c). Een, soms met witachtige propjes doormengde, weiachtige, dunne etter ontlast, opgevolgd door d). Vorming van eene gewrichtspijpzweer. e). Gastricisme met zeer bitteren smaak in den mond, en f). Hectische koorts.

Aanm.

1. In diep gelegene gewrichten is de erkenning moeijelijker.

2. De verschijnselen bieden soms eenige verscheidenheid aan, gegrond op de gesteldheid van den beursband, en het al of niet vernietigd zijn van de gewrichts-kraakbeenderen.
3. Het gastricisme heeft dit eigenaardige, dat, zoowel het uitgebraakte als de stoelgangen, groen-zwart (als door dikke gal) gekleurd zijn. (BONNET).

BEMERKING.

De etternederzetting in gewrichten bij etterachtige aderontsteking wordt dikwijls gedurende het leven niet erkend; (zie mijne Waarnemingen in het gebied der Pathologie en der Pathologische Anatomie § 13: *purulente aderontsteking).*

12. *Voorzegging.* De voorzegging is in het algemeen ongunstig, vooral a. Bij ettergezwellen in de groote gewrichten. b. Bij oude of kwaadsappige, of door etterzucht aangedane voorwerpen, en bijzonder c. Wanneer het ettergezwel geopend is en er zich algemeene verschijnselen (hectische koorts) instellen. In eenige gevallen volgt echter genezing, vooral a). Bij het werkdadig ettergezwel. b). Wanneer de etter opgenomen wordt, of c). Bij doelmatige behandeling.

13. *Behandeling.* Behalve het bestrijden van de kwaadsappigheid of van de etterzucht en het opruimen van andere oorzaken, heeft men *plaatselijk* aan de volgende aanwijzingen te voldoen. a. Nog bestaande ontsteking af te stemmen door bloedzuigers, ung. hydrarg. cin., enz. b. De opneming van den etter trachten te verkrijgen, vooral door het herhaald aanwenden van plaatselijke prikkelende middelen, bij de lijdelijke ettergezwellen bijzonder Spaansche vliegenpleisters, en indien zulks niet gelukt c. Het werkdadig ettergezwel onderhuids, (waardoor wij een paar malen spoedig genezing verkregen hebben), of door een brandmiddel te openen, terwijl men bij het lijdelijke (bij etterzucht) de opening zoo veel mogelijk moet vertragen en in de meeste gevallen aan de natuur moet overlaten. d. Na de opening de levenswerkdadigheid in het ettergezwel tot de onzijdige terug te brengen, waartoe inspuitingen van zamentrekkende en min of meer prikkelende middelen dienstig zijn, zoo als sol. chlor. calc., dec. salic. alb., dec. cort. peruv., inf. sem. phéll. aq., sol. nitr. argent. crist., tinct. jodii met water verdund, zelfs zuiver (alles gewijzigd naar den graad van levensuiting, die langzamerhand

van het werkdadige meer en meer naar het lijdelijke overhelt). e. Etterverzakking om het gewricht te voorkomen, door boven en onder hetzelve eene drukking door rondgaande windsels te maken. f. Het gewricht onbewegelijk te houden, hetzij door een spalkverband, een stijfselverband, een zweefwerktuig, of, en vooral, door de toestellen van BONNET. Behalve deze plaatselijke behandeling, zie men voor de *algemeene*, de ettergezwellen in het algemeen; terwijl tegen de etterzucht, bij het opruimen der oorzaken, die aanleiding tot dezelve gegeven hebben en het regelen der af- en uitscheidingen, vooral de cort. peruv., in gevolge het voorschrift van HUFELAND (dat is in verbinding met aromatica en op wijn getrokken), de subcarb. ferri en de levertraan zijn aangewezen.

Aanm.

1. In geval van etterzucht mogen geene kwik- of andere antiplastische middelen aangewend worden.

2. Daar de etterzucht in haar wezen nog weinig bekend is en de tot heden tegen haar beproefde middelen geene voldoende uitkomsten hebben opgeleverd, bestrijdt men haar vooral door de leefwijze. (Zie de leefregelen).

13. *Leefregelen*. a. *Werkdadig ettergezwel*. a). Rust van het deel. b). Niet prikkelende voeding, overigens gewijzigd naar de krachten van den lijder. (Zie verder ettergezwellen in het algemeen). b. *Lijdelijk ettergezwel*. Rust van het deel, waarbij de leefregelen, aangewezen bij de etterzucht, welke zijn a). Het bewonen van eene drooge, naar de zonzijde gelegene kamer. b). Zoo mogelijk verblijf op het land in eene drooge streek. c). Het maken van veel beweging in de opene lucht. d). De lucht, in welke de lijders zich ophouden, moet steeds zeer zuiver en nimmer verontreinigd zijn door een te groot aantal menschen. e). Wat de voeding betreft, zoo is bij goede spijsverteringskrachten vooral het gebruik van gebraden vleesch, met ouden, goeden rooden wijn noodzakelijk; kunnen deze voedsels evenwel niet verdragen worden, dan is ezelinnen-melk, eijeren, rijst, sago, enz. aan te prijzen.

Aanm.

Daar de etterzucht zich vooral in de gewrichten openbaart heb ik gemeend, hier de behandeling en de leefregelen tegen dezelve te moeten aangeven.

TWEEDE ONDERAFDEELING.

WEIGEZWEL.

HYDROPHYMA.

HONDERD EN VIERDE HOOFDSTUK.

BALZAKS-WEIGEZWEL.

OSCHEOHYDROPHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. ZAKWATERBREUK. HYDROKELE.

§ 705.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping van weivocht in de hulsels van den bal of van de zaadstreng.

Aanm.

Eene verzameling van weivocht in de ronde banden van de baarmoeder wordt ronde band-weigezwel (*strongylodesmohydrophyma, hydrokele feminarum*) genaamd.

2. *Zitplaats.* a. In den eigen scheederok van den bal (balscheederok-

weigezwel, *Orcheobursohydrophyma*). b. In den scheederok van de zaadstreng (zaadstrengscheederokweigezwel, *Gonoschoinohydrophyma*). In den algemeenen scheederok van den bal en de zaadstreng (algemeene scheederokweigezwel, *Orcheogonoschoinohydrophyma*).

3. *Vormen.* Voor de algemeene scheederokweigezwellen. a. Zuchtige. b. Omschrevene. (in eene holte) c. Door waterblazen gevormde.
4. *Oorsprongs-verhouding.* a. Aangeboren, of b. Later verkregen
5. *Uitgangen.* a. Verdwijning bij a). Jong geborenen b). Versche na ontsteking, en c). Balzaksweigezwellen, het gevolg van belemmerden aderlijken bloedsomloop in den bal, enz. b. In lateren leeftijd en aan zich zelve overgelaten geneest het zeer zeldzaam. *Gevolgziekten.* a. Ingewandsbreuk. b. Balzaksaderuitzetting. c. Baluittering. d. Balzaksverzwering (bij oude groote balzaksweigezwellen).
7. *Zamenstelling met:* a. Balverharding. b. Balverweeking. c. Balvezelgezwel. d. Balmergkanker. e. Zaadstreng-aderuitzetting. f. Ingewandszakbreuk.
8. *Verwikkeling met:* a. Waterzucht in andere ligchaamsdeelen. b. Kwaadsappigheid.

§ 706.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Verblijf in tropische gewesten, vooral in de West-Indië.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleediging, dikwijls zeer geringe.
2. Scheederok-ontsteking.
3. Belemmering in den aderlijken bloedsomloop door a. Slepende balontsteking. b. Balvezelgezwel. c. Balmergkanker. d. Liesbreuk, (vooral beklemde).
4. Het bersten of scheuren van watervaten in den balzak.

§ 707.

VERSCHIJNSELENLEER.

Balscheederok-weigezwel.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Somwijlen is de huid van den balzak met opgezette aderen bezet.
2. *Uitwendig voorkomen.* Geheel ontwikkeld, is de aangedane zijde van den balzak. a). Peervormig. b). Glad. c). Gespannen. d). Veerkrachtig. e). Niet wankleurig. f). Doorschijnend, en doet g). Vochtgolving waarnemen.
3. *Ontwikkelingswijze.* Het ontwikkelt zich langzaam, van den bodem tot in de lies.

Aanm.

1. In de gedaante van den balzak kunnen afwijkingen voorkomen.
2. De doorschijnendheid kan min of meer volkomen zijn en ook geheel ontbreken, afhangende van a. De hoedanigheid van het vocht, en b. De mindere of meerdere dikte van den scheederok.

4. *Plaatsing van den bal.* Aan de achterbovenzijde (gewoonlijk).
5. *Gevoeligheid.* Niet pijnlijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.* Zie de uitgangen.

B. *Onderscheidings-verschijnselen met:*

1. *Ingewandsbreuk.* a. De inhoud van den balzak kan niet in de buikholte terug gebragt worden. b. Door hoesten ondergaat het gezwel geene veranderingen. c. Het gezwel is doorschijnend.
2. *Balverharding*, *Balvezelgezwel* en *Balmergkanker.* a. De doorschijnendheid. b. De mindere zwaarte, op de hand gewogen. c. De gezonde toestand van de zaadstreng.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

Zaadstrengscheederok-weigezwel.

Deze heeft dezelfde verschijnselen als de vorige soort, met uitzondering van:

1. De gedaante, welke cylindervormig is.
2. De plaatsing van den bal, die hier onder in den zak, beneden het gezwel, duidelijk en afzonderlijk is waar te nemen.

Algemeene scheederok-weigezwel.

1. *Uitwendig voorkomen.* a. Langwerpige zwelling, welke van onderen breeder dan van boven is, die zich b. Gedeeltelijk laat wegdrukken, en c. Slechts vochtgolving doet gevoelen, wanneer het vocht in éene holte is uitgestort.
2. *Plaatsing van den bal.* Onder in den balzak, beneden het gezwel.

Aanm.

Het waterblaasvormige is somwijlen aan eene knobbelachtige uitzetting te herkennen.

Aangeboren scheederok-weigezwel.

Dezelfde verschijnselen als die van den scheederok en van de zaadstreng, met dit onderscheid echter, dat het vocht in de buikholte kan terug gebragt worden, doordien de scheederok in de lies is opengebleven.

Aanm.

Het aangeborene kan zich ook, in geval de scheederok in de lies gesloten is, onder de gewone verschijnselen voordoen.

Algemeene verschijnselen voor alle soorten.

Geene.

§ 708.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is bij de niet zamengestelde of verwikkelde in het algemeen gunstig, daar dit weigezwel een meer lastig, dan wel gevaarlijk gebrek is.
2. Bij zamenstelling of verwikkeling minder gunstig, dewijl in dit geval de genezing beletselen ontmoet, en zelfs niet ondernomen mag worden bij verwikkeling met waterzucht op eene andere plaats, enz.

§ 709.

BEHANDELINGSLEER.

Lenigende.

A. *Pl.*

Aanw.

Het vocht te ontlasten, wanneer het zich in zekere hoeveelheid heeft opgehoopt.

Midd.

Punctie met de trocart.

Aanw. tot deze geneeswijze.

1. Bij oude lieden, en
2. In geval het gebrek niet radicaal mag genezen worden.

B. *Alg.*

Geene.

Genezende.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Zamenstelling (verharding van den bal) op te ruimen.
2. De vermeerderde afscheiding te doen ophouden, of
3. Het afgescheidene te doen opnemen, of
4. De holte, in welke het vocht bevat is, te vernietigen door a. Aaneengroeijing der wanden, of b. Uitsnijding van dezelven.

Aanm.

Door de aanwijzing 1 en 2 bereikt men slechts nu en dan het doel, en wel a. Bij jonge kinderen. b. In geval ontsteking als oorzaak moet beschouwd worden. c. Bij door belemmerden aderlijken bloedsomloop te weeg gebragte balzaks-weigezwellen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers bij herhaling in de lies. b. Inwrijving met ung. hydrarg. cin. met extr. cicutae.

Aanw. 2.

Bij ontsteking. a. Bloedsontlasting. b. Ung. hydrarg. cin. *Bij gebersten watervaten.* Drukking.

Aanw. 3.

a. Ung. hydrarg. cin., of b. Ung. jodii, of c. Prikkelende omslagen uit a). Tinct. jodii met water. b). Mur. amm.

in solut. c). Kokende azijn, en d). Spirit. MINDERERI (bij jong geborenen). e). Aq. collon.

Aanw. 4.

Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanm.

1. Het is mij eenige malen voorgekomen, dat, nadat een verharde bal tot oplossing was gebragt, het weivocht zeer spoedig als van zelf verdween. Ik geloof, dat hier de bal tot het balzaks-weigezwel in dezelfde verhouding staat, als zulks met de lever en de milt bij eenige soorten van buikwaterzucht het geval is.
2. Mij is een geval bekend, waar een zeer groot scheederok-weigezwel, tegen hetwelk men vroeger reeds vruchteloos eene radicale geneeswijze (inspuiting met één deel rooden wijn en twee deelen water) beproefd had, onder de aanwending van wasschingen met aq. collon. langzamerhand is verdwenen; op grond van deze en andere waarnemingen is het dus aan te raden, dat men dergelijke middelen beproeve, alvorens tot eene operatie over te gaan, daar zelfs de eenvoudige punctie meermalen den dood ten gevolge heeft gehad.
3. Om aan de 4e aanwijzing te voldoen, verkiezen wij a. De inspuiting met twee deelen water en een deel rooden wijn, of b. De insnijding volgens mijne methode. Zie Nederl. Lancet.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De vermeerderde afscheiding te doen ophouden.
2. Het afgescheidene te doen opnemen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Mixtur. nitrosa, opgevolgd door b. Laxantia, en c. Calomel.

Aanw. 2.

a. Calomel. b. Jodium.

Aanm.

De algemeene behandeling kan slechts in enkele gevallen en wel vooral, indien de weiophooping het gevolg van ontsteking is, te pas komen.

§ 710.

LEEFREGELEN.

1. Den balzak in een' schortband te dragen, en
2. Zich van sterke inspanningen te onthouden.

Aanm.

Verwikkelingen kunnen den leefregel min of meer wijzigen.

HONDERD EN VIJFDE HOOFDSTUK.

GEWRICHTS-WEIGEZWEL.

ARTHROHYDROPHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. GEWRICHTS-WATERZUCHT. HYDRARTHRON. HYDROPS ARTICULI.

§ 711.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping van weivocht in de holte van het een of ander gewricht.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. Alle gewrichten, bijzonder echter b. Het knie-, en c. Het elleboogsgewricht.
3. *Levensuiting.* a. Werkdadig, of b. Lijdelijk, met zeer slepend verloop (gewoonlijk).
4. *Uitgangen.* a. *Genezing* door opneming van het vocht, of b. Herhaling der ontsteking en hierdoor b. *Gevolgziekten.* a). Verdikking en verharding van den beursband. b). Gewrichtsverstijving. c). Beenzweer, enz.
5. *Verwikkeling met:* a. Kwaadsappigheid. b. Waterzucht in andere ligchaamsdeelen.

§ 712.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
Kwaadsappigheid, vooral de rheumatische en jichtige.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
Weivliesgewrichts-ontsteking, (*oxy- of chrono-rheumatismus*) door:

1. Uitwendige beleediging.
2. Het vatten van koude.
3. Postvatting van kwaadsappigheid.

§ 713.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Aan eene of aan beide zijden van het gewricht vertoont zich een gezwel, dat: a). Naar het gewricht omschreven. b). Niet wankleurig (bij lijdelijke levensuiting) of licht-rood (bij werkdadige levensuiting). c). Niet met de huid vergroeid. d). Week. e). Vochtgolvend, en f). Soms min of meer doorschijnend is.
3. *Gevoeligheid.* a). Niet pijnlijk, (bij lijdelijken graad van levensuiting). b). Pijnlijk, (bij werkdadigen graad van levensuiting).
4. *Verrigtingsstoornissen.* Min of meer belemmering in de beweging van het gewricht.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.* Zie de uitgangen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Prikkelkoorts, bij werkdadigen graad van levensuiting.
2. Geene, bij lijdelijken graad van levensuiting.

§ 714.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is in het algemeen gunstig, wanneer hetzelve als eene plaatselijke ziekte te beschouwen en nog niet verouderd is.
2. Ongunstig, wanneer het in verband staat met andere algemeene toestanden. Zie verder de uitgangen.

Aanm.

In het laatste geval is het hardnekkig en tot wederinstorting geneigd; levensgevaarlijk wordt het echter nimmer, tenzij door gevolgziekten.

§ 715.

BEHANDELINGSLEER.

A *Pl.*

Aanw.

1. Het vocht te doen opnemen, of
2. Hetzelve te ontlasten en de levensuiting van het synoviaalvlies om te stemmen.

Bij werkdadigen graad van levensuiting.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedzuigers in den omtrek. b. Ung. hydrarg. cin.

Aanw. 2.

Hier niet van toepassing.

Bij lijdelijken graad van levensuiting.

Aanw. 1.

a. Ung. jodii. b. Het bestrijken van de bedekkende huid met: a). Elix. acid. HALLERI, of b). Tinct. jodii, of c). Nitr. arg. crist. in oplossing of in zalfvorm.

Aanw. 2.

Onderhuidsche ontlasting van het vocht, naar omstandigheden al of niet opgevolgd door prikkelende inspuitingen, bijv. met tinct. jodii en water (BONNET).

B. *Alg.*

Zie het balzaks- en slijmbeurs-weigezwel.

Aanm.

In geval er tevens waterzucht in de eene of andere groote holte van het ligchaam bestaat, mag de gewrichts-waterzucht niet onderdrukt worden, en bijaldien het gebrek geene belangrijke stoornissen te weeg brengt, doet men wel, hetzelve onaangeroerd te laten, althans niet tot de uitvoering der 2e aanwijzing, hetgeen belangrijke gevolgen kan hebben, over te gaan. In eenige gevallen kan het aangewezen zijn, om door eene algemeene behandeling kwaadsappigheid, vooral rheumatisme te verbeteren.

§ 716.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel; vooral vermijding van sterke inspanning van hetzelve.
2. Bij de werkdadige volge men de leefregelen, die bij deze levensuiting aangewezen zijn.
3. Bij de lijdelijk slepende en vooral indien rheumatismus tot grondslag ligt, moeten de leefregelen door deze gesteldheid gewijzigd worden.

HONDERD EN ZESDE HOOFDSTUK.

PEES-WEIGEZWEL.

TENONTOHYDROPHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. PEESKNOOP. GANGLION.

§ 717.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping van wei, of van eiwitachtig vocht, in eene nieuw gevormde holte, welke met eene pees of peesscheede in verband staat.
2. *Ligchaamsdeelen.* Vooral aan de pezen van a. Den rug van het handgewricht, en b. Den rug van den voet.
3. *Levensuiting.* Lijdelijk.
4. *Uitgangen.* a. *Genezing* door opneming van het vocht. b. *Gevolgziekten.* a). Ontsteking, en zelfs b). Hardnekkige verzwering. c. *Naziekte.* Gewrichtsverstijving, ingeval van verzwering.

Aanm.

1. Eenmaal ontwikkeld, blijft het gewoonlijk stationnair.
2. De uitgang in ontsteking is het gevolg van drukking of wrijving van het gezwel.

§ 718.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Geene bijzondere.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleediging, vooral bovenmatige uitrekking eener pees, bijv. aan het handgewricht door wringen.
2. Postvatting van kwaadsappigheid, vooral de rheumatische (zeldzaam).

§ 719.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Dit gebrek doet zich voor als een gezwel, dat: a). Halfkogelvormig. b). Zeer omschreven. c). Niet wankleurig. d). Veerkrachtig. e). In den beginne week, later harder. f). Beweegbaar. g). Los met de huid verbonden is, en h). Den omvang van eene kastanje, tot dien van een' appel kan bereiken.
3. *Gevoeligheid.* Weinig of niet gevoelig.
4. *Verrigtingsstoornissen.* Gevoel van zwakte in het gewricht.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.* Zie de uitgangen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene eigendommelijke.

§ 720.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen gunstig, bijzonder bij nog niet verouderde, dewijl het:

1. Weinig hinder te weeg brengt, en
2. In verre weg de meeste gevallen voor genezing vatbaar is.

Zie verder de uitgangen.

§ 721.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het vocht te doen opnemen, of

2. Hetzelve te ontlasten en de levenswerkdadigheid van den zak om te stemmen, of
3. Den zak te vernietigen, of
4. Het gezwel uit te snijden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Ammon. liq. b. Oleum origan. c. Ung. hydrarg. cin. d. Ung. laurin. e. Tinct. jodii. f. Empl. vesicator. g. Drukking met eene looden plaat.

Aanw. 2.

a. Punctie, met verschuiving van de huid. b. Ontlasting van het vocht. c. Sluiting van het wondje, en d. Drukking.

Aanw. 3.

a. Verscheuring van den zak door drukking met de vingers, of door een' slag met een' hamer, of b. Onderhuidsche insnijding, of c. Insnijding met doorklieving van de huid, of d. Binding.

Aanw. 4.

Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanm.

1. Het vocht te doen opnemen, de ontlasting van hetzelve, de verbrijzeling van den zak, en de onderhuidsche insnijding zijn de gewoonlijk gevolgde geneeswijzen.
2. De uitsnijding is alleen bij zeer verharden zak en nadat de overige geneeswijzen beproefd zijn, en het gebrek belangrijke verrigtingsstoornissen te weeg brengt, te ondernemen.

B. *Alg.*

Geene.

§ 722.

LEEFREGELEN.

1. Zoo veel mogelijk rust van het deel, met vermijding van sterke inspanning.
2. Het nabij gelegen gewricht ondersteunt men door een sluitend bandje, bijv. een riem.

HONDERD EN ZEVENDE HOOFDSTUK.

SLIJMBEURS-WEIGEZWEL.

BLENNOBURSOHYDROPHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. BAGYNEN-GEZWEL. BOONGEZWEL.

HYGROMA CYSTICUM.

§ 723.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping van wei of van eiwitachtig vocht in eene der slijmbeurzen.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. Overal, waar slijmbeurzen bestaan, bijzonder echter b. Voorop de knieschijf, knieslijmbeurs-weigezwel, *Gonyoblennobursohydrophyma*, en c. Op het ellebooguitsteeksel, elleboogslijmbeurs-weigezwel, *Ankonoblennobursohydrophyma.*
3. *Levensuiting.* a. Werkdadig (in den beginne). b. Lijdelijk.
4. *Uitgangen.* a. *Genezing* door oplossing. b. *Gevolgziekten.* a). Verettering (slijmbeurs-ettergezwel). b). Verzwering.

Aanm.

1. Dikwijls blijft het gedurende geruimen tijd stationnair.
2. De verzwering is hardnekkig en laat een vastzittend likteeken na.

5. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid.

§ 724.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
Kwaadsappigheid, vooral de kropzeerige en jichtige.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Drukking.
2. Verwonding.
3. Het vatten van koude.

§ 725.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

Knieschijfslijmbeurs-weigezwel (tot voorbeeld).

a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Op de voorvlakte van de knieschijf neemt men een gezwel waar, dat: a). Halfkogelvormig. b). Begrensd. c). Veerkrachtig-week. d). Vochtgolvend. e). Niet wankleurig (bij lijdelijke levensuiting), of licht-rood (bij werkdadige levensuiting), en f). Niet met de huid vergroeid is.
3. *Gevoeligheid.* a). Pijnlijk (bij werkdadige levensuiting). b). Niet pijnlijk (bij lijdelijke levensuiting).
4. *Verrigtingsstoornissen.* Stoornis in minderen of meerderen graad van de beweging van het kniegewricht.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.* Zie de uitgangen.

Aanm.
Aan de overige ligchaamsdeelen levert het dezelfde verschijnselen op, met uitzondering van de gedaante, welke eenigermate verschillend kan zijn.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Geene.

§ 726.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, gewijzigd echter door:

1. Den ouderdom, en
2. Het gestel van den lijder.

§ 727.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De uitgestorte vochten te doen opnemen, of
2. De holte van de slijmbeurs te vernietigen door vergroeijing van derzelver wanden.

Midd.

Bij werkdadigen graad van levensuiting.

***Aanw.* 1.**

a. Bloedzuigers in den omtrek. **b.** Ung. hydrarg. cin., en later **c.** Spaansche vliegenpleisters.

Aanw. 2.

Hier niet van toepassing.

Bij lijdelijken graad van levensuiting.

Aanw. 1.

a. Prikkelende wasschingen uit a). Mur. ammon., opgelost in water met of zonder alcohol. b). Tinct. jodii met water. b. Ung. jodii. c. Oplossende pleisters. d. Spaansche vliegenpleisters. e. Acupunctuur bij herhaling.

Aanw. 2.

a. Onderhuidsche punctie, om het vocht te ontlasten, met b. Inspuiting van een prikkelend vocht (tinct. jodii met water, rooden wijn, enz). c. Onderhuidsche insnijding van de beurs. d. Binding (VAN ONSENOORT).

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling tot opneming van het vocht te ondersteunen.
2. Kwaadsappigheid te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Calomel. b. Senega. c. Laxantia.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang der kwaadsappigheid. Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 728.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. De voeding, enz. zij gewijzigd naar den graad van levensuiting.

HONDERD EN ACHTSTE HOOFDSTUK.

BEURS-WEIGEZWEL.

KYSTIKOHYDROPHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. HYGROMA. HYDATIS. CYSTIS SEROSA.

§ 729.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping van weivocht in eene nieuw gevormde weivliesachtige beurs of zak besloten.

Aanm.

Eenigen onderscheiden drie vormen. a. De *eenvoudige.* b. De *opgehoopte*, welke slechts aangeboren en vooral aan den hals voorkomt, en c. De *zamengestelde*, welke bijzonder in de geslachtswerktuigen van de vrouw in of nabij de eijerstokken aangetroffen wordt en die daar eenen buitengewonen omvang kan bereiken (HODGKIN).

2. *Ligchaamsdeelen.* a. In het vormloos bindweefsel van alle ligchaamsdeelen; het veelvuldigst echter onder de huid. b. In de werktuigen, zelfs in de beenderen, *Osteokystikohydrophyma.*

Aanm.

Ik heb eenmaal in een ettergezwel een groot aantal van zulke gezwellen aangetroffen (zie mijne Heelkundige mengelingen pag. 219).

3. *Oorsprongs-verhouding.* a. Aangeboren, of b. Later verkregen (gewoonlijk).

4. *Uitgangen.* a. Bersting. b. Overgang in ontsteking van den zak, en hierdoor vergroeijing met de omringende deelen, of verzwering met ontlasting van de stof naar buiten, wanneer het gezwel oppervlakkig gelegen is. c. Deze uitgang heeft zelden genezing, meermalen echter pijpzweer als naziekte ten gevolge. In gewone gevallen vormt zich na de ontlasting der stof het gezwel op nieuw. Bij sterke verettering kan de zak geheel uitgestooten worden. d. Verkalking en verbeening (zeldzaam).
5. *Verwikkeling met:* Kwaadsappigheid, vooral de syphilitische, de rheumatische en de jichtige.

§ 730.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Geene bijzondere.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Uitwendige beleedigingen, (drukking, stoot, of slag).

Aanm.

Dikwijls ontwikkelt het zich zoogenaamd van zelve.

§ 731.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat: a). Zeer omschreven. b). Rond. c). Veerkrachtig gespannen, en d). Vochtgolvend is.
3. *Gevoeligheid.* Dit gezwel is niet pijnlijk.
4. *Ontwikkelings-wijze.* Klein beginnende, neemt het langzaam in omvang, dikwijls tot de grootte van eene kastanje of van eenen china's-appel toe, blijft dan staan, of kan voortgroeijen en eenen buitengewonen omvang bereiken.
5. *Verrigtingsstoornissen.* a). Kleine en niet in belangrijke werktuigen gezetelde, en de zulke, welke stationnair blij-

ven en niet door ontsteking worden aangedaan, veroorzaken weinig verrigtingsstoornissen; in den omtrek van gewrichten, belemmeren zij evenwel de beweging min of meer. b). In andere werktuigen gezetelde en grootere kunnen door drukking soms zeer belangrijke stoornissen te weeg brengen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.* Zie de uitgangen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene, tenzij bij verzwering, wanneer zelfs hectische koorts kan intreden.

§ 732.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, gewijzigd door:

1. De zitplaats of het werktuig.
2. De grootte van het gezwel.
3. De uitgangen.

Aanm.

Het zakweigezwel in de eijerstokken heeft gewoonlijk bij bersting en uitstorting van het bevatte vocht in de buikholte spoedig den dood ten gevolge.

Zie verder de uitgangen en de verrigtingsstoornissen.

§ 733.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De opneming van het vocht trachten te verkrijgen, of
2. Den zak te doen bersten (bij oppervlakkig gelegene), of
3. Het vocht naar buiten te ontlasten en den zak door aanklevende ontsteking te sluiten.
4. Het gebrek lenigend te behandelen (bij zitplaats in de buikholte).

Midd.

Aanw. 1.

a. Inwrijving met ung. hydrarg. cin., of ung. jodii. b. Spaansche vliegenpleisters over het gezwel zelf. c. Acupunctuur bij herhaling.

Aanw. 2.

Sterke drukking met de vingers, waardoor ik eenige malen het gezwel heb doen bersten en hierdoor genezing heb verkregen.

Aanw. 3.

a. Onderhuidsche ontlasting, opgevolgd door drukking, of b. Ontlasting door punctie met de trocart, onmiddellijk opgevolgd door inspuiting van eenig prikkelend vocht, (één deel rooden wijn met twee deelen water, of tinct. jodii één deel, met twee deelen water) (VELPEAU).

Aanw. 4.

Ontlasting van het vocht door punctie met de trocart (zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen), herhaaldelijk, wanneer het vocht zich op nieuw opgehoopt heeft.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Kwaadsappigheid te bestrijden.
2. In geval van verettering, de krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1 en 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanm.

Inwendig genomen middelen hebben op deze gezwellen, even min als op de overige beursgezwellen, eenen merkbaren invloed.

§ 734.

LEEFREGELEN.

Het gebrek tegen ontsteking en dus vooral tegen uitwendige beleedigingen te beschutten.

DERDE ONDERAFDEELING.

HONDERD EN NEGENDE HOOFDSTUK.

SPEEKSELGEZWEL.

SIALOPHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. KIKVORSCHGEZWEL. RANULA.

§ 735.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men een gezwel, het gevolg van eene ophooping van speeksel, hetzij in de WARTONIAANSCHE of BARTHOLINIAANSCHE buizen, hetzij in het bindweefsel in den omtrek dezer buizen.
2. *Uitgangen.* a. *Genezing* door kunsthulp. b. *Bersting.* c. *Gevolgziekten.* a). Ontsteking, en b). Verettering, wanneer hetzelve aanzienlijk in omvang is toegenomen. c). Uitstooting van tanden, en d). Uiteendrijving van de onderkaak.

Aanm.

Somwijlen berst alleen de zak en de inhoud stort zich onder het slijmvlies uit.

3. *Zamenstelling met:* Speekselsteenen.

§ 736.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Geene bijzondere.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Sluiting van de openingen der genoemde buizen door:

1. Ontsteking.

2. Vergroeijing.
3. Speekselsteenen.
4. Scheikundige verandering van het speeksel.
5. Medegevoelsprikkeling van de drielingszenuw en hierdoor vermeerderde en in hoedanigheid veranderde speekselafscheiding, bij zwangerschap, enz. (N. J. B. LANDMAN).

§ 737.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* In den bodem van de mondholte aan een, of aan beide zijden van het tongriempje, ziet men een gezwel, dat: a). Rond of eirond. b). Glad. c). Veerkrachtig gespannen. d). Vochtgolvend. e). Weinig of niet wankleurig. f). Soms half doorschijnend is, en g). De grootte van eene erwt, tot die van een hoenderei, en meer kan bereiken.
3. *Gevoeligheid.* Weinig of niet pijnlijk. Soms gaan pijnen in de onderkaak en in de onderste rij tanden vooraf (LANDMAN).
4. *Invloed op omringende deelen en verrigtingsstoornissen.* a). Steeds in omvang toenemende, kan het de tong in de hoogte drukken. b). Het spreken, kaauwen, slikken en de ademhaling belemmeren, en c). Zelfs de tanden en de onderkaak uit een dringen.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.* Zie de uitgangen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene bijzondere.

§ 738.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, daar het jaren lang kan bestaan zonder zeer in omvang toe te nemen en verrigtingsstoornissen van belang op te wekken.

Zie verder de uitgangen.

§ 739.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het vocht te doen opnemen en indien zulks niet gelukt :
2. Het stationnair blijvende en weinig hinderende gezwel onaangeroerd te laten. Bij steeds in omvang toenemende:
3. Het vocht te ontlasten, en eene nieuwe opening voor de uitvloeijing van het speeksel te vormen, of
4. De holte van den zak, door sterke prikkeling of gedeeltelijke uitsnijding van derzelver wanden te vernietigen, en
5. Zamenstellingen (speekselsteenen) op te ruimen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bestrijking van het gezwel met een mengsel, bestaande uit hydrioid. potass. scr. j, mel rosar. unc. j. b. Inwrijving onder de kin met ung. hydrioid. potass. (LANDMAN).

Aanw. 2.

Geene.

Aanw. 3.

Het dragen van een zilveren ring door het gezwel (BRODIE).

Aanw. 4 en 5.

Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

B. *Alg.*

Geene eigendommelijke.

§ 740.

LEEFREGELEN.

1. Bij geringe graden van ontwikkeling behoeven den lijder geene eigendommelijke leefregelen voorgeschreven te worden, tenzij het vermijden van drukkende kleedingstukken aan den hals.
2. Bij belangrijke graden vermijde hij elke krachtsinspanning met de kaak, en kunnen de leefregelen naar den bijzonderen toestand gewijzigd moeten worden.

VIERDE ONDERAFDEELING.

HONDERD EN TIENDE HOOFDSTUK.

PISGEZWEL.

UROPHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. ABSCESSUS URINOSUS.

§ 741.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene uitstorting van pis in het bindweefsel, ten gevolge van eene tegennatuurlijke opening in het slijmvlies van eenig gedeelte van het pisafscheidings- of ontlastingstoestel.
2. *Verdeeling naar de zitplaats.* a. Inwendige. b. Uitwendige.
3. *Ligchaamsdeelen.* a. *Inwendige.* a). De buikholte. b). Het bekken. b. *Uitwendige.* a). De lendenstreek. b). De buikwand. c). De liesstreek. d). De schaamstreek. e). De balzak. f). De roede. g). De bilnaad.
4. *Uitbreiding.* Van een dezer plaatsen kan het gezwel zich uitbreiden tot aan de borst, de billen, de dijen, enz.
5. *Begrenzing.* a. Omschreven, of b. Verspreid.

6. *Levensuiting.* a. Werkdadig, of b. Lijdelijk.

Aanm.

Werkdadig, wanneer er zich op eens eene groote hoeveelheid pis uitstort of wanneer dit vocht zich verspreidt.

Lijdelijk, wanneer de uitstorting gering is, slechts droppelswijze, of bij tusschenpoozingen plaats heeft.

7. *Uitgangen.* a. *Genezing*, door tijdige ontlasting der pis. b. *De dood.* c. *Gevolgziekten.* a). Verettering. (Pis-ettergezwel). b). Versterving. c). Kwaadaardige pisbloedkoorts. d. *Naziekte.* Pis-pijpzweer.
8. *Zamenstelling met:* a. Vernaauwing van den pisweg. b. Verzwering van den pisweg. c. Slepende ontsteking in eenig deel van het pisafscheidingstoestel.

§ 742.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
Mannelijk geslacht.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Verwonding,
2. Verscheuring,
3. Verzwering,
4. Versterving,
5. Vernaauwing, en
6. Steenen in eenig gedeelte van het pisafscheidingstoestel.

§ 743.

VERSCHIJNSELENLEER.

Omschreven.

Bij deze soort is de pis in eenen zak besloten.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Ontwikkelings-wijze.* Na voorafgaande stoornissen in de

verrigting der pisontlasting, ontstaat er plotseling, gewoonlijk bij de pislozing, een gezwel.

2. *Omtrek.* Min of meer rood.
3. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat: a). Vast, of b). Soms vochtgolvend is. c). Bij de pisontlasting in omvang toeneemt. d). Door drukking afneemt, en zelfs verdwijnen kan.
4. *Gevoeligheid.* Bij de ontlasting van urine pijnlijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Indien de urine niet spoedig ontlast wordt, volgt er een phlegmoneus of gangraeneus gezwel, dat
2. Openbreekt en door pispijpzweer opgevolgd wordt.

B. *Alg.*

1. Prikkelkoorts, die wel eens eene tusschenpoozende verloopwijze heeft.
2. Kwaadaardige pisbloedbederfkoorts (in belangrijke gevallen).

Verspreid.

Bij deze soort is de pis in het bindweefsel verspreid.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Ontwikkelingswijze.* Na voorafgegane stoornissen in eenig deel van het pisafscheidend toestel, vormt er zich gewoonlijk spoedig een gezwel.
2. *Omtrek.* a). Bij oppervlakkig gelegene, rood. b). Bij dieper gelegene, niets bijzonders.
3. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als eene zwelling, die a). Niet omschreven is, en b). Bij drukking een eigenaardig knisterend geluid doet hooren.
4. *Gevoeligheid.* Pijnlijk bij drukking.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Spoedig vormen er zich in deze zwelling donker-roode vlekken, die
2. In versterving overgaan.

3. Wanneer de verstorvene deelen afgestooten of ingesneden zijn, ontlast er zich een naar urine stinkende, dunne etter.
4. Opvolgende pispijpzweer, en dikwijls
5. De dood.

B. *Alg.*

Zoo als bij de vorige soort, gewoonlijk echter heviger en spoediger verloopende.

§ 744.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen zeer ongunstig, gewijzigd echter door:

1. De zitplaats.
2. De begrenzing.
3. De levensuiting.

Aanm.

Vooral ongunstig bij a. Het inwendige. b. Het verspreide, en c. Het werkdadige, dat niet zelden den lijder doet bezwijken. Minder ongunstig bij het begrensde.

§ 745.

BEHANDELINGSLEER.

Voor beide soorten.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De uitgestorte pis zoo spoedig mogelijk naar buiten te ontlasten.
2. De urine door een katheter langs den natuurlijken weg uit de blaas te leiden.
3. De gevolgen naar derzelver aard te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

Insnijding.

Aanw. 2.

Katheter in de blaas.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van de gevolgziekten. (Zie omschrevene bindweefselontsteking, ettergezwel, versterving en pispijpzweer).

B. *Alg.*

Aanw.

1. De koorts en verdere toevallen te bestrijden.
2. Later de krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend naar het karakter van de koorts. (Zie de handleiding der Geneeskunde).

Aanw. 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 746.

LEEFREGELEN.

1. Rust in horizontale houding op den rug.
2. Spaarzaam gebruik van vochten; men kieze tot drank de zoodanige, welke de urine zoo min mogelijk prikkelend doen zijn, en die zoo gering doenlijk de urine-afscheiding aanzetten.
3. Verkoelende, den stoelgang niet vertragende voedselen.

Aanm.

Ook hier moet de voeding naar den graad van levensuiting, enz. gewijzigd worden.

VIJFDE ONDERAFDEELING.

HONDERD EN ELFDE HOOFDSTUK.

ZOGGEZWEL.

GALAKTOPHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. ZOGKLONTER. TUMOR LACTEUS.

§ 747.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping en verdikking van zog in eenig gedeelte van de vrouwenborst.
2. *Levensuiting.* Matig werkdadig.
3. *Uitgangen.* a. *Herstelling* door oplossing. b. *Gevolgziekten.* a). Ontsteking. b). Verettering. c). Verharding.

§ 748.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
Geene bijzondere.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Het vatten van koude.
2. Te lang uitgesteld zuigen.
3. Te overvloedige zogafscheiding.
4. Te dik zog.
5. De invloed van andere ziekten.

§ 749.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het zoggezwel doet zich voor als eene zwelling, die: a). Koord-knobbelvormig. b). Bleek. c). Bij grooten omvang vochtgolvend, bij minderen omvang hard, en d). Warm is.
3. *Gevoeligheid.* Pijnlijk, vooral bij drukking.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in ontsteking, enz.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Dikwijls prikkelkoorts, met hoofdpijn en gebrek aan eetlust.

§ 750.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen gunstig.

§ 751.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*
Aanw.
1. Het zog langs den natuurlijken, of langs eenen kunstmatig daargestelden weg te ontlasten.

2. Verdikt zog weder vloeibaar te maken.
3. Ontsteking te voorkomen.
4. Derzelver gevolgen te bestrijden.

Midd.

Aanw 1.

a. Het uitzuigen van de borst, door zuigsters, hondjes, of zoogenaamde zogpompjes. b. Insnijding, of punctie met de trocart.

Aanw. 2.

a. Weekmakende, narcotische pappen, of b. Watten, of c. Flanel, of d. Konijnenvel, of e. Wasschingen met wilde kersenwater met extr. belladonn. en aether. (COUTY DE LA POMMERAIE naar F. W. KRIEGER en M. POLANO) of f. Pap uit fijn gehakt herb. cicutae (JÖRDENS).

Aanw. 3.

a. Bloedzuigers. b. Cataplasma GOULARDI.

Aanw. 4.

Zie mamontsteking en ettergezwel.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De koorts, enz. te bestrijden.
2. Den stoelgang matig te bevorderen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Zacht zweetdrijvende, en b. Verkoelende dranken.

Aanw. 2.

Zachte laxantia.

§ 752.

LEEFREGELEN.

1. Matige, spaarzame diëet.
2. Met het zogen kan worden voortgegaan.
3. In belangrijke gevallen, de borst door een' schortband te ondersteunen.

ZESDE ONDERAFDEELING.

BLOEDGEZWEL.

HAEMATOPHYMA.

HONDERD EN TWAALFDE HOOFDSTUK.

BINDWEEFSEL-BLOEDGEZWEL.

DESMHYPHAEMATOPHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. ECCHYMOMA. HAEMATOMA.

§ 753.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping van bloed, in eene door dit vocht gevormde holte, in het algemeen bindweefsel.
2. *Aard.* a. Goedaardig. b. Kwaadaardig (*Ecchymoma malignum*).
3. *Verdeeling naar de oorzaken.* a. Gewelddadig bindweefsel-bloedgezwel (behoort eigenlijk tot de kneuzing, zie dezen ziektevorm). b. Van zelf ontstaan bindweefsel-bloedgezwel.
4. *Uitgangen.* a. *Genezing* door oplossing. b. *Gevolgziekten.*

a). Ettergezwel. b). Bloedsvezelstofgezwel, *Haematoinonkus*. c). Hoogst belangrijke, ja dikwijls doodelijke verbloeding (bij de kwaadaardige).

5. *Verwisseling met:* Lijdelijk ettergezwel.

§ 754.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Geene eigendommelijke.

B. *Gelegenh. gevende. oorz.*

Geene bekende. Zij ontstaan zoogenaamd van zelve.

§ 755.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Niets bijzonders, of b). Min of meer gezwollen.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat: a). Min of meer omschreven. b). Bleek of blaauwachtig (voor oppervlakkig gelegene), en c). Papachtig-vochtgolvend is.
3. *Gevoeligheid.* Nu eens gaan geringe pijnen vooraf, dan weder niet.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Ontsteking, of
3. Ettergezwelvorming, of
4. Bloedsvezelgezwelvorming, of
5. Hoogst belangrijke, dikwijls niet te stillen verbloeding, wanneer het gezwel geopend wordt. (Bij de kwaadaardige).

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene eigendommelijke, tenzij die van uitputting, bij bloedverlies bij de kwaadaardige soort.

Aanm.

1. De kwaadaardige onderscheidt zich in niets van de goedaardige, dan alleen door de niet te stillen verbloeding.
2. Om het bloedgezwel van het lijdelijk ettergezwel te onderkennen, bezigt men ook hier de acupunctuur als onderzoekingsmiddel, terwijl dezelve tevens geneesmiddel kan zijn. Het volgende geval moge zulks bewijzen.

Voor eenige jaren berigtte mij de Officier van Gezondheid WETELING, destijds mijn adsistent, dat er een lijder ingekomen was met een eigenaardig gezwel op het hoofd, een gezwel, dat zich onder geringe pijnen in weinige dagen gevormd had. Na hetzelve onderzocht te hebben, meende ik met een lijdelijk ettergezwel te doen te hebben. — Ten einde na te gaan of het onder gelegen been al of niet ontbloot was, om hiernaar de behandeling te wijzigen, liet ik een onderzoek met de acupunctuurnaald bewerkstelligen, waarbij het bleek, dat wezenlijk het been in de geheele uitgestrektheid van het gezwel ontbloot was, en waarbij zich tevens eenige droppels half gestold bloed ontlastten. Hierdoor opmerkzaam geworden, werd de acupunctuur herhaald, en ook nu weder ontlastten zich eenige droppels bloed en nam het gezwel merkbaar in omvang af. Ik diagnostiseerde een bloedgezwel, liet de acupunctuur dagelijks herhalen, (waarbij zich telkens bloed, doch nimmer etter ontlastte) ung. hydrarg. cin. inwrijven en eindelijk eene drukking maken met het gevolg, dat het gezwel in korten tijd volkomen herstelde.

§ 756.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is in het algemeen gunstig bij de goedaardige.
2. Ongunstig bij de kwaadaardige. (Zie de uitgangen).

§ 757.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het bloed te doen opnemen, of
2. Hetzelve langzaam, of op eens te ontlasten.

Midd.

Aanw. 1.

a. Wegdrukking van het bloed in het omringende bindweefsel. b. Ung. hydrarg. cin., opgevolgd door c. Fomentatio met inf. flor. arnicae.

Aanw. 2.

a. Herhaalde aanwending van de acupunctuur (voor de langzame ontlasting). b. Insnijding (voor de spoedige ontlasting).

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter opneming van het bloed te ondersteunen.
2. De veerkracht der vaten op te wekken.
3. De krachten te ondersteunen, in geval van verbloeding.

Midd.

Aanw. 1.

a. Inf. flor. arnicae, of b. Rad. seneg.

Aanw. 2.

a. Rad. ratanh. b. Cort. peruv. c. Mineraal-zuren.

Aanw. 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 758.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. Vermijding van al datgeen, wat bloedsaandrang naar het gezwel kan opwekken.
3. Goede voeding, gewijzigd naar het gestel van den lijder, de behandeling, het al of niet plaats hebben van verbloeding, enz.

HONDERD EN DERTIENDE HOOFDSTUK.

JONGGEBORENEN HOOFD-BLOEDGEZWEL.

NEOGONOKEPHALAEMATOPHYMA.

Gelijkbeteekenende benaming. ABSCESSUS SANGUINEUS NEONATORUM, CEPHALAEMATOMA.

§ 759.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping van bloed tusschen het schedelbeenvlies en den schedel, bij jonggeborenen.
2. *Schedelstreek.* De wandbeenstreek.
3. *Uitgangen.* a. *Genezing* door oplossing. b. *Gevolgziekten.* a). Ettergezwel. b). Hersenaandoening en de dood. c. *Naziekte.* Beenzweer.

§ 760.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Geene.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Geene bekende; volgens eenigen drukking van het hoofd in het kleine bekken bij de verlossing.

§ 761.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Ontwikkelingswijze.* a). Het gezwel vormt zich onmiddellijk na de geboorte of eenige dagen later. b). Tot den zevenden dag neemt het in omvang toe en blijft dan staan.
2. *Uitwendig voorkomen.* Op het behaarde gedeelte van het hoofd ontstaat een gezwel, dat: a). Deegachtig week, of b). Veerkrachtig. c). In den beginne vochtgolvend, later d). Vast en meer gespannen. e). Omschreven. f). Langwerpig rond. g). Niet wankleurig. h). Niet warm. i). Niet wegdrukbaar, k). Niet kloppend is, en om hetwelk men l). Een' scherpen beenrand, als of er een stuk uit den schedel ontbrak, voelt.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing, of
2. Verschijnselen van overgang in ontsteking. Het gezwel wordt a). Gespannen. b).Vast . c.) Warm. d). Pijnlijk, enz.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene, tenzij de beenderen ten gevolge van ontsteking aangedaan worden, in welk geval zich toevallen van hersenaandoening voordoen.

§ 762.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald, gewijzigd door:

1. De behandeling, en
2. Het al of niet overgaan in ontsteking.

Aanm.

1. Goed behandeld, verloopt het veelal gelukkig.
2. Bij overgang in ontsteking, kan het zelfs door hersenontsteking doodelijk eindigen.

§ 763.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het bloed te doen opnemen.
2. Zich instellende ontsteking te doen oplossen, en indien zulks niet gelukt,
3. Onverwijld de bevatte stof te ontlasten.

Midd.

Aanw. 1.

a. Ung. hydrarg. cin. met b. Inf. of tinct. arnicae, of c. Tinct. roris marin., en d. Acupunctuur.

Aanw. 2.

Aq. veget. miner. GOULARDI.

Aanw. 3.

Onderhuidsche punctie.

B. *Alg.*

Eene symptomatische behandeling.

§ 764.

LEEFREGELEN.

1. Rust in verhevene houding.
2. Verblijf in een slechts matig verwarmd vertrek.
3. Beschutting van de oogen tegen te sterke inwerking van licht.

HONDERD EN VEERTIENDE HOOFDSTUK.

LEL-BLOEDGEZWEL.

STAPHYLOHAEMATOPHYMA.

§ 765.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping van bloed in de lel en in het zachte verhemelte.
2. *Uitgang. Genezing* door ontlasting van het bloed.

§ 766.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Geene bijzondere.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Kwetsing van het verhemelte in eene rigting, dat er verzakking van bloed naar de lel kan plaats hebben, door vischgraten, enz.

§ 767.

VERSCHIJNSELENLEER.

Eigene verschijnselen.

1. *Ontwikkeling.* Spoedig na de beleediging.

2. *Uitwendig voorkomen.* Het zachte verhemelte en de lel zijn a. Gezwollen. en b. Blaauwkleurig.
3. *Verrigtingsstoornissen.* a. Verlies van de stem. b. Benaauwdheid, ja angst.

Aanm.
De meeste lijders verbeelden zich door eene beroerte te worden aangedaan.

§ 768.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen, bij eene doelmatige behandeling, zeer gunstig.

§ 769.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*
Aanw.
Bloed te ontlasten.
Midd.
a. Insnijding in de lel, of b. Afknipping van het onderste gedeelte van dit werktuig.
B. *Alg.*
Geene.

§ 770.

LEEFREGELEN.

1. Het spreken en vooral het slikken te vermijden.
2. Het hoofd zoodanig te houden, dat de ophooping van bloed in de lel tegengewerkt wordt.

HONDERD EN VIJFTIENDE HOOFDSTUK.

BALZAKS-BLOEDGEZWEL.

OSCHEOHAEMATOPHYMA.

§ 771.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping van bloed in de hulsels van den bal of in den bal zelven.
2. *De zitplaats, en hierop gegronde verdeeling.* a. Bindweefsel-balzaks-bloedgezwel, (zuchtig bloedgezwel). *Oscheohaematophyma.* b. Bal- of zaadstreng-scheederok-bloedgezwel. *Oscheobursohaematophyma,* en *Gonoschoinohaematophyma.* c. Bal-bloedgezwel. *Orchidohaematophyma.*
3. *Zamenstelling met:* Bewerktuigde gebreken van den bal (voor het bal-bloedgezwel)
4. *Verwisseling met:* Balzaksweigezwel.

§ 772.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Gevorderde ouderdom.
2. Bewerktuigde gebreken van den balzak of van den bal.
3. Verdunde toestand van het bloed.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleediging, ook kwetsing van een bloedvat bij de kunstbewerking van het balzaksweigezwel.

2. Bersting van een bloedvat, vooral bij a. Krachtsinspanning, en b. De ontlasting van het vocht, bij de operatie van het balzaksweigezwel.

Aanm.
Bij bewerktuigde ziektetoestanden kan het gebrek vrijwillig, zoogenaamd van zelve ontstaan.

§ 773.

VERSCHIJNSELENLEER.

Bindweefsel-balzaks-bloedgezwel.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*
   1. *Uitwendig voorkomen.* De balzak is a). Min of meer ongelijk uitgezet. b). Bloedrood of zwartachtig van kleur. c). Papachtig-week op het aanvoelen.
   2. *Gevoeligheid.* Zelden pijnlijk.
   3. *Ontwikkelingswijze.* Gewoonlijk ontwikkelt het zich snel.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
   1. Verschijnselen van oplossing met gele kleursverandering der huid, of
   2. Ontlasting van het bloed door de kunst.

Zaadstreng-scheederok-bloedgezwel.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*
   1. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als eene zwelling, die: a). De rigting van de zaadstreng volgt. b). Cylindervormig. c). Blaauwachtig van kleur. d). Papachtig aan te voelen is, en onder welke e). De bal afzonderlijk duidelijk is waar te nemen.
   2. *Ontwikkelingswijze.* Gewoonlijk vormt het zich snel.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*
   1. Verschijnselen van oplossing.
   2. Afwisselende vermeerdering en vermindering van den omvang (DZONDI) (zeldzaam).
   3. Stolling van het bloed en slechts onvolkomene oplossing.

Bal-scheederok-bloedgezwel.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

1. *Uitwendig voorkomen.* De aangedane zijde van den balzak is: a). Peervormig uitgezet. b). Papachtig aan te voelen. c). Ondoorschijnend, en d). Niet wankleurig. e). De bal is in de onderachter zijde van den balzak te voelen.
2. *Ontwikkelingswijze.* Gewoonlijk vormt het zich snel.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Zie de vorige soort.

Bal-bloedgezwel.

Eigene verschijnselen.

a. *Vorm.*

1. *Uitwendig voorkomen.* De bal is a). Weinig gezwollen, en b). Week. c). Zoo lang het bloed vloeibaar is, doet zich eene geringe vochtgolving waarnemen. d). Is het bloed echter gestold, dan kan men den bal kneden en hem zelfs min of meer in vorm doen veranderen.
2. *Gevoeligheid.* Pijnlijk bij drukking.
3. *Ontwikkelingswijze.* Gewoonlijk ontwikkelt het zich langzaam bij reeds bestaande bewerktuigde gebreken van den bal.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Verschijnselen van oplossing. Of
2. Het blijft stationnair. Of
3. Het gaat over in ontsteking; de bal wordt a). Hard, en b). Pijnlijk. Of
4. Verschijnselen van ontaarding van den bal.

Algemeene verschijnselen voor de onderscheidene vormen.

Geene, tenzij die door het bloedverlies veroorzaakt.

§ 774.

VOORZEGGINGSLEER.

Bindweefsel-balzaks-bloedgezwel.

1. De voorzegging is, ten opzigte van de door uitwendige beleediging te weeg gebragte, in het algemeen gunstig.
2. Bij door oorzaken van bewerktuigden oorsprong te weeg gebragte ongunstig, daar hetzelve, bij het bestaan van kwaadsappigheid, tot verettering en eene langdurige behandeling aanleiding kan geven.

Bal- of zaadstreng-scheederok-bloedgezwel.

1. a. Bij door uitwendige beleediging te weeg gebragte, in het algemeen gunstig. b. Geringe bloedsuitstortingen worden veelal opgenomen. c. Grootere kunnen echter eene operatie vereischen.
2. a. Bij die van bewerktuigden oorsprong, ongunstig. b. Bij oude en kwaadsappige voorwerpen, kan verettering en versterving en hierdoor zelfs de dood het gevolg zijn.

Bal-bloedgezwel.

In het algemeen ongunstig, dewijl de bal tevens dikwijls ontaard is, hetgeen de uitsnijding noodzakelijk kan maken.

§ 775.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Voortdurende bloeding te stillen.
2. Het uitgestorte bloed te doen opnemen, of
3. Hetzelve te ontlasten.
4. Ontsteking te voorkomen of tot oplossing te brengen, en
5. Gebreken van bewerktuigden oorsprong te verbeteren.

Midd.

Aanw. 1.

a. Koude omslagen, of b. Insnijding van den balzak en onderbinding van het bloedgevend vat.

Aanw. 2.

a. Ung. hydrarg. cin. b. Omslagen met inf. flor. arnicae met murias ammon., acet. vini, en spir. vini.

Aanw. 3.

a. Lancet-steek, opgevolgd door b. Weekmakende pappen.

Aanw. 4.

a. Bloedzuigers. b. Ung. hydrarg. cin. c. Ontlasting van het uitgestorte bloed, door insnijding.

Aanw. 5.

Verschillend naar gelang van den toestand.

Aanm.

Betreffende het balbloedgezwel.

Zoo lang hetzelve onpijnlijk en week is, laat men het aan de natuur over. Bij verderen voortgang en ontaarding kan echter de uitsnijding van den bal aangewezen zijn.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling tot opneming van het uitgestorte bloed te ondersteunen.
2. De plaatselijke behandeling tegen de ontsteking te ondersteunen.
3. De plaatselijke behandeling tegen de bewerktuigde gebreken te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Laxantia. b. Flor. arnicae.

Aanw. 2.

Zie ontsteking.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van den toestand.

§ 776.

LEEFREGELEN.

1. Rust met opschorting van den balzak.
2. Vermijding van warmte-inwerking op den balzak; denzelven zelfs koel te houden, in geval het gezwel aan werktuigelijke oorzaken moet worden toegeschreven.

TWAALFDE AFDEELING.

LUCHTGEZWELLEN.

Pneumatoses.

HONDERD EN ZESTIENDE HOOFDSTUK.

HALSLUCHTGEZWEL.

TRACHEOPNEUMATOSIS.

Gelijkbeteekenende benaming. HALSLUCHTBREUK.

BRONCHOKELE.

§ 777.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping van dampkringslucht in de schildklier, of in het omringende bindweefsel.
2. *Menigvuldigheid in voorkomen.* Zeldzaam.
3. *Uitgangen. Genezing* door opneming van de lucht, of door ontlasting van dezelve naar buiten.

§ 778.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Geene bijzondere, tenzij verzwering of verweeking van het slijmvlies van de luchtpijp.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Scheur in het slijmvlies van de luchtpijp door hoesten, schreeuwen, krachtsinspanning, enz.

§ 779.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een gezwel, dat: a). Niet wankleurig. b). Niet omschreven. c). Veerkrachtig-week. d). Niet vochtgolvend. e). Den indruk van den vinger niet behoudend. f). Terugbrengbaar. g). Bij drukking knisterend is, en dat h). Bij het uitademen, hoesten, en lagchen in omvang toeneemt.
3. *Percussie.* Helder geluid bij den aanslag.
4. *Gevoeligheid.* Niet pijnlijk.
5. *Ontwikkelingswijze.* Het ontstaat plotseling.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Verdwijning door opneming van de lucht, of door ontlasting van dezelve naar buiten.

B, *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

§ 780.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen gunstig, daar de genezing steeds verkregen wordt.

§ 781.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De lucht te doen opnemen, en indien zulks niet gelukt:
2. Haar naar buiten te ontlasten.

Midd.

Aanw. 1.

Zachte wrijving en drukking.

Aanw. 2.

Prikking met eene naald, of met de punt van een lancet.

B. *Alg.*

Geene.

§ 782.

LEEFREGELEN

Zich te onthouden van al die invloeden, welke de zwelling in omvang kunnen doen toenemen, dus vooral van uitwendige warmte, van hoesten, spreken, enz.

HONDERD EN ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

BALZAKSLUCHTGEZWEL.

OSCHEOPNEUMATOSIS.

Gelijkbeteekenende benaming. LUCHTZAKBREUK. WINDBREUK.

PNEUMOKELE.

§ 783.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene ophooping van gassen in den balzak.
2. *Zitplaats.* a. Het bindweefsel (balzaksbindweefsel-luchtgezwel, *Oscheodesmhyphepneumatosis*). b. De scheederok, *Orchiobursopneumatosis*. c. Een breukzak, *Kelebursopneumatosis*. d. Beklemde darmen.

Aanm.

De beide laatste soorten worden bij de ingewandsbreuken behandeld.

3. *Zamenstelling met:* a. Ontsteking, of b. Versterving.
4. *Verwisseling met:* Balzaksweigezwel.

§ 784.

OORZAKENLEER:

A. *Voorb. oorz.*

Geene bekende.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Wond, of
2. Ontsteking van den scheederok, of
3. Versterving in deze deelen.

§ 785.

VERSCHIJNSELENLEER.

Bindweefsel-balzaksluchtgezwel.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Somwijlen ontstoken.
2. *Uitwendig voorkomen.* De balzak vertoont eene zwelling, welke a). Kleurloos. b). Glad. c). Veerkrachtig-week, en d). Bij drukking knisterend is.
3. *Gevoeligheid.* Niet pijnlijk, tenzij bij ontsteking.
4. *Percussie.* Helder geluid.
5. *Ontwikkelingswijze.* a). Plotseling, of b). Langzaam.

Scheederok-luchtgezwel.

Van de zaadstreng.
a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Niets bijzonders.
2. *Uitwendig voorkomen.* Zwelling in de rigting van de zaadstreng, welke: a). Kleurloos. b). Glad. c). Veerkrachtig-week. d). Bij drukking knisterend is, en onder welke e). De bal afzonderlijk duidelijk is waar te nemen.
3. *Gevoeligheid.* Niet pijnlijk.
4. *Percussie.* Helder geluid.
5. *Ontwikkelingswijze.* a). Plotseling, of b). Langzaam.

Van den bal.
a. *Vorm*
1. Verschijnselen van balscheederok-weigezwel, zonder vochtgolving, met
2. Helder geluid bij percussie.

b. *Veranderingen gedurende het verloop voor alle vormen.*
Verdwijning door opneming van de lucht, of door ontlasting van dezelve naar buiten.

B. *Algemeene verschijnselen voor alle vormen.*
Geene.

§ 786.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen gunstig, daar de genezing gewoonlijk verkregen wordt.

§ 787.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*
Aanw.
1. De lucht te doen opnemen, en indien zulks niet gelukt,
2. Dezelve te ontlasten.

Midd.
Aanw. 1.
a. Wrijving. b. Drukking. c. Koude omslagen.

Aanw. 2.
Bij bindweefsel-balzaksluchtgezwel. Kleine inkervingen. *Bij schederok-luchtgezwel.* Punctie door de acupunctuur-trocart.

B. *Alg.*
Geene.

§ 788.

LEEFREGELEN.

Rust met opschorting van den balzak.

Zie verder ontsteking en versterving, in geval van zamenstelling met deze toestanden.

DERTIENDE AFDEELING.

VAATUITZETTINGEN.

Angiektasiae.

EERSTE ONDERAFDEELING.

SLAGADERUITZETTING.

ARTERIEKTASIA.

Gelijkbeteekenende benaming. SLAGADERBREUK. ANEURYSMA.

§ 789.

1. *Bepaling.* Men geeft dezen naam aan een gezwel, dat met de holte van eene slagader in verband staat.
2. *Verdeeling naar het wezen.* a. Ware of kwaadsappige slagaderuitzetting, *Dyskratikarteriektasia.* b. Valsche of wondslagaderuitzetting, *Traumatikarteriektasia.* c. Spattige of takvormige slagaderuitzetting, *Kladodarteriektasia.*

HONDERD EN ACHTTIENDE HOOFDSTUK.

KWAADSAPPIGE SLAGADERUITZETTING.

DYSKRATIKARTERIEKTASIA.

Gelijkbeteekenende benaming. WARE SLAGADERBREUK.

ANEURYSMA VERUM.

§ 790.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men een gezwel door uitzetting der slagaderwanden, ten gevolge van verweeking of ontaarding van dezelven te weeg gebragt.
2. *Slagaderen, aan welke uitzettingen bijzonder voorkomen.* a. De groote slagader. b. De kniekuil-slagader. c. De inwendige darmbeen-slagader. d. De uitwendige darmbeen-slagader. e. De dijslagader, f. De ongenaamde slagader. g. De uitwendige halsslagader. h. De ondersleutelbeen-slagader.

Aanm.

1. Aan de overige groote slagaderen kunnen, hoewel zeldzaam, mede slagaderuitzettingen voorkomen.
2. Aan de kleinere slagaderen worden, met uitzondering van takkige slagaderuitzetting, hoogst zeldzaam kwaadsappige slagaderuitzettingen waargenomen.

3. *Gedaante.* a. Zakvormig. b. Rolrond. c. Spoelvormig. d. Spattig.
4. *Uitgangen.* a. *Genezing.* door a). Sluiting van den stam. b). Stolling van het bloed in den zak. c). Versterving van den zak, met gelijktijdig plaats hebbende vereeniging van den inwendigen rok van het vat, zoodat de stam zich boven en onder het gezwel sluit. b. Daar, waar eene slagaderuitzetting met eene ader in aanraking is, kan de ader door het slagadergezwel doorboord worden (STROMEIJER). c. De *dood* door a). Verbloeding. b). Versterving van het lid. c). Uittering. d). Waterzucht. d. *Gevolgziekten.* a). Ettergezwel in het bindweefsel tusschen de huid en den zak. b). Overgang van den zak zelven in ettergezwel. c). Gewrichtsverstijving en kromme stand van de knie (bij kniekuilslagaderuitzetting, die een aanzienlijken omvang bereikt en een zekeren tijd bestaan heeft).

Aanm.

1. Het eerste dezer ettergezwellen kan, wanneer het zich opent of geopend wordt, tot allerbelangrijkste, ja doodelijke verbloeding uit de slagaderuitzetting zelve aanleiding geven.
2. Het tweede dezer ettergezwellen vormt zich na de stolling van het bloed in den zak; het wordt gewoonlijk door genezing opgevolgd.
3. Somwijlen blijven slagaderuitzettingen, eene zekere hoogte bereikt hebbende, gedurende eenen geruimen tijd, ja zelfs jaren lang in denzelfden toestand.

5. *Verlooptijd.* Het gewone verloop is van 3—9 maanden of een jaar.
6. *Tijdperken.* a. Uitzettings- b. Scheurings- c. Verspreidingstijdperk.
7. *Verwisseling met:* Gezwellen, zelfs ettergezwellen, die op eene slagader gelegen zijn.

§ 791.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Leeftijd tusschen de 40—60 jaren.
2. Kwaadsappigheid, vooral de rheumatische, jichtige, syphilitische en scheurbuikige.

B. *Gelegenh. gev. oorz:*

1. Uitrekking van eene slagader door het opligten van zware

lasten, bij gymnastische oefeningen, bajonetschermen, baren, hoesten, braken en bloedsaandrang bij gemoedsaandoening.

2. Nederzetting van atheroomstof tegen de binnenste oppervlakte van de slagader (DONDERS en H. JANSEN).

3. Slagaderontsteking, opgevolgd door verweeking van de rokken.

§ 792.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

Eerste tijdperk.

1. *Omtrek.* a). Niets bijzonders. (gewoonlijk) b). In eenige gevallen is de slagader nabij het gezwel vaster dan gewoonlijk aan te voelen, of pijnlijk bij drukking (teekenen, dat de slagader daar ziekelijk is aangedaan).

2. *Uitwendig voorkomen.* Op den loop van de slagader vertoont zich een gezwel, dat: a). Halfrond, rolrond, spoelvormig, of spattig. b). Niet wankleurig. c). Matig week. d). Veerkrachtig. e). Vochtgolvend. f). Met het hart gelijk kloppend. g). In het overdwarsch weinig, in de lengte volstrekt niet te verplaatsen. h). Wegdrukbaar, doch nadat de drukking nagelaten wordt, terugkeerend is, en waarbij i). Men waarneemt, dat bij drukking op de slagader boven het gezwel de klopping afneemt, terwijl bij drukking op de slagader beneden het gezwel de klopping toeneemt.

3. *Stethoskoop-geluid.* Eigenaardig sissend.

4. *Gevoeligheid.* a). Weinig of niet pijnlijk. b). Somwijlen tusschenpoozende, als rheumatische pijnen in het gezwel en langs den loop van de aangedane slagader. c). Somwijlen gaan pijnen in het lid, vooral beneden de plaats, waar de uitzetting bestaat, de ontwikkeling vooraf.

5. *Verrigtingsstoornissen.* De beweging van het lid, vooral van het gewricht (bij kniekuil-slagaderuitzetting) is min of meer belemmerd.

6. *Ontwikkelingswijze.* a. Langzaam, of b. Min of meer snel.
b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Tweede tijdperk.

1. *Omtrek.* a. Niets bijzonders, of b. Soms gezwollen beneden de slagaderuitzetting, bijv. het been bij kniekuilslagaderuitzetting.
2. *Uitwendig voorkomen.* a). Het gezwel is spoedig in omvang toegenomen. b). Vaster. c). Minder duidelijk dan vroeger kloppend.
3. *Gevoeligheid.* Bij het intreden van dit tijdperk ontwaart de lijder plotseling eene scheurende pijn in het gezwel. Deze pijn kan gering zijn en wordt niet altijd waargenomen.
4. *Ontwikkelingswijze.* Plotseling, veelal ten gevolge van eene zeer geringe krachtsinspanning.

Derde tijdperk.

1. *Omtrek.* a). Zwelling van de omringende deelen. b). Uitzetting der huidaderen.
2. *Uitwendig voorkomen.* a). Het gezwel is aanzienlijk toegenomen. b). Heeft deszelfs oorspronkelijken vorm verloren. c). Wordt hard. d). Is niet meer omschreven. e). Klopt niet, of ten minste zeer onduidelijk.
3. *Stethoskoop-geluid.* Blaasbalg-geruisch.
4. *Verder verloop.* a). In het bindweefsel tusschen den zak en de huid vormt zich een ettergezwel, of b). In de bedekkende huid ontstaat eene verstorvene plek; in beide gevallen opent zich de huid en er ontstaat uitwendige verbloeding. c). De zak kan bersten, vóórdat er in de huid eene opening bestaat; er volgt inwendige verbloeding (zelfs bij slagaderuitzetting, die niet in holten besloten is) aan welker gevolgen de lijder bezwijkt. Bijzonder in de lies en in de okselholte opent het gezwel zich naar buiten.
5. *Verrigtingsstoornissen.* De verrigting van het lid is in dit tijdperk geheel opgeheven.
6. *Invloed op omringende deelen.* Indien het gezwel eenen grooten omvang bereikt heeft, oefent het door drukking op de omringende deelen min of meer belangrijken invloed uit. a). De bloeds-

omloop wordt gestremd; van daar zuchtige zwelling, aderuitzetting, enz. b). De zenuwen worden gedrukt; van daar pijnen, gevoel van verdooving, enz. c). In aanraking met beenderen slijten deze weg (erosio mechanica ossium), hetgeen vooral op de wervelen en in de knieholte het geval is. d). Spieren teren uit, enz.

7. *Ontwikkelingswijze.* Plotseling.

Aanm.

1. In het 1e tijdperk draagt de slagaderuitzetting bij sommigen den naam van omschrevene, later dien van verspreide.
2. Somwijlen ontbreekt het 1e tijdperk en vertoont de slagaderuitzetting zich dadelijk in het 2e tijdperk.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene, tenzij in het derde tijdperk die van a. Waterzucht. b. Uittering, of c. De door versterving te weeg gebragte.

C. *Onderscheidings-verschijnselen met:*

Ettergezwel, dat op eene slagader gelegen is.

a. a). Het ettergezwel, althans het werkdadige, is in den beginne vast, ten minste in zijnen omtrek, en wordt later weeker. b). De slagaderuitzetting is in den beginne week en wordt later vaster, en wel van den omtrek naar het middelpunt.

b. a). Het ettergezwel wordt slechts opgeligt, rijst en daalt zonder zich uit te zetten en zamen te trekken (*klopt zonder uitzetting en zamentrekking*). b). De slagaderuitzetting zet zich uit en trekt zich zamen (*klopt met uitzetting en zamentrekking*).

c. a). Bij het ettergezwel is deze beweging (klopping) alleen op het punt, direct tegenovergesteld aan de slagader, waar te nemen. b). Bij de slagaderuitzetting kan men zulks op alle punten doen.

d. a). Hoe ouder het ettergezwel wordt, des te *duidelijker* worden de kloppingen, omdat het door meerdere ontwikkeling in meer directe aanraking met de slagader komt. b). Hoe ouder de slagaderuitzetting wordt, des te *onduidelijker* worden de kloppingen, omdat de wanden van den zak met bloedstremsel bezet worden.

e. a). Bij het ettergezwel neemt men *geene* geluiden waar. Bij de slagaderuitzetting gewoonlijk *wel*.

Vaste gezwellen, op eene slagader gelegen.

a. a). Het gezwel is reeds in den beginne vast en niet wegdrukbaar. b). De slagaderuitzetting is in den beginne week en wegdrukbaar.

b. Wat omtrent de klopping hierboven bij het ettergezwel gezegd is, is ook hier geheel van toepassing.

c. Wat omtrent de geluiden hierboven bij het ettergezwel gezegd is, is hier mede geheel van toepassing.

Aderuitzetting, op eene slagader gelegen.

a. Wanneer men de zwelling (aderuitzetting) met de vingers opligt of ter zijde schuift, houden de kloppingen in het gezwel op.

b. Wanneer men eene drukking maakt tusschen het hart en het gezwel, dan neemt hetzelve in omvang toe, terwijl eene slagaderuitzetting dan juist afneemt.

c. Maakt men integendeel eene drukking tusschen de peripherie en het gezwel, dan neemt de omvang af, terwijl bij slagaderuitzetting de zwelling alsdan toeneemt.

§ 793.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen ongunstig, dewijl door de natuur eene ware slagaderuitzetting zelden genezen wordt, en het slagaderstelsel niet zelden op meerdere plaatsen door dezelfde ontaarding is aangedaan; gewijzigd echter door:

1. Het al of niet bestaan van kwaadsappigheid, of
2. De meerdere of mindere nabijheid bij het middelpunt van den bloedsomloop.

Aanm.

Hoe nader bij den tronk des te ongunstiger, met betrekking tot het welslagen van de behandeling.

BEMERKING.

Van zes door mij waargenomene kwaadsappigheids-slagaderuitzettingen in de knieholte is er een door de natuur genezen; terwijl bij een kanonnier, die ons uit de West-Indië was toegezonden, bij wien er zich in beide knieholten een vertoonde, het gebrek weinig hinderde, en één der slagaderuitzettingen onder het gebruik van digitalis en serum lact.

alum. langzaam is verdwenen, en het andere in omvang was afgenomen, toen de lijder als ongeschikt voor den dienst het hospitaal verkoos te verlaten. Van drie onderbindingen van de dij-slagader zijn er twee lijders bezweken. (Zie voor het zesde geval, § 794, aanm. 2).

De manschappen, die van kwaadsappigheids-slagaderuitzettingen hersteld zijn, moeten als ongeschikt voor den dienst worden afgekeurd.

§ 794.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Den zak door bloedsvezelstof te doen vullen.
2. Den stam van de slagader te sluiten, en indien zulks niet gelukt,
3. Het lid met de slagaderuitzetting weg te nemen, en ingeval hiervoor tegenaanwijzingen bestaan,
4. De voornaamste toevallen te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Omslagen van ijs, of ijskoud water, (TILANUS en anderen). b. Zamentrekkende omslagen of pleisters. c. Opdroppeling van aether. d. Galvanisme, (PETREQUIN, VORSTMAN) enz. e. Moxa's bij herhaling in den omtrek. (LARREY). f. Drukking. a). Op den stam boven het gezwel door middel van het zoogenaamde Italiaansche tourniquet. b). Op den uitgezetten zak zelven door een doelmatig verband. c). Op den stam beneden de uitzetting door een tourniquet.

Aanw. 2.

Onderbinding van den stam. (Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen).

Aanw. 3.

Afzetting. (Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen).

Aanw. 4.

Ondersteuning van den zak door een matig drukkend verband.

Aanm.

1. Van de opdroppeling van aether heb ik nimmer eenig effect gezien.

2. Door het Italiaansche tourniquet (voortgaande drukking van den stam boven de slagaderuitzetting op afwisselende punten) in verbinding met koude (ijs in eene blaas) hebben wij dezer dagen eene groote slagaderuitzetting in het tweede tijdperk, in de knieholte, hersteld.
3. Met de koude moet men voorzigtig zijn. In het genoemde geval ontstond er eene kleine verstorvene plek boven aan de kuit, die nu verder geene onaangename gevolgen had, doch die, in geval dezelve zich op de den zak bedekkende huid gevormd had, minstens den zak zou hebben ontbloot. Ik raad dus aan, om in die gevallen de graad van koude niet zoo streng te doen zijn.
4. Bij het ettergezwel, dat zich somwijlen in den zak vormt, moet men de opening aan de natuur overlaten.
5. De drukking op den zak zelven is gevaarlijk, en kan zelfs versterving ten gevolge hebben. (RUST).

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling tot vulling van den zak te ondersteunen.
2. De voornaamste toevallen te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Bloedsontlastingen. b. Digit. purp. c. Methode van VALSALVA. d. Mineraal-zuren. e. Alumen, vooral ser. lact. alumin. en f. Terra catechu.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van den toestand.

§ 795.

LEEFREGELEN.

1. Volstrekte rust van het deel.
2. Vermijding van al datgeen, wat den aderlijken bloedsomloop in hetzelve zou kunnen belemmeren, zoo als sluitende kleedingstukken.
3. Matig gebruik van het bloed niet verdunnende, doch ook den bloedsomloop niet aanzettende spijzen en dranken, met volstrekte vermijding van spirituosa en van wijn.
4. Zooveel mogelijk kalme gemoedsgesteldheid.

HONDERD EN NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

WOND-SLAGADERUITZETTING.

TRAUMATIKARTERIEKTASIA.

Gelijkbeteekenende benaming. VALSCHE SLAGADERBREUK.

ANEURYSMA SPURIUM.

§ 796.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men een gezwel, gevormd door uitgestort bloed uit eene verwonde slagader, en met de holte dezer slagader in gemeenschap staande.
2. *Verdeeling naar de deelen, waarin het bloed is uitgestort.* a. *Wond-bindweefsel-slagaderuitzetting*, *Traumatikadesmypharteriektasia*, wanneer het gezwel veroorzaakt is door uitstorting van bloed in het de slagader omringend bindweefsel. b. *Wond-ader-slagaderuitzetting*, *Traumatikaphlebarteriektasia*, wanneer het gezwel veroorzaakt is door uitstorting van bloed in eene de slagader vergezellende ader. c. *Wond-bindweefsel-ader-slagaderuitzetting*, *Traumatikadesmyphephlebarteriektasia*, wanneer het gezwel gevormd wordt door uitstorting van bloed in het de slagader omringend bindweefsel en tevens in eene de slagader vergezellende ader.
3. *Oorsprongsverhouding.* a. Oorspronkelijk. Wanneer het ge-

zwel onmiddellijk na de verwonding volgt. b. Opvolgend. Wanneer het gezwel later, (van 8—10 dagen tot 1 à 2 maanden na de verwonding) ontstaat.

4. *Ligchaamsdeelen.* a. *Wond-bindweefsel-slagaderuitzetting.* Aan alle ligchaamdseelen. b. *Wond-ader-slagaderuitzetting.* Alleen daar, waar eene ader op eene slagader gelegen is, dus vooral: a). In de vouw van den elleboog, en b). Op den rug van den voet. c). In de knieholte. c. *Wond-bindweefsel-ader-slagaderuitzetting.* Zie de wond-ader-slagaderuitzetting.

§ 797.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Geene bijzondere.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Wond-bindweefsel-slagaderuitzetting.

Verwonding van eene slagader in eene schuinsche rigting door een puntig werktuig of een' beensplinter.

Wond-ader-slagaderuitzetting.

Verwonding van eene ader met eene onder haar gelegene slagader, waarbij de huidwond zich sluit, doch de wond in den achterwand van de ader en in de slagader zelve open blijft, of zich op nieuw opent.

Wond-bindweefsel-ader-slagaderuitzetting.

Wanneer eene wond-ader-slagaderuitzetting door eene of andere uitwendige oorzaak berst en het bloed zich daarna in het bindweefsel tusschen de ader en de slagader uitstort.

§ 798.

VERSCHIJNSELENLEER.

Oorspronkelijke bindweefsel-wond-slagaderuitzetting.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Niets bijzonders.

2. *Uitwendig voorkomen.* Op den loop van de slagader ontstaat een gezwel, dat: a). Niet omschreven. b). Week. c). Kleurloos of blaauwachtig. d). Niet wegdrukbaar, en e). Min of meer trillend (niet kloppend) is.
3. *Gevoeligheid.* Niet pijnlijk.
4. *Invloed op omringende deelen.* Bij aanmerkelijke bloeduitstorting is het deel beneden het gezwel a). Koud. b). Bleek. c). Ongevoelig.
5. *Ontwikkelingstijd.* Onmiddellijk na eene verwonding.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Geene.

Opvolgende bindweefsel-wond-slagaderuitzetting.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* Vertoont een likteeken.
2. *Uitwendig voorkomen.* Op den loop van de slagader ontstaat een gezwel, dat: a). Omschreven. b). Vast. c). Gedeeltelijk wegdrukbaar. d). Flaauw kloppend is.
3. *Stethoskoop-geluid.* Eigenaardig sissend.
4. *Gevoeligheid.* a). Min of meer hevige pijn langs den loop van het vat. b). Een gevoel, als of er eene warme vloeistof door het gezwel vloeit.
5. *Ontwikkelingstijd.* Eenigen tijd na de verwonding.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Geene.

Wond-ader-slagaderuitzetting.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
1. *Omtrek.* a). Voorzien met een likteeken in de huid. b). Enkele malen ziet men eene aderspattige zweer in den omtrek van het gezwel.
2. *Uitwendig voorkomen.* Een gezwel, dat a). Min of meer rond. b). Omschreven. c). Blaauwachtig van kleur en d). Gewoonlijk van geringen omvang is. e). Het gezwel

drukkende, kan men het instroomen van het slagaderlijk bloed voelen. f). Bij drukking op de slagader boven het gezwel neemt het in omvang af en houdt het geluid en de klopping op. g). Hetzelfde heeft plaats, wanneer men het lid, bijv. den arm, in de hoogte voert.

3. *Stethoskoop-geluid.* Eigenaardig sissend.
4. *Invloed op omringende deelen.* Somwijlen is het lid onder het gezwel vermagerd en verzwakt.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Geene.

Wond-bindweefsel-ader-slagaderuitzetting.

A. *Eigene verschijnselen.*
a. *Vorm.*
Uitwendig voorkomen. Naast of onder eene wond-ader-slagaderuitzetting ziet men een gezwel, dat: a). Omschreven. b). Vast. c). Min of meer kloppend. d). Niet wegdrukbaar is, en e). Met de wond-ader-slagaderuitzetting gemeenschap oefent.

B. *Algemeene verschijnselen.*
Geene.

§ 799.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is in het algemeen minder ongunstig, dan bij de kwaadsappige slagaderuitzetting.
2. De oorspronkelijke kunnen dikwijls door drukking en door galvanisme genezen worden.
3. De opvolgende vereischen echter gewoonlijk eene belangrijke operatie.
4. De meeste soorten veroorzaken zeer weinig bezwaar, en kunnen dan aan de natuur overgelaten worden, daar zij voor geene verdere ontaarding vatbaar zijn.

§ 800.

BEHANDELINGSLEER.

Oorspronkelijke wond-bindweefsel-slagaderuitzetting.

A. *Pl.*

Aanw.

De wond en het vat te sluiten.

Midd.

Drukking door middel van trapswijze kompressen op het gezwel en op den stam van het vat, gedurende verscheidene maanden voortgezet, of beter door het Italiaansche tourniquet.

B. *Alg.*

Aanw.

Den bloedsomloop af te stemmen.

Midd.

a. Aderlating. b. Digitalis.

Opvolgende wond-bindweefsel-ader-slagaderuitzetting.

A. *Pl.*

Aanw.

Het vat naar omstandigheden, alleen boven, of boven en beneden het gezwel te sluiten.

Midd.

Onderbinding der slagader naar omstandigheden, alleen boven, of boven en beneden het gezwel. (Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen).

B. *Alg.*

Geene.

Aanm.

De wond-bindweefsel-ader-slagaderuitzetting kan in vele gevallen aan de natuur worden overgelaten, daar deze weinig stoornissen te weeg brengt en er voorbeelden bestaan, dat lijders er eenen hoogen ouderdom mede bereikt hebben, hetgeen ook door mij is waargenomen.

§ 801.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel in eene zoodanige houding, dat de wond in de slagader zoo min mogelijk gaapt.
2. Bij de oorspronkelijke, schrale, verkoelende voeding.
3. Bij de opvolgende, matige, doch niet prikkelende voeding.
4. In betrekking tot de kleeding, vermijde men al datgeen, wat den aderlijken bloedsomloop in het deel zou kunnen belemmeren.

HONDERD EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

TAKKIGE SLAGADERUITZETTING.

KLADOARTERIEKTASIA.

Gelijkbeteekenende benaming.

ANEURYSMA RACEMOSUM S. ANASTOMOTICUM.

§ 802.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men een gezwel, veroorzaakt door de uitzetting van onderscheidene, van stammen van den 3^{en} en 4^{en} rang afkomstige, en met elkander inmondende slagaderlijke takken, ten gevolge van verdunning van derzelver wanden.
2. *Ligchaamsdeelen.* a. Het *hoofd*, bijzonder aan de slaap-, de achterhoofds-, de oog- en lip-slagaderen. b. De *hals*, en wel aan de schildklier-slagaderen. c. De *voorarm*, en d. Het *been*, bijzonder om de enkels.
3. *Uitgangen.* a. Somwijlen blijven deze uitzettingen, eene zekere hoogte bereikt hebbende, stationnair. b. In eenige gevallen nemen dezelve meer en meer toe, vergroeijen met de huid en breken eindelijk open, waardoor hevige verbloedingen ontstaan, die bij veelvuldige herhaling eindelijk den dood ten gevolge hebben. c. Overgang in bloedmergkanker.

4. *Zamenstelling met:* Haarvaten-uitzetting.
5. *Verwikkeling met:* a. Rheumatisme, en b. Stonden-terughouding.
6. *Verwisseling met:* a. Haarvaten-uitzetting. b. Bloedmergkanker. c. Kloppend beengezwel, dat dan ook met de takkige slagader-uitzetting zeer naauw verwant is.

§ 803.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Vrouwelijk geslacht.
2. Middelbare leeftijd.
3. Teedere ligchaamsbouw.
4. Rheumatische kwaadsappigheid.
5. Teruggehoudene stondenvloed.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Uitwendige beleedigingen (kneuzing of verwonding van slagaderen).
2. Aanhoudende of dikwijls herhaalde bloedsaandrang naar het deel, vooral opgewekt door rheumatische prikkeling.

§ 804.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

Vorm.
1. *Omtrek.* Blaauw of blaauwachtig rood, (bij zamenstelling met haarvaten-uitzetting).
2. *Uitwendig voorkomen.* Het doet zich voor als een 2 à 3 duim hoog, en uit kronkelende vaten gevormd gezwel, dat: a. Blaauwachtig. b. Week. c. Gemakkelijk zamendrukbaar. d. In den beginne trillend, later kloppend is. (Bij drukking op den stam van de slagader houdt de klopping op, en neemt het gezwel zeer in omvang af).
3. *Gevoeligheid.* Dikwijls is het pijnlijk en gaat zelfs niet

zelden met scheurende pijnen langs den loop der slagaderen gepaard.

4. *Invloed op omringende deelen.* a. Op beenderen gelegen, kan het deze sleufswijze uitgroeven. b. In de oogholte, kan hetzelve het oog min of meer buiten de oogholte dringen, enz.

5. *Verrigtingsstoornissen.* a. Aan het hoofd voorkomende, onrustige slaap, veroorzaakt door suizende en bruisende geluiden en lastig gevoel van warmte en klopping. b. Aan de ledematen, min of meer belemmering van de beweging, vooral van inspannende.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene, tenzij die, welke door herhaald bloedverlies worden veroorzaakt.

§ 805.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging moet in het algemeen ongunstig gesteld worden, zoo zelfs, dat het dikwijls niet alleen als gevaarlijk, maar zelfs als doodelijk moet worden beschouwd, vooral bij

1. Zamenstelling met haarvaten-uitzetting.
2. Het bestaan op meerdere plaatsen.
3. Tot grondslag liggende kwaadsappigheid of andere algemeene toestanden.
5. Neiging tot uitbreiding, en
6. Aan het hoofd voorkomende.

§ 806.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De uitgezette vaten tot derzelver gewonen omvang terug te brengen, (bij beginnende kleine), of
2. Het gezwel te vernietigen, of

3. Hetzelve geheel weg te nemen, of
4. Het lid weg te nemen.

Midd.

Aanw. 1.

a. Koude omslagen. b. Matige drukking, en indien deze geneeswijze niet gelukt. c. De onderbinding van den stam.

Aanw. 2.

a. Onderbinding van de uitgezette vaten, of b. Insnijding van het gezwel, opgevolgd door drukking.

Aanw. 3.

Het mes.

Aanw. 4.

Afzetting van het lid. Zie de leer der bloedige heelkundige kunstbewerkingen.

Aanm.

Kunstbewerkingen kunnen alleen dienstig zijn, wanneer de aandoening beperkt is, zich niet verder uitbreidt, en eene gunstige ontleedkundige verhouding medebrengt. (STROMEIJER).

B. *Alg.*

1. Den bloedsomloop af te stemmen.
2. Kwaadsappigheid en andere tot grondslag liggende oorzaken op te ruimen.
3. Pijnen en andere lastige verschijnselen te bedaren.

Midd.

Aanw. 1.

Digitalis.

Aanw. 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van den toestand; dus kunnen pijnstillende, afleidende middelen, enz. aangewezen zijn.

§ 807.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel, althans vermijding van inspanning, vooral wanneer er vrees bestaat, dat de huid zal openbreken.
2. Vermijding van al datgeen, wat bloedsaandrang naar de zitplaats van het gebrek kan opwekken en wat den afvloed van bloed uit hetzelve zou kunnen belemmeren.
3. Overigens moeten de leefregelen naar de tot grondslag liggende kwaadsappigheid, of andere ziektetoestanden, en naar het ligchaamsgestel worden ingerigt.

TWEEDE ONDERAFDEELING.

ADERUITZETTING.

PHLEBEKTASIA.

§ 808.

Bepaling en verdeeling.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene blijvende verwijding van de holte van eene ader, met weefselverandering en vermindering van veerkracht van hare wanden.
2. *Ligchaamsdeelen.* In alle ligchaamsdeelen, zelfs in de ingewandsholten, bijzonder echter: a. In het bindweefsel onder de huid en wel vooral aan de groote moeder-ader. b. Aan den balzak en de zaadstreng, en c. Rondom den aars.

HONDERD EEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

BINDWEEFSEL-ADERUITZETTING.

DESMYPHEPHLEBEKTASIA.

Gelijkbeteekenende benaming. ADERSPAT. VARIX.

§ 809.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de hiervoor bedoelde gesteldheid bij onder de huid gelegene aderen.
2. *Vormen.* a. Aderspatten, en b. Adernetten (blaauwschuit).

Aanm.

Onder *aderspatten* verstaat men meer de uitzetting van aderstammen, en onder *adernetten* de uitzetting van kleine takjes, die gezamenlijk een net, soms zelfs vlekken vormen.

3. *Uitgangen.* a. Gewoonlijk blijft het gebrek stationnair. b. *Gevolgziekten.* a). Gewoonlijk lijdelijke, somtijds echter werkdadige ontsteking van de ader (somwijlen), en hierdoor verharding of verzwering (aderspattige zweer). b). Bij zeer hevige ontsteking, volgt wel eens uitbreiding tot in het hart en de dood (zeldzaam). c). Verweeking van den aderwand, eindelijk bersting en verbloedingen, die hoogst belangrijk kunnen worden. d). Bersting van de ader door uitwendige beleediging en hierdoor bloedstorting.
4. *Oorsprongsverhouding.* a. Eigenlijdend en dan begrensd, bij litteeken of vernaauwing van vezelachtige openingen, door welke de ade-

ren verloopen, enz. (STROMEIJER), of b. Constitutioneel, bij algemeene slapte en andere meer algemeen werkende oorzaken.

5. *Zamenstelling met:* a. Zweer. b. Zuchtige zwelling. c. Adersteenen, (*phlebolithi*), (door mij waargenomen).
6. *Verwikkeling met:* a. Buikvolbloedigheid. b. Leveraandoening. c. Miltaandoening. d. Belemmeringen in den bloedsomloop van het baarmoederstelsel. e. Zwangerschap. f. Neiging tot bloedspuwing. g. Jicht, en h. Rheumatisme.

§ 810.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Vrouwelijk geslacht.
2. Volwassen en gevorderde leeftijd.
3. Aderverweeking (*Phlebomalakia*).
4. Aderlijk overwigt van het bloed.
5. Ziekelijke gesteldheid van het bloed, (bij tusschenpoozende en bloedbederf koorts (WERNHER).
6. Plaatselijke of algemeene slapte.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Uitwendige beleedigingen.
2. Likteekens na wonden of zweren, die dwars over de ader gaan (STROMEIJER).
3. Vernaauwing van eene vezelachtige opening ter doorlating van aderen, bijv. de dijring (STROMEIJER).
4. Drukking op aderen door gezwellen, de bevruchte baarmoeder, kleedingstukken, enz.
5. Aderwand-vergroeijing.

Aanm.

Somwijlen ontwikkelt zij zich, bij bestaande voorbeschiktheid, van zelve.

§ 811.

VERSCHIJNSELENLEER.

Aderspatten.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Zonder afwijkingen (gewoonlijk). b). Soms zuchtig.
2. *Uitwendig voorkomen.* Aderspatten doen zich voor als langwerpige zwellingen, die a). Cylindervormig. b). Kronkelend. c). Knobbelig (ter plaatse van de klapvliezen). d). Week. e). Zamendrukbaar. f). Blaauwachtig van kleur zijn, en die g). Bij drukking op de aangedane ader, tusschen het hart en de uitzetting, in omvang toenemen, en bij drukking tusschen de peripherie en de uitzetting in omvang afnemen.
3. *Gevoeligheid.* Bij drukking zijn zij niet pijnlijk, tenzij wanneer zij ontstoken zijn.
4. *Verrigtingsstoornissen.* a). Begrensde aderspatten (door likteekens of zamentrekking van openingen) brengen, door drukking en trekking van zenuwen, soms hevige zenuwpijnen voort. b). Bij inspanning van het deel, verwekken uitgebreide aderspatten een gevoel van zwaarte, dikwijls ook scheurende pijnen, en hierdoor moeijelijke beweging (bijv. bij het gaan).
5. *Ontwikkelingswijze.* Klein beginnende, kunnen ze langzamerhand in omvang toenemen en zich uitbreiden; de ader kronkelt zich en is bezet met knobbelachtige verhevenheden, die soms eenen aanzienlijken omvang, als van eene hazelnoot en meer, kunnen bereiken.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Eenmaal geheel ontwikkeld, kunnen ze stationnair blijven.
2. Bij voortgezette inspanning van het deel, (staan en gaan)

nemen ze in omvang toe, en bij rust en horizontale houding weder af. Bij matige, den aderlijken bloedsomloop bevorderende beweging, nemen zij in omvang af.

3. Het bloed kan in de knobbelachtige uitzetting stollen, en daardoor ontsteking en verzwering doen ontstaan.
4. De aderuitzetting kan zich tot in de haarvaten voortzetten, en zoo doende zuchtige zwelling, slepende ontsteking en hardnekkige verzwering te weeg brengen.
5. Groote knobbels kunnen met de huid vergroeijen, deze door drukking verdunnen, zoodat ze bij inspanning, of door eene soms geringe uitwendige beleediging bersten, waardoor belangrijke bloedvloeijing kan ontstaan.
6. Bij toenemenden ouderdom, kunnen, door het stijver worden der vezels, aderspatten, die van slapte afhangen, belangrijk afnemen, zoodat alle vroegere bezwaren wijken.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Dikwijls geene (bij de eigenlijdende).
2. In andere gevallen hartklopping, duizeligheid, enz.

Adernetten.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* a). Gewoonlijk zonder afwijkingen. b). Somwijlen gezwollen.
2. *Uitwendig voorkomen.* Adernetten doen zich voor als plekken, die: a). Min of meer blaauw, en b). Vlek-, of takvormig zijn.
3. *Gevoeligheid.* Gewoonlijk bestaan er geene afwijkingen in de gevoeligheid.
4. *Verrigtingsstoornissen.* Zelden wekken zij moeijelijkheden in het deel op; alleen doen zij zulks, wanneer zij met zwelling gepaard gaan.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Gewoonlijk blijven zij stationnair.

2. In andere gevallen kunnen zij in werkdadige ontsteking overgaan, en verzwering ten gevolge hebben.
3. Die, welke door zwangerschap ontstaan zijn, verdwijnen gewoonlijk na de verlossing.

Aanm.

1. In de kniekuil, waar zij dikwijls voorkomen, blijven zij gewoonlijk stationnair en hinderen daar zoo weinig, dat zij niet als een gebrek te beschouwen zijn.
2. Ik heb een overigens zeer gezond en zeer schoon meisje gekend, dat van den buik af tot in den omtrek van het bekken en over de onderste ledematen er als mede bedekt was; ook hier bleven zij stationnair en bragten geene verrigtingsstoornissen te weeg.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene, tenzij ingeval van ontsteking.

§ 812.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen onbepaald en gegrond op:
1. De oorsprongsverhouding.
2. De oorzaken.
3. Het al of niet bestaan van zamenstelling of verwikkeling.
4. Den vorm.

Aanm.

1. Ongunstig in betrekking tot de geneesbaarheid, bij constitutionele, bij welke men dikwijls zelfs geene pogingen tot genezing mag aanwenden.
2. Gunstig, wanneer de oorzaken voorbijgaande zijn, of min of meer gemakkelijk opgeruimd kunnen worden.
3. Ongunstig wat de geneesbaarheid betreft, bij zamenstelling en verwikkeling, die van belangrijken aard zijn en die niet opgeruimd mogen, of kunnen worden; ook hier moet men zich dikwijls van elke poging tot genezing onthouden, daar zij in deze omstandigheden zelfs als gunstige afleidingen te beschouwen zijn.
4. In betrekking tot den vorm zijn *adernetten* veel gunstiger, dan *aderspatten* te beschouwen (zie verder de uitgangen).

§ 813.

BEHANDELINGSLEER.

BEMERKING.

Alvorens tot de behandeling over te gaan, onderzoeke men eerst, of er al dan niet pogingen mogen aangewend worden, om eene radicale genezing te verkrijgen.

In verre weg de meeste gevallen bepaalt men zich tot eene lenigende behandeling.

Genezende.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Tot grondslag liggende oorzaken op te ruimen.
2. De aderuitzetting te vernietigen.

Aanm.

1. Aan de 2e Aanwijzing mag alleen voldaan worden bij begrensde eigenlijdende aderuitzettingen, bij voorwerpen, die overigens gunstig gesteld zijn, ingeval dezelve eene zweer onderhouden en de ader zelve niet meer dan gewoonlijk ziekelijk is aangedaan. Vroeger en ook nog in latere tijden heeft men meer aan deze aanwijzing voldaan, hetgeen echter te dikwijls treurige, ja zelfs door etterachtige aderontsteking, doodelijke gevolgen heeft gehad, om ze niet zeer te beperken.
2. Kleine aderspattige gezwellen, zoo als die in het aangezigt, bijzonder aan de lippen, wel eens voorkomen, kunnen uitgesneden worden. (STROMEIJER.)

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend naar gelang van de oorzaken.

Aanw. 2.

a. Doorklieving van de ader. b. Onderbinding van de ader of c. Branding.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Tot grondslag liggende oorzaken op te ruimen.
2. Verwikkeling te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend naar gelang van de oorzaken.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van de verwikkeling. Zie de handleiding der Geneeskunde.

Lenigende.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Den bloedsomloop in het aangedane deel te bevorderen.
2. Zich instellende ontsteking tot oplossing te brengen.

Midd.

Aanw. 1.

Het dragen van eene rijgkous of van eene elastieke kous.

Aanw. 2.

a. Bloedzuigers in den omtrek. b. Oplegging van ung. hydrarg. cin.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Vertraagden stoelgang te bevorderen.
2. De plaatselijke behandeling ter oplossing van ontsteking te ondersteunen.
3. Verwikkelingstoestanden te verbeteren.

Midd.

Aanw. 1.

Verkoelende laxantia.

Aanw. 2.

a. Verkoelende en laxerende middelen, opgevolgd door b. Calomel.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van de verwikkeling. Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 814.

LEEFREGELEN.

1. Matige beweging in gewone toestanden.

2. Rust in horizontale of min of meer verhevene houding van het lid, ingeval van pijnlijkheid of ontsteking.
3. Vermijding van verhittende (geestrijke en specerijachtige) en den stoelgang verstoppende spijzen en dranken.
4. Bij de kleeding zij men indachtig, dat dezelve nergens drukt, zoodat de aderlijke bloedsomloop er door zou kunnen belemmerd worden.
5. De door aderuitzetting aangedane deelen stelle men niet aan eene te groote hitte (bijv. van haarden of kagchels) bloot.

HONDERD TWEE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

BALZAKS-ADERUITZETTING.

OSCHEOPHLEBEKTASIA.

Gelijkbeteekenende benaming. ZAKADERBREUK. VARICOKELE.

§ 815.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene spattige uitzetting van de aderen aan de zaadstreng en van de aderen aan den balzak.
2. *Ligchaamszijde.* De linkerzijde.

Aanm.

Onder de vele honderden door mij waargenomene gevallen, heb ik dit gebrek slechts eenmaal aan de regterzijde en een paar malen aan de beide zijden waargenómen.

3. *Zamenstelling met:* a. Ziekelijke aandoening van de aderen in de buikholte. b. Balzaksweigezwel (beide deze zamenstellingen komen zeldzaam voor).
4. *Uitgangen.* a. Aan zich zelve overgelaten, geneest het zelden of nooit, breidt zich zelfs gewoonlijk meer en meer uit, doet den bal op eene werktuigelijke wijze aan, zoodat dit deel deszelfs vastheid en vorm geheel of gedeeltelijk verliest, zonder dat zulks echter van nadeeligen invloed op de verrigtingen van den bal is, of den lijder in bewegingen hindert. b. Bij eenige voor-

werpen heeft men wel eens aandoening van de lever zien volgen, waardoor weder melancholie en zelfs neiging tot zelfmoord.

4. *Verwisseling met:* Liesbreuk.

Aanm.

Er zijn mij een paar gevallen voorgekomen, waar ik bij het eerste onderzoek aarzelde, om te bepalen, of het gebrek eene zaadstreng-aderuitzetting, of wel eene kleine ingewandsbreuk was, en ook de Heer Inspecteur-Generaal BECKERS heeft mij medegedeeld, dat zulke gevallen zich mede aan Zijn Hoog Ed. Gestrenge hadden voorgedaan.

§ 816.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Linkerzijde.
2. Leeftijd tusschen de 15 en 30 jaren.
3. Bloedrijk temperament.

Aanm.

Het zijn dikwijls zeer goed ontwikkelde en schoone individuën, die er door worden aangedaan.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Invloeden, welke den aanvoer van bloed naar de teeldeelen kunnen bevorderen, zoo als a. De verbeelding verhittende lectuur. b. Het aanschouwen van dergelijke platen. c. Onanismus. d. Andere uitspattingen in Venere.
2. Invloeden, welke den aderlijken bloedsomloop in deze deelen stremmen, zoo als: a. Kneuzing. b. Stoelverstopping. c. Te zeer om het lijf sluitende kleederen.

Aanm.

Dikwijls ontwikkelt het zich van zelve.

§ 817.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

1. De aangedane zijde van den balzak is dikker.

2. Dezelve hangt vooral des avonds slap en lager dan de gezonde zijde.
3. Zij heeft eene blaauwachtige tint.
4. De zwelling doet zich voor alsof dezelve uit aardwormen, of uit dunne vogeldarmpjes gevormd werd.
5. Door rust en vooral bij aanhoudend liggen op den rug neemt de zwelling af, ja verdwijnt soms geheel en al, van daar, dat dezelve na de nachtrust veel geringer dan des avonds is. Bij voortgezet gaan en staan, neemt de zwelling daarentegen toe.
6. De bal der ziekelijke zijde is weeker, soms zelfs papachtig op het aanvoelen.
7. Gevoel van spanning en geringe pijnen, die zich zelfs van uit de lendenen tot aan den bal uitstrekken en die vooral toenemen, wanneer de bal vrij hangt.

Aanm.

De subjectieve verschijnselen zijn dikwijls zoo gering, dat vele individuën niet vermoeden, dat zij eenig gebrek hebben, zoo als mij zulks bij visitatiën herhaalde malen gebleken is.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene eigendommelijke.

§ 818.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is in het algemeen gunstig, daar het gebrek zelfs in zeer ontwikkelden toestand jaren lang kan bestaan, zonder gevaarlijk te worden, noch eenige verrigting belangrijk te storen.
2. Bij zamenstelling moet de voorzegging echter ongunstiger gesteld worden.

Aanm.

Onder de vele balzaks-aderuitzettingen, door mij waargenomen, heb ik slechts tweemaal gezien, dat dezelve zich buitengewoon ontwikkeld hadden, en wel bij eenen lijder zoodanig, dat de balzak eenen vierdubbelen omvang had verkregen en als uit een zamenweefsel van aderen bestond. Bij den anderen waren de beide ballen geheel ontkluwd; slechts de eerste lijder ondervond belangrijke hindernis in de uitoefening van zijnen dienst, terwijl de tweede zijnen dienst als Officier te paard, zonder eenigen hinder ver-

rigtte, en later gehuwd, vader van meerdere kinderen is geworden. Op grond van mijne uitgebreide ondervinding in deze ben ik van gevoelen, dat men in verre weg de meeste gevallen met behulp van een kleedingstuk meer (een schortband), in geenen deele ongeschikt voor den dienst is. Ik ben te meer geregtigd, om over dit onderwerp een oordeel te vellen, aangezien ik zelf eene zaadstreng-aderuitzetting heb gehad. De Officieren van Gezondheid zijn echter verpligt, om zich ook in deze, bij het keuren van manschappen voor den dienst, stipt aan de reglementaire bepalingen te houden.

§ 819.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Leniging der verschijnselen, of
2. Radicale genezing.

Midd.

Aanw. 1.

a. Een goed sluitend suspensorium. b. Rust.

Aanw. 2.

a. Drukking door het dragen van eenen ring uit gom-elastiek.

Aanm.

Reeds voor vele jaren heb ik mij van deze aderuitzetting hersteld, door eenen ring, vervaardigd uit gom-elastiek.

Men trekt de aangedane zijde van den balzak door den ring en wel zoo, dat de bal door denzelven zoo hoog mogelijk opgeschort wordt.

In den beginne veroorzaakt deze ring eenige knelling, waaraan men echter gewent.

De ring heeft dit boven een schortband voor, dat men door het eerste middel den bal beter kan opschorten.

b. Sluiting van de uitgezette vaten door a). Acupunctuur. b). Onderhuidsche onderbinding. c). Doorklieving. d). Uitsnijding. e). Oprolling. (VIDAL DE CASSIS). f). Het werktuig van BRECHET.

Aanm.

Daar deze operatiën door hoogst belangrijke toevallen kunnen opgevolgd worden, mag men slechts in zeer bijzondere omstandigheden tot dezelven overgaan.

B. *Alg.*

Aanw.

Verstopping van de darmontlasting te voorkomen of te herstellen.

Midd.

a. Zachte laxantia. b. Lavementen.

§ 820.

LEEFREGELEN.

1. Men drage eenen goed sluitenden, doch vooral in de lies niet drukkenden schortband, of een' ring uit gom-elastiek.
2. Men onthoude zich van uitspattingen in Venere.
3. Men onthoude zich van voedselen, die den stoelgang kunnen vertragen.

HONDERD DRIE EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ENDELDARM-ADERUITZETTING.

PROKTOPHLEBEKTASIA.

Gelijkbeteekenende benaming. AANBEI. HAEMORRHOIS.

§ 821.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Aanbeijen zijn spattige uitzettingen der speenaderen.

Aanm.

Uitzettingen van aderen van den hals van de blaas dragen den naam van blaas-speenaderen, *Urokystophlebektasia* (haemorrhoides vesicae).

2. *Zitplaats.* a. Uitwendig, in den omtrek van den aars. b. Inwendig, beneden in den endeldarm.
3. *Vorm.* a. Blind of niet bloedend. b. Bloedend.
4. *Oorsprongsverhouding.* a. Eigenlijdend of plaatselijk. b. Constitutioneel (bij buikvolbloedigheid en jicht).
5. *Uitgangen.* a. *Genezing,* door verdwijning. b. *Bersting,* en daardoor bloedvloeijing. c. *Beklemming* van aanbeijen, die door den aars naar buiten getreden zijn. d. *Gevolgziekten.* a). Ontsteking. b). Versterving. c). Verharding, en d). Verzwering. e. *Naziekte.* Endeldarm-pijpzweer.

Aanm.

1. Aanbeijen verdwijnen nu en dan, om na onbepaalde tijden terug te keeren.
2. Dit verdwijnen kan soms belangrijke verschijnselen in andere ligchaamsdeelen ten gevolge hebben.

6. *Zamenstelling met:* Groote slapte in den omtrek.
7. *Verwikkeling met:* a. Buikvolbloedigheid, en b. Jicht.
8. *Verwisseling met:* Wratten, vooral voor die, welke in den endeldarm voorkomen.

§ 822.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Mannelijk geslacht.
2. Leeftijd boven de 40 jaren.
3. Bloedrijk temperament.
4. Buikvolbloedigheid.
5. Jicht.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Alles wat in staat is, om den aderlijken bloedsomloop in de buikholte te belemmeren, zoo als. a. Vetzucht. b. Het sterk insnoeren van den buik. c. Zwangerschap. d. Groote slapte van de vezelen.
2. Al datgeen, waardoor bloedsophooping naar den endeldarm wordt opgewekt, zoo als. a. Het gebruik van verhittende voedsels of geestrijke dranken. b. Het voortgezet gebruik van lavementen. c. Het te paard rijden, enz.

§ 823.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*
1. *Omtrek.* Gewoonlijk geene afwijkingen; soms min of meer gezwollen en verhard.
2. *Uitwendig voorkomen.* Aanbeijen doen zich voor als gezwellen, die a. In den beginne klein zijn, allengs grooter worden, en zelfs den omvang van een hoenderei kunnen bereiken. b. Eene blaauw-roode kleur hebben. c. Op het

gevoel zacht. d. Dan eens zeer opgezet, dan weder te zamen gevallen kunnen zijn, en die e. Somwijlen bij tusschenpoozing bloed ontlasten.

3. *Gevoeligheid.* a. In den gewonen toestand zijn zij niet pijnlijk. b. Soms ontstaat er eene pijnlijke jeuking en in eenige gevallen wel eens een stekend, brandend gevoel, hetwelk zoo belangrijk kan zijn, dat het *medegevoelsverschijnselen*, (bezwaren bij het wateren, ja zelfs stuipen, ijling, enz.) opwekt.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene eigendommelijke, tenzij in gevallen, bij welke aanbeijen plotseling verdwijnen, als wanneer er in andere organen zelfs de vreemdsoortigste en belangrijkste verschijnselen kunnen ontstaan. (Zie verder buikbloedsophooping in de handleiding der Geneeskunde).

§ 824.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is in het algemeen gunstig, wanneer aanbeijen slechts als eene plaatselijke aandoening te beschouwen zijn, en vooral wanneer door haar ontstaan of door hare bloedsontlastingen verligting van andere ziektetoestanden volgt.
2. Als verschijnsel van andere ziektetoestanden, of met deze in verband staande, deelen zij in de voorzegging dezer ziekte.
3. Dikwijls veroorzaken zij, door eenige der uitgangen of gevolgen, belangrijke plaatselijke verschijnselen.

§ 825.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De belangrijkste verschijnselen te lenigen.
2. De uitgangen, gevolgen en zamenstellingen te bestrijden.
3. Daar, waar zulks niet tegenaangewezen is, de radicale genezing te beproeven.

Aanm.
Aanbeijen, die geene groote bezwaren opleveren, mogen niet onderdrukt worden, en in allen gevalle doet men wel, om daar, waar er meerdere bestaan, slechts eenige te vernietigen.

Midd.

Aanw. 1.

a. *Jeuking en hitte.* a). Koude wasschingen en inspuiting. b). Weekmakende dampbaden. c). Insmering met olie of keukensiroop. b. *Te sterke vulling* en hierdoor *pijnlijkheid.* Ontlasting van het bloed door een' lancetsteek. c. *Groote zwakte en slapte van de vezelen.* a). Wasschingen met dec. ratanh., dec. salic. alb., tormentill., enz. b). Inwrijving met eene zalf, bestaande uit tannine en axung. porci.

Aanw. 2.

a. *Ontsteking.* a). Bloedzuigers in den omtrek. b). Opening van de ontstokene aanbei door een' lancetsteek. c). Weekmakende, pijnstillende pappen en omslagen. d). Inwrijvingen van ung. hydrarg. cin. met extr. bellad.

Aanm.
Pijnlijk verharde knobbels, zoogenaamde mariscae, tracht men ongevoelig te maken door zamentrekkende middelen, vooral door eene zalf uit tannine en axung. porci.

b. *Beklemming.* a). Terugbrenging door manipulatiën (waarbij men den lijder doet persen, als bij den stoelgang), en indien zulks niet spoedig gelukt. b). Inwrijvingen met belladonna-zalf. c). Opening der beklemde aanbeijen, en als zulks niet aan de verwachting beantwoordt. d). Doorklieving van de aarssluitspier, onder de huid bij het staartbeen. c. *Ontaarde aanbei.* a). Wegneming door het mes of door de schaar. b). Afbinding. c). Branding. d. *Verbloeding.* a). Koude, zamentrekkende inspruitingen (sol. aluminosa). b). Tamponering. c). Branding met gloeijend ijzer.

Aanm.
Matige verbloedingen mogen echter niet onderdrukt worden, maar moeten daarentegen door warme dampbaden worden bevorderd.

Aanw. 3.

Vernietiging van de aanbei door, a. Wegneming met het mes

of met de schaar. b. Afbranding, bij inwendige, vooral door rondgaande branding van den steel, met het brandmiddel van FILHOS (AMUSSAT).

B. *Alg.*

Aanw.

1. De toevallen te lenigen.
2. De uitgangen en de gevolgen te bestrijden.
3. De ziekte, van welke de aanbei als verschijnsel te beschouwen is, te behandelen.

Midd.

Aanw. 1.

a. *Bij stoelverstopping.* a). Ol. ricin. met extr. belladonn. b). Flor. sulph. met syr. comm. of supertart. potass.

b. *Bij ontsteking.* Verkoelende middenzouten.

Aanw. 2.

Verschillend naar gelang van den toestand.

Aanw. 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 826.

LEEFREGELEN.

1. Spaarzame, verkoelende diëet, vooral in geval van hitte, jeukte of pijnlijkheid.
2. Rijkelijk gebruik van koud water.
3. Rust, met vermijding van de staande houding.

HONDERD VIER EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

WATERVAATSUITZETTING.

LYMPHANGIEKTASIA.

§ 827.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene vermeerdering in ruimte met weefselverandering van een of meer watervaten.
2. *Menigvuldigheid in voorkomen.* Zeer zeldzaam. Door mij slechts eenmaal waargenomen.
3. *Ligchaamsdeelen.* a. Tusschen de schouderbladeren. b. In de lendenen. c. Aan de bovenvoorvlakte van de dij.
4. *Tijdperken.* a. Uitzettings-. b. Scheurings- en uitstortingstijdperk.

§ 828.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Aangeborene, of door kwaadsappigheid verkregene, ziekelijke gesteldheid van het watervaatstelsel.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Kneuzing

§ 829.

VERSCHIJNSELENLEER.

Eerste tijdperk.

A. *Eigene verschijnselen.*

1. Vaste zwelling in het bindweefsel, welke in den beginne
2. Eene wit-grijze, later eene geel-roode kleur heeft, en in welke men
3. Door het gezigt en het gevoel een net van vaten, welke den omvang van eene ravenpen kunnen hebben, waarneemt.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

Tweede tijdperk.

A. *Eigene verschijnselen.*

Na korteren of langeren tijd wordt de huid

1. Rozenrood, en ontstaat er nu
2. Een gezwel, dat de volgende eigenschappen heeft. a. Weinig omschreven. b. Veerkrachtig. c. Vochtgolvend is, en d. Steeds in omvang toeneemt. Na eenigen tijd ontstaan er
3. Een of meer kleine openingen in de huid, uit welke zich
4. Eene zekere, soms zeer belangrijke hoeveelheid, gewoonlijk helder doorschijnend, doch ook wel eens met een weinig etter gemengd vocht ontlast.

Aanm.
In het 2e tijdperk draagt het gezwel bij eenigen den naam van lymph-gezwel (lymphoncus).

B. *Algemeene verschijnselen.*

Bij belangrijk verlies van lympha, algemeene verzwakking.

§ 830.

VOORZEGGINGSLEER.

1. De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, daar bij eene doelmatige behandeling de genezing gewoonlijk volgt:

2. Kwaadsappigheid kan echter de voorzegging ongunstig wijzigen.

§ 831.

BEHANDELINGSLEER.

Eerste tijdperk.

A. *Pl.*

Aanw.

De ziekelijke gesteldheid der watervaten te herstellen.

Midd.

a. Inwrijving van ung. hydrarg. cin., met

b. Uitdrijvend verband.

B. *Alg.*

Geene eigendommelijke, tenzij bestaande kwaadsappigheid te bestrijden.

Midd.

Verschillend naar gelang van de kwaadsappigheid.

Tweede tijdperk.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Het vocht te ontlasten, onmiddellijk opgevolgd door:
2. In het gezwel eene ontsteking op te wekken, door welke de vaten zich sluiten.

Midd.

Aanw. 1.

Punctie met de trocart, onmiddellijk opgevolgd door inspuitingen met een middel, bestaande uit a. Nitras hydrarg. liq. unc β. b. Aq. foeniculi unc. iij β (NASSE).

Aanm.

1. In het geval, door mij in het jaar 1818 in het instructie-hospitaal te Leiden waargenomen, volgde er onder de aanwending van dit middel, belangrijke ontsteking, spoedig opgevolgd door genezing. Zie C. PFLUG, *Specimen medicum inaugurale, exhibens ideam generalem angiectasiae cum annexis observationibus.* Lugd. Batav. 1821.

2. Indien het gezwel reeds van zelve geopend is, behoeft men geene punctie te maken.

B. *Alg.*

Aanw.

De krachten te ondersteunen, in geval van uitputting.

Midd.

a. Cort. peruv.

§ 832.

LEEFREGELEN.

1. Rust van het deel.
2. In geval van uitputting goede voedselen, ondersteund door rooden wijn.

Zie verder omschreven bindweefselontsteking.

HONDERD VIJF EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

HAARVATEN-UITZETTING.

TELEANGIEKTASIA.

Gelijkbeteekenende benaming. MOEDERVLEK. NAEVUS MATERNUS.

§ 833.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene aangeborene, tegennatuurlijke ontwikkeling of uitzetting van haarvaten, waardoor eene gezwollene en wankleurige vlek gevormd wordt.
2. *Weefsels.* a. De huid, (vooral), doch ook b. Dieper, zelfs tot op de beenderen.
3. *Uitgangen.* a. Aan zich zelve overgelaten kan het gebrek jaren lang, ja het geheele leven door blijven bestaan, zonder stoornissen te weeg te brengen, en kan het zelfs verdwijnen. (ook door mij waargenomen) b. Geprikkeld wordende, kan het ontaarden en dan verschijnselen ten gevolge hebben, die zelfs het leven in gevaar brengen.

§ 834.

OORZAKENLEER.

Waarschijnlijk psychische of physische aandoening van de moeder, gedurende de zwangerschap, waarvan mij verscheidene voorbeelden bekend zijn.

§ 835.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. *Omtrek.* Geene afwijkingen.
2. *Uitwendig voorkomen.* a. Op de huid voorkomende, heeft zij dikwijls in den beginne slechts het aanzien van een' vloobeet, of van een klein spinneweb: in eenige gevallen is zij grooter. b. De kleur is helder rood, blaauw-rood, graauw of zwart. c. Eenige doen klopping gevoelen. d. Vooral de donker gekleurde zijn met haren bezet.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

1. Gewoonlijk blijft zij levenslang in den oorspronkelijken toestand, en neemt slechts bij het intreden van de huwbaarheid, en bij tragen en onderdrukten stondenvloed toe; in andere gevallen ontwikkelt zij zich meer, zoodat zij eindelijk eenen belangrijken omvang kan verkrijgen.
2. Bij verwonding kan, vooral bij de kloppende, hevige verbloeding ontstaan.
3. Onvoorzigtig geprikkeld, ontaardt zij, neemt in omvang toe, verweekt meer en meer, breekt open en ontlast eene zeer stinkende stof.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene, tenzij bij ontaarding, wanneer er zelfs verschijnselen van bloedbederfkoorts kunnen intreden. (Zie *mijn Beknopt Verslag van hetgeen in de heelkundige afdeeling van het Rijks-militaire hospitaal ter instructie te Utrecht gedurende het jaar* 1829 *is voorgekomen.* pag. 48 en v.)

§ 836.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig. (Zie de uitgangen).

§ 837.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. Niet hinderende moedervlekken onaangeroerd te laten.
2. Stoornis te weeg brengende, of zich uitbreidende te vernietigen of weg te nemen.

Midd.

Aanw. 2.

Ter vernietiging. a. Zamentrekkende middelen, vooral aq. creosot., acet. concentrat., sol. alumin. enz. b. Drukking. (Deze beantwoordt zelden aan de verwachting). c. Opwekking van ontsteking in het gezwel door a). Inenting van tart. emet. b). Branding met lap. caustic., lap. infernal. of mineraal-zuren. c). Inenting van koepokstoffen op hetzelve. d). Acupunctuur. e). Binding bij gedeelten. f). Het gloeijend ijzer.

Ter wegneming. a. Afbinding. b. Het mes.

Aanm.

Bij onderhuidsche haarvatenuitzetting is alleen het doorhalen van *setons*, die men hierin maanden lang laat verblijven, nuttig bevonden (STROMEIJER en anderen).

B. *Alg.*

Aanw.

De koorts (zie boven) te bestrijden.

Midd.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 838.

LEEFREGELEN.

Het gebrek vooral tegen werktuigelijke prikkeling te beschutten.

VEERTIENDE AFDEELING.

VERNAAUWINGEN.

Stenoses.

HONDERD ZES EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

SLOKDARMVERNAAUWING.

OESOPHAGOSTENOSIS.

Gelijkbeteekenende benaming. STRICTURA OESOPHAGI.

§ 839.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene vermindering van ruimte (ten gevolge van weefselverandering) in eenig gedeelte van deze buis.
2. *Gewone zitplaats.* Even beneden het ringvormig kraakbeen; op andere plaatsen kan dezelve echter ook voorkomen.
3. *Wezen en hierop gegronde verdeeling.* a. Verdikkingsvernaauwing, *Hypertrophioesophagostenosis.* b. Vereeltingsvernaauwing, *Tylodoesophagostenosis.* c. Verkraakbeeningsvernaauwing, *Chondrodoesophagostenosis.* d. Kankervernaauwing, *Karkinomatoesophagostenosis.*

Aanm.

Deze onderscheidene soorten zijn dikwerf slechts ontaardingen van eene oorspronkelijke verdikking.

4. *Gedaante.* a. Plaat- of vlekvormig. b. Langwerpig. c. Ringvormig.

5. *Uitgangen.* a. *Beterschap* (zeldzaam) b. *Gevolgziekten.* a). Verzwering en zelfs doorboring van het onderste gedeelte van den slokdarm, (zelfs bij het bestaan van vernaauwing in het bovendeel dezer buis). b). Uitzetting, zoogenaamde slokdarmkrop, of slokdarmaanhangsel (diverticulum), (wanneer dezelve lager voorkomt) boven de vernaauwing. c). Vergroeijing van den slokdarm met de luchtpijp, opgevolgd door luchtpijpstering. d). Vergroeijing van den slokdarm met de wervelzuil, en hierdoor e). Beenzweer. f). Uittering en de dood.
6. *Verwikkeling met:* Kanker- en syphilitische kwaadsappigheid.

§ 840.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
1. Syphilitische kwaadsappigheid.
2. Het voortgezet gebruik van heete spijzen en dranken.
3. Misbruik van sterken drank.
4. Misbruik van tabak.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*
1. Alles, wat in staat is, om eene slepende ontsteking van den slokdarm op te wekken (zie slokdarmontsteking, in de handleiding der Geneeskunde).
2. Het inslikken van loogzouten en geconcentreerde zuren, alsmede het verblijf van vreemde ligchamen in den slokdarm en hierdoor verzwering.
3. Slokdarmkanker.

§ 841.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*
1. Uitwendig voelt men dikwijls eene verharde of gevoelige plaats.

2. Bij het inwendig onderzoek ontwaart men eene afwijking in de bewerktuiging van den slokdarm.

Aanm.

Tot dit onderzoek bezigt men eene was-bougie, eene slokdarm-sonde, een spons-balein of de hiertoe bestemde sonde van DUPUYTREN.

3. Door een afgietsel-stift uit was kan men meer zekerheid erlangen, vooral om de vernaauwing van eene verzwering van den slokdarm te onderscheiden.
4. De auscultatie aan de linkerzijde der borstwervelen doet bij het slikken een eigenaardig geluid waarnemen.
5. Het slikken is belemmerd en veroorzaakt een gevoel van lastige spanning, drukking, droogheid en pijn, ontwaringen, die zoo hevig kunnen zijn, dat zij zelfs stuipen kunnen opwekken.

B. *Terugkaatsings- en medegevoelsverschijnselen.*

1. Vrees om spijs te nuttigen.
2. Folterende honger.
3. Gedrukte gemoedsstemming.
4. Stuipen.

C. *Algemeene verschijnselen.*

Uittering.

Aanm.

De verschijnselen zijn in den beginne gering, en nemen langzamerhand toe.

§ 842.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen zeer ongunstig; slechts zelden gelukt het, dit gebrek te beteugelen, en de dood is na een langdurig en smartvol lijden het gewone gevolg.

§ 843.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De vernaauwing zoo mogelijk op te ruimen, of ten minste te verhinderen, dat zij zoo belangrijk worde, dat er geene voedsels meer kunnen worden doorgeslikt.

2. De voeding langs andere wegen te doen plaats hebben.
3. Verwikkelingen te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

Het inbrengen door de vernaauwing van a. Slokdarm-bougies. b. De spons-balein. c. Geknopte metalen sondes. d. Metalen of elastieke buizen. e. De slokdarm-verwijd-draad van JAMESON. f. Cauterisatie met lap. infern. (ANDREWS).

Aanw. 2.

De slokdarm-snede, alleen in zeer belangrijke gevallen, om door de gemaakte opening eene slokdarm-sonde in de maag te brengen, ten einde langs dezelve voedsels in te spuiten.

Aanw. 3.

Verschillend naar gelang van de verwikkeling.

B. *Alg.*

Aanw.

1. Verwikkelingen te bestrijden.
2. De krachten te ondersteunen.

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend naar gelang van den toestand.

Aanw. 2.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 844.

LEEFREGELEN.

1. Men vermijde al datgeen, wat bloedsaandrang naar den slokdarm kan opwekken.
2. De voedselen mogen niet prikkelend zijn, en moeten veelal slechts laauwwarm en half vloeibaar worden toegediend.
3. In geval de slikking in belangrijken graad belemmerd is, en er geene aanwijzing bestaat, om den lijder door eene opening in den slokdarm te voeden, brengt men hem voedselen (lavementen uit bouillon met eijeren, of melk met eijeren) door den aars aan.

HONDERD ZEVEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

ENDELDARMVERNAAUWING.

PROKTOSTENOSIS.

Gelijkbeteekenende benaming. STRICTURA RECTI.

§ 845.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene vermindering van de ruimte van den endeldarm, ten gevolge van weefselverandering van deszelfs wanden.
2. *Oorsprongsverhouding.* a. Aangeboren, of b. Later verkregen.
3. *Zitplaats.* Gewoonlijk 2 à 3 duim boven den aars.
4. *Wezen, en hierop gegronde verdeeling.* a. Verdikkingsvernaauwing, *Hypertrophiko-proktostenosis.* b. Vereeltingsvernaauwing, *Tylodo-proktostenosis.* c. Verkraakbeeningsvernaauwing, *Chondrodo-proktostenosis.* d. Verbeeningsvernaauwing, *Osteodo-proktostenosis.* e. Likteekingsvernaauwing, *Ule-proktostenosis.* f. Kankervernaauwing, *Karkinomatodo-proktostenosis.*
5. *Uitgangen.* a. *Herstelling.* b. *Doorboring* van den darm boven de vernaauwing, en hierdoor uitstorting van drekstof, in a). Het omringende bindweefsel. b). De scheede. c). De pisblaas. d). De buikholte, waardoor drek-ettergezwel, drek-pijpzweer en doodelijke buikvliesontsteking. c. *Stoornis* van de voeding en

hierdoor uittering. d. *Verdere vernaauwing* en *ontaarding*. e. *Hectische koorts*, en de *dood*.

6. *Verwisseling met:* a. Gesteeld gezwel. b. Wratten. c. Aderuitzetting. d. Vergrooting van de baarmoeder en van de eijerstokken. e. Bekken-beenuitwas. f. Vergrooting en verharding van den voorstander.

Aanm.

Door alle deze toestanden kan de ruimte van den endeldarm verminderd zijn, en doen er zich dus verschijnselen van vernaauwing voor.

§ 846.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Vrouwelijk geslacht.
2. Het tijdperk van het ophouden der maandstonden.
3. Gevorderde leeftijd.
4. Kwaadsappigheid, vooral de jichtige en syphilitische.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

In het algemeen alles, wat in staat is, om ontsteking en verzwering op te wekken en wel vooral:

1. Vreemde ligchamen.
2. Druiperstofverplaatsing.
3. Pederastie.
4. Kwaadsappigheid.

§ 847.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

1. In den beginne jeukende, stekende, brandende pijnen in den endeldarm, soms gepaard gaande met:
2. Drukking in de lendenen.
3. Spanning in den onderbuik.
4. Stoelverstopping of buikloop.

5. Later wordt de stoelgang moeijelijk en pijnlijk, en dat wel in zulk eene mate, dat er flaauwte en stuipen door kunnen opgewekt worden. In een nog meer gevorderd tijdperk ontlast de lijder slechts het dunne gedeelte der drekstoffen, terwijl het dikkere boven de vernaauwing wordt opgehoopt, waardoor weder andere verschijnselen, zoo als: a. Verlies van eetlust. b. Misselijkheid. c. Braking, ja zelfs drekbraking, ontstaan.
6. Soms ontlasting van bloed, etter, of eenige andere afscheiding uit den anus.
7. Door het onderzoek met den vinger of met eene dikke bougie, kan men de vernaauwing dadelijk waarnemen.

B. *Terugkaatsings- en medegevoelsverschijnselen.*
1. Stoornis in de spijsvertering.
2. Flaauwte.

C. *Algemeene verschijnselen.*
1. Uittering.
2. Hectische koorts en de dood.

§ 848.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet gunstig, gewijzigd door:
1. Den aard.
2. De zitplaats.
3. Den graad van vernaauwing.
4. De oorzaken, en
5. Het gestel van den lijder.

Aanm.

Hoe hooger in den darm de vernaauwing gezeteld is, des te ongunstiger.

§ 849.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De oorzaken op te ruimen.

2. De vernaauwing te vernietigen.
3. De gevolgen van de ophooping der drekstoffen achter de vernaauwing te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

Verschillend naar gelang van de oorzaken. Bij slepende ontsteking, inspuiting met het middel van KOPP: calom. gr. i—vi. pulv. g. arab. dr. iv., inf. rad. valer. unc. i. β.

Aanw. 2.

a. Uitzetting door proppen, was-bougies of geprepareerde spons. b. Cauterisatie met lap. infern. c. Insnijding der vernaauwing. d. Uitsnijding, zelfs geheele extirpatie van den endeldarm, tot boven de vernaauwing. (In dit geval is men gewoonlijk tevens verpligt, om eenen nieuwen aars aan den buikwand in den karteldarm te vormen (AMUSSAT).

Aanm.

Bij geheele doorklieving van de vernaauwing, uitgevoerd door de bekwame hand van DE RIEMER, heb ik eenmaal versterving, spoedig opgevolgd door den dood, zien ontstaan.

Aanw. 3.

Lavementen van olieachtige, verdunnende zelfstandigheden.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De oorzaken op te ruimen.
2. De gevolgen, ontstaan door ophooping van drekstoffen achter de vernaauwing, te bestrijden.
3. De krachten van den lijder te ondersteunen.

Midd.

Aanw 1.

Verschillend naar gelang van de oorzaken.

Aanw. 2.

Zachte laxantia, vooral het ol. ric. met extr. belladonn.

Aanw. 3.

Zie de handleiding der Geneeskunde.

§ 850.

LEEFREGELEN.

1. Van bijzonder belang is het, dat de voedsels zoodanig worden gekozen, dat er zich zoo min mogelijk vaste drekstoffen vormen. De lijder onthoude zich dus van grof brood, rijst, aardappelen, enz. en make zooveel mogelijk gebruik van eijeren, bouillon, oesters, enz., waarbij de gesteldheid van de spijsverteringswerktuigen in acht moet genomen worden.
2. Vooral bij het afnemen der krachten moet de voeding rijkelijk zijn, en zelfs door rooden wijn ondersteund worden.

HONDERD ACHT EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

AARSVERNAAUWING.

ARCHESTENOSIS.

Gelijkbeteekenende benaming. STRICTURA SPASTICA ANI.

§ 851.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men het onvermogen om den aars naar behooren te kunnen uitzetten, ten gevolge van verslapping of verlamming van den *levator ani.*
2. *Zamenstelling met:* Splijting van het slijmvlies aan den rand van den aars (gewoonlijk).

§ 852.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*
 1. Beide geslachten.
 2. Huwbare leeftijd.
 3. Het tijdperk van het ophouden der maandstonden.
 4. Buikvolbloedigheid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Onderscheidene invloeden, welke eigenlijdend of bij terugkaatsing op den aars inwerken.

§ 853.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene vers chijnselen.*

1. Het gebrek ontwikkelt zich nagenoeg onmerkbaar onder een gevoel van hitte en branding bij den stoelgang.
2. Langzamerhand wordt de stoelgang moeijelijk.

   Bij plaatselijk onderzoek vindt men:
3. Den aars zeer sterk gesloten.
4. In den aarsrand ziet men een of meer splijtingen in het slijmvlies.

Aanm.

Op zekere tijden kan de aars zoo weinig geopend worden, dat de drekstoffen zich onder de hevigste pijnen slechts ter dikte van eene pennenschacht ontlasten.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene eigendommelijke.

§ 854.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, daar in vele gevallen genezing verkregen wordt.

§ 855.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pt.*

Aanw.

1. Het onvermogen van den *levator ani* te herstellen, en indien zulks niet gelukt, dan:
2. Den *sphincter ani* te doorklieven.
3. De splijtingen tot genezing te brengen.

Midd.

Aanw. 1.

Inspuitingen van inf. rad. ratanh. (TROUSSEAU).

Aanw. 2.

Onderhuidsche doorklieving met het mes van BLANDIN.

Aanw. 3.

Touchering met lap. inf.

B. *Alg.*

Geene bijzondere.

§ 856.

LEEFREGELEN.

Zie het 1e. punt bij de vorige vernaauwing.

HONDERD NEGEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

PISWEGVERNAAUWING.

URETHROSTENOSIS.

Gelijkbeteekenende benaming. STRICTURA URETHRAE.

§ 857.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de vernaauwing van de ruimte van den pisweg, ten gevolge van weefsel-verandering van deszelfs slijmvlies.

Aanm.

De krampachtige vernaauwing, de vernaauwing door gesteelde gezwellen, en die door zwelling van den voorstander, behooren dus niet tot dit onderwerp.

2. *Zitplaats.* In het sponsachtig gedeelte, en wel meer bepaald a. Daar, waar dit gedeelte in het vliezige gedeelte overgaat, en b. In de schuitswijze holte. (D. J. A. ARNTZENIUS.)

Aanm.

Alhoewel zeldzaam, kunnen vernaauwingen op alle andere punten van den pisweg voorkomen.

3. *Wezen, en hierop gegronde verdeeling.*
   a. Verdikkings-vernaauwing, *Hypertrophikurethrostenosis.*
   b. Uitzweetselvernaauwing (verdikkingsvernaauwing), *Pseudoplastikurethrostenosis.* a). Inwendig, (op de inwendige vlakte

van het slijmvlies). b). Uitwendig, (op de uitwendige vlakte van het slijmvlies).

c. Vereeltingsvernaauwing, *Tylodurethrostenosis.*

d. Vleeschheuvelige vernaauwing, *Sarkomatodurethrostenosis.*

e. Likteekingsvernaauwing, *Ulurethrostenosis.*

f. Aderspattige vernaauwing, *Phlebektasurethrostenosis.*

4. *Gedaante.* a. Langwerpig. b. Halfringvormig. c. Ringvormig. d. Klapvliesvormig, (*Bride* der Franschen). e. Korrelvormig.

5. *Getal.* Dikwijls slechts één, doch er kunnen ook meer, ja zelfs verscheidene gelijktijdig aanwezig zijn.

6. *Uitgangen.* a. *Herstelling.* b. *Gevolgen en gevolgziekten.* a). Ontsteking van den voorstander, de zaadblaasjes, de pisblaas en de nieren. b). Uitzetting van den pisweg achter de vernaauwing, slepende ontsteking van deze plaats, dikwijls opgevolgd door c). Bersting van het slijmvlies en daardoor pisgezwel, met al de gevolgen van dien. d). Zamenkrimping van den pisweg voor de vernaauwing. e). Slijmvloed onder den vorm van slepende piswegontsteking. f). Veranderde rigting van den pisweg. g). Verlamming van den hals van de blaas, en daardoor onvermogen, om de pis op te houden. h). Zakswijze uitzetting van het slijmvlies van de blaas, (ten gevolge van terughouding van de pis).

In deze zakken kunnen zich steenen vormen, en kunnen zij tot ingewandsbreuken in de blaas aanleiding geven.

i). Blaasbreuk. k). Belemmering in de ontlasting van het zaad, en daardoor onvruchtbaarheid. (Soms echter heeft de vernaauwing op de vruchtbaarheid geenen invloed). l). Voorvalling van den endeldarm. m). Valsche pisweg. n). Gedrukte gemoedsgesteldheid van den lijder. o). Pisbloedbederfkoorts.

7. *Zamenstelling met:* a. Pisgezwel. b. Pispijpzweer. c. Balontsteking. d. Voorstanderontstekingen, verharding, enz. e. Slepende ontsteking van de blaas en de nieren, met al de gevolgen van dien.

8. *Verwikkeling met*: a. Eigenaardige tusschenpoozende koorts, (vooral door de aanwending van bougies opgewekt). b. Pisbloedbederfkoorts.

9. *Verwisseling met:* a. Krampvernaauwing. b. Gesteeld gezwel. c. Slepende piswegontsteking, en d. Vreemde ligchamen in den pisweg.

§ 858.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Mannelijk geslacht.

Aanm.

Bij vrouwen zijn de vernaauwingen van den pisweg zeldzaam.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Slepende ontsteking van den pisweg.

Aanm.

In zeldzame gevallen kan deze ontsteking opgewekt worden door andere prikkels, zoo als a. Zelfbevlekking. b. Jicht. c. Buikvolbloedigheid. d. Aanbeijen. e. Ontsteking van omringende deelen, vooral van den voorstander, en f. Aandoening van het ruggemerg.

§ 859.

VERSCHIJNSELENLEER.

A. *Eigene verschijnselen.*

1. Bij het uitwendig onderzoek van den pisweg voelt men dikwerf eene harde plaats of streng.
2. Bij het inwendig onderzoek met de bougie ontmoet men eene belemmering, om tot in de blaas te geraken.
3. Door een afdruksel-stift van DUCAMP, kan men zich verder van de juiste zitplaats, de gedaante, en dikwijls van den aard der vernaauwing overtuigen.
4. De pisontlasting is min of meer belemmerd, soms zelfs geheel onmogelijk.
5. De pisstraal is dunner, plat, spiraalvormig of gesplitst, en soms naar eene zijde afwijkende.
6. In belangrijke gevallen ontstaat er verlamming van de blaas,

en hierdoor onwillekeurige afvloed van de urine, het gevolg van te sterke uitzetting van de blaas.

7. De pis bevat gewoonlijk eene aanzienlijke hoeveelheid slijm, soms zaad of etter.
8. De pis verspreidt eene scherpe ammoniak-lucht.
9. Gewoonlijk bestaat er slijmvloed, in den vorm van slepende piswegontsteking.
10. Bij de aderspattige vernaauwing ontstaan soms verbloedingen, vooral bij het terugtrekken van de bougie, en is het inbrengen van den katheter gemakkelijker, dan de pisstraal zoude hebben doen vooronderstellen, ook nemen de verschijnselen nu af, dan weder toe, al naar dat de vaten minder of meer gevuld zijn.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene, tenzij die door verwikkeling opgewekt, onder welke vooral behooren:

1. Eene eigenaardige tusschenpoozende koorts, en
2. Pisbloedbederfkoorts.

C. *Onderscheidings-verschijnselen met krampvernaauwing.*

1. Deze vernaauwing treedt plotseling in en laat gewoonlijk plotseling na.
2. Bij een uitwendig onderzoek ontwaart men geene verhardingen, enz.
3. Bij het inwendig onderzoek met een afgietsel-stift verkrijgt men eenen stompen kegel.
4. Dezelve is steeds in het vliesachtige gedeelte van den pisweg gezeteld.
5. Koude en gemoedsaandoeningen, soms andere prikkels, kunnen dezelve opwekken.

Aanm.

De krampvernaauwing is door mij slechts twee malen waargenomen.

§ 860.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, gewijzigd echter door:

1. Den aard.
2. Den vorm.
3. De zitplaats.
4. Den tijd van duur.
5. De zamenstelling.
6. Het gestel van den lijder.

Aanm.

1. Na de herstelling vormt de vernaauwing zich dikwijls op nieuw.
2. Onder alle vernaauwingen is die door verdikking de minst belangrijke, terwijl die door likteeken of vaatuitzetting als de gewigtigste te beschouwen is.
3. Wat de zitplaats betreft, zijn de vernaauwingen in het achterste gedeelte van den pisweg altijd belangrijker en moeijelijker te behandelen dan die, welke meer naar voren gezeteld zijn.
4. Eenige gestellen kunnen het inbrengen van bougies niet verdragen, worden door de eigenaardige tusschenpoozende koorts en andere toevallen aangedaan, zoodat men van derzelver aanwending moet afzien. VELPEAU vermeldt zelfst gevallen, die doodelijk eindigden.

§ 861.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De vernaauwing op te ruimen.
2. Zamenstellingen en gevolgen te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Inwendige drukking door bougies. b. Branding door lapis inf. in eigen werktuigen (brandstiften) gegoten of door eene in eene elastieke buis bevatte bougie, aangebragt. c. Insnijding van de vernaauwing met den urethrothome van RICORD.

Aanm.

1. a. In verreweg de meeste gevallen is de drukking door bougies voldoende. b. Wij geven de voorkeur aan was-bougies, in enkele omstandigheden kunnen echter tinnen bougies van veel nut zijn. c. Bougies, met een knopje voorzien, verdienen bij zeer naauwe stricturen de voorkeur (ARNTZENIUS.) d. De bougies kunnen ingebragt worden bij ligging op den rug, bij ligging op een der zijden, of bij voorover gebogen stand van den lijder. Nu eens gelukt deze, dan weder gene wijze. In zeer moeijelijke gevallen werd meermalen bij ligging van den lijder op de zijde het doel bereikt.
2. De branding is aangewezen bij a. Hoogst gevoelige vernaauwingen. b. Vernaauwingen, die zoo aanmerkelijk zijn, dat men er met geene bougie in kan dringen. c. Zeer harde, eeltachtige vernaauwingen, en d. Gevallen, bij welke drukking door de bougie niet verdragen wordt (bij eenige individuën namelijk ontstaan er door de aanwending van bougies, tusschenpoozende koortsen en andere belangrijke verschijnselen).
3. De branding kan gedaan worden direct van boven naar beneden (bij nagenoeg volkomene sluiting van den pisweg) *tot op de vernaauwing* of van binnen naar buiten, *in de vernaauwing*.
4. De insnijding kan te pas komen bij zeer harde en klapvliesvormige vernaauwingen, vooral wanneer zij nabij het *orificium externum* gezeteld zijn, en om de genezing door bougies te bespoedigen.
5. Meermalen is men genoodzaakt, de onderscheidene geneeswijzen in hetzelfde geval te verbinden.
6. Wegens de neiging tot wederinstorting, moeten herstelde lijders nu en dan eene genoegzaam dikke bougie tot door de vernaauwing brengen, en eenige minuten in dezelve laten vertoeven.
7. Bij aderspattige vernaauwing hebben ijskoude omslagen of inspuitingen eenen günstigen invloed.

Aanw. 2.

a. *Belette pislozing.* a). Gedwongene inspuiting (injection forcée) met koud of laauw water. b). Bloedige katheterisering (cathéterisme forcé) met het werktuig van J. J. KISCH, of met een dikken, regt naar de punt toe nagenoeg stomphoekig gebogen katheter (vooral voor de verdikkingsvernaauwing) (BLASIUS). c). Opening van den pisweg achter de vernaauwing (Boutonnière). d). Doorboring van de blaas (punctio vesicae).

Aanm.

1. Tot deze operatien moet men niet te spoedig overgaan, daar er in verreweg de meeste gevallen eene droppelwijze ontlasting van urine volgt, wanneer de blaas bovenmate uitgezet is, (werktuigelijke pislozing).

2. De bloedige katheterisering is eene kunstbewerking, die groote omzigtigheid vereischt, door welke men ligtelijk eenen valschen weg kan vormen, waartoe men dus niet te ligtvaardig moet overgaan. Door eenigen is dezelve dan ook geheel verworpen; mij is echter een geval voorgekomen, waar het bij de lijkopening bleek, dat deze kunstbewerking, tijdig uitgevoerd, van veel nut had kunnen zijn. Bij dezen lijder, die ten gevolge van opvolgende ziekten van het pisafscheidingstoestel, met welke hij in het Rijks Hospitaal was opgenomen, overleed, vonden wij, dat de pisweg door een dun, doch stevig, vliesvormig uitspansel, nagenoeg volkomen gesloten was.

b. *Ontsteking van omringende deelen.* (Zie de behandeling tegen deze aangegeven).

B. *Alg.*

Aanw.

De plaatselijke behandeling ter bestrijding van de zamenstelling te ondersteunen.

Midd.

Aanw.

Belette urineloozing. a. Warme pappen. b. Algemeene warme baden. c. Mixt. oleosa. d. Pulv. DOVERI, met of zonder camphor. e. Camphor en opium in lavementen. f. Algemeene en plaatselijke bloedsontlasting, vooral bij de aderspattige vernaauwing.

§ 862.

LEEFREGELEN.

1. In belangrijke gevallen en bij eenigzins gewigtige zamenstelling, volstrekte rust, zelfs te bed.
2. In minder belangrijke gevallen vermijde men niettemin alle inspanning en onthoude zich van het te paard rijden, dansen, springen en andere gymnastische oefeningen.
3. Men vermijde alles, wat bloedsaandrang naar den pisweg kan opwekken, dus wellustige denkbeelden, wellustige lectuur, te warme kagchels of haarden, enz.
4. Men onthoude zich van den bijslaap, tenzij door onthouding aanhoudende, of dikwijls intredende lastige erectiën plaats hebben.

5. Men onthoude zich van wijn, spirituosa, specerijen en van de zaad- en urine-afscheiding aanzettende zelfstandigheden, en make een matig gebruik van verzachtende dranken, orgeade, dec. hord. met aq. fl. naphae en suiker, water en melk, enz.
6. De kleeding, vooral die der onderste ledematen, van den bilnaad en den onderbuik, zij eer warm dan koel.
7. Zooveel mogelijk verblijve de lijder, althans in eenigzins belangrijke gevallen, in eenen gelijkmatigen, eer warmen dan koelen dampkring.
8. Afleidingen voor den geest zijn zeer aan te raden.

HONDERD EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

VOORHUIDSVERNAAUWING.

POSTHOSTENOSIS.

§ 863.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men eene vernaauwing der ruimte van de opening van de voorhuid.
2. *Verdeeling naar de betrekking, in welke zich de voorhuid tot den eikel bevindt.* a. Vernaauwing voor den eikel, *Phymosis.* b. Vernaauwing achter den eikel, *Paraphymosis.*

Voor den eikel.

§ 864.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Hieronder verstaat men dien toestand, bij welken de voorhuid den eikel bedekt en derzelver opening zoo zeer vernaaawd is, dat zij niet of slechts met moeite over den eikel kan terug getrokken worden.
2. *Levensuiting en hierop gegronde verdeeling.* a. Werkdadig, ontstekingsvernaauwing. b. Lijdelijk, zuchtige vernaauwing.
3. *Oorsprongsverhouding.* a. Aangeboren, of b. Later verkregen.
4. *Uitgangen.* a. *Genezing* door oplossing. b. *Gevolgziekten.* a). Slepende verharding. b). Ettergezwel. c). Verzwering.

d). Versterving. e). Doorboring, (dikwerf met voorvallen van den eikel door de opening). f). Vergroeijing met den eikel. g). Constitutionele syphilis.

5. *Zamenstelling met:* a. Eikelontsteking. b. Sjanker. c. Wratten.

§ 865.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

1. Mannelijk geslacht.
2. Jeugdige leeftijd.
3. Lange voorhuid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

Al datgeen, wat in staat is, om de voorhuid in eenen ontstekingstoestand te brengen, bijzonder:

1. Syphilitische smetstof in de voorhuid verspreid.
2. Syphilitische zweren.
3. Zelfbevlekking.
4. Moeijelijke bijslaap.
5. Winterhuidontsteking.
6. Afscheiding van scherpe stoffen door den eikel.
7. Onreinheid.
8. Aanbeijen-bloedsaandrang (zeldzaam).
9. Verzwering van de voorhuid, met opvolgend verkort likteeken.

§ 866.

VERSCHIJNSELENLEER.

Ontstekingsvernaauwing.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

De voorhuid is: a). Roosachtig of donkerrood. b). Gespannen. c). Gezwollen; hare opening is d). Vernaauwd, waarbij e). Etterachtige slijmafscheiding, en f). Pijn bij de pislozing.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Zie de uitgangen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Bij hevige vormen, koorts.

Zuchtige vernaauwing.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

De voorhuid is a). Bleekrood. b). Zeer gezwollen. c). Zuchtig. d). Week. e). Glanzig. f). Half doorschijnend. g). Weinig pijnlijk.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Langzame overgang in oplossing.

Zie verder de uitgangen.

Aanm

De zuchtige vernaauwing laat zelden eenigzins belangrijke gevolgziekten na.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

Aangeborene vernaauwing.

A. *Eigene verschijnselen.*

1. Zonder ontsteking of zuchtige verschijnselen, is de opening van de voorhuid slechts vernaauwd, waardoor:
2. De ontlasting van de pis in meer of mindere mate belemmerd kan zijn,
3. De bijslaap moeijelijk uit te oefenen is, en
4. Het smegma van den eikel zich tusschen dit deel en de voorhuid ophoopt.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

§ 867.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, echter gewijzigd door:

1. De levensuiting.
2. De uitgangen.
3. De zamenstellingen, welke zelfs eene bloedige kunstbewerking noodzakelijk kunnen maken en constitutionele syphilis (ook zonder dat er sjankers bestonden) ten gevolge kunnen hebben.

§ 868.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De ruimte te herstellen.
2. De uitgangen te leiden.
3. De zamenstellingen te bestrijden.

Midd.

Ontstekingsvernaauwing.

Aanw. 1.

a. Bloedsontlastingen. b. Ung. hydr. cin. met extr. bellad. c. Weekmakende, pijnstillende baden. d. Gelijksoortige inspuitingen tusschen den eikel en de voorhuid. Nadat de ontstekingsverschijnselen afgenomen zijn e. Werktuigelijke uitzetting van de opening van de voorhuid door eene pluksel-prop, welke met ung. hydrarg. cin. bestreken is.

Aanw. 2.

a. *Ettergezwellen* spoedig te openen door het mes. b. Bij *verharding,* inwrijvingen met ung. hydrarg. cin. c. Bij *versterving* (zie dat hoofdstuk).

Aanw. 3.

a. *Sjanker,* aan de inwendige oppervlakte van de voorhuid of den eikel voorkomende, vereischt de kunstbewerking tegen de phymosis (zie de bloedige heelkundige kunstbewerkingen). b. *Nablijvende verhardingen* van de opening van de voorhuid kunnen de kunstbewerking, genaamd de *circumcisio*, noodzakelijk maken, (zie de bloedige heelkundige kunstbewerkingen). c.

Wratten op den eikel en op de inwendige vlakte van de voorhuid vereischen mede de kunstbewerking tegen de phymosis. Zie verder de behandelingsleer dezer ziekten.

Zuchtige vernaauwing.

Aanw. 1.

a. Aq. GOULARDI. b. Aromat. kruidenzakjes. c. Ontlasting van het vocht door prikking met eene naald.

Aanw. 2 en 3.

Zijn als voor de ontstekingsvernaauwing.

Aangeborene vernaauwing.

Aanw. 1.

De kunstbewerkingen tegen de phymosis.

Aanw. 2 en 3.

Geene.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De plaatselijke behandeling ter herstelling van de ruimte te ondersteunen.
2. De plaatselijke behandeling ter leiding van de uitgangen te ondersteunen.
3. De plaatselijke behandeling ter opruiming van de zamenstelling te ondersteunen.

Midd.

Ontstekingsvernaauwing.

Aanw. 1.

De antiphlogistische geneeswijze bij hevige graden van ontsteking.

Aanw. 2 en 3.

Verschillend naar gelang van den toestand.

Zuchtige vernaauwing.

Aanw. 1.

Geene bijzondere.

Aanw. 2 en 3.

Verschillend naar gelang van den toestand.

Aangeborene vernaauwing.

Aanw. 1, 2 en 3.

Geene dan die, welke door de operatie noodzakelijk gemaakt kunnen worden.

Achter den eikel.

§ 869.

ZIEKTELEER.

1. *Bepaling.* Onder bovengezegde benaming verstaat men de vernaauwing van de achter den eikel terug getrokkene voorhuid, zoo dat zij niet meer naar voren over den eikel kan gebragt worden.
2. *Levensuiting en hierop gegronde verdeeling.* a. Werkdadig, ontstekingsvernaauwing, en b. Lijdelijk, zuchtige vernaauwing.
3. *Uitgangen.* a. *Herstelling.* b. *Gevolgziekten.* a). Verzwering. b). Versterving van de voorhuid (zeldzaam). c). Versterving van den eikel (zeldzaam). d). Vergroeijing, waardoor de voorhuid, nadat alle ontstekingsverschijnselen afgenomen zijn, achter den eikel teruggetrokken blijft, zonder belangrijke bezwaren te veroorzaken. e). Constitutionele syphilis.
4. *Zamenstelling met:* a. Sjanker, en b. Eikelontsteking.

§ 870.

OORZAKENLEER.

A. *Voorb. oorz.*

Enge voorhuid.

B. *Gelegenh. gev. oorz.*

1. Het met geweld achter den eikel brengen van eene reeds te naauwe voorhuid.
2. Belangrijke zwelling van den eikel bij ontsteking van dit deel.
3. De onderscheidene prikkels, reeds bij de phymosis aangegeven.

§ 871.

VERSCHIJNSELENLEER.

Ontstekingsvernaauwing.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. De voorhuid is achter den eikel terug getrokken.
2. Zij is ontstoken.
3. Hare inwendige plaat is omgeslagen.
4. Achter den eikel vormt zij eene zamensnoering, welke na langen duur in verzwering overgaat, waardoor de hevigheid der zamensnoering afneemt.
5. De eikel is gezwollen en soms blaauwrood.
6. De geheele roede deelt min of meer in de ontsteking.
7. Bij hevige graden is de pisontlasting belemmerd, soms geheel onmogelijk.
8. Bij belangrijke graden komt de geheele roede als gedraaid voor.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Zie de uitgangen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

1. Prikkelkoorts, en zelfs somwijlen.
2. Zenuwtoevallen.

Zuchtige vernaauwing.

A. *Eigene verschijnselen.*

a. *Vorm.*

1. De voorhuid is achter den eikel terug getrokken en kan niet naar voren gebragt worden. Zij is verder
2. Gezwollen.
3. Bleekrood.
4. Zuchtig.
5. Half doorschijnend.
6. De roede is half spiraalvormig gedraaid.

b. *Veranderingen gedurende het verloop.*

Langzame overgang in oplossing. Zie verder de uitgangen.

B. *Algemeene verschijnselen.*

Geene.

§ 872.

VOORZEGGINGSLEER.

De voorzegging is in het algemeen niet ongunstig, gewijzigd echter door:

1. De hevigheid der vernaauwing.
2. Den aard.
3. De zamenstelling.

Aanm.

Alles gelijkstaande, is de zuchtige minder van belang dan de ontstekingsvernaauwing.

§ 873.

BEHANDELINGSLEER.

A. *Pl.*

Aanw.

1. De voorhuid terug te brengen, en indien dit niet gelukt, en de toevallen zeer hevig zijn
2. De beklemming op te heffen. Verder:
3. De oplossing te verkrijgen.
4. De uitgangen te leiden, en
5. De verwikkelingen te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

a. Eigenaardige manipulatiën, na het geheele lid vooraf met oleum oliv. bestreken te hebben, ondersteund door b. Indompeling van de roede in koud water.

Aanw. 2.

Inkervingen, zelfs de geheele doorklieving der voorhuid.

Aanw. 3.

Ontstekingsvernaauwing. a. Bloedsontlasting in den bilnaad of

op den schaamheuvel. b. Ung. hydrarg. cin. c. Weekmakende, pijnstillende pappen.

Zuchtige vernaauwing. a. Aq. GOULARDI. b. Kruidenzakjes. c. Ontlasting van het vocht door inprikking met eene naald.

Aanw. 4.

Verschillend naar gelang van den uitgang.

Aanw. 5.

Gewijzigd naar de zamenstelling.

Aanm.

Indien de toevallen niet hevig zijn, behoeft men niet tot de doorklieving of inkerving van de voorhuid over te gaan. Zie de uitgangen.

B. *Alg.*

Aanw.

1. De ontsteking af te stemmen.
2. Zamenstellingen te bestrijden.

Midd.

Aanw. 1.

Ontstekingsvernaauwing. De antiphlogistische geneeswijze.

Zuchtige vernaauwing. Geene.

Aanw. 2.

Gewijzigd naar de zamenstelling.

§ 874.

LEEFREGELEN.

1. Rust, zoo veel mogelijk te bed, met ligging op den rug en met tegen den buik verhevene roede.
2. Grootst mogelijke reinheid.
3. De voeding zij gewijzigd naar den graad van levensuiting en in verband met de soms bestaande syphilitische zamenstelling.

§ 875.

HOOFDPUNTEN BETREFFENDE BAARMOEDERVERNAAUWING.

HYSTEROSTENOSIS.

1. *Zitplaats.* Het scheededeel van de baarmoeder.
2. *Oorsprongsverhouding.* a. Aangeboren, of b. Later verkregen.
3. *Zamenstelling met:* Zwangerschap.
4. *Verwisseling met:* Baarmoederkanker.
5. *Oorzaken.* Ontsteking door onderscheidene invloeden.
6. *Verschijnselen.* a. Bij vernaauwing in geringen graad geene verschijnselen, dan die van pijnlijk gevoel bij den stondenvloed. b. Bij vernaauwing in aanzienlijken graad. a). Terughouding der stonden, met de gevolgen van dien. b). Bij plaatselijk onderzoek vindt men den mond van de baarmoeder zoo vernaauwd, dat dezelve eene gewone sonde dikwijls niet kan doorlaten.

Aanm.

Het is vooral tegen het einde der zwangerschap, dat er zich belangrijke verschijnselen voordoen.

7. *Behandeling.* a. *In gewone omstandigheden.* Men tracht de vernaauwing te overwinnen door bougies, darmsnaren, geprepareerde spons, enz., en somwijlen kan eene behandeling tegen nog bestaande slepende ontsteking aangewezen zijn. b. *Bij zwangerschap.* Indien de vernaauwing niet door de gewone veranderingen, welke de hals van de baarmoeder bij de verlossing ondergaat, overwonnen wordt, moet dezelve voorzigtig in verschillende rigtingen ingesneden worden.
8. *Leefregelen.* Onthouding van al datgeen, wat aanleiding tot de vernaauwing kan gegeven hebben.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

VERBETERINGEN.

Blz. 8	regel 2 v. b.	*staat:*	PROGNOLOGIA,	*lees:* PROGNOSEOLOGIA.
» 21	» 5 v. o.	»	buiksinwanden,	» buiksingewanden.
» 25	» 20 v. b.	»	*Aanw.*	» *Aanw.* 1.
» »	» 25 v. b.	»	*Aanw.* 1.	» *Aanw.* 2.

Wordende voorts de lezer verzocht, dit mede op dezelfde bladz. bij de *Alg. Aanw. Midd.* in acht te nemen.

Blz. 34	regel 3 v. o.	*staat:*	behandeling,	*lees:* handleiding.
» 39	» 13 v. o.	»	overweging,	» overgang.
» 40	» 19 v. b.	»	*Aanw.*	» *Aanw.* 1.
» 43	in het hoofd	»	ONTSTEKING VAN DEN PISWEG.	» PISWEG-ONTSTEKING.
» 44	regel 6 v. o.	»	*erysipeatosa,*	» *erysipelatosa.*
» 47	» 10 v. o.	»	snel,	» slepend.
» 77	» 11 v. b.	»	door peesvlies-weefsel,	» door het peesvlies-weefsel
» 79	» 2 v. o.	»	worden,	» kan worden.
» 88	» 12 v. o.	»	dat,	» die.
» 92	» 5 v. b.	»	worden,	» zijn.
» 98	» 15 v. b.	»	gevaarlijk,	» gewoonlijk.
» 110	» 14 v. b.	»	vochtafscheiding,	» zogafscheiding.
» 126	» 8 v. b.	»	dadelijk,	» lijdelijk.
» 153	» 4 v. o.	»	*slepend,*	» *snel.*
» 209	» 4 v. b.	»	SENILIS,	» SENILE.
» 278	» 8 v. b.	»	ruw,	» ruim.
» 290	» 1 v. o.	»	prikkelende,	» niet prikkelende.
» 303	» 18 v. b.	»	ontbloot,	» niet ontbloot.
» 314	» 5 v. b.	»	APLOÖN,	» HAPLOÖN.
» 347	» 12 v. b.	»	syphilitica,	» scrophulosa.
» 353	» 10 v. b.	»	aan den neus en wel meer lippenwaarts,	» en wel meer bepaald aan den neus voorkomende.
» 384	» 14 v. o.	»	prototypon,	» haploön.
» 414	» 5 v. o.	»	bewerktuiging,	» de bewerktuiging.
» 605	» 3 v. b.	»	INITONKUS,	» INONKUS (zoo mede, waar dit elders voorkomt).

Blz. 183 regel 3 v. b. invoegen:

VOORZEGGINGSLEER.

Zie gewrichts-ontsteking in het algemeen.

Blz. 111 regel 13 v. b. is de VOORZEGGINGSLEER bij de MAM-ONTSTEKING uitgelaten.

Dezelve is als volgt:

De voorzegging is in het algemeen onbepaald en wordt gewijzigd door:

1. De zitplaats en het weefsel, en
2. Den verloopgang.

Aanm.

1. a. De ontsteking van het bindweefsel *voor de klier* is in het algemeen als niet gevaarlijk te beschouwen, ofschoon ze tot belangrijke verettering, opname van etter in het bloed en overplanting op de overige weefsels aanleiding kan geven.
   b. De ontsteking van het bindweefsel *achter de klier* is als hoogst belangrijk te beschouwen, zoo zelfs dat ze door gevolgziekten gevaarlijk worden kan.
   c. De tepel- en krans-ontsteking is, alles gelijk staande, als van niet veel gewigt te achten.
2. a. De snel verloopende gaat gewoonlijk in verettering over en kan hierdoor tot uitputtende verettering, enz. aanleiding geven, terwijl
   b. De slepend verloopende van het eigen-klierweefsel in blijvende verharding kan overgaan, en hierdoor bij het ophouden der stonden voorbeschiktheid tot kanker kan daarstellen.

